

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

EKOLOJİ VE YÖNETİM DÜŞÜNCESİ

(Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme Üzerine Bir İnceleme)

Doktora Tezi

Ahmet MUTLU

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ayşegül MENGİ

Ankara-2005

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SOSYAL ÇEVRE BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

EKOLOJİ VE YÖNETİM DÜŞÜNCESİ

(Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme Üzerine Bir İnceleme)

Doktora Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ayşegül MENGİ

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Tez Sınav Tarihi

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iv
TABLolar	v
GİRİŞ	1
1. Çalışmanın Konusu ve Amacı	1
2. Kavramsal Çerçeve	15
3. Kapsam ve Temel Varsayımlar	20
3.1. Kapsam	20
3.2. Temel Varsayımlar	22
4. Çalışmanın Yöntemi	24

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİK SORUNLARA KARŞI BENİMSENEN YAKLAŞIMLAR VE YÖNETİM

1. Ekolojik Sorunlar ve Yönetim	26
1.1. Ekolojik Çözüm Arayışlarında Yönetim	37
1.1.1. Ekolojik Düşüncede Yönetim Anlayışı	43
1.1.2. Çevre Korumacılıkta Yönetim Anlayışı	48
2. Ekolojik Sorunlar Karşısında İki Yaklaşım: Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme	53
2.1. Ekolojik Bir Düşünce Akımı Olarak Toplumsal Ekoloji	54
2.1.1. Toplumsal Ekoloji’de “Doğa” Sorunu	60
2.1.2. Ekolojik Sorunların Kaynağı	67
2.1.3. Toplumsal Ekoloji’nin Hedefleri ve Toplum Kurgusu	73
2.1.3.1. Toplumsal Ekoloji’nin Hedefleri	74
2.1.3.2. Toplumsal Ekoloji’nin Toplum Kurgusu	77
2.1.3.2.1. Ekolojik Toplumun Yapısı	79
2.1.3.2.2. Ekolojik Toplumun İlkeleri	84
2.2. Çevre Korumacı Bir Yaklaşım Olarak Sürdürülebilir Gelişme	87
2.2.1. Sürdürülebilir Gelişme’nin İçeriği	89
2.2.2. Sürdürülebilir Gelişme’de “Çevre” Sorunu	97
2.2.3. Sürdürülebilir Gelişme’de Amaç ve Hedefler	100
2.2.3.1. Sosyal Dayanışma	104
2.2.3.2. Ekonomik Yapabilirlik	106
2.2.3.3. Ekolojik Sorumluluk	107

İKİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİK DÜŞÜNCEDE VE ÇEVRE KORUMACILIKTA YÖNETİM DÜŞÜNCEİ: ÖRNEK OLARAK TOPLUMSAL EKOLOJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME

1. Toplumsal Ekoloji'nin Yönetim Anlayışı	109
1.1. Özgürlük Sorunu	114
1.2. Egemen Yönetim Sisteminin Sorgulanması	118
1.3. Özgürlükçü Yerel Yönetimcilik	125
1.3.1. Komün Tipi Örgütlenme	132
1.3.2. Doğrudan Demokrasi	136
1.3.3. Politikanın Bir Parçası Olarak Ekonomi	141
1.3.4. Konfederalizm	146
2. Sürdürülebilir Gelişme'nin Yönetim Anlayışı	150
2.1. Temel Yönetim Anlayışı Olarak Yönetişim	157
2.2. Devlet Kurumuna Bakış	162
2.3. Çok Düzeyli Yönetim Yaklaşımı	166
2.3.1. Küresel Düzey	168
2.3.2. Bölgesel Düzey	175
2.3.3. Yerel Düzey	181
2.4. Sürdürülebilir Gelişme'nin Yerel Düzeyde Yönetim Politikası	184
2.4.1. Ulusal Düzeyde Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme	185
2.4.2. Yerel Düzey Olarak Yerel Gündem 21	187
2.4.2.1. Yerellik ve Yerinden Yönetim	188
2.4.2.2. Yerel Gündem 21	192
2.4.2.3. Yerel Gündem 21'in Unsurları	201
2.4.2.3.1. Çok Aktörlülük	202
2.4.2.3.2. Toplumsal Uzlaşma ve İşbirliği	206
2.4.3. Yerel Düzeydeki Yönetim Politikasının Uygulanması	207
2.4.3.1. Ulusal Düzeyde Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme Uygulamaları	207
2.4.3.2. Yerel Gündem 21 Uygulamaları	209
2.4.3.2.1. Genel Olarak Yerel Gündem 21 Uygulamaları .	210
2.4.3.2.2. Özel Olarak Yerel Gündem 21 Uygulamaları: Türkiye Örneği	211
2.5. Yönetişim Uygulamalarının Değerlendirilmesi Sorunu	216

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNETİM DÜŞÜNCESİ BAĞLAMINDA TOPLUMSAL EKOLOJİ İLE SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME’NİN KARŞILAŞTIRILMASI

1. Yönetim Anlayışları Arasındaki Koşutluklar Bakımından Karşılaştırma	220
1.1. Yönetim Anlayışları Arasındaki Koşutluklar	220
1.2. Yönetim Anlayışları Arasındaki Koşutlukların Yorumu.....	223
2. Ekolojik Sorunların Ortaya Çıkışı ve Çözümü Bakımından Karşılaştırma ...	225
2.1. Ekolojik Sorunların Ortaya Çıkışında Yönetim Düşüncesinin Rolü .	226
2.2. Ekolojik Sorunların Çözümünde Yönetim Düşüncesinin Rolü	230
3. Egemen Sistem Karşısındaki Duruşları Bakımında Karşılaştırma	234
4. İdeolojiler Bakımından Karşılaştırma	248
4.1. Ekonomik İdeoloji Bakımından Karşılaştırma	254
4.1.1. Çevre Korumacılık ve Ekolojik Düşünce	254
4.1.2. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji	255
4.2. Siyasal İdeoloji Bakımından Karşılaştırma	266
4.2.1. Çevre Korumacılık ve Ekolojik Düşünce	266
4.2.2. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji	266
4.3. Toplumsal ve Kültürel İdeoloji Bakımından Karşılaştırma	276
4.3.1. Çevre Korumacılık ve Ekolojik Düşünce	276
4.3.2. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji	277
4.4. Yönetimsel İdeoloji Bakımından Karşılaştırma	290
4.4.1. Çevre Korumacılık ve Ekolojik Düşünce	290
4.4.2. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji	291
5. Uygulanabilirlikleri Bakımından Karşılaştırma	300
5.1. Uygulama Kuramları Bakımından	300
5.2. Uygulama Olarak Bakımından	307
5.2.1. Tarihsel Denemeler Bakımından	307
5.2.2. Mevcut Uygulamalar Bakımından	309
5.2.3. Kuram-Uygulama Tutarlılığı Bakımından	314
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	320
ÖZET	329
ABSTRACT	331
KAYNAKÇA	333

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEK	: Avrupa Ekonomik Konseyi
BKA	: Bölgesel Kalkınma Ajansları
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DB	: Dünya Bankası
DSF	: Dünya Sosyal Forumu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EUROMED	: The Euro-Mediterranean Partnership (Avrupa-Akdeniz Çevre İşbirliği)
FTAA	: Free Trade Area of the Americas (Amerika Serbest Ticaret Bölgesi)
G-8	: Sekiz Gelişmiş Ülke (ABD, Japonya, Fransa, İngiltere, Kanada, Almanya, İtalya ve Rusya)
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
GATS	: General Agreement on Trade in Services (Ticaret Hizmetleri Genel Anlaşması)
GATT	: The General Agreement on Tariffs and Trade (Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması)
GDO	: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar
HABİTAT II	: The UN Conference on Human Settlements (-İkinci- Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı)
ICLEI	: International Council for Local Environmental Initiatives (Uluslar arası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi)
IMF	: International Monetary Fund (Uluslar arası Para Fonu)
IULA-EMME	: International Union of Local Authorities, Section for the Eastern Mediterranean and Middle East Region (Uluslar arası Yerel Yönetimler Birliği-Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Örgütü)
MAI	: Multilateral Agency of Investment (Çok Taraflı Yatırım Antlaşması)
MIGA	: Multilateral Investment Guarantee Agency (Çok Taraflı Yatırımları Garantileme Antlaşması)
NATO	: North Atlantic Treaty Organisation (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü)
NEPAD	: The New Partnership for Africa's Development (Afrikanın Gelişmesi İçin Yeni Ortaklık)
NGO	: Non-Governmental Organisations (Sivil Toplum Örgütleri)
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü)
STÖ	: Sivil Toplum Örgütü

TRIPS : Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights (Ticaretle Bağlantılı Fıkri Mülkiyet Hakları Anlaşması)

UNCED : United Nations Conference on Environment and Development (Birleşmiş Milletler Çevre ve Gelişme Konferansı)

UNCTAD : United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Komisyonu)

UNDP : United Nations Development Programme (Birleşmiş Milletler Kalkınma Örgütü)

UNEP : United Nations Environment Programme (Birleşmiş Milletler Çevre Programı)

WRI : World Research Institute (Doğal Kaynaklar Enstitüsü)

WSSD : World Summit on Sustainable Development (Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi)

WWFD : World Wide Field Day (Dünya Geniş Meralar Günü)

YG 21 : Yerel Gündem 21

TABLO VE ŞEMALAR

Tablo 1. Endüstri Çağı ve Ekoloji Çağı Arasındaki Düşünsel Farklılıklar	42
Tablo 2. Geleneksel ve Yeni Bölgeciliğin Nitelikleri	177
Tablo 3. Geleneksel ve Yeni Ekonomilerde Temel Alınan Bölgesel Gelişme Araçları	180
Tablo 4. Gündem 21'in Bölüm Başlıkları	193
Tablo 5. Yönetişim Kalitesi Yönünden Ülkeler	218
Şema 1. Sürdürülebilir Gelişme'nin Boyutları ve Konuları	103
Şema 2. Yerel Gündem 21 Hazırlanma ve Uygulama Süreci	199

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Amacı

Bu çalışmanın konusu, ekolojik sorunlarla ilgili iki farklı yaklaşım olan ekolojik düşünce¹ ile çevre korumacılıktaki² “yönetim düşüncesi”dir. Her iki yaklaşımın yönetim düşüncesi konusunda karşılaştırmalı bir yöntem izlenecektir. Karşılaştırma yapmaktaki amaç, ekolojik sorunlara çözüm arayışlarında yönetim düşüncesinin nasıl ve ne kadar farklı olduğunu ortaya koymaktır.

Çalışmada ekolojik sorunlar ve yönetim arasındaki ilişkinin ele alınma biçimi, bir siyasi otoritenin ya da özel sektörün, çevrenin korunmasıyla ilgili “yönetimsel karar alma süreçleri”nden daha çok, söz konusu karar alma süreçlerinin tarihsel-düşünsel-ideolojik boyutuyla ilgili olacaktır. Diğer deyişle, örneğin; “çevre yönetimi” gibi bir konu, çalışmanın temel konularından birisi değildir. Ekolojik sorunların ortaya çıkışında yönetimin rolü, bizzat yönetim olgusunun tarihsel nitelikli düşünce boyutuyla anlaşılabilir. Dolayısıyla yukarıda kurulan ilişki, ekolojik sorunlara yol açan dönüşüm içinde yönetimsel düşüncenin nasıl oluştuğu ve değiştiğini irdelemeyi gerektirir.

Öte yandan, bu çalışmanın konusu, “yönetim ve ekoloji/çevre ilişkisi” gibi görece dar bir irdelemeden oluşmamaktadır. Tersine, yönetim konusu bütüncül bir bakış açısıyla ele alınmakta ve ekolojiyle ilişkisi bu bağlamda kurulmaktadır. Böyle

¹ Ekolojik sorunlarla ilgili yazında “ekolojik düşünce” kavramıyla aynı anlamı taşıyan başka kavramlar da kullanılmaktadır. “Ekoloji Hareketi”, “Ekolojik Hareket”, “Ekoloji Düşüncesi”, “Ekolojik Yaklaşım”, “Ekolojizm” vd. bunlardan bazılarıdır. Bu çalışmada yönetim gibi düşünsel boyutu olan bir konu tartışılacağından, “ekolojik düşünce” kavramının diğerlerine göre daha uygun olduğu düşünülmüştür.

² “Çevre korumacılık” ve “çevrecilik” kavramları arasında ekolojik sorunlara yaklaşımları bakımından benzerlikler vardır ve de bunlar çoğu kez aynı anlamda kullanılmaktadır. Çevrecilik, ekolojik sorunlarla ilgili bir yaklaşımı ifade etmekle birlikte, ekolojik sorunlara yönelik kişisel ve toplumsal nitelikli ilgi ve uygulamaların tamamını ifade eden bir “sıfat” olarak da kullanılabilir. Çevre korumacılıkta ise böyle sorun olmadığından, bilimsel kullanıma daha elverişli bir terim olduğu düşünülmektedir. Nitekim, “çevreci insan” ile “çevre korumacı yaklaşımı benimsemiş insan” arasındaki nitelik farkından dolayı, çalışmada “çevre korumacılık” terimi kullanılacaktır.

bir yöntemin izlenmesi durumunda yönetim konusunun kapsamı ve içeriği nasıl oluşturulacaktır? Bir diğer deyişle, ekolojik sorunlar ve yönetim düşüncesi bağlamındaki bir irdeleme, sadece klasik anlamda yönetim biliminin temellerine dayanarak mı yapılacaktır? Aslında bu sorular, yönetim biliminin diğer bilim dallarıyla ne kadar ilişkili olduğuyla ilgilidir. Özellikle siyaset bilimi ve yönetim bilimi arasında çok sıkı bağlar olduğu ve hatta bu iki bilimin birbirinden kolay ayrılmayacağı ileri sürülmektedir (Ergun, 1997: 3). Dolayısıyla, çalışma konusu, ağırlıklı olarak yönetim bilimi ve siyaset bilimi çerçevesinde işlenecektir.

Ekolojik düşüncenin ve çevre korumacılığın ortaya çıkışı aynı eksene dayandırılmaktadır (Bookchin, 1996: 78). 1800'lü yıllardan itibaren sanayileşme sonucunda ortaya çıkan olumsuzluklara karşı, doğayı koruma çabalarının başladığı, bu amaçla önce İngiltere'de ve sonra tüm Avrupa'da çevreyle ilgili derneklerin kurulmaya başladığı bilinmektedir. Bu hareketlerin temel dinamiğini, aydınlanma düşüncesi ve Endüstri Devrimi oluşturmaktadır. 1900'lü yıllardan sonra da ekolojik duyarlılıklı bu tür girişimlerin devam ettiği görülmektedir. Ademi merkeziyet düşüncesinin savunulması, kırsala geri dönüş çağrıları, organik çiftlik hareketleri ve bazı ütöpik düşünceler, bu hareketlerin temel öngörülerinden bir kaçını oluşturmaktadır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonunda ekolojik duyarlılığın gelişmeye ve çeşitli toplum katlarında taraftar bulmaya başladığı söylenebilir. Ekolojiye yönelik düşünce ve duyarlılıkların, İkinci Dünya Savaşından sonra eyleme dönüştüğü görülmektedir (Görmez, 2003: 74,79).

Ekolojik sorunlar konusunda düşünceden eyleme geçilmesi ve böylece sorunun 1960'lı yıllarda uluslararası gündeme yerleşmesiyle birlikte, bu konuya ilgi duyan çevrelerin yaklaşımları arasındaki farklılıklar da belirginleşmeye başlamıştır. Nitekim bu tarihten itibaren, bir taraftan doğaya dönüşü savunacak kadar radikal düşünceler dile getirilirken, bir taraftan da mevcut teknolojik gelişmelerin, ekolojik sorunlara yönelik çözümler üreteceğini öne süren iyimser görüşler ortaya atıldığı görülmektedir (Görmez, 2003: 7). Reformist bir yaklaşım olarak "çevre korumacılık" ve radikal bir yaklaşım olarak "ekolojik düşünce" biçiminde kategorikleştirilen bu yaklaşımlar (Garner, 1996: 2), zamanla, gerek ekolojik sorunları "sorunsal" yapmaları, gerekse çözüm önerilerinin niteliği bakımından karşı

karşıya gelmişlerdir. Aradan geçen bunca zamana rağmen, söz konusu karşıtlığın hala tüm canlılığı ile sürdüğü söylenebilir. Hatta, aralarında görüş ayrılığı bulunan ekolojik düşünce akımlarının uzlaştıkları temel konulardan birisi, çevre korumacılığın ekolojik düşünceden farklı bakış açılarına sahip olduğu üzerinedir.

Ekolojik düşünce, tarihsel boyutu olan felsefi bir yaklaşımdır. Antikçağdan beri, bugün ekolojik düşüncede savunulanlara yakın düşünceler öne sürüldüğü görülmektedir. Aydınlanma öncesi dönemde egemen olan organik dünya görüşü ile ekolojik düşünce arasında kuvvetli bağlar vardır. Organik toplumun temel esası işbirliğine dayanmasıdır. Bu tür toplumlarda ekonomik sınıflar ve politik bir devlet yapılanması olmayıp, bunların kendi içlerinde ve doğal dünyayla kuvvetli bir dayanışma söz konusudur. İnsanların “şeyleri” ya da “ilişkileri”, “üstünlük” ya da “aşağılık” gibi kavramlardan daha çok “biriciklik” gibi olgulara dayanır. Buna koşut olarak, bireyler birbirlerine göre iyi ya da kötü değil, sadece “farklı”dırlar. Dünya, her biri birlik ve uyum için vazgeçilmez olan çok, sayıda farklı parçanın bileşimi olarak algılanır. Bireysellik, bağımsızlıktan çok karşılıklı bağımlılık terimlerine dayanır (Bookchin, 1994: 127). Ekolojik düşünce, organik görüşün söz konusu özelliklerinin çoğunu kapsar. Ancak, farklı olarak, bu tür toplumlarda bulunmayan “eşitlik” ve özgürlük” gibi kavramlara büyük önem verilir.

Ekolojik düşüncenin genel nitelikleri, doğanın ve insanın/toplumun değerlendirilme biçiminden doğar. Buna göre doğada hiyerarşi yoktur ve dolayısıyla, ekosistemler, en tepe noktasında insanın bulunduğu bir “besin piramidi” gibi değil, yatay ilişkilerden oluşan bir “besin ağı” gibi tasarlanır. Yırtıcı hayvanlar ve abiyotik unsurlar, yaşam ve ölüm bakımından doğal devrim içinde eşit türlerdir. Doğadaki diyalektik yapıda türler, topluluklar oluştururlar ve ekosistemler, birbirlerini etkileyerek gelişirler. Bu gelişim, insan gelişimini de etkiler. İnsan, primatlara göre toplumsal ve hayvansal olarak soylu olmaktan öte, doğadaki gelişmenin bir sonucudur. Yani, toplumsal gelişme, belli bir ekosistemin içinde gelişmiş bir durumdur. Bu bağlamda doğa, insan davranışlarının pasif bir etkileyicisi değil, aktif bir güç kaynağıdır (Merchant, 1992: 144).

Ekolojik düşünce, ekolojik sorunların çözümü konusunda bir “paradigma değişimi”ni öngörür (Görmez, 2003: 9). Ekolojik düşüncenin ortaya koyduğu paradigmanın fiziksel, biyolojik, toplumsal ve kültürel unsurları, temelde birbirine bağlıdır. Bu paradigmada, dünyaya ve dünyadaki bütün yaratıklara saygı duyma ilkesi esastır. Bu ilke, egemen paradigmanın “egemenlik” olgusuna karşıtlık oluşturur. Dünya zenginliğinin bütün insanlar arasında paylaşılması, bu ilkeyi tamamlar. Bu da “rekabet” ve “hiyerarşi”yi ortadan kaldırmanın bir gereği olarak görülür. Ayrıca, “iktisadi büyüme” yerine daha sağlam alternatifler yoluyla refah elde edilmesi amaçlanır. Materyalizmin ve endüstriyalizmin yıkıcı değerleri reddedilir. Toplumsal yönden yararlı, kişisel olarak ödüllendirici çalışmaya önem verilir. Çevrenin korunması da sağlıklı bir toplum için gerekli ön koşul olarak kabul edilir. Bireyin kişisel ve ruhsal gelişimi kesinlikle önemlidir ve insan doğasının daha ılımlı olan yönünü ortaya koyması öngörülür. Siyasi bakımdan da toplumun her düzeyinde açık, katılımcı ya da doğrudan demokrasi savunulur. Halen geçerli olan güdümlü nüfus azaltma politikaları yerine, anlamlı bir nüfus planlaması söz konusudur. Ayrıca yenilenebilir enerji kaynakları ile düşük enerji kullanımı tercih edilir. Bunların yanı sıra, kendi kendine yeterlilik ve merkezi olmayan topluluklara önem verilir (Porrit,1989: 25).

Ekolojik düşünce, egemen paradigmanın, evrene, topluma ve insan bedenine yönelik mekanik bakış, toplumsal yaşamın yarışmacı-çatışmacı temeli, ekonomik ve teknolojik büyümeye dayalı sınırsız maddi ilerleme inancı ve ataerkillik gibi değerlerini ciddi olarak sorgular. Bu bağlamda, yeni düşünme biçimleri ile değerler dünyasında değişiklikler önerir. Düşünme biçimi, rasyonelin yanında sezgisele, analizden senteze, indirgemecilikten bütüncülüğe, doğrusal düşünmeden, doğrusal olmayan düşünmeye yöneliktir. Değerler alanında da yayılmacıliktan korumaya, nicelikten niteliğe, yarışmadan işbirliğine ve tahakkümden eşit ilişkilere doğru bir eğilim söz konusudur (Capra,1995:19-20).

Halihazırda bu düşüncenin formülleştirilmesini sağlayacak somut nitelikli bir çatı mevcut değildir. Fakat böyle bir çatının ana hatları, yeni düşünme yolları geliştiren ve kendilerini yeni ilkelere göre organize etmeye çalışan birey, topluluk ve

ilişki ağları tarafından oluşturulmaktadır³. Ekolojik düşüncenin tutarlı ve sistemli bir politika oluşturmamasının en önemli nedenlerinden birisinin, bu düşünce içinde çok sayıda ve birbirinden farklı akımların⁴ olması ve bu nedenle ortak noktalarda buluşulamaması⁵ olduğu ileri sürülmektedir⁶.

Çevre korumacılık ise 1800'lü yıllardan itibaren endüstrileşmeyle birlikte ekolojik dengede ortaya çıkan kimi olumsuzluklara karşı doğaya ilişkin bilinç oluşturma çabalarına dayanan bir yaklaşımdır. Çevre korumacılığın ilk öncülleri,

³ Ekolojik düşüncede anlaşma sağlanan konulardan birisi, "ekolojik sorunların içeriğini belirleme ve alternatifler konusunda çevre korumacılıktan farklı bir yaklaşım benimsenmiş olduğu"dur. Bookchin'in tersine bir "maneviyatçı" olan Bahro da ekolojik sorunlar konusunda "...ekolojik bunalım asla doğayla ilgili bir sorun değil, doğayla ilişkimizle ilgili bir sorundur, yani insan doğasının ... sorunudur" (1997: 26) derken, Toplumsal Ekoloji ve diğer akımlardaki temel yaklaşıma göndermede bulunmaktadır. Bahro, ekolojik sorunların, gerekli maddi düzeltmeleri imkansız kılan devasa boyutlardaki bir "kurumsal sorun"dan kaynaklandığını (1997: 21-22) ileri sürerek de ekolojik sorunlarla "yönetim" olgusu arasındaki ilişkiye işaret eder.

⁴ Carolyn Merchant, ekolojik düşünce içindeki başlıca akımları, "Deep Ecology (Derin Ekoloji)", Spiritual Ecology (Mistik Ekoloji)" ve "Social Ecology (Toplumsal Ekoloji)" olarak üç gruba ayırmaktadır. Öte yandan Merchant, ekolojik düşünce ile ekoloji hareketini farklı iki kategori olarak ele alır ve ekoloji hareketlerini de "Green Politics (Yeşil Politika)", "Ecofeminism (Ekofeminizm)" ve "Sustainable Development (Sürdürülebilir Gelişme)" olarak ayırır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Merchant, 1992).

⁵ Ekolojik düşünce içinde farklı akımların varlığı, bunlar arasındaki farklılığın boyutlarının ne olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Söz konusu akımlar arasındaki farklılıklar, bazı konularda derinlik taşıırken, bazı konularda yüzeysel kalmaktadır. Örneğin; Toplumsal Ekoloji ile Derin Ekoloji arasında temel bazı konulardaki köşüt görüşlere rağmen, özellikle insanın doğadaki yeri (değeri) ve işlevi, ekolojide tinselliğe verilen önem, akla verilen önem gibi konularda derin karşıtlıklar söz konusudur. Öte yandan, ekolojik düşünce içindeki farklılaşmaların genel olarak ele alınabilecek bir boyutu da bir akımın reformcu ya da devrimci oluşuyla ilgilidir. Ancak, Mellor gibi kimi feminist yeşillere göre reform ile devrim arasında tercihe dayalı bir karşıtlık, ekolojik düşünceye gereksiz bir sınır koymaktır ve dolayısıyla devrimci ve reformist olan iki yaklaşım karşıt değil, dayanışma içinde olmalıdır (1993: 46). Genel olarak ekolojik düşünce içindeki anlaşmazlık noktaları şunlardır (Frankel, 1991: 266-267): 1) Geniş boyutlu bütünleşme ya da kendine yeterlilik, 2) Merkezileşme ya da ademi merkezileşme, 3) Planlama ya da piyasa mekanizmaları, basit takas, 4) Eko-pasifizm ya da savunma sistemleri, 5) Bölgesel ve ulusal siyasal yapılar ya da devletsiz, dolaysız, küçük ölçekli demokrasi, 6) Küresel ölçekte aynı yaşam standardı ya da kuzey ve güney arasındaki farklılıklar, 7) Hümanist-rasyonalist geleneğin uygulanması ya da ruhçu, irrasyonel ve natüralist kültürel değerlerin hayata geçirilmesi. Ekolojik akımları arasında, bu anlaşmazlık noktaların birini ya da ötekini tutarlı şekilde savunan her hangi bir grup bulunmadığı ileri sürülmektedir. Bunun gerekçesi de teknoloji, sosyal ya da siyasal yaşam unsurları ve iktisadi durumlar gibi tüm önemli konuları kapsayan siyasal programlar ya da tutarlı felsefeler ortaya koyan grubun ya da bireyin az olmasıdır (Frankel, 1991: 266-267). Öte yandan, sosyo-politik uygulama ve inançlar, devlet planlamasının savunulması, eko-pasifizm, yeni teknolojilerin uygulanması ya da manevi değerleri savunma gibi çoğu öngörü, birbirleriyle uzlaşması imkanı olmayan, hatta birbirlerini dışlayan bir niteliğe sahiptir ve bu durum, ekolojik akımların, "uyumsuz bakış açıları bütünü" gibi görünmesine yol açmaktadır. Ekoloji akımları arasında bir takım uyumsuz görüşlerin olması, bu akımların büsbütün "tutarsız" bir niteliğe sahip oldukları anlamına gelmez. Çünkü, her ne kadar bir uyumsuzluk gerçeği olsa da tutarlı ve bir bütün olarak ekolojik düşünce içinde öne çıkmış bazı akımlar da yok değildir. Toplumsal Ekoloji ya da Derin Ekoloji -her ne kadar birbirlerini eleştirseler de- günümüzde oldukça bilinen ve taraftar toplayan ekoloji akımlarıdır. Kaldı ki, ekoloji düşünce içinde yer alan akımların uzlaştıkları noktaların sayısı da az değildir.

“romantik” nitelikli klüp ve derneklerdir⁷. Çevre korumacılık, sorunların tespitinde ve çözüm arayışlarında “pragmatik” yönelimlidir ve bu yaklaşımın merkezinde, doğrusal nitelikli “insan-doğa ilişkileri” vardır.

Çevre korumacılığın üzerinde yoğunlaştığı temel konular, insanlığı doğrudan etkileyen somut nitelikli çevre sorunlarıdır. Çevre korumacılığın yönelimini belirleyen temel dayanaklar; 1) Doğal kaynakların hızla tüketilmesi, 2) Hızlı bir nüfus artışı olması ve bunun yiyecek kıtlığı sorununu doğurması, 3) Türlerin neslinin tükenmesi, ormanların ve orman halklarının yok edilişi, 4) Havanın ve suyun sürekli daha fazla kirletilmesi gibi sorunlardır (Lamborg, 2001: 63). Dolayısıyla, bu tür sorunlara yönelik çözümler, insan sağlığında ve refahında meydana gelen zararların asgariye indirilmesini amaçlayan reformlar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu konuda çevre bilinci kazandırıcı eğitim politikaları, teknik bilginin ve teknolojinin geliştirilmesi ile mühendislik yaklaşımlarına önem verilmesi (çevreci endüstriler), çevre korumaya yönelik yönetim politikalarını benimsenmesi (çevre yönetimi, çevre standartları, nüfus planlaması, ÇED), çevreye ve doğal kaynaklara verilen zararları ekonomik karşılıklara bağlama (kirleten öder ilkesi, çevre vergisi), bu tür reformların önemli politikalarından bazılarıdır.

Çevre korumacılığa göre endüstri uygarlığı, geçmişten bugüne ekolojik sorunların ortaya çıkmasında temel etmen olarak görüldüğü gibi aynı zamanda yine bu sorunu çözecek olan uygarlık olarak görülür. Bu bağlamda sorun, bilim ve teknolojinin sorumluluğuna bırakılmalı, “doğayı koruma önlemleri” dışında bilimsel ve endüstriyel olmayan “akıl dışı” eğilimlerden uzak durulmalıdır (Laçiner, 1994: 12). Bu boyutuyla söz konusu yaklaşım, endüstriyalizme ve onun araçsal akla dayalı yapısına dayanır. Daha açık ifadeyle, çevre korumacılık, modernitenin sınırları içinde

⁶ Ekolojik düşünceye yönelik olarak, yukarıdaki niteliklerine dayalı bazı ciddi eleştiriler yapılmaktadır. Örneğin, Linkenbach, ekolojik düşüncenin alternatif medeniyet için yeni bir ekonomi yaratmadığını/önermediğini, bundan dolayı modern dünyanın krizi karşısında etkili bir çözüm sunmadığını ve nihayet, mevcut gelişme anlayışının ortadan kaldırılması gibi bir yeteneğe sahip olmadığını ifade edilmektedir. Öte yandan, sorunlara yönelik doğru tespitler yaptıkları da kabul edilmektedir. Bkz. (Peet; Watts, 1996: 35). Özetle; ekolojik düşünce, mevcut sorunlara doğru teşhisler koymakla birlikte, bunlara yönelik uygulanabilir alternatif üretmediğinden dolayı eleştirilmektedir.

⁷ Bu derneklerden bazıları; Alpçilik Kulübü (1857), Açık Alanları Koruma Derneği (1865), Apalachian Dağcılık Kulübü (1876), Portland Dağcılık Kulübü (1876), Ulusal Audubon Topluluğu (1885), Sierra Klüp (1892)’tür (Öz, 1989: 29).

hareket eden bir yaklaşımdır. Bir “manifesto” niteliği taşıyan “Heidelberg Çağrısı”⁸, bu konudaki düşünceleri içermesi bakımından iyi bir örnek oluşturur.

Çevre korumacılıkta “doğa” sorunsalına bakış, özellikle bazı ekolojik düşünce akımlarına göre pragmatist bir temelde olması nedeniyle eleştirilir ve bu yönüyle ekolojik düşünceden farklılaştığı ileri sürülür. Bookchin’e göre çevre korumacılık, “araççı” bir duyarlılığı yansıtmaktadır. Bu duyarlılık çerçevesinde doğa, sadece pasif bir yerleşim alanı, kullanım tarzına bakılmaksızın insan ihtiyacı için daha faydalı hale getirilmeleri gereken dışsal nesneler ve güçlerden oluşan bir yığın olarak görülür. Bu bağlamda, doğaya yönelik temel ilgi, “doğal kaynaklar”la, “kentsel kaynaklar”la ve “insan kaynakları”yla sınırlıdır (1996a: 62). Öte yandan, ekolojik sorunlara yaklaşımda reformist bir nitelik taşır (Garner, 1996: 2). Buna göre, doğa kaynaklarını isabetli kullanmak konusunda düzenlemeler yapılırsa, ekolojik sorunların büyük ölçüde önüne geçileceği öngörülür.

Her ne kadar mevcut oluşumlar konusunda sınırları kesin olarak çizilmiş katı bir ayırım yapılamazsa da çevre korumacılık ile ekolojik düşünce arasındaki radikal farklılıklar genel olarak şöyle sıralanabilir (Dalton ve Diğ.; 1990: 3-20): 1) Çevre korumacılık, yaşam çevresinin, ulusal kültür ve doğal çevrenin korunması gibi sorunlarla ilgilenirken, ekolojik düşünce, siyasal ilgileri ve ideolojisiyle, temel bir toplumsal değişme ihtiyacını vurgular. 2) Çevre korumacı yaklaşım, mevcut toplumsal ve siyasal düzeni ve onun kurallarını benimser, toplumdaki egemen değerleri sorgulayıcı bir tutum içinde değildir. Amacına ulaşabilmek için toplumsal sistemin içinde kalma inancına sahiptir. Ekolojik düşünce ise ekolojik sorunları toplumla ilişkilendirerek, alternatif bir ekolojik toplumsal paradigmaya, bireysel değerlere ve insani toplumsal düzene vurgu yapar. 3) Ekolojik düşünce, doğrudan eylemi savunarak, daha açık ve katılımcı bir siyasal sistemi pratiğe geçirmeyi amaçlar. Toplumun bireyi değil, bireyin toplumu kontrol etmesinin gerekliliğine

⁸ 1992’deki Rio Zirvesi sırasında, gelişme ile ekolojik sorunların nasıl uzlaştırılabileceği sorunu üzerindeki tartışmalarla bilim dünyası da doğrudan ilgilenmiştir. Zirvenin toplandığı günlerde aralarından 33 ülkeden 62 Nobel Ödülü sahibinin de bulunduğu 500’e yakın bilim adamı “Heidelberg Çağrısı”nı yayımlamıştır. Söz konusu çağrıda öz olarak, ekolojik sorunlar gerekçe gösterilerek bilimsel ilerlemeye karşı, ekonomik ve sosyal gelişmeye zarar verici bir ideolojinin (ekolojik düşünce) ortaya çıktığı ileri sürülmekte ve bu ideoloji eleştirilmektedir. “Heidelberg Çağrısı” hakkında bilgi için bkz. (Birikim, 1994: 35-37; Keleş, 2001: 215-223; Keleş;Hamamcı, 2002: 240-242).

inanır. 4) Çevre korumacılık kaynak seferberliği kuramı⁹ içinde, ekolojik düşünce de yeni toplumsal hareketler¹⁰ içinde yer alır.

Eğer ekolojik sorunların kapsamı, ekolojik düşüncede olduğu gibi bütüncül ve geniş kapsamlı algılanırsa, çevre korumacılığın yaklaşımı ve önerdiği çözümler eksik görünecektir. Ekolojik sorunların bir “sonuç” olduğu gerçeğinden hareketle, “sebepler”le ilgilenmez görünmek, çözüm arayışlarını kısa vadeli ve geçici kılacaktır. Nitekim, çevre korumacılıkta mevcut toplumun temelinde yatan “insanın doğaya hükmetmesi gerektiği” anlayışı sorgulanmaz. Bu nedenle üretilen çözümlerin ve tekniklerin ekolojik sorunları gidermek şöyle dursun, tersine, söz konusu tahakkümü gizleyici ve sürdürücü bir işlev gördüğü ileri sürülmektedir (Bookchin, 1996a: 62). Çevre korumacılık kapsamındaki düşüncelerin canlanmaya başlamasından sonra büyük Amerikan firmalarının bu düşünceleri onaylayarak, “doğal ürünler” ve “kirlilik önleyen sistemlerin kitlesel üretimi” için girişimlerde bulunması ve böylece eski toplumsal eşitsizlik tartışmalarının “çevre sorunları” ekseninden kayması (Castells, 1997: 198), yukarıdaki bağlamda değerlendirilebilir.

Çevre korumacılığa yöneltilen temel eleştirilerden birisi, popüler bir söylem tarzıyla, çevre sorunları, endüstriyel yayılma ya da nüfus artışı gibi konuların arkasında yatan toplumsal nitelikli bunalımları gizlemeleridir (Bookchin, 1996a: 61-62). Nitekim, ülkemizde “Türkiye Çöl Olmasın” sloganı ile erozyonu egemen söylem haline getirmiş bir sivil toplum örgütünün, Beykoz Ormanlarındaki yapılaşma ya da başka ormanların yıkımına yönelik politikalar karşısında suskun kalması, çevre korumacılığın tipik yaklaşımına bir örnek oluşturur.

Çevre korumacılığın sorunlar karşısındaki yaklaşımına başka örnekler de verilebilir: Günümüzde “açlık sorununa çözüm” olarak gösterilen genetiği değiştirilmiş organizmaların (GDO), canlıların gen yapısı ve biyoçeşitlilik üzerinde çeşitli riskleri olduğu da ileri sürülmektedir. Çevre korumacılığın böyle bir sorun karşısında takınacağı olası tavır, GDO’lardaki söz konusu olumsuzlukların tespit

⁹ Ekonomik kaynakların nasıl ve nereden elde edileceği ile bunlardan etkin ve verimli yararlanmanın yollarını inceleyen bir kuram.

¹⁰ Yeni toplumsal Hareketler, esas olarak 1970’li yıllardan itibaren ortaya çıkan ekoloji hareketini, yeni feminist hareketi, nükleer karşıtı etkinlikleri, barış hareketlerini, azınlık hareketlerini ve yerel özerklik hareketlerini ifade eden bir kavramdır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Önder, 2001).

edilerek, bunların giderilmesidir. Diğer deyişle, GDO'ların geliştirilerek zararlı etkilerinin giderilmesi, sorunun çözümü demektir. Bunun dışında, GDO'ların yoksulluğu ortadan kaldırma amacına ne kadar hizmet ettiği, biyoçeşitliliği yok ederek, tarımsal üretimde tek tipliliğin doğuracağı sorunlar, bunların sermaye birikimi ile ilişkisi (yiyecek üretiminin çokuluslu şirketlerin tekellerine geçmesi gibi) önemsenmemekte, küçük ölçekli tarım sektörü üzerindeki yıkıcı etkileri ve de toplumların kendine yeterliliğinin yok edilmesi gibi sorunun arka planındaki toplumsal boyutlar ihmal edilmektedir.

Çevre korumacılığın, ekolojik sorunların toplumsal boyutuna olan ilgisi, daha çok deneysel, küçük ölçekli ve teknik nitelikli “projeler”le sınırlı görünmektedir (Atauz, 1994: 20). Örneğin; erozyonla mücadele için ağaçlandırma projeleri, BM destekli çevre bilincini geliştirici eğitim projeleri, kırsal kalkınmayı sağlayıcı projeler, sorunların temel çözüm yolları olarak görülür.

Ekolojik sorunları aydınlanma ve Endüstri Devrimi'yle ilişkilendiren ekolojik düşünce, çevre korumacılığın sorunlara çözüm üretemeyeceğini ileri sürmektedir. Radikal ekolojik düşünce, topyekün bir düşünce devrimi ile mevcut paradigmanın değişmeden ekolojik sorunların artmaya devam edeceğini savunmaktadır (Görmez, 2003: 7). Halihazırda, küresel nitelikli çevre sorunları karşısında tüm ülkelerin, zengin ve yoksul ayrımı yapılmadan tam bir işbirliğine gitmesi görüşü (Kaplan, 1997: 4) yaygınlık kazanmasına karşın, ülkeler arasındaki gelişmişlik farkları, böyle bir işbirliğini zorlaştırmaktadır.

Ekolojik sorunlarla ilgili olarak, sadece çevresel kirlilikler ve tahribatlar incelenirse, indirgemeci bir yaklaşım benimseniyor ve sorunun gerçek boyutları ihmal ediliyor demektir. Eğer ekolojik sorunlar, “toplumsal” olanla ilişkilendirilmezse, bugünkü anlayışın bile ötesindeki düzenlemeleri (hayvanlara ve çevreye yönelik) nedeniyle, Nazi dönemi Almanya'sının¹¹ yüceltilmesi gerekir. Oysa Nazi dönemi, bilinen soykırımla hatırlanmaktadır. Yani, insanlığa karşı izlenen diğer politikalar göz ardı edilerek, sadece “çevre korumacı” olması nedeniyle Nazi dönemi, “ekolojik bir dönem” olarak nitelendirilememektedir. Dolayısıyla, “ekolojik

¹¹ Nazi ekolojisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Ferry, 1994: 75-86; Ferry, 2000: 134-152; Ünder, 1996: 261-166).

olma”, çevre korumacılıkta olduğu gibi sorunu, bir ya da birkaç boyutuyla algılayıp, çözüm önermek değil, çok boyutlu olarak, toplumsal olanla ilişkilendirilerek ele almayı ve çözüm önermeyi gerektirir.

Ekolojik düşünce ile çevre korumacılık arasında bakış açısı farklılıklarını, güncel sorunların değerlendirilmesinde görmek de olanaklıdır. Örneğin; her iki yaklaşım da yoksul bir kırsal çevredeki ekolojik sorunların giderilmesinde öncelikli adımın “yoksulluğun giderilmesi ve halkın ekonomik imkanlara sahip kılınması” konusunda hemfikirken, bunun “nasıl” yapılacağı konusunda ayrılırlar. Söz konusu uygulamaların “nasıl yapılacağı” sorusu, aslında sorunun temel kaynaklarına bakış açısı ile ilgilidir. Çevre korumacılığa göre, yoksulluk sorunu, mali destekler, çeşitli üretim yöntemleri, geri kazanım, atıkların kontrolü gibi yöntemlerle giderilebilir. Oysa ekolojik düşünceye göre böyle yüzeysel ve doğrusal çözüm önerilerinden önce sorunun alt yapısını oluşturan sebepler üzerinde durmak ve onları çözmek gereklidir. Nitekim, Latin Amerika ülkelerindeki çevre korumacı politikalarda vergi indirimi, ihracat değeri olan ürünlerin yetiştirilmesi, dış yardımlar gibi yöntemler önerilmektedir. Soruna, ekolojik düşünce gözüyle bakılırsa, çevre korumacı politikalardan önce ele alınması gereken, mülkiyet ilişkileri ve adaletsiz toprak dağılımı olacaktır. Çünkü, yakın geçmişin verilerine göre Venezüella’da toprak sahiplerinin %1’i, ekilebilir toprakların % 67’sine sahipken, bu oranlar sırasıyla, Kolombiya’da %1 ve %48, Brezilya’da %1 ve % 45, Meksika’da %1 ve % 47, Endonezya’da %1 ve %14, Kenya’da %1 ve %40’dır (Başkaya, 2000: 210). Açık ki, yoksul güneyin sorunu, toprağın ekilebilirliği ile ilgili olduğu kadar, onun mülkiyetiyle de ilgilidir. Bu bağlamda, toprak spekülâtörlerine yönelik tedbirlerin alınmasına ve sonuçta, bütün yoksul halkın, çevre korumacı politikaları uygulayabileceği bir toprağı olmasına öncelikle önem verilmelidir.

Ekolojik sorunlar karşısında bütüncül ve indirgemeci yaklaşımlar, yönetim düşüncesi bakımından çevre korumacılıkla ekolojik düşüncenin karşılaştırılmasındaki temel ölçütlerdir. Bu bağlamda, çevre korumacılık ve ekolojik düşünce arasındaki farklılıklar, yönetim düşüncesine nasıl yansımıştır? Bu sorunun cevabı, her iki yaklaşım arasındaki karşıtlıklarla ilgili olarak, söylemden öteye geçmeyen yaklaşımları netleştirecek ve kuramsal bir zemine kavuşturacaktır.

Yönetmel düşünceinin irdelenmesi için ekolojik düşünce ve çevre korumacılık içinden önemli görülen iki yaklaşım ele alınmıştır. Bu iki yaklaşım, “Toplumsal Ekoloji” (ekolojik düşünce) ve “Sürdürülebilir Gelişme”¹² (çevre korumacılık) olarak belirlenmiştir. Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme’nin seçilmesi, çeşitli gerekçelere dayanmaktadır. Bu gerekçeler, söz konusu yaklaşımların hem kendi içlerindeki, hem de birbirleriyle olan ilişkileriyle ilgilidir.

Ekolojik sorunlar karşısında çözümün “hemen, şimdi!” beklendiği zamanımızda, çevre korumacı yaklaşımları eleştiren ekolojik düşüncenin, özellikle mistik (spiritual) nitelikli akımları “ütopik” olarak değerlendirilmektedir. İnsanlar, ekolojik sorunlar konusunda iyimser şeyler duymaktan hoşlanmaktaysalar da somut faaliyetleri bu tür sözlere tercih etme eğilimindedirler. Bu gerçek karşısında, çevre korumacılığı sorgulayan ekolojik düşünce akımı, eğer bu dünyaya ait ve “ayağı yere basan” şeyler söylüyorsa dikkate alınabilir. Dolayısıyla bu çalışmada, hem ekolojik düşüncenin niteliklerini taşıdığı, hem de uygarlığın kazanımlarını reddetmediği düşünülen Toplumsal Ekoloji seçilmiştir. Ancak hemen belirtilmek gerekir ki, Toplumsal Ekoloji’nin tercih edilmesindeki temel etmen, böyle bir çalışmayı kolaylaştıracak olmasından daha çok ekolojik akımlar içinde görece farklı olduğunun düşünülmesidir. Yani, Toplumsal Ekoloji’nin seçilmesinde, “Sürdürülebilir Gelişme’yi değerlendirmeye elverişli olmak” gibi basit bir neden değil, ancak, “diğer ekolojik düşünce akımları karşısında görece farklı özellikler taşıması” etkili olmuştur.

Diğer yandan, çevre korumacılık kapsamına giren bütün yaklaşımların değerlendirilmesi mümkün olmadığından, “Sürdürülebilir Gelişme”nin, şimdiye kadar ki en sistemli ve küresel nitelikli yaklaşım olması nedeniyle diğerleri için de kapsayıcı olduğu düşünülmektedir. Yukarıdaki gerekçelere dayalı olarak, Sürdürülebilir Gelişme’nin gerek ilkeleri, gerekse uygulamalarına yönelik değerlendirmeler, her hangi bir ideolojiye, ekonomik ya da siyasal düşünceye göre değil, Toplumsal Ekoloji’ye göre yapılacaktır. Çünkü, Toplumsal Ekoloji ve

¹² Sürdürülebilir Gelişme kavramı, literatürde “Sürdürülebilir Kalkınma”, “Sürdürülebilir Büyüme” ya da “Sürdürülebilirlik” gibi kavramlarla da karşılanmaktadır. “Gelişme” kavramının, kalkınma ya da büyüme gibi ekonomik içerikli kavramlardan daha geniş kapsamlı (toplumsal, siyasal, ekonomik ve yönetimsel boyutlu) olduğu düşünüldüğünden, bu çalışmada “Sürdürülebilir Gelişme” kavramının kullanımı tercih edilmiştir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim sistematığına bakıldığında, kendi içlerinde tutarlı bir bütünlüğe sahiptirler. Söz konusu bütünlük, bu çalışmadaki amacın gerçekleştirilebilmesi bakımından oldukça önemlidir.

Her iki yaklaşımda da iç tutarlılığa sahip yönetsel düşüncenin birbirleriyle karşılaştırılması sonucunda ciddi karşıtlıkların ortaya çıkması beklenmektedir. Örneğin; “yerinden yönetim” olgusu, her ikisinde de önemli bir yönetim ilkesidir. Ancak, bu ilkenin içeriği ve uygulanması konusunda bir takım karşıtlıklar dikkati çekmektedir. Toplumsal Ekoloji, ekolojik sorunları hiyerarşi ve tahakkümle ilişkilendirdiğinden, çözüme ulaşabilmek için öncelikle hiyerarşi ve tahakkümün ortadan kaldırılması düşünülür. Bundan dolayı, ekolojik sorunların çözümü için önerilen yönetim modelinde öncelikle “özgürlük”, “hiyerarşi” ve “tahakküm” tartışılır. Bu model, merkezi ve devasa yapılı yönetim anlayışına karşı olduğundan, bir ülkenin büyüklüğü ne kadar olursa olsun, yönetim düşüncesi, iktidarın yatay olarak paylaşılmasına dayanır. Yani, Toplumsal Ekoloji’de önerilen yönetim modeli, merkezi bir devletle birlikte ve onun altında oluşturulan bir yerel yönetim değil, bizzat temel yapıyı oluşturan “özgürlükçü yerel yöneticilik”e dayalıdır. Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim politikalarında merkezi bir “devlet (yönetim)”in varlığı veri alınır. Diğer deyişle, “yerel yönetimler” düşüncesi, ulus-devlet kapsamında ele alınır. Böyle bir kabul, devletin merkezi niteliğini, yerel yönetimlere daha çok yetki ve kaynak aktarma ilkesine dayalı, radikal olmayan bir bakış açısıyla ilgilidir. Üstelik, merkezi ve büyük bir yönetim yapısı olarak devleti sorgulamayan Sürdürülebilir Gelişme, önerdiği yönetim politikalarının, bir ülkenin yönetim yapısı ne olursa (krallık, diktatörlük, demokratik yönetim vs.) olsun, hepsinde uygulanabileceği iddiası taşımaktadır. Bu politikalar, mevcut yönetim yapısında bir takım değişiklikler önererek, onları geliştirmekle birlikte, bu yönetimlere eleştirel gözle bakmaktan ve radikal alternatifler önermekten uzaktır.

Çevre korumacı bir yaklaşım olarak¹³ 1990’lı yılların başında ortaya çıkan ve yakın bir geçmişten beri yaygın söylem düzeyine kavuşan “Sürdürülebilir Gelişme”

¹³ Merchant, Sürdürülebilir Gelişme’yi (Sustainable Development) ekolojik hareketler içinde göstermektedir. Bkz. (Merchant, 1992: 11-234). Ancak, amaç, hedef, uygulama ve araçları bakımından değerlendirildiğinde Sürdürülebilir Gelişme’nin, çevre korumacılığın tipik özelliklerini yansıttığı görülür. Nitekim, Görmez de (2003: 7) Sürdürülebilir Gelişme’nin, çevre korumacı bir yaklaşım olduğunu ileri sürmektedir.

olgusunun, her ne kadar “yeşil ve demokratik yeniden gelişme” ya da “sonsuz çeşitlilikte bir doğal ve sosyal hayatın gelişmesini ve sürekliliğini desteklemek için bir gelişme” olduğu vurgulansa da aslında “gelişme”yi sürdürme amacı taşıyan bir strateji olduğu ileri sürülmektedir (Esteva, 2004: 43). Sürdürülebilir Gelişme’yle ilgili bu iddialar, ekolojik sorunların egemen sistemle olan ilişkisiyle birlikte düşünüldüğünde, sorunlara çözüm üretme başarısı bakımından yönetim politikalarının sorgulanmasını gündeme getirmektedir.

Her ne kadar çevre korumacı yazında Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin, 1972 Stockholm Çevre Konferansı ile başlayan bir sürecin sonunda geliştiği ileri sürülse de söz konusu kavramın resmi olarak kabul edildiği tarihlerin, aynı zamanda küresel ölçekli bazı olumsuzlukların da tarihi olması, bunlar arasında ilişkiler kurulmasına yol açmıştır. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme kavramının dünya gündemine yerleştiği zaman diliminin, aynı zamanda uluslararası bir borç krizinin yaşandığı zamanlara denk gelmesi anlamlı bulunmaktadır. 1983’te Brundtland Raporu’nun yayınlanmasından hemen hemen bir yıl sonra Meksika, dış borç ödemeleri nedeniyle iflas etmiştir¹⁴. Meksika’yı başka Latin Amerika ülkeleri takip etmiştir. 1970’lerde alınan borçların geri ödenememesi, 1980’de Polonya’da dayanışma krizine sebep olmuş ve bu kriz, en sonunda Doğu Avrupa’daki uydu devletler sisteminin bütünüyle çökmesinin yolunu açmıştır. Borçlu adayı olan diğer kesim ise ABD merkezli büyük uluslararası şirketlerdir. Bu koşut gelişmeler üzerindeki vurgular, Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim politikalarının, sadece “çevre koruma”yı amaçlamadığı imasını taşımaktadır.

Öte yandan Sürdürülebilir Gelişme’nin egemen toplum yapısı karşısında yönetsel anlamda nasıl bir değişiklik getireceğinin/getirebileceğinin sorgulanmasına ihtiyaç vardır. Bookchin’in (1996a: 268) vurguladığı gibi günümüz toplumunun karakteri, ekonomik gücü şirket elitlerinde yoğunlaştıran mülkiyetçi bir topluma dayalıdır. Şiddet araçlarını profesyonel askerlerin eline veren militarist bir toplumsal yapı ve politik gücü merkezi devlet kurumlarında yoğunlaştıran bürokratik bir toplum öngörüsü söz konusudur. Bu otoriteyi değişen oranlarda erkeklere dağıtan pederşahi bir toplumdur. Ayrıca, beyazlardan oluşan bir azınlığa, dünya çapında

¹⁴ Latin Amerika'daki bu borç krizi hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Başkaya, 2004: 176-178).

renkli insanlar üzerinde aldatıcı bir egemenlik veren ırkçı bir toplumdur. Bu gerçekler karşısında ise toplumsal hayatta bilinçten yoksun, ekonomik, politik, cinsel roller ve insanlığın etnik miras” hakkındaki varsayımların yaygınlığı dikkati çeker. Bu varsayımlar, her zaman eleştirel değerlendirmeye açık olması gereken farklı kurumlar, değerler, önyargılar ve gelenekler tarafından, “hoşgörü” ve “birlikte var olma” retoriği ile gizli tutulmaktadır. Bu bağlamda, küreselleşme sürecinde önerilen toplumsal, ulusal ve uluslararası düzeydeki ilişki ağları, ister istemez beraberinde “şüpheli bir eğilim” de taşımaktadır.

Ekolojik sorunların nitelikleri, bu şüpheliği desteklemektedir. Yaşadığımız çağın tipik niteliklerinden ve ekolojik krizin nedenlerinden birisi, insanların kendi aralarındaki bölünmelerdir. Bölünmeler, indirgemeci bir mantıkla, toplumsal değil, kişisel sorunlar olarak algılanmaktadır. İnsanlar arasındaki gerçek çatışmalar, toplumsal uyum çağrılılarıyla yumuşatılmakta ya da gizlenmektedir. Halbuki, söz konusu uyumun toplumda hiçbir gerçekliği yoktur (Bookchin, 1999: 80). 1990’da Dünya Bankası’nın (DB), dünya nüfusunun 1/5’inin (bir milyar kişi) yoksul olduğunu kabul ederken, gelişme üreten sistemden yararlananlarla yararlanamayanların arasında çıkan gerilimlere hiç değinmemesi (Comelieu, 1992: 41), yukarıdaki yaklaşımı haklı kılmaktadır. Nitekim, güney ile kuzey arasında ortak bir eyleme girme güçlüğünün ardında da sistemin egemenleri tarafından “gerçekler”in görmezden gelinmesi yatmaktadır.

Özetle; bu çalışmanın konusu şu sorular etrafında biçimlenecektir: Sürdürülebilir Gelişme’nin ekolojik sorunları çözme ideali ve bu konuda benimsediği yönetim politikaları, ekoloji ile doğrudan ilgisi olmayan sorunları kamufle edebilecek bir nitelik taşımakta mıdır? Böyle bir sorgulamanın yapılabilmesi için Toplumsal Ekoloji’nin yaklaşımları ne kadar uygundur? Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetsel düşüncesi, egemen sistemden ne kadar bağımsızdır? Toplumsal Ekoloji’nin yönetim politikalarının uygulanma olanağı var mıdır? Toplumsal Ekoloji ile Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim düşünceleri arasında karşıtlıklar var mıdır ve bunlar, nitelik olarak nasıldır?

2. Kavramsal Çerçeve

Kavram kargaşasının en çok görüldüğü alanlardan birisinin ekoloji yazını olduğunu söylemek abartı olmaz¹⁵. Bazı kavramlara kendi içeriğini aşan anlamlar yüklenebilmekte ya da yerine başka bir kavram ikame edilebilmektedir. Bu durum, birbirine yakın olan, ancak aslında farklı olan/olması gereken kavramların işlevselliğini ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca, bazı kavramlara o kadar yuvarlak anlamlar yüklenmektedir ki, neredeyse pek çoğu “anlamdaş”mış gibi algılanmaktadır.

Ekolojik düşünce ve çevre korumacılık olarak farklı kategorilerde ele alınan yaklaşımların ve bunların temel kavramları arasındaki kavramsal karışıklığın hiç de az olmadığı bir ortamda, kavramların açık olarak belirlenmesi önemlidir. Dolayısıyla, kavramların irdelenmesindeki amaçlardan birisi, ekoloji yazınında “kısır bir dilin oluşması”nı ve “kavram karmaşası”nı engellemek olduğu vurgulanmalıdır. Kavramsal çerçeve konusunda bir diğer amaç ise kavramların içeriklerini açık olarak belirlemenin, çalışmadaki temel yaklaşımın ortaya konulmasına katkı sağlayacak olmasıdır.

Aralarındaki anlam farklılıkları gözetimeyen başlıca kavramlara, doğa, ekoloji, çevre, ekolojik çevre, çevrebilim, ekolojik sorunlar, çevre sorunları, çevre kirliliği, ekolojik düşünce, çevre korumacılık/çevrecilik, yeşil(ler) örnek verilebilir. Bu çalışmanın sorunsalı bakımından, yukarıdaki kavramların hepsi değil ancak, çevre sorunları, ekolojik sorunlar, ekolojik düşünce ve çevre korumacılık/çevrecilik kavramları irdelenecektir.

Yalın haliyle çevre sorunları kavramı, insanın doğa ile ilişkisi sonucu ortaya çıkan sorunların insana dışsallığını çağrıştırmaktadır. Yani, “çevre sorunu” kavramı, çevrenin/doğanın insan müdahalesinden bağımsız bir takım sorunlar taşıdığı izlenimi uyandırmaktadır. Oysa, insansız doğa, kendi içinde sorunlu değildir (Önder, 2001: 5). Buradan hareketle, insan kaynaklı da olsa çevre sorunlarının, doğadaki bozulma ve tahribatlara, düşünsel değil, tersine maddi/somut anlam yükleyen bir kavram olduğu ileri sürülebilir. Yani, yüzeysel, gözle görünen ve “kirlilik” olarak nitelenen ekolojik bozulmalar, çevre sorunları olarak tanımlanabilir. Bu bağlamda, nüfus artışı,

¹⁵ Ekoloji yazınındaki kavram karmaşası ile ayrıntılı bilgi için bkz. (Mutlu, 2001: 45-60).

endüstrileşme, kentleşme gibi faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan ve “klasik kirlilikler” olarak adlandırılan hava, su, toprak kirliliği gibi olumsuzluklar, çevre sorunları olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca, bazı canlı türlerinin ve tabii kaynakların yok olması, buzulların erimesi ya da radyoaktif maddelerin yol açtığı sorunlar da çevre sorunudur (Mutlu, 2001: 57).

Oysa doğadaki bozulma ve tahribatlar, ne kadar insandan ve insanın düşünce yapısından bağımsızdır? Örneğin; ormanların hızla yok edilmesinin, insanların daha çok kâr elde etme isteğiyle ilgisi yok mudur? Açgözlülük, daha çok biriktirme arzusu, sömürü ve baskı, Afrika’daki açlık felaketlerinin sebebi değil midir? İşte, gerek doğrudan sonuçları, gerekse arka planında yatan düşünce nedeniyle ekolojiyi/doğayı etkileyen ve sadece çevre sorunları kavramıyla ifade edilemeyecek durumlar, başka bir kavramla ifade edilmek durumundadır. Keza, kirliliğin çağa özgü değişen boyutlarının -bilgi kirliliği, sanatsal kirlilik, siyasal kirlilik vb. -, çevre sorunları ile ifadesi oldukça zordur. Dolayısıyla, içinde insanın da olduğu ve yaşamın her alanı ile ilgili olan sorunların genel ifadesi “ekolojik sorunlar” kavramıyla ifade edilebilir.

Ekolojik sorunlar, çevre sorunlarını kapsadığı gibi insanlar arası ilişkileri, yani sosyal konuları da içerir. Ekolojik sorunlardaki bu boyut, diğer canlılar arasında ve insan-doğa ilişkisinde bütüncül bakış açıları gerektirir. Bu bağlamda, doğayla ilgili sorunlar tartışılırken, aslında insanlaşma süreciyle; insan emeğiyle, bilimle ve teknolojiyle doğrudan ilgili bir tarih üzerinde tartışılır (Önder, 2001: 6). Ekolojik sorunlar kavramıyla, sorunlara daha sorgulayıcı, dinamik ve kökten yaklaşılır. Örneğin; Toplumsal Ekoloji’nin, insanlık ile doğa arasındaki çatışmanın, insanın insan ile çatışmasının sonucunda ortaya çıktığı ve bu nedenle ekolojik sorunların temelinde “tahakküm sorunu” olduğu görüşü, ekolojik sorunların kapsamını ve sınırlarını hayli geniş tutar.

Doğanın ve doğadaki bozulmaların, çevre sorunlarında olduğu gibi yalın ve somut haliyle ele alınması, sorunların tespitinde ve çözüm önerilerinde kısıtlayıcı olabilmektedir. Örneğin; doğadaki her hangi bir “kirlilik” olgusu tarihsel bir çerçeveye oturtulduğunda, sadece doğadaki bağımsız süreçlerle açıklanamayacak,

belli bir üretim tarzı, toplum yapısı ve tarihsel dönemle ilişkilendirilmesi gerekecektir (Çiğdem, 1998: 31). Hızlı nüfus artışının bir istikrara kavuşturulması, yoksulluğun dünyanın her tarafında azaltılmasıyla mümkündür. Biyoçeşitliliğin yok olması, güney ülkelerinin ağır dış borç¹⁶ yükünden kurtulmadıkları sürece devam edecektir. Bunu sağlamak için uluslararası silah yarışının bitmesiyle ortaya çıkacak kaynaklar yeterli olabilecektir (Capra, 1994: 35).

Küreselleşme sürecinin, hem çevre sorunları, hem de ekolojik sorunlar bağlamındaki yorumu, her iki kavram arasındaki farklılığı ortaya koymak bakımından açıklayıcı olabilir. Çevre sorunları bağlamında küreselleşmenin yol açtığı sorunlar, üretim ve tüketim tarzlarına bağlı kirlilikler ile kentleşme ve nüfus artışından kaynaklanan kirliliklerdir. Diğer deyişle, küreselleşmenin, Endüstri Devrimi sonrası ortaya çıkan klasik kirlilik unsurlarının küresel düzeyde yayılmasını hızlandıran bir unsurdan öte bir anlamı yoktur. Oysa, küreselleşme, ekolojik sorunlar bağlamında daha “derin” anlamlara sahiptir. Ekolojik sorunlar bağlamında, 1980’li yıllardan bu yana küreselleşme politikalarının iki ana sonuç ürettiği ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki; gelir bölüşümündeki adaletsizliğin küresel ölçekte artması ve toplumsal sınıflar arasındaki eşitsizlik ve çelişkilerin derinleşmesidir. Bu bağlamda, kuzeyden güneye bir “yeniden proleterleştirme”den söz edilmektedir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı ikinci sonuç ise uluslararası bağımlılık ve sömürü ilişkilerinin derinleşmesidir. Küreselleşmenin bu yönü ile de “yeniden sömürgeleştirme”yi sağladığı ifade edilmektedir. Her iki sonuç, küreselleşmenin bir sermaye stratejisi olduğuna ve emperyalist bir karakter taşıdığına işaret etmektedir (Özdek, 2002: 39-40).

Küreselleşmenin, 20 yıllık uygulamasına ve 2000’li yıllardan sonraki perspektiflerine bakıldığında, kazanımlarının yanı sıra bunların egemen politikaların sürekliliğini sağlamaya hizmet ettiği ve bu bağlamda, toplumsal sınıflar ve halklar arasındaki eşitsizlikleri artırıcı bir işlev gördüğü söylenebilir. Ekolojik sorunların, “insanın insana tahakkümünün, insanın doğaya tahakkümü” sonucunda ortaya çıktığı

¹⁶ Güneyin dış borç miktarlarının, Dünya Bankası tarafından “sürdürülemez” diye nitelendirilmesi oldukça ilginçtir. 1991 yılı itibarıyla düşünüldüğünde, yirmiyi aşkın Afrika ülkesinin indirim yapılmış borç yükü, ülke ihracatının % 200’ünden fazladır. Mozambik, Sudan ve Somali gibi ülkelerde bu oran % 1000’lere ulaşmaktadır (Bkz. Küresel Komşuluk, 1996: 166-167).

kabul edilirse, küreselleşme sürecinin ekolojik sorunları daha da derinleştireceği ileri sürülebilir.

Özetle; çevre sorunları, doğa üzerindeki görünen ya da ölçülebilen bozulmaları ifade ederken, ekolojik sorunlar bunları daha derin bir kavrayışla ele alarak, tarihsel bir düşünce süreci, üretim tarzı, modern bilim ve felsefe ile toplumsal yapılara dayanarak tanımlayan/açıklayan bir kavramdır. Dolayısıyla, ekolojik sorunlar, çevre sorunlarıyla eş anlamlı değildir ve onu kapsar (Mutlu, 2001: 57). Her iki kavramın bu şekilde yorumlanması, çevre sorunlarının çevre korumacılıkla, ekolojik sorunları da ekolojik düşünce ile ilişkilendirilmesine dayanır.

Karmaşanın yaşandığı bir diğer kavram çifti de yukarıda ayrıntılı olarak tartışılan “ekolojik düşünce” ve “çevre korumacılık”tır. 19. yüzyıl sonlarından itibaren ortaya çıkan çevre/doğa korumacılık ile 1960’lı yılların sonlarına doğru ortaya çıkan ekolojik düşüncenin ilişkisi konusunda farklı yaklaşımlar mevcuttur. “Yeni toplumsal hareketler kuramı”, çevre korumacı yaklaşım ile ekolojik düşüncenin ideolojik eğilimleri, siyasal tarzları ve toplumsal tabanları itibarıyla, birbirilerinden çok farklı olduklarını öne sürer. Bir başka yaklaşıma göre ise her iki yaklaşım arasında bir süreklilik vardır. Bu konuda Bramwell ve Dalton, ekolojik düşüncenin köklerinin 19. yüzyılda olduğunu söylerler. Onlara göre çevre korumacılık, 1880-1910 dönemini kapsayan “birinci dalga”, ekolojik düşünce de 1970’lerden sonrasında gelişen “ikinci dalga”dır. Birinci dalga, ikinci dalga için örgütsel bir alt yapı sağlamıştır (Önder, 2001: 69). Nitekim, Bookchin de çevre korumacılığın, ekolojik düşüncenin yükseldiği bir dönemde, bunun içinden doğduğunu, ama farklı nitelikleri olduğunu vurgular (1996a: 78).

Ekolojik düşünce ve çevre korumacılık arasındaki ayrım, gerek ekoloji adına kurulan siyasal partilerin kimliklerini net olarak ortaya koymaları, gerekse bir çok çevreci ya da ekolojik grup arasında tutarlı bir politik program ortaya konulamayışi nedeniyle önemli görülmüştür. Bu nedenle, 1980’li yılların sonlarına doğru çevre korumacılıkla ekoloji arasında net bir ayrım yapma yönündeki eğilimler artmıştır (Porrit, 1989: 20).

Çevre korumacılıkta, iktisadi gelişme ve çevre değerleri arasında yakın ilişkiye dayalı bir yaklaşım benimsenir. Söz konusu yaklaşım, sorunların tespitinde ve çözüm arayışlarında “pragmatik” yönelimlidir ve merkezinde, doğrusal nitelikli “insan ile doğa arası ilişkileri” vardır. Çevre korumacılığa göre, geçmişten bugüne ekolojik sorunların ortaya çıkmasında temel etken olan endüstri uygarlığı, bizzat bu sorunu yine kendisi çözecektir. Sorun, bilim ve teknolojinin sorumluluğuna bırakılmalı, “doğayı koruma önlemleri” dışında bilimsel ve endüstriyel gelişmeyi sınırlandırıcı “akıl dışı” eğilimlerden uzak durulmalıdır (Laçiner, 1994: 12). Yani, çevre korumacılık, endüstriyalizmle ve onun araçsal akla dayalı yapısıyla koşutluk içinde olan ve modernitenin sınırları içinde hareket eden bir yaklaşımdır.

Ekolojik düşüncede savunulan ortak görüş ise üretim ve tüketim ilişkilerinin ekolojik sorunlara sebep olduğudur. Mevcut üretim ve tüketim ilişkileri devam ettiği sürece, sorunlar çözülemeyecek, ekolojik bir toplum kurulamayacaktır. Bu noktada ekolojik düşünce, kitle üretiminin durdurulmasını ister. Mevcut teknolojinin hantal, gayri insani ve kirletici olmasından hareketle, “insan yüzlü” teknoloji savunulur. Endüstri uygarlığının hiyerarşi ve tahakkümü doğurduğu, hiyerarşi ve tahakkümün ise ekolojik sorunlara yol açtığı ileri sürülerek, hayatın bütün alanlarını kapsayan topyekün bir paradigma değişimi öngörülür. Ekolojik düşünceye göre, egemen sistem var olduğu sürece, ekolojik sorunların çözülmesi olanaklı değildir.

Halihazırda ülkemizdeki tartışmalarda, ekolojik sorunlar, genellikle egemen ve somut politikalar, ideolojiler ya da bilimsel yöntemlere göre ele alınmakta, ancak herhangi bir ekolojik düşünce akımının eleştirisine başvurulmamaktadır¹⁷. Dolayısıyla, ülkemizde ekolojik sorunlara yaklaşım yöntemleri, yukarıdaki sorgulamaları kapsamayan bir nitelik taşımaktadır.

Yukarıda değinilen sorgulamaları gündeminin merkezine oturtmadan, bazı davranış, üretim ve tüketim değişiklikleri ve teknolojik gelişmelerle ekolojik

¹⁷ Nitekim, Ekim 2004’te düzenlenen V. Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi, yukarıdaki savı destekler niteliktedir. Kongredeki bildirilerin hemen hemen tamamı, ekoloji olgusunu “biyoloji”, “kimya” ya da “çevre mühendisliği” gözüyle incelemiştir. Söz konusu olguya, sosyal bilimler yönüyle yaklaşanların sayısı yok denecek kadar azdır. Bildiriler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (V.Ulusal Ekoloji ve Çevre Kongresi, 2004).

sorunların çözümlenebileceğini ileri süren Sürdürülebilir Gelişme'nin başarısı konusunda da iyimser olmayan görüşler oldukça yaygındır (Görmez, 2003: 7).

3. Kapsam Ve Temel Varsayımlar

3.1. Kapsam

Bu çalışmanın, ekolojik düşünce ile çevre korumacılık yaklaşımları arasında karşılaştırmalı genel bir analiz yapmak gibi hedefi yoktur. Çalışma daha spesifik nitelikli olup, ekolojik sorunlar için yapılan/düşünülen ve küresel ölçekte uygulamaya yönelik politikaların yönetsel düşünce bakımından irdelenmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda, sorunun çözümlenmesinde mevcut uygulamalardaki ve alternatif yaklaşımlardaki öngörülerin yeterli olup-olmadığı tartışılacaktır. Böylece, ekolojik sorunlara çözüm arama çabalarında “yeterli politikalar geliştirildiği düşüncesi” yerine, “mevcut politikalar gerçekten yeterli midir? Bunların uygulanabilmesi sorunları çözecek midir? Yeni arayışlara ve bakış açlarına ihtiyaç var mıdır?” gibi sorular doğrultusunda düşünmeyi sağlamak hedeflenmektedir.

Özellikle ekolojik, sosyolojik ve siyasal yazında Sürdürülebilir Gelişme'yle ilgili genel (ideolojik, ekonomik, sosyal) nitelikli değerlendirme yapma eğilimi, belirli bir ekolojik düşünce akımına göre (spesifik) değerlendirme yapma eğilimine göre daha baskındır. Oysa, her hangi bir ekolojik düşünce akımına göre yapılacak değerlendirme, radikal özellikler taşıyacağından, Sürdürülebilir Gelişme'nin bilinen eksiklikleri yanında, bilinmeyen ve egemen sistemle organik ilişki içindeki çeşitli niteliklerini de ortaya koyabilecektir. Bu bağlamda, “Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde, egemen ideolojilerle –kapitalizm ve sosyalizm- ekolojik sorunlar arasındaki ilişkiler tartışılmış mıdır?” sorusu, yukarıdaki yaklaşımları ortaya koymak bakımından önemli görülmektedir. Ayrıca, “Sürdürülebilir Gelişme'deki yönetsel düşünce, egemen yönetim yaklaşımlarına koşut mudur, yoksa radikal yönelimler taşımakta mıdır?” ve bununla bağlantılı olarak, “Sürdürülebilir Gelişme politikaları içinde reformist yaklaşımlar mı, yoksa radikal yaklaşımlar mı ağırlıklıdır?” soruları da çalışmanın içeriğinin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Yukarıdaki sorular çerçevesinde yapılacak değerlendirmeler, ekolojik sorunlar karşısında

Sürdürülebilir Gelişme'nin yeterli ve etkili olup olmadığına yönelik tartışmalara katkı sağlayabilir.

Hemen belirtmek gerekir ki, bu çalışmada ekolojik düşünce ve çevre korumacılıkla ilişkilendirilen yönetim olgusu, kısaca “su ve hava gibi doğal kaynakların çevresel açıdan kabul edilebilir uygulamalar yoluyla kullanılması” (Güler, 1994: 207) olarak tanımlanan “çevre yönetimi” bağlamında değil, bir devletin hem örgütleyici eylemlerini, hem de bu eylemleri yürüten araçları (Fişek, 1975: 13) bağlamında ele alınmaktadır. Dolayısıyla, çalışmanın odağında merkezi ve yerel yönetimlerden oluşan yönetim yapıları olacaktır.

Öte yandan, bu çalışma ile Sürdürülebilir Gelişme'ye “yeni bir çehre” kazandırarak, onun uygulanabilirliğini kolaylaştırma amacı güdülmektedir. Diğer bir deyişle, çalışmanın ekolojik düşünce ile çevre korumacılığın sentezini yapmak gibi bir amacı yoktur.

Çalışmanın bir diğer amacı, “ekolojik sorunlar ve bunların önlenmesi” denildiğinde sıklıkla çevre korumacı yaklaşımların akla geldiği ülkemizde, ekolojik düşüncenin tanıtılmasına katkı sağlamaktır.

Çalışmada Toplumsal Ekoloji'yle ilgili kapsamlı bir inceleme yapılacaktır. Bu bağlamda, söz konusu akım, ekoloji sorunlarına yaklaşımı, hedefleri ve toplum kurgusu ile yönetim tasarımı bakımından ele alınacaktır. Öte yandan, Toplumsal Ekoloji'yle karşılaştırma yapabilmek için Sürdürülebilir Gelişme de benzer bir sistematikte ele alınacaktır. Buna göre, Sürdürülebilir Gelişme, genel ilke ve politikaları, düşünsel altyapısı, çevre sorununa yaklaşımı, hedefleri ve yönetim tasarımı bakımından incelenecek ve özellikle yerel düzeydeki yönetim tasarımı üzerinde durulacaktır. Çalışmada Sürdürülebilir Gelişme, “yönetim” gibi spesifik bir nitelik bakımından ele alınacak, diğer nitelikleri kapsamlı inceleme konusu yapılmayacaktır. Çünkü, Sürdürülebilir Gelişme'nin temel ilkeleri ve politikaları ile ortaya çıkış süreci üzerine azımsanmayacak bir yazın oluşmuştur. Bunun yanı sıra, Sürdürülebilir Gelişme konusundaki kavramsal tartışmalar, çalışmanın amacıyla çok ilgili görülmediğinden, çalışmanın kapsamı dışında tutulmuştur.

Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim yaklaşımlarının karşılaştırılmasında, ekolojik sorunların yönetimle ilişkisi, her iki yaklaşımın egemen sistem karşısındaki duruşları, ideolojileri ve uygulanabilirlikleri gibi nitelikler esas alınacaktır.

3.2. Temel Varsayımlar

Çalışmanın temel varsayımları şöyle sıralanabilir:

1. Günümüzde ekolojik sorunları gidermeye yönelik çabalar, düşünce bakımından “çevre korumacılık” ile “ekolojik düşünce” adıyla, iki farklı kategoride toplanabilir.
 - a. Çevre korumacılık, ekolojik sorunlara egemen sistem sınırları içinde çözüm önerileri sunar. Bu sebeple, radikal politikalar üretmez.
 - b. Ekolojik düşünce, ekolojik sorunların kaynağı olarak, egemen sistemin mantığını ve bu mantığa dayalı iktisadi, sosyal, siyasal ve teknolojik düzenleme ile uygulamaları gösterir ve çözüm için radikal alternatifler önerir.
 - c. 1970’li yıllardan bu yana uygulanmakta olan çevre korumacı yaklaşımlar, ekolojik sorunlara uzun vadeli çözümler üretmede yetersiz kalmıştır. Uzun vadeli çözümler üretebilmek için ekolojik düşünceye başvurulması gereklidir.
2. Ekolojik düşünce içinde çeşitli akımlar vardır. Toplumsal Ekoloji, ekolojii sorunsallaştırması ve önerdiği alternatifler bakımından, ekolojik düşünce içindeki yeri görece farklıdır.
 - a. Toplumsal Ekoloji’nin öngörülerini, hem kurama, hem de geçmiş yüzyıllarda gerçekleşmiş uygulamalara dayalıdır.
 - b. Toplumsal Ekoloji, ekolojik sorunların akıl dışı ilkelere göre hareket eden bir toplumdan kaynaklandığını ileri sürerek, bu tür sorunlara toplumsal bir boyut kazandırır.

Bu bağlamda, ekolojik sorunların kaynağı konusunda toplumsal ilişkileri sorgular, kendisini doğayla sınırlamaz.

3. Yaklaşık son 20 yıldır, küresel ölçekte öne çıkan en önemli çevre korumacı yaklaşım, Sürdürülebilir Gelişme'dir. Sürdürülebilir Gelişme'nin politika ve uygulamalarında çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır.
 - a. Sürdürülebilir Gelişme'yle ilgili politika ve uygulamalar, ekolojik sorunların giderilmesi konusunda başarısız olmuştur.
 - b. Sürdürülebilir Gelişme'nin başarısızlığının en önemli sebebi, ekolojik sorunların kaynağını oluşturan egemenlik ve hiyerarşi ilişkileri, teknoloji mantığı, küresel ekonomik koşullar ve bunları yeniden üreten düzeneğin çözümlenmesi gibi içsel ilişkilerin göz ardı edilmesidir.
4. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji'de, ekolojik sorunları ortadan kaldırmada yönetim düşüncesi önemlidir.
5. Hem Sürdürülebilir Gelişme'nin, hem de Toplumsal Ekoloji'nin yönetim düşüncesinde "yerinden yönetim" ilkesi önemlidir.
 - a. Sürdürülebilir Gelişme, çeşitli düzeylerde yönetim politikaları önermektedir. Yerinden yönetim politikaları, Sürdürülebilir Gelişme'nin daha kolay uygulanabileceği düzeyler olması bakımından önemli görülmektedir.
 - b. Toplumsal Ekoloji'nin yönetim tasarımı da doğrudan demokrasi ve halk meclislerine dayalı bir yerinden yönetim sistemi üzerine kuruludur.
6. Ekolojik sorunları giderme sürecinde Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji'nin yönetim yaklaşımları arasında ciddi karşıtlıklar vardır.

7. Mevcut ekolojik sorunların çözümü, Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim anlayışıyla olanaklı değildir. Bu konuda Toplumsal Ekoloji'nin yönetim yaklaşımı önemli bir potansiyel taşıır.

4. Çalışmanın Yöntemi

Çalışma, ekolojik düşünce ve çevre korumacılıktaki yönetim düşüncesi üzerine kurulmuştur. Çalışmanın temel konularına ön hazırlık amacıyla, çevre korumacılıkla ekolojik düşüncenin farklılıkları ortaya konulurken, bunların ekolojik sorunları algılayışları, politikaları ve uygulamaları bağlamında bir irdelene yapılmıştır.

Çalışmanın genel kurgusu çerçevesinde, ekolojik düşüncenin bir akımı olarak Toplumsal Ekoloji, çevre korumacılığın bir yaklaşımı olarak da Sürdürülebilir Gelişme ele alınacak, diğer akım ve yaklaşımlara değinilmeyecektir.

Toplumsal Ekoloji, öncülüğünü Murray Bookchin'in yaptığı bir ekolojik düşünce akımı olarak ele alınacaktır. Yani, çalışmada ele alınan Toplumsal Ekoloji, "her hangi bir kişinin, düşüncenin ya da varlığın sosyal ekolojisi" olarak değil, ekolojik düşüncenin bir akımı olarak düşünülmüştür. Çalışmada, Toplumsal Ekoloji'nin temel nitelikleri ve hedefleri ile özellikle yönetim tasarımı üzerinde durulacaktır. Toplumsal Ekoloji'nin yönetim tasarımı, genel olarak yerel yönetimler üzerine kurulu olduğundan, ayrıca yerel yönetimler başlığı altında inceleme yapılmayacaktır. Öte yandan, her ne kadar, özellikle ABD'de yaşam tarzlarını Toplumsal Ekoloji'ye göre düzenleyen topluluklar olduğu bilinmekteyse de söz konusu akımla ilgili topluluklar ve uygulamalar çalışmanın doğrudan ve öncelikli konusu değildir.

Sürdürülebilir Gelişme ise önce kavramsal içeriği ve sonra da çevre sorununa yaklaşımı ile hedefleri bakımından ele alınacaktır. Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim tasarımı, genel nitelikleri bakımından incelendikten sonra özellikle yerel düzeydeki yönetim politikaları irdelenecektir. Ayrıca, Sürdürülebilir Gelişme kapsamında yer alan andlaşmalar, bildirge ve sözleşmeler üzerinde durulmayacaktır.

Çalışmanın hazırlanmasında, yazın taramasına başvurulmuştur. Yazın taraması, kitap, dergi ve internet kaynaklarına başvuru şeklinde olmuştur. Çalışmada, özellikle 1990'lı yıllardan günümüze kadar olan yazına başvurulmuş, yönetim düşüncesinin gelişimi konusunda daha erken tarihli yazından da yararlanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİK SORUNLARA KARŞI BENİMSENEN YAKLAŞIMLAR VE YÖNETİM

1. Ekolojik Sorunlar ve Yönetim

Yönetim kavramı, hem devletin örgütleyici eylemlerini (amaç), hem de bu eylemleri yürüten “makine”yi (araç) adlandırmak için kullanılmaktadır. “Amaç” boyutuyla yönetim, toplumsal hayatın değişik kesimlerindeki yönetsel kuruluşların belirleyici özelliklerinde somutlaşan bir eylemler dizisi, eş-amaçlı kişilerin yer aldıkları bir örgütün en kısa ve kestirme yoldan amaçlarını gerçekleştirmesi hedefi ve planlama, örgütleme, personel alma, yönlendirme, eşgüdüm ve denetleme öğelerinden oluşan bir “karmaşa”dır. “Araç” boyutuyla ise (bölgesel, üretimsel ya da işlevsel anlamda) merkezden ve yerinden yönetim ilişkileri, personel seçimi ve işe yerleştirme kuralları, isteklendirme (motivasyon) yöntemleri vb. konuları içerir (Fişek, 1975: 13-14).

Yönetim konusunda çok çeşitli tanımlar yapılmaktadır. Bu tanımlar, çeşitli disiplinlerin yaklaşımlarına göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin; yönetim, ekonomistlere göre toprak, sermaye ve işgücü ile birlikte üretim fonksiyonlarından birisi iken, yönetim bilimcilere göre bir otorite sistemi, toplumbilimcilere göre ise bir sınıf ve saygınlık sistemidir. Söz konusu yaklaşımların ortak bir özelliği dikkati çeker: Yönetim, diğer kişilerin çabaları aracılığıyla amaçların başarılması sürecidir (Can, 1997: 22).

Yönetim olgusu, ekonomiden eğitime, bilimden teknolojiye, kültürden savunmaya, çevre korumadan sağlığa yaşamın tüm boyutlarının, akılcı ve bilimsel şekilde yönetilmelerinin ilke ve kurallarını içerir ve bunları, yönetsel eyleme dönüşecek hale getirir (Fişek, 1975: 14). Özel-kamusal ayrımı gözetmeksizin, toplumsal hayatın tüm boyutlarını kapsayan yönetim düşüncesinin tarihsel özelliği vardır.

Ekolojik sorunlar ve yönetim arasındaki ilişki, ilk anda siyasi otoritenin ya da özel sektörün çevrenin korunmasıyla ilgili yönetsel karar alma süreçlerini akla getirmektedir. Bu bağlamda, zincirin son halkası olan “çevre yönetimi” gibi bir konu, bu çalışmanın özümüş gibi düşünülebilir. Halbuki, ekolojik sorunların ortaya çıkışında yönetimin rolü, bizzat yönetim olgusunun tarihsel ve düşünsel boyutuna bakarak anlaşılabilir. Çünkü, ekolojik sorunların kaynağı, doğa tasarımıyla derin bir değişme yaratan düşünsel/kültürel dönüm noktalarında yatmaktadır. Ekolojik sorunların nedeni olarak görülen süreçler de bu dönüşümün ürünleridir (Önder, 2001: 11-12). Dolayısıyla yukarıdaki ilişki, ekolojik sorunlara yol açan dönüşüm içinde yönetsel düşüncenin nasıl oluştuğu ve değiştiğini bilmeyi gerektirir. Öte yandan, ekolojik sorunları, tarihsel-bilimsel-düşünsel dönüşüme dayalı bir dünyanın sonucu olarak niteleyen görüşlerden (Görmez, 2003: 28) hareketle, aydınlanma öncesi ve sonrası toplum yapısının ve düşüncesinin de irdelenmesi gerekir.

İnsan ailesinin ilk üyelerinden beri insanoğlu, sürekli olarak eski ve yeni çevresel koşullara uyum yaparak hayatta kalma mücadelesi vermiş, uyum yaparken de biyolojik ve kültürel olarak değişikliğe uğramıştır (Alpagut, 1997: 113-115). Söz konusu biyo-kültürel evrimde “yönetim” olgusu merkezi bir öneme sahip olmuştur. Yönetimsiz dönemden yönetimli döneme geçişten, yani ilkel toplumların Neolitik dönemle yönetenlerle yönetilenler olarak ayrışmasından günümüze uzanan zaman kesitinde yönetsel düşünce evrimsel bir gelişme göstermiştir. Hayvancılık ve tahıl üretimi yapmaya başlayarak, doğa karşısında edilgenlikten kurtulan ve onunla “eylemli işbirliği”ne giren ilk insan topluluklarının yaklaşık 10-12 bin yıl evvel Mezopotamya’da ortaya çıkmasıyla, yönetimin maddi ve teknik temeli de oluşmaya başlamıştır. Diğer deyişle, anaerkillikten¹⁸ yönetimli bir döneme geçişin temelleri, neolitik dönemle atılmıştır. Her ne kadar yönetim düşüncesine ilk geçiş neolitik dönemle başlamış olsa da bu durumun, o dönemde var olan tüm insan toplulukları için geçerli olduğu söylenemez. Neolitik dönemin ortalarına kadar hala anaerkilliğin sürdüğü topluluklar oldukça yaygındır (Fişek, 1975: 33-34).

¹⁸ Anaerkillik, varlıkları iki milyon yıl öncesine dayanan günümüz insanının (insansı) atalarının küçük, dağınık ve birbirlerinden kopuk toplumsal kümeler halinde, ancak, yöneten-yönetilen ayrılığına dayanmayan yaşayış dönemlerini ifade etmektedir.

Neolitik dönem, esasında avcılık ve toplayıcılık dönemlerinde büyük ölçüde doğanın ve doğal şartların belirleyiciliği altında yaşayan edilgen insanın, doğa üzerinde bilinçli değişiklikler yaptığı ve dolayısıyla, doğanın belirleyiciliğinden kurtulma bilincinin, eylemle desteklendiği biyo-kültürel bir evrim aşamasıdır. Neolitik dönemle birlikte tarım tekniklerinin uygulanmasına bağlı olarak ortaya çıkan maddi fazlalardaki ve işgücü kaynaklarındaki artış, o zamana kadar olmayan karmaşık bir ekonomik ve politik yapının da doğmasına yol açmıştır. İlk sistematik yiyecek yetiştirme ilmi, tekerlek, fırın, tasfiye fırını ve dokuma tezgahı gibi karmaşık aletler, uygarlığın bu erken dönemlerindeki gelişmelerin temel belirleyicileri olmuştur. Çünkü bütün bunlar, artan gıda, barınak, giysi, alet ve ulaşım bolluğu sağlamıştır. Mevcut yiyecek yedekleri ve teknik sayesinde boş zaman, dolayısıyla doğal süreçleri sorgulama imkanı elde eden insanoğlu, yerleşik yaşam biçimleri geliştirmiştir. Bunun sonucunda ise kasabalar ve kentler ortaya çıkmıştır (Bookchin, 1994: 151). Anaerki toplumun yönlendirici kurumlarından, neolitikle başlayıp, kasaba ve kentlerde gelişen yönetsel örgütlenme biçimlerini belirleyen başlıca noktalar; 1) Sürekli savaş ve savunmanın kurumlaşması. 2) Zenginlikle birlikte otoritenin de babadan oğula geçmesinde somutlaşan ataerkilliğin giderek ana hakkının yerini alması. 3) Hayvan ve köle zenginliği temeline dayalı özel mülkiyetin ilkel iyelik biçimlerini yok etmesi olarak sıralanabilir (Fişek, 1975: 33-34). Yerleşik yaşama geçilmesi, özellikle kasaba ve kentlerin kurulması, yönetsel düşüncenin evrimi bakımından önemli bir aşamaya geçiş demektir. Yani kentler, yönetimin doğuşunda doğa karşısında edilgenlikten kurtulma/özgürleşme düşüncesinin somut göstergeleri olarak değerlendirilebilir.

Kent hayatının oluşabilmesi için Sjoberg'in öne sürdüğü "ekolojik bir temel, teknoloji ve karmaşık sosyal organizasyonlar" gibi koşullara uyan ilk kentler, M.Ö. 4000-3500 yıllarında Mezopotamya'da ortaya çıkmıştır (Görmez, 1997: 20). Nitekim, klasik anlamda yönetimin özü olarak "toplumsal işbölümünce sağlanan ekonomik temele dayanmak, otorite denilen olguyla yasallık/meşruiyet edinmek ve otoriteyi kademeleştiren hiyerarşi ile toplumsal-yönetsel yaptırımında bulunmak", Babil ve Ninova gibi ilk büyük yerleşim merkezlerinde gelişmiştir. Kentlerin Avrupa'da gelişmesi ise Antik Yunan kentleriyle başlamış ve Roma kentleriyle sürmüştür. Ortaçağdan itibaren kentler, savunma ya da ticaret işlevlerine göre

doğuda ve batıda farklı karakterlerde gelişmiştir. Kentin gerçek gelişimi ve günümüz anlamındaki işlevi ise Endüstri Devrimi sonrasında olmuştur.

Babil ve Ninova gibi ilk büyük kent öncülerinin ve özellikle Antik Yunan ile Roma kentlerinin, yönetim düşüncesi üzerinde kalıcı etkileri olmuştur. Bu bağlamda genel olarak “kent” olgusu, geçmişten günümüze kadar pek çok düşünür tarafından “özgürlük ve demokrasi”nin doğuşu ve gelişmesi ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle Antik Yunan polisleri, Roma ve ortaçağ kentleri, özgürlük tartışmalarını canlı tutan bir dinamiğe sahiptirler.

Neolitik dönemle birlikte başlayan toplumsal örgütlenmenin kabile, aşiret, tribü, köy, kasaba, site, polis, komün, kanton, bağımsız kent devletleri gibi gelişim süreçleri (Görmez,1997: 22), “ulusal devlet”lerin oluşumuyla doruk noktasına ulaşmıştır.

Yukarıda da vurgulandığı gibi günümüzden bakınca, neolitik dönem, insanoğlunun o güne kadarki yaşamını büyük ölçüde belirleyen doğaya karşı gelme ve en azından doğaya rağmen kendi belirleyiciliğinin farkında olma bilincinin eyleme dökülmüş hali olarak görünmektedir. Mevcut tarım yöntemleri, kentleşme ve kimi tekniklerin geliştirilmesi, bu durumun en açık ifadesidir. Neolitik dönem ve sonrasında gelişen uygarlık düşüncesi, her ne kadar doğaya karşı bir direnme düşüncesi taşısa da ona hakim olmak gibi bir amaç taşımamaktadır (Görmez, 2003: 29). “Organik düşünce” olarak da ifade edilen bu zihniyette bilgi üretimi akla ve inanca dayalı olup, sadece doğa olaylarını açıklamak amacı taşımaktadır.

Yönetim düşüncesi, 16. ve 17. yüzyıllarda kuzey-batı Avrupa’da ortaya çıkan ulus-devletlerle birlikte köklü bir dönüşüme uğramıştır. “Toplumun en üst düzeyde çözümünü ve en yaygın bilincini eyleme dönük bir şekilde örgütleyen/düzenleyen toplumsal bir kurum” (Coşkun, 1997: 95) olarak tarif edilen (ulus) devlet, insanlığın doğal süreçlerde ve doğal ilişkileri içinde çözilemeyen sorunlarına, bu ilişkilerin dışında çözümün getirilmesi ve bu çözümün sürekli kılınması amacıyla geliştirilmiş bir örgütlenme biçimidir. Toplumun yapısı ve dinamiği, bu örgütlenme biçiminin içeriğini belirlediği gibi devletin kurumsal ve işlevsel yapısı da toplumu etkilemiştir (Şaylan, 1995: 13).

Ekolojik sorunlarla yönetim olgusu arasındaki doğrudan ilişkilerin, ulus-devletle ve onun düşünsel alt yapısı ile ortaya çıktığını söylemek yanlış olmayacaktır. Madem ki devlet kurumu ve işlevleri, toplumsal yapıdan etkilenmekte ve ona göre şekillenmektedir, o halde ulus-devletin ortaya çıktığı dönemin toplumsal yapısına bakmak gerekir. Ulus-devletle birlikte ortaya çıkan yönetsel düşüncenin temelinde, aynı zamanda “aydınlanma dönemi” ile Endüstri Devrimi’nin felsefî ve pragmatik etkileri vardır. Çünkü, ulus-devletle aydınlanmanın doğuşu tarihsel olarak örtüşmektedir. Hatta, ulus-devlet, aydınlanma düşüncesi ile organik bir bağa sahiptir.

Aydınlanma felsefesi “organik dünya görüşü”nden kopuşun ve mekanik görüşe geçişin dinamiklerini taşır. Organik dünya görüşü ile “doğanın bilgisini açıklama”ya yönelik düşünce, aydınlanma ile birlikte “doğaya egemen olma” biçiminde değişmiştir. Böylece, ekosistemdeki bozulma veya ekolojik dengeye müdahale, bu dönemden sonra daha sistemli bir biçimde gerçekleşmiştir.

17. yüzyıldan itibaren başlayan ve kendinden önceki çağlardan/düşünce tarzlarından ayrılarak “Bilim Çağı” ya da “Akıl Çağı” olarak da anılan aydınlanma dönemi, gerçekten de geçmişten köklü bir kopuş özelliği gösterir. Aydınlanma ile ortaya çıkan en önemli değişikliğin bilim anlayışında olduğu söylenebilir. Modern bilimin ve metodolojinin kurucusu olarak Bacon’ın, bilimin temel amacının, “tabiatı, tabiat kanunlarını ve sırlarını anlamak” ve ardından, “tabiata hakim olmak için bu bilgiyi kullanmak” olduğunu belirtmesi (Uslu, 1995: 65), yeni bilim anlayışını ifade etmektedir.

Bu dönemin önemli bir özelliği de modern felsefenin kurulmasıdır. Modern felsefenin öncüsü Descartes, dünyayla ilgili yeni tasarımlar ve kavrayışlar ortaya koymuştur. Descartes’ın “kartezyen düalizmi (ruh-beden ikiciliği)” ile “ruhsal” olan ile “maddi” olan arasında kesin bir ayrım yapılmış ve böylece ruh ile madde birbirinden farklı kategorilere ayrılmıştır. Bu düşünce, ortaçağ organik düşüncesinden kopuşu ifade eder.

Aydınlanmanın başat özelliklerinden birisi de Newtoncu mekanik dünya anlayışıdır. Mekanik anlayış, canlı dünyanın ayrı ayrı parçalardan oluştuğu ve bu parçaların bütünü oluşturduğu düşüncesine dayanır. Mekanik kavrayışa göre dünya,

bir makine/saat gibi cansızdır ve çeşitli parçaların bir bütünü gibi görülür. İnsanoğlu, cansız doğanın parçalarını istediği gibi değiştirebilir.

Aydınlanmanın temel belirleyicilerinden olan “bilimsel bilgi”, fiziki bilimlerdeki gelişmeler, toplumsal bilimler için topyekün bir metodolojik rehber ve model olarak görülmektedir. Fiziksel bilimlerdeki gelişmeler, toplumsal bilim teorisinin gelenekle bağının koparılması sonucunu doğurmuştur. Bu, “nesnellik”, “mekanistik fiziksel gerçeklik” ve “fiziksel bilginin teknik faydası” olgularının başat oluşuyla gerçekleşmiştir.

Aydınlanma sonrasında doğa bilimleri, diğer bilim dallarını da etkilemiştir. Bu bağlamda, toplum bilimleri ile ilgili bilimsel çözümlemelerde sıklıkla fizik biliminin bulgularına başvurulmuştur. Bacon’un çağdaşı olan Hobbes, (doğa) bilimdeki başarısının siyasal teori alanında da tekrarlanabileceğine inanan düşünürlerden biridir. O, geometri ve metafiziği siyasal düşünceye örnek alarak, toplumun doğadan farklı nitelikte olduğunu ve insan tarafından yaratıldığını söylemiştir. O, insanın yarattığı “yapay çevre”nin, yine insan tarafından değiştirilebileceği görüşündeydi. Hobbes’un toplumu, birbirinin kurdu olan insanın yarattığı kargaşa (doğa hali)’dan geometrik düzene geçişi ifade eder. Bu toplumsal düzenin kurulması, özneler arasında varılacak bir anlaşma sonucu olabilirdi. Bireylerin rızasıyla gerçekleşmesi çok zor olan bu anlaşma, ancak bir “egemen güç” tarafından gerçekleştirilebilirdi ki, bu da “Büyük Tanımlayıcı (Leviathan)”dır. Doğa halindeki çatışma yüzünden arzuların ve isteklerin gerçekleşmesi zordur. Büyük Tanımlayıcı’nın sağladığı düzen sayesinde müreffeh yaşamak mümkün olur. İnsan, doğa halinden uygar yaşama geçerken isteklerini kendinde saklı tutmakta, yalnızca “yargılama gücü”nden vazgeçmektedir (Sunar, 1986: 61-67).

John Locke ise doğa halindeki yaşamı o kadar yumuşak ve düzenli bulur ki, insanların neden o halde yaşamadığını sorar. Doğa halinden siyasal (sivil) topluma niye geçilmiştir? Locke’a göre, hemen herkes doğal yasalara uyduğu halde, bazı “akıl-dışı” davranan kişiler diğerlerinin huzurunu bozmaya başlayınca, doğal barış bozulmuş ve sivil yaşama geçilmiştir. İnsan, “doğal hakları”nı kendinde saklı tutarak sivil topluma geçmektedir. Yönetici gücün toplum içindeki görevleri oldukça

sınırlıdır. Bunlar, doğa halindeki güvensizliğin temelini oluşturan mülkiyetin korunması – ki sivil topluma geçişte esas neden budur-, sözleşmelerin uygulanması ve güvenlik hizmetlerinin görülmesidir. Kısaca Locke’un teorisinde, toplumsal yasalar ve kurallar, devlet ve yönetici güç, hepsi birikimin korunması için bir araçtır (Sunar, 1986: 79-81).

Aydınlanma düşüncesi ile dönüşen toplum ve devlet anlayışının özünde “özgürlük” arayışı vardır. Önceleri devlet, toplumda özgürlüklerin sağlanması ve korunması için “esas kurum” olarak görülmüş ve bu manada “yasa yapan bir makine” olarak nitelendirilmiştir (Sartori, 1993: 334). Daha sonra ise devlet, varlık nedeni olan her türlü aracı kullanarak, bir toplumsal hizmet aracı olmaktan çıkmış ve toplumsal amaç haline gelmiştir. Böylece, merkezi bir devlet oluşmuş, o da merkezileşmiş bir toplumu doğurmuştur (Görmez, 2003: 38).

Aydınlanma döneminde temelleri atılan ve gelişen “ulus-devlet” düşüncesi, Rousseau’nun ifadesiyle, “üyesinden her birinin canını, malını kuvvet ile koruyan...” (1997: 18) geçmişteki niteliğinden daha fazla niteliklerle donanmıştır. "Ruhların yönetimi"nden, siyasal yönetime geçişle birlikte, yönetimin alanı ve nesnesi de yeniden belirlenmiştir. Buna göre 17. ve 18. yüzyılda devlet, dinden ekonomiye, sanata, sağlık hizmetlerine ve özellikle de eğitime, kısaca hayatın her alanına düzenleyici olarak müdahale edecek bir bilgi ve teknikler bütünü olarak görülmektedir. Dolayısıyla yönetimin nihai amacı, devletin gücünü artırmak olarak belirmektedir (Tezcan, 1998: 50).

Bu gelişim sürecinde devlet, varlığını haklılaştıracak her türlü aracı kullanmıştır. Böylece, tanrının krallığını yeryüzünde sürdürmek, bütün devletleri doğru inanç altında birleştirmek gibi skolastik yüklerden kurtulmuş, kendisini sürekli rekabet halinde bulacağı, varlıklarını tanımak zorunda olduğu bir hiyerarşiye yükselmiştir. Kaynakları tespit ederek, onları en verimli şekilde kullanma yolları aramak ve modern diplomasinin de yardımıyla komşu devletlerin gücünü sürekli gözlem altında tutmak, bundan böyle öncelikli hedeflerdir (Tezcan, 1998: 51). Devletin yeni işlevleri ve düzenleyici bir mekanizma oluşu, aydınlanmanın temel düşüncesi olan “akılcılık”ın yüceltilmesi sonucunu doğurmuştur. Sabine’in

vurguladığı gibi “...devletin doğal ussallığı vardır, bu insan soyunun ölümsüz olan ortak yararı temeline dayanan ve bütün değişikliklerde ve devrimlerde, belki de kanunun harfiyen uygulanmasının yıkıcı olacağı durumlarda bile ...” (1969: 207) geçerlidir.

Ulus-devlet, aynı zamanda pazarın genişlemesine koşut bir gelişme göstermiştir. Ulus-devletin belirleyici özelliği, kural koyan ve bu kuralları uygulatan tekeli güç olmasıdır. Pazar mekanizmasının işlerliği ise kural birliğini, kararlılığı ve iç barışı gerekli kılmaktadır (Şaylan, 1995: 21) Dolayısıyla, ulus-devletin işlevleri, aydınlanma sonrasında yeniden şekillenen iktisadi düşünceyle organik bağlara sahiptir.

Aydınlanma ile başlayan gelişmeler, insan-doğa ilişkilerine yeni bir boyut getirmiştir. Bu yeni boyutla birlikte doğa, “”kutsal” olma niteliğini kaybetmiş; tamamen profan (dindışı), mekanik kurallara göre işleyen, hükmedilmesi gereken bir nesne haline gelmiştir. Bilimin endüstrileşmesi sonucunda gelişen teknoloji vasıtasıyla da doğaya hükmetmenin araçları sağlanmıştır. Bu düşünceye dayalı iktisadi değişim ile de iktisadi süje, obje ve mekanizmalar, yeni bir iktisadi sistemin (kapitalizm) gereklerine uygun bir yapıya dönüşmüştür (Uslu, 1995: 115-116). Bu dönüşüm sonucunda doğa, rant getiren bir üretim faktörü, bir hammadde kaynağı, piyasalarda fiyat mekanizması ilkelerine göre alınıp-satılabilen bir “meta” olarak görülmeye başlamıştır.

Doğaya bakışı değiştiren iktisadi zihniyet değişimi, 15. yüzyıldan itibaren merkantilizm ile başlamıştır. Ortaçağ düşüncesi, insanlara sabır, metanet, istikrar ve kanaatkarlığı tavsiye ederken, merkantilist düşünce, çalışmayı, daha çok kazanmayı, en iyiyi keşfetmeyi ve bu alanda başarılı olmayı öngörmüştür. İktisadi faaliyetlerin hedefi kar ve servet biriktirmektir. Rekabet ve yarış, kara giden bir yol olup, sermayenin özel ellerde toplanması, toplumun ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir rol oynamıştır (Çöloğlu, 1987: 34).

Merkantilizmle başlayan iktisadi düşünce, kapitalizmle sonuçlanacak bir evrim niteliği taşır. Merkantilizm sonrasında evrimsel süreç fizyokrasi ile devam etmiştir. İçeriği itibariyle, tarımcılık, doğal düzen ve özgürlükçülüğe dayalı olan bu

sistem, toprağın değerli ve zenginliğin kaynağı olduğunu savunarak, ulus-devletin “toprağı korumak” ve “yeni topraklar kazanmak” işlevlerini doğurmuştur.

Fizyokrazi sonrasın iktisadi düşüncenin gelişmesi sürmüştür. Devrin düşünürlerinden John Locke, özel mülkiyet anlayışını sistem içinde yoğurarak yorumlamış ve bu anlayışı doğal yasalara atfen bağımsız iktisadi davranışlarla bütünleştirmiştir. Ardından İngiliz iktisatçılar, başta Adam Smith olmak üzere, Robert Malthus ve David Ricardo, ilk etapta fizyokratların iktisadi ve sosyal düşüncelerinden faydalanarak yeni politikalar geliştirmişlerdir. Böylece liberalizmin temellerini atmışlar ve de kapitalizme zemin hazırlamışlardır.

Liberal toplum kuramı, toplumu birbirinden bağımsız atomize bireyler olarak tasarlamaktaydı. Bireylerin hiç kimse tarafından kısıtlanamayacak hak ve özgürlükleri vardır. Rasyonel bir varlık olan birey, aklını kullanarak, nasıl mutlu olacağına kendisi karar verebilir. Bireylerin, özgürlük içinde mutluluğu arama, yani özel mülkiyet elde etme girişimleri devlet tarafından güvence altına alınmalıdır (Şaylan, 1995: 29). Diğer deyişle, liberal felsefeye göre devletin varlık nedeni, bireylerin doğal hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır.

Liberal kuramın doğa tasarımı özel mülkiyet, özel teşebbüs ve özgürlük, sermayenin mülkiyetinin fertlere atfedilmesi önemli yer tutar. İktisadi faaliyetler, sayısız üretim ve tüketim birimlerince yürütülür ve kararlarda iktisadilik prensibi esas teşkil eder. Tüm bu düşünceler, “kaynakların doğada serbest olarak bulunduğu ve sonunun gelmeyeceği” anlayışına dayanmaktaydı. Bu bağlamda, Şaylan’ın da belirttiği gibi “ulus-devlet... kapitalizm olarak ifade edilen bu büyük dönüşümün ürünlerinden biridir (1995: 18).

Aydınlanmadan etkilenmiş diğer disiplinler gibi iktisadi düşüncenin de temel hareket noktası bilimsel bilgidir. İktisadi düşüncenin “doğal düzeni”, mekanistik bir tasarıma dayalıdır. Buna göre; toplumsal ilişkileri düzenleyen doğal yasalar, mekanik bir fiziksel evrende işlediğinden, ondan farklı değildir. Örneğin; bireysel çıkara dayalı iktisadi düzeni harekete geçiren ve onun uyumlu birlikteliğini sağlayan yasalar, yerçekiminin, fiziksel dünyayı harekete geçiren ve uyumunu sağlayan

yasalara uygundur. Ya da sosyal yapıdaki ekonomik mal dolaşımı, insan vücudundaki kan dolaşımından hareketle meşrulaştırılır.

Özellikle Endüstri Devrimi ile iktisadi düşünce, ulus-devletin uygulamaları olarak gündelik hayatın merkezine yerleşmiştir. Söz konusu devrimle birlikte, beşeri güç ve ustalık, makinalarla, canlı güç kaynakları cansız güç kaynaklarıyla (buhar makinası gibi), geleneksel olarak kullanılan hammaddeler, yeni ve daha verimli hammaddelerle yer değiştirmiş, çalışma hayatı, sıkı nezarete dayalı örgütlenmeler içinde (fabrika gibi) gerçekleşmiştir (Landes, 1997: 22).

Anlaşılmaktadır ki, aydınlanma felsefesi ulus-devlet düşüncesini hem doğrudan, hem de toplumsal ve ekonomik yapılar yoluyla dolaylı olarak etkilemiştir. Aydınlanma dönemiyle ortaya çıkan ve devlet olgusunda cisimleşen yönetim düşüncesi, bir taraftan zorunluluk olarak algılanmakla birlikte, diğer taraftan başta insan ve toplum yaşayışıyla ilgili olmak üzere, pek çok sorun taşımaktadır. Özellikle Endüstri Devrimi'nden sonra “merkeziyetçi örgütlenme modeli”yle devlet, hantal ve zaman zaman totaliter bir yapıya dönüşmüştür. İnsan hak ve özgürlüklerinin koruyucusu amacıyla örgütlenmiş olan devletin, bu süreçte insan hayatını kapsayıcı, kuşatıcı bir hale dönüştüğü görülmektedir (Görmez, 2003: 37). İktidar ilişkilerinin odağı olan devletin, sıklıkla iktidar gruplarının savunucusu durumuna indirgendığı bilinmektedir.

Endüstri Devrimi sonrasında, insanlar o güne kadar görülmemiş biçimde maddi zenginliğe kavuşmakla birlikte, aynı zamanda da mutsuzluk ve yoksulluk içine gömülmüştür. Adil olmayan bir toplumsal hayatın hüküm sürdüğü ortamda, hak etmedikleri bir yoksulluk içinde, ezilerek yaşadığını düşünen insanların yarattığı bir toplumsal gerilim ve çatışma eğilimi vardır (Şaylan, 1995: 53). Bookchin'in ileri sürdüğü gibi “insanın doğaya hakim olma anlayışı, tam da insanın insan üzerindeki gerçek tahakkümünden kaynaklanır” (1994: 79) ise ulus-devletin toplum üzerindeki zorunluluğu ya da iktisadi hayattaki zorbalığa göz yumması, aynı zamanda ekolojik sorunların ortaya çıkışına işaret eder. Diğer deyişle, aydınlanma ile biçimlenen birey, toplum, ekonomi ve doğa anlayışının olumsuz etkileri, Endüstri Devrimi sonrası pratiklerle ortaya çıkmaya başlamıştır.

Devletin toplumla iç içe geçmesi, aydınlanmayla birlikte ortaya çıkan, araçsal akıl, doğaya indirgemeci, mekanik ve faydacı bakış ile doğal düzen söylemine dayalı iktisadi düşüncenin hevesle ve mutabakatla yaşama geçirilmesi sonucunu doğurmuştur. Toplumsal, politik ve ekonomik yaşamın her düzeyinde merkezi yapılar ortaya çıkararak büyüyen ulus-devlet, diğer devletler ve doğal dünya üzerinde tahakküm kurmaya yarayan bir araç niteliği taşımaktadır (Bookchin,1999: 334-335).

Ulus-devletin nitelik değişimi, çeşitli temel rollerle sürmüştür. 17. yüzyıl polis devleti anlayışının karşısına, 18. yüzyıl siyasal aklı, kârı azamileştiren ve bireylerin ekonomik edimine bağlayan liberal hükümeti çıkarır. Buna karşın, 19. yüzyıl, sosyal sorunların ağırlığı altında ezildiğinden, devlet anlayışı, sosyal güvenlik teknikleri yönüne doğru kayma gösterirken, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl Batı toplumlarında sosyal ilişkiler ve dayanışma biçimleri, sigorta anlayışı etrafında yoğunlaşmıştır (Tezcan, 1998: 52).

Günümüzde, ekolojik sorunlarla yönetim arasındaki ilişkiler, ulus-devletin aydınlanma sonrasında oluşan alt yapısı üzerine kurulmaktadır. Diğer deyişle, ulus-devlet ideolojisi ve örgütlenmesinin, ekolojik sorunların temel nedenleri arasında olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda çağdaş ulus-devlette¹⁹ yönetsel yapılanmanın, siyasal iktidarın ve yönetimin bütünlüğünün “merkeziyetçilik” ilkesine dayalı olması, ekolojik işleyişe uygun olmadığı gerekçesiyle, sorunları artırıcı yönetsel süreçler olarak görülmektedir. Ulus-devletin diğer belirleyici özellikleri olan örgütlenmenin, ulusal bütünün çıkarına dayandırılması ve yukarıdan aşağıya kurulması, dikey kademeler arasındaki işbölümünün görev paylaşımına göre değil, yetki paylaşımına göre düzenlenmesi ve görevin bir bütün olarak “idare”ye ait olması gibi nitelikler (Güler, 2000: 22), ekolojik tasarımlı dünya görüşlerinde en çok eleştirilen noktalardır.

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren devlet düşüncesinde demokratikleşmeye doğru bir dönüşüm başlamıştır. Ancak, bu döneme kadar

¹⁹ Çağdaş ulus-devlet modelinin örgütlenmesinde biri “üniter”, diğeri “federal” olmak üzere iki tip yapı vardır. Dünya genelindeki toplam 220 ülke içinde ağırlık (200 kadar) üniter yapılanmada iken, federal yapılanma 20 kadar ülkede görülür (Güler, 2000: 22). Ekolojik sorunlar konusunda eleştiri konusu olan yapılanmalar, her ne kadar üniter yapılı devlet modeli ise de uygulamada dünyadaki federal yapılı devletlerin (ABD gibi) de ekolojik sorunlar konusunda soyutlanmadıkları, hatta bu konuda önde gelen sorumlular olarak gösterildikleri bilinmektedir.

devletin hantal ve antidemokratik örgütlenmesinin ekolojik sorunlara yol açtığı açıkça ifade edilmektedir (Görmez, 2003: 37). Bu bağlamda, Batı'nın endüstri devleti ile Doğu Bloku'nun baskıcı devletinin egemen olduğu ülkeler, hali hazırda en kirli ülkeler kategorisinde yer almaktadırlar.

Ekolojik sorunların arka planında aydınlanma donanımlı dünya görüşü ve endüstri uygarlığının olduğu varsayımı kabul edilirse, ekolojik sorunlarla yönetim düşüncesi arasındaki ilişki, gelişmiş ülkelerle sınırlanamaz. Diğer deyişle, Batı Avrupa'daki ekolojik sorunların sebebini, sadece ulus-devlet düşüncesine dayandırmak, doğrusal bir mantığın ürünü olacak ve dünyanın diğer yerlerinde görülen ekolojik sorunlar, yönetsel düşünce bağlamında açıklanamayacaktır. İşte ekolojik sorunlarla yönetim olgusunun ilişkisi, tam da bu noktada çözümlenebilir. Çünkü, aydınlanma düşüncesi ve endüstri uygarlığı, “modernleşme” ideali taşıyan bütün ülkeler için temel “referans”tır. Bu bakımdan, ulus-devlet düşüncesi, “gelişme” adına arzulanan/dayatılan bir yönetim modelidir. Dolayısıyla, ulus-devlet düşüncesi, ekolojik sorunların oluşumunda, sadece Batı Avrupa ya da Kuzey Amerika'da değil, modernleşme/gelişme ideolojisinin geçerli olduğu dünyanın diğer coğrafyalarında da etkilidir.

1.1. Ekolojik Çözüm Arayışlarında Yönetim

Günümüz dünyasında toplumsal yaşamın ve düşünce biçimlerinin köklü bir dönüşüm geçirmekte olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği vardır. Aydınlanma sonrası gelişen modernite projesi değişiyor; ulus-devletler dünyasından küreselleşmiş bir dünyaya ve endüstri toplumundan bilgi toplumuna geçiliyor, bilime, ahlaka, estetiğe olan eğilim artıyor.

Bu değişimleri yönlendiren temel dinamiklerden birisi, 1960'lı yıllardan itibaren ekolojik sorunlar karşısında oluşan kamuoyu olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Çünkü, ekolojik kamuoyunun baskısı sonucudur ki, bugün gerek siyasi karar vericiler, gerekse özel sektör kuruluşları, hizmet ve mal üretimindeki yöntemlerini gözden geçirmekte ve yönetsel süreçleri yeni baştan tasarlamaktadırlar. Başlangıçta pek önemsenmeyen ve etkili olmayan ekolojik kamuoyunun, günümüzün

yönetim düşüncesi üzerinde belirleyici olması, uzun ve zor bir çabanın sonucunda gerçekleşmiştir.

Doğanın korunması amacıyla faaliyet gösteren “romantik” nitelikli dernekler ve klüpler de içinde sayılırsa, ekolojik kamuoyunun kökenleri 1800’lü yılların sonuna kadar uzanır. Ancak, tepkisel girişimlerin merkezine ekolojik sorunları koyan ilk toplumsal hareketler, 1960’lı yılların sonundan itibaren ortaya çıkmıştır. 1960’ların sonunda Batı toplumlarında öğrenci hareketleri ve bazı toplumsal hareketlerle başlayan çalkantı içinde, Barış Hareketleri, Anti-nükleer Hareketler, Kadın Hareketleri öne çıkmıştır. Başlangıçta siyasal yelpazenin sol kanadında yer alan bu hareketlerin eylem dalgası, zamanla toplumun diğer kesimlerini de etkilemeye başlamıştır, Çevre ile ilgili çalışmaların yayınlanmasından itibaren, söz konusu eylemler, ekolojik bir muhalefete dönüşmüştür.

Ekolojik kamuoyunu başlatacak sürecin kıvılcımını Rachel Carson’un 1962’de yayınladığı “Sessiz Bahar (Silent Spring)” in oluşturduğu üzerinde yaygın bir kanı vardır (McCormik, 1989: 47; Bramwell, 1994: 39). Ekolojik hareketlere zemin hazırlayan diğer başlıca eserler de şöyle sıralanabilir (Dalton,1994,35-36): Barry Commoner’in, “Bilim ve Yaşam (Science and Survival)” (1960) adlı eseri; Paul Erlich’in “Nüfus Bombası (The Population Bomb)” (1968) adlı eseri; Garet Hardin’in “Ortak Trajedi (The Tragedy of Common)” (1968) adlı eseri ve Howard Odum’un, “Çevre, İktidar ve Toplum (Environment, Power and Society)” (1971) adlı eseri.

Ekolojik krizin artan etkilerine koşut olarak, yukarıdaki yayınların da etkisiyle, doğa korumacılık çerçevesinde diğer bazı eserlere örnek olarak da Roma Klübü tarafından 1972 yılında hazırlanan “Büyümenin Sınırları (Limits of Growth)” ve 1976 yılında hazırlanan “Dönüm Noktasında İnsanlık” adlı raporlar, E. Goldsmith’in “Yaşam Şablonu (Blueprint for Survival)” ve E.F. Schumacher’in “Küçük Güzeldir (Small is Beautiful)” adlı çalışmaları verilebilir.

Gerek yukarıdaki yayınlar, gerekse 1960’lı yılların sonlarında meydana gelen öğrenci olaylarıyla başlayan bilinçlenme, ekolojik sorunların uluslararası gündeme taşınması sonucunu doğurmuştur. Birleşmiş Milletler Örgütü (BM)’nce 1972 yılında

düzenlenen Stockholm Çevre Konferansı'nda 100'den fazla ülke bir araya gelmiştir. Konferans, ekolojik sorunların uluslararası niteliğinin vurgulanması, çevrenin korunması için insanın doğa karşısındaki davranışını değiştirmesi gereği üzerinde durulması ve gelecekteki benzer uluslararası girişimlere kaynaklık etmesi bakımından önemlidir.

1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde, gelişmekte olan ülkelerdeki insan yerleşmelerinin taşıdığı olumsuz koşulları incelemek ve çözüm üretmek amacıyla gerçekleştirilen "BM İnsan Yerleşmeleri Konferansı-Habitat I" sonucunda BM Genel Kurulu'nda Habitat ve BM Yerleşme Komisyonu kurulmuştur.

Çevre konusunda uluslararası düzeydeki faaliyetlerden birisi de BM Genel Kurulu'nca 1983 yılında kurularak, Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland başkanlığında toplanan ve toplam 19 ülkenin temsilcilerinden oluşan bir grubun hazırladığı "Brundtland Raporu"dur (Ortak Geleceğimiz, 1990: 5). "Ortak Geleceğimiz" adıyla yayınlanan rapor, giderek artan çevre sorunlarının, gelişmiş ya da az gelişmiş bütün ülkeleri, bütün dünyayı tehdit ettiğini, çevre sorunlarının diğer sorunlardan ayırt edilemeyeceğini (yoksulluk gibi) belirtmiştir. Rapor, "gelişmede ve çevreyi yönetme"deki başarısızlıklar nedeniyle dünya üzerindeki kazanımların uzun süre dayanmayacağını ortaya koymuştur. Bu amaçla "Sürdürülebilir Gelişme" önerilmiş, bunun başarılması için dünya uluslarının işbirliğine dikkat çekilmiştir.

Ortak Geleceğimiz adlı raporda dile getirilen "Sürdürülebilir Gelişme" modeli, 1992 yılında düzenlenen Rio BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nın temel konusunu oluşturmuştur. Rio Konferansı'nda insanlığın "sürekli ve dengeli gelişmesi" gereğine işaret edilerek, çevre ve ekolojiyi etkileyen tüm alanlarda hükümetlerin, kalkınma teşkilatlarının, Birleşmiş Milletler Kuruluşlarının ve bağımsız sektörlerin 2000 yılına kadar yapması gereken faaliyetleri tanımlayan "Gündem 21" adlı uluslararası bir program kabul edilmiştir.

BM İnsan Yerleşmeleri Konferansı'nın ikincisinin gerçekleştirildiği İstanbul'daki "Habitat II"de "sürdürülebilir bir yerleşme sistemi oluşturmak" ve "herkese yeterli konut sağlamak" gibi iki temel hedef belirlenmiştir. Bu konferans,

aynı zamanda daha önceki toplantılar ve özellikle 1992 tarihli Rio Zirvesi konusunda yapılan çalışmaları değerlendirmek amacıyla toplanmıştır (Görmez, 1997: 95).

Rio'dan sonra 2002'de Johannesburg'ta düzenlenen Sürdürülebilir Gelişme Dünya Zirvesi'nde, Rio'dan sonra geçen on yılın Sürdürülebilir Gelişme bakış açısıyla değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Küresel ölçekte ekolojik kamuoyu oluşumu, bölgesel nitelikli faaliyetlere de yansımıştır. Nitekim, ekolojik sorunlara duyarlılık ve çevre politikalarının oluşturulmasında Avrupa Birliği önemli bir örnek teşkil etmektedir (Kaplan, 1997: 150). Avrupa Birliği, 1972 yılında başlayan çevresel duyarlılık politikaları ile halihazırda belirli hedef ve politikaları olan bölgesel örgütlenmelerin en önde gelenidir. Birlik, çevre hukuku alanında da pek çok yönerge ve tüzük sahibidir. Hatta denilebilir ki, küresel ölçekli çevre politikalarının belirlenmesinde ve yönlendirilmesinde Avrupa Birliği'nin politikaları yol gösterici niteliktedir. Bu bağlamda, 1992 yılında gerçekleştirilen Avrupa Yerel ve Bölgesel Yönetimler Sürekli Konferansı'nda benimsenen "Avrupa Kentsel Şartı Bildirgesi", ekolojik kamuoyunun oluşumunda önemli bir etkiye sahiptir (Mutlu, 2002: 37).

Günümüzde ekolojik kamuoyu için küresel ölçekte toplumsal muhalefet hareketleri ortaya çıkmıştır. Bunlar içinde beklide en çok ses getiren, her yıl organize bir şekilde, "Dünya Sosyal Forumu (DSF)" adıyla toplanan küreselleşme karşıtı bir harekettir. DSF, küresel düzeyde sivil toplum örgütleri, toplumsal konulara duyarlı kişiler, bilim adamları, çevreci örgütler ve aktivistlerin katılımıyla artık düzenli olarak gerçekleştirilen ve 2001'de Brezilya'nın Porto Alegre kentinde temelleri atılan bir girişimdir. DSF, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar karşısında, "bir başka dünya mümkün!" sloganıyla alternatifler öneren ve genel ilkeleri çerçevesinde pek çok ülkede alt örgütlenmeleri olan bir girişimdir.

Halihazırda hem ekolojik hareketler, hem de uluslararası kamuoyu oluşumu sonucunda hükümetler, politik yönetim ve düzenleme konusunda çalışmalar yapmaktadırlar. Devlet yeni bir işlev yüklenerek, doğanın durumu ve insanın doğaya etkisi hakkında kanıt toplamak, dolaysız davranışlar üzerine norm ve kanunlar koymak ve yeni kurallarla arasındaki uyumu sağlamak görevini üstlenmiştir. Bir

yandan, örneğin, temiz hava, su ve atmosfer koşullarının sürekliliği sağlamak, diğer yandan da doğanın istismarını kabul edilebilir kanallara yönlendirmek için toplumun sayısız faaliyetleri yeterince kontrol altına almak amaçlanmaktadır. Devlet, bu zorlu amaçları gerçekleştirmek için izleme sistemleri, düzenleme mekanizmaları ve yönetsel teşkilat gibi gerekli kurumları oluşturmak zorundadır (Sachs, 2004: 64). Çevre adına bizzat devlet tarafından üstlenilen bu işlev, doğal olarak onun yönetsel ideolojisine göre şekillenmiştir.

Ekolojik sorunlara çözüm arayışlarında, özellikle ekolojik düşünce içinde devletin “merkezi” ve “büyük yapı” olmasına eleştirel yaklaşılr. Buna göre merkezi otorite yapıları altında örneğin, güneş ve rüzgara dayalı enerji elde etme gibi eko-teknolojilerin uygulanması çok anlamlı olmayacaktır. Çünkü, bu tür teknolojiler, ulus-devletlerin gündemlerinde ciddi bir yer tutmazlar (Bookchin, 1999a: 334). Nitekim, günümüzde eko-teknolojilerin ciddi olarak kullanımının ancak bireyler ya da yerel topluluklar için geçerli olması, yukarıdaki yorumu haklı kılar niteliktedir. Bu nedenle, teknolojinin duyarlı kullanımı gibi diğer ekolojik ilkelerin hayata geçirilmesinin de ancak yerel yönelimli politik bir topluluk içinde mümkün olduğu ileri sürülmektedir (Bookchin, 1999a: 334-335). Yaşamı idame ettiren, eşitlikçi ve katılımcı bir üretim ve tüketim sistemine geçişin, sadece kişisel değerlerin değişmesiyle ya da çevreye duyarlı sistemlerinin kurulmasıyla değil, yönetsel düşüncede yapılacak radikal ya da reformist değişikliklerle mümkün görülmektedir.

Ulus-devletin doğa düşüncesi, bilimsel, ekonomik, politik ve toplumsal değişimler çerçevesinde oluştuğundan ve ekolojik sorunların temelinde bu değişimler bulunduğundan, ekolojik çözüm arayışlarının yönetsel boyutu, tüm bu konuları içeren bir niteliğe sahiptir. Diğer deyişle, ekolojik çözüm arama sürecinde yönetsel düşünce, sadece indirgemeci politik, ekonomik ya da toplumsal bir alana değil, hepsini içeren bütüncül bir içeriğe sahiptir. Metzner’in, ekolojik yaklaşımların, egemen sistemle diyalektik ilişkisine dayanarak yaptığı “endüstri çağı-ekoloji çağı” karşılaştırması, bu bütüncül bakış açısı hakkında bir fikir vermektedir (1994: 33-34):

Tablo 1. Endüstri Çağı ve Ekoloji Çağı Arasındaki Düşünsel Farklılıklar

	Endüstri Çağı	Ekoloji Çağı
Bilimsel Paradigmalar	Mekanistik Makine olarak evren Hareketsiz madde olarak yeryüzü Rasgele oluşum olarak yaşam Determinizm Doğrusal nedensellik Atomizm	Organizmik Süreç olarak evren Süperorganizma olarak evren Kendi kendini yaratan yaşam Belirlenimsizlik, olabilirlik Doğrusal olmayan dinamikler Bütüncülük
İnsani/Toplumsal Değerler	Doğanın fethedilmesi Doğaya egemen olma Dünyaya karşı birey Üstünlük duygusu Kaynakların yönlendirilmesi Cins ayrımcılığı, patriyarkallık İrkçilik, etnosentrizm Sınıf ve kast hiyerarşileri	Doğanın parçası olarak yaşam Ortak evrim, sembiyosis Genişlemiş benlik duygusu Düşünme ve yaratıcılık Ekolojik idarecilik Eko-feminizm, partnerlik Saygı ve değer farklılıkları Toplumsal Ekoloji, eşitlikçilik
Politik Sistemler	Ulus-devlet egemenliği Merkezi ulusal otorite Patriyarkal oligarşiler Kültürel homojenlik Ulusal güvenlik saplantısı Militarizm	Çok uluslu federasyonlar Ademimerkezleşmiş biyobölgeler Eşitlikçi demokrasiler Çoğulcu toplumlar İnsanlar ve çevre saplantısı Şiddete başvurmama inancı
Ekonomik Sistemler	Çokuluslu şirketler Kıtlık varsayımı Rekabet Sınırsız ilerleme Ekonomik kalkınma Doğayı hesaba katmama	Cemaate dayalı ekonomiler Karşılıklı bağımlılık varsayımı İşbirliği Büyümenin sınırları İstikrar, sürdürülebilirlik Ekolojiye dayalı ekonomi
Doğaya Yaklaşım	Kaynak olarak doğa Sömürmek ya da korumak İnsan merkezli/hümanist Doğanın araçsal değeri	Biyoçeşitliliği korumak Ekosistemin bütünselliğini koruma Biyosentrik/ekosentrik Doğanın özsel değeri

Kaynak: (Metzner, 1994: 33-34)'ten sadeleştirilmiştir.

Yukarıdaki ayrımlar, bir bütün olarak ekolojik çözüm arayışlarının niteliği, dolayısıyla yönetsel düşünceyi şekillendiren ilkeler olarak okunabilir. Yönetsel düşüncenin bütüncül içeriği konusunda ekolojik düşünce tarafından çevre korumacılığa ciddi eleştiriler yöneltilmektedir. Bu eleştirilerin merkezinde, çevre korumacılığın, ne kadar bütüncül ya da kapsamlı görünürse görünsün, egemen sistemin sınırları içinde ve onu zorlamayan çözüm önerilerinden oluştuğu düşüncesi yer almaktadır. Gerçekten de ekolojik düşüncede, yukarıdaki ayrıma dayalı olan yaklaşımlar bir bütün olarak savunulabiliyorken, çevre korumacılıkta, örneğin, ademi

merkezilik savunulurken, bunun ulus-devlet yapısı içinde gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Sürdürülebilirlik istenirken, bunun içinde çok uluslu şirketlerin de olmasını yadsınmamakta, hatta sürdürülebilirlik sürecinde bunların önemine vurgu yapılmaktadır. Ekolojik öngörülerden olan “küçük ölçeklilik”, mevcut iktisadi sistemi sorgulamadan uygulanmaya çalışılmaktadır. Ayrıca, çevre korumacılığın yer yer endüstri uygarlığının egemen değerleriyle (doğayı korumak, doğaya araçsal değer atfetmek vs.) iç içe olduğu görülmektedir. Çevre korumacılığın en radikal çıkışı olarak nitelendirilen “tüketimi azaltma” (Bora, 1992: 96) önerisi bile toplumsal eşitsizlik ve paylaşım adaletsizliğini içermediği gerekçesiyle eleştirilir. Dolayısıyla, ekolojik düşünce ve çevre korumacılıktaki yönetsel düşünce, her ne kadar aynı (ekolojik) kamuoyu temeline dayalı da olsa farklılaşmışlardır. Bu farklılaşma, benzer ilke ve söyleme dayalı oldukları durumda bile çok ince ve ayrıntılı düşünsel niteliklerden oluşmaktadır.

1.1.1. Ekolojik Düşüncede Yönetim Anlayışı

Ortaçağın sonlarında, feodalizme dayalı siyasal nüfuzun kırılması ile doğan ve dağınık, çarpışan otoriteler arasında bölünmüş olan insanları ülke ve millet kavramları etrafında toplayan “ulus-devlet” olgusu (Kapani, 1998: 37), pek çok bakımdan ekolojik düşünce tarafından eleştirilir. Çünkü, ulus-devletler, ortaya çıktığı günden bu yana nicel ve nitel olarak büyümüş ve sosyal yapının bütünlüğüne el atmıştır. Özgürlükleri denetlemekte, iktisadi politikaları belirlemekte, tüm nüfusu temsil etmekte ve en sonunda tüm yurttaşları, sunduğu ideolojiye bağımlı kılmaktadır. Ulus-devletin söz konusu işlevlerinin arka planında, iktidarın yürütme gücünün, kendini doğrudan toplumsal yapının merkezi olarak görmesi ve bu yapının bütün organlarının yönetimini elinde tutmak istemesi vardır (Simonnet, 1990: 44-45).

Ekolojik düşünceye göre devlet, ortaçağda insan üzerinde çeşitli ellerde dağınık haldeki tahakkümün tek elde toplanmasının bir ifadesidir. Halbuki ekolojik tasarım her türlü tahakkümü ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Diğer yandan toplum ve birey üzerindeki bu tahakküm ve “sahiplik” duygusu, doğanın kullanımında da söz konusudur: Herşeyi verimlilik ve rasyonalizasyonla değerlendiren bakış açısıyla devlet, tarım alanlarını basit bir üretim aracı, ormanları

kereste, göller ve nehirleri birer su kaynağı, insanları üretim ve tüketim birimleri gibi görerek, doğayı programlamaktadır (Simonnet, 1990: 45).

Marcuse'nin yaklaşımına göre, “gönenç devleti, bir özgürlük devletidir.” (1997: 48). Ancak, bu özgürlük, ekolojik düşüncede öngörülenden farklı bir içerik taşır. Örneğin; ulus-devletin yönetim ideolojisinde pratik olarak yararlanılan “özgür zaman”, bireysel ihtiyaçlar için gerekli mal ve hizmetlerin nicelik ile niteliğinin ve kendisi için en iyi olanı belirleyebilen “insan dimağı”nın yöntemli bir kısıtlanmasıdır. Ekolojik düşünce, toplumun yeterlilik kapasitesini tahrip ederek, kültürü tekdüzeliğe indirerek ve iktisadi yoğunlaşmaya yol açarak, her geçen gün sivil toplumu parçalayıcı etki yapan devlet yapısına karşı çıkar.

Devletle ilgili toplumsal nitelikli bir eleştiri de son yıllarda iktisadi alanda görülen bir durum dayanır. Bugünkü iktisadi paradigmanın doğal çevre üzerinde yaptığı tahribatları, ulus-devlet yapılarıyla önlemek mümkün görünmemektedir. Çünkü, “gözleri daha çok kâr”ı hedefleyen çok uluslu şirketler bugün, devletler üstü bir konuma yükselmişlerdir. Büyük belirleme gücüne erişen bu “iktisadi güç”ler, giderek ulus-devletleri işlevsiz hale getirmekte ve dahası onları kendilerinin “edilgen bir aracı” haline dönüştürmektedir (Başkaya, 1994: 220).

Ekolojik görüşün devletle ilgili olarak yaptığı bir başka eleştiri de onun siyasal yapısıyla ilgilidir. Buna göre, modern toplumun siyasal yapısı, seçim sistemi, siyasi partiler, parlamento gibi kurumsal araçlarla, dolaylı olarak insanın kendi aklını kullanabilmesi önünde engeller oluşturmaktadır (Köker, 1992: 158).

Anlaşılabacağı üzere ekolojik görüşte, her yerde ve konuda hazır gücü olan merkeziyetçi nitelikli bir devlet tasarımına yer yoktur. Merkezi ve her şeyi kapsayan devletin yerine ademi merkezi devlet konulur. Hiyerarşinin tahakkümü getirmesi eleştirilir. İnsanın insana tahakkümünün, insanın doğaya tahakkümüne yol açtığı düşüncesinden hareketle, hiyerarşinin ekolojik sorunlara yol açtığı ileri sürülür. Bunun önüne geçmek için de iktidarın yerleştirilmesini, yönetim gücünün “küçük” birimlere dağıtılarak parçalara ayrılması savunulur. Hiyerarşinin yerini karşılıklı bağımlılığın alması, beraber çalışmanın, işbirliğinin önemi vurgulanır. Yerel ve komunal yapının güçlendirilmesi, katılımın ve işbirliğinin temeli olarak görülür

(Görmez, 2003: 100). Bu ilkelerden hareketle, “temel demokrasi”nin ademi merkezileşip, doğrudan bir nitelik alması, örgütlenme ve yönetim şeklinin, herkesin görebileceği bir hale getirilerek, her an değişebilecek bir niteliğe kavuşturulması tasarlanır (Mellor, 1993: 52).

Ekolojik düşüncenin yönetim anlayışı üzerine yapılacak tartışmaların ortak noktası her halde “radikallik” olsa gerektir. Çünkü, ekolojik sorunlar bağlamında yönetim olgusuna yaklaşıldığında sorun sadece “ekolojinin bozulması” ya da “çevre kirliliği” olmaktan çıkar, “insanca yaşama”nın bütün boyutlarını içeren bir boyut alır. Dolayısıyla, bu tür yaklaşım indirgemeciliğe karşı çıkar. Çünkü, Bora’nın da isabetle vurguladığı gibi ekolojik sorunlar, sadece otoriter toplumsal eğilimlere yol açma tehlikesini değil, aynı zamanda doğayı toplumsal niteliğinden yalıtması nedeniyle, insanlığın geleceğini gerçekten karartma tehlikesi de taşır (1992: 100). Bu bağlamda, çevre korumacı yaklaşımın, ekolojik sorunların giderilmesiyle ilgili olan yönetsel ve politik öngörülere, “ ‘çevreyi’ indirgemeci biçimde hedeflediği” gerekçesiyle, sorunların nihai çözümü konusunda yetersizlikle suçlanır.

Aydınlanma ile başlayıp, Endüstri Devrimi ile devam eden “bilimsel ve teknolojik ilerlemenin yarattığı ekonomik kalkınma ve toplumsal refahın ne ölçüde, kendi içinde ve kendi başına ne ölçüde bir değer olduğu” sorusu (Köker, 1992: 160), ekolojik düşüncedeki yönetim olgusunun biçimlenmesinde temel etmenlerden birisi olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki süreçte önemli tartışmaların konusunu oluşturan “demokrasi” ve “özgürlük”, ekolojik düşünceye göre ekolojik sorunların çözülmesindeki iki temel olgudur. Ulus-devlet düşüncesinin kurumsal yapısındaki ataerkillik ve bunun uzantısı olarak da cinsiyetçiliğe dayalı ayrımcılık ve baskıcılık, ekolojik yönetsel tasarımın eleştirel içeriğini belirleyen noktalardır. İnsanın özel ve kamusal yaşamının birliğini ve bunu kendi iradesiyle belirleme olanağına sahip olmasını ifade eden “yurttaşlık” anlayışı, ekolojik düşüncedeki “demokratikleşme”nin temelini oluşturur. Halbuki bu anlayış, modern kurumsal yapıda, -sivil toplum ve siyasal toplum ayrışmasıyla- engellenmektedir (Köker, 1992: 161). Ekolojik düşüncede, insanın

bütünsel varlığı, dolayısıyla da “gerçek anlamıyla” demokrasinin uygulanması hedeflenmektedir.

Öte yandan, insanın özgürlük sorunu da ulus-devletin sınırlayıcılığı ya da belirleyiciliği ile karşı karşıyadır. Ulus-devlet, “kuvvet kullanma tekeli”ni elinde bulunduran “egemen otorite”dir. Birey ise bu otoritenin kendi özel alanına müdahalesinin azalması ölçüsünde özgürdür (Köker, 1992: 161). Dolayısıyla, nüvesinde özgürlüğü taşıyan yeni bir yönetsel anlayış, ekolojik düşüncede hararetle savunulur.

Ekolojik sorunların ortaya çıkmasında “doğaya egemen olma ve onu sömürme” ideolojisi olduğundan hareketle, insanın ve toplumun soyutlandığı ekolojik koruma/geliştirme çabaları, aslında sorunları geçici olarak gizlemekten başka bir şey değildir. Çünkü, doğanın, “doğallığı”nı sağlamayı hedefleyen bir yaklaşımda “insanın ve toplumun doğallığında olan özelliklerinin (özgürlük, eşitlik gibi)” göz ardı edilmesi mantıklı değildir. Nitekim, üçüncü dünyada tarımsal üretimi nitelik ve nicelik olarak artırma ve uluslararası işbölümünü adil duruma getirme amacıyla uygulamaya konmuş olan “Yeşil Devrim” deneyimi, hiçbir zaman ekolojik nitelikli bir yönetsel proje olarak görülmemiştir. Çünkü, maddi varlık anlamında bazı kazanımlar sağlamış olmakla birlikte, zengin ve yoksul arasındaki uçurumun derinleşmesi; toprak mülkiyetinin belirli ellerde toplanması; kitlesel işsizlik, kentlere ve endüstri bölgelerine göç ve uluslararası işbölümünde adil olmayan durumlar yaratması (Kaplan, 1997: 165), ekolojik öngörülerle uyuşmayan ve hatta çelişen sonuçlardır.

Ekolojik düşüncenin yönetsel tasarımında federasyonlar ve konfederasyonlara dayalı bir örgütlenme, ulus-devlet modeli yerine ademi merkezîyetçi, etnik ve ulusal gruplaşmalar etrafındaki çoğulcu topluluklara dayalı, kendine yeterli ve kendini koruyan biyo-bölgeler oluşturulması önem taşır. Sahip olunması gereken değerler, askeri kaygılardan sıyrılıp, insanla ve doğal çevreyle ilgili kaygıların ön plana çıkarılmasını içerir (Metzner, 1994: 31). Toplumdaki farklı iktidar odakları küçük parçalara bölünmelidir. Buna göre köy, mahalle ve kasaba, yaşamın temel işlevlerinin var olabildiği sosyal yapılanmanın ana unsurlarıdır. Ölçeklerinin

küçüklüğü, yerel demokrasinin uygulanmasını, canlı bir toplumsal ilişkinin kurulmasını sağlayacaktır (Simonnet, 1990: 80). Hiyerarşinin tahakkümü getirmesi ve bunun devletin kurumsal yapısıyla doruğa ulaşması nedeniyle, yerel ve komünal yapıların güçlendirilmesi öngörülür (Görmez, 1997: 90-91). Böyle bir toplumsal yapıya en uygun yönetim ölçeği ise “belediye”dir. Belediyeler, özyönetimin gerçekleşebileceği en optimal birimdir. Ayrıca, bu kurumların idealleştirilmelerindeki temel etmenlerden birisi, “devletin belediye düzeyindeki kurumlarda kendini çok az” gösterdiği inancıdır (Bookchin, 1999a: 186).

Bireylerin “kendilerini gerçekleştirebilecekleri” bir yönetim düşüncesi, hem bir ütopya, hem de bir proje olarak ekolojik düşüncenin en çok başvurduğu metafordur. Bu metafor, “leviathan”ın varlığını meşrulaştıran felsefeye göre kurulmuş olan ulus-devlet modeline karşıtlık oluşturur²⁰. Bireylerin içsel gelişimini bastıracak dışsal mekanizmalar oluşturmak yerine, onların gizil güçlerinin gelişimini önleyen içsel ve dışsal engellerin ortadan kaldırılması yoluna gidilir. Özgürlükler çoğaltılır. Gerek devlet etkinliğinin azaltılması, gerek demokrasi ve özgürlük ortamının genişletilmesi ve gerekse bireylerin kendini gerçekleştirme imkanlarının yaratılması için otonom yerel yönetimlerin ve halk meclislerinin merkezde olduğu bir politika savunulur. Yüzeysel olarak ele alınırsa, halk meclislerinin yer aldığı bu sistem, “referandum” a dayanır. Bu nedenle, sistemin temelini “toplumsal bir sözleşme” oluşturur. Bu sözleşme, halkın karar verme işlemine katılımını öngörür (Bookchin, 1999a: 313). Dolayısıyla, “belediye”, “özyönetim” ya da “komün” tipi örgütlenmelere dayalı olan yönetsel düşüncede “halk katılımı” ve “referandum” yaşamsal nitelik taşır.

Ekolojik düşüncedeki yönetsel tasarımın “radikal” nitelikli oluşu, yukarıdaki öngörülerin egemen sistem/ulus-devlet modeli içinde uygulanma olanağı olmadığından hareketle, köklü bir değişim programı/devrim öngörülmesindendir.

Ekolojik düşüncenin diğer öngörüler gibi yönetim öngörüsü de “ütopik” olduğu gerekçesiyle eleştirilir. Ulus-devletlerin ve şirketlerin giderek arttığı, güçlendiği ve bunun yanı sıra idarenin, mülkiyetin, üretimin, bürokrasilerin, anapara

²⁰ Çünkü, “insan insanın kurdudur” söylemine sahip bu felsefede, bireylerin kendi kendilerini yönetemeyecekleri öngörüsüyle, “büyük tanımlayıcı (leviathan)” ya olan ihtiyaç dile getirilir.

akışının ve gücün gittikçe merkezileştiği bir dönemde, sınırları belli olan ve birlikte yaşamayı esas alan bir toplumun oluşturulmasına dayanan bir yönetim tasarımı, “düşsel” olmakla suçlanır. Sınırları belli olan insani ölçekli komünal yerleşimleri savunan bu düşüncenin, modern çağ öncesi dünyaya ait olan, atacı nitelik taşıyan, gerici ve dar görüşlü düşünceleri çağrıştırdığı ileri sürülür. Kısaca, ekolojik düşüncedeki yönetsel tasarımın eleştirisinde, Bookchin’in de sorduğu şu soru yaşamsal önem taşır (1999a: 318): “Merkezi otoritenin tahminen kalıcı olduğu bir dönemde, modern toplumun yerel gruplar tarafından yönetilmesi mümkün müdür?” Ekolojik düşünce içinde bu soruyu cevaplama çabaları²¹ halen sürmektedir.

1.1.2. Çevre Korumacılıkta Yönetim Anlayışı

Çevre korumacı yaklaşımın, ekolojik sorunların ortadan kaldırılması sürecinde öngördüğü yönetim modeli, sistem karşıtı ve devrimci bir nitelik taşımaz. Tersine, sistem araçlarından yararlanmaya dayalı, reformist bir yönetim düşüncesinden oluşur. Dolayısıyla, ulus-devleti oluşturan tarihsel ve düşünsel zemine eleştirel yaklaşan, mevcut sorunları bu bağlamda değerlendiren ve buna göre yönetim modeli öneren bir yaklaşım özelliği göstermez. 1980’li yıllarda başlayan küreselleşme süreciyle ulus-devletin işlevinde ve öneminde görece azalma olmasının, söz konusu eğilimlerde köklü değişimler yarattığı söylenemez. Çünkü, küreselleşme ve onunla birlikte ortaya çıkan “çok ortaklı yönetim/yönetişim (governance)” anlayışı, ulus-devletin reddini değil, ancak işlevlerinde yeniden düzenlemeyi öngörmektedir.

Çevre korumacılığın, sistemle çatışmayan yönetim düşüncesinin, sorunları parçacı ve indirgemeci niteliklere göre algıladığı ve çözüm önerdiğini söylemek

²¹ Ivan Illich, “Şenlikli Toplum” adlı eserinde, sade ve tutumlu bir toplumdan yana olan ekolojik içerikli bir siyasal tercihin, bazı noktaların gerekli ve hatta mümkün olduğu gösterilmediği sürece “boş bir rüya” olacağını söylemektedir. Illich, özetle bu noktaları şöyle sıralamaktadır (1989: 107): 1) İçinde bulunduğumuz bunalımın doğası konusunda daha fazla kişinin aydınlatılması ve bu konuda somut prosedürlerin saptanması, 2) Bugün baskı altında olan, ama insanların sade bir hayat sürme haklarını savunan örgütlenmelerde daha fazla kişinin yer almasını sağlamak, 3) Bir toplumda kabul edilen siyasal ya da yasal araçları keşfedip, yeniden değerlendirmek ve “şenlikli hayatı” ortaya çıktığı her yerde yerleştirip korumak için bunların nasıl kullanılacağını öngörmek. Anlaşılacağı üzere Illich, ekolojik tasarımlı bir toplum ve yönetim yapısını kurmak için egemen sistemin araçlarını, ona karşı kullanmayı öngörmektedir. Halihazırda kimi ülkelerde “yeşil” nitelikli siyasi partilerin, sistemin belirlediği şartlarda/onu kullanarak mı, yoksa sistemin politik yapısı içinde yer almayı reddederek mi mücadele edecekleri sorunu, onların “ekolojik” olup-olmadıkları üzerinde belirleyici olan bir nitelik taşımaktadır denilebilir.

yanlış olmayacaktır. Genellikle belirli bir çevre sorununun çözümü için “noktasal çalışmalar yapma” yöntemi, “küresel düşün, yerel hareket et” sloganıyla ifade edilir. Herhangi bir yerdeki çevre sorunlarını ele almak, çevre bilincini geliştirmek için eğitimler düzenlemek, mesleki veya bilimsel alanlarla çevre sorunlarının kesişme noktalarında çalışmak, politik ve makro düzeydeki tartışmalara pek fazla prim vermeden saptadıkları sorunun çözümüne ilişkin somut çalışmalara öncelik vermek çevre korumacı tarzın karakteristikleri arasında sayılabilir. Kurtarılan tek bir kaplumbağa, yanması engellenen bir orman, bir sulak alanın yeniden canlılık kazanması, sonuçları daha elle tutulur çabalar ve bireysel anlamda da daha fazla tatmin ve mutluluk sağlar (Şahin, 2003: 74). Ancak seçilen bu yolun, çevre korumacıları, ilgilendikleri ekolojik sorunun kökenini göz ardı etmeye zorladığı ve ekolojik sorunun kökenindeki aktörlerle (devlet, kapitalistler gibi) zaman zaman aynı tarafa düşmelerine ya da karşı tarafta kalsalar bile taviz vermelerine sebep olduğu ileri sürülmektedir.

Çevre korumacılığın ekolojik sorunlarla mücadelede öngördüğü başlıca yöntemler, ülkeler arasında ekonomik ve siyasal alanda yakın ve sıkı bir işbirliği, kaynak savurganlığının azaltılması, çevre kirliliğinin azaltılması, “kirleten öder” gibi yaptırımların benimsenmesi, çeşitli koruyucu önlemlerin alınması, alternatif ürün türlerinin ve yeni altyapı sistemlerinin geliştirilmesi, üretici sektörlerde dönüşüm sağlanması (Keleş, 1997: 12-13) olarak sayılabilir. Dolayısıyla, yönetsel düşünce de bu tür öngörülerini hayata geçirecek somut politika önerilerine dayanır.

Çevre korumacılığın yönetim düşüncesi, “endüstrileşme ve kentleşmenin temelindeki sosyal ve felsefî varsayımları pek kurcalamayan” tarzda biçimlenmiştir. Bu nedenle, egemen yönetim sistemlerinin karşısında sergilenen tavır ya da öne çıkarılan alternatifler, kimi zaman eleştirel görünse de çoğunlukla reformlara dayanır. Amaç, sadece insan sağlığını korumak olmasına karşılık, çoğu zaman ekonomik değer taraftarı da olduğundan, girişimler kısa vadeli ve geçici önlemler olarak kalmaktadır (Tamkoç, 1994: 95). Doğaya araçsal yaklaşmanın karşısında olduğu durumda bile temel düşünce, gelecekte doğadaki tüketim maddelerinden yoksun kalınacağı kaygısına dayanır.

Ekolojik sorunlar çerçevesinde oluşan küresel toplantı ve karar mekanizmalarında, yukarıdaki tutumun tipik yansımalarını görmek olanaklıdır. Özellikle 1980 sonlarında kaynakların tükenişi ve dünya çapındaki kirlilik, uluslararası politikaya yön veren bir nitelik kazanmıştır. Çok taraflı kurumlar, biyolojik atık dönüştürücüleri dağıtıp, ormancılık programları tasarlarken, ekonomi zirvelerinde de karbondioksit emisyonu hakkında tartışmalar yapmaktadırlar (Sachs, 2004: 66). Daha önce değinildiği gibi bu yöntemler, sistemin kritik özelliklerini kamufle etme niteliği de taşımaktadır. Nitekim, tehlikeler üst üste bindikçe, endüstrileşmenin tehdit edici etkilerini savuşturmak ve sistemi sürdürmek için yeni ürünler, işlemler ve programlar icat edilmektedir.

Çevre korumacılığa göre dünyanın kurtuluşunu sağlamak, endüstriyel sistemi yaşatmaktan başka bir anlama gelmemektedir. Bu bağlamda, 1990’larda serpilmeye başlayan “ekokrasi” söylemi²², yönetsel kontrol ve izlemenin yeni derecelerine ulaşmayı amaçlayarak, ekolojik sorunları ve ekolojiyi –sorunların temelinde yatan rekabetçi üretim mantığı gibi sebepleri göz ardı ederek- “kaynakların verimliliği” ve “risk yönetimi”ne yönelen yönetsel stratejilere indirgemıştır.

Ulus-devlet ile merkantilist düşüncenin organik ilişkisi düşünüldüğünde, kapitalizmin işleyişinde devlet, sadece düzenleyici bir mekanizma ve mevcut ilişkilerin korunmasının bir aracı olarak devreye girer. Devletin indirgenmiş bu rolü, her ne kadar ekolojik düşünceyle koştur gibi görünse de son tahlilde kapitalizmi işlevsel kılma amacı taşır. Nitekim, ekolojik çözüm arayışları kapsamında ekonomik yayılmaya, iş faaliyetlerine, hükümetçe desteklenen projelere büyük önem verilmesi, kapitalizmin işleyiş mekanizması içinde çevreyi koruma çabaları olarak değerlendirilebilir. Bu yaklaşım, “edilgen bir yurttaş topluluğunun yönetilmesi” düşüncesiyle yakından ilgilidir. Söz konusu sorunlar karşısında yurttaşların temel

²² 1980 sonrası artan ekolojik bunalım sonucunda, “Batı kapitalizminin kutsal üçlüsü” olarak ifade edilen “sermaye, bürokrasi ve bilim” çevreleri, kendilerini yeni krizde “kaçınılmaz rol sahipleri” olarak ilan ederek, sorunun iyi bir mühendislik, tümleşik bir planlama ve daha karmaşık modellerle önlenebileceğini öngörmekteydiler. Bütün bu stratejilerin uygulanması, daha fazla merkeziyetçiliği ve daha kuvvetli bir devlet idaresini gerektirmektedir. Ekokrasi söylemi, ekolojik sorunları bir uygarlık çıkmazı olarak değil, teknik bir aksaklık gibi ele almaktadır. Ekokrasinin yükselmesi ile toplumun nasıl yaşaması gerektiği ve neyi, ne zaman, nasıl üreteceği ve tüketiceği gibi toplumun moral konuları üzerine yapılan tartışmaları gölgede bırakmıştır. Ekokratik bakış, Batı’nın ekonomik toplumu dışında bir çeşitlilik olabileceğini görememektedir. Ekokrasi hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Sachs, 2004: 66-67).

kaygısının “toplumsal katılım” değil, “hizmetler” olduğu düşünülür. Hatta, katılım öngörülse bile bu, toplumsal hizmetlerin daha iyi görülmesi işlevini ön planda tutar. Bu anlamda yurttaşlık ve yurttaşlar, toplumsal etkinlikten yoksun bırakılarak, “müşteri topluluğu”na indirgenirler (Bookchin, 1996a: 173). Müşteri topluluğunun yönetimi ise politikalar ne kadar kapsamlı olursa olsun, doğal olarak “iş çevreleri” ve “hükümet/bürokrasi” tarafından gerçekleştirilir.

Çevre korumacılıkta halkı “müşteri”ye indirgemenin bir başka sebebi olarak da bireyleri, “ekolojik sorunlar konusundaki sosyal politikaların gereğine ikna etmenin olanaksız olduğu”na dayanan önyargıdır. Bunun gerekçesi olarak, bu tür sorunların çok karmaşık olması değil, halkın değerlerinin “farklı” ve “düşük” düzeyde olması gösterilir. Diğer deyişle, çevre korumacılıkta kamuoyunun desteğinden emin olunamadığı için “daha çok bürokratik” ve “daha az politik” çözümler tercih edilir (Ruff, 1978: 76). Dolayısıyla, ekolojik düşünce ne kadar halkçı ise, çevre korumacılık da o kadar seçkincidir.

Ekolojik sorunların dünya gündemini ciddi olarak 1960’lı yıllardan bu yana meşgul ettiği düşünülürse, çevre korumacılığın yönetim düşüncesinin, evrimsel olarak gelişen “üretimin örgütlenme biçimleri”nden etkilendiği ileri sürülebilir. 20. yüzyıl boyunca üretimin örgütlenme biçimi üç temel evreden geçmiştir: Fordizm, Taylorizm ve esnek üretim (post-fordizm). “Fordizm”, 20. yüzyılın başlarında geçerli olan üretim yönteminin adı olup, kitlesel üretimi, üretimin tek bir mekanda topluca yapılmasını ifade etmektedir. 1950’lere doğru bu yöntemin yerini “Taylorizm” ya da diğer adıyla “bilimsel yönetim” almıştır. Taylorizm, planlayıcı, tasarımcı ve idareci kademe ile imalatçı, işçi veya alt kademe elemanları gibi idare edilen kesim arasında tam bir ayrışma ve sıkı bir iş bölümüne dayanan, birim zamanda daha çok iş yapılmasını hedefleyen, dakikliği ön plan çıkaran üretim organizasyon biçimine dayanmaktadır. “Esnek üretim/Post-fordizm” ise 20. yüzyıl sonlarından itibaren egemen olan yeni üretim örgütlenme biçimi olup, ekip çalışmasına dayanmakta; karar alma süreçlerine katılımı, yöneten-yönetilen, işçi-planlayıcı vb. işlev ayrışmasında gevşemeyi, işin bütün aşamalarının belirli bir ekiple tamamlandığı hücre tipi üretimi ve sorunların üst yönetime başvurmadan yerinde giderilmesi

anlayışını öne çıkartmakta; yarı-zamanlı veya evde çalışmaya olanak sağlamaktadır (Acar, 2003: 168).

Çevre korumacılıkta temel ilkeler, disiplinci bir anlayıştan, görece daha az disiplinci anlayışa doğru olan egemen yönetim düşüncesinin evrimsel gelişimine koşutluk oluşturur. Bu yönetsel evrim sürecinin, demokrasi ve özgürlük bağlamında önemli sorunlar taşıdığı üzerinde ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Touraine'nin bu süreci yorumlayışı oldukça etkilidir (2002: 9):

“Yüzyıllardır demokrasiyi; bilgisizliğin, bağımlılığın, geleneğin ve tanrısal hukukun zindanlarından us, ekonomik kalkınma ve halk egemenliği sayesinde kurtulmamızla bağdaştırdık. ... Uygulayimsal başarıyı, siyasal özgürlüğü, ekinsel hoşgörüyü ve kişisel mutluluğu birleştiriyormuş gibi görünen bağlara güvendik. Ama çok geçmeden kaygıların ve korkuların zamanı geldi: Zayıflıklarından kurtulmuş toplum kendi gücünün, kendi uygulamalarının ve özellikle kendi siyasal, ekonomik ve askeri güç çarklarının kölesine dönüşmedi mi? Taylorcu yöntemlere bağlı işçiler, işleyimsel ussallaştırmada usun tutkusunun onları uygulama kılığına bürünmüş bir toplumsal gücün ağırlığı altına soktuğunu görebiliyorlar mıydı? Kamu yönetimleri ve özel yönetimler özel yaşamı denetleyip ona istediği gibi biçim verirken, üstelik aynı anda bu biçimi kendi çıkarlarını işletme görevlerinin üstünde tutarken, bürokrasi bütünüyle ussal-yasal yetki olarak tanımlanabilir miydi? ...”

Çevre korumacılığın yönetim düşüncesinin somut uygulamaları hedeflemesi, sebebi ne olursa olsun, ekolojik sorunların “hemen, şimdi” çözülmesi düşüncesine dayalıdır. Dolayısıyla, ekolojik düşüncedeki politikalara yöneltilen eleştiriler de bu eksende toplanır. Ekolojik düşünce, ütöpik ve uygulama olanağından yoksun yöntemler önermekle suçlanır. Öte yandan, devrimler çağının kapandığı ve bu nedenle çözüm önerilerinin, egemen sistem içinde ancak iyi tasarlanmış reformlarla hayata geçirilebileceği öne sürülür. Ekolojik sorunların çözümü noktasında ekolojik düşünce içinde bir görüş birliğinin oluşturulamamış olması da çevre korumacılığın kendini meşrulaştırmak için kullandığı argümanlardan birisidir.

Günümüzdeki egemen çevre politikalarının, çevre korumacılık kapsamında oluşturulduğu hemen herkesçe kabul edilmektedir. Dolayısıyla, son yıllarda görülen ve kimi zaman “radikal” imalar da taşıyan politika değişikliklerinin çevre korumacılığın bir devamı olduğu açıktır. Çünkü, kökleri uzun sayılabilecek evrimsel bir yönetsel düşünceye dayanan politikaların birden radikal bir dönüşüme uğramasını beklemek, hayalcilikten öte bir şey olmasa gerektir.

2. Ekolojik Sorunlar Karşısında İki Yaklaşım: Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme

1960’lı yılların sonlarından itibaren ciddi olarak etkileri hissedilmeye başlayan ekolojik sorunlar karşısında alternatif politikalar ve düşünce akımları gelişmeye başlamıştır. Dönemin kendine özgü sosyo-politik ortamında hızla çoğalan bu tür girişimler, çok sayıda ve geniş bir yelpazede oluşmuştur.

Bu tür girişimler, süreç içinde bazı temel niteliklerine göre farklılaşmışlardır. Yukarıda da irdelendiği üzere, çevre korumacılık ve ekolojik düşünce olarak kategorikleştirilen bu girişimler içinde –bu çalışmanın konusu bağlamında– Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme, diğerlerine göre farklıdır.

Ekolojik düşünce içinde Toplumsal Ekoloji’nin, ciddi sosyal ve siyasal programı olan bir akım olduğu dikkati çekmektedir. Diğer ekolojik düşünce akımları, ekolojik sorunların tespiti konusunda aktif iken, çözüm öneriler konusunda etkisiz ya da tutarsız görünmektedirler. Ekolojik düşünce yazınında Toplumsal Ekoloji’yle karşılaştırılan ve diğer akımlara göre tutarlı bütünlüğe sahip olduğu görülen Derin Ekoloji de bile kapsamlı bir siyasal program olduğu söylenememektedir²³. Bu nedenledir ki, halihazırda demokrasi ve özgürlük olgularının, ekolojik kaygılarla birlikte savunulmasında Toplumsal Ekoloji’ye yapılan atıfların, diğer ekolojik düşünce akımlarına göre daha fazla olduğu söylenebilir.

²³ Derin Ekoloji’nin kapsamlı bir siyasal programa sahip olmayışının temel nedenleri arasında, bu akımın toplumsal ve siyasal değişimlerden daha çok, bireysel hayat tarzındaki değişim, kendini gerçekleştirme ve maneviyatla ilgilenmesi gösterilmektedir (Önder, 2001: 128). Derin Ekoloji’ye göre her bireyin doğayla uyumlu olacak biçimde davranışlarını, değerlerini ve hayat tarzını değiştirmesiyle toplumsal değişim de sağlanmış olacaktır. Bireysel davranışların bir toplamı olarak görülen toplumsal değişim anlayışı için kapsamlı bir siyasal programa ihtiyaç olmadığı açıktır. Derin Ekoloji, toplumsal değişim anlayışı nedeniyle, sıklıkla “siyaset karşıtı” bir yaklaşım olmakla suçlanmaktadır (Bramwell, 1989: 161).

Sürdürülebilir Gelişme de çevre korumacılık içinde öne çıkan ve günümüzde en çok dillendirilen bir politikadır. Her ne kadar çevre korumacılık içinde, ekolojik düşüncede olduğu gibi farklı ve hatta çatışma içinde olan bir çeşitlilikten söz edilemezse de Sürdürülebilir Gelişme'nin bu yaklaşım içinde "uzlaştırıcı" niteliği nedeniyle farklı bir yeri olduğu vurgulanmalıdır. Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesine kadar ortaya konulan çevre korumacı fikirlerde (Sıfır Büyüme gibi) gelişmeyi görece dışlayan eğilimler bulunmasına ve bu nedenle tepkiyle karşılanmasına rağmen, Sürdürülebilir Gelişme ile bir "orta yol"un bulunduğu söylenebilir. Bu uzlaşma nedeniyledir ki, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, diğer çevre korumacı fikirlere göre, ortaya çıktığı günden beri sürekli geliştirilen kompleks bir düşünce niteliği taşımaktadır.

2.1. Ekolojik Bir Düşünce Akımı Olarak Toplumsal Ekoloji

Sol-liberter akımdan gelen Toplumsal Ekoloji²⁴, 1960'ların sonlarında Murray Bookchin'in ekolojik sorunlar bağlamında ortaya attığı "anarşist-cemaatçi" felsefesine dayanan bir ekolojik düşünce akımıdır (Kovel, 2003: 99). Diğer bazı ekolojik yaklaşımlar, bir çok çevreci ya da düşünürün ortak katkıları sonucu geliştirilirken, Toplumsal Ekoloji, Bookchin'in kendisi tarafından geliştirilmiştir²⁵ (Turan, 2002: 216). Bookchin'in yaklaşımlarında, özellikle Kropotkin'in ve dolayısıyla anarko-komünizmin etkisi oldukça belirgindir (Pepper, 1999: 30). Bu etki nedeniyledir ki, Toplumsal Ekoloji'nin, genellikle eko-anarşizmin içinde yer alan bir ekolojik düşünce olduğu ileri sürülmektedir²⁶.

²⁴ Toplumsal Ekoloji kavramı, sadece ekolojik bir düşünce akımını ifade etmez. Diğer deyişle, yalın halde Toplumsal Ekoloji, "ekolojik düşünce akımı" olmaktan başka anlamlar da taşımaktadır. Anarşistler, genel olarak önemli ekolojik sorunların kökenlerinde toplumsal sorunlar olduğunu vurgulamak için öne sürdükleri görüşlere "Toplumsal Ekoloji" adını vermişlerdir. Bookchin'in yaklaşımı, anarşistlere koşut olmakla birlikte, kendine özgü nitelikler taşımaktadır.

²⁵ Toplumsal Ekoloji düşüncesinin hemen hemen tamamıyla Bookchin'in görüşlerinden oluşması, bazı eleştirilere uğramaktadır. Söz konusu eleştirilerde Toplumsal Ekoloji'ye "Toplumsal Ekoloji'yle ilgili herhangi bir değerlendirme, Bookchin'in kendi görüşlerine göre mi oluşturulacak?" sorusu yöneltilir. Buna göre, Toplumsal Ekoloji, Bookchin'in düşünceleri dışında, kendine özgü bir kuram ve yaklaşıma dayalı gündem oluşturamamıştır. Nitekim, Bookchin'in yaklaşımı da Derin Ekoloji savunucularıyla girdiği polemikten öteye geçmemektedir. Bir başka eleştiride ise Bookchin'in Toplumsal Ekoloji'yi gittikçe daralan kendi görüşlerine indirgediği, özgürlükçü belediyeceliği sekreterliğe dayalı bir programa dönüştürdüğü, bu akımın ekoloji hareketinde zayıflatıcı bir kuvvet ve kendi açıkladığı ideallere ulaşmada engel oluşturduğu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Toplumsal Ekoloji'ye yöneltilen eleştiriler konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Parkin, 1990: 298; Humphrey, 2004; Moore, 2003).

²⁶ Başlangıçta eko-anarşist bir akım olan Toplumsal Ekoloji düşüncesinin, sonradan bu niteliğinden uzaklaştığı anlaşılmaktadır. Bookchin, "Özgürlüğün Ekolojisi" adlı eserinin 1991 Basımına Giriş

Eko-anarşizm, doğa ve toplum ilişkilerini açıklamayı amaç edinmesiyle, geleneksel anarşist yaklaşımlardan farklılaşır. 19. yüzyıldaki anarşist düşüncede doğaya ilişkin görüşler olduğu ileri sürülse de aslında bu düşüncelerin “ekolojik bir yaklaşım” olmadığı söylenebilir (Turan, 2002: 214). Eko-anarşizmin ekolojik boyutu nedeniyle anarşizmden farklılaşması, karşıtlığı içeren bir nitelik taşımaz, tersine, her iki ideolojinin pek çok öngörüsü koşuttur. Nitekim, eko-anarşistler, başta ekonomik, politik yada bireysel nitelikli olmak üzere, her türlü hiyerarşiye karşıdırlar. Eko-anarşistler, küçük ölçekli ve yerinden yönetimli topluluk biçimini toplumsal örgütlenmenin temel birimi olarak kabul ederler. Bu yaklaşıma göre alternatif bir toplumun temel özelliği, dinamik işbirliği veya başkalarının çıkarını gözetmektir. Söz konusu toplum tipi, özgürlüğü sağlayan ve insani değerlere dayalı olarak, karşılıklı yardım ile işbirliğine göre örgütlenmiştir. Böyle bir yapıda aynı zamanda ekolojik denge ve bütünlüğü korumak da temel bir amaçlar arasındadır. Eko-anarşist toplumu oluşturmak için merkezi, bürokratik ve geleneksel örgüt biçimlerinden toplumu arındırmak gerekir. Buna göre, eğer ekolojik krizin kökleri mevcut toplum yapısında bulunuyorsa –ki, öyle olduğu savunulur- toplumsal ve doğal dünya arasında yeni bir denge ve ilişkiler yaratmak için toplumun ekolojik değerlere göre yeniden biçimlendirilmesi gerekir (Turan, 2002: 214). Toplumsal Ekoloji, toplumun nasıl yeniden biçimlenebileceğine yönelik kapsamlı öngörüler sunar.

kısımında, “tüm yazılarımin amacı, ekolojik krizin toplumsal kaynaklarına ilişkin tutarlı bir görüş getirmek ve ... eko-anarşist bir proje sunmaktır” demesine rağmen (1994: 26), daha sonraki yıllarda O’nun bu görüşünden uzaklaştığı görülür. Nitekim, Bookchin, bu savı destekleyici biçimde şöyle der: “Birkaç yıl önce, kendimi hala anarşist olarak tanımlarken, ‘toplumsal’ ve ‘yaşam tarzı’ anarşizmi arasında bir ayrım formüle etmeye çalışıyordum ve ‘komünalizm’i ‘anarşizmin demokratik boyutu’ olarak tanımlayan bir makale yazdım. ...Artık komünalizmin, demokratik veya başka bir şekilde, yalnızca anarşizmin bir ‘boyutu’ olduğuna inanmıyorum; o aksine radikal literatürde tamamen keşfedilmesi gereken ...ayrı bir gelenek ve ideolojidir” (2002: 40). Bookchin, daha sonraları felsefi temellerini kendisinin kurduğunu söylediği “eko-komüniteryanizm”i savunacaktır. Öte yandan Bookchin, felsefi görüşlerinin Hegel’e dayandığını söyler. Ancak, benimsediği diyalektik, Hegel’inki gibi “teolojik” değildir. O, kendi diyalektik yaklaşımına “diyalektik doğalcılık” adını verir. Benzer şekilde, fenomenler arasındaki bağlantıları aramayı, sentezleme ve insanlıkla doğa arasındaki karşılıklı etkileşimden doğan sorunları felsefe ve tarihin çerçevesi içine yerleştirme, doğal dünya konusunda evrimci ve dinamikçi olma konularında da Marx’tan –marksizmden değil- etkilendiğini ifade eder (Danek, 2002). Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Turan, 2002: 213-224; Önder, 2001: 135-137). Ayrıca, eko-anarşizmle ilişkili diğer yaklaşımlar için bkz. (Eckersley, 1992: 45). Bunların yanı sıra, Bookchin, kendinden düzenlemeye dayanan aşırı anarşist görüşleri konusunda Nietzsche’ye koşut olduğunu vurgulamaktadır. Bkz. (Bookchin, 2003). Nitekim, Best (1998: 340) de Nietzsche ile Bookchin arasındaki koşutluklara dikkat çeker.

Toplumsal Ekoloji, eko-anarşizmin içinde yer alan²⁷ ve Bookchin tarafından geliştirilen özel bir ekolojik düşünce akımı olsa bile daha genel ve geniş düşünceleri ifade eden bir yaklaşım olarak da görülebilmektedir. Bu bağlamda Toplumsal Ekoloji, marksist nitelikli ekolojik yönelimlerin hepsini birden ifade etmek için kullanılmaktadır ve bu genel çerçeve içinde Bookchin'in yaklaşımı da eko-sosyalizm ve diyalektik biyoloji ile birlikte “anarşist Toplumsal Ekoloji” olarak yer almakta (Merchant, 1992: 142-143) ya da sadece eko-sosyalizm içinde gösterilmektedir (Keleş; Hamamcı, 2002: 249). Ancak, içeriği itibarıyla incelendiğinde Toplumsal Ekoloji'nin, eko-anarşizmle olan yakınlığı daha baskın çıkar²⁸.

Toplumsal Ekoloji'nin temel niteliklerinden birisi, politikalarında bütüncül nitelikli ilkeleri göz önünde tutmasıdır. Toplumsal Ekoloji'nin bütüncül yaklaşımı, özellikle ekoloji ile doğa kavrayışında açıkça görülür. Toplumsal Ekoloji'ye göre ekoloji, toplumla doğrudan ilişkili bir terimdir. Terimin özgün kullanımıyla ekoloji, doğanın dinamik dengesiyle, canlı ve cansız şeylerin karşılıklı bağımlılıklarıyla ilgilenir. Doğa insanları da içerdiğinden bilim, insanın doğal dünyadaki rolünü ve özellikle insanların diğer türlerle ve biyotik çevrenin inorganik maddeleriyle ilişkisinin niteliği, biçimi ve yapısını da kapsamalıdır (Bookchin, 1994: 102). Öte yandan, eleştirel bir bakış açısıyla ekoloji, insanın doğal dünya ile ayrılığından kaynaklanan büyük dengesizlik alanına açılır. Doğanın eşsiz türlerinden biri olan “homo sapiens”in, oldukça yavaş ve zahmetli bir süreçte, kendine özgü eşsiz bir toplumsal dünya geliştirdiğini söyleyen Bookchin, her iki dünyanın, son derece

²⁷ Toplumsal Ekoloji, “özgürlükçü” idealleri bakımından, ilk bakışta anarşizm kadar “libertaryanizm (libertarianizm)”den de izler taşır görünmektedir. Libertaryan düşünce de anarşizm gibi “pür özgürlükçü”dür. Nitekim, bazı libertaryanistler (David Friedman, Murray Rothbard vd.) açık şekilde anarşist olduklarını kabul etmektedirler. Hatta, bazı kaynaklarda libertaryanizmin kurucuları olarak Proudhon, Bakunin, Kropotkin gibi anarşistler gösterilmektedir. Ancak, son tahlilde libertaryanizm, liberal doktrin içinde yer alan bir görüş olarak; 1) Pür özgürlük, 2) Otoriterizme ve totaliterizme karşı, 3) Devletsiz bir toplum, 4) Gönüllü piyasa mübadelesi tezlerine sahiptir. Bu konuda geniş bilgi için bkz. (Aktan, 1995: 3-32). Libertaryanizm, anarşizm/Toplumsal Ekoloji gibi “devletsiz” bir toplum öngörmekle birlikte, bunu, devleti liberalizmin gelişmesi önünde bir engel olarak düşündüğü için istemektedir. Sonuç olarak; libertaryanizm ile Toplumsal Ekoloji'deki koşutluk, “amaç” yönünden değil, en fazla “biçim” yönünden olabilir.

²⁸ Her ne kadar Toplumsal Ekoloji ile eko-anarşizm arasında, Bookchin'in anarşizmden etkilenmesine bağlı olarak, pek çok koşutluk bulunmaktaysa da Bookchin'in sonraları “komünalizm” adını verdiği, anarşizmin dışında bir yaklaşım benimsediği görülür. O, anarşizmi, uzunca bir süre “toplumsal anarşizm” adı altında korumaya çalışmasını bir hata olarak niteler. Bu konuda bkz. (Bookchin, 2002: 44). Öte yandan, bazı kaynaklarda, Bookchin'in “Toplumsal ekolojistlerin büyük bir çoğunlukla anarşist kökenden gelmelerinden duyduğu mutsuzluk” dile getirilmektedir. Bkz. (Alpay; Değirmenci, 2002: 29).

karmaşık evrim safhaları içinde birbiriyle etkileşimde olduğu için doğal bir ekolojinin yanında, toplumsal bir ekolojiden de söz edilebileceğini belirtir (1994: 102).

Toplumsal Ekoloji düşüncesinde doğa üzerinde insanın, kadın üzerinde erkeğin ve toplum üzerinde devletin tahakkümünü ortadan kaldıran ve bütünüyle yeni, hiyerarşik olmayan bir toplum tasarımı (Bookchin, 1996a: 20-21), sosyalist düşünceyle koşutluk taşımaktaysa da farklı açılımlar sunar. Bir kere sosyalist düşüncenin geliştiği dönemlerde (1840-1940) yukarıdaki konular açıkça dile getirilmediği gibi öncelikli ilgi alanı ekonomi ve ekonomik sınıflar ile sömürünün ortadan kalkması idi. Oysa Toplumsal Ekoloji penceresinden bakıldığında, sosyalizmin, sorunun kısıtlı bir boyutuyla ilgilendiği görülür. Ekonomik anlamda sınıfsız ve sömürsüz olmakla birlikte, ataerkil aile, yaşlılar ya da etnik grupların tahakkümü ve bürokratik kurumlar, pekala hiyerarşik yönetimi ve toplumsal anlamda tahakkümü barındıran bir toplumu doğurabilir. Bu bağlamda, Turan'ın da belirttiği gibi Bookchin tarafından tanımlanan “eşitsizlik ve hiyerarşi”, ekonomi temel alınarak yapılan sınıf ve emeğin sömürsünden farklıdır (2002: 217). Ancak, Bookchin'in, toplumun hiyerarşik yapısını çözümlemede sınıfsal çözümlemeyi önemli gördüğü, ama –toplumda başka tür hiyerarşilerin de olması nedeniyle- yeterli bulmadığı vurgulanmalıdır.

Toplumsal Ekoloji düşüncesinin ekoloji konusunda geliştirdiği perspektifin temelinde, halihazırdaki çözülme ve sorunlarla uğraşmak için mevcut olanlardan daha kapsamlı ve kavrayıcı –toplumsal olduğu kadar bilimsel- bir bilgi bütününe ihtiyaç duyulması yatar. Diğer bazı ekolojik akımlardan farklı olarak, önceki bilimsel ve toplumsal kuramların kazanımlarını yadsımadan, doğal dünyayla ilişki konusunda daha kapsamlı bir eleştirel analiz yapılması gerektiğine inanılır. Diğer deyişle, Toplumsal Ekoloji'nin nihai amaçlarından birisi “radikal bir toplumsal eleştiri”yi yeniden canlandırmaktır. Bookchin'e göre modern toplumun oluşmasında radikal düşüncenin tutarlı eleştirileri ve yeterli alternatif yapılanma projeleri olmasına rağmen, günümüzdeki radikal hareketler, geçmiştekilere göre sınırlı ilgi alanlarına dönüşerek, yozlaşmıştır (Bookchin, 1996a: 18). Geçmişteki radikal girişimlere uzun uzun değinen Bookchin, günümüzde de gerçek anlamıyla radikal öngörülere ihtiyaç olduğunu ileri sürer (1998: 5-9).

Bookchin'in en önemli eserlerinden birisi olan “Özgürlüğün Ekolojisi”nde de belirttiği üzere, Toplumsal Ekoloji'nin ortaya çıkış amaçlarından birisi, o zamanki (ve tabii bugünkü) geleneksel çevrecileri, 1960'larda yeni keşfedilen çevre krizinin toplumsal nedenlerinden haberdar etmek, eleştirel bakışlarını keskinleştirmek, düşünce ve etkinliklerini radikallemektir. Bu bağlamda, hiyerarşinin ortaya çıkışının, insanlığın “doğaya hakim” olabileceği mitini nasıl yarattığı konusuna dikkat çekmek, gezegenin başlıca ekolojik bozukluklarının köklerini esas olarak toplumsal bozukluklardan aldığını göstermek ve toplumsal tahakküm sorununu çözmeye çalışmadan, toplumun anlamlı bir biçimde doğal dünyaya “hakim” olabileceği şeklindeki yanıltıcı ideolojiyi çözenin olanaksız olacağını ortaya koymak amaçlanır (Bookchin, 1994: 18).

Ekolojik sorunların ortaya çıkışında, özellikle aydınlanmayla yaratılan “doğaya hakim olma” düşüncesinin rolü konusunda diğer ekolojik düşünce akımları ile koşut düşünen Toplumsal Ekoloji, amacı, yöntemi ve nihayet öngörülleri bakımından onlardan ayrılır. Diğer ekolojik düşünce akımlarında, aydınlanma düşüncesinin “doğaya hakim olma” ideolojisi ile sanayi uygarlığının uygulamaları mahkum edilerek, büyük ölçüde “redçiliğe dayalı alternatifler”in ortaya konması, baskın düşünce biçimidir. Buna karşılık, Toplumsal Ekoloji, bu süreçleri topyekün mahkum etmek yerine, ekolojik sorunları ortaya çıkaran boyutları çözümleyerek, alternatifler önermek yaklaşımını benimser. Yani Toplumsal Ekoloji, insanlaşma sürecindeki bütün kazanımların, hiyerarşi ve tahakküm unsurlarından arındırılması halinde “sorunlu” olmadığını, dolayısıyla sahiplenilmesi gerektiğini savunur.

Toplumsal Ekoloji'de ekolojinin sorunlu yönü, insanın doğa üzerindeki tahakkümünün, insanın insan üzerindeki hakimiyetiyle ilişkili görülmesidir (Bookchin, 1996a: 22). Buna göre, toplumla doğayı karşı karşıya getiren sorunlar, toplumla doğa arasında değil, toplumun kendi içinde çıkmaktadır. Hiyerarşi, insanlığı eşitlikçi ilişkilerden, yavaş yavaş komuta ve itaat çerçevesinde kurumsallaşan bir topluma götüren ve toplumda “içkin” bir gelişim olarak ortaya çıktığına göre (Bookchin, 1994: 35), ekolojik olan aynı zamanda toplumsaldır. Dolayısıyla, ekolojik sorunlar, içinde yaşadığımız “akıl dışı”, “anti-ekolojik”, temel sorunları parça parça ve tek hedefli reformlarla çözmeye çalışan toplumdan kaynaklanmaktadır (Bookchin, 1994: 23).

Toplumsal Ekoloji'ye göre ekolojik sorunların çözümlenmesinde “insan”ın konumu oldukça önemli bir veri oluşturur. Daha açık ifadeyle, Toplumsal Ekoloji'de insan, yalnızca doğaya zarar veren değil, aynı zamanda bilinçli çabaları yoluyla onu zengin biçimde güçlendirebilecek bir canlı olarak görülür (Bookchin, 1999a: 42-43). İnsanlığın büyük çoğunluğunu doğayla uyumlu organik evrime etkin olarak katılmaktan alıkoyan ve bir “sömürücü”ye dönüştüren etmenleri ortaya çıkarmak, Toplumsal Ekoloji için son derece önemlidir. Bundan dolayı, “insanlar doğaya müdahale etmeli mi, etmemeli mi?” sorusu değil, “insanlar doğaya nasıl ve hangi amaçlarla müdahale etmelidirler?” sorusu tartışılır (Bookchin, 1994: 63). Bu sorunun cevabını verebilmek için başka bazı soruları sormak da gerekmektedir (Bookchin, 1999a: 42-43): İnsan ve doğayı ayıran çatışmaya dayalı ilişki biçimleri nasıl ortaya çıktı? Bu çatışmayı doğuran ve sürdüren kurumsal oluşumlar ve ideolojiler nelerdir? İnsani ihtiyaçların artışı ve teknolojik ilerlemenin bilgisine rağmen, söz konusu çatışmadan kaçınılabilir miydi? Bu çatışma, gelecekte ekolojik yönelimli bir toplumu ortadan kaldırılabiliyor mu? Akılcı, ekolojik yönelimli bir toplum doğal evrim sürecinin içine nasıl yerleştirilebilir?

Toplumsal Ekoloji'de, diğer ekolojik akımlara göre insanın önemli ve farklı bir yeri olması, onun “insan merkezci” olduğu anlamına gelmemektedir. Aslında Toplumsal Ekoloji, biyo-merkezcilik, insan merkezlik ve diğer bütün “merkezcilik”lerin ötesinde, “radikal bir ekolojik hümanizm” olarak değerlendirilmektedir (Eckersley, 1992: 146). “Tamamlayıcılık, bütünlük ve ötekilik” kavramları ve bunların gerektirdiği farklılaşmalar, hiyerarşi ve tahakkümü içeren bir anlama sahip olan “merkezcilik”e tercih edilir (Bookchin, 1994: 68).

Doğal evrim sürecine verilen önem, Toplumsal Ekoloji'nin eleştirel düşüncesine ve toplum tasarımı yansır. Doğal evrim sürecinde sorgulanan önemli düşüncelerden birisi “özgürlük”tür. Bookchin'e göre özgürlük, insani terimlerle kavranmalıdır. Kapitalist toplumda olduğu gibi özgürlük, yaşamın sürdürülmesi ve “her şeye rağmen” ayakta kalmanın adı olamaz. İnsan, ancak sosyal baskıdan kurtulduğunda “tam insan” olabilir. Bunun için de soyut ve somut biçimde özgürlüğün elde edilmesi gerekir. Dolayısıyla, insanlık maddi yoksunluktan, yoğun çalışma ve ihtiyaçlarını giderme mücadelesinden kurtarılmalıdır (Bookchin, 1971: 34). Bu koşullar, “bütünlükçü” bir toplum yapısı ile olanaklı görülmektedir. Gücün

merkezsizleştirilmesi, karşılıklı yardımlaşma, indirgenemez doğrudan eylem, doğrudan demokrasi ve yaşam araçlarının herkesin elinde ve hizmetinde olması, çevrenin ve mülkiyetin hiyerarşik olmayan bir tarzda komünal olarak paylaşımı, bir toplumun bütünlüğünü kurmaya yarayan ilkelerdir (İdem, 2002: 12).

İnsan türünün insanlaşması çerçevesinde gelişen evrimsel ve diyalektik bakış, “insanlar ile diğer yaşam biçimleri arasındaki haklar” tartışmasını, “insanların biyosfere müdahale biçimlerini araştırmak” yönünde değiştirmektedir (Bookchin, 1996b: 156). İnsanlığın, ekolojik sorunları giderme sürecinde doğadaki ahlaksal ve ekolojik bir etmen olarak kendi varlığına/düşüncesine yabancı kalması, Toplumsal Ekoloji’nin sorgulamalarını gerektiren temel bir sorundur.

2.1.1. Toplumsal Ekoloji’de “Doğa” Sorunu

Yukarıda da değinildiği gibi Toplumsal Ekoloji’de “ekolojik” olan aynı zamanda “toplumsal”dır. Buradan hareketle, ekoloji ve toplum çözümlemeleri iç içe geçmiş durumdadır. “Toplumsal”ın çözülmesi, zorunlu olarak toplumun en ilkel biçiminin önemli ölçüde doğadan türediği yorumuna başvurmayı gerekli kılar. Çünkü, Bookchin’in yaklaşımına göre doğa, canlı ve etkileşimli bir organik dünyası olan, sürekli farklılaşan ve giderek karmaşılaşan yaşam biçimlerinin birikimsel evrimidir (1996b: 48). Bir süreç olan toplumsal evrim de doğal evrimin insani bağlam içindeki uzantısıdır (Bookchin, 1999a: 38).

“Doğa”nın, insani gelişmenin ve tahakkümcü ilişkilerin anlaşılması konusunda Toplumsal Ekoloji’de başvuru olan temel kavramlardan biri olduğu söylenebilir. Bookchin, ekolojik sorunlarla ilgili yaygın söylemlerden biri olan “doğadan kopmak/koparılmak” konusunda, insanoğlunun hiçbir zaman doğadan koparılmadığını ileri sürerek, onun bir zamanlar doğada “gömülü olup-olmama” konusunun temel sorun olmadığını söyler (1996a: 227). Gerçekten de insanlaşma serüveni düşünüldüğünde, insanın doğadan kopuşuyla ilgili görüşler, indirgemeci bir yoruma ve tarihte kırılmayı öngören bir anlayışa dayandığından, anlamlı bir tartışma konusu oluşturmamaktadır. Çünkü, insanlığın evrimi devam etmektedir ve kopuş/kırılma olarak nitelenen dönemler, bu evrim içinde algılanmalıdır. Dolayısıyla, insanoğlu doğanın dışında/üstünde değil, ama onun içinde ve bir parçasıdır.

Toplumsal Ekoloji’de doğal ve toplumsal evrim koşutluğunun savunulması karşısında, bugün yalın haliyle ele alınan “doğa” kavramı, genellikle çok dar ve belirli “vahşi doğa” çağrışımlı bir içerik taşır. Çok genel anlamda, var olduğu sürece her şey –atom altı büyüklükteki şeyler, plastik bir masa, Alaska tundralarındaki kurtlar vs.- “doğal” olarak nitelendirilebilirse de ekolojik bakış açısıyla “doğa”, var olan her şey demek değildir. Doğa, giderek genişleyen çok uzun bir farklılaşma süreci olarak görülmelidir. Bu bağlamda doğa, cansızdan canlıya ve nihayet toplumsal olana doğru birikerek çoğalan evrimsel bir süreçtir (Bookchin, 1994: 30-31). Nitekim, doğal evrimin ürünü olan insanlar, anatomik ve fizyolojik olarak kendi yaşam araçlarını bilinçli şekilde üreten yaratıklar olarak, doğal evrim temelinde insani olmayan doğayla üretken bir şekilde etkileşmek üzere örgütlenirler (Bookchin,1994: 29).

Gerek “doğadan kopuş” olarak nitelenen süreç, gerekse insanın yaşam araçlarını kendi bilinçli çabası ile üretmesi süreci, evrimsel gelişmenin aşamaları olarak görülür. Bu süreçlerin açıklanmasında başvurulan kavramlar, Bookchin tarafından “birinci doğa” ve “ikinci doğa” olarak adlandırılır. Söz konusu kavramların ortaya çıkışında Bookchin’in esin kaynağı, Romalı filozof Cicero’nun iki bin yıl önce söylediği sözler olmuştur : “...Ellerimizi kullanarak Doğa’nın alanı içinde kendimiz için ikinci bir doğa yaratıyoruz.” Bookchin, Cicero’nun yaklaşımını eksik bularak, “birinci doğa (ilkel, el değmemiş doğa alanı)”yı, “ikinci doğa”ya dönüştürürken, sadece ellerin kullanılmadığını, düşünce, dil, karmaşık ve son derece önemli biyolojik değişimlerin de bunda etkili olduğunu ifade eder (1999a: 38).

Toplumsal Ekoloji’de “birinci doğa” ve “ikinci doğa” kavramları, büyük önem taşır. Bookchin, bilinçsiz doğal gelişime “birinci doğa” adını vermektedir. Bilinçsiz doğal gelişim, insanın ussal olmadığı bir dönemi ifade etmez. Tersine birinci doğa, insan açısından, insanlaşma sürecinde daha kompleks ve daha “kendinin farkında olan” veya öznel yaşam biçimlerine doğru gelişen gizilgüçlerin edimselleşmesindeki düzenliliğin yüksek bir aşamasıdır (Bookchin, 1996a: 49). Nitekim, “ikinci doğa” tanımı da insanın “birinci doğa” içindeki yeri ve işlevine göre tanımlanmaktadır. İnsanın, diğer yaşam biçimlerinden farklı olarak, kendisinin farkında olması, çevresini felsefe, bilim, etik ve estetik açılardan oldukça sistematik biçimde kavrama düzeyine göre genelleştirmesi ve sonuçta, bilgi ve teknoloji

yardımla kendisini ve çevresini değiştirme yeteneği, “birinci doğa”nın ötesinde başka bir kavramla ifade edilmek durumundadır (Bookchin, 1996a: 49) ki , bu da “ikinci doğa”dır. Dolayısıyla, “birinci doğa” insani olmayan bir doğa iken, “ikinci doğa” insanlar tarafından yaratılan (toplumsal) bir doğadır.

“Birinci doğa”, insani olmayan doğa, yani vahşi doğa olarak tanımlanabilir. Bookchin’in yaklaşımında birinci doğa olgusu, tanım olarak her ne kadar çevre korumacılıkta ya da kimi ekolojik akımlarda (Derin Ekoloji gibi) yüceleştirilen doğa ile koşutluk gösterse de içerik olarak onlardan oldukça farklıdır. En büyük farklılık, vahşi doğaya diğer yaklaşımlarda yakıştırılan “insansı özellik ve değerler”in Toplumsal Ekoloji’de reddedilmesidir. Bu bağlamda, doğaya yüklenen “inatçı”, “cimri” , “zalim”, “nazik”, “iyi” ya da “kötü” gibi nitelikler, Toplumsal Ekoloji’nin yaklaşımlarıyla tam bir karşıtlık oluşturur (Bookchin, 1994: 40). Benzer şekilde, birinci doğa “kendinden etik” değildir. Bookchin’in belirttiği gibi davranışları ne kadar karmaşık olursa olsun, şimdiye kadar hiçbir hayvan ya da bitki bireysel hak ve görevlerinin karşılıklı olarak tanındığı bir “toplumsal sözleşme” formüle etmemiştir. Çünkü, -iyi ya da kötü- tek etik özne insandır (1994: 46-47). Dolayısıyla, “kötü kurt” ya da “yardımsever yunus” olamayacağı gibi “aslan karşısında ceylanın ‘zavallı’ oluşu”nun da bir anlamı olamaz.

Birinci doğa konusunda Toplumsal Ekoloji’nin genel eğilimlerden farklı olarak vurguladığı bir diğer husus da hayvanların hayatta kalma çabalarının değerlendirilmesiyle ilgilidir. Bugüne kadar özellikle Darwinist öğreti, canlıların yendikleri ya da yenildiklerini, av ya da avcı olduklarını vurgulamış, hayatta kalışlarının bu süreçteki yetenekleri ile doğru orantılı olduğunu söylemiştir. Bu görüşler, Toplumsal Ekoloji’de tartışma götürmez bir gerçek olarak kabul edilmekle birlikte, yaşamın sadece karşılıklı mücadeleyle açıklanması eleştirilir ve canlıların hayatta kalışlarının büyük ölçüde birbirlerinin destekleme yetenekleri sayesinde olduğu ileri sürölür (Bookchin, 1994: 40). Bu yaklaşımın, Kropotkin’in

“yardımlaşma” geleneğinden²⁹ etkilendiği ve biyo-bölgeciliğe koşturduğu³⁰ söylenebilir.

Toplumsal Ekoloji’de “karşılıklı yardımlaşma” olgusu, modern toplum tarihi karşısına alternatif bir toplum tarihi ortaya koyar³¹. Yani, “herkesin herkesle savaş halinde olduğu”nu öngören Hobbes’çu bir dünya yerine, iki cinsin bir zamanlar birbirini kültürel olduğu kadar ekonomik olarak da tamamladığı, erken dönem organik toplumlarının temel normlarının biriktirmeme, hediye verme, indirgenemeyen minimum ve fiili eşitlik olduğu, insanın aynı topluluğun içinde toplumsal uyum koşullarında yaşadığı için doğayla uyumlu bir ilişki sürdürdüğü savunulur (Bookchin, 1999a: 85).

Toplumsal Ekoloji’ye göre, ikinci doğa, evrimsel gelişmeyle birinci doğanın içinden çıkmıştır³². Yani, evrimsel bir aşama olan ikinci doğa, insan kültürünü, büyük çeşitlilikle kurumlaşmış insan topluluklarını, etkili insan tekniklerini, zengin simgesel dilleri ve özenle işletilen beslenme kaynaklarını ifade etmektedir (Bookchin, 1996b: 136). Dolayısıyla, ikinci doğa, insan tarafından yaratılan tüm değerleri içerir ve kapsamı oldukça geniştir. İkinci doğa, ilk insanların yarım milyon yıl ya da daha fazla bir süre boyunca geliştirdikleri aletlerden, güvenlikleri ve rahatlıkları için iradi olarak yarattıkları yurtlardan, önce aileler, sonra boylar, kabileler, hiyerarşiler, sınıflar ve devlet olarak kurumlaştırdıkları örgütlü toplumsal yaşamdan ve son olarak felsefe, bilim, teknik ve sanat gibi güçlü kültürel kazanımlardan oluşan bir içeriğe sahiptir (Bookchin, 1994: 40).

²⁹ Nitekim, Padovan’ın (2002: 138) “katılımcı evrim” olarak nitelediği bu gelenek, Kropotkin’in insan vücudunu metaforik olarak ifade edişinde de bu açıkça görülür (2001: 12): “...Bu dünyada özerk kan hücreleri, dokuları, sinir merkezlerini görür; işgalcilerle mücadele etmek için vücudun mikrop kapmış bölgelerine doğru yönelen milyarlarca beyaz zerreciği fark eder...Günümüzde ... her biri kendi hayatını yaşayan, kendisi için mutluluğu arayan ve kendi dışındakilerle gruplaşma, işbirliği yoluyla buna erişen özerk elementlerden oluşan bir dünya...” vardır.

³⁰ Toplumsal Ekoloji, genellikle biyo-bölgeciliğe sempatiyle bakmasına rağmen, tam anlamıyla biyo-bölgeci değildir. Özgürlükçü belediyeçilik örneğinde de görüleceği üzere, devletsiz bir toplumsal düzen ve aşağıdan yukarıya doğru bir eşgüdümüne dayalı örgütlenmeye dayalı konfederal yapı, biyo-bölgecilikten daha kapsamlı bir proje olarak görünmektedir. Bu projede, ekonomik-ekolojik bağımsızlık, kendi kendini-belirlemecilik ve politik özerklik ilkeleri önemlidir. Bu ilkeler, biyo-bölgeciliğin otarşik yapısından farklıdır. Bu nedenle, biyo-bölgecilik, Toplumsal Ekoloji’nin temel bir ilkesi değildir. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Barry, 1999: 91).

³¹ Toplumsal Ekoloji’nin bu görüşü, toplumun kökenini anne-çocuk ilişkisine dayandıran metafordan esinlenir. Bu ilişkinin özü gereği, toplumun kökeni, Hobbes ve diğer bazı bireycilerin söylediğinin tersine, işbirliği, katılım, bölüşüm gibi ilişkilere dayalıdır. Bkz. (Bookchin, 2005).

³² Horkheimer da Darwin’in öngörülleri üzerinden giderek ve dolaylı olarak, aklın (ikinci doğa), sonuçta doğanın (birinci doğa) bir parçası olduğunu ve onun içinden çıktığını savunur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Horkheimer, 1998: 142).

Birinci ve ikinci doğa olguları, kategorik olmakla birlikte, birbirinden “kopuk” süreçler değildir³³. Tersine, ikinci doğa, birinci doğadaki evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır ve bu nedenle o da “doğal”dır. İnsanlık, birinci doğaya bilinçli şekilde müdahale etme ve etkileme gücünü kullanarak, ikinci doğa olarak adlandırılan kültürel, toplumsal ve politik bir “doğa”ya yol açmıştır (Bookchin, 1996b: 49-50). Buna göre Toplumsal Ekoloji’nin politika ve öngörülerinin, birinci ve ikinci doğa arasındaki ilişkiler bağlamında şekillendiğini söylemek yanlış olmaz. Ekolojik düşünce akımları ve çevre korumacılıkta ya birinci doğa ya da ikinci doğa yüceltilirken³⁴, Toplumsal Ekoloji bütüncül bir yaklaşımla konuya tercihli olarak yaklaşmaz ya da diğer deyişle, her iki doğayı da yüceltir. Çünkü, doğal evrim sonucu ortaya çıkan insan, yine doğal evrim tarafından kendisine bahsedilen yetenekleri kullanarak bugünkü önemli noktaya gelebilmiştir. Yani, insan (kültür) doğadan ayrı olmayıp, tersine onun ürünüdür. Toplum tarafından ne kadar koşullandırılmış ya da toplumsal evrim tarafından ne kadar zengin örülmüş olursa olsun, insan düşüncesi doğal bir süreçtir (Bookchin, 1994: 122). Bu durumda, birinci doğa ile ikinci doğanın birbirinden koparılarak yüceltilmesi ya da alçaltılması anlamsızlaşmaktadır.

Ekolojik sorunların çözümlenmesinde birinci doğadan ikinci doğaya geçiş süreci önemli veriler sunar. Bu süreçteki insanlaşmayla birlikte insan, kendini var eden evrim sürecinin yönünü belirleyebilme yetisine de sahip olmuştur. Bu bağlamda, organik evrimin içinde temellenmesine karşın, toplumsal evrim (insanlaşma), organik evrimden çok farklıdır. Bilinçlilik, istenç, değişebilir kurumlar ve ekonomik güçlerin ve tekniğin işleyişi organik dünyayı zenginleştirmek ya da onu yıkmak için kullanılabilir (Bookchin, 1996b: 51). Diğer ifadeyle, ekolojik sorunları doğuran süreçler, özellikle hiyerarşi, sınıflar, devlet, özel mülkiyet ve

³³ Bookchin, akılla doğa arasında düalizme dayanan bir yaklaşımı reddeder. Çünkü O, aklın doğa sayesinde, doğadan çıktığına inanır. Nitekim, O’nun evrim anlayışı da bu temel düşünceye göre biçimlenir. O’na göre evrim, doğal seçim olarak algılanmaktan daha çok, her türün evrime katılımı olarak algılanmalıdır. İnsanı özgürlüğe götüren tüm düşünceler de doğadan, yani evrimsel süreçten kaynaklanır. Sınır sisteminin gelişimi, evrimin sonucu olduğuna göre, özgürlük düşüncesi de evrimle ortaya çıkmıştır. Öyleyse, insanın özgürlüğü “doğaya rağmen” değil, “doğayla birlikte”dir. Bkz. (Bookchin, 2005).

³⁴ Çevre korumacılar, birinci doğayı ikinci doğaya göre anlamlandırma eğilimindedirler. Yani, merkez edindikleri şey “ikinci doğa”dır. Mistik ekolojik akımlar (Derin Ekoloji gibi) ise genellikle ikinci doğayı küçümserler ve hatta mahkum ederler. Buna karşılık, birinci doğayı (vahşi doğa) yüceltirler ve zaman zaman ilkel yaşam biçimlerine geri dönme fikrini savunurlar. Bu nedenle Bookchin, Derin Ekoloji’ye şiddetli eleştiriler yönelir. Toplumsal Ekoloji ve Derin Ekoloji arasındaki çatışma için bkz. (Humphrey, 2000).

ekonomik rakiplerin birbirlerini engelleme ya da yok etme girişimlerinin, ikinci doğaya damgasını vurmuş durumda bulunmasıdır³⁵. Yoksa, egemen anlayışta olduğu üzere akıl, bilim ve teknoloji vs. gibi ikinci doğanın kazanımları, ekolojik sorunların sebepleri olarak gösterilemez. Bookchin'in (1996b: 137) ifadesiyle;

“Bugün yüzyüze olduğumuz ekolojik bunalım, daha çok biyolojinin içinde toplumun ortaya çıkmasındaki ... (evrimsel) gelişmeyle yaygınlaşan sorunlardaki (hiyerarşinin, egemenliğin, ataerkilliğin, sınıfların ve devletin yükselişindeki) ve bu çarpık tarihe seçenekler sağlayan özgürleştirici yollardaki bunalımlardır.”

Dolayısıyla, bugünkü ekolojik krizin köklerini bulmak için egemen yaklaşımlarda olduğu gibi sadece tekniğe, demografiye, büyümeye ve refaha bakmak yeterli değildir. Esas olarak bunların altında yatan ve insan toplumunda sadece burjuva, feodal ve antik toplumda ya da genel olarak sınıflı toplumda değil, bizzat uygarlığın başlangıcında hiyerarşi ve tahakkümü üretmiş olan kurumsal, ahlaki ve tinsel değişmelere bakmak gerekir (Bookchin, 1996a: 44-45).

Yukarıdaki irdelemeler ışığında, ikinci doğanın kazanımları, olumsuz toplumsal niteliklerden soyutlanarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla, şu anki yapısıyla –ona yüklenen nitelikler/işlevler ile- teknolojiyi, ekolojik sorunlar adına

³⁵ Birinci doğa ve ikinci doğa kavramlarına başka yaklaşımlarda rastlamak da olasıdır. Diğer yaklaşımlarda bu iki kavramın içeriği, Toplumsal Ekoloji'dekinden farklıdır. Bu bağlamda, birinci doğadan ikinci doğaya geçiş ve her ikisi arasındaki ilişkiler konusunda, Toplumsal Ekoloji ile Marksizm arasında görüş ayrılıkları vardır. Bookchin, birinci doğadan ikinci doğaya geçiş süreci ile ilgili olarak, Marx'ın fikirlerini ekolojik sorunları doğuran düşünsel süreç içinde değerlendirir. Marx'a göre “insanlık, ancak ‘insanlar’ın doğanın fethini gerçekleştirmek için teknik araçları ve kurumsal yapıları ele geçirdikleri oranda toplumsallaşabilirler”. Marx'ın bu öngörüsü, tam da birinci doğa-ikinci doğa karşıtlığını yansıtmaktadır ki, Bookchin'e göre ekolojik sorunların kaynağı da her iki doğa arasında bütünleşme yerine böyle bir karşıtlığın yerleştirilmesidir. Aslında, Marx'ın doğaya hükmetmeyi savunan görüşlerinin, ekolojik içerikli fikirlerine daha baskın olduğu ileri sürülebilir. Nitekim, sosyalist çevresi Ted Benton, ekoloji ile marksizmin uyuşmamasına gerekçe olarak, Marx'ın “Prometheus'çu üretimci tarih anlayışı”nı gösterir. Buna koşut olarak, Reiner Grundmann ise “Marx'ın ekolojik önermelerinin Prometheusçu doğaya hükmetme” anlayışını savunduğunu ileri sürer. Toplumsal ekolojist John Clark ise “Marx'ın Prometheus'çu insanı doğayı kendini gerçekleştirmek için inatla kullanan bir ruhtur. Böyle bir yaratık için doğa ister kendi içsel doğası, isterse içinde yaşadığı dışsal doğa olsun, dize getirilmelidir”. Bunların yanı sıra, Marx ve Engels'in ekoloji ve doğaya ilişkin görüşlerine yöneltilen başka eleştiriler de vardır: Örneğin, Benton, Marx'ı şüphe götürmez bir “insan merkezci yaklaşım” ile “ekonomik gelişmeyi doğal limitlere tercih eden bir çerçevede ısrar etmek”le itham eder. Kimi eleştirmenlere göre “Marksist değer teorisi, emeği tüm değerlerin asıl kaynağı olarak göstermenin yanında, doğanın kendi içsel değerini reddetmektedir”. Bu görüşler hakkında bkz. (Foster, 2001: 148-149). Sonuç olarak, marksizmin ekoloji karşısındaki eleştirilerinin temelini, onun “Prometheusçu” yönü, yani, teknolojiyle/modernlikle bağlantısı oluşturmaktadır.

mahkum etmek, onun ekolojik sorunların giderilmesindeki rolünü göz ardı etmek anlamına gelir. Benzer şekilde, aklı, “araçsal akıl”, bilgiyi de “teknik bilgi” olarak algılamak, ikinci doğaya indirgemeci yaklaşmak demektir.

Toplumsal Ekoloji, ikinci doğanın (toplumun) birinci doğanın içinden çıktığından hareketle, günümüzde doğayla çatışma içinde gösterilen toplum anlayışına karşılık, toplumsal yaşamın her zaman doğal bir boyuta sahip olduğuna işaret eder. Bookchin’in (1999a: 38) belirttiği gibi “toplumun ortaya çıkışı, kökenleri insanın toplumsallaşmasının biyolojisine dayanan doğal bir olgudur”. Bu anlayış, ekolojik sorunlarının teşhisi kadar, çözüm önerilerinde de merkez olma niteliği taşır. Ekolojik sorunların çözülmesi için temel hareket noktası, toplum ve doğa arasındaki bölünme ve kopuşun, dolayısıyla ikiliğin ortadan kaldırılmasıdır. İkinci doğanın birinci doğayla ileri görüşlü ekolojik çizgiler boyunca kökten bütünleşmesi, “yeni eko-topluluklara, eko-teknolojilere ve doğanın öz-düşünümüne doğru atılımı cisimleştirecek sürekli bir ekolojik duyarlılığa yol açacaktır” (Bookchin, 1996b: 148). Bugün var olan “öteki” duygusu dönüşmek durumundadır. Her ne kadar, “öteki” algılayışı, insanlaşma sürecinde önemli rol oynamışsa³⁶ da bu, günümüzde de sürdürülemez. Çünkü, insanın toplumsal evrimde belirleyici hale gelmesiyle başlangıçtaki “öteki” duygusunun sürdürülmesi, doğanın yok edilmesine yol açacaktır/açmaktadır. Niteliksel bir dönüşümle, farklılık derecesi ne olursa olsun, “öteki”nin, bütünün bir parçası olarak görülebileceği düşüncesi, bu farklılığı sadece çatışma ve uzlaşma terimleri içinde algılayan deneyimler tarafından yönetilen modern anlayışın ötesine geçilmesiyle kavranabilir (Padovan, 2002: 137-138).

Özetle; Toplumsal Ekoloji’de ekolojik sorunların ortadan kaldırılabilmesi için sunulan reçete, doğa ile kültür/toplum arasındaki boşluğun doldurulmasına dayanmaktadır. Bunun için de boşluğu doğuran gerçek süreçlerin ortaya konulması gerekir. Diğer deyişle, “insanın insana hükmetmesi, insanın doğaya hükmetmesi” sonucunu doğuruyorsa, her iki ‘hükmetme’ düşüncesinin kaynağı nedir?” sorusunun cevaplanması, ekolojik sorunların önlenmesi için atılacak ilk ve en önemli adımı oluşturacaktır.

³⁶ İnsanlar, ilk doğaya “öteki” olarak bakmak zorundaydılar ve kaçınılmaz olarak öyle yaptılar. Kendilerine doğal olarak verilen potansiyeller veri alındığında, insanlar salt hayatta kalma alanının ötesinde bir yaratıcılık ve yenilik alanına gitmek ve çevrelerini ihtiyaçlarına göre uyarlama yönünde doğal olarak bahsedilmiş kapasitelerini gerçekleştirmek zorundaydılar (Bookchin, 1994: 61)

2.1.2. Ekolojik Sorunların Kaynağı

Toplumsal Ekoloji, toplumun nasıl doğanın içinden çıkıp geliştiğini göstermeye çalışırken, aynı zamanda toplumun geçirdiği farklılaşma ve gelişmeyi göstermeyi de amaçlar. Bu süreçte, toplumsal evrim içinde oluşan ve toplumla doğal yaşamı karşı karşıya getiren kırılma noktalarını inceler ve bunun, tarih öncesi dönemlerden bugüne yansımalarını açıklar. İnsanların sadece doğaya zarar veren değil, aynı zamanda onu geliştiren ve zenginleştiren bir canlı olduğu düşünülerek, onların büyük çoğunluğunun organik evrime katılmasını engelleyen ve sömürü eğilimli olmalarına yol açan etmenlerin ortaya çıkarılmasına önem verilir.

Bookchin, egemen söylemin, kamuoyunun dikkatini toplumsal sorunlardan uzaklaştırıp, tekniğin toplumsal baskısından çok bizatihi teknolojiye; bilimini toplumsal olarak kötüye kullanımından çok bizatihi bilime ve aklın araçsal amaçlar için kullanılacak bir araçlar –amaçlar becerisine yöneltmesini eleştirir (1994: 42). Kamuoyunun dikkatini ekolojik sorunların toplumsal boyutundan uzağa çekmeye yönelik bu çabalar, basit ve toplumsal güçsüzleşmeyi doğurucu olarak nitelenir. Bookchin, bu konudaki duyarlılığını şöyle ifade eder (1994: 43-44):

“...Hiyerarşi ve tahakküm veri alındığında, toplumu kuşatan bölünmeler modern ekoloji hareketinin güçlü bir şekilde yüzleşmesi ve meydan okuması gereken çok önemli meselelerdir. Hiyerarşiyi ortadan kaldırmak istiyorsak, onun nasıl ortaya çıktığını bilmemiz gerektiğini vurgulamalıyım. İkinci doğanın patolojilerini ortadan kaldırmak istiyorsak, tahakkümün geniş yapısını tüm sonuçlarıyla birlikte incelemeliyiz. ... Hiyerarşinin ve tahakkümün yapısı hakkında net bir anlayışa sahip olmadıkça, toplumsal ve biyotik olanın birbirleriyle nasıl etkileştiğini anlayamamakla kalmaz, ilk doğaya hakim olma düşüncesinin kökenlerinin insanın insana hakim olmasında yattığını anlayamayız ve en ciddi ekolojik sorunlarımızın toplumsal kökenine ilişkin var olan azıcık anlayışımızı da yitiririz”.

Egemen sistemin uygulamaları içinde, Bookchin’in duyarlılığını haklı çıkaran örneklere rastlamak hiç de zor değildir : Sidney’deki Göz Çalışmalar Merkezi Müdürlüğü verilerine göre Aborjin çocukları, % 80’lere varan oranlarda tedavi

edilemeyen kataraktlar sebebiyle, kör edebilen trahom hastalığının pençesindedirler. Dünyanın gelişmemiş ülkelerinin bile üstesinden geldiği bu hastalık, “aşırı nüfus, temiz su ve kanalizasyon sistemlerinin olmaması ve benzeri sefalet durumları” nedeniyle göz kapaklarının enfeksiyon kapması sonucu oluşmaktadır ve tamamen önlenebilir niteliklidir (Pilger, 2003: 190-191). Söz konusu hastalığın, gelişmiş bir ülkede, üstelik sadece Aborjin topluluklarında görülüp, beyaz insanlarda görülmemesi karşısında sorun, “aşırı nüfus, temiz su ve kanalizasyon sistemlerinin olmaması ve benzeri sefalet durumları” gibi çevre sorunlarına dayanarak açıklanamaz. Sorunun, salt çevre sorundan daha çok, ülkedeki yönetim yapılarının hiyerarşik ve tahakkümcü anlayışlarına (etnik ayrımcılık gibi) dayandırılması, akla daha yakın görünmektedir.

Bookchin’in, ilk çağlardan günümüzün modern toplumlarına kadar olan süreci inceleyerek, insan toplumlarında tahakküm ve hiyerarşinin ortaya çıkışını analiz ettiği “Özgürlüğün Ekolojisi” adlı eserinde sıklıkla vurguladığı üzere, cinsel işbölümü ve kan bağına dayanan organik toplulukların yerini hiyerarşik ve sınıflı toplumların alması, insan-doğa ilişkisinin bozulmasına yol açmıştır. İnsanın insan üzerinde kurduğu tahakküm, aynı zamanda doğa üzerinde tahakküme yol açmıştır³⁷. Dolayısıyla, sorunun temelinde evrimsel süreçle beraber gelişen tahakküm ve baskı eğilimler yatmaktadır. Hiyerarşi ve tahakkümün toplumdaki yeri ve etkisi çözümlenmedikçe, ekolojik sorunların çözülmesi olanağı yoktur (Bookchin, 1996a: 63). İnsanlar arasındaki tahakkümün doğaya sıçraması ile birlikte, doğa sistematik olarak sömürülmeye ve kaynak sağlayan bir nesne olarak görülmeye başlamıştır³⁸.

³⁷ Bookchin’in bu söylemindeki sıralama, Marx’inkinden farklıdır. Marx, her zaman “insan-doğa” ilişkisinin, insan-insan ilişkisini belirleme gücüne sahip olduğunu vurgulamıştır. Buna karşılık, Bookchin’in “insanın insana tahakkümünün, insanın doğaya tahakkümünü doğurduğu” görüşü, Heidegger’in yaklaşımı ile koşuttur. Heidegger, insan-doğa ilişkisinin değil, insan-insan ilişkisinin birincil ilişki olduğunu ve bu birincil ilişkinin doğası (yapısı) analiz edilmeden, insan-doğa (çevre) ilişkisindeki sorulara cevap bulmanın imkansız olduğunu öne sürer. Heidegger’in doğa görüşü ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Çelebi, 1996: 13). Öte yandan, Horkheimer da Bookchin gibi “insanın doğayı boyunduruk altına alma çabalarının tarihi, insanın insanı boyunduruk altına almasının tarihi...” olduğunu söyler (1998: 128).

³⁸ Nitekim, insan-çevre ilişkilerine yönelik düşünceler, insanın doğa karşısında edilgenlikten kurtulduğu oranda katılaşmış ve hegemonik bir niteliğe bürünmüştür. Örneğin; Darwin’in doğal ayıklanma savının toplum bilimlerine uygulanmasıyla ortaya çıkan “Sosyal Darwinizm”, yalnızca çevrenin, doğal değerlerin, yeraltı ve yerüstü zenginliklerinin değil, aynı zamanda insanın sömürülmesini de doğal karşılamaktaydı (Keleş;Hamamcı, 2002: 49).

Turan'ın (2002: 217) da belirttiği gibi bu sürecin kaçınılmaz sonucu olarak insan-doğa (birinci doğa-ikinci doğa) arasındaki bütünsellik ortadan kalmıştır.

Biyolojik evrimden toplumsal evrime geçerken, birinci ve ikinci doğalar arasındaki ara bölgede, toplumsal evrim gittikçe artarak hiyerarşik biçimleri kullanmaya başlamıştır (Bookchin, 1996b: 149). Patriyarkal aile yapısı içinde erkeğin kadına hükmettiği ve sömürdüğü dönemlere kadar uzanan hiyerarşik bakış açısıyla insanlar giderek artan ölçüde birer kaynak olarak, özne değil birer nesne olarak görülmüştür. Toplumsal tahakkümle birlikte ortaya çıkan hiyerarşiler, sınıflar, mülkiyet ve devlet kurumları, kavramsal planda insanın doğa ile ilişkisine de aktarılmıştır. Böylece, doğa da bir kaynak, bir nesne ve acımasızca sömürülecek bir hammaddeye dönüşmüştür. Bu dünya görüşü, sadece hiyerarşik toplumun kültürüne egemen olmakla kalmamış; köleler, serfler, sanayi işçileri ve farklı toplumsal sınıflardan gelen kadınların da içinde olduğu (Bookchin, 1994b: 51) yaşamın her alanına nüfuz etmiştir.

Hiyerarşilerin ilk ortaya çıktığı zamanda henüz ekonomik sınıflar ya da devlet yapıları yoktur ve insanlar, sistematik bir maddi sömürünün konusu değildir. Devletin ve ekonomik sınıfların ortaya çıkışı ve insanların sistematik olarak sömürülmesi süreci karmaşık ve uzun bir gelişme sonucunda olmuştur. Bookchin'in (1994: 84) ifadesiyle, “organik toplum içindeki bölünmeler, giderek gençler üzerinde yaşlıların, kadınlar üzerinde erkeklerin, toplum üzerinde Şamanların ve daha sonra papazların, bir sınıf üzerinde bir diğerinin ve genel olarak toplum üzerinde devletin üstünlüğünü getirmiştir”.

Toplumsal Ekoloji'de hiyerarşi³⁹, sadece sınıf ve devlet olgularına bağlı olarak kavramsallaştırılan ekonomik ve politik sistemleri değil, kültürel, geleneksel ve psikolojik itaat ve komuta sistemlerini ifade eder. Buna göre, hiyerarşi ve tahakküm, “sınıfsız” ya da “devletsiz” bir toplumda da kolayca varlığını

³⁹ Toplumsal Ekoloji'nin “hiyerarşi” kavramı, Marx'ın sınıf tanımındaki içeriğinden daha geniştir. Marx'ın hiyerarşiyi dayandırdığı egemen sınıf kavramı, üretim araçlarına sahip olan ya da denetleyen ve bu üretici güçleri işleten daha kalabalık bir insan kitlesi olan yönetilen sınıfı sömüren ayrıcalıklı bir toplumsal tabakayı ifade eder. Bookchin'in yaklaşımında hiyerarşi, Marx'ın sınıf tanımını içermekle birlikte, tarihsel olarak büyük ölçüde ekonomik bir tabakalaşma biçimine atfedilen bu sınırlı anlamın ötesine gider. Bookchin, kendi görüşünü, Engels'in “Otorite Üzerine” adlı makalesindeki şu ifadelerle destekler: “ ‘Bir başkasının iradesinin bir ast-üst ilişkisi olarak bize dayatılması’ olarak kavranan otorite, kaçınılmaz bir biçimde komünizm de dahil her endüstriyel toplumda görülür” (Bookchin, 1996a: 122).

sürdürülebilir. Yaşlıların gençler, erkelerin kadınlar, bir etnik grubun başka bir etnik grup, bürokratların kitleler, kentin kır, psikolojik anlamda aklın beden, araçsal akılcılığın ruh, toplum ile teknolojinin doğa üzerindeki etkisi olmak üzere, hiyerarşi ve tahakküm oldukça geniş bir yelpazede düşünülmelidir (Bookchin, 1999b: 41; Merchant, 1992: 145). Bookchin'e (1999b: 41) göre sorunun boyutları daha da derinleştirilebilir: "Kentleşmenin yalnızca kırım değil, kentin ve yurttaşın da öz kimliğinin zorla sömürgeleştirilmesine neden olduğunu göreceğiz. ... Kentleşme, ... bireye az miktarda bile olsa otonomi sağlayan bütün kentsel ve tarımsal kurumları silip süpürmüştür".

Öte yandan hiyerarşi, sadece bir toplumsal durum değildir; aynı zamanda bir bilinç durumudur (Bookchin, 1994: 81-82). Örneğin; erken yazı öncesi (organik) toplumlarda, yüksek bir iç birlik duygusu ve eşitlikçi bakış açısı, sadece birbirleriyle değil, doğayla ilişkilerini de kapsarken, toplumsal evrimin ilerlemesiyle, insan hiyerarşik bir bilinç düzeyine geçerek, kendisini "doğanın efendisi" olarak görmeye başlamıştır.

Birinci doğada organik yaşantılar süren insan topluluklarında hiyerarşi olmadığı gibi doğanın diğer unsurları arasında da hiyerarşi olmadığı ileri sürülür. Buna göre ekoloji, ekosistem düzeyinde hiyerarşi tanımaz. Yani, "hayvanlar kralı" olmadığı gibi "en alt sınıf karıncalar" da yoktur (Bookchin, 1996a: 63). Birçok sözde "hiyerarşik" hayvan ilişkisi, gerçekte son derece keyfi ve sınırlıdır. Ayrıca, söz konusu terimi hayvan topluluklarına uygulamak, hiyerarşiyi tamamen toplumsal nitelikli olan karakterinden yoksun bırakmak demektir (Bookchin, 1994: 33). Çünkü, yukarıda tartışıldığı üzere, doğada tek etik özne olarak insanın bulunması gerçeğinden hareketle, doğanın insan dışındaki unsurlarına yüklenen hiyerarşik değerler/anlamlar, tamamıyla ikinci doğanın yaratılmasıyla ortaya çıkan bir durumdur. Bu nedenle, doğadaki canlıların hiyerarşik oluşu, doğal bir gerçeklik değil, tersine, "doğal dünyayla ilişkilerimizin ve toplumsal tutumlarımızın yansımalarıdır" (Bookchin, 1996a: 63).

Toplumsal yapıların söz konusu yansımaları, bir bütün olarak -insan yaşamını da kapsamak üzere- doğal dünyayı etkilemiştir. Tarihsel süreçte bunun pek çok

örneği vardır. “Ortaçağ teolojisinin Hristiyan cenneti, feodal hatlar üzerine inşa etmesi” (Bookchin, 1996a: 66) bu konuda açıklayıcı bir örnektir.

Toplumsal Ekoloji’de hiyerarşi ve tahakkümün olmadığı bir toplumsal yapı için birinci doğada olduğu ileri sürülen insan ilişkileri örnek gösterilir. Bookchin’in bir metafor⁴⁰ olarak ele aldığı ve “organik toplum” da denilen bu toplum, deneyime hiyerarşik olmayan bir biçimde yaklaşmasıyla göze çarpar; insanlardaki yaş ve cinsiyet gibi farklılıkları kabul eden, ama onları hiyerarşik statü gruplarında sınıflandırmayan bir duyarlığa sahiptir. Organik toplumlar, kurumsal düzenlemelerini genellikle, bireyler arasındaki farkların, bir tahakküm ve boyun eğme sisteminden çok, bir “ilişkiler modeli” oluşturduğu üzerine kurmuşlardır. Bu topluluklar, -becerilerini dikkate almadan- bütün üyelerinin refahının sorumluluğunu üstlenmeleri anlamında, karşılıklı ilişkiye dayalı ve tamamlayıcıdır. Üyeleri, insanları üst ve ast rollerine sokan yargılara başvurmaksızın birbirlerine saygı gösterirler (Bookchin, 1994: 34-35).

Hiyerarşi, yavaş yavaş, insanlığı organik toplumdaki eşitlikçi ilişkilerden komuta ve itaat çerçevesinde kurumsallaşan bir topluma götüren, toplum içindeki “içkin” bir gelişim olarak ortaya çıkmıştır. Birçok organik kültür, hiyerarşik çizgilerde farklılaşmaya ve örgütlenmeye başlamışlardır. Organik toplumların üyeleri, genellikle ayrıcalık kadar hizmete de dayanan statü gruplarında birleştikten sonra, yaşları, cinsiyetleri ve aile bağları kısa süre sonra “gerontokrasiler (yaşlıların yönetimi), babaerki yönetimler ve askeri birlikler halinde kurumlaşmıştır (Bookchin, 1994: 35). Zamanla, bu hiyerarşik düzenlemeler toplumsal ve ekonomik elitlerin, daha sonra da ekonomik sınıfların ve devlet bürokrasilerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

İkinci doğayla birlikte ortaya çıkan hiyerarşi ve tahakkümün günümüze yansısıyla, her ne kadar ekolojik sorunlar artsa da insanoğlunun –Marksizmde öngörüldüğü gibi- bütünüyle doğayı “fethetmesi/tahakküm altına alması” olanaklı

⁴⁰ Bookchin, birinci doğadaki ilişkilerin (organik toplumlar) bir metafor olarak kullanıldığını ve bunun, ilkel çağlara dönmek amacı ya da özlemi olmadığını sıklıkla vurgular. Bkz. (Bookchin, 1996a: 72-73). Bookchin, organik toplumlardaki değerlerin bugüne uyarlanmasını öngörür. Bu bağlamda örneğin; yurttaşlık katılımını, organik toplumdaki biyolojik ortak yaşamın toplumsal karşılığı, yurttaşlık, doğal bir eko-topluluğu oluşturan canlılar arasındaki rol dağılımının toplumsal karşılığı, yurttaşlık bilgisi de doğa bilgisinin toplumsal karşılığı olarak savunulur. Buna karşılık, kitlesel katılımın, yurttaşlığın ve yurttaşlık tarihinin, doğadaki ortak yaşam biçimlerine, ekotopluluklara ve biyolojik evrime indirgenebileceğini savunmaz. Bkz. (Bookchin, 1999b: 15-16)

değildir. Çünkü, kendisi bizatihi doğanın parçası olan insan, fiziksel olarak onun ötesinde ya da üstünde değildir. Bookchin'in (1996a: 291) çarpıcı örneğiyle ifade etmek gerekirse; “ insanlığın ‘doğayı tümüyle tahakküm altına almaya’ başarması bir insanın kendini ayakkabı bağlarından tutup havaya kaldırmasına benzer”.

Ekolojik sorunların ortadan kaldırılması ve devrimci bir teori ile pratiğin yeniden yapılanması adına Toplumsal Ekoloji’de öngörülen projenin başlangıç koşulları üç temel öncüle dayanır (Bookchin, 1996a: 227): “Otoritenin devredildiği kurumları tanımayan bir politik topluluk olarak, kelimenin fiziksel anlamında ‘hücre–doku toplumun yeniden kurulması; tahakkümün, yalnızca ekonomik sömürü olarak değil, tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması; ve ... hiyerarşinin, yalnızca toplumsal sınıflar olarak değil, tüm biçimleriyle ortadan kaldırılması”. Yukarıdaki öncüllere göre düşünüldüğünde, “insanların diğer yaşam biçimlerinden daha ileri oldukları” söylemi, hiyerarşik bir çağrışımdan daha çok, insanların yalnızca daha karmaşık, daha farklılaşmış olduklarını ya da diğerlerine göre bazı değerli niteliklerle daha fazla donanmış olduğunu ifade edecektir (Bookchin, 1994: 34). Böyle bir yaklaşım, salt farklılıklara dayanarak, insanı bir karınca ile eş değerde tutmadığı gibi ikisi arasında hiyerarşik bir ilişki de kurmaz.

Toplumsal Ekoloji, hem yıkıcı, hem de besleyici yetenekleri olan insan ile doğa arası ilişkilerde belirleyici olanın “duyarlılık” değil, “toplum” türü olduğunu savunur. Bu yüzdendir ki, emretme ve itaat etme ilişkileri de kişisel, toplumsal ve tarihsel bağlamlarda, dolayısıyla, toplumun yeniden kurulması bağlamında ele alınır. Böylece, “toplumsal sorun”, günümüzde geçerli olan kısıtlı ekonomik yorumları içeren, ama onun da ötesinde bakış açılarıyla irdelenir. Bookchin'in (1999a: 55) ifadesiyle, “Toplumsal Ekoloji, ‘toplumsal mesele’yi sınırlı hukuk alanından özgürlüğün sınırsız alanına, hakim olan akılcılık, bilim ve teknoloji anlayışından bu anlayışın liberter yorumuna, toplumsal reform tasarılarından toplumun radikal bir biçimde yeniden kurulmasına taşır.”

Sonuç olarak; Toplumsal Ekoloji’de hiyerarşi ve tahakküm olgularının bu kadar önemle irdelenmesi, insanın insana tahakkümüyle, doğaya tahakkümün ortaya çıkması düşüncesinin, sınıfların ve devletin ortaya çıkışını öncelediğini göstererek, günümüzdeki çözümlerin, sadece sınıf ya da devlet yapılarının yok edilmesine değil,

hiyerarşi ve tahakküm içeren bütün ilişkiler sisteminin yok edilmesine bağlı olduğunu göstermeyi amaçlar. Hiyerarşi ve tahakkümün ortadan kaldırılması, birinci doğa ile ikinci doğanın en iyi yanlarıyla bütünleşmesine olanak verecek ve gelecekte böyle bir bütünleşmeyi içeren, “üçüncü (özgür) doğa”⁴¹’nın gerçekleşmesine yol açacaktır (Bookchin, 1999b: 19).

2.1.3. Toplumsal Ekoloji’nin Hedefleri ve Toplum Kurgusu

Toplumsal Ekoloji’de, yazı öncesi “organik toplum”un, günümüzde radikal bir ekolojik politikanın gelişimiyle ilgili olan toplumsal özelliklerine ilgi gösterilir. Genel olarak eşitlikçi kültürlerin hiyerarşik olmayan duyarlılıkları, uygulamaları, değerleri ve bu bağlamda toplumun maddi yaşam araçlarını herkes için garanti etmesini sağlayan “asgarilik ilkesi”, mülk sahipliğinden çok kullanım hakkına bağlılık, komuta ve itaat ahlakından farklı olan tamamlayıcılık etiği (Bookchin, 1994: 24) gibi ilkeler ve değerler, geleceğin ekolojik toplumunu oluşturmak bakımından önemli görülür.

Söz konusu ilke ve değerlerin, yeni bir tasarımla, akılcılık, bilim ve büyük ölçüde modern dünyanın teknikleriyle bütünleşmesi gerektiği düşünülür. Bu bağlamda, organik topluma öykünme ve ilkel çağlara geri dönme gibi bir hedef yoktur. Tersine, Toplumsal Ekoloji’nin temel amacı, Bookchin’in (1994: 26) ifadesiyle “... ekolojik krizlerin toplumsal kaynaklarına ilişkin tutarlı bir görüş geliştirmek ve toplumu akılcı çizgilerde yeniden yapılandırmak”tır. Doğal olarak, Toplumsal Ekoloji’nin “tutarlı”lığa ve “akılcı”lığa dayalı öngörülleri, ekolojik bir toplum kurgusunun da temellerini oluşturur. Toplumsal Ekoloji’deki toplum tasarımı, geçmişte yaşananlar, günümüzdeki mevcut durum ve gelecekteki olası gelişmeler ışığında belirlenmiştir. Bu konuda Bookchin şöyle demektedir (Danek, 2002):

“ 20. yüzyılda ne oldu? 21. yüzyılı etkileyecek olanlar nelerdir?

Bu konuda oldukça belirgin bazı fikirlere ulaştım. Eğer toplumun yönünü liberter bir tarzda değiştireceksek, sistematik ve tutarlı bir proje

⁴¹ “Üçüncü (özgür) doğa” kavramı, Bookchin’in, birinci ve ikinci doğa kadar sık kullandığı bir kavram değildir. Diğer kavramlar konusunda Cicero’dan etkilendiğini söyleyen Bookchin’in, “üçüncü doğa” kavramını kendisinin yarattığı anlaşıyor.

geliştirmemiz gerekecek. Tutarlılık, sadece politikada ve örgütte önemli değil, ekonomi, tarih ve filozofide de çok önemli”.

Nitekim, Toplumsal Ekoloji’de sistematik ve tutarlı bir projenin varlığı savunulmaktadır. Doğaldır ki, her düşünce kendi içinde sistematik ve tutarlıdır. Bu konuda karar verebilmek için diğer düşüncelerle karşılaştırılması gereklidir.

2.1.3.1. Toplumsal Ekoloji’nin Hedefleri

Öncelikle belirtmek gerekir ki, Toplumsal Ekoloji, insan ile doğanın kategorikleştirilmesini ve bu bağlamda günümüz toplumsal düzenini eleştirir. Ancak, eleştiri konuları bu kadarla sınırlı olmayıp; insanlık ile doğayı iyileştirme gereksinimini de ortaya koyar. Toplumsal Ekoloji’nin amacı, rasgele toplanmış, öznel ve yetersiz bir şekilde yorumlanmış çok sayıda ayrıntıyı bir araya toplamak değil, bütünlüğü sağlamaktır (Bookchin, 1994: 102). Bilim, topluluklardaki ya da ekosistemlerdeki toplumsal ve doğal ilişkilerle ilgilenir. Toplumsal Ekoloji, bunları bütüncül bir gözle, yani karşılıklı bağımlılıkları içinde ele alarak, doğal ya da toplumsal topluluğa anlaşılabilirlik sağlayan karşılıklı ilişkilerin biçimlerini ve modellerini açığa çıkarmaya çalışır.

Ekolojik düşüncenin ilgilendiği temel konu, insanların birbirleriyle ve doğayla toplumsal ilişkilerini tümüyle devrimcileştirecek yaratıcı bir harekettir. Toplumsal Ekoloji’ye göre günümüzdeki ekolojik hareketler, ekolojik sorunlar karşısında ikili ve çelişkili bir yaklaşım ortaya koymaktadırlar. Bu düşünce ve eylemler, bir taraftan “geciktirme eylemi”nden öteye geçemezken, diğer taraftan da insanların birbiriyle ve insanların doğayla toplumsal ilişkilerine yönelik devrimci öngörüler sunmaktadırlar (Bookchin, 1996a: 48).

Toplumsal Ekoloji’nin temel hedefi, bugün yüz yüze olduğumuz ekolojik sorunların özünü yakalamak olduğundan, yukarıdaki her iki çabanın birbirinden ayrılması oldukça önemlidir. Günümüzde ekolojik hareketler içinde gerçek anlamda “radikal” niteliği hak edenlerin çok az olduğu vurgulanmaktadır. Bookchin’in (1996a: 18) ifadesiyle, “şimdi ‘radikal’ dediğimiz şey, üç asırlık devrimci muhalefet, toplumsal ajitasyon, entelektüel aydınlanma ve popüler başkaldırının tiksindirici bir taklididir”. Bookchin, bu tür hareketleri “tek konulu” olmakla suçlar ve bunların

ömürlerinin, karşı çıktıkları sorunla sınırlı olduğunu söyler. O, bu tür hareketlerin “militan eylemleri”nin, bilinçliği ve sonuçta toplumun kendisini değiştirme ihtiyacı taşıyan uzun erimli radikalizm ile karıştırılmaması gerektiğini vurgular (Danek, 2002).

Toplumsal Ekoloji, yukarıdaki eleştirilere dayalı olarak, gerçekten radikal (devrimci) bir toplum projesi ortaya koymayı hedefler. Toplumsal Ekoloji’nin devrim projesi, ihtiyaçlarına karşılık düşen iyi geliştirilmiş düşünceleri özümlediklerinde insanların yeni bir bilinç geliştirebilecekleri, ayrıca tarihin, doğanın ya da her ikisine dayalı nesnel gerçekliğin insanları temel toplumsal değişimleri kabul etmeye hazır bir duruma getireceği umuduna dayanır. Bu umudun, örgütlü araçlar olmaksızın gerçekleşmeyeceği kabul edildiğinden, bir “eğitim projesi”, devrim projesinin öncülü olarak görülür (Bookchin, 1999a: 194-195). Bookchin’in isabetle belirttiği gibi günümüzde ekoloji, ekolojik duyarlılık için, ekolojik örgütlenme biçimleri için, ekolojik pratikler için ve büyük kitle destekleri “kazanmak” için kullanılmaktadır, kitleleri “eğitmek” için değil (1999a: 83). Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji’nin genel hedeflerine ulaşabilmesi için öngörülen ilk hedef, gerçek dünyayla, o dünyanın gelenekleri ve gündelik gerçekleri ile ilişki kuran bir eğitim projesini gerçekleştirmektir⁴².

Toplumsal Ekoloji’nin yukarıdaki eleştiri bağlamındaki hedeflerinden birisi de ekolojik hareket içinde ortak kavramları, egemen sistemin dinamiklerini gizleyici bir içerikten kurtarmaktır. Mistik ekolojinin “doğa” ve buna bağlı olarak geliştirilen “toplumsal düzen” kavramları, tam da böyle bir hedefin konusunu oluşturur⁴³. Mistik ekolojide “doğa yasaları”, varoluşun kesin, önüne geçilemez yasaları olarak kabul edilir. Doğanın bir parçası olarak toplum da bu yasalardan kurtulamaz. Toplumsal

⁴² Toplumsal Ekoloji akımının bu “eğitim projesi” hayata geçirilmiş durumdadır. 1974’te Vermont’ta (ABD’de bir yer) kurulan “Institute for Social Ecology” (Toplumsal Ekoloji Enstitüsü), Bookchin’in düşüncelerini yansıtan bir okul olup, özgür bir toplum için yaygın eğitim dersleri vermektedir. Daha fazla bilgi için bkz. (<http://www.social-ecology.org>)

⁴³ Bookchin, bu tür mistik eğilimler konusunda oldukça hassastır. “Yeniden Büyülenmiş İnsanlık (Re-enchanting Humanity)” adlı eserinde doğrudan bu konuyu ele almaktadır. O, söz konusu kitabı yazma gerekçesi olarak, “(insanlığın) ... zenginleştirilmiş insanlığa dayalı etik prensiplere uygun bir yaşam yaratma yeteneğimizde ve kendine güvenen insandaki gerilemeden oluşan bir ıstırap çekmekte” oluşunu göstermektedir. Söz konusu ıstırapın, insanlığın gittikçe –geçmiş dönemlerde olduğu gibi– mistik eğilimlere yönelmesi olduğu açıktır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bookchin, 1995). Öte yandan, Toplumsal Ekoloji, ekolojik düşünce içindeki mistik eğilimlere de ciddi eleştiriler yöneltir. Bu konuda özellikle “Derin Ekoloji”yi hedef alır. “İnsan-doğa ilişkileri” konusunda Derin Ekoloji’yi mistik çözümler yapmak ve öngörüler sunmakla suçlar. İnsan-doğa ilişkileri konusunda Toplumsal Ekoloji ve Derin Ekoloji’nin bir karşılaştırması için bkz. (Humphrey, 2000: 247-268).

düzenin meşruiyetini böyle bir temele dayandırmak, dikkatleri, sorunların temelinde yatan dinamiklerden, toplumun “doğal ilkeler”e ters düşen yapısı gibi –sözde-dinamiklere çevirecektir (Elkins,1994: 82-83). Böylece, varolan egemenlik ilişkilerinin ortadan kaldırılması gibi özgürleştirici hedef, doğa ile onun ilkelerine göre uyum sağlama yeteneğine bağlı hale getirilir. Sonuçta bu durum, insanın yaratıcı yeteneğinin ürünü olan “ikinci doğa”nın reddilmesine dayalı parçacı bir anlayışı yansıtır. Toplumsal Ekoloji’nin hedefi, birinci ve ikinci doğanın sürekliliğini sağlayarak üçüncü doğaya ulaşmak olduğuna göre, söz konusu kavramların mistik ekolojiye göre yapılan yorumların eleştirilmesi doğaldır.

Toplumsal Ekoloji’nin projelerinde “hedef kitle”, halk ve onların kendi yaşamlarını/kaderlerini kontrol etmelerini sağlayacak “doğrudan eylem” kapasiteleridir (Bookchin, 1996a: 50). Bu noktada, ekoloji gruplarının çözüm konusunda hükümetleri, uluslararası ya da ulusal devlet kurumlarını hedef seçmeleri eleştirilir. Toplumsal Ekoloji’ye göre asıl çağrı halka yapıldığı takdirde hiyerarşi ve tahakküm ilişkileri üretmeyen bir toplum oluşturulacak ve böylece her birey kendi geleceğine hükmedebilecektir (Bookchin, 1996a: 50-51).

Çağrı grubunun halk olarak seçilmesi ile “doğrudan eylem”in hedeflenmesi bir bütün oluşturur. Nitekim bu tutum, Toplumsal Ekoloji’nin hiyerarşi ve tahakkümü yok etme hedefinin tutarlı olarak gerçekleşmesi bakımından oldukça önemlidir. Çünkü doğrudan eylem, “zorba bürokrasiler eliyle halktan gasbedilen toplumsal yaşam üzerinde kişisel gücün yeniden etkinlik kazanması doğrultusunda belirleyici bir adım” (Bookchin, 1999a: 52) olarak görülür. En radikal anlamıyla doğrudan eylem, yasama gücünü kendi eline alan özgür kent demektir (Bookchin, 1996b: 55). Bu anlamda doğrudan eylem, bireylerin sistemden kopmaları gereğini kavramalarını, mevcut kurumları, onların bürokratlarını, uzmanlarını ve liderlerini bir kenara itip, yasa üstü, ahlaki ve kişisel eyleme zemin hazırlayarak, dışarıdan etki yapmaya başlamaları ve doğrudan toplumsal yaşamın içine girmelerini sağlayacaktır.

Yukarıdaki temel hedeflerinin toplamı olarak Toplumsal Ekoloji’de belirlenen nihai hedef, “ekolojik bir toplum” oluşturmaktır. Bookchin, ekolojik bir toplum oluşturmayı, sadece “arzu edildiği” için değil, aynı zamanda “zorunlu

olduğu” için hedeflemektedir (1996a: 72). Böyle bir toplum, makineler ve emeğin en ince ayrıntısına kadar belirlenmesi, kaynakların ve insanların devasa endüstriyel teşebbüsler ve kentsel birimlerde yığılması, yaşamın katmanlara bölünmesi ve bürokratikleştirilmesi, kentin kırdan ayrılması, doğanın ve insanların nesneleştirilmesi gibi kapitalist teknoloji ve burjuva toplumunun tarihsel gelişim özelliklerinin kökten tersine çevrilmesini öngörmektedir.

2.1.3.2. Toplumsal Ekoloji’nin Toplum Kurgusu

Bookchin, gündelik yaşamın devrimci projenin merkezinde olması gereğinin artık açıkça dillendirilmesini ve bunun bir “bilinç zenginliği”yle hem “örgütlenme”, hem de “kültür” olarak ortaya konulmasını istemektedir (1996a: 273). Diğer deyişle, devrimci projenin, “bugüne hitap etmeyen” çağrışımından ve içerikten kurtararak, somut eyleme dönüşmesini talep etmektedir. Diğer yandan, ekolojik düşüncede özlemi duyulan toplumsal ilişkilerin, teknolojinin, yaşam tarzları ve duyarlılıklarının, sadece endüstri öncesine değil, tarih öncesine kadar dayandırılmasına son verilmelidir. Çünkü bu tür yaklaşımlar, liberter politik faaliyetlerin geleceğine büyük zarar vermektedir (Bookchin, 1998: 5).

Bookchin’in yaklaşımı, günümüzdeki ekolojik zorunlulukların, dünün projelerine göre daha fazla şey talep eden bir içeriği sahip olmasına dayanmaktadır. Ayrıca, sadece ekolojik sorunlar bağlamında değil, insanın özgürleşmesi bağlamında da artık silkinmenin ve dolayısıyla “ekolojik bir toplum”a geçmenin zamanı gelmiştir. Ekolojik bir toplum, son üç bin yıl boyunca elde edilen evrensel bir “hümanitas” anlayışının yitirilmediğini varsayarak, bireysel özerklik üzerine güçlü bir vurgu yapar. Ekolojik toplumda, hiyerarşinin yerine karşılıklı bağımlılık öngörülür ve beraber çalışma, bakım, işbirliği, güvenlik ve sevgi gibi derinden hissedilen biyolojik ihtiyaçları karşılayan organik niteliklere gönderme yapılır. Böylece, özgürlük doğanın, bireysellik toplumun seçme zorunluluğun, kişilik toplumsal bütünlük gereksinimlerinin yerine konamayacaktır (Bookchin, 1994: 455-456). Ekolojik bir toplumda insan, geniş olarak ve özgürce tanımlanmış toplumsal grup içinde kendi türüyle yaşamak, ona özen ve sevgi göstermek üzere yapılandığını kabul edecektir.

Açıktır ki, ekolojik toplum kurgusu, yazı öncesi kültürel değerlerden (organik toplumdan) izler taşır⁴⁴. Genel olarak “insan doğası” bağlamında, onların grup içi ortak çalışma ruhları ile eşitlikçi düşünce tarzlarının, günümüz toplum yapısının en çok ihtiyaç duyduğu şeyler olduğu vurgulanır. Özellikle, “yararlanma hakkı” ve “eşitsizlerin eşitliği” konusundaki uygulamalar (Bookchin, 1998: 59) ile Hobbes’un da söylediği üzere, “barışın, iyi niyet, karşılıklı yardımlaşma ve korunmanın yürürlükte olduğu” (Sabine, 1969b: 212) bir durum, ekolojik toplum için önemli metaforlardır. Bununla birlikte, ekolojik bir toplumun, organik toplumlardan farklı olduğunu belirtmek için “tarih öncesi toplumların (insan dışı) doğaya saygı gösterdikleri” varsayımının “yanıltıcı” olduğu vurgulanır.

Diğer yandan, eko-anarşizm içinde yer alan bir akım olarak Toplumsal Ekoloji’nin toplum kurgusu, anarşizmin bazı tipik özelliklerini taşır: Anarşik bir toplumda uyum, itaat ya da yasa yoluyla değil, hem üretim ve tüketim amacıyla, hem de uygar insanın ihtiyaçlarını tatmin amacıyla özgürce oluşturulmuş bir toprak parçasına ya da mesleğe bağlı gruplar arasında akdedilen özgür anlaşmayla sağlanır. Böyle bir toplum, sonsuz çeşitlilikteki grup ve federasyondan oluşan iç içe geçmiş bir ağın ifadesidir (Kropotkin, 2001: 51). Buradan hareketle, egemen sistemin hiyerarşik ve tahakkümcü yapısının eleştirisinden yola çıkarak şekillenen bir kurgudur.

Ekolojik toplum, en ince detayına kadar ortaya konulmuş bir kurgu değildir. Böyle bir belirleyicilik, daha baştan ekolojik toplumun “özgürlükçü” içeriğiyle çelişkili olacaktır. Nitekim, Bookchin’in (1994: 488) yaklaşımı da bu öngörüye destekler:

⁴⁴ Tekrar vurgulamak gerekirse; Toplumsal Ekoloji’nin toplum kurgusu, ilk çağlara dönmeyi amaçlamaz. İlk çağlara yapılan gönderme, bir bakıma, Toplumsal Ekoloji’nin öngördüğü ilkelerin soyut değil, insanlığın bir döneminde yaşanmış olduğunu göstermek ve dolayısıyla, gelecekte de “neden yaşanmasın?” sorusunu ortaya koymak içindir. Kaldı ki, Toplumsal Ekoloji, her ne kadar organik toplumlarda baskı ve hiyerarşi olmasa da “eşitlik” ve “özgürlük” gibi kavramların olmadığını/bilinmediğini vurgular: “ ‘Vahşilikte’ özgürlük yoktur” (Bookchin, 1998: 78). Bookchin, bu konuda oldukça hassas olduğundan, sıklıkla “organik toplum” ile “ekolojik toplum”un farklı şeyler olduğunu vurgular. Bu konuda bkz. (Bookchin, 1994: 455; Mellor, 1993: 145; Danek, 2001). Ayrıca O, ekoloji hareketinin “ümit yerine ümitsizlik mesajı, insanın ilerlemesi ... yerine ilksel insan kültürüne ve duyarlılıklarına gerileyici ve olanaksız bir dönüşe ilişkin mesaj verirse, hiç bir zaman gerçek bir etkililiğe ulaşamayacak ya da toplum üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmayacak..” olduğuna işaret etmektedir (1994: 77). Bir başka yerde de “yerli yaşam biçimlerine dönmeyi hiçbir yerde söylemediğini vurgulayarak, “ama tarihimizi de bir yana bırakamayız. Daha çok içinde etik ve düşünsel bakımdan değerli olanları almalı, etik olarak zararlı olanları atmamız” demektedir (1994: 74). Kısaca, organik toplumlar, ekolojik toplum için daha çok bir metafor anlamı taşır.

“...Komünlerin kendilerini nasıl konfedere edeceklerini ve ortak etkinliklerini nasıl koordine edeceklerini ayrıntıları ile betimlemek ... bize düşmez. ... Özgürlükçü bir kurum, insanlarla doldurulmuş bir kurumdur; dolayısıyla onun tamamen biçimsel yapısı ona gerçeklik veren insanların etik değerlerinden ne daha iyi ne daha kötü olacaktır”.

Konfedere sistemin kurulması konusunda komünlerin kendi özgünlüklerini kullanmaları öngörülmekle birlikte, ekolojik toplumun genel hatları da açık seçik ortaya konmuştur.

2.1.3.2.1. Ekolojik Toplumun Yapısı

Toplumsal Ekoloji’de, ekolojik bir toplum yaratma hedefi bir tercih değil, bir zorunluluk olarak değerlendirilir (Önder, 2001: 146). Söz konusu toplum kurgusunda, otoriter toplumsal ve kurumsal yapılanmadan, özgürlükçü yapılanmaya geçiş öngörülür.

Ekolojik toplumun özgürlükçü esası, genellikle oldukça büyük ve ortak bir ata kavramına dayalı olan klan ya da kabile biçimlerinden çok, özgür bir şekilde yaratılmış, insani boyutlarda ve bilinçli olarak geliştirilen ilişkilerin bulunduğu “komün” çerçevesinde yapılır (Bookchin, 1994: 487). “Ademi merkezileşme” ve “insani ölçek”, yeni ekolojik toplumun temellerini oluşturur (Bookchin, 1996a: 182). Diğer deyişle, Toplumsal Ekoloji’de, biçimsiz kentsel yığıntılar aşamasından, “insani boyutlu”, içinde yerleştikleri özgül ekosistemlere büyüklük, nüfus, ihtiyaçlar ve mimari bakımdan duyarlılıkla uydurulmuş “eko-cemaatler” ön plana çıkar. Böyle bir toplum tasarımı, ekolojinin doğa boyutuyla ilgili olarak, modern tekniklerin, fabrikaların, tarım çiftliklerinin, teşebbüslerin ve madenlerin yerine, kavranabilir bir “halk teknolojisi” yaratmak üzere, güneş, rüzgar, akarsu, yeniden döngüye sokulan atıklar ve bitkilerden yararlanan insani ölçekli eko-teknolojileri hayata geçirilmesi öngörülür. Öte yandan, ekolojinin insan boyutu ile ilgili olarak da profesyonel şiddete dayalı devlet kurumları yerine, karşılıklı yardıma dayalı toplumsal kurumları geçirilmesi esastır. Merkezi toplumsal biçimlerin yerine, ademi merkezi halk meclisleri; temsilciler ve bürokrasiler yerine her biri dönüşüme, kurayla seçilmeye ve dolaysız geri çağırmaya tabi, yetkilendirilmiş idari güç ile sözcülerden oluşan topluluklar kurulması tasarlanır (Bookchin, 1996a: 273-274).

Toplumsal Ekoloji, “özgürlükçü” ve “ekolojik” toplumunun ana hatları üzerine oluşturulmuş bir düşünceler bütünüdür. Bookchin’in (1994: 71) deyişiyle “... günümüzün sorunlarına yönelik ... politik ve ekonomik çözüm... aynı zamanda ekolojik bir çözüm...”dır. Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji’nin ekolojik toplum kurgusunda doğa ve insan farklı kategoriler olarak ele alınmaz. Tersine, her ikisinin birlikte ele alınması öngörülür. Bu bağlamda, ekolojik toplum kurgusunun temel kavramlarından birisi, komün yapısının özü olarak tasarlanan “eko-cemaatler”dir.

Eko-cemaat yapısının oluşturulmasında, egemen toplum yapısının, organik toplum değerlerine göre eleştirilmesinden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Eko-cemaat, kentle kır arasındaki ve hatta mesleki görevlerin değişimi ya da çeşitlendirilmesiyle endüstri ve tarımı, entelektüel ve fiziksel çalışmayı kaynaştırarak, zihinle beden arasındaki açığı kapatmayı amaçlayan bir yapıdır.

Bir eko-cemaat, üretimde kalıcılığı ve niteliği ön plana çıkararak, esnek, her amaca uygun makinelerden oluşan yeni tür bir teknoloji ya da “eko-teknoloji”ler kurma öngörüsü taşır⁴⁵. Böyle bir teknoloji⁴⁶, eko-cemaatin kolaylıkla yeniden döngüye sokulabilen kirletmeyen materyaller ya da atıklardan yararlanmasını sağlamak üzere, doğanın tükenmez enerji kapasitesini kullanacaktır (Bookchin, 1996a: 72-73). Ekolojik bir toplumda, küçük ve çok amaçlı makinelere, insan ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmiş teknolojilerdeki en son buluşlara, nitelikli malların üretilmesine, asgari bir enerji harcamasına dayanan endüstri kuruluşları çeşitli bölgelere yerleştirilerek, olabildiğince çok topluluğa hizmet etmesi amaçlanır. Bu bağlamda, ademi merkezileşme, devasa kentlerin yarattığı, sadece yakılabilen ya da muazzam oranlarda denizlere boşaltılan katı atık sorunlarından sakınmayı olanaklı kılacak bir yaklaşım olarak görülür (Bookchin, 1996a: 72-73). Bu, aynı zamanda ikinci bir “endüstri devrimi” olarak nitelenir (Simonnet, 1990: 71).

⁴⁵ Toplumsal Ekoloji’de teknolojiyi terk etme ve paleolitik yiyecek toplayıcılığına geri dönme fikri savunulmaz. Tersine, “tutarlı” ve “akılcı” esasları olan bu akımda teknoloji olgusu –biçim ve amacı değiştirilerek-, ekolojik sorunların giderilmesinde kullanılabilecek önemli bir araç olarak görülür. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bookchin, 1996b: 49). Bookchin (1996a: 41), sıklıkla “teknolojinin vaatlerini, yani yaratıcı potansiyelini, onun tahrip kapasitesinden ayırmak” konusuna dikkat çeker. Dickson da (1992: 170) Bookchin’in teknolojinin akılcı kullanımına dikkat çektiğini vurgular

⁴⁶ Toplumsal Ekoloji’nin teknolojiye yaklaşımında, Kropotkin’in izleri açık şekilde görülür. Örneğin; Kropotkin, büyük ölçekli endüstrinin gereksiz bir merkezileşme yarattığını düşünmekte ve insanın toplumsallığına ters düşen yaşama ve çalışma koşulları doğuran büyük endüstri örgütlenmesini ademi merkezileştirilmesini savunmaktadır (Aslanoglu, 2004). Toplumsal Ekoloji de bu savlara koşut öngörüler sunar.

Toplumsal Ekoloji'nin toplum kurgusu, diğer ekolojik akımlarda da olduğu gibi "karşılıklı bağımlılık ve bütünlük" düşüncesini temel alır. Genel olarak ekolojik düşüncede, bugünün ekonomik ve politik etkinliklerinin, yerel ölçülere indirilerek, daha küçük ve bağımsız topluluklarda yaşamaya önem verilmektedir (Porrit, 1989: 160). Nitekim, eko-cemaat yapısına dayalı toplum yerleşmeleri de kendilerini dışarıdan yalıtıp, otarşik bir niteliğe dayalı olmaktan uzaktır. Söz konusu toplumda, bulunduğu bölgedeki diğer kasaba ve kentler ile karşılıklı bir yükümlülük (konfederal) ağı içine girmeyen yerel yönetimler, gerçek bir politik varlık olarak görülmez. Bu bakımdan, yerleşimler arasında karşılıklı bir bağımlılık vardır ve bu, en az bireylerin birbirine karşılıklı bağımlılık kadar önem taşır. Kültürlerin karşılıklı etkileşim sonucu gelişmesi, ekonomik ilişkilerin bir sonucu olarak kendiliğinden ortaya çıkacaktır. Ortak gereksinim ve kaynaklar, paylaşımı doğurur; paylaşım ise iletişimi beraberinde getirerek yeni fikirlerin ortaya çıkmasını sağlar (Bookchin, 1999b: 323).

Ekolojik toplumda "kendi kendine yeterlilik/özyeterlilik" talebi merkezi bir önem taşır. Bunun anlamı, bir yerleşimin büyüklüğünden bağımsız olarak, diğer yerleşimlere bağlı olduğu bir ağ çerçevesinde, kendi ekonomik kaynaklarını idare etmesidir. Ancak, tekrar vurgulanmalıdır ki, kendi kendine yeterlilik, dış dünyadan kendini soyutlamaya ve kendi ölçeği içine sıkışmaya dayalı bir toplum biçimini ifade etmez. Tersine bu kavramla, geri dönüşümü ve yerel/bölgesel hammaddelerin sağlıklı şekilde kullanılmasını kısıtlayan egemen sistemin rekabetçi ve uluslararası işbölümüne dayanan örgütlenme yapısının sakıncalarını gidermek anlatılmaktadır. Kendi kendine yeterlilik, yerel/bölgesel kaynakların kullanılmasını, eko-teknolojilerin uygulanmasını, tüketimin akılcı ve sağlıklı bir çizgide yeniden ölçeklendirilmesini ve kaliteli malların üretilmesini içerir (Ata, 2002: 22). Öte yandan yeterlilik, her yerleşim için istenir olmakla birlikte, "yerleşimlerin ihtiyaç duydukları her şeyi üretmeleri" arzulanmaz. Çünkü, söz konusu anlayış, yerleşimler arası ağ ilişkilerini ortadan kaldıracak bir potansiyel taşır. Nitekim, Bookchin de böyle bir endişe taşıdığından, yerelcilik, ademi merkezileşme ve kendi kendine yeterlilik ideallerine daha fazla ve tam anlamlar vermek zorunluluğunu dile getirir (1999b: 367).

Ekolojik toplum, toplumsal ilişki ağını geliştirecek bütüncül bir özellik gösterir. Örneğin; topluluk üyeleri, birbirleriyle elektronik araçlardan çok yüz yüze ilişkiler kuracaklardır (Bookchin, 1994: 488) ya da her yerleşim birimi, kendisine komşu olan yerleşimlerden yürüyerek ulaşılabilir bir uzaklıkta olacaktır (Bookchin, 1999a: 193). Bu bağlamda, yerelcilik, hiçbir zaman “dar görüşlülük” olarak yorumlanmaz, tersine, “birey fikri” ile “evrensellik fikri”nin bir sentezi olarak yorumlanır. Toplumsal Ekoloji’nin insanlık düşüncesi de organik toplum anlayışından izler taşır. Çünkü:

“...Eski dünyada bugün bir Alman ya da Fransız’ı, hiç olmazsa kendi gözünde, yabancı bir ülkede yaşadığı zaman bile bambaşka bir türlü insan yapan ulus bilinci yoktu. ... İnsanları bir topluluk içinde birbirlerinden ayıracak, kesin bir tür bilinci yaratacak bir şey yoktu ortada. İnsan birey olarak kendi olmadığı oranda başkaları gibi biri, türün bir ögesi idi.... Herkesin ortak bir doğaya sahip olduğu dünya çapındaki bir insanlık fikri...” (Sabine, 1969a: 136-137).

Kent tasarımı da ağ ilişkileriyle tutarlı bir bütünlük gösterir. Ekolojik bir toplumda kent tasarımı, kent ve kentleşmenin yarattığı fiziki sorunların ötesinde boyutlar taşır. Bu bağlamda, kentin öncelikle toplumsal boyutta ele alınmasıyla, diğer –fiziksel- sorunların dolaylı olarak ortadan kalkacağı öngörülür. Egemen kent sistemine yöneltilen temel eleştirilerden birisini, yurttaşlık erdemi, demokratik idealler ve toplumsal sorumluluk aşıl原因 bir yer olarak kentin “etik” içeriğinin ortadan kaldırılması ve yerine, gelire, harcamalara, büyümeye ve işe önem veren girişimci bir kafa yapısının yerleştirilmesi (Bookchin, 1999a: 180) oluşturur. “İnsan ölçeği”ne göre tasarlanan kentler, insanın kendini gerçekleştirmesi ve toplumsal gerçekleşmenin mekanları olarak görülür. Kente ilişkin insancıl bakış, mekanın insanlar tarafından “kavranabilir” olmasını öngörür. Bu olmadığı takdirde, insanların “yurttaş” olamayacakları ve kamusal yaşamın ortadan kaybolacağı ileri sürülür (Bookchin, 1996a: 181-182). Dolayısıyla, kentlerde ademi merkeziliğe uygun, kamusal yaşamın kavranabildiği bir yapı savunulur. Bunun için önce bireyin en yakın toplumsal çevresi olarak kent, “yurttaşlar” tarafından tekrar ele geçirilmesi ve daha sonra da insanları toplumsal bakımdan işler kılacak şekilde yeniden yapılandırılması tasarlanır (Bookchin, 1996b: 39).

Eko-cemaatin temel özelliklerinden birisi de “özgürlükçü kurumlar”a dayalı olmasıdır. Özgürlükçü kurumlar, “insanlarla doldurulmuş” kurumlardır ve Bookchin’in (1994: 478) ifadesiyle, “... bu terim, metaforik olarak değil, gerçek anlamıyla” algılanmalıdır. Bu tür bir kurum, temsili, anonim, mekanik ilişkiler çerçevesinde değil, doğrudan, yüz yüze ilişkiler çerçevesinde yapılanmıştır. İktidarın devredilmesini ve “seyirlik politika”yı değil, katılımı, ilgiyi ve etkinliği vurgulayan bir yurttaşlık duygusunu esas alır. Nihayet, özgürlükçü kurumların ana ilkesi; “tüm olgun bireylerin kendi toplumsal meselelerini, tıpkı özel meseleleri gibi doğrudan yönetmeleri” temeline dayanır (Bookchin, 1994: 478).

Özgürlükçü kurumlara dayalı bir toplumun ekonomisi ademi merkeziliğe göre belirlenir. Ekolojik toplumda, “belediyeleştirilmiş/konfedere bir ekonomi” söz konusudur. Böyle bir ekonomi, kişinin mülkiyeti, mesleki veya profesyonel çıkarları yerine, tamamen kişinin ihtiyaçları ve topluluktaki yurttaşlık temeline dayanan bir yararlanma hakkı sistemini içerir. Bu yerelleşmiş ekonomik sistemde, yaşam ve üretim araçları, bireyler tarafından değil, yurttaşlardan oluşan bir meclis tarafından kontrol edilir. Diğer deyişle, ekolojik toplum tasarımı mülkiyet, devletin, özel sermayenin ya da partinin değil, halkındır ve bu bağlamda mülkiyet çıkarları herkesi kapsar (İdem, 2002: 20). Bir bölgenin kaynaklarının (konfederal olarak) yönetiminde, dar görüşlü çıkarlar, daha büyük insani çıkarlara ve ekonomik düşünceler, daha demokratik ekonomik düşüncelere dönüşür. Söz konusu kararların, konfederal olarak ve yurttaşlar meclisi eliyle alınması, ekonominin özel çıkar etrafında düzenlenmesi durumunu ortadan kaldırır ve yerine, ihtiyaçların giderilmesinde eşitliği koymayı hedefler (Bookchin, 2002: 48). Toplumsal Ekoloji’nin konfedere ekonomisi, onun özgürlükçü toplum projesinde öngörülen politika anlayışıyla uyumludur. Toplumsal Ekoloji’de “politika”nın, “toplumsal ya da devletçi nitelikte olmayan benzersiz bir özyönetim alanı” olarak tanımlanması⁴⁷, aynı zamanda onun yönetim anlayışının ip uçlarını da taşır.

2.1.3.2.2. Ekolojik Toplumun İlkeleri

⁴⁷ Toplumsal Ekoloji’de “politika” ve “yurttaş” kavramları, günümüzdeki içeriklerinden ve işlevlerinden farklı tanımlanır. Toplumsal Ekoloji’de bu kavramların, Antik Yunan’daki “gerçek anlamlarına kavuşturulması” amaçlanır. Bu konuda Bookchin şöyle der (2005): “ Politika ve yurttaşlık kavramlarının halihazırdaki anlamlarını genişletmek ve yenilemek için uğraşan herhangi bir gündem, bu iki kavramın ... ne olmadıklarını açıkça belirtmelidir. Politika, yönetme becerisi değildir ve yurttaşlar da seçmen ya da vergi mükellefi değildir...”

Toplumsal Ekoloji'nin temel felsefesi, ekoloji hareketinin halihazırda karar vermek zorunda olduğu bir kritik seçime göre oluşmaktadır. Bookchin'in (1996a: 51) ekolojik hareketleri kastederek sorduğu “mevcut kurumlar içinde mi çalışılacak, yoksa doğrudan eyleme mi başvurulacak?” sorusunun cevabı, en azından Toplumsal Ekoloji için bellidir: “Doğrudan eylem”.

Doğrudan eylem, halkın kendi yaşamlarını ve kaderlerini kontrol etmelerini sağlayan bir yöntem olarak; hiyerarşi ve tahakküm ilişkileri üretmeyen bir toplum kurmanın temel koşullarından birisini oluşturur. Her birey, doğrudan eylem sayesinde, kendi geleceğine hükmedebilecektir. Ekolojik toplum kurgusunda doğrudan eylem, her bireyin kendi içindeki gizil gücünü/özyetkinlik duygusunu uyandırmayı ve böylece “seçilmişler”in gölgesinde yaşamaktan, toplumun denetimini doğrudan ele almayı kolaylaştıran bir araç olarak görülür.

Doğrudan eylemin dinamikleri, “özgürlük” idealinde yatar. Ekolojik toplumun temel ilkelerinden birisi olan özgürlük, “herkes eşittir” ilkesine dayalı olan egemen özgürlük anlayışından farklıdır. Toplumsal Ekoloji’de “gerçek özgürlük, aslında, eşit olmayanların eşitliğidir” (Bookchin, 1996a: 68). Farklıların eşdeğerliliğinin, farklılaşma özgürlüğü ile iç içe olduğu (Cangızbay, 2003: 186) bu anlayış, güçleri ötekilerden daha az gelişmişlerin ya da yetersiz kalmışların yaşam hakkını korumaya dayanır. Çünkü, egemen özgürlük ideali, bütün insanları “alıcılar ve satıcılar olarak eşit görme” eğilimindedir. Bu anlayış, pratiğe “eşitsizliğin kendisi” olarak yansımakta, hiyerarşi ve tahakkümü derinleştirmektedir.

“Eko-teknoloji” olarak adlandırılan ve kendi koşulları içinde ölçek olarak “insani”, yapı olarak “basit” ve yönseme olarak “ademi merkezi” olan (Bookchin, 1996a: 126) teknoloji yaklaşımı, hem özgürlük idealinin gerçekleşmesinde, hem de ekolojik toplumun sürdürülmesinde önemli görülür. Eko-teknoloji, teknik olandan öte bir anlam taşır. Bu bağlamda söz konusu kavram, insan türüne ait ve insan dışındaki diğer türlerin ortak biyosferinin bir parçası olarak anlaşılmaktadır. Eko-teknoloji, “doğaya hükmetmek” üzere teknoloji kullanımını öngören “Prometeci” anlayışın yerine, teknolojiyi insanlığın doğayla ilişkilerini ahenkli kılmak için kullanmayı savunan ekolojik etiği koyar (Bookchin, 1996a: 108). Ekolojik etik, ekolojik toplumun önemli ilkelerinden birisidir. Çünkü, günümüzde “çevre duyarlı ”

olarak adlandırılan teknolojiler, şayet “ekolojik etik”le eklemlenmezse, pekala hiyerarşi ve tahakkümü doğurabilirler. Daha açık ifadeyle, bu tür teknolojiler, hiyerarşik merkezileşmeyi doğuran büyük şirketler tarafından, sözde çevre duyarlılığı adına kurulup, işletilebilir. Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji, Marx’ın fabrikaları proleteryanın eğitim yeri olarak görmesi gibi eko-teknoloji kullanımını, bir “halk teknolojisi” olarak niteler ve bu teknolojiyi, halkın “benlik”inin oluşması için bir imge olarak görür.

Bilime bakış da teknolojiye yaklaşımla koşutluk içindedir. Ekolojik toplumda oluşturulacak yeni bilinç ve duyarlılığın, aynı zamanda “bilimsel” olması gerektiği önemle vurgulanmaktadır (Bookchin, 1994: 99). Bugüne kadar olan bilimsel ve toplumsal teorilerin kazanımları yadsınmadan, doğal dünyayla ilişki konusunda daha kapsamlı ve eleştirel analize dayalı yeni bir bilimsel anlayış kurulması öngörülmektedir. Yeni bilimsel anlayış, geleneksel bilimdeki gibi olguları parçalara ayıran analitik bir yöntemle değil, olguları birleştiren, birbirleriyle ilişkilendiren bütünlükçü bir yapıya sahip olacaktır.

Ekolojik toplumda “teknoloji”nin reddedilmemesi ve yeni bir bilimin öngörülmesi ve ekolojik etik çerçevesinde bunların kullanımı, Toplumsal Ekoloji’deki “tutarlılık ve akılcılık” ilkesiyle ilgilidir. Tutarlılık ve akılcılık, diğer bazı ekolojik düşüncelerde olduğu gibi “akıl karşıtlığı ve mistisizmi yücelten düşünsel eğilimler” ve “postmodern eğilimler”le karşıtlık içindedir. Tutarlılık ve akılcılık, tutarsızlık, akıl karşıtlığı ve mistisizmin, tahakkümün kurumsal biçimlerini yücelten ve insanların acıları ile yaşamın nesnel koşullarını, psikolojik ve “gizli” güdülerle açıklamaya çalışan eğilime karşı çıkar. Bu bağlamda, Toplumsal Ekoloji, günümüzde “yükselen değerler” olarak, akılcılığın yerini sezgiselciliğin, elle tutulur toplumsal muhalefetin yerini ayinler, büyüler, sihirli egzersizler ve mistik cemaatlerin almasına karşı çıkar.

Akılcı yaklaşımın izleri, “insan” anlayışında da görülmektedir. Toplumsal Ekoloji’nin insana yaklaşımı, bazı ekoloji akımlarındaki gibi “insansevmez” ya da çevre korumacılıktaki gibi “insanmerkezci” nitelikli değildir. İnsanın doğa tarihindeki rolü ve yeri, ekolojik sorunlar adına kötülenmez. Öte yandan, insanın doğa karşısında “fatih” olduğu da savunulmaz. Bu konuda temel değer yargısı,

insanın tek etik özne” ve “değer”in kaynağı olarak görülmesidir (Bookchin,1994: 47). Sadece insan, diğer yaşam biçimlerine değer biçen, eşi olmayan bir etik sistemler yaratma kapasitesine sahip olduğundan, kendisine ait “özel bir değer” taşır. Bu bağlamda, “değerin kaynağı olarak bir insan yaşamı bir boz ayının ya da kurdun yaşamıyla eşdüzeye yerleştirilemez” (Bookchin, 1994: 47-50). İnsan yaşamıyla ilgili bu değer anlayışı, “doğanın insan gereksinimlerine hizmet etmek için yaratıldığı biçimindeki varsayımlara karşı çıkar (Bookchin, 1994: 50).

Toplumsal Ekoloji’nin ekolojik toplum tasarımı, hiyerarşinin olmadığı bir toplum yapısı öngörerek, anarşist ilkelere gönderme yapar. Bookchin’in (1971: 70) ifadesiyle, “hiyerarşinin olmadığı anarşist bir toplum, ekolojik ilkelerin uygulanması için önkoşuldur”. Bu bağlamda ekolojik bir toplum için yiyecek temini ve üretimde “biyo-bölgeler” oluşturulması, “ademi merkeziyetçilik” ilkesinin benimsenmesi ve “yüz yüze (doğrudan) demokrasi” biçimlerinin kurulması temel ilkeler olarak görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, Bookchin’in isteği, toplumsal gündemin etik öneminin eski (gerçek) haline kavuşturulmasıdır. Böyle bir etik yaklaşım ise kendi kendini yönetme duygusunu ve anlamlı bir toplum anlayışının yeniden diriltmesini içerir (Moore, 2003).

Ekolojik toplumun toplumsal ilkeleri, aynı zamanda yönetsel ilkeleri biçimlendirmektedir ve onlarla iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin; ademi merkeziyetçilik ilkesi, bir taraftan eko-teknolojileri, kullanıldıkları biyo-bölgelerde daha uygulanabilir ve elverişli kılmaya yararken, diğer taraftan, iktidarı yerel cemaatlara ve bireylere devretmenin bir aracı, doğrudan demokrasinin bir uygulaması olabilmektedir.

Somut uygulamalara da yansıdığı düşünülürse, ekolojik toplumun ilkeleri, gerçekçi ve insanlığın kazanımlarını reddetmeyen, ama onları sorgulayan bir niteliğe sahiptir. Söz konusu ilkeler, doğal ve toplumsal tarihin yarattığı kazanımların bütününden esinlenmektedir.

2.2. Çevre Korumacı Bir Yaklaşım Olarak Sürdürülebilir Gelişme

Sürdürülebilir Gelişme, 20. yüzyılın sonlarına doğru iyice belirginleşen çevre sorunlarının ortadan kaldırılarak, küresel yaşamın ekonomik, sosyal ve ekolojik bakımdan sürdürülebilir hale getirilmesini içeren küresel öngörülü bir yaklaşımdır.

“İnsanlığın yok olma tehdidi ile karşı karşıya bulunduğu” söyleminin sıklıkla kullanıldığı Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde, sosyo-ekonomik süreçleri sorgulama ve değiştirme eğiliminin baskınlığı dikkati çeker. Bu bağlamada, “çevre, ekonomik gelişme ve yaşam kalitesiyle ilgili konuların hepsini içeren bir yaklaşım” olan Sürdürülebilir Gelişme (Soussan, 1992: 24), esas olarak 1980’li yıllardan itibaren dünya gündeminde yer almakla birlikte, kavramsal ve düşünsel olarak eski tarihlere dayanan bir olgudur. İlk kez 18. yüzyılın sonlarına doğru Almanya’nın Baden Bölgesi’nde ormanların yok edilmesini önlemek için çıkarılan yasalarda kullanılan “Sürdürülebilir Gelişme” kavramı, 19. yüzyıldan itibaren hem Alman, hem de İngiliz dilinde kullanılmaya başlanmıştır. Daha sonraları Sürdürülebilir Gelişme kavramının içeriği, toplumsal gelişme kavramına uyarlanarak, gelecek kuşakların da varlıklarını güvence altına alacak biçimde yapılmış bir toplumu ifade edecek biçimde genişlemiştir (Kaplan, 1997: 160-161; Dryzek, 1997: 124).

Söz konusu kavramın bugünkü içeriğiyle ilk kullanımının, 1972’de gerçekleşen Stockholm Dünya Çevre Konferansı’nda –her ne kadar Sürdürülebilir Gelişme kavramı kullanılmamışsa da- olduğu ileri sürülmektedir (Keleş; Ertan, 2002: 102). Stockholm Konferansı Bildirisi’nin ikinci paragrafında “insan çevresinin geliştirilmesini ve korunmasını, insanların refahını ve tüm dünyanın ekonomik kalkınmasını etkileyen temel sorun” ifadesi, Sürdürülebilir Gelişme’nin içeriği bağlamında değerlendirilebilir.

Sürekli ve dengeli (sürdürülebilir) gelişme kavramının doğrudan kullanımı, ilk kez 1980 yılında “Küresel 2000” adlı yazanakta gerçekleşmiştir (Keleş; Ertan, 2002: 102). Kavramın bugünkü anlamda doğrudan ve ayrıntılı bir açıklaması ise 1987’de yayımlanan Brundtland Raporu’nda yapılmıştır: “...Bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak...” (Ortak Geleceğimiz, 1991: 71) olarak tarif edilen Sürdürülebilir Gelişme, ilerleyen yıllarda kapsam olarak geliştirilmiş ve zenginleştirilmiştir.

Brundtland Raporu yayınlandıktan sonra Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, önemli zirvelerin sonuç kararlarına sıklıkla yansımıştır. Örneğin; 1990'da soğuk savaşın bitmesiyle birlikte, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı (AGİK) ülkelerinin resmen ilan ettikleri “Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı”nda, “...özgürlük ve siyasal çoğulculuk, piyasa ekonomisini sürdürülebilir ekonomik büyümeye, refaha, sosyal adalete, ... ekonomik kaynakların verimli kullanımına doğru geliştirme amacımızın zorunlu öğeleridir” ifadesi, bunu ortaya koyan bir örnek niteliğindedir (Diamond; Plattner; 1994: VIII-IX).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin küresel anlamda etkisi, 1992 yılında düzenlenen Rio de Janerio Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı ile olmuştur. Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu’nun “sürdürülebilir ve çevresel açıdan sağlam bir kalkınmanın tüm ülkelerde geliştirilmesi için” yaptığı küresel bir çağrıyla toplanan Rio Konferansı sonunda iki uluslararası antlaşma, iki bildiri ve bir ana eylem gündemi ortaya çıkmıştır⁴⁸ (Keating, 1993: 11). Bunlar içinde, Rio Deklarasyonu ve Gündem 21 öne çıkmaktadır. Rio Deklarasyonu da önemli olmakla birlikte, Sürdürülebilir Gelişme bağlamında yapılması gerekenleri içeren ve halen bu konuda yol gösterici bir eylem planı olan “Gündem 21”, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Rio Konferansı’yla birlikte Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, küresel ölçekte Brundtland Raporu kadar –ve belki de ondan da fazla- bir etki yapmıştır. Rio Konferansı’ndan sonra hem Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinden etkilenen, hem de bu düşüncenin daha da gelişmesi yönünde etkiler yaratmış olan başlıca BM toplantıları şöyle sıralanabilir: Kahire Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı (1994), Kopenhag Dünya Sosyal Gelişme Konferansı (1995), Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı (1995), İstanbul İkinci BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABİTAT II) (1996), Rio+5 Toplantısı (1997), Lizbon Dünya Gençlikten Sorumlu Bakanlar Konferansı (1998), Pekin+5 Değerlendirmesi (2000), New York Binyıl Zirvesi (2000), Brüksel Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı (2001) ve New York HABİTAT+5 Toplantısı (2001).

⁴⁸ Bunlar; İklim Değişikliği Üzerine Birleşmiş Milletler Çerçeve Antlaşması, Biyolojik Çeşitlilik Antlaşması, Çevre ve Kalkınma Üzerine Rio Bildirisi, Ormanlar Üzerine Bildiri ve Gündem 21’den oluşmaktadır (Keating, 1993: 5-6).

Sürdürülebilir Gelişme konusunda son büyük toplantı, 2002 yılında Johannesburg'da düzenlenen "Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi"dir. Johannesburg Zirvesi, 1992 Rio Konferansı'nın son on yıllık değerlendirmesini yapmak amacı taşımaktadır. Genel olarak Sürdürülebilir Gelişme'nin mantığı Gündem 21'de bulunmakla birlikte, bu süreçte pek çok yeni katılımcının yer almasını sağlamak bakımından Johannesburg Zirvesi'nin de oldukça önemli olduğu vurgulanmaktadır. Diğer deyişle, Johannesburg Zirvesi, AB ile ilişkiler, uluslar arası sivil toplum örgütler ve hükümetler arası ilişkiler/ortaklıklar konularını ön plana çıkarması nedeniyle, Rio Zirvesi kadar önemli görülmektedir. Bu tür sonuçlar, eylemden daha çok, söylem düzeyinde kalmış bile olsa Johannesburg Zirvesi'nin bu politik sonucu, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi bakımından yaşamsal nitelikli olarak değerlendirilmektedir (Frantzius, 2004: 472).

Yukarıdaki süreçlerden geçerek gelişen Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, günümüzde çevre sorunları konusundaki "küresel politikaları" önemli bir aracı olarak gösterilmektedir (Kaplan, 1997: 160-164). Nitekim, 2002'de düzenlenen Johannesburg Zirvesi'ne on binlerce kişinin izleyici olarak, 100 ülkenin devlet ya da hükümet başkanının da üye olarak katılımı, yukarıdaki savı destekler görünmektedir.

2.2.1. Sürdürülebilir Gelişme'nin İçeriği

Sürdürülebilir Gelişme'nin kavramsal ve içerik olarak muğlak bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Gerçekten de ortaya çıktığından bu yana Sürdürülebilir Gelişme kavramının doyurucu bir tanımı olmadığı gibi ne anlama geldiği konusunda da bir anlaşma sağlanamamıştır. Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme kavramı konusundaki muğlaklık, bu kavramın amaç, hedef ve politikaları üzerinde yapılan tartışmalardan da kaynaklanmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme'nin kavramsal boyutuyla ilgili muğlaklık genel olarak, kavrama herkesin kendisine göre farklı anlamlar yüklemesi ya da uluslararası toplantı metinlerinde her hangi bir tanım yapılmamasından veya soyut anlamlar yüklemesinden kaynaklanmaktadır (Turgut, 1998: 156). Pek çok kavramın tanımlanmasında olduğu üzere, Sürdürülebilir Gelişme de her disiplinin (ekonomi, yönetim, politika, vs.) ağırlıkla kendi metodolojisine göre tanımladığı bir kavram

olagelmıştır⁴⁹. Ayrıca, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin küresel anlamda ilk defa ortaya konulduğu Rio Konferansı'nda "sürekli ve dengeli gelişme" kavramı çok sık kullanılmakla birlikte, ne bildirgede, ne de Gündem 21'de Sürdürülebilir Gelişme kavramının açık bir tanımı yer almıştır (Keleş; Ertan, 2002: 102).

Sürdürülebilir Gelişme'yle ilgili önemli bir konu da söz konusu kavramın hem sivil toplum, hem farklı politik akımlar, hem sermaye çevresi ve hem de devlet kademeleri tarafından olumlu bir anlam yüklenerek sahiplenilmesiyle ilgilidir. Bu durumdan dolayı, Sürdürülebilir Gelişme konusunda "çevre sorunlarından söz ederken ve çözüm ararken kullanılan hoş bir temenni midir, ulaşılmak istenen, ama oldukça zorlu bir hedef midir, yoksa yaratılan kafa karışıklığı ile bazı şeylerin üzerini örten, hoşla gitmeyen politik tercihleri kamufle eden bir araç mıdır?" soruları (Üç Ekoloji, 2004: 7) sorulmaktadır. Bugünkü refah düzeylerini yakalamak için geçmişte doğal kaynakları hoyratça kullanmış ve günümüzdeki çevre sorunlarının büyük ölçüde sorumluları olan gelişmiş ülkelerle, hızlı bir kentleşme sürecinin ağırlığı altında ezilen ve gelişmek için büyük oranda doğal kaynaklara bağımlı olan gelişmekte olan/az gelişmiş ülkeler arasında "Sürdürülebilir Gelişme" konusunda yapılan ciddi tartışmalar, yukarıdaki soruların temel kaynaklarından birisini oluşturur.

Bütün muğlaklığına rağmen Sürdürülebilir Gelişme kavramı, genellikle "... bugünün ihtiyaçlarını, gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin karşılamak..." olarak ifade edilmektedir⁵⁰. Bu tanımı

⁴⁹ Örneğin; Goodland ve Ledec, ekonomi disiplinine dayanarak yaptıkları tanımda Sürdürülebilir Gelişme'yi "erişilebilir ekonomik ve diğer toplumsal yararları, gelecekteki benzer olası potansiyel yararları tehlikeye atmadan optimize eden bir tür toplumsal ve yapısal ekonomik dönüşüm ..." olarak ifade etmektedirler. Repetto tarafından görece ekoloji disiplini açısından yapılan bir tanımlamada ise Sürdürülebilir Gelişme " mali ve fiziksel varlıkların yanı sıra tüm varlıkların, doğal kaynakların ve insan kaynaklarının, insanlığın uzun dönemli gönenç ve esenliği için yönetilmesini ve işletilmesini sağlayan gelişme stratejisi" olarak tarif edilmektedir. O'Riordan ise sosyo-politik bir yaklaşımla Sürdürülebilir Gelişme'yi "yaşamı devam ettirici kaynakların sürekliliği, gelecek kuşakların hakları ve bu hakların politikalarda ve uygulamalarda tam olarak dikkate alınmasını sağlamakla yükümlü kurumlarla ilgili ahlaksal (etik) normları kapsayan bir fenomen" olarak tanımlamaktadır. Akt. (Bozlağan, 2002: 58-59).

⁵⁰ Sürdürülebilir Gelişme konusunda Brundtland'ın yukarıdaki tanımı yaygın olarak kullanılmakta ve bilinmekteyse de sürdürülebilirlik konusunda halen geçerli olan temel ölçütler/özellikler de Brundtland tarafından belirlenmiştir. Bunlar; 1) Koruma ve geliştirmenin bütünleştirilmesi, 2) Temel insan ihtiyaçlarının tatmini, 3) Diğer maddi olmayan insan ihtiyaçları için fırsatlar, 4) Sosyal adalet ve eşitlikçi gelecek süreci, 5) Kültürel çeşitlilik için destek ve saygı, 6) Kendine güvenin beslenmesi ve sosyal kendini belirleme için hazırlık, 7) Ekolojik bütünlüğün bakımıdır. Bu konuda bkz. (Reid, 1995: 230).

merkez almak üzere, Sürdürülebilir Gelişme'nin başka tanımları da yapılmaktadır. Bundan dolayı, konuyla ilgili bütün popüler tanımlamalar, ortak bazı kavramları – gelecek kuşaklar, doğal kaynaklar, yoksulluk, temel ihtiyaçlar vb.- kullanırlar. Benzer eğilim, uluslararası toplantılarda da söz konusudur. Nitekim, Rio Konferansı'nı izleyen Kahire, Kopenhag, Pekin ve HABITAT II konferanslarının tümünde yer alan “ekonomik gelişme, sosyal gelişme ve çevrenin korunması” gibi vurgular ortaktır.

Brundtland Raporu'nda yer alan Sürdürülebilir Gelişme tanımı, büyük ölçüde bugün de geçerlidir⁵¹. Bu bağlamda, Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi'nin (ICLEI) yaptığı tanıma göre Sürdürülebilir Gelişme, “temel çevresel, sosyal ve ekonomik hizmetlerin, bu hizmetlerin dayandığı ekolojik ve toplumsal sistemlerin varlığını tehdit etmeksizin, herkese sunulabildiği gelişme”dir (www.la21turkey.net, 2003).

Kentbilim Terimleri Sözlüğü'nde Sürdürülebilir Gelişme, “...çevre değerlerinin ve doğal kaynakların savurganlığa yol açmayacak biçimde akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararları da göz önünde bulundurularak kullanılması ilkesinden özveride bulunmaksızın, ekonomik gelişme sağlanmasını amaçlayan çevreci dünya görüşü” olarak (Keleş, 1998: 112) tanımlanmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme kavramını oluşturan “sürdürülebilirlik” ve “gelişme” kavramlarının ayrı ayrı tanımlanması, kavramın bir bütün olarak tanımlanmasında ve kavranmasında daha açıklayıcı olabilmektedir. Bu bağlamda bir kavram olarak “sürdürülebilirlik”, en basit anlamıyla bir şeyin kendi varlığını devam ettirebilmesidir. Daily ve Ehrlich, sürdürülebilirliği, sosyal, ekonomik ve ekolojik sistemlerin gereksinim duyduğu varlıkların korunmasını, en azından gereksinim duyulan düzeyde korunmasını ifade eden bir süreç olarak nitelendirmektedirler (Bozlağan, 2002: 57). Normatif ekonomiye göre sürdürülebilirlik, bir “servisin optimal seviyesi” için gerekli kriterlerden biridir ve “bugünkü çıkarlar yerine daha uzun vadeli çıkarların, gelecek nesillerin gözetilmesi” anlamı taşımaktadır (Alpar,

⁵¹ Brundtland Raporunda yer alan ve bugünde geçerli olan Sürdürülebilir Gelişme kavramının içeriği, Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu tarafından tartışılan şu iki koşula dayanmaktadır: 1) Ekosistemlerin sürdürülebilirliğinin değişimi içermesi, 2) Değişimin temelinde adalet ve eşitliğin üstünlüğü/baskınlığı (Merchant, 1992: 228).

1998: 36). Şahin, sürdürülebilirlik kavramını irdelerken, olgulardan yola çıkarak bir sonuca ulaşmaktadır (2004: 16): “Sürdürülebilirlik kavramının ortaya çıkışı, ... bir şeylerin ‘sürdürülemez’ olması kaygısının belirlenmesiyle bağlantılı olacaktır. Bugün belli üretim biçimleri ... sürdürülemez görüldüğünde, bunların ‘sürdürülebilir’ hale getirilmesi bir alternatif olarak ortaya konuyor”. Webber de Şahin’in yaklaşımına koşut olarak, sürdürülebilirlikle amaçlanan şeyin “yenilenemeyen kaynakların tüketiminde kesin ve ciddi sınırlamalara gidilmesi” olduğunu (1995: 52) ifade etmektedir.

Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Gelişme’nin politika önerme boyutuyla ilgili olarak, “devam ettirme niteliklerini belirlemek bakımından ve politik olarak bu devam eden şeyin düzeltilerek yeniden inşa edilmesi” anlamı da taşımaktadır (Atauz, 1995: 87). Sürdürülebilirlik konusunda başka yaklaşımlar da bulunmakla birlikte⁵², kavramın Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin “ekolojik” yönünü ifade ettiği özellikle vurgulanmalıdır.

Sürdürülebilir Gelişme kavramının bir diğer bileşeni olan “gelişme”⁵³ ise sübjektif ögeler taşımaya uygun olmasından dolayı, tanımlanması oldukça zor olan bir kavram olarak nitelendirilmektedir (Bozlağan, 2002: 58). Bununla birlikte Partant, gelişmeyi, ikili bir potansiyelin aşamalı gerçekleşmesi olarak ele almaktadır (1985: 27): “Bir yandan insan toplumunun ve onu oluşturan bireylerin temsil ettiği potansiyel, diğer yandan da insan topluluğunun içinde yaşadığı varlığını sürdürmek ve gelecek kuşakların yaşamını güvenceye almak için kullandığı fizik çevrenin temsil ettiği potansiyel”.

Yakın geçmişte gelişme, büyük ölçüde ekonomik bir kavram olarak anlaşılmakta ve “büyüme” ile eşanlamlı görülmekteydi. Halihazırda gelişme, halkın refah düzeyinin artması anlamında kullanılmakla birlikte, kavramın asıl içeriği daha geniştir. Buna göre; sadece maddi refahın (beslenme, barınma, sağlık, eğitim, fırsat eşitliği vb.) artması değil, aynı zamanda insan hakları, siyasal haklar, uygun bir doğal ve sosyal çevrede yaşama vs. de artık refah göstergeleri arasına dahil edilmiş

⁵² Sürdürülebilirlik konusundaki daha başka tanımlamalar için bkz. (Bozlağan, 2002: 57-58).

⁵³ “Gelişme” kavramı, “kalkınma” ile de karşılanmaktadır. Literatürde her iki kavramın aynı anlamda kullananların (Aruoba, 1997: 182) yanı sıra, farklı anlamlarda kullananlara (Şahin, 2004: 15) rastlamak da mümkündür. Bu çalışmada gelişme kavramı, daha geniş ve kapsayıcı olduğu düşüncesiyle, kalkınma kavramına tercih edilmiştir.

durumdadır (Başkaya, 2004: 208-209). Diğer deyişle gelişme kavramı, refah göstergeleri bakımından, konfor düzeyleri bakımından, toplumsal örgütlenmelerin güçlenmesi ve karmaşılaşması bakımından mevcut gelişme eğilimlerinin devamını içerir. Böylece, bütün bu toplumsal, teknokratik, bürokratik ve politik süreçlerin içerisinde, iyileştirme, pozitifleştirme, yükseltme gibi anlamları içermektedir (Atauz, 1995: 88).

Sürdürülebilirlik ve gelişme kavramlarının içerikleri kapsamında düşünüldüğünde, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin, “çevre koruması ile gelişmenin çatışmadığı, tersine birbirlerini tamamladıkları” biçiminde görece “radikal” nitelikli bir ana fikre sahip olduğu anlaşılır. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, birbirine tamamen zıt sayılabilecek ya da Şahin’in ifadesiyle (2004: 10), “biri (kalkınma) diğerini (sürdürülebilirlik) ortadan kaldıran iki kavramı” uzlaştırma girişimi olarak değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir Gelişme, özünde iki anahtar düşünce üzerine kurulmuştur (Ortak Geleceğimiz, 1991: 71). Bunlardan ilki; insan ihtiyaçlarının, özellikle dünyadaki yoksulların temel ihtiyaçlarının karşılanmasıdır. İkincisi ise; çevrenin bugünkü ve gelecekteki ihtiyaçları karşılayabilme yeteneğine, teknolojinin ve sosyal örgütlenme biçimlerinin getirdiği baskıların giderilmesidir. Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde yoksulluk, kaynaklardaki azalma, çevresel baskı, sosyo-ekonomik ve siyasal politikaların niteliğiyle doğrudan ilgilidir. Yukarıdaki düşünceler, bazı temel kabullerden kaynaklanmaktadır. Bunların en önemlisi, “geçerli sürecin artık sürdürülemez, devam ettirilemez” olmasıdır. Öte yandan, bugünkü eğilimlere ve süreçlere müdahale edilmez ve yeni bir yol benimsenmezse, mevcut büyüme, gelecek kuşakların yaşamını ve refahını tehdit ettiği de önemli bir argümandır (Başkaya, 2004: 206-207). Bu bağlamda Söz konusu düşüncenin dayandığı temel kavramlar, “gelecek kuşaklar”, “doğal kaynaklar”, “yoksulluk” ve “temel ihtiyaçlar” olarak belirmektedir (Şahin, 2004: 10-15).

Sürdürülebilir Gelişme’yi gerçekleştirebilmek için önerilen sistemde, yaşamın tüm alanlarına yönelik bütüncül nitelikler şöyle sıralanabilir (Ortak Geleceğimiz, 1991: 96):

- Kararların alınmasında vatandaşların etkin katılımını sağlayacak bir siyasal sistem,
- Kendi çabasıyla ve sürdürülebilir biçimde üretim fazlası ve teknik bilgi sağlayabilecek bir ekonomik sistem,
- Uyumsuz kalkınmadan doğan gerilimlere çözüm bulabilen bir sosyal sistem,
- Kalkınma için gerekli ekolojik tabanı korumaya saygı gösteren bir üretim sistemi,
- Durmadan yeni çözümler arayabilecek bir teknolojik sistem,
- Ticaret ve finansmanda sürdürülebilir düzenleri destekleyen bir uluslararası sistem,
- Esnekliğe, kendini düzeltme yeteneğine sahip bir yönetim sistemi.

Yukarıdaki nitelikler, gelişme konusunda ulusal ve uluslararası eylemlerin dayandırılacağı amaçlar niteliğindedir. Bu amaçların gerçekleştirilmesine yönelik politikalarıyla Sürdürülebilir Gelişme, bir yandan toplumun bugünkü haline (mekansal adalet), bir yandan da geleceğin ekolojisine (zamansal adalet) referanslıdır (Göksu, 1995: 8; Kaplan, 1997: 163-164). Ayrıca, bu amaçlara ulaşabilmek için 1987’den bugüne içeriği zenginleşen Sürdürülebilir Gelişme’de sosyal, ekonomik, siyasal ve çevresel bazı öğeler bulunmaktadır. Bunlar; “eşitlik ve adalet, “uzlaşma”, “yardımlaşma ve dayanışma”, “hizmette yerellik (subsidiarite)”, “kapasite oluşturma, yapabilir kılma”, “demokratikleşme” ve “çok ortaklı yönetim (yönetişim)”, “çevre koruma ve geliştirme”, “yeni gelişme düşüncesi ve kurumsal yeniden yapılanma” olarak ifade edilebilir (Bozlağan, 2002: 64).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, “insan merkezli bir etik anlayışa” dayanmaktadır (Mengi; Algan, 2003: 28). Rio belgelerinde “insanoğlu sürekli ve dengeli gelişmenin merkezindedir” ifadesinin açıkça vurgulanmasına karşın, doğaya karşı sorumluluktan hemen hemen hiç söz edilmemesi (Keleş; Ertan, 2002: 103), Sürdürülebilir Gelişme’deki insan merkezci anlayışın tipik yansıması olarak değerlendirilebilir. Öte yandan, 1995 tarihli Pekin Konferansı Eylem Planı’nda, bu

konuda doğrudan bir atıf yer almaktadır (www.la21turkey.net, 2003): “İnsan-merkezli Sürdürülebilir Gelişme’nin ön koşulu, kadın-erkek arasında eşitliğe dayalı yeni bir ortaklık oluşturulmasıdır”.

Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme, “çevre korumacılık” kapsamında yer alan bir düşünce olarak değerlendirilebilir. Rio belgelerinde bu durum açıkça ifade edilmektedir: “Sürdürülebilir kalkınmayı başarmak için; çevre koruma anlayışı, kalkınma gayretlerinin ayrılmaz bir parçası olacaktır. Bunlar birbirlerinden ayrı düşünülemez” (Keating, 1993: 15). Genel olarak Rio Konferansı’nda ortaya konulan, ancak Johannesburg Konferansı’nda daha da geliştirilen temel argümanlar da çevre korumacı yaklaşımın temel özelliklerini yansıtır⁵⁴. Bugün çevre korumacıların büyük bir kısmının, küresel ve ulusal düzeyde sorunlara genel alternatifler önerirlerken, Sürdürülebilir Gelişme’nin temel tezlerinden ve kavramlarından yararlanmaları da (Şahin, 2004: 23) bu savı destekler niteliktedir. Ayrıca, kamu sağlığına en az zararı vermek, hammadde ve gelecek kuşaklar için korunmasını gözetmek ve bu yolla doğal kaynakların optimal kullanımını sağlamak gibi çevre korumacılıktaki yaklaşımlar, Sürdürülebilir Gelişme’nin öngörülleri ile neredeyse tam bir koşutluk taşır. Üstelik, insan merkezci anlayış, hem çevre korumacılığın, hem de Sürdürülebilir Gelişme’nin temel nitelikleri arasındadır. Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme, çevre korumacı yaklaşımın tipik özelliklerini yansıtmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme, kuramsal olarak refah düzeyi gözetmeksizin, zengin ya da yoksul, tüm dünya devletlerinde uygulanmaya dönük ortak öngörülerden oluşan bir model niteliği taşır. Gelişmekte olan ülkeler için Sürdürülebilir Gelişme, bir taraftan ekonomik ve sosyal gelişmelerin gerçekleşmesini, diğer taraftan da çevreyi ve doğal kaynakların korunmasını ifade ederken; gelişmiş ülkeler için de mevcut gelişmişlik ve refah düzeylerini korumak ve yaşam kalitelerini yükseltebilmek için çevre değerlerine sahip çıkmak/çevreyi korumak anlamına gelmektedir (Mengi; Algan, 2003: 4-5). Bu boyutuyla Sürdürülebilir Gelişme, “bütünleştirici” bir düşünce taşır gibi görünse de uygulamada ülkeler arasındaki

⁵⁴ Bu argümanların başlıcaları şöyle sıralanabilir: Üretim/tüketim kalıplarının değiştirilmesi, yoksulluğun ortadan kaldırılması ve doğal kaynakların korunması/yönetimi. Hedeflere ulaşmada karşılaşılan zorluklar da şöyle dile getirilmektedir: Zengin ve yoksullar arasındaki uçurumun derinleşmesi, biyolojik çeşitliliğin bozulması, küreselleşmenin olumsuz etkileri ve demokratik sistemlere duyulan güvenin azalmış olması. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. (Çevre ve Mühendis, 2003: 18).

refah ve gelişmişlik farklılıkları, bu bütünsellik düşüncesini tartışmalı hale getirmektedir.

Doruğa ulaşan ülkeler arasındaki eşitsizliğin, kuzeyden güneye kaynak akışını zorunlu hale getirdiği bir durumda, Sürdürülebilir Gelişme'nin söylemi “soyut” bir nitelik taşır görünmektedir. Çünkü, Sürdürülebilir Gelişme'nin öngördüğü “hem ekonomik ve sosyal gelişme, hem de doğal kaynakları koruma” düşüncesi, yoksulluktan kurtulmak için tek çaresi elindeki doğal kaynakları pazarlamak olan güney için çok fazla anlam taşımamaktadır. Bu bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme'nin küresel bir bütünleşmeyi sağlamak şöyle dursun, küresel nitelikli parçalanmalara yol açtığı bile ileri sürülmektedir. Nitekim, Güney Afrika Cumhurbaşkanı Mbeki'nin, 2002 Johannesburg Zirvesi'nde küreselleşen dünyada refahın eşit olarak paylaşılmadığını, kuzey ve güney ayrımının devam ettiğini, endüstrileşmiş ve fakir ülkelerin sorunlara farklı bakış açıları olduğunu ifade ederek, “küresel ayrımcılık (global apartheid)” kavramına vurgu yapması (www.la21turkey.net, 2003), yukarıdaki bağlamda değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin bir başka boyutu da politik nitelikli oluşudur. Sürdürülebilirliğin başarısı için devletin küçültülmesinin öngörülmesi, Sürdürülebilir Gelişme'nin en önemli politik bakışını yansıtır. Sürdürülebilirliğin sağlanabilmesi ve gezegen üzerinde insan etkilerinin en aza indirilebilmesi için ulus-devlet yapısının devamlılığına ihtiyaç olmadığının dile getirilmesi, Sürdürülebilir Gelişme projesi olarak adlandırılmaktadır (Gowdy, 1994: 52).

Sürdürülebilir Gelişme'de “dünyanın ekolojik bir bütün” olduğu düşüncesi bulunmaktaysa da uygulamalar, bu düşüncenin yaşama çok fazla yansıtılamadığını ortaya koymaktadır. Aslanoğlu'nun da belirttiği gibi Sürdürülebilir Gelişme kapsamındaki uygulamalara bakıldığında, yapılanların tarımla sınırlı kaldığı ve gelişmiş ülkelerinin refahının, kültür ve tüketim tercihlerinin kesintisiz sürmesine uygun bir ortam yaratılmasına yaradığı görülmektedir (1994: 42). Özetle; Sürdürülebilir Gelişme'deki “ideal düşünceler”in, egemen sistemin temel dinamiklerine göre yeniden biçimlendiği ve yaşama geçirildiği söylenebilir.

2.2.2. Sürdürülebilir Gelişme'de “Çevre” Sorunu

Sürdürülebilir Gelişme'nin, tipik bir çevre korumacı yaklaşım olması, “çevre”nin hem bir “olgu”, hem de bir “sorun” olarak algılanmasının çerçevesini çizer. Bu bağlamda, çevre korumacılıkta “çevre”ye ilişkin değerlendirmelerin, Sürdürülebilir Gelişme’de “çevre” sorununa yaklaşımın niteliğini belirlediği de söylenebilir.

Çevre korumacılıkta “çevre”ye yaklaşım, bu düşüncenin ideolojisi ile yakından ilgilidir. Ekolojik düşünceye göre çevre korumacılık, endüstriyel sistemin yeniden üretimine yardımcı olan bir unsur olarak nitelendirilmektedir (Önder, 2001: 9). Bu bağlamda çevre korumacılığın, toplumsal düzeydeki çelişkilerin doğa ile olan ilişkilerimize nasıl yansıdığıyla ilgilenmediği öne sürülmekte ve ayrıca, modern toplumun ve modern bilimin temel motivasyonlarından biri olan “doğaya tahakküm”ü de sorgulamadığı söylenmektedir (Bookchin, 1996a: 62). Bahro da çevre korumacılığın, endüstri sistemini hem yatırım, hem de tüketim yoluyla büyüten iktisadi bir yarışın aracı olduğunu ileri sürmektedir (1989: 142).

“Çevre”nin bir olgu olarak değerlendirilmesinde Sürdürülebilir Gelişme’nin “insan merkezci” niteliği baskın rol oynar. Diğer deyişle, çevre olgusu, “insana fayda sağlayan şey” anlayışı çerçevesinde değer taşımaktadır. Sürdürülebilir Gelişme kavramının merkezinde insan oluşu, “geleceğin (çevrenin), insanlık adına kontrol edilmesi gerektiğine ilişkin” bir amaca işaret etmektedir (Göksu, 1995: 11). Dolayısıyla, gizil ve çevre korumacılığa koşut olarak, insan ve doğa ilişkisine hakim olan hiyerarşik yapının korunması öngörülmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme’de çevrenin “faydacı” bir yaklaşımla ele alındığını destekleyen çeşitli örnekler de verilebilir. Sürdürülebilir Gelişme politikalarının temel referans noktalarından birisini oluşturan “çevre hakkı”, insanın sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkını ifade etmesi nedeniyle, yukarıdaki bağlamda değerlendirilebilir. Üçüncü kuşak haklar kapsamında yer alan çevre hakkının konusunu, insanların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşayabilmesi için çevrenin korunması ve geliştirilmesi oluşturur. Çevre hakkının konusu kapsamında, “estetik güzellik” ya da “uyum” gibi soyut (ekolojik) kavramlar bulunmaz. Bunun yerine, “sağlıklı çevre”, “ekolojik bakımdan dengeli çevre”, “çevre kirliliğinin önlenmesi”, “çevrenin geliştirilmesi ya da iyileştirilmesi”, “eski haline döndürme”, “güvenli

çevre” gibi somut kavramlar yer alır (Keleş; Ertan, 2002: 75-82). Nitekim, çevre hakkı yararlanıcılarının “bireyler”, “kamusal ve özel kuruluşlar ile topluluklar”, “devletler ve halklar” ile “gelecek kuşaklar” olarak belirlenmesi (Keleş; Ertan, 2002: 82-88), “çevre”nin insan merkezci bir anlayışla ele alındığını açıkça ortaya koyar⁵⁵.

Çevre olgusunun “ekonomik (iktisadi)” bir düşünceyle ele alınması da insan merkezci yaklaşımın bir diğer yansıması olarak değerlendirilebilir. Baskın görüşe göre, Sürdürülebilir Gelişme kavramı, çoğunlukla ekonomik anlamda algılanmakta, ekolojik anlamı ikinci planda kalmaktadır (Uslu, 1997: 43; Keleş, 2001: 219). Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme’nin sıklıkla “sürdürülebilir büyüme” olarak anlaşılması ya da en azında “büyüme/kalkınma/gelişme” kavramları arasındaki kargaşanın varlığı, yukarıdaki savı destekler niteliktedir. Öte yandan, hem “sürdürülebilirlik” kavramında, hem de “gelişme” kavramında “çevre”nin ekonomik bir zihniyetle ele alınışı⁵⁶ da bu bağlamda değerlendirilebilir.

Çevre olgusuna insan merkezci/faydacı/ekonomik yaklaşımın egemen olmasında, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin arka planında modernist bir insan ve toplum kavrayışı ile pozitivist-determinist bir tarih anlayışının bulunması (Göksu, 1995: 11) önemli rol oynar. Söz konusu düşüncenin 1992’de açıkça ortaya konulmasından sonra BM Genel Kurulu’nda yapılan küresel bir toplantı çağrısında amacın, “sürdürülebilir ve çevresel açıdan sağlam bir kalkınmanın gerçekleştirilmesi” olarak belirtilmesi (Şahin, 2004: 21), böyle bir anlayışı yansıtır. Ayrıca, Rio Bildirgesi’nin üçüncü maddesinde, Stockholm Bildirgesi’ndekinin tersine, “çevre” değil, “kalkınma hakkı”ndan söz edilir. Buna koşut olarak, dördüncü madde de Sürdürülebilir Gelişme için çevreyi korumanın, “kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası” olduğu vurgulanır.

Sürdürülebilir Gelişme’de “çevre”nin bir “sorun” olarak algılanışı da çevre korumacılık yaklaşımından derin izler taşır. Hatırlanacağı üzere, çevre korumacılığın çevre sorunları kapsamında yoğunlaştığı temel konular, doğal kaynakların hızla

⁵⁵ Çevre hakkının insan merkezli oluşu açık ise de “çevre”nin diğer asli unsurlarına yönelik insan merkezci olmayan bir “hak”ın düzenlenmemiş olması, bu konuda dolaylı bir açılım sunar. Burada hemen “hayvan hakları” gibi bir “hak”ın olduğu ileri sürülebilir. Ancak, tıpkı çevre hakkının temel insan hakları içinde yer almayıp, parçacı bir mantıkla onun dışında ve yanında ele alınması gibi hayvan haklarının da çevre hakkının içinde yer almayışı ve dahası, ayrı bir “bitki hakları”nın olmayışı, bu hakkın da “hayvanlar” için değil, “insan yararı” için düzenlendiğini ortaya koyar.

⁵⁶ Bu konuda ayrıntılı bir irdeleme için bkz. (Bozlağan, 2002: 57-58).

tüketilmesi, hızlı nüfus artışı ve bunun yiyecek kıtlığı sorunu doğurması, türlerin neslinin tükenmesi, ormanların ve orman halklarının yok edilişi, havanın ve suyun sürekli daha fazla kirletilmesi gibi olgulardır (Lamborg, 2001: 63). Bu konular, Stockholm'den Rio'ya ve Johannesburg'a uzanan yolda dile getirilen “zengin ve yoksul arası uçurumun derinleşmesi, biyolojik çeşitliliğin azalması, çölleşme, iklim değişikliği, doğal afetler, hava, su ve deniz kirliliği, küreselleşmenin çeşitli etkileri vs.” (Türkeş, 2003: 45) gibi konularla büyük benzerlikler taşımaktadır. Bu bağlamda, “zenginlik ekolojisi⁵⁷” ile “kıtlık ekolojisi⁵⁸”nden doğan sorunların, Sürdürülebilir Gelişme kapsamındaki “çevre sorunları” algılayışının temeli olduğu söylenebilir.

Brundtland Raporu'nda çevre sorunları “yoksulluk-eşitsizlik” ekseninde ele alınmıştır. Özellikle yoksulluk, hem Rio Konferansı'nda, hem de Johannesburg Konferansı'nda “çevre sorunlarının temel kaynağı” olarak belirlenmiştir. Gündem 21'in başlangıcında yoksulluk, açlık, hastalık, cehalet ve ekosistemlerin yıkımından bahsedilip, temel ihtiyaçların giderilmesi ve herkes için yaşam standartlarının geliştirilmesi için Sürdürülebilir Gelişme'nin gerekliliğine dikkat çekilmesi, Sürdürülebilir Gelişme'deki yoksulluk-çevre sorunları koşutluğunun bir işareti olarak yorumlanabilir. Sürdürülebilir Gelişme'de çevre sorunlarının büyük oranda yoksulluk çerçevesinde algılanması, onun, yukarıda öne sürülen “insan merkezci-faydacı-ekonomik” içeriğiyle tutarlı görünmektedir. Çünkü, Şahin'in de vurguladığı üzere, Afrika'daki açlık ve kıtlıkları işaret ederek, dünya ekonomisinin bir bütün olarak (sürdürülebilir) büyümesini önermek, yoksulluğu evrenselleştiren bir mantıkla mümkündür (2004: 13).

Öte yandan eşitsizlik sorunu, doğal kaynakların eşitsiz paylaşımı ve kullanımı ve insan hakları bağlamındaki eşitsizlikle doğrudan ilgili değildir. Üstelik, bu bağlamdaki eşitsizlik de toplumun bugünkü halinden (mekansal adalet) daha çok, geleceğin toplumuna (zamansal adalet) referanslıdır. Bu güne kadar Sürdürülebilir

⁵⁷ “Zenginlik ekolojisi”, endüstriyel mal ve ürünlerin yarattığı atıklar, zararlı emisyonları, türlerin ve doğal güzelliklerin yok edilmesi gibi modern toplumun uygarlık sorunları bağlamında belirlenen endüstrileşmiş ülkelerin ve uluslararası örgütlerin çevre politikalarını ifade eder. Daha fazla bilgi için bkz. (Kaplan, 1997: 118-119).

⁵⁸ “Kıtlık Ekolojisi”, mevcut kaynak kıtlığı nedeniyle doğal kaynakların yeniden kullanılabilmesini, yeniden kazanılmasını ve bilinçli tüketilmesini ifade eder. Daha fazla bilgi için bkz. (Kaplan, 1997: 119).

Gelişme çerçevesinde üretilen politikalarda daha çok, söz konusu kavramın ekonomik ve ekolojik boyutunun ön plan çıkarıldığı, ancak “mekansal adalet” konusunun ise neredeyse hiç gündeme getirilmediği, konunun sürekli zamansal adalet bağlamında ele alınarak depolitize edildiği ve teknik alana indirgendiği ileri sürülmektedir (Göksu, 1995: 8).

Yukarıdaki çerçevede düşünüldüğünde, Sürdürülebilir Gelişme yaklaşımında “çevre sorunu”nun, egemen sistemin ve toplumun “ekonomik” yaşantısı çerçevesinde ortaya çıkan, sosyal ve politik sonuçlar doğuran bir sorun olarak algılandığı söylenebilir. Dolayısıyla, çevre sorunları konusunda, radikal değil, teknik nitelikli çözümlerin öngörüldüğü ve bu nedenle Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin, egemen sistem içinde çözüm öneren bir yaklaşım olduğu ileri sürülebilir.

2.2.3. Sürdürülebilir Gelişme’de Amaç ve Hedefler

Brundtland Raporu’nda yapılan “gelecek nesillerin kendi gereksinimlerini karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin bugünün gereksinimlerini karşılayabilmek” tanımı, esasen Sürdürülebilir Gelişme’nin temel iki hedefini ifade etmektedir. Bu hedeflerden ilki; bugünün yoksullarının temel gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik iken, ikincisi de; çevreden yararlanmanın geleceğin gereksinimlerinin sağlanmasını garanti edecek biçimde sınırlandırılmasıdır (Göksu, 1995: 8).

Brundtland Raporu’nda Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin temel bazı hedefleri de yer almaktadır. Çevre ve kalkınma politikalarıyla ilgili bu “kritik hedefler” şöyle ifade edilmektedir (Ortak Geleceğimiz, 1991: 78): Büyümeyi canlandırmak, büyümenin kalitesini değiştirmek, iş bulma, yiyecek, enerji, su ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçları karşılamak, sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garantiye almak, kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek, teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek, karar vermede çevre ile ekonomiyi birleştirmek. Özellikle Rio Zirvesi’nde alınan kararlardan sonra, küresel gündemi ilgilendiren hemen her uluslararası toplantının hedefi, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesindeki temel hedeflerle ilgili ya da ona koşut olmuştur.

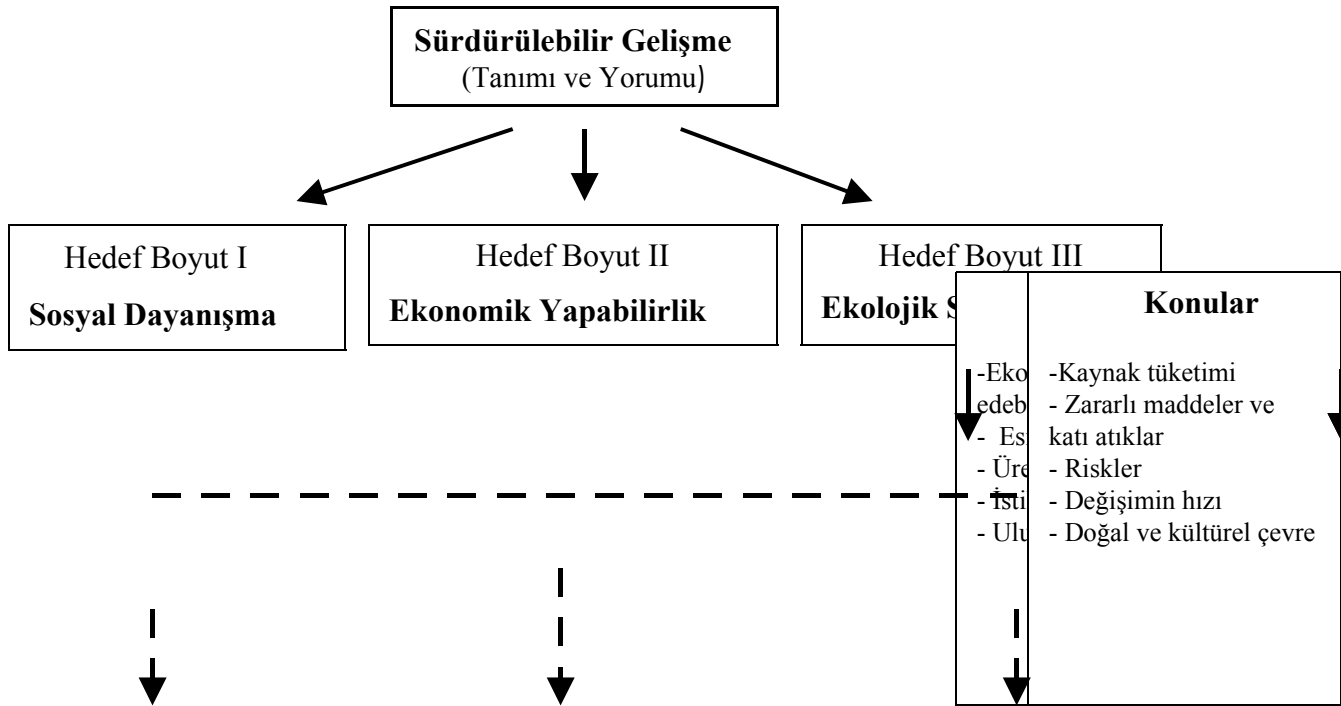
Gündem 21'in "sosyal ve ekonomik" boyutlu hedefleri arasında, uluslararası işbirliğini geliştirmek, yoksullukla mücadele, tüketim alışkanlıklarını değiştirme, nüfus artışı ile sürdürülebilirlik arası ilişkinin kurulması, insan sağlığını koruma ve geliştirme, sürdürülebilir insan yerleşimleri sağlama, Sürdürülebilir Gelişme için karar verme mekanizmalarını geliştirme gibi konular sayılmaktadır. "Kaynakların korunması ve yönetimi"yle ilgili olarak da atmosferin korunması, sürdürülebilir arazi yönetimi, ormansızlaşma ile mücadele, çölleşme ve kuraklıkla mücadele, dağların sürdürülebilir yönetimi, sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınmayı gerçekleştirme, biyolojik çeşitliliğin korunması, biyoteknoloji yönetimi, okyanusların korunması ve yönetimi, tatlı suların korunması ve yönetimi, zehirli kimyasalların güvenli kullanılması, zararlı atıkların yönetimi, çöp, katı atık ve kanalizasyonların yönetimi, radyoaktif atıkların yönetimi gibi hedefler ortaya konmuştur. Diğer yandan "önemli grupların rollerini güçlendirme" konusunda da kadınların, çocukların, gençlerin, yerli halkların ve çiftçilerin rollerini güçlendirmek, gönüllü kuruluşlarla işbirliğine gidilmesi, yerel yönetimlere, işçiler ve sendikalara, iş ve sanayiye, bilim adamları ve teknokratlara önem verme gibi hedefler belirlenmiştir (Keating, 1993: 5-6).

Rio'dan sonraki süreçte de benzer hedefler ortaya konmuştur. 1994'te düzenlenen Sürdürülebilir Kent ve Kasabalar Konferansı sonunda imzalanan Aalborg Şartı'nda temel hedeflerden birisi şöyle ifade edilmektedir: "...Amacımız, sosyal adalete, sürdürülebilir ekonomilere ve çevresel sürdürülebilirliğe ulaşmaktır. Sosyal adalet ise çevresel sürdürülebilirliği gerektiren ekonomik sürdürülebilirlik ve eşitlik üzerine bina edilmek zorundadır" (www.la21turkey.net, 2003). 1995'teki Pekin Dördüncü Kadın Konferansı'nın sonuç bildirgesinde, "sürdürülebilir bir ekonomik büyüme, sosyal gelişme, çevrenin korunması ve sosyal adalet temelinde yoksulluğun ortadan kaldırılmasını, kadınların ekonomik ve sosyal gelişme sürecinde yer almalarını, fırsat eşitliğini ve kadınların ve erkeklerin, insan-merkezli Sürdürülebilir Gelişme'nin hem uygulayıcıları hem de yararlanıcıları olarak, tam ve eşit katılımı'nı sağlamak (Aktan, 2005b) gibi hedeflere yer verilmiştir. 1996'daki Habitat II'nin sonuç bildirgesinde ise "yerel yönetimleri Habitat Gündemi'nin uygulanmasında en yakın ve temel ortaklarımız olarak görerek, her ülkenin yasal çerçevesi dahilinde, demokratik yerel yönetimler yoluyla desantralizasyonu teşvik etmeli, yerel yönetimlerin mali ve kurumsal kapasitelerini geliştirmeli, bir yandan da her

düzeydeki yönetimden beklenen saydam, hesap veren ve halkın gereksinimlerine duyarlı bir yapıda olmaları” hedeflenmektedir (Aktan, 2005b).

Rio’dan günümüze kadar olan sürede gerçekleşen uluslararası toplantılarla, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi geliştirilmiştir. Halihazırda Sürdürülebilir Gelişme’nin başlıca hedefleri olarak belirlenen “sosyal dayanışmayı sağlamak, ekonomik yapabilirliği artırmak ve ekolojik sorumluluğu yerleştirmek” (Mengi; Algan, 2003: 5) gibi konular, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesindeki anlam ve kapsam genişlemesinin ürünüdürler.

Şema 1. Sürdürülebilir Gelişme’nin Boyutları ve Konuları

Göstergeler

Kaynak: Project MONET (Monitoring der nachhaltigen Entwicklung), Arbeitspapier, Neuenburg, September 2001, s. 3'ten akt. (Mengi; Algan, 2003: 6).

Şema 1. de gösterilen hedefler aynı olmakla birlikte, bu hedeflere ulaşmada kullanılacak, gelişmişlik ve azgelişmişlik ölçütüne göre değişebilen kimi göstergelere gereksinme vardır (Mengi; Algan, 2003: 4). Sürdürülebilir Gelişme'nin hedeflerine ulaşmada kullanılacak göstergelerin ülkelerin gelişmişlik durumuna göre değişiklik göstermesi, Sürdürülebilir Gelişme'nin gelişmiş ve az gelişmiş ülkelere yönelik olan farklı öngörüler ve politikaları ile ilgilidir.

2.2.3.1. Sosyal Dayanışma

Sosyal dayanışma ve uyum, önemli Sürdürülebilir Gelişme hedeflerinden birisidir. Bu kategorideki hedefler, genel olarak insan olmaktan kaynaklanan ve varlığı doğal olarak kabul edilen bazı temel hak ve hürriyetler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Sosyal dayanışma hedefinin kapsamında vurgulanan en önemli husus, toplumun her üyesinin, insan onuruna yaraşır bir yaşam sürmek ve kişiliğini geliştirmek hakkına sahip olduğunu kabul etmek ve ettirmektir. Bu bağlamda, demokrasi, hukuk güvencesi ve kültürel çeşitliliğin sağlanması önemli görülür (Mengi; Algan, 2003: 7). Öte yandan, buna bağlı olan sosyal uyum hedefi de toplumsal yaşamda rol oynayan bütün aktörler arasında uzlaşmaya dayalı bir ortaklığı öngörmektedir. Nitekim, Kopenhag Eylem Planı'nda da belirtildiği üzere (www.la21turkey.net, 2003), "... hükümetler, yerel yönetimler, hükümet dışı kuruluşlar ve özellikle gönüllü kuruluşlar ve Gündem 21'de belirtilen diğer kuruluşlar, medya, aileler ve bireyleri kapsayan ortaklık kurulması vazgeçilmez zorunluluktur".

Şema 1.'de de görüldüğü gibi sosyal dayanışma ve uyum kapsamındaki hedefler, nesnel ve öznel yaşam koşulları, adil paylaşım ve fırsat eşitliği, sosyal uyumun güçlendirilmesi, uluslararası dayanışmanın güçlendirilmesi ve insan kaynaklarının geliştirilmesinden oluşmaktadır.

Nesnel ve öznel yaşam koşulları, bireylerin “toplumsal” ve “öznel” nitelikleri ile ilgilidir. Nesnel yaşam koşullarının sağlanması, toplumdaki bireylerin temel gereksinimlerinin uzun süreli olmak üzere karşılanmasını, bu arada bireysel hareket serbestisinin olanaklı olmasını ve insan sağlığının korunmasını ifade etmektedir. Öznel yaşam koşullarının sağlanması ise bugünkü ve gelecek kuşakların sosyo-ekonomik yapı, çevresel değişiklikler vs. bakımından yaşamlarından memnun olmaları anlamına gelmektedir (Mengi; Algan, 2003: 7).

Egemen sosyo-ekonomik düzende kaynakların büyük çoğunluğu zengin kuzey ülkeleri tarafından kullanılırken, güney ülkelerinin çoğunluğu, her geçen gün daha da yoksullaşmaktadır (Hams, 1994: 31). Adil paylaşım ve fırsat eşitliği, temel insan haklarında olduğu gibi bireyler ve uluslararası her hangi bir gerekçeye dayanarak ayrıcalık ve ayrımcılık yapılmamasını ifade eder. Kaynaklara ulaşmada ve paylaşmada toplumdaki bireyler arasında olduğu gibi farklı gelişmişlik düzeyine sahip toplumlar arasında da eşitsizlik olmamalıdır. Hatta, kaynaklara ulaşma konusunda sorunlu olan birey ve toplumlar konusunda “pozitif ayrımcılık” yapılmalıdır.

Sosyal uyumun güçlendirilmesi, toplumsal yaşamdaki aktörler arasında dayanışma sağlanmasını ve çeşitli gruplar arasında diyalog kurulmasını öngörmektedir. Bunun için kadınların, çocuklar ve gençlerin, yerli halkların rollerinin güçlendirilmesi, gönüllü kuruluşların, yerel yönetimlerin, işçiler ve sendikaların, bilim adamı ve teknokratların işlevselleştirilmesi esastır (Keating, 1993: 5-6). Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme politikalarının yürütülebilmesi için çeşitli çıkar grupları arasında uzlaşma ve uyum olması önemli görülmektedir.

Sosyal dayanışmanın bir boyutu da uluslararası dayanışmayla ilgilidir. Azgelişmişlikte dahil olmak üzere, çevre sorunlarıyla baş edebilmek için uluslararası dayanışma ertelenemez bir gereklilik olarak görülür. Bu dayanışmanın, gelişmişlik ya da azgelişmişlik gibi ekonomik durumlardan ya da ideolojik tercihlerden bağımsız olması gerektiğine inanılır (Kaplan, 1997: 29-30).

Sosyal dayanışma hedefi kapsamındaki bir diğer konu da insan kaynaklarının geliştirilmesi ve korunmasıdır. Buna göre, ortak bilgi ve sosyo-kültürel mirasın korunması ve geliştirilmesi; bilgi akışının önündeki engellerin kaldırılması; düşüncenin özgürce oluşturulması ve açıklanması istenmektedir (Mengi; Algan, 2003: 8). Bu bağlamda, sosyal dayanışmanın sağlanabilmesi büyük oranda “gerçek bir demokrasi”nin uygulanması ile olanaklı görünmektedir.

Wallerstein’ın, “gerçek demokrasi ancak gerçek kalkınmayla mümkün olabilir; mevcut dünya düzeninde kalkınma bir hayalse, demokratikleşme de ondan pek iyi bir şey olamaz” (2003b: 67) ifadesi, bir bakıma Sürdürülebilir Gelişme ile demokrasi arasındaki paradoksal duruma işaret eder. Sürdürülebilir Gelişme’de önerilen yönetim, kalkınma için yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve devlet arasındaki işbirliğini esas alarak, katılımcı yönetimin, dolayısıyla demokrasinin geliştirilmesini hedeflemektedir. Eğer, demokrasi, kalkınmaya bağlı ise Sürdürülebilir Gelişme’de kalkınma ve demokrasi hedeflerinin birbirlerine önceliği ya da alternatif olması konusunda tam bir paradoks olduğu söylenebilir: Sürdürülebilir Gelişme ile mi demokrasi gelişecek, yoksa demokrasi ile mi Sürdürülebilir Gelişme sağlanacak?

2.2.3.2. Ekonomik Yapabilirlik

Sürdürülebilir Gelişme’ye göre ekonomik faaliyetler, öncelikle bireysel ve toplumsal gereksinmelerin etkin ve verimli biçimde karşılanmasını amaçlamalıdır. Ekonomik koşullar, bireysel girişimleri teşvik ederken, aynı zamanda gelecek kuşakların genel yararlarını da gözeterek biçimde belirlenmelidir (Mengi; Algan, 2003: 8).

Gündem 21’de “yapabilir kılma/ekonomik yapabilirlik (enablement)” ile yerli halkların ve toplulukların, kendilerini etkileyebilecek kaynak yönetimi ve diğer gelişme süreçleri ile ilgili politikaların ya da programların oluşturulmasına etkin olarak katılmalarının amaçlandığı belirtilmektedir (www.yerelgundem21.org, 2003). Ekonomik yapabilirlik, “yaşam kalitesinin geliştirilmesi, toplumdaki farklı aktörlerinin hepsinin yaratıcı güçlerinin harekete geçirilmesi ve sorumluluklarını yerinme getirmesi çerçevesinde ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Söz konusu kavram, bir taraftan toplumdaki “aktörlerin genelleştirilmiş kapasitesinin geliştirilmesi”ni,

diğer yandan da “ortamın izin verici hale getirilmesi”ni ifade etmektedir. Ortamın izin verici hale getirilmesi, aşırı kural ve düzenlemelerin kaldırılmasını, fırsatlar hakkında bilgiye ulaşabilmenin sağlanması, kapasitesini geliştirmek isteyenlere ortamın duyarlılığının artırılmasını içerir (Tekeli, 1999: 234-235).

Ekonomik yapabilirlik hedefinin gerçekleştirilmesi için serbest piyasa sisteminin uygulanması önerilmektedir. Serbest piyasa sisteminin çeşitli olumsuzluklarına karşı da bazı uygulamaların (kamu yararı düşüncesine ağırlık verme, fiyatların, doğal kaynakların kıtlığına göre belirlenmesi, dışsallıkların fiyatlara dahil edilmesi, kirleten öder ilkesinin uygulanması) hayata geçirilmesi öngörülmektedir. Bunun yanı sıra, toplumun ekonomik yapabilirliğinin, üretim, sosyal ve insan kaynaklarının sürdürülebilir ve nitelikli olması bakımından ekonomik başarı ve rekabet edebilirliğe önem verilmektedir. Piyasa ekonomisi koşullarının, uzun süreli bir biçimde yönlendirilmesi ve toplumsal yapının gelecekteki gerekliliklere uyum sağlayacak biçimde belirlenmesine dayalı olan ekonomik esneklik ve istikrar, piyasa sisteminin temel niteliklerinden birisi olarak görülmektedir. Ekonomik işleyişte malların ve hizmetlerin üretim ve tüketim sürecinin, çevresel riskler ve sosyal adalet konuları göz önünde tutularak biçimlendirilmesi, Sürdürülebilir Gelişme’nin en önemli konularından birisidir. Ekonomik yapabilirlik kapsamında istihdam politikalarının, “isteyen kişilere geçimini sağlamak üzere anlamlı bir iş sağlama” önceliğine göre belirlenmesi öngörülmektedir. Doğal olarak bu süreçler, uluslararası bir boyut da taşımaktadır. Buna göre yukarıdaki sürecin uluslararası işleyişi, doğal kaynakların kullanımı ve sosyal adalet konusunda hassas olmak durumundadır. Ulusal bir yapının toplumsal ve bireysel gereksinimleri, diğer ulusların gereksinimlerini tehlikeye atmadan karşılanmalıdır (Mengi; Algan, 2003: 9-10).

Ekonomik yapabilirlik kavramı ile “hizmette yerellik (subsidiarite)” kavramı arasında yakın ilişki kurulmaktadır. Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin temel kavramlarından birisi olarak “hizmette yerellik”, karar alma ve uygulama yetkisinin, sosyo-ekonomik etkinliklerden yararlananlara en yakın yönetim birimlerine ait olmasını ifade eder (Keleş, 1995: 4). Bu kavram, halkın doğrudan yönetime katılımını, kara süreçlerini etkilemesini ya da denetlemesini içerir. Bu bağlamda,

hizmette yerellik ilkesi ile her düzeyde yönetim birimlerine çeşitli sorumlulukların yüklendiği yapabilir kılma ilkesi arasında koşutluklar bulunmaktadır.

Ekonomik yapabilirlik, özellikle yoksulların sürdürülebilir bir yaşam biçimine kavuşmaları için yerel ölçekten, küresel ölçeğe kadar farklı aktörlerin ve başta yerel halk ve yerel düzey olmak üzere, her düzeyin devrede olmasını gerekli kılmaktadır (Yıkılmaz, Tarihsiz: 119). Bu çerçevede ekonomik yapabilirlik, aynı zamanda demokratik süreçlerin etkin işleyişine bağlı bir hedef olarak değerlendirilebilir.

2.2.3.3. Ekolojik Sorumluluk

Ekolojik sorumluluk hedefinin kapsamında yer alan konular, çevre korumacılığın tipik politikalarıyla koşutluk içindedir. Buna göre ekolojik sorumluluk çerçevesinde Sürdürülebilir Gelişme, “koruma ve onarma” temeli üzerinde yer almaktadır. Diğer deyişle, doğadaki temel yaşam biçimlerinin korunması ve mevcut çevre sorunlarının ortadan kaldırılması, hem bugünkü, hem de gelecek kuşakların sürdürülebilir bir yaşam kalitesi bakımından önemli görülür.

Ekolojik sorumluluk hedefi, Sürdürülebilir Gelişme’nin özellikle “sürdürülebilirlik” boyutu ile ilgilidir. Ekolojik sorumluluk çerçevesinde ele alınan konular içinde kaynak tüketiminin denetlenmesi önemli yer tutar. Bu bağlamda, yenilenebilir kaynakların kullanımı, yenilenebilir düzeyinin altında tutulurken, yenilenemez kaynakların kullanımı da yenilenebilir kaynakların gelişme potansiyellerinin altında tutulmalıdır. Bunun yanı sıra, zararlı ve katı atıkların en az düzeye indirilmesi ve kirliliğin, kesinlikle ekosistemin taşıma kapasitesinin altında tutulması öngörülür. Her türlü risk, Sürdürülebilir Gelişme politikalarını etkileyeceğinden, biyolojik çeşitliliğin ve ekosistemin niteliğinin korunması ve sürekliliğinin sağlanması temel ilkeler olarak belirlenir. İnsanların doğaya yapacakları müdahalelerin, çevrenin taşıma kapasitesi ile uyumlu olmasına önem verilir. Öte yandan, kültürel çevrenin korunması da doğal çevrenin korunmasıyla bir arada düşünülür (Mengi; Algan, 2003: 10-11).

Ekolojik sorumluluk hedefi, gerek gelişmenin, gerek kaynakları kullanmanın yok edici ve bozucu bir biçimde değil, gelecek için endişe yaratmayacak,

devamlılığı ve sürdürülebilirliği sağlayacak biçimdeki bir anlayışa dayanmaktadır. Bu ilke, Sürdürülebilir Gelişme'nin özünde bulunan toplumların, yaşamsal önem taşıyan kaynakları tüketmesi değil, doğanın kendilerine sunduğu olanaklar içinde yaşaması düşüncesinin temelini oluşturur.

İKİNCİ BÖLÜM

EKOLOJİK DÜŞÜNCEDE VE ÇEVRE KORUMACILIKTA YÖNETİM DÜŞÜNCESİ: ÖRNEK OLARAK TOPLUMSAL EKOLOJİ VE SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME

1. Toplumsal Ekoloji'nin Yönetim Anlayışı

Toplumsal Ekoloji'nin yönetim politikası, ekolojik topluma uygun bir yerel yönetim programına dayanır. Yönetim düşüncesi, hiyerarşi ve tahakkümü doğuran olgular, süreçler ve kurumların yerine, özgürlüğü getirecek alternatifler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Yönetim düşüncesi, pek çok önemli sorgulamanın bir ürünüdür. Bu sorgulamalardan bir kaçış şöyle sıralanabilir: Devletin ve merkezi nitelikteki şirketlerin artan gücünü dengeleyecek bir karşıt gücü ortaya koymak için ne tür yapılar oluşturulmalıdır? Kentsel ve yönetsel devsellüğün hüküm sürdüğü bir dönemde, dönüşüme olanak sağlayacak ne tür bir politik kültür yaratılabilir? Bir

tarafından mülkiyete dayalı pazar ekonomisinin, diğer taraftan totaliter nitelikli ulusal ekonominin yarattığı tehlikeleri önlemek için ne türden bir politik ekonomi oluşturulabilir? (Bookchin, 1999b: 323-324). Bu sorular, Toplumsal Ekoloji’de yönetsel düşüncenin temel niteliklerini ortaya koymak bakımından önemlidir.

Toplumsal Ekoloji’de öngörülen yönetim yaklaşımı, “yüz yüze (doğrudan) demokrasi” ilkesini esas almaktadır. Yüz yüze demokrasiye yapılan bu vurgu, toplumun varoluş bakımından, “kendi yazgılarını ve toplumun yazgısını denetlemekte özgür olan ‘gerçek’ varlıklara dayalı olması” çağrısı yapan gizil ilkeye dayanır. Bu ilke, parlamenter yapıdaki “halk” kavramı ve Marksizm’deki “proletarya” kavramı ile örtüşmez ve hatta onların karşısındadır (Bookchin, 1999a: 173).

Yüz yüze demokrasinin uygulanabileceği bir model olarak öngörülen “özgürlükçü yerel yöneticilik/belediyecilik (liberitarian municipality)”, “komün” düşüncesinden esinlenir. Komün tarzı örgütlenmenin yüz yüze demokrasiyi nasıl olanaklı kıldığını ortaya koymak için sıklıkla Antik Yunan’a gönderme yapılır. Antik Yunan’da, polislin yönetimi için yurttaşlara kişisel yetkinlik, zeka, ahlaki dürüstlük ve toplumsal bağlılık eğitimi verilmesi; yılda en az kırk kere toplanan bir yurttaş meclisinin (ecclesia) bu eğitimin sınav alanı olması; Atinalıların neredeyse bütün işlerini yürüttükleri kamusal bir meydanın (agora) bu eğitimin okulu olması gibi metaforlar, komünün içeriğini belirlemede önemli rol oynamaktadır. Özgürlükçü yerel yönetim düşüncesinde Antik Yunan demokrasisine atıfta bulunulması, aslında yerel yönetim düşüncesinin bu zamanda ortaya çıktığına inanılmasındandır⁵⁹.

Toplumsal Ekoloji yönetsel düşünce bakımından Antik Yunan’dan esinlenmesi, bütünüyle bu demokrasinin örnek alındığı anlamına gelmemektedir. Bookchin, böyle bir yanılgıyı önlemek için sıklıkla Atina tipi “polis”in kusurlarına (kölelik, ataerkillik, sınıf çatışmaları ve savaş) dikkati çeker (1998: 83). Poliste izlenen yönetsel politikaya yapılan göndermeler, onun her şeyden önce canlı, konuşmaya dayalı ve her alanda kitlesel bir nitelik taşımasının (Bookchin, 1999b: 73), günümüzde yönetsel düşüncede ortaya çıkan en büyük zaafın giderilmesinde çözüm olarak görülmesindendir. Nitekim, bugünkü yerel yönetim düşüncesi, idari ve

⁵⁹ Nitekim, Güler (1998: 25) de Lewis H. Morgan’dan yaptığı alıntıda, yerel yönetimin, Antik Yunan’da devletin tarih sahnesine çıktığı dönemde, devletle birlikte doğduğunu ifade etmektedir.

ekonomik merkeziyetçiliğin ezici ağırlığı nedeniyle, yüz yüze demokrasiye izin vermemektedir.

Antik Yunan’da “yaşamak” ile “iyi yaşamak” arasında çizilen sınır, egemen yönetim düşüncesi ile Toplumsal Ekoloji’nin yönetim düşüncesi arasındaki farkı yansıtır türdendir. Aristoteles’in tarif ettiği ve klasik antikitenin ideal yaşam anlayışını özetleyen “iyi yaşamak” olgusu, kişinin kendini sadece ailesinin ve dostlarının iyiliğine değil, “polis”e ve onun toplumsal kurumlarına da adanmış etik bir yaşamı ifade eder. Yurttaş, sınırlarını bilerek iyi bir yaşam sürmekle, dengeye ve kendine yeterliliğe –denetimli, tutarlı ve çok yönlü bir yaşama- ulaşmaya çalışır. Bu bağlamda, kendine yeterlilik, “bir adamın kendisi için, yalnız bir yaşam süren birisi için değil, ana-babası, çocukları, karısı ve genel olarak dostları ve yurttaşları için kendine yeterlilik anlamına gelir, çünkü insan yurttaşlık için doğar” (Bookchin, 1994: 339).

Antik Yunan’daki yönetim düşüncesi bağlamında düşünüldüğünde, Toplumsal Ekoloji’nin, kendine özgü bir “kendine yeterlilik anlayışı” olduğu görülür. Buna koşut olarak, yönetsel düşünce içinde önemli yeri olan “bireycilik” olgusu da kendine özgüdür. Toplumsal Ekoloji’nin bireycilik anlayışı, kapitalist sistemin pazar rekabetine endeksli bireyciliğinden farklı olarak, etik nitelikli, insani ve gönüllü bir toplumsal ve komünal iyilik anlayışına dayalıdır (Bookchin, 1999a: 123).

Komün tipi örgütlenmeye dayalı olan yönetim tarzı, doğal olarak “özyönetim” düşüncesini akla getirir. Gerçekten de “bütün insanların, ‘kendi’ bütün işlerini, doğrudan ve bütün düzeylerde ‘kendi’ ellerine almalarına olanak verecek bir toplumsal yapılaşma sistemi” (Cangızbay, 2003: 155) olarak tarif edilen özyönetim, Toplumsal Ekoloji’de insan özgürlüğüne yönelik olup, yapısı gereği bütünsel bir eşitlik temeline dayalıdır.

Özyönetime dayalı bir yönetim düşüncesi, son tahlilde doğrudan demokrasi ideali ile ilgilidir. Toplumsal Ekoloji’de halk, toplum için çeşitli politikalar oluşturmak amacıyla, açık, yüz yüze meclisler toplamadıkça hiçbir fiili demokrasi, hiçbir özyönetim anlayışı olanaklı görülmez. Nitekim Bookchin, temsilciler ya da

vekiller yerine halk tarafından önerilmeyen, tartışılmayan hiçbir politikanın demokratik açıdan meşru olmadığını belirtir (1999a: 173).

Özyönetim düşüncesi konusunda, Bookchin sıklıkla Rousseau'ya atıfta bulunur. Nitekim, hiyerarşi ve tahakkümün yok edilmesi konusunda önem verdiği özyönetim düşüncesi ile Rousseau'nun fikirleri arasında yakın ilişkiler vardır. Örneğin, Rousseau'nun (1992: 18), “üyesinden her birinin canını, malını kuvvet ile koruyan öyle bir topluluk şekli bulmalı ki, bu sayede her fert herkesle birleştiği halde yine kendisine itaat etsin, eskisi kadar da hür kalsın” sözü, Bookchin'in özyönetim sorunsalında vurgu yaptığı “özgürlük, eşitlik ve bütünsellik” olgularına işaret eden bir anlama sahiptir. Nitekim, Cangızbay'ın (2003: 156) da belirttiği gibi “Rousseau'ya göre, tümüyle eşit bireylerin özgürce meydana getirdikleri toplumsal sözleşmeyle dile gelen ‘genel irade’, kamu düzeniyle bireysel iradelerin uzlaştığı ortak noktadır” ki, Bookchin'in yönetim tasarımı da varmak istediği noktanın da bu olduğu söylenebilir.

Diğer yandan gerek komün, gerekse özyönetim düşüncesi, komünizm ve anarşizmle çok yakından ilgilidir. Hatta bunlar, özellikle anarşizmin temel kurumları arasındadır. Bunun sebebi, Bookchin'in söz konusu ideolojilerden ve bunların öncülerinden etkilenmiş olmasıdır⁶⁰.

Bookchin'in ideolojik olarak tek çizgide kalmayıp, arayış içinde olması, onun sorgulayıcı yaklaşımının bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, her ne kadar Marx'ın düşüncelerinden etkilenmişse de onu eleştirdiği noktalar yok değildir. Örneğin; Bookchin, her türlü biçimini ortadan kaldırmayı hedeflediği hiyerarşi ve tahakküm konusunda Marx'ı “indirgemecilik”le suçlar⁶¹. Ona göre “toplumun indirgenemez ‘sorun alanları’ yalnızca fabrikadaki ücretli emek ve sermaye arasındaki çatışmalarda değil; aynı zamanda aile içindeki yaş grupları ve cinsiyet arasında, okullardaki hiyerarşik eğitim tarzında, kent içinde gücün bürokratik gaspında ve toplum içindeki etnik bölünmelerdedir” (Bookchin, 1996a: 36, 47, 200).

⁶⁰ Nitekim, biyografisine bakıldığında da onun önce komünist olduğu, Troçkistlere sempati duyduğu, daha sonra “özgürlükçü bir sosyalist” olduğu ve nihayet anarşist eğilime sahip olduğu anlaşılır (Bookchin, 1994: 12-15).

⁶¹ Bookchin, Marx'la ilgili suçlamalarını daha da ileriye götür. O, “Marx'ın eserleri devlet kapitalizminin en incelikli ideolojisi olarak kalmaz, aynı zamanda gerçek anlamda bir devrimci özgürlük kavrayışının önünü tıkar” (Bookchin, 1996a: 201) diyerek, dolaylı olarak kendi öngörülerinin devrimci/özgürlükçü bir kavrayışa sahip olduğunu vurgular.

O, Marx'ı "... sınıf oluşumlarını öncelikle üreten hiyerarşik ilişkileri derinlemesine irdelemek yerine sınıf ilişkilerini 'toplumsal sorun'la özdeşleştirerek, bu tarihsel kaçamağın kurbanı" (Bookchin, 1996a: 36) olmakla suçlar. Yönetim tasarımıyla aynı zamanda kapitalist yaşam tarzına meydan okuyan Bookchin, bu bağlamda da Marx'ın yaklaşımlarını, "...kapitalizmi ayakta tutan temel kültürel duyarlılıklara meydan okumadan..." kapitalist üretime odaklandığı gerekçesiyle eleştirir. Buradan hareketle, Toplumsal Ekoloji'de öngörülen yönetim tasarımının, marksizmden farklı olarak, sadece "toplumsal" değil, aynı zamanda "kültürel" niteliklerle de donatıldığı söylenebilir.

Bookchin, marksizme eleştirel yaklaşırken, anarşizme yakın düşünceler üretmektedir. Komünizm ve anarşizm, toplumsal yapı, toplumsal bireylerin konumu ve paylaşım sorunu ile mülkiyet ilişkileri ve devletin varlığına bakış gibi konularda yakın öngörülere sahip olmakla birlikte, böyle bir toplumsal yapıyı yaratmak için gereken "ara aşamalar ile örgütlü devrimci hareketin rolü ve karakteri" konusunda farklılaşmaktadırlar. Bookchin, bu farklılaşmadan dolayı anarşist görüşü desteklediğini belirtir (1999a: 242). O, anarşizmi, "liberal ya da burjuva 'bireyciliği'nin ürünü" olmakla suçlayan marksist yorumları, "saptırma" ve "çeşitli mitler (liberalizm, hegelcilik, marksizm) üzerine kurulu" ideolojilerden destek almış olmakla suçlar (Bookchin, 1999a: 123).

Bookchin, her fırsatta anarşizmin –özellikle marksizme- üstünlüğünü dile getirir. Anarşizmin önemini vurgularken, bu ideolojideki "seçim yapmanın önemi"ni ve "toplumsal gelişmenin kendiliğindenliği"ne dikkat çeker. Bu nedenledir ki, Toplumsal Ekoloji'nin yönetim düşüncesinde söz konusu anarşist vurgular oldukça etkilidir. Anarşist gelenek içinde özellikle Kropotkin'in fikirlerinin, Bookchin'in "eko-anarşist" öngörülerinin temel yönlendirici olduğu söylenebilir⁶². Toplumsal Ekoloji'nin "bütünlükçü" ve "bireyler arası karşılıklı yardımlaşma" öngörülerini, Kropotkin'in, çatışma ve rekabete dayalı bir yaşam tasvirine dayalı Locke'cu dünya anlayışına karşıt olarak tasvir ettiği "bütüncül ve yardımlaşmaya dayalı" doğa

⁶² Bookchin'e göre, Kropotkin'in "doğaya tahakküm etme düşüncesinin insanın insana tahakkümünden kaynaklandığını" savunan yorumu, tahakkümü, görünürde, yararlı bir toplum kurabilmek için "eli sıkı, cimri" olan doğal dünyanın, "gizemleri"nin çözülmesi ve insan emeğiyle fethedilmesi gerektiği gibi ortak bir tarihsel projeden kaynaklandığını savunan geleneksel liberal ve marksist görüşü tersine çevirmektedir (Bookchin, 1999a: 154). Toplumsal Ekoloji'de hiyerarşi ve tahakküm ile özgürlük sorunlarının ele alınışı, Kropotkin'in yaklaşımıyla koşutluk oluşturmaktadır.

anlayışından esinlenir. Öte yandan, Kropotkin'in (2001: 73) "hem topraklar hem de işlevsel açıdan desantralizasyon"u savunması, "kamu görevlerinin hem eylem alanlarına hem de işlevlerinin niteliğine bağlı olarak alt bölümlere ayrılması; şu anda yönetimin görevleri olarak kabul edilen tüm ... görevlerin özgürce oluşmuş grupların inisiyatifine bırakılması" gibi düşüncelerin, Toplumsal Ekoloji'deki yönetsel düşünceyi doğrudan etkilediği ileri sürülebilir.

Toplumsal Ekoloji'de öngörülen "komün" tipi örgütlenmelerde de Kropotkin'in etkileri gözlenmektedir. Kropotkin, tarihteki komün hareketlerini işaret ederek, bunları, temsili yönetimin (egemen sistemin) çöküşüne neden olduğu gerekçesiyle yüceltir. O, komünlerle ilgili olarak, özyönetimin sadece ülke toprakları üzerinde uygulanmakla sınırlı kalmaması; etkili olmak için özgür komünler içinde hayatın çeşitli işlevlerine de yönelmesi gerektiğini vurgular. Nitekim, Toplumsal Ekoloji'nin tasarımı da Kropotkin'e koşut düşüncelerden oluşmaktadır.

Toplumsal Ekoloji'nin ekolojik toplum tasarımı "özgürlükçü ütopya" önem taşır⁶³. Bu bağlamda, Bookchin, her ne kadar Kropotkin'den esinlenmişse de O'nun "ütopya karşıtı" olan yaklaşımını benimsemez. "Özgür bir ütopya" olarak Toplumsal Ekoloji'nin öngörülleri üzerinde Fourier'in ütöpik yaklaşımı oldukça etkilidir. Bookchin'e (1994: 468) göre Fourier, "...döneminin en özgürlükçü, en özgün ve kuşkusuz en önemli ütopyacı düşünürü"dür. Ayrıca Fourier, "en eski toplumsal ekolojist" olarak görülür. Fourier'in ütöpik görüşlerine göre kurulan "Falanster" yaşam, Bookchin'e göre "eşitsizlerin eşitliği anlayışını" yansıtmaktadır ki, bu da Toplumsal Ekoloji üzerindeki izlerden birisidir.

Toplumsal Ekoloji'deki yönetim tasarımının "sentez" bir öngörü olduğu söylenebilir. Ancak, bu öngörüler her durumda "özgürlükçü bir proje"yi savunur. Gerek komünler tarihine başvurulması, gerekse özyönetim düşüncesinin irdelenişi, bu projenin dinamiklerini göstermek amacı taşır. Bu bağlamda, özgürlükçü proje olarak sunulan "özgürlükçü yerel yöneticilik", Toplumsal Ekoloji'deki yönetim düşüncesinin temelini oluşturur. Özgürlükçü yerel yöneticilik, özgür, elinde kendi

⁶³ Bookchin, "ütopya" kavramını klasik anlamının dışında kullanmaktadır. O, ütopya ile onun "özgürlükçü" potansiyeline işaret etmektedir. "Ütopya" ile "fütürizm" arasında fark olduğunu söyleyen Bookchin, gerçek bir ütopyanın "özgürlükçü" olmak zorunda olduğunu belirtir. Bu bağlamda, ütopya kavramının yaratıcısı T. More'un "Ütopya" adlı eserinin gerçek bir ütopya olmadığını ileri sürer. Bookchin'in ütopya anlayışı hakkında daha fazla bilgi için bkz. (1994: 452-491; Bookchin, 1999a: 322-323).

kaderini tayin etme hakkı bulunan etkin yurttaşlar etrafında yapılandırılmış yeni katılımcı bir politikanın hayata geçirilmesini hedefler. Bu yönetim anlayışının özelliği, özgürlüğü en radikal anlamıyla ele almasıdır.

1.1. Özgürlük Sorunu

Özgürlük sorunu, hiyerarşi ve tahakküm çözümlemesiyle doğrudan ilgilidir. Çünkü, “özgürlüğün önkoşulu tahakkümdür” (Bookchin, 1994: 399). Toplumsal Ekoloji’de, hiyerarşi ve tahakkümün gerçek boyutları çerçevesinde özgürlüğe “somut” bir anlam kazandırılması, mevcut sorunların çözülmesi için kaçınılmaz bir gereklilik olarak görülür⁶⁴.

Toplumsal Ekoloji’de özgürlük arayışı sadece ekonomide, fabrikada ve maddi yaşam koşullarında değil, aile içinde, psişede ve tinsel koşullarda da söz konusudur. Bookchin’in deyişiyle, özgürlük “fabrikanın içinde değil, dışında bulunmalıdır” (1996a: 121). Bu bağlamda, toplumdaki en “moleküler” ilişkileri, özellikle kadın-erkek, yetişkinler-çocuklar, beyazlar ve diğer etnik gruplar, heteroseksüeller –eşcinseller vs. arasındaki ilişkileri değiştirmedikçe, sosyalist anlamda “sınıfsız” ve “sömürsüz” hale gelinse de tahakkümün süreceğine inanılır (Bookchin, 1996a: 77). Bu çerçevede, Toplumsal Ekoloji’nin özgürlük düşüncesi, sosyalizmde öngörülenden daha geniş açılımlı ve derin bir kavrayış getirir. Bookchin’in (1996a: 242) de ifade ettiği gibi “...özgürlükçü dalgaların karşısına sosyalist hareket hala tikelci bir ‘işçi sınıfı’ çıkarına ilişkin kurmaca formüller, arkaik bir ‘proleterya diktatörlüğü’ nosyonu ve ... bir merkezi hiyerarşik parti kavramı ile dikiliyor”.

Toplumsal Ekoloji’nin özgürlük anlayışı, liberal özgürlük yaklaşımından da farklıdır. Özgürlüğün, toplum için değil de sadece birey için tanımlanması bile bu farklılığı göstermeye yeter. Özgürlük, birey için tanımlandığında, o bireyin kendisi olarak kökenleri ve gelişmesiyle ilgili toplumsal ve kolektif bir anlam taşır. Bu bağlamda, liberalizmde olduğu gibi “benlik kolektifinden ayrı ya da ona karşı durmaz; büyük ölçüde, kendi toplumsal varlığı yoluyla oluşur (Bookchin, 1998: 26).

⁶⁴ Bookchin, Toplumsal Ekoloji’deki bu yaklaşımın, tam olarak “ekoloji”yi ifade ettiğini belirtir. Diğer deyişle, O, otorite, özgürlük ve ekoloji çözümlemesi bakımından Toplumsal Ekoloji’nin aslında “ekoloji” olarak algılanması gerektiğini ileri sürer. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Bookchin, 1991: 59-60).

Böylece özgürlük, bireyin serbestliğinden daha çok, bireyin kendini gerçekleştirebilmesini ifade eder.

Toplumsal Ekoloji’de özgür bir toplumu yaratacak olan tarihsel özne, arkaik dönemlerdeki ya da ortaçağdaki gibi “haz ve çilecilik (arzu ve ihtiyaç)” arasında bir ayrım yapmaya dayanmaz⁶⁵. Bookchin’e (1994: 335) göre şimdiye kadar bilinen geniş özgürlük, özerk bireyin maddi yaşamını çileci ya da hazcı değil, ikisinin de en iyi yönlerinin karışımı olarak –ekolojik, akılcı ve sanatsal bir biçimde– şekillendirilmesidir.

Toplumsal Ekoloji’de özgürlük düşüncesi, toplumun tüm boyutuyla ilgilidir. Ekolojik bir toplumda özgürlükçü teknik ve teknoloji oluşturma çabaları, özgürlük düşüncesine bütünlükçü yaklaşımın bir sonucudur. Bu bağlamda, özgürlükçü bir teknik, otoriter bir teknikten sadece üretimin boyutları, aletlerin türü, boyutları, emeğin örgütlenme tarzından ve bunların maddi işlevlerinden öte, politik, idari ve bürokratik kurumları da içeren bir kapsama sahiptir.

Teknik gibi akıl tasarımı da özgürlük düşüncesiyle donanmış durumdadır. Yeni bir ekolojik toplum için yaratıcı, yeniden üretici bir akıl, ancak “özgürlükçü bir akıl” olabilir. Özgürlükçü akıl, mitlere ve kendi kendini aldatmalara tutsak olmadan, ekolojik bir duyarlılığa sahip olmanın ön koşuludur. Sorgulamaya dayalı olan özgürlükçü akılcılık, bazı ekolojik akımlarda olduğu gibi ekolojik denge adına estetik ve törensel imgelere dayanmaz. Öte yandan, Toplumsal Ekoloji’de akla özgürlükçü yaklaşımın belirlediği tehlikeler sadece mitlerle vs. sınırlı değildir. Egemen sistemin ürettiği ve olguları gerçek işlevlerinden uzaklaştıran yaklaşımlar da bu bağlamda tehlike olarak algılanır. Daha açık ifadeyle, akıl yerine rasyonalizmin, bilim yerine bilimciliğin, etik yerine tekniğin ikame edilmiş olması, sorunları fark etme olanağımızı ortadan kaldırdığı gerekçesiyle, özgürlüğün paradoksları olarak değerlendirilir (Bookchin, 1994: 436-444). Dolayısıyla, özgürlükçü akılcılık, bu paradoksları çözmeye ve rasyonalizmin yerine akı, bilimciliğin yerine bilimi ve tekniğin yerine etiği koymaya dayalıdır.

⁶⁵ Bookchin, özgürlüğün tarihsel öznesi olarak hazcılık ya da çileciliği belirlemenin tehlikelerine işaret eder. Hazcılığa (arzuya) dayandırmak, özgürlüğü “ruhanileştirmek (mistikleştirmek)” olacaktır. Çileciliğe (ihtiyaçlara) dayandırmak ise onun “ekonomikleştirilmesi” olacaktır ki, bunlar indirgemeci bir mantığın ürünüdür. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Bookchin, 1994: 330-336).

Ekolojik bir toplum yaratmanın ön şartlarından birisi, “özgürlüğün herkes için gerekli” olduğu fikrini içeren “düşünsel” bir hareket olarak ortaya konulmasıdır. Ekolojik sorunların giderilmesi sürecinde, “güçsüz insanlara kendi hayatları üzerinde yeniden güç kazanmalarını söylemek, evlerine karmaşık ... ve pahalı güneş kolektörü takmaktan daha önemli” (Bookchin, 1996a: 82) görülmektedir. Daha açık ifadeyle, hayatları üzerinde güç kazanmaları gereğini anlamadıkları, mevcut hiyerarşik yönetim sistemine karşı kendi özyönetim sistemlerini yaratmadıkları, egemen değerlerin yerine yeni ekolojik değerler geliştirmedikleri sürece, toplumdaki hiçbir değişim, doğal dünyayla yeni bir denge oluşturmayı başaramayacaktır.

Toplumsal Ekoloji’de özyönetim sisteminin öngörülmesi, özgürlük düşüncesinin gerçekleştirilebilirliği ile ilgilidir. Çünkü, özyönetim, hüküm süren çeşitli güçler (devlet, teknoloji, bürokrasi, teknokrasi, vs.) altında bütünsel bir yapıya ve güçle uygulanan bir birliğe yönelen toplumsal karşı duruşun içinden doğar. Özyönetim, böyle bir toplumsal yapıda tek etkin itiraz biçimi olarak görülür. Bu anlamda, özyönetim düşüncesi özgürlük düşüncesiyle çakışır (Lefebvre, 2004: 183). Öte yandan, özyönetim bağlamında özgürlüğün, “örgütlü üreticilerin değişik üretim araç ve yöntemlerindeki her üretim birimi için gereken emeğin niteliği ile niceliği arasında; ama aynı zamanda karşılamak istedikleri ihtiyaç ya da istekler yelpazesıyla harcayabilecekleri çaba miktarı arasında da bir denge tutturma yetilerine ...” (Gorz, 1995: 115) dayanması, Toplumsal Ekoloji için de geçerlidir. Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji’de de özyönetim, pratik ve politik boyutuyla özgürlüğün özü olarak görülür.

Özgürlüğün “herkes için” öngörülüyor olması, “eşitlik” olgusunu sorgulamayı gerektirir. Egemen söylem, yuvarlak bir ifadeyle “herkes eşittir” demekle birlikte, bireysel zeka, yetenek, yaş, sağlık, fiziksel sakatlık vb. farklılıkları göz ardı eder. Bu bakımdan adalet kavramına dayanan eşitlik, özgürlüğe dayanan tamamlayıcılık kavramıyla karşılaştırıldığında çok zayıf kalır. Eşitlik kavramı, insani olmayan dünyayı da içerecek şekilde kullanılırsa, insanlar arası tek tek farklardan daha fazla çeşitliliğe sahip olan türler arası farklar karşısında daha da yetersiz kalacaktır (Bookchin, 1994: 68). Bu bakımdan “herkes/her şey eşittir” demek, gerçekçi bir eşitlik yaklaşımı değildir. Dolayısıyla, gerçekçi bir eşitlik yaklaşımı, farklılıklara dayalı eşitsizlikleri kabul eden bir öngörüye dayanmalıdır. Toplumsal Ekoloji’de “eşitsizlerin (eşit olmayanların) eşitliği” olarak ifade edilen eşitlik anlayışı

(İdem, 2002: 12; Bookchin, 1994: 247), böyle bir temele dayanır. Bu noktada Bookchin, genç Proudhon ve Marx'ın gerçek özgürlüğün, eşitsizliği tanımaya dayanan bir eşitliği gerektirdiği (Bookchin, 1994: 87) biçimindeki görüşlerini benimser görünmektedir.

Özgürlük düşüncesinin nüvesinde “kendiliğindenlik”⁶⁶ olgusu önemli bir yere sahiptir. Kendiliğindenlik, “şimdiki düzenin yerleştirdiği özne prangaları parçalayan özbilincin ve kendini yabancılaşmadan kurtarmanın diyalektiğinin bütünleyici bir parçası” olarak görülür (Bookchin, 1996a: 249). Kendiliğindenlik, örgütlenmeyi ve yapılaşmayı engellemez. Tersine, hiyerarşik olmayan örgütlenme biçimlerini, gerçekten organik, kendi kendini yaratmış ve iradeye dayalı biçimleri üretir (Bookchin, 1996a: 251). Kendiliğindenliğin bu şekilde algılanması, ekolojik sorunları ortaya çıkaran süreçleri de çözümleyici bir niteliğe sahiptir. Örneğin, özneye dışsal kuvvetler tarafından yöneltilen ihtiyaçlar, onları karşılamaya yönelik metaların üretimi gibi öznenin denetimi dışında varolurlar (Bookchin, 1994: 156). Böylece, ihtiyaçların bu özerkliği, öznenin özerkliği pahasına gerçekleşir ve kendiliğindenlik bağlamında, öznenin özerkliğiyle büyük bir çelişki oluşturur.

Ekolojik bir toplum için öngörülen özgürlük düşüncesi, son tahlilde, “bir etkinlikten özgürleşmek için” değil, bir “etkinlik için”dir. Özgürlük bir alan değil, bir uygulamadır; özgür kurumlara katılarak, özgür olma etkinliğini sürekli yeniden yaratarak, işleyerek ve besleyerek özgür olma pratiğidir. Kişi sadece edilgen bir biçimde kısıtlamalardan özgürleşmek anlamında değil, etkin olarak kendini ve diğer yurttaşları özgürleştirmek anlamında “özgür”dür (Bookchin, 1994: 389).

1.2. Egemen Yönetim Sisteminin Sorgulanması

Toplumsal Ekoloji, hiyerarşi ve tahakkümü doğuran, sürdüren ve geliştiren bütün kurumları eleştirir. Eleştiriler, günümüzdeki kurumların sadece varlıkları ve işlevlerine değil, bunların doğuşunu hazırlayan tarihsel ve düşünsel altyapıya da yöneliktir.

⁶⁶ Kendiliğindenlik, özgürlüğü harekete geçiren ve dış yaptırımdan, dayatılan kısıtlamadan uzak davranış, duygu ve düşünce olarak değerlendirilir. Ancak, kendiliğindenlik, tutku ve eylemin denetimsiz bir akışı olan “serbestlik” ya da “keyfilik”ten farklı olarak, özdenetimli, içsel olarak denetlenen davranış, duygu ve düşünce bütünüdür. Ayrıntılar için bkz. (Bookchin, 1996a: 249).

Yukarıda da değinildiği üzere, hiyerarşi ve tahakkümü doğuran olgular, aile içi ilişkilerden, toplumsal yapıya, ekonomik yapılardan bürokratik ya da teknolojik yapıya ve nihayet politik iktidarın yapısına kadar değişik biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Yönetim düşüncesi bağlamında, Toplumsal Ekoloji'nin öncelikle eleştirdiği kurumlar içinde “devlet” önemli yer tutar.

Liberalizm ve onu izleyen liberal demokrasinin çözmüş olduğu en önemli sorunlardan birinin, iktidarın “ehlileştirilmesi” olduğu vurgulanmaktadır. Demokrasi, pratikte iktidar sürecini yavaşlatan, süzen ve belirli bir mecraya sokan bir araç niteliği taşımaktadır (Sartori, 1993: 464-466). Ancak demokrasinin bu ideal işlevi, uygulamada yavaş ve eksik işleyen bir nitelik taşımaktadır. Nitekim Bahro (1997: 28), “usandırıcı devlet bürokrasisi”nden yakınmaktadır. O, devleti “...özel anlamıyla, doğal ve toplumsal birlikteliğinin ahlakını (ethos'unu) geliştirici bir tarzda ifade etmek ve esastan güvencelemek” misyonu olan kurum olarak tarif ederken, hem demokrasinin ideal işlevine, hem de bu ideal işlevin gerçekleşmediğine işaret etmektedir. Diğer deyişle, yönetsel süreçte devlet kurumu, demokrasiye dayanmayan bir temelde işlevselleşmiştir ve bu nedenle hiyerarşi ve tahakküm üreticidir. Nitekim, demokrasi kurumu da bu süreçte araçsallaştırılmış durumdadır⁶⁷.

Bookchin'e (1994: 187) göre devlet, sadece bürokratik ve baskıcı kurumlardan oluşmaz. O aynı zamanda bir “zihin durumu”dur. Bu nedenler devletin, sadece kurumsal olarak değil, psikolojik olarak da uzun bir tarihi vardır. Devlet, hem bir toplumsal idare sistemi, hem de profesyonel bir zor kullanma sistemidir. Toplumsal Ekoloji'de devlet, sistematik ve örgütlü bir toplumsal denetim biçim olarak kurumsallaşmış; yani bir toplulukta yaşayan insanların gündelik yaşamlarından kopuk ve sadece “idare etme” misyonu olan değil, arkalarına “şiddet tekeli”ni alarak idare etme misyonunu da yüklenmiş kurum (Bookchin, 1999a: 74) olarak görülür. Devletin, politik kurumlarla toplumsal kurumların, baskıcı işlevlerle bölüşüm işlevlerinin, son derece cezalandırıcı işlemlerle düzenleyici işlemlerin ve son olarak sınıf ihtiyaçlarıyla idari ihtiyaçların bir karışımı olması, günümüze kadar temel sorun olarak kalan pek çok ideolojik ve pratik paradokslar üretmiştir.

⁶⁷ Fotopoulos (1995: 85)2, hiyerarşi ve tahakkümün üretildiği egemen sistem süreçlerini şöyle yorumlamaktadır: “Bugün, artarak çoğalan insanlar, politik süreçlere (seçmen olmak hariç), ekonomik süreçlere (tüketici olmak hariç) ve çevresel süreçlere (kayıtlı üye olmak hariç) kabul edilmemekte, onların politik ve ekonomik süreçlerdeki rolleri, parlamenter sistem ve pazar ekonomisi tarafından belirlenmektedir.”

Bookchin (1994: 222), “devleti, toplumdan (ve) belediye düzeyinden, ekonomik, ulusal ve uluslararası düzeyden ayırmak ne kadar olanaklı? diye sorarak, yukarıdaki paradoksa dikkati çeker.

Gerçekten de günümüzde devlet topluma, “devlet” ve “toplum” arasında ayırım yapma olanağını tamamen bulandıracak ölçüde karışmaktadır. Bu durumda, devletin varlığı ve işlevi, Toplumsal Ekoloji’nin temel sorunsallarından birisini oluşturmaktadır. Devletin toplumsal işlevleri, onun varoluşu için sadece ideolojik bir gerekçe sağlamakla kalmaz; insanların beraber çalışması için “örgütleyici bir ilke” olarak devletin “vazgeçilmez” görünmesi adına fiziksel ve psikolojik olarak toplumsal yaşamı da yeniden düzenler. Diğer ifadeyle, devletin kendine ait bir “epistemolojisi” vardır: Merkezileşmiş bir devlet, merkezileşmiş bir topluma; bürokratik bir devlet bürokratik bir topluma; askeri bir devlet askeri bir topluma yol açar ve hepsi, bireyi kendilerine uyarlamak için uygun teknikler ve bakış açıları geliştirirler (Bookchin, 1994: 226). Bu süreçte iktisadi, politik ve yönetsel olgular, birer araç olarak kullanılır. Devlet, “ekonomiyi yönetmekle kalmaz, onu politikleştirir; toplumsal yaşamı sömürgeleştirmekle kalmaz, onu masseder. Böylece toplumsal biçimler devlet biçimleri, toplumsal değerler politik değerler olarak görünür”⁶⁸ (Bookchin, 1994: 226). Böylece, devlet ve toplum ayrımı muğlaklaşır. Bu durumda ise “özgürlük” düşüncesini anlamını yitirir.

Günümüzde devletin, bireylerin özel yaşamlarında doğrudan rol alması nedeniyle, bireyin “devlet” ile “toplum” arasında ayırım yapabilme yeteneğinin/bilincinin yok olduğu söylenebilir. Buna koşut biçimde, toplumda “devlet” ile “politika” arasında ayırım yapabilen birey sayısının da yok denecek kadar az olduğu ileri sürülebilir.

Öte yandan, günümüzde politika, pek çok insanın gözünde, insanlara hükmedilmesi için kullanılan ahlak dışı metotların sıklıkla kullanıldığı bir yönetsel olgu olarak algılanmaktadır. Bu bağlamda, politika baskıcı, güdüleyici ve baştan çıkarıcı nitelikler taşıyan alçaltıcı bir araç olarak görülmektedir. Anlaşılacağı üzere, halihazırda politika, devletten ve toplumsal yaşamdan farklı bir olgu olarak ele

⁶⁸ Illich (1989: 98) de “mevcut siyasal ve hukuksal yapının başta gelen amacı, durmadan genişleyen bir üretim toplumunu desteklemek olmuştur. Kişilerin neler yapılması gerektiğine karar verirken izledikleri prosedür, şirketlerin daha fazla üretmesini öngören ideolojinin boyunduruğuna girmiştir” derken, Bookchin’e koşut olarak, devletin işlevine dikkat çekmektedir.

alınmamaktadır (Bookchin, 1999b: 65). Toplumsal Ekoloji'ye göre, insanlığın toplumsal yanının politik yanından ve politikayı devletten ayırmak büyük önem taşımakla birlikte, günümüzde hepsi birbirine karıştırılmıştır ve üstelik bu durum, meşru hale getirilmiştir. Politik işlevler ve haklar, “politikacı”lara devredilerek, politik olmanın ne anlama geldiği unutulmuş; üstelik bu işlev ve haklar, “devlet idaresi” adıyla, bir çeşit “kurumsal manipülasyon, çoğunluğu elit kesimden gelen seçilmiş insan grubuna” verilmiştir. Oysa Bookchin'e göre “politika”nın anlamı bu değildir, politika, doğrudan halkın kullanabileceği bir “hak”tır (1999b: 288):

“Bir zamanlar toplum yaşamının katılımcı boyutunu oluşturan ve toplumun bütün üyelerine açık olan politika kavramını, yalnızca otoriteye ağırlık veren devlet idaresiyle karıştırarak alçalttık.Böylece yurttaş olmanın ne demek olduğunu unuttuk; yurttaş kavramını giderek ... ‘seçmen’ kavramı ile bir tutmaya başladık.”

Anlaşılabacağı üzere, Toplumsal Ekoloji'deki kavrayışa göre politika, devlet idaresinden daha öte anlamlar taşımaktadır. “Yurttaş” kavramı sadece “seçmen” demek değildir. Bu bağlamda, politik partilerin işlevinin ve anlamı doğru olarak yorumlanmalıdır. Gerçekte, bunların hiçbir politik yönü yoktur; işlevi, halk kitlesini içine almak, denetlemek ve amaçları doğrultusunda kullanmaktır. Halkın isteklerini ifade etmek gibi bir işlevleri yoktur. Sonuç itibarıyla, kurulma amaçları, insanları seferber etmek, yönetmek, iktidarı ele geçirmek ve hükmetmektir. Kökleri topluma dayanmadığı için de “inorganik”tirler (Bookchin, 1999b: 308). Dahası, bütün “politik” partiler, devletin varlığını onaylayarak, onun kurum ve kuralları içinde çalışma eğilimi gösterirler (Biehl, 1998: 4).

Toplumsal Ekoloji'ye göre devlet ile gerçek politika uzlaşmaz bir karşıtlık içindedir. Gerçek politika, -Antik Yunan'daki anlamıyla düşünüldüğünde- insanların birey-yurttaş olarak kendi kurdukları halk meclislerinde ya da doğrudan kendi hayatları konusunda ve toplumsal meselelerde söz sahibi oldukları bir eylem biçimi, yaşam alanı/tarzıdır. Buna göre, devlet yönetiminde, seçilmiş ya da atanmışların (politikacıların) oluşturduğu bir yapı ile genel olarak yönetilen ve edilgen bir kitle göze çarpar. “Gerçek” politikada ise katılım ve doğrudan eylem ile kendi hayatına doğrudan müdahale edebilen etkin birey/yurttaş ön plandadır. Devlet yönetimi,

merkeziyetçi, otoriter, oligarşik ya da monarşik, hiyerarşik, seçkinci, gücü bir elde toplayan ve temsili öğelerle beslenirken; “gerçek” politika demokratik, özgürlükçü, hiyerarşik olmayan, gücü dağıtan ve yayan duyarlılıklardan beslenir. Devlet yönetiminde yurttaş bir seçmene ve vergi mükellefine indirgenir; “gerçek” politikada ise her insan, hayatında ve toplum yaşamında söz sahibi olan, hayatını yönetebilecek potansiyeli olan aktif bir yurttaşdır (İdem, 2002: 15).

Toplumsal Ekoloji’nin yönetim tasarımı, gerçek demokrasi ilkeleri ve uygulamaları ile ilgilenen politik bir kuram niteliği taşır. Bu nedenle, şu anda özellikle Batıdaki devlet ve yönetim sistemlerini gerçek demokrasi olarak gören pek çok yaklaşıma karşıt öngörüler taşır. Çünkü, gerçek demokrasi ile cumhuriyetçi devletin kurumları arasında bir gerilim vardır. Cumhuriyetçi devlet, doğaldır ki pek çok temsili kurum içerir ve bu nedenle diktatörlük ya da monarşi gibi yönetimlerden daha demokratiktir. Ancak, devletin yukarıdaki nitelikleri düşünüldüğünde, cumhuriyetçi devlet de son tahlilde “profesyonel bir zor kullanma” sistemidir (İdem, 2002: 13-14).

Cumhuriyetçi devletin yukarıdaki niteliği, bu yapılardaki temsil sisteminin irdelenmesiyle de ortaya konulabilir. Halk tarafından seçilen sınırlı sayıda insan (politikacılar) halk adına konuşur, yasama ve yürütme kurumlarında onları temsil eder, politikayı oluşturur ve uygular. Temsili yönetimdeki bu sistemle, kitlelerin gücü, bir ya da birkaç kişide cisimlenen bir güce dönüşür (Bookchin, 1999b: 374). Kitlelerin doğrudan demokrasiye yönelik enerjisi, -kapitalizmin katalizörlüğüyle- temsili demokrasinin devlet merkezli kurumsal yapısı içinde “asimile” edilir (Çabuklu, 2003: 50). Devletin, politikanın ve politik partilerin işlevleri düşünüldüğünde, temsili sistemle devletin baskıcı ve zor kullanma olanağı, halkın kendi gücüne dayandırılarak meşrulaştırılmakta ve böylece paradoksal nitelikli daha büyük bir baskı sistemi kurulmaktadır.

Gerçek politikada “kent”, önemli bir yere sahiptir. Toplumsal Ekoloji’de kent, -Antik Yunan’daki anlamıyla- politikayı, yurttaşların bir araya gelerek sorunlarını akılcı bir biçimde tartıştıkları ve işlerini yüzyüze gelerek idare ettikleri “biricik dünya”dır (Bookchin, 1999b: 179). Bookchin’e göre, günümüzde kentin bu niteliği ve işlevi unutulmuş durumdadır. “Egemen toplumsal yapılanma içinde kent,

yurttaşlık ve ... politika düşüncesi... gözden ..." kaçırılmaktadır. Bu bağlamda, "devasa beton yığınları ve yüksek binalar, adına bir zamanlar kent dediğimiz, tanımlanabilen insani ölçütlere sahip kentleri yutuyorlar, aynı biçimde taşraya da yayılıyorlar" (Bookchin, 1999b: 180). Denilebilir ki, kentin düşünsel biçimdeki değişimi, fiziksel biçimdeki değişiminden daha önemlidir. Kentleşme olarak adlandırılan süreçte, yurttaşlık erdemi, demokratik idealler ve toplumsal sorumluluk aşılayan bir yer olan kentin "etik" içeriği ortadan kaldırılıp, onun yerine gelire, harcamalara, büyümeye ve işe önem veren girişimci bir mentalite yerleştirilmiştir (Bookchin, 1999b: 180). Daha açık ifadeyle, günümüzde kentle olan ilişkiler, pragmatik maddi gereksinmelere dayanmaktadır. Kent, sadece maddi kazanç sağlamak amacıyla bir dizi toplumsal yatırım yaptığımız "meta" olarak görülmektedir. Bu bağlamda, Castells'in (1997: 64), kenti, devlet müdahalesinin, işgücünün yeniden üretimi sürecinde stratejik bir aracı olarak görmesi de kentin değişen işlevini ortaya koyar.

Toplumsal Ekoloji'nin yönetim tasarımı "nesnel bir temellendirme"ye dayanır. Her türlü temel, gerçek biçim ve sağlamlıktan yoksun olursa, "özneler arası" düşüncesi, taşıdıkları görünürde "demokratik nitelikli konsensus" mantığından dolayı ürkütücü şekilde "tek tipleştirici" olabilmektedir. Bookchin'e (1996b: 172) göre, taşıdığı öncüllerin gizlenmiş olmaları nedeniyle görecilik (subjektivizm), nesnelciliğe (objectivism) totaliterlikten daha fazla "etkisizleştirici bir zorbalık yükleyebilir. İlgilerimizin, özgürlüğün temelleri ve aklın doğası üzerinde yoğunlaşması gerekirken, modern görecilik bu yaşamsal konuları genel kuşkucu atmosferinde, "kişisel görüş açıklamaları" içinde dağıtmıştır. Dolayısıyla "postmodernizm" olarak sunulan bu ideoloji, tutarlı ve akılcı politik düşünceler bütününe rahatsızlık verici bir etkide bulunmaktadır. "Yapı-çözüm (deconstruction)"le birlikte, akıl talepleri bile bir "çoğulculuk" tutkusu adına; düşünülüp-taşınılmış tüm görüşler de "sözmerkezli" olarak adlandırılan tutku adına parçalanmaktadır. Sonuç olarak, akılcı olanın yerini sezgisel, elle tutulur toplumsal muhalefetin yerini ayin, büyü gibi mistik eğilimler almaktadır (Bookchin, 1994: 27-28). Nitekim, günümüzde bu tür yönelimlerin gittikçe arttığı gözlemlenmektedir.

Özellikle 1980'li yıllardan bu yana geçerli olan küreselleşme süreci ve bununla ortaya çıkan yönetimde postmodernist eğilimler, egemen yönetsel süreçlerin

en eleştiriye açık yönünü oluşturmaktadır. Postmodernizm, merkezden kaçışı, güç dağılımında orantısızlığı, çoğulculuğu, bölünme ve parçaların ön plana çıkarılmasını önermektedir. Bu bağlamda, kurallar yıkılmalı ya da kaldırılmalı, anayasal kurumlar ve ulus-devlet yapısı yok edilmelidir. Önemli olan toplum değil, toplumu oluşturan topluluklardır (Ergun, 1997: 13). Yönetimde postmodern yaklaşımlar, her ne kadar anarşizmin –dolayısıyla eko-anarşizmin- yaklaşımlarına koşut görünse de son tahlilde, yukarıda öngörülen yapıların kapitalizmin sürdürülebilirliğine hizmet etmek üzere tasarlanmış olması (Köne, 2003: 48) bu koşutluğu ortadan kaldırmaktadır.

Yönetim anlayışında postmodernizmin etkisiyle ortaya çıkan yeni eğilimler -yönetişim gibi-, temsili demokrasinin yetersiz olduğunu, bu sorunun ortadan kaldırılarak, demokrasiye işlerlik kazandırılması gerektiğini öngörmektedir. Bunun için de egemen (merkeziyetçi) ulus-devlet anlayışı yerine esnek, küçük organizasyon ve yönetimleri esas alan, desentralisasyona dayalı anlayışların geçirilmesi hedeflenmektedir. Bu bağlamda da yönetim sürecinde devletin yanısıra özel sektörün ve sivil toplum örgütlerinin aktif rol oynaması önerilmektedir. Neo-liberal bir öngörüye dayalı olarak, “minimal (asgari) devlet” anlayışına dayanan yeni yönetim eğilimleri içinde, krizin aşılması ve katılımcı demokrasiyi sağlamak adına, yerel kültürlerin canlandırılması, sivil toplum örgütlerinin aktifleşmesi ve özellikle yerel yönetimleri ön plana çıkarılması gayreti vardır.

Yeni yönetim eğilimlerinin görünüşteki “ideal demokrasi” arayışları içinde kurumlara biçilen roller, Toplumsal Ekoloji’nin gözüyle irdelendiğinde, gizil amaçlar taşımaktadır. Öncelikle, devletin minimize edilmesi, hiçbir şekilde onun baskı ve meşru zor kullanmaya dayalı tarihsel misyonunu değiştirme amacı taşımaz. Marx’ın dediği gibi “devlet, ‘sömürücü sınıfın yönetim kurulu’ndan başka bir şey” değildir (Diamond; Plattner, 1994: 18). Ayrıca, Bookchin’e (1999a: 16) göre ‘asgari’ olsun ya da olmasın, devletin, en iyi niyetli eleştircilerini bile bir kez içine aldıktan sonra yuttuğunu ... gözardı etmek için tarihin verdiği dersleri göremeyecek kadar kör ... olmak gerekir”.

Sermaye kesiminin de doğrudan yer aldığı düşünülerek, postmodern yönetim sürecinde öngörülen katılımcılık modelinin, sermayeye açılan iktidar yoluyla, kamu kudretini kapitalizmin egemen sınıfına teslim etmekten başka bir hedefe sahip

olmadığı ileri sürülmektedir (Güler, 2003: 93-116). Halkın gücünü temsili demokrasiyle devlete aktaran süreç, yeni katılımcılık modeliyle bu kez doğrudan sermaye kesimine aktarılması biçiminde işlemektedir. Ayrıca, bu süreçte devletin, “küresel sistemin yerel yetkilileri haline gelmesi” (Hirst; Thompson, 2004) nedeniyle, devlet ve sermaye kesiminde toplanan baskı ve zor kullanma gücü, “küresel” bir nitelik kazanmış olmaktadır.

Öte yandan, küreselleşmede yerel yönetimlerin ön plana çıkarılması da bu süreci pekiştirecek bir hedef taşımaktadır. Çünkü, yeni yönetim anlayışıyla yerel yönetimler, merkezi yönetimin elindeki planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yürütme gibi bir takım idari yetkilere sahip olurken, özelleştirmeler yoluyla daha özerk ve güçlü bir konuma yükseltilmiştir (Gökçe, 2003: 214). Doğal olarak bu süreç, yerel yönetimlerin özel sektörle eklemelenmesini kolaylaştırdığından, yapılan yeniliklerin, son tahlilde sermaye kesiminin dolaylı yoldan yönetimde etkin rol oynaması anlamı taşımaktadır. Çünkü, Beşiktepe’nin (2003: 36) de vurguladığı gibi “özelleştirme, yerelleşme ve ticarileşme uygulamaları küreselleşme sürecinin en önemli halkalarıdır”.

Küreselleşmenin etkileri ve onun bir uygulama aracı olarak değerlendirilen yönetişim, her ne kadar farklı kültürlerin canlandırılmasına ön ayak oluyor gibi görünse de aslında farklı yaşam modelleri sunan değerler sistemi üzerinde yıkıcı etkiler yaparak, “küresel kültür” söylemiyle bunları tek tipleştirmektedir. Bookchin küreselleşme sürecinde yerelleşmenin taşıdığı başka bir soruna dikkat çekmektedir. Ona göre küreselleşme sürecinde bütüncül nitelikli kültürel ve politik türden değişimleri gerçekleştirilmemesi, yerelci nitelikteki bir yalıtımla ve belli derece özyeterlilikle sınırlı kalan ademi merkeziyetçi hareketler, kültürel dar görüşlülüğe ve şovenizme yol açabilir (1999b: 366-367). Dolayısıyla, egemen yerelleşme yaklaşımı, ideal amaçlardan uzak, kapitalizmin baskı ve tahakküm araçlarının dünyanın en küçük yerine dahi nüfuz etmesi amacını taşımaktadır.

Sonuç olarak; Toplumsal Ekoloji’ye göre egemen yönetim süreçleri içinde demokrasiyi uygulama ve sürdürme olanağı yoktur. Mevcut kurumlar, -sözde-demokrasi uygulamalarıyla ve baskı yapma ve zor kullanma gücünü meşrulaştırmaktadırlar. Bu bağlamda, demokrasiyi geliştirmek ve işlevselleştirmek

adına yapılan yenilikler de bizzat bu baskı ve zor kullanmayı artırıcı etki yapmaktadır.

1.3.Özgürlükçü Yerel Yönetimcilik⁶⁹

Yerel yönetimler, insanın özgürleştirilmesinde ve demokrasinin yaşanabilmesinde birincil derecede önemli kurumlar olarak görülmektedir (Görmez, 1997: 62). Toplumsal Ekoloji'nin yönetim düşüncesinin temelini oluşturan “özgürlükçü yerel yönetimcilik”, demokrasi ilişkileri ve uygulamaları ile ilgilenen politik bir kuramdır. Özgürlükçü yerel yönetim projesi, bir bütün olarak toplumun ve toplulukların sıradan yurttaşlar tarafından yönetilmesini öngören, doğrudan demokrasi kurumlarının oluşturulması ve bunların yaygınlaştırılması projesidir. Bu bağlamda, -eski anlamıyla- politikanın yeniden hayata geçirilmesini amaçlar (İdem, 2002: 12-16). Bookchin, özgürlükçü yerel yönetimciliğin önemini şöyle vurgular (2005):

“Yerel yönetim potansiyel bir saatli bombadır. ... Yeni toplumsal hareketler, kolayca parlamentarizme doğru kaydıklarından, kendilerini kamusal alana taşıyacak politik bir perspektif istemi açısından başarılı olamamaktadırlar. Tarihsel olarak özgürlükçü teori, daima yeni bir toplum yaratmanın hücresel dokusunu sağlayan özgür yerel yönetim üzerine odaklanmıştır. ... Merkezileşmiş ekonomik korporasyonların ve ulus-devletin büyüyen gücüne karşı durabilecek yerel yönetime ait kurumlarda ve onların yapılarında yapabileceğimiz değişiklikler ile oluşturulacak kurumlar – yeni bir politik alan içinde bu kurumlar çok daha fazla dönüşeceklerdir- yerel yönetime ait ekonomik sistemler, tabana dayalı yurttaşlık kavramı ve ikili güç gibi daimi kurumsal temeller üzerine oturmaktadır.”

Toplumsal Ekoloji’de, başka bir yönetim modeli değil de özgürlükçü yerel yönetimciliğin temel yönetim tasarımı olarak belirlenmesinin nedeni, “ ‘devlet’in belediye düzeyindeki kurumlarda kendini çok az gösterebilmesi”ne dayanmaktadır. Buna göre, devlet, eyalet ya da idari bölgelerde yönetimde daha etkili olup, kendini

⁶⁹ Özgürlükçü yerel yönetimcilik, “özgürlükçü belediyeçilik (libertarian municipality)” olarak da ifade edilmektedir. Bu bakımdan, çalışmada her iki kavramın da kullanılması aynı içeriği taşımakta, her hangi bir farklılığı vurgulamak amacı taşımamaktadır.

ulusal düzeyde daha fazla gösterebilirken, belediye düzeyinde etkisizleşmektedir. Bookchin (1999b: 186), bu tür ayrımın büyük önem taşıdığını vurgular.

Özgürlükçü belediyecilik, ortaçağdan ondokuzuncu yüzyıla kadar kentlerde uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir (Bookchin, 1994: 70). Yerel yönetim özgürlüğü, politik özgürlüğün tabanını, politik özgürlük ise bireysel özgürlüğün tabanının oluşturmaktadır (Bookchin, 1999b: 290). Bu süreçte kent, yaşamsal bir önem taşımaktadır. Kent, yüzyıllar boyunca politika ve yurttaşlık için bir kamu alanı oluşturmuş, bir çok alanda ulus-devletin tecavüzlerine direnişin ana kaynağını oluşturmuştur. Böylece, devletin yerel yönetim özgürlüğüne ve bireysel özgürlükler tecavüzüne karşı koymak amacıyla, insanları bir araya getirmiştir. Ortaçağdaki komünal hareketlerden günümüze kentler, kitlelerin ortak bir bilinçle kardeşlik, eşitlik ve dayanışma içinde toplumsal adalet aramalarının, baskıya direnmelerinin sembolü olmuştur (Bumin, 1990: 53). “Kent havası özgür kılar” sözü de bu tür süreçlerin bir ifadesi olagelmıştır.

Günümüzün devasa kentleri, “insanlık” durumunu yok etmektedirler. Bu bakımdan, Toplumsal Ekoloji’ye göre yapılması gereken, kentlerin ademi merkezileştirilmesi⁷⁰ ve içinde yer aldıkları ekosisteme uyum sağlamış “eko-cemaatler”e dönüştürülmesidir. Bu noktada Bookchin, “kent” ile “kentleşme”nin bir birine karıştırılmaması için ademi merkezileşmenin kentsel geleneği kırmak gibi bir amaç taşımadığını vurgular (1996a:34).

Özgürlükçü belediyecilik, yaşamın –toprak, fabrikalar, ulaşım ve benzeri gibi- maddi araçların üzerinde halk denetimi olmasını öngören yeni bir politika ileri sürmesi anlamında “özgürlükçü”⁷¹ bir projedir. Özellikle, doğrudan, yüz yüze yurttaş meclisleri aracılığıyla, kamu meseleleri üzerinde yurttaş denetimi olmasını öngören yeni bir politika ileri sürmesi anlamında ise “belediyeci”dir (Bookchin, 1994: 70). Özgürlükçü belediyecilik, dış dünyaya kapalı, kendi kendine yeterli bir öngörü

⁷⁰ Ademi merkezileşmeyle ilgili olarak, Bookchin’in birbiriyle bağlantılı üç tezi olduğu vurgulanmaktadır. Bunlar; 1) Yerel, ölçek olarak verimlidir –“Küçük” ekolojik olarak güzeldir, çünkü eş zamanlı bir biçimde çevre üzerindeki insan tahribatını azaltır-, 2) Yerel ölçek ekolojik olarak eğitici –Yurttaşlar ve doğal dünya arasındaki karşılıklı etkileşim, ekolojik saygıyı geliştirir-, 3) Ütopyacılık, ekolojik bir gerekliliktir –Ekolojik ütopya hem “motivasyon”a yöneliktir, hem de “pratik” bir ihtiyaçtır (Gundersen, 1998: 195).

⁷¹ Bookchin, “özgürlükçülük” teriminin, çağdaş Amerikan sağcı mülk sahipleri tarafından değil, ondokuzuncu yüzyılın Avrupalı anarşistler tarafından yaratılan bir terim olduğunu vurgular (Bookchin, 1994: 70).

değildir. Tersine, böyle bir eğilimden kaçınmak ve kendi kendine yeterli topluluklarının işleyişini akılcı ve ekolojik şekilde koordine etme ihtiyacını karşılamak için bölgesel bir temelde belediyelerin ve belediye ekonomilerinin karşılıklı bağımlılıklarını sağlama bağlamında “konfederalist”tir (Bookchin, 1994: 70). Dolayısıyla, özgürlükçü yerel yöneticilikte politik kararlar (belediyelerin) yurttaş meclisleri tarafından belirlenir, biçimlendirilir ve kararlaştırılır. Yönetimsel kararlar, belediyelerin dikkatli gözetimine tabi olmak üzere, konfederal konseylere gönderilen “geri çağrılabilir” delegeler tarafından alınır.

Özgürlükçü yerel yöneticilik projesinin temelindeki düşünceler, Bookchin’in sık sık “demokrasinin sahip olduğu yüksek bilinç düzeyinin, yurttaşlık ruhunun, sorumluluk duygusunun ve estetik boyutunun” olduğunu ileri sürdüğü Antik Yunan demokrasisinden esinlenmiştir. Atina demokrasisi, hem ahlak, hem sosyoloji, hem de ekonomiyi içinde taşıyan bir niteliğine sahipti. Görevlerin sıra ile yapılması, görevlere kur’a ile atama yapılması, yönetici heyetlerin, daha çok sayıda vatandaşa yönetimde pay verebilmek adına, kullanışsız olacak kadar, geniş tutulması, bu demokrasi anlayışının temel niteliklerini oluşturur. Bu sistemde, yönetim, birkaç kişinin değil, çoğunluğun elindedir. Ayrıca, oy verme işlemi renkli bir eylem, siyasi makamlara gelmek önemsiz bir durum ve her vatandaşın hayatında sıradan bir olay, kamu sorunlarını resmi ya da resmi olmayan yollarla tartışmak, vatandaşların yaşamsal uğraşlarından ve zevklerinde biridir. Bir kişinin durumu nasıl olursa olsun, vatana hizmet edebilme olanağı vardır. “Hiç kimse bir görevi yapmaya doğuştan hak kazanamaz ve görevi satın alamaz, eşit imkanlarla doğal yetenekleri sayesinde hak ettiği yere gelir” (Sabine, 1969: 10-11). Perikles, Antik Yunan’da vatandaşlığın çok boyutlu bir erdem olduğunu şöyle ifade eder (Sabine, 1969: 11):

“Atina vatandaşı evine baktığı için devleti⁷² ihmal etmez, iş hayatına atılmış olanlarımızın bile siyaset hakkında epeyce bilgileri vardır. Sadece biz kamu sorunlarıyla ilgilenmeyen birini zararsız değil, yararsız bir kişi sayarız; ve, pek azımız yaratıcı olsak bile, hepimiz siyasetten iyice anlarız”.

⁷² Antik Yunan için kullanılan “devlet” teriminin, ulus-devlet yapısını ifade etmediği belirtilmelidir. Atina demokrasisinin “devlet” ile karşılaştırılmayacağına yönelik tartışma için bkz. (Bookchin, 1999b: 66-67).

Özgürlükçü belediyeçilikte, vatandaşların yükümlülükleri de Antik Yunan uygulamasından derin izler taşır. Antik Yunan demokrasisinde hak ve hukuk, vatandaşların ortak hayatını kurmak ve düzenlemek demektir. Vatandaşın hakları vardır, ama bunlar birey olmanın özelliği değildir, toplum içindeki durumu gereği kendisine aittirler. Vatandaşların yükümlülükleri de vardır, ama onları yerine getirmek için devlet tarafından kullanılmaz, bunlar kişisel yeteneklerini geliştirdiği inancıyla yerine getirilir. Bu sistemde, “özgürlük” ve “kanuna saygı” iki esas değerdir. Şehirdeki etkinlikler, vatandaşların istekli işbirliğiyle yürütülür. Bu işbirliğinin sağlanmasının başlıca aracı ise izlenecek siyasetin bütün yönleri ile tam bir özgürlükle ve etraflı olarak tartışılmasıdır (Sabine, 1969: 14).

Özgürlükçü belediyeçiliğin esin kaynakları ve en eski örnekleri, Antik Yunan uygulamaları ile sınırlı değildir. Yaklaşık yedi-sekiz bin yıl önce eski Sümer’de de bu tür yapıların olduğu ileri sürülmektedir. Ancak, bu tür uygulamalar, Eski Yunan’dan itibaren bilinir hale gelmiştir. Yunanlılardan sonra halk meclisleri gibi uygulamalar, Roma’da halk gücünün merkezi olmuştur. Roma’yı takiben, benzer uygulamalar, Avrupa’nın ortaçağ köylerinde hemen hemen aynı zamanda oluşmuş ve hatta Rusya’da, özellikle bir dönem için Slav dünyasında ortaya çıkmıştır (Bookchin, 2002: 43). Bu süreç, Avrupa’daki komünal hareketlerle devam etmiştir.

Özgürlükçü yerel yönetimcilik, genel olarak –çeşitli türlerdeki- devlet, özel olarak da cumhuriyetçi devlet yapısı altındaki örgütlenmeye sıcak bakmaz. Dolayısıyla, inisiyatif ve referandum gibi araçları kullanmayı yaygınlaştırarak, ulus-devletin “demokratikleştirilmesi” çabalarını reddeder. Çünkü, yukarıda da vurgulandığı üzere, “asgari” bile olsa devletin sömürücü ve baskıcı niteliğinin değişmeyeceğine inanılır. Buna göre, özgürlükçü yerel yönetimcilik, devlet kurumunun olmadığı bir ortamda bizzat yönetim sürecinin kendisi olmak idealine dayanır. Nitekim, Alex’ten yaptığı alıntıda Görmez (1997: 70), “çoğu kitaplar yerel yönetimleri, yönetim sisteminin bir parçası olarak görürler. Halbuki değildir. Yerel yönetimler diğer siyasal kuruluşlardan daha siyasaldır” diyerek, yerel yönetimlerin, devletin yönetsel egemenliğinin dışında kurumlar olduklarına işaret etmektedir. Öte yandan Mill de yerel yönetimleri, devletin özgürlük üzerindeki tehditkar gücünün sınırlayıcısı olarak nitelerken (Güler,1998: 14), benzer noktalara vurgu yapmaktadır.

Özgürlükçü yerel yönetimciliğin amacı, yok olmuş olan kamusal alanı canlandırıp, yeni bir politik alana dönüştürmek ve pasif seçmenlerin ötesinde aktif yurttaşlar oluşturmaktır (İdem, 2002: 16). Aktif yurttaşlar tarafından oluşturulan mahalle ve kasaba meclis toplantılarıyla, bunlara dayanan iktidarı kurumsallaştırarak, radikal anlamda politikanın köklerine geri dönüleceği ve doğrudan demokrasinin yeniden dirileceği öngörülmektedir. Öte yandan bu proje, tabana dayalı demokrasi ve doğrudan demokrasi talepleriyle kurulup, seçildiklerinde devleti reformlar yoluyla düzeltmek ve kapitalizmin halklar ve çevre üzerindeki etkisini hafifletmek amacına doğru evrilen bazı yeşil partilerden (Biehl,1993: 158-180) farklıdır. Bu bağlamda, özgürlükçü yerel yönetimcilik, radikal ve özgürlükçü kent kurumlarının oluşturulması savına dayanarak mücadele eder ve devleti, her zaman baskıcı bir kurum olarak algılar.

Toplumsal Ekoloji, günümüzdeki yerel yönetim yapılarını ve uygulamalarını eleştirir. Ademi merkezîyetçilik, günümüzün devlet adamlarının bencilce amaçlarına alet edilmektedir. Bu kavram, sadece coğrafi, bölgesel ya da politik değerleri içermez; aynı zamanda manevi ve kültürel değerleri de barındırır ki, Bookchin'e (1999b: 290) göre, insan topluluğunun yeniden güçlendirilmesini, bireyin yeniden güçlendirilmesine bağlayan değer de budur.

Egemen yerel yönetim söylemi, pek çok sınırlamaya dayanmakta ve olgunun içeriğini boşaltmaktadır. Mevcut yaklaşımlarda ademi merkezîlik, örneğin, ekolojik politikalar konusunda, insani ölçek yerine sadece arz ve yeniden döngüye sokma alternatifleriyle sınırlı tutulduğundan, anlamını yitirmektedir. Bu bağlamda toplumu ademi merkezîleştirme amacı, kolaylıkla “taze yiyecek elde etmek”, “atıkların işlenmesi”ni sağlamak, “nakliye masraflarını azaltmak ya da toplumsal yaşam üzerinde “daha fazla” -“tam” değil- halk denetimini sağlamak olabilmektedir. Bu durum, olgunun içeriğini boşaltarak, doğrudan demokrasi ve ekolojik, özgür, doğal, dengeli toplumlar oluşturma işlevinin yok olması demektir (Bookchin, 1996a: 76).

Özgürlükçü yerel yönetimciliğin özü ademi merkezîliğe dayalı olmakla birlikte, ademi merkezîliğin dar görüşlülüğe dayalı sorunlar yaratabileceği de göz ardı edilmez. Bu nedenle, ademi merkezîleştirilmiş toplumlardaki demokratik belediyelerde ekonomik ve kültürel dar görüşlülüğü önlemek için bunların kendi

maddi karşılıklı bağımlılıkları temelinde bir “belediyeler konfederasyonu” öngörülür. Çünkü, kendi kendine yeterli toplum yaşamı –bugün mümkün olsa dahi- hiçbir şekilde gerçek bir tabandan gelen demokrasiyi garanti edemez. Belediyelerin konfederasyonu, kendi belediye bileşenleri arasında karşılıklı etkileşim, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ortamı olarak, bir yandan güçlü ulus-devlete karşı, bir taraftan da dar görüşlü kasaba ve kente karşı tek seçeneği oluşturacaktır (Bookchin, 2002b: 48).

Toplumsal Ekoloji’de kenti gerçek işlevine kavuşturacak bir yurttaşlığı ve yurttaşlar topluluğunu canlandırmak hedeflenmektedir. Özgürlükçü yerel yöneticilik sürecinde yurttaşın (halk) tanımı, konumu ve işlevi, ulus-devlettekinden farklıdır. Diğer ifadeyle, hedeflenen yurttaş yapısı, “seçmen” ve “vergi mükellefi”ne indirgenmiş yurttaş yapısından oldukça farklıdır. Bookchin (1996a: 228), bu farklılığı şöyle ifade eder:

“ ‘Halk’ terimi, eğer o halk fiziksel mevcudiyetini sergileyecek ve o mevcudiyeti toplumsal bir anlam yükleyecek kurumsal yapıdan yoksunsa; eğer toplumsal yaşamı biçimlendiren politikaların tartışılması, formüle edilmesi ve kararlaştırılması için toplanamıyorsa, anlamsızdır. Bu politikaların formülasyonları dolayimli ve vekalet dayalı kurumlar tarafından meclisteki insanların yüz yüze karar oluşturma süreci olmaktan çıkarıldığı oranda, halk toplumsal yaşamın tek kurucu gücü olarak ortadan kaldırılmış ve azınlığın eline teslim edilmiş olan toplum bir soyutlamaya, insansız bir “kamu alanı”na ya da sadece bir kamusal boşluğa indirgenmiş olur”.

Ademi merkezîyetçilik, “fiziksel” ve “kurumsal” olmak üzere iki ayrı biçime sahiptir. Ademi merkezîyetçiliğin fiziksel biçimini oluşturmak uzun yıllar alabilirken, kurumsal biçimini hemen ve kolayca oluşturmak mümkündür (İdem, 2002: 16). Toplumsal Ekoloji’de, günümüzdeki kentlerde özgürlükçü yerel yöneticiliğin hayata geçirilebilmesi bakımından, söz konusu ayrıma büyük önem verilmektedir. Buna göre, örneğin, New York gibi büyük bir kentin fiziksel olarak ademi merkezîleştirilip, sahici yerleşimlere ve sonunda komünlere bölünmesi, uzun zaman alacaktır. Bunun yerine, böyle büyük bir kentin yavaş yavaş kurumsal açıdan

merkeziyetçi olmayan bir hale getirilmesi daha mantıklı ve kolaydır (Bookchin, 1999b: 377). New York örneğinde olduğu gibi kentlerde yapılacak kurumsal ademi merkezileşme ile iktidar merkezi, kent merkezlerinden mahallelere ve küçültülmüş olan yerel yönetimlere kayar. Buralarda insanlar, kendilerini ilgilendiren her konuda yerel, bölgesel ve uluslararası sorunlar hakkında politika oluşturma alanlarını kurarlar. Bu çerçevede, mahallelerde ya da semtlerdeki halk meclislerinden oluşacak olan belediyeler, bu anlamda potansiyel olarak doğrudan demokrasinin politik kurumsal yapıları olabilir (İdem, 2002: 16).

Özgürlükçü yerel yöneticilik, aynı zamanda “politik dönüşüm”le ilgili bir düşünce tarzı⁷³ olmak bakımından önemlidir. Konfederasyon oluşturmak için birbiriyle bağlantılı kendi kendini yöneten köyler, kasabalar ve kentler kurmayı (veya dönüştürmeyi) hedefler. Bu çerçevede, özgürlükçü yerel yöneticilikte topluluk üyeleri, şehir ve mahalle meclisleri gibi varolan yerel politik forumları yavaş yavaş halk meclislerine dönüştürerek geri kazanmak amaçlanır. Doğrudan demokrasi konusunda halkı eğitmek yoluyla ve yerel seçim kampanyalarını kullanarak, özgürlükçü yerel yöneticilikle devletten -egemen yönetim aygıtları olarak şirketlerden ve ulus-üstü kurumlardan (DTÖ, IMF, DB vs)- karar alma gücünü geri almayı ve yurttaşların politik aktör olarak kendi güçlerini açıkça ele almaları öngörülür (Heller, 2002: 119). Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji’ye geçişin, bir kerede bir devrimle değil, süreç içinde özgürlüğün genişletilmesiyle gerçekleşeceği öngörülür.

Özgürlükçü yerel yöneticilik projesi, son tahlilde Toplumsal Ekoloji düşüncesinin “tutarlılık” ve “akılcılık” ilkelerine göre tasarlanmıştır⁷⁴. Bu proje, yerel yönetimlerin dayandığı temel değerler olan “özgürlük (liberty), katılım (participation) ve etkenlik (efficiency)” (Keleş, 1994: 40) gibi unsurların tam olarak hayata geçirilmesini hedeflediğinden, özetle şu dört ilke üzerine kurulmuştur: 1) “Halk meclisleri”nin yeniden canlandırılması, 2) Meclislerin konfederasyonu, 3) Gerçek yurttaşlık okulu olarak komünal ve konfederal siyasetin inşası, 4)

⁷³ Özgürlükçü belediyecilik, bazı çevrelerce, eko-anarşist bir kuram olarak, anarşizmin yeni bir biçimi olarak tartışılmaktadır. Bu politik düşünceye göre, topluluğun faaliyet alanının sınırları, geleneksel anarşist düşünceden kesin bir kopuşla kendine özgü basit bir işleyişten, değer ve ilkelerden oluşan özyönetim merkezli topluluk hakkına dayanır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Barry, 1999: 91).

⁷⁴ Özgürlükçü Belediyecilik çerçevesinde Bookchin’in görüşleri hakkında ayrıntılı bir eleştiri için bkz. (Clark, 2004).

“Mülkiyetin belediyeleştirilmesi”yle, ekonomik yetkileri elinde bulundurması ve ortak üretim yoluyla kamusal demokrasinin gerçekleştirilmesi (Light, 1998: 8).

1.3.1. Komün Tipi Örgütlenme

Toplumsal Ekoloji’ye göre akılcı ve özgür bir toplumun gerçek bileşenleri, bireysel değil, toplumsal bir nitelik taşır. Kurumsal olarak ifade etmek gerekirse, özyönetime sahip bir yerleşim, toplumun tabanını oluşturarak, hem toplum için hem de birey için bir temel işlevi görür. Yerleşim, özyönetim düşüncesi için oldukça önemlidir. Çünkü, insanların düşünsel ve duygusal yönden karşı karşıya gelip, görüş alış-verişinde bulundukları ya da diğer deyişle, birlikte yaşam sürecinin gerçekleştiği yerlerdir. Yerleşimler, sadece komşuluğun değil, gerçek anlamda organik olan ve karşılıklı insan ilişkileri için zorunlu/gerekli nitelik taşıyan “dayanışma”nın ortaya çıkmasını da sağlar (Bookchin, 1999b: 315). Nitekim, yerleşimler, doğadaki organik ilişkilerin, ikinci doğadaki yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Toplumsal Ekoloji’de özyönetime uygun yerleşimler, “komün” örgütlenmesine dayalı yerleşimler olarak tasarlanmaktadır. Bunun çeşitli gerekçeleri vardır. Bunlar içinde en önemlisi, Antik Yunan kent örgütlenmesindeki gibi bir kaygıya dayanır. Antik Yunan’da kent sakinleri, etnik yapıya dayalı olmayan yapı niteliği taşımaktadır. Kent, ancak bu yolla, özel bir tür toplumsal mekan oluşturmaktadır. Kent sakinleri, yurttaşlık kurumlarının önünü tıkayan aile bağlarının ortadan kaldırılması için “mıntika”lara bölünmüştü. Her mıntıkaya “kabile” adı verilmişti. Böylece, geleneksel kabile zorunlulukları ve yabancı haklarını kısıtlayan kan yeminleri ortadan kalkarak, Atina’nın yerleşimsel alanı genişlemiş, son derece etkin bir yurttaş kitlesi ortaya çıkmıştır (Bookchin, 1999b: 62). Toplumsal Ekoloji’de de ekolojik içerikli bir “kent sakinliği” kavramının geliştirilmesi amaçlandığından, arkaik kan bağı ya da totaliter niteliklerden arınmış biçimde, insan topluluğunun organik bağlarının tekrar kurulması esastır. Bu tür ilişkileri kurmak ve geliştirmek için de “komün tipi örgütlenme” öngörülmektedir.

Kent, Antik Yunan’daki anlamıyla (polis) ele alındığında, politikayı, yurttaşların bir araya gelerek sorunlarını akılcı biçimde tartıştıkları ve işlerini yüz yüze gelerek idare ettikleri biricik dünyayı yaratmıştır (Bookchin, 1999b: 179). Bu bağlamda, dayanışmaya dayalı bir toplumun, aynı zamanda demokrasiyi de

gerçekleştirmesi için kentler, komün tipine uygun olarak örgütlenecektir. Nitekim, yerel yönetimlerin demokrasi ile birlikte anılmasının temelinde de “komün” düşüncesi vardır. Komünler, ortaya çıktıkları dönemlerdeki iktidar yapılarına karşı özgürlüğün, eşitliğin, katılımın, kısaca kendi kendini yönetmenin sembolü olmuşlardır (Görmez, 1997: 17). Özgürlükçü yerel yöneticilikte komünlere önem verilmesinin arka planında, kentlerin demokrasi, özgürlük gibi olgularla yakın ilişkisi ve özellikle ortaçağda halkın özgürleşmesi ve demokrasinin yaşanması sürecinde bu kurumların oynadığı tarihsel rol vardır.

“Belirli bir uzam (mekan) üzerinde yaşamını sürdüren bir topluluğun birlikte yaşamaktan kaynaklanan sorunlarını çözmek ve toplu gereksinimlerini karşılamak amacıyla oluşturulmuş” birlikler ya da örgütler anlamına gelen (Ertan, 2002: 23) komünler, “özgürlük” düşüncesinin odağında yer alan kurum olarak nitelenebilir. Keleş, “Amerika’da Demokrasi” adlı eserinde Alexis Tocqueville’in, komün ile özgürlük arasındaki kurduğu yakın ilişkiye dikkati çeker (1994: 36): Tocqueville, “özgür toplulukların gücünü komünlerde toplandığını” söyleyerek, “bilim yaşamı için ilkokul ne anlam taşıyorsa, özgürlük açısından da, komün kuruluşlarının anlamı aynısıdır. Özgürlüğü, halka komünler getirir; halkın bu özgürlükten yararlanmasını olanaklı kılarlar”.

Diğer yandan komünler, demokrasiyle özdeşleştirilmeleri nedeniyle de önemlidir. Kendi kendini yönetme geleneğini günümüze taşıyan komün demokrasisi, ideal anlamıyla “demokrasi” düşüncesini yansıtır. Bu bakımdan, komünlerin, Batı demokrasisinin (temsili demokrasi) temellerini oluşturduğu tarihi bir gerçektir (Ertan, 2002: 26). Toplumsal Ekoloji’nin yönelttiği eleştiriler bağlamında temsili demokrasinin, temsili kurumlara dönüşerek, merkezi yönetiminin aracı durumuna gelmesi, komünlerin, demokrasi düşüncesinin odağında olduğu düşüncesini değiştirmez.

Komünlerin aynı zamanda kentteki toplumsal yaşamı örgütleyen bir kurum olması, onun ideal örgütlenme biçiminin “beledi” olmasını doğuran doğal bir süreçtir. Nitekim, ortaçağda komünlerin ortaya çıkış gerekçeleri, belirli toplu gereksinimleri karşılama ve yerel nitelikli sorunları çözüme kavuşturma ihtiyacına dayanmaktadır. Bu bakımdan, kentsel mekan üzerindeki yaşantının örgütlenmesi ve

kentsel topluluğun yönetilmesi görevleri olan komünlerin yönetsel birimi “beledi (municipality)” olarak adlandırılmaktaydı (Ertan, 2002: 24). Tarihsel işlevlerinin ötesinde belediyenin komünal yaşamdaki anlamı, fikirlerin özgür değişimi ve bilinçliliğin özgürlüğün hizmetine verildiği yaratıcı bir çaba üzerine kurulan birlik olmasıdır. Hiyerarşik baskıdan ve maddi sömürüden kurtarılmış olarak belediye, yaşamın iyiliği için etik bir alandır (Bookchin, 2002: 41).

Doğaldır ki, belediye, bütün yüceltmelere rağmen, Toplumsal Ekoloji’de bugün olduğu yapıyla kabul edilmez. Bookchin’e göre, egemen yapı içerisinde (modern) belediye kurumu, devlet benzeri birçok özelliklerle aşılanmış ve genellikle ulus-devletin ve kapitalizmin bir aracı olarak işlemektedir (2002: 41). Oysa, komün düşüncesinin somut politik boyutu, özgürlükçü bir belediyeyi hedefler.

Toplumsal Ekoloji’de komün tipi örgütlenme, temel bazı özelliklere ve işlevlere sahiptir. Komün yaşamında çalışma, mülkiyet ve aile ilişkileri, kan bağının ötesinde başat bir yapı oluşturur. Özel mülkiyet genellikle kaldırılmış ya da koşullu olarak korunmuştur. Mekanlar, kendi başına ekonomik, siyasal ve manevi bir birim oluşturan grubun ortak malıdır. Herkes, olanakları ölçüsünde grup içinde çalışır. Grup kararlarının alınmasında temel ölçü, üyelerin görüşleridir. Bireyin kişiliği, grubun varlığını sürdürebilmesinde temel etkindir. Sorumluluk sahibi bireysellik ve ortaklaşmacılık, birbirinin koşulu olan iki temel unsurdur. Grup içinde hiyerarşi yoktur ve yönetim yetkisi, -tahakküm içermemek üzere- bilinçli olarak kabul edilir. Grup içindeki toplumsal bir yetki (Antik Yunan’daki gibi), grubun gizilgücünü artıracaktır. Bireylerin yaptıkları işlerin türü, toplumsal statüyü ya da geleneksel sınıflandırmaları belirleyen bir ölçü değildir. Her grup, grup üyelerinin benliğini ve bireyselliğini güçlendirmeyi amaçlar. Hayat pratiğini eşitlemeye çalışmak, bütün üyeler için benzer davranış normları dayatmak, grubun gücünü, dinamiğini doğuran gücü yok etmek anlamına gelir (Degen, 1999: 88-89).

Bookchin’in “komünalizm”⁷⁵ olarak da adlandırdığı komün tipi örgütlenmeye dayalı yaşam tarzı, eski sol ideolojilerin –özellikle marksizmin ve anarşizmin- en iyi taraflarını bünyesinde toplar. Bookchin’e göre komünalizm, politikayı onun en geniş,

⁷⁵ Bookchin, “komünalizm”in, anarşizmden derin izler taşımakla birlikte, ondan farklı olduğunu vurgular. O’na göre komünalizm, anarşizmden farklı olarak, “radikal literatürde tamamen keşfedilmesi gereken kendi haklarına sahip ayrı bir gelenek ve ideolojidir” (Bookchin, 2002: 40).

en özgürlükçü anlamında geriye kazanma ve belediyenin potansiyelini, akli ve diyalogu geliştiren bir arena olarak gerçekleştirme çabasıdır. Komünalist düşünce, belediyeyi, en azından potansiyel olarak organik evrimin ötesinde toplumsal evrim alanına doğru dönüştüren bir ilerleme olarak kavramlaştırır. Komünalist yaşamla kent, aileleri ve kabileleri birleştiren arkaik kan bağının hukuksal olarak ortadan kaldırıldığı yerlere dönüşür. Akrabalık, cinsiyet, yaş ve diğer şeyler üzerine dayalı hiyerarşilerin potansiyel olarak ortadan kaldırılabilirdiği ve genel olarak paylaşılan bir insanlık temeline dayalı özgür toplumla değiştirilebildiği bir alan biçimini alır (Bookchin, 2002: 40-41). Komünalizm düşüncesiyle, hiyerarşik ve kapitalist toplumun bütünsel bir eleştirisi yapılarak, sadece toplumun politik yaşamı değil, ekonomik yaşamını da değiştirmek amaçlanır. Komünalizmin amacı, ekonomiyi ulusallaştırmak veya üretim araçlarının özel mülkiyetinin devamını sağlamak değil, onu “belediyeleştirmek”tir.

Özgürlükçü yerel yönetim projesinde komünalizm, kararlı şekilde devletçi belediye yapılarını ortadan kaldırmayı ve bunları, özgürlükçü bir yönetim sisteminin kurumlarıyla değiştirmeyi hedefler. Radikal şekilde kentlerin yönetici kurumlarını mahallelere, kasabalara ve köylere dayalı popüler demokratik meclislere dönüştürmeye çalışır. Bu popüler meclislerde yurttaşların, doğrudan demokrasi içinde politik kararlar alarak ve insani, rasyonel bir toplum idealini yaşama geçirerek, toplum sorunlarını yüz yüze ilişkiler temelinde ele almaları öngörülür (Bookchin, 2002: 41). Bu bağlamda, bireysellik ve ortaklaşalık fikrine dayalı olan komün düşüncesi, doğrudan demokrasiyi gerçekleştirmenin bir aracı olarak görülmektedir.

1.3.2. Doğrudan Demokrasi

Toplumsal Ekoloji politikalarının oluşumunda Antik Yunan’daki bazı tecrübelerin, doğrudan demokrasinin anlamı ve biçiminin belirlenmesinde de söz konusudur.

Toplumsal Ekoloji’nin anlayışına göre yurttaşların kararlarına uymadıkları taktirde kolayca geri çağrılabilir koordinatörleri dikkatlice denetleyen kuralları ve yönetimleri belirlemeye yönelik halk meclislerinde politika oluşturulması öngörülür. Yani, “yönetim”, vekalet verilen ve her an geri çağrılabilen temsilciler tarafından oluşturulmuş konseylerce icra edilmektedir. “Politika” ise yerleşik tüm yurttaşlar

tarafından yurttaş meclislerinde yüz yüze formüle edilerek, halkın doğrudan yönetilmesini esas alan bir demokrasiye dayalıdır (İdem, 2002: 12). Diğer deyişle, Atina polis’inde temel gerçekliklerden biri olan doğrudan demokrasi (Biehl, 1998: 6), Toplumsal Ekoloji’nin başlıca ideallerinden birisidir.

Özgürlükçü yerel yönetim projesinde ilke olarak Antik Yunan felsefesinin yanında, tarihsel bazı pratiklere de göndermede bulunulur. 1793’te Fransız Devrimi’ni radikal biçimde ilerleten “Paris Seksiyonları”, Amerika’daki New England kasaba toplantıları ve gelişmiş, yarıda kesilmiş ya da tam gelişmemiş yapılar olarak İsviçre Konfederasyonu, kitlesel kontrolün sürekli bir politik sistem oluşturabildiği, Antik Yunan demokrasi felsefesinden ilham alan uygulamalardır (Bookchin, 1999b: 74). Nitekim, kamusal alanın yaratıldığı Antik Yunan’daki “agora”, Romalılarda “forum”a, ortaçağda “komün”e, Rönesans’ta “plaza”ya dönüşerek, yurttaşların bir araya gelerek, doğrudan demokrasiyi gerçekleştirdikleri yerler olmuşlardır (Ata; 2003).

Gerçekten de günümüzün temsili (modern) demokrasisi ile Antik Yunan’daki doğrudan demokrasi karşılaştırıldığında, iktidarın kullanılması bakımından yaşamsal farklar ortaya çıkmaktadır. Doğrudan demokrasi, iktidarın doğrudan kullanılmasında sürekli olarak halkın katılımını sağlarken, temsili (dolaylı) demokraside büyük ölçüde iktidarın sınırlanması ve denetimi söz konusudur. Yani, günümüzün demokrasilerinde yönetenler (devlet/siyaseti meslek edinenler) ve yönetilenler (vatandaşlar/siyaseti bütünüyle unutanlar) vardır. Antik Yunan demokrasisinde ise bu ayrımların hiçbir anlamı yoktu (Sartori, 1993: 3004).

Bookchin, özgürlükçü yerel yönetim projesinde demokrasi idealinin önemine değinirken, Rousseau’nun “Toplumsal Sözleşme” adlı eserinde yaptığı gibi doğrudan demokrasi ile temsili demokrasiyi anlamını irdeler. Ona göre, Rousseau’nun vekillik ve delege etme, doğrudan ve temsili demokrasi arasında yaptığı ayrım çok açıktır. İktidarı delege etmek, kişiliği en ayrılmaz özelliklerinden yoksun bırakmaktır; bireyin, sadece kendi kişisel yaşamının idaresine sahip olduğunu değil, aynı zamanda onun en önemli –toplumsal- bağlamıyla uğraşma yeteneğinde olduğunu da yadsır (Bookchin, 1994: 228). Dolayısıyla, doğrudan demokrasi, temsili

demokrasinin sorunsal içeriğinden farklı nitelikler taşıması nedeniyle, yurttaşlığın gerçek anlamda yaşanabilmesi için bir fırsat sunmaktadır.

Doğrudan demokrasi, etkin yurttaşlık için tercih edilen bir düşüncedir ve bunu gerçekleştiren doğrudan eylemin en ileri biçimidir. Bu bağlamda, özgür bireyin doğrudan, etik ve akılcı bir şekilde toplumsal meseleleri idare etme kapasitesi olduğunu varsayan bir duyarlık, bir yurttaşlık ve benlik görüşüdür. Özyönetimdeki bu benlik boyutu, “yönetim” ve “etkinlik” gibi yan yana kullanılan terimlerin genellikle gölgelediği kişisel bağımsızlığa, egonun ve düşünsel algılamamanın tutarlılığına yönelik sürekli bir çağrıdır. Ahlaki talebi ve güçlenme hakkını ileri sürmede bu benliğin sürekli olarak uygulanması –kişinin toplumsal meselelere doğrudan müdahalesiyle, onu etkilemesi- olarak doğrudan demokrasi, bireyin üstlenebileceği en önemli toplumsal rolde etik bir karakter oluşturuca biçimdir. Sonuç olarak; doğrudan demokrasi, aynı anda hem ego tarafından kamu alanını geri istemenin, hem egonun kendi kendini güçlendirmeye doğru gelişimi, hem de toplumdaki etkin bir katılımcılığın olarak doruk noktasıdır (Bookchin, 1994: 481).

Özgürlükçü yerel yönetimin benimsediği doğrudan demokraside gücün bir kişide, zümrede, partide ya da devlette toplanması değil, mahallelerdeki, köylerdeki ya da kentlerdeki yurttaşlara yayılması amaçlanır. Mahallelerde, kasabalarda kurulacak “halk meclisleri”nden gelecek olan delegelerin oluşturacağı “yasal güçleri olmayan”, ancak büyük etik güce sahip olan meclislerin kurulması, yerleşimlerde yurttaşların aktifleşmesini sağlayarak yeni bir “politik alan” yaratılmasına hizmet edecektir. Bunun da insanların yaşadıkları yerlerdeki ve daha büyük kapsamlı sorunlarla yakından ilgilenmelerinin ve aktif olarak yaşamlarına müdahale edebilmelerinin somut ve psişik alt yapısını oluşturacak mekanları bugünden kurma olanağı sağlayacağı ileri sürülmektedir. Böylece, belli bir kitleliliğe sahip olacak olan kurumsallaşmış bir delegeler meclisinin, temsil gücü azalmış yerel yönetimin etkinliklerini yakından izlemesi, denetlemesi ve kendi sorunları ile ilgili halk meclislerinde oluşturulan politikaları icra etmeleri, bir yerleşim yerindeki politik havayı değiştirecektir (İdem, 2002: 13). Bu şekilde oluşturulacak bir yerel yönetim yapısı, bölgesel ve ulusal ölçekte, ancak “konferasyon”a dayalı bir örgütlenmeyle etkili görülmektedir. Bu nedenle, Toplumsal Ekoloji, her yerel yönetimin kasaba ve kentlerin farklılıklara uyum sağlayan, geri çağrılabilir ve rotasyona tabi vekillerin

oluşturduğu konfederal bir özgürlükçü yerel yönetim politikasını benimser (İdem, 2002: 13).

Özgürlükçü yerel yönetim projesinin doğrudan demokrasi uygulamalarında kararların alınması, uygulanması ve karar uygulayıcılarının durumu özellikle önemlidir. Bütün kararlar, konfedere kasaba ve kentlerin halk meclislerinin çoğunluğu tarafından onaylanmalıdır. Politikaların halk meclislerinde yerleşik yurttaşlar tarafından oluşturulması ve sadece burada oluşturulan politik kararların seçilmiş vekiller tarafından icra edilmesi esastır. Seçilmiş vekillerin hiçbir şekilde ve koşulda kendi başlarına politika oluşturma yetkileri yoktur (İdem, 2002: 13).

Özgürlükçü yerel yöneticilikte her yurttaş, topluluğa ilişkin kapsamlı kararların alınmasına katılmakta özgürdür. Burada belirleyici olan, katılmaya zorlama ya da katılma ihtiyacı değil, bireyin katılma özgürlüğüdür. Dolayısıyla, yurttaşlar, kamu meselelerine karar vermeyi ya da vermemeyi seçmekte özgürdür (Bookchin, 1994: 478).

Katılımdaki özgürlüklerin yanısıra, oy kullanma ve seçme eylemleri de temsili demokraside olduğundan farklıdır. Toplumsal Ekoloji'ye temsili demokraside kullanılan "oy"lar, olayları kavrayış biçiminin, değer yargılarının tam ifadesi değil, bunların önceden tanımlanmış biçimlerinin bir "yüzdesi"dir. Bu bağlamda oy, görüşlerin tercihlere, ideallerin zevklere indirgenmesi, genel görüşlerin nicelleştirilmesidir (Bookchin, 1999b: 316). Öte yandan, günümüzde demokrasiyi gerçekleştirme adına "katılımcılık"ı artırma, bir "zorbalık"a dönüşmektedir (Cooke; Kothari, 2002: 15-30) ki, Toplumsal Ekoloji'nin amacı tam da bu zorbalığı yok etmektir.

Yerel yönetim organlarının oluşumunda ve yerel yönetimin işleyişinde yerel halkın katılımı, çıkarları ve sorunları yeteri kadar etkili değilse, yerel yönetimlerin gerçek anlamda demokratikliğinden söz edilemez. Diğer ifadeyle, yerel yönetimlerin etkinliğinden söz edebilmek için yerel seçimlerin yerel tercihleri ifade eder bir nitelikte olması gereklidir (Young; Rao: 1995: 99). Özgürlükçü yerel yöneticilikteki seçim düşüncesi de bu ideale dayanır. Her seçim kampanyası, bölgenin ve genel olarak toplumun sorunlarına yönelik grubun fikirlerini ve önerilerini özetlediği belge ve bilgileri gerektirir. Bu belgelerde sadece güncel

sorunlara yönelik öneriler ve talepler değil, uzun dönemde yapılması düşünülen hedefler de dile getirilir (İdem, 2002: 17). Son tahlilde, özgürlükçü yerel yöneticilikte oy kullanma ve seçim süreci, “gerçek” politikanın işletilmesi amacını taşımaktadır. Ayrıca, yurttaşlık ideali bağlamında seçimler, Antik Yunan’da “paidea”⁷⁶ sözcüğüyle ifade edilen bir kişisel gelişme süreci/aracı olarak görülür.

Yukarıda yer yer değinildiği üzere doğrudan demokrasinin gerçekleştirilmesi sürecinin önemli bir parçasını “halk meclisleri” oluşturmaktadır. Antik Yunan, halk meclisleri konusunda da Toplumsal Ekoloji’nin ilham kaynağıdır. Bilindiği üzere, Atina demokrasisinde “temsil” kavramı/uygulaması olmadığı için yurttaşlar, yılda en az kırk kez toplanan halk meclisine bizzat katılırlardı. Bu katılım, sadece yurttaşların mallarını, mülklerini, kişisel güvenliklerini korumak için yaptıkları araçsal bir uğraş değil, doğrudan katılmanın dayandığı eşitlik ve özgürlük ilkeleri üzerine kurulu yurttaş kimliğinin özü idi (Sağır, 2004 :4). Antik Yunan’daki işlevine koşut olarak, bir yerleşimdeki politik kararların, bu yerleşimdeki tüm yurttaşların katılımı ile yüz yüze alındığı halk meclisleri de özgürlükçü yerel yönetim düşüncesinin “çekirdeği”ni oluşturmaktadır. Toplumsal Ekoloji’nin politik anlayışına göre halk meclisleri, yurttaşların kendi hayatlarına ve içinde yaşadıkları yerleşime doğrudan müdahale ettikleri, toplumsal alanın (evlerinin, işyerlerinin) hemen yanı başında bulunan gerçek politik alandır (İdem, 2002: 21).

Toplumsal Ekoloji’de özyönetimin gerçekleştirilmesi için yaşamsal önem taşıyan halk meclisleri (Bookchin, 1999b: 313), özgür bir toplumun “zihni”, buralarda oluşturulan politikaları idare edenler de “elleri” olarak nitelendirilir. Diğer bir ifadeyle, halk meclislerinde politik kararların “alınması” ile bu kararların “uygulanması” arasında önemli bir nitelik farkı bulunmaktadır. Örneğin; bir yerleşimde yol yapılmasının gerekli olup-olmadığıyla ilgili kararlar, mesleklerinden veya becerilerinden bağımsız olarak tüm yurttaşlar (çiftçiler, teknisyenler, müzisyenler, zanaatkarlar vs. gibi değişik meslektekiler) tarafından alınır. Ama halk meclisinde herhangi bir konuda politik karar alındıktan sonra bu kararın eşgüdümü ve uygulaması, bu konuda uzman (yol mühendisleri, mimarlar vb.) olan kişilere

⁷⁶ Paidea sözcüğü, İngilizcede “eğitim (education)” olarak ifade edilse de Bookchin’e göre eğitim, “paidea”nın içeriğini karşılamak konusunda yetersizdir. O’na göre paidea, Antik Yunan’da genç erkeklere verilen eğitim, ağırlıklı olarak gelişime yönelik bir süreç olup, yaşam boyu devam ederdi. Bu eğitim, erkeği polis için, arkadaşları ve ailesi için bir kazanç haline getirir, onu topluluğun en yüksek etik ideallerine uygun olarak yaşamaya yöneltirdi (1999b: 94-95).

bırakılır. Halk meclislerinin bu projelerin ve buradaki görevlilerin denetimini, yerleşimin insani boyutları nedeniyle kolaylıkla gerçekleştirileceği öngörülür (İdem, 2002: 22).

Halk meclisleri, ihtiyaca, hoşnutsuzluğa vb. dayalı olarak idarecileri geri çağırabilir ve onların çalışmalarına son verebilirler. İdarecilerin etkisi, sadece meclisin verdiği kararları uygulanmasıyla ilgili olup, bunlar tümüyle meclis iradesine bağımlıdır. Bu temel ayrım, demokratik süreç içinde halk meclislerinin yapısal değil, işlevsel varlığıyla ilgili bir meseledir. Meclislerin, ilke olarak herhangi bir demografik ve kentsel koşulda –ada, mahalle ya da kasaba düzeyinde- işleyebileceği öngörülür. Özyönetim oluşumları olarak bunlar arasında seçilmiş “konfedere sınır merkezleri” tarafından eşgüdüm sağlanır. Yukarıdaki ilkeye rağmen, toplulukların nüfusunun ya da meclislerin sayısının, meclislerin yüz yüze politika yapmak ve topluluklar arası eşgüdümü sağlayabilmek adına “fazla olmaması” öngörülür. Kasaba, kent ya da bölge kuruluşlarına yollanacak delegeler, yerel meclislerin vekilleri olarak görülebilir. Modern lojistik koşullar da göz önünde tutulursa, bir topluluğun boyutları ya da sorunları ne olursa olsun, meclisin hızla toplanıp, çoğunluk oyuyla önemli politik kararların alınabileceği ve bu kararların uygulanabileceği varsayılır (Bookchin, 1999a: 174).

Toplumsal Ekoloji’nin halk meclislerinde kararlar alınırken, bütün topluluğun “konsensüs”e varması gibi hayalci bir hedefi yoktur. Bir meclis içinde ya da meclisler arasında, bir azınlığın, çoğunluk tarafından alınan bir kararı düşürme hakkı yoktur. Ancak, bu tutumun “ortak akılcı kararlar”a dönüşmediği durumlarda, “gizli bir tiranlık” doğuracağı da gözden uzak tutulmaz (Bookchin, 1999a: 174). Bu sorun, özyönetimli, yüz yüze meclislerin altında yetkin bireylerin yetişmesiyle ilgili olan etik, hatta eğitimsel bir sorun olarak görülür. Bu nedenledir ki, gerçek anlamda yurttaşlık, politika ve seçim gibi olgular, etik ve eğitimsel gelişmenin parçaları olarak kabul edilir.

Özetle; doğrudan demokrasiyle ilgili tasarılar, görece kendine yeterli, hem insani, hem de ekolojik boyutlara sahip, düşüncede organik, etikte tamamlayıcı, siyaset ve ekonomide ise katılımcı ve konfederal olan (Gundersen, 1998: 195), Toplumsal Ekoloji’nin modern (temsili) demokrasiye bir alternatif olarak

düşünülmektedir. Öte yandan, konfederal örgütlenmenin temel unsuru olarak ekonomik tasarım da egemen (kapitalist) ekonomiye alternatif olarak görülür.

1.3.3. Politik Düşünce İçinde Ekonominin Biçimi ve İşlevi

Toplumsal Ekoloji düşüncesine göre egemen üretim yöntemleri, insanlığın gelişimine katkı sağlamaktan uzak ve hatta onu gerileten bir içeriğe sahiptir. Sadece meta üretimi ve birikimine yönelik olan ekonomik mentalite, düşünsel gelişimden yoksundur. Bookchin (2005), bugün, üretimde (yeni) terimler yaratmak şöyle dursun, hala Antik Yunan’da kullanılan terimlerin egemen olmasını, değişimin, döngünün ve yıkımın olduğu bir ekonomide diyalektik kavramlar hakkında düşünülmemesinden kaynaklandığını ileri sürmektedir.

Toplumun ekolojik bir projeye göre yeniden yapılanması, ekonomik rasyonalitenin, eko-sosyal bir rasyonaliteye tabi kılınmasını gerektirir. Doğal olarak yeni projenin, verimliliğin ve karın azamileştirilmesine yönelik kapitalist sistemle uyumlu olması düşünülemez. Ekolojik bir yeniden yapılanma içinde ekonomi, teknokratik ve otoriter bir güdümcülüğün sonucu değil, özgürlüğün, komüniter ve ortaklaşmacı olanakların geliştirildiği demokratik bir yapılanmanın sonucu olmalıdır (Gorz, 1993: 26-27).

Toplumsal Ekoloji’nin ekolojik toplum projesinde ekonomik yapı tasarımı da üretim ve tüketim kalıpları, doğaya bakış ve insanın işlevi vs. boyutuyla egemen ekonomik sistemin hiyerarşik ve tahakkümcü niteliğine alternatif oluşturur. Bu bağlamda, “ihtiyaçların fetişleştirilmesi”ne ve “büyü ya da öl” mantığına eleştirel yaklaşılır. Bookchin’e göre, metaların metalarla rekabet ettiği gibi ihtiyaçların ihtiyaçlarla rekabet ettiği bir dünya, fetişleştirilmiş, sınırsız bir tüketim dünyasının çarpıtılmış alanıdır. Bu sınırsız ihtiyaçlar dünyası, etkileyici reklam yöntemleri ve araçlarıyla, kitle iletişim araçlarıyla ve bireyin tarihe herhangi bir gerçek temastan sürekli uzak tutulmasıyla ve gündelik yaşamın önemsizleştirilmesiyle gelişmiştir (1994: 157-158).

Egemen ekonomik sistemin işleyişi, 16. yüzyıldan itibaren Batıda gelişen düşünsel sürecin sonucu olarak değerlendirilebilir. Batı düşüncesi ego ile dış dünyayı, yani doğa arasındaki ilişkiyi büyük ölçüde karşıtlık terimleriyle

betimlemiştir. İlerleme ruhsal kurtuluşa değil, insanın doğayı pazar yerinin hizmetine sokma yönündeki teknik kapasitesiyle özdeşleştirilmiştir. İnsanın kaderi, onun düşünsel ve ruhsal potansiyellerinin gerçekleşmesi olarak değil, “doğal güçler” üzerinde hakimiyet ve toplumun “şeytani” bir doğal dünyadan kurtuluşu olarak ele alınmıştır. Modern bilim anlayışının da etkisiyle doğa, tüm etik içeriğinden yoksun bırakılmış ve pazar ekonomisi ile de kutsallığından sıyrılmıştır. İnsanları birleştiren tüm dayanışma duygusu ortadan kalkınca, kişisel çıkar, kamu çıkarının üzerinde egemenliğini kurmuştur. İnsanların salt üretim araçları olarak nesneleştirilmesi, doğanın salt “doğal kaynaklar” olarak nesneleştirilmesini beslemiştir (Bookchin, 1994: 267-269). Bu durum, ekonomiye öncelik verip, özgürlükçü doğrultudaki kurumları göz ardı eden pazar ekonomisinin tipik özelliği olarak gelişmiştir (Bookchin, 1999b: 184-185).

Günümüzde “topluluk” kavramının içi, piyasa sistemiyle boşaltılmaktadır ve bu, topluluğun yapısının, bütünlüğünün ve biçiminin bozulması gibi sonuçlar yanında, kişiliğin bozulması sonucunu da doğurmaktadır. İnsanları canlı toplumsal ilişkilerde bir araya getiren manevi ve kurumsal bağlar kitle pazarıyla aşındırıldığı gibi öznelliği, karakteri ve öz kimliği oluşturan kuvvetler de biçim ve anlamdan yoksun bırakılmaktadır. Böylece, “inorganiklik (yapaylık)” -doğada organik olanın yerini alması gibi- toplumda ve kişilikte organik olanın yerini alır (Bookchin, 1994: 238).

Bugün, kapitalist sistem içinde/kapsamında ekonomik özgürlükler ve demokrasi adına sunulan yöntemler, yukarıdaki eleştirilerin geçerliliğini etkilemez. Modern endüstriyel yönetim tekniklerinden birini oluşturan “işyeri demokrasisi” veya “işçi sahipliği”ndeki girişimler, özel mülkiyete ve kapitalizme bir tehdit oluşturmamaktadır. “Ekonomik demokrasi”nin, yaşam araçlarına özgür ve “demokratik” olarak ulaşma, maddi yokluktan kurtulmanın garantisini oluşturan politik demokrasinin bütünleyici bir parçasını oluşturma anlamlarından çıkarak, işçilerin kar paylaşımına ve “toplam kalite yaklaşımları”yla endüstriyel yönetime “katılmaları” anlamlarına dönüşmesi (İdem, 2002: 25), son tahlilde, kapitalizmin bir politikası olarak yorumlanmalıdır.

Özgürlükçü yerel yöneticilik, ekolojik yönelimli bir ekonomi konusunda bütünlükçü bir yaklaşımı temsil eder⁷⁷. Diğer deyişle, ekonomi tasarımı, doğal olarak ekolojik toplum için öngörülen diğer kurumlarla koşutluk taşır. Bu bağlamda, tarım ve sınai üretimle ilgili politikalar ve somut kararlar, yurttaşlar tarafından, yüz yüze gerçekleşen halk meclislerinde belirlenir. İnsanlar, işçiler, çiftçiler ya da profesyoneller olarak değil, mesleki uzmanlıklarına bakılmaksızın üretim etkinliklerinin yönlendirilmesinde yer alacak yurttaşlar olarak bu meclislere katılırlar (Bookchin, 1999a: 192). Böylece, özgürlükçü ilkelere bağlı bir yerel yönetim politikası bağlamında, ekonominin yerel yönetimin eline geçmesi ve özyönetim politikasının bir parçası olarak o yerleşimde yaşayanlar tarafından idare edilmesi sağlanmış olacaktır (Bookchin, 1999b: 330).

Toplumsal Ekoloji’de ekolojik topluluk, toprağı, fabrikaları, işlikleri ve dağıtım merkezlerini kamulaştırmak ve kolektifleştirmek yerine, ekonomiyi yerel yönetimin idaresine verir ve diğer yerel yönetimlerle bir araya gelerek kaynaklarını bölgesel bir konfedere sisteme dahil eder. Ekonomik yapının işleyişi ve araçları, bir ulus-devlet ya da mülkiyetçi bir çıkar geliştirebilecek olan işçi-üreticiler tarafından değil, halk meclisleri tarafından denetlenecektir. Herkesin, topluluğa elinden gelen en iyi biçimde katkıda bulunduğu ve ortak üretim fonundan ihtiyaç duyduğu şeyi aldığı bir toplumda, özelleşmiş çıkarlardan bağımsızlaşmış bir biçimde yaşayan birey, yurttaşlığa geçmişte görülmemiş bir maddi sağlamlık kazandıracaktır (Bookchin, 1999a: 192-193). Çünkü, işçiler, çiftçiler, teknisyenler, mühendisler ve diğer meslek sahipleri, karşılıklı ilişkiye dayalı meclislerde, kendi mesleki kimliklerini yurttaş kitlesinden ayırıp, farklı çıkarlara sahip bir ekonomik grup olarak varlıklarını sürdüremezler. “Mülk”, özyönetime sahip olan yerleşimin ayrılmaz bir parçası haline getirilir ve böyle bir yerleşimin özgür nitelikteki kurumsal yapısı maddi bileşenini oluşturur. Yani, büyük bir bütünün bir parçası olarak ele alınabilecek olan mülkiyet, kendi çıkarlarını temsil eden işçiler, çiftçiler, teknisyenler vs. meslek gruplarının değil, yurttaş kitlesinin elindedir (Bookchin, 1999b: 331). Bookchin’in, ekolojik bir toplumda öngördüğü mülkiyetin niteliği, sosyalist ya da komünist yaklaşımı andırmakla birlikte, onlardan farklı bir kendine özgülük taşır (Bookchin, 2002b: 48):

⁷⁷ Özgürlükçü bir ekonomik politika hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz.(Staudenmaier, 2004).

“ ‘Mülkiyet’ ... ulusallaştırılmak, kolektifleştirilmek veya özelleştirilmek yerine belediyeleştirilebilir. Belediyeleştirilmiş bir ekonomi, kişinin mülkiyeti, mesleki veya profesyonel çıkarları tersine, tamamen kişinin ihtiyaçları ve topluluktaki yurttaşlık temeline dayanan bir yararlanma hakkı sistemine yaklaşır. Bir beledi (yerel) yurttaşlar meclisinin ekonomiyi kontrol ettiği bir yerde hiçbir birey, aşağı yukarı ‘kendisinin’ olanı, yaşam ve üretim aracını kontrol edemez. Bir bölgenin kaynaklarının konfederal olarak yönetiminde, ... dar görüşlü çıkarlar daha büyük insani çıkarlara ve ekonomik düşünceler daha demokratik ekonomik düşüncelere dönüşür. Belediyeler ve onların konfederasyonunun sorunları ele almaları, ekonominin özel çıkar etrafında düzenlenmesini ortadan kaldırır; demokratik prosedürler ve insan ihtiyaçlarının karşılanmasında sadece eşitliğe odaklanılmasını sağlar.”

Özgürlükçü yerel yöneticilikte ekonominin bir yerleşimin eline verilmesiyle, kamu denetimindeki bir ekonomiye karşı çıkabilecek mesleki farklılıkları ortadan kaldırmak kadar, yaşam için gerekli malların ortak kullanıma açılması da amaçlanır. “Herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre” ilkesi, kamu yaşamı içinde kurumlaşır (Bookchin, 1999b: 332). İnsanların yaşamlarını sürdürmek için gerek duydukları şeylere, çalışma kapasitelerinden bağımsız olarak ulaşmaları anlamına gelen bu ilke, Toplumsal Ekoloji’nin “yardımlaşma ve dayanışma” düşüncesine uygun bir anlayışın yansımasıdır. Bu bağlamda Bookchin, yaşam için gerekli mallara özgür ve demokratik bir biçimde erişebilmeyi, maddi yokluğa karşı bir garantiyi “ekonomik demokrasi” olarak tanımlar (1999b: 330).

Ekolojik toplumdaki komünalist yaşamda, odağı fiyatlardan ve kıt kaynaklardan oluşan egemen ekonomik anlayışın yerini, insan ihtiyaçlarını karşılamak ve iyi yaşam sürmek olan bir etik anlayış alır. İnsan dayanışmasının, maddi kazancın ve egoizmin yerini alması öngörülür (Bookchin, 2002: 42). Nitekim, halk meclislerinin sadece yerel yaşamı yönlendiren kararların alındığı yaşamsal bir mekan olmanın ötesinde, ekonomik süreci etkileyen bir yurttaşlar merkezi olması da bu öngörüden kaynaklanır.

Ekonomiye yönelik öngörüler, söz konusu olgunun yerleşim boyutundaki işleyişini de kapsar. Ekolojik bir toplumun, yerleşik bulundukları doğal ekosisteme göre ayarlanmış olan özel meskenlerin ya da hane komünlerinin birleşmesinde oluşan bir bütün olarak tasarlanması, toplulukların birbirlerine her anlamda yakın olmalarını amaçlar. Her yerel yönetim, kendisine komşu olan yerel yönetimlere yürüyerek ulaşılabilir mesafede olacaktır. Ulaşım, raylı sistem, demiryolu, bisikletler, otomobiller vb. araçların kolektif kullanımıyla gerçekleştirilecektir. İş, kent ve kır arasında, günlük uğraşlar arasında rotasyona tabi tutulacaktır (Bookchin, 1999a: 193). Ekonomik öngörüler içinde ekolojik öngörüler de yer almaktadır. Örneğin; bahçecilik, zanaatlarda çeşitli nesneler üretmek, okumak, seminerler, manüfaktürler gibi farklı uğraşlardan oluşan “işgünü ideali” gerçekleşmesi öngörülmektedir. Toprak, ekolojik biçimde değerlendirilecektir. Meyve bahçelerinin sayısı artacak, bu bahçeler ve çevrelerindeki çitlerde çok sayıda canlı barınacaktır. Bazı bölgeler de yaban yaşamı için ayrılacaktır. Ayrıca, çeşitlendirilmiş iş süreci ve atletiklik amacıyla, bedenin fiziksel olarak kullanılması teşvik edilecektir. Güneş ve rüzgar enerjileri yaygın olarak kullanılacak, atıklar toplanarak, yeniden üretimde kullanılacaktır. Üretimde niceliğe değil, niteliğe önem verilecektir (Bookchin, 1999a: 193).

Özgürlükçü yerel yöneticiliğin ekonomik öngörülerini kapsamında, emekten tasarruf etmeye yarayan gereçlere –bunlar bilgisayarlar ya da otomatik makineler olabilir- büyük bir önem verilecektir. Bu araç-gereçler sayesinde insanlar gereksiz çalışmadan kurtulacaklar, kendilerini bireyler ve yurttaşlar olarak yetiştirmekte kullanabilecekleri, başkaları tarafından biçimlendirilmemiş bir boş zamana kavuşacaklardır (Bookchin, 1999a: 194).

Özgürlükçü yerel yöneticilik düşüncesinde ekonomi, kapitalist girişimleri ifade eden dar anlamından farklı olarak, gerçek bir “ekonomi politiğe”, yani yerel yönetime sahip bir yerleşimin ekonomisine dönüşür (Bookchin, 1999b: 331-332). Böylece bir yerleşime ait mecliste doğrudan ilişki içinde hareket eden yurttaş kitlesi, ekonomiyi, öz çıkarlara dayalı özel girişim niteliğinden arındırıp, kamuyu bilgilendiren bir konu haline getirmektedir. Bu bağlamda, ekonomi de tıpkı doğrudan demokrasi anlayışı gibi “etik” bir içerik taşır.

1.3.4. Konfederalizm

Bireyin yurttaşlığa evrildiği ve insanların kendi yaşamlarına doğrudan müdahale edebildiği süreç, aynı zamanda toplumsal ilişkilerden türeyen kamusal alanı ifade eder. Bu kamusal alan, Toplumsal Ekoloji’de insanların yaşam alanlarına sahip çıktığı, kendi yaşamları üzerinde doğrudan etkide bulundukları yerleşim alanlarının, birbirlerini dışlamak yerine, karşılıklı yardımlaşma, dayanışma, tamamlayıcılık etiği çerçevesinde oluşturulabilen ve durmadan kendini yenileyen “konfederal” bir yapı olarak tasarlanır⁷⁸.

Toplumsal Ekoloji’de ademi merkezileşme, öz yeterliliğin, yerelciliğin sınırlarını aşan çok daha geniş bir toplumsal örgütlenme ilkesini ifade eder. Ademi merkezileşmeye, öz yeterliliğe, insani ölçekli yerleşimlere ve eko-teknolojilere duyulan gereksinimin yanı sıra gerçek bir ortak yaşama dayanan demokratik nitelikli karşılıklı bağımlılık biçimlerini ifade eden konfederalizmde (Bookchin, 1999b: 368) öngörülen yerel yönetim projesinin temeli, özgürlükçü düşünceden oluşur. İdeal bir yerel yönetim olgusu olarak konfederasyon, kent ve kasabalar arası birliğin, özgür ve ekolojik yönelimli bir toplumun ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bookchin’e göre yerelcilik (lokalizm), dar anlamıyla öz yeterlilik amacını güden hemen hemen otarşik bir yeri belirtir. Bu yönüyle yerelcilik, günümüzdeki ekolojik hareketi içinde çok sayıda taraf bulmakla birlikte, kolayca “ırkçılık, kültürel tutuculuk ve katı gelenekçiliği doğuran” belirgin bir dar görüşlülüğe neden olabilir. Dolayısıyla, yerel yönetimler, sadece yerelcilik bağlamında ele alındığında en az ulus-devlet kadar otoriter ve gerici olabilirler (1999b : 21).

Yerelciliğin yukarıdaki çerçevede ele alınması durumunda, bir yerel yönetimin bir kabile gibi dar görüşlü olabileceği açıkça ortadadır ve bu, günümüzde, geçmişte olduğundan daha az doğru değildir. Bu nedenle, konfederal olmayan- yani bulunduğu bölgedeki diğer kasaba ve kentler ile karşılıklı bir yükümlülük ağı içine girmeyen- hiçbir yerel yönetim hareketi, geleneksel anlamda gerçek bir politik varlık olarak, kentteki diğer mahalleler ile birlikte çalışmayan bir mahalleden daha

⁷⁸ Genel kurgusundan anlaşılabilir olmakla birlikte, Toplumsal Ekoloji’deki konfederasyon düşüncesinin, halihazırda (eski Yugoslavya ve Çekoslovakya örneklerinde) olduğu gibi ulus-devlet yapısı içinde oluşturulan bir konfederasyondan farklı olduğu vurgulanmalıdır. Diğer deyişle, Toplumsal Ekoloji’de konfederasyon düşüncesinde, ulus-devlet yapısına yer yoktur. Bu konuda bkz. (Bookchin, 2005b).

fazla dikkate alınmayabilecektir. Konfederasyon, paylaşılmış yükümlülüklerle, konfedere delegelerin topluluklarına tam olarak sorumlu olmalarına, geri çağırma hakkına ve yapılacak işlerin kesin olarak belirlenmiş olduğu temsilcilere dayanır ki bunlar, yeni bir politikanın vazgeçilmez biçimlerini oluşturur (Bookchin, 2005b). Belediyelerin konfederasyonu, kendi beledi (yerel) bileşenleri arasında karşılıklı etkileşim, işbirliği ve karşılıklı yardımlaşma ortamı olarak, bir yandan güçlü ulus-devlete karşı, diğer yandan dar görüşlü kasaba ve kente karşı tek etkili seçeneği oluşturur (Bookchin, 2002b: 48).

Ademi merkezileşmeden, öz yeterlilikten ve karşılıklı yardımlaşmadan oluşan bir birlik olan konfederasyon, Antik Yunan'da "paideia" adı verilen vazgeçilmez nitelikteki ahlaki eğitim ve karakter oluşturma sürecini içerir (Bookchin, 1999b: 372). Bookchin, "halk meclislerini konfedere hale getirme amacı, liberter (özgürlükçü) belediyeciliğin temelidir " diyerek, "paideia" idealine vurgu yapar. Hemen hemen bütün eserlerinde konfederasyon çağrısını dile getiren Bookchin, yerel konfederasyonlardan bölgesel konfederasyonlar ve sonra da ulusal ve kıtasal konfederasyonlar ortaya çıkmasını öngörür (2005).

Toplumsal Ekoloji'de konfederasyon, yerleşimler ve bölgeler arasında olması gereken karşılıklı bağımlılığı sürekli kılmaya yarayan bir sistem olarak tasarlanmaktadır. Yerleşimleri birbirine bağlayan bir idari ağ olarak konfederasyon meclisleri, çeşitli köylerin, kasabaların ve kentlerin mahallelerindeki halk meclisleri tarafından seçilen üye ve delegelerden oluşur. Konfedere meclislerinde üyelerin görevleri kesin olarak bellidir ve bu üyeler, her zaman için görevden alınabilirler. Üyeler, halk meclislerinde belirlenen politikaların eşgüdümü ve icrası amacıyla seçilirler ve dolayısıyla bu meclislere karşı sorumludurlar. Üyelerin işlevleri ve yetkileri, sadece idare ve uygulamayla ilgilidir (Ata, 2002: 23; Bookchin, 1999b: 370).

Konfederalist sistem, -görevden alınabilen ya da rotasyona tabi tutulabilen- temsilciler yollayan ve aynı zamanda politika üreten yerel yönetime dayalı halk meclisleri üzerine kuruludur. Konfedere konseylerin eşgüdüm sağlama göreviyle ilgili en önemli nokta, yerel yönetime dayalı halk meclisleri arasındaki farklılıkları görüşmek ve basit idari görevler almaktır (Bookchin, 1999a: 17). Böylece

konfederalizm, yerleşimler arasında “ağ tipi bir örgütlenme” ile yeni bir yurttaşlığın ve doğrudan demokrasiye olanak tanıyan bir politikanın aracı olabilecektir.

Özgürlükçü yerel yönetim projesinde, konfedere meclislerle halk meclisleri arasındaki ilişkiler ve yetkiler, “idare etme ve politika oluşturma”yla ilgilidir. Daha öncede ifade edildiği üzere, politika oluşturmak, sadece yerleşimlerdeki halk meclislerinin yetkisindedir. İdare ve eşgüdüm ise konfedere meclislerin yetki alanına girer. Buna göre otorite, “yukarıdan aşağıya doğru” değil, “aşağıdan yukarıya doğru” kullanılır. Diğer ifadeyle, konfedere sistemlerde sahip olunan güç, yukarıya doğru azalır; en tepedeki konfederal meclis, gücü en az olan meclistir. Buna koşut olarak, yerleşimden bölgeye ve bölgeden daha büyük alanlara gidildikçe meclislerin gücü azalır (Bookchin, 1999b: 370).

Yerelci değil, bütünleştirici bir düşünce taşıyan konfederasyon düşüncesi, yerel yönetimlerin toplumsal yükümlülüklerine dayanır. Bu yükümlülüklerle, karşılıklı hak iddialarının sistematik olarak hükme bağlanması, ortak çalışmaların düzenlenmesi ve belediye politikasının, çoğunluğun haklarını çiğnemenin yürütülmesi vb. örnek gösterilebilir. Konsensüse dayalı anlaşma, en tercih edilen karar verme prosedürü olmakla birlikte bu -azınlığın, çoğunluğu zalimce yönetme tehlikesinin bulunduğu durumlarda-, çoğunluğa dayalı karar alma sisteminin benimsenmediği anlamına gelmez. Öte yandan, bir konfederasyonun başarı ölçütü, sadece çoğunlukçu karar alma biçimini uygulaması değildir; aynı zamanda karar verme sürecinin tabanını yerel yönetimlerdeki halk meclislerine dayandırmasıdır (Bookchin, 1999b: 20).

Ekolojik bir toplum tasarımı konfedere sistemin bir toplumsal örgütlenme ilkesi haline gelebilmesi için “ekonominin konfedere hale getirilmesi” yaşamsal önem taşır. Denilebilir ki, konfederasyonun işleyebilmesi için yerleşimler arası ekonomik ilişkiler, öncelikli öneme sahiptir. Yani, bir yerleşimin büyüklüğünden bağımsız olarak yerel yönetimlerin eline verilen çiftliklerin, fabrikaların ve diğer gerekli girişimlerin, o yerleşimi diğer yerleşimlere bağlayan bir ağ çerçevesinde kendi ekonomik kaynaklarını idare etmesi esastır. Ekonomik ilişkilerin, “bedel ilişkisinin batağına saplanmış kapitalist kooperatiflerden oluşan bir topluluklar

bütünü değil, yerleşimlerin gereksinim miktarına göre paylaştırmaktan zevk alan bir toplum” anlayışına uygun olarak gerçekleşmesi tasarlanır (Bookchin, 1999b: 371).

Özgürlükçü yerel yönetim projesinde konfederalizmin önemi vurgulanırken, bunun “federalizm”den farklı olduğuna özellikle dikkat çekilir. Nitekim, Bookchin, konfederalizmin politika üretmenin bütün gerekliliklerini yurttaşların hemen hiç katılımı olmaksızın ‘federal’ bir devlet üzerinden gerçekleştiren, uygulamada bir araya toplanmış ulus-devletin eşgüdümü anlamına gelen ‘federalizm’le karıştırılmaması gerektiğini” belirtir (1999a: 17).

Bookchin’e göre tarihsel olarak konfederalizm ve ulus-devlet arasında daima bir yarışma olmuştur. Bugün bu yarışma birçok yönden tekrar ortaya çıkmaktadır. Ancak, ulus-devletin “sezgisel karşıtları” yeterli bilinçliliğe ulaşamamıştır. Ona göre (1999b: 22):

“Eğer günümüzün pragmatik ya da alt kültürel radikal hareketleri, bir halk hareketi olmak için bu son –ve ...tek- olasılığı reddederlerse, ... yerel idarelere, konfederasyonlara ve yeni bir politikaya yönelik olan düzensiz, ancak kitlesel eğilimler, gerici güçler tarafından yönlendirilip ırkçı, dar görüşlü ve sonuçta otoriter amaçlar uğruna kullanılabilir.”

Özgürlükçü yerel yönetimlerden oluşan konfedere bir sisteme geçişte “devrim” düşüncesi önemli yer tutmaktadır⁷⁹. Ancak, söz konusu edilen devrim, tarihsel süreçteki gibi çatışma ve savaşa değil, halkın yeni bir bilinç kazanarak, bu değişiklikleri, demokratik yollarla kendisinin talep etmesine dayanır. Bunun için özgürlükçü kurumların bir anda değil, zaman içinde ortaya çıkacağı varsayılır. Öte yandan, egemen sistemin toplumsal ve ekonomik yapısı içinde, ancak egemen sistemi benimsemeyen özgürlükçü kurumların kurulabileceği öngörülür. Diğer deyişle, egemen sistem içinde reformist değil, devrimci kurumlarla süreç içinde ekolojik topluma ulaşmak olanaklı görülür.

2. Sürdürülebilir Gelişme’nin Yönetim Anlayışı

Yaklaşık son 20 yıldan bu yana gelişmiş ülkelerde Sürdürülebilir Gelişme’yle ilgili kuramsal bir temel ve metodolojinin geliştirilmesine yönelik yoğun çalışmalar

⁷⁹ Özgürlükçü topluma geçiş süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Caplan, 2004).

yapılmaktadır. Bu çalışmaların çoğunda, Uluslararası Doğa Koruma Birliği (IUPN) ve Batı Çevresel Kararvericiler Merkezi (WCED)'nin görüşleri çerçevesinde, küresel çevre sorunlarına karşı durabilmenin ve bu yönde gayret sarfetmenin yolları aranmaktadır. Bu çalışmaların ortak düşüncelerinden birisi, Sürdürülebilir Gelişme için ekonomik ve toplumsal yapıların yönetimlerinde değişiklikler gerektirdiğidir (Göksu, 1995: 8). Sürdürülebilir Gelişme için öncelikle yönetsel, toplumsal ve özel çıkarları dengeleyecek siyasal iradenin yerel ve ulusal ölçekte açıkça ortaya konması gereklidir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin gerçekleştirilebilmesiyle ilgili olan böyle bir ihtiyacın gerekçesi, temel olarak iki boyutludur: Birincisi, Sürdürülebilir Gelişme konusunda ve diğer ilgili konularda değer ve çıkarları birbiriyle bağlantılı olarak koruyacak ve geliştirecek siyasal yönetimin karar vericiler tarafından benimsenmesidir. İkincisi ise; benimsenen bu kültürün halka açık ve net biçimde anlatılarak, uygun stratejik düzenlemelerle hayata geçirilmesidir. Bu bağlamda sürdürülebilirlik kavramı, işlevsellik ve demokratiklik ölçütlerine uygun birimler olarak öncelikle yerelde, hizmetlerin ve konuların ele alınmasında yerel özelliklere ve kapasiteye uygun biçimde siyasal, kurumsal, sosyal, ekonomik, mali ve teknik özelliklere dikkat edilerek kamu politikalarının belirlenmesi ve bunların ilgili aktörler tarafından kabul edilerek uygulanması anlamına gelmektedir (Palabıyık, 2004: 64).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde benimsenen yönetim anlayışı, uluslararası düzeydeki konferanslardaki yönetim yaklaşımlarının evrimsel bir sonucu olarak ortaya çıkar. 1972 yılında Stockholm'de düzenlenen BM İnsan Çevresi Konferansı ile 1976 yılında Kanada'nın Vancouver kentinde yapılan HABITAT toplantısında, mevcut sorunları çözmek bağlamında ortaya konulan tek özne "devlet" idi (Haktankaçmaz, 2004: 49). Brundtland Raporu'nda, geçmişe göre daha çok demokratik olmak ve bireylerin yönetim süreçlerine daha çok katılımını sağlamak eğilimi göze çarpmaktadır. Diğer deyişle, 1987'den itibaren devlet merkezli çözüm arayışlarından görece uzaklaşma olduğu dikkati çekmektedir. Nitekim, Ortak Geleceğimiz'de bu anlayışın izleri açıkça görülmektedir (1987: 303):

“Merkezi hükümet az sayıda şeyi iyi olarak yapacağı yerde, çok fazla şey yapmak zorunda kalmış, hiçbirini de iyi yapamaz olmuştur. İnsan kaynakları ve mali kaynaklar çok işe bölününce yetmemiş, diğer taraftan yerel yönetimler tecrübe ve uzmanlık kazanamamış, yerel sorunlarla başa çıkabilecek inanırlığı ve yetkiyi de edinememiştir.”

1992 yılında yapılan Rio Konferansı’nda yeni bir anlayışın geliştirildiği görülmektedir. Rio Konferansında yer alan “herkes için üstlenecek bir rol vardır: hükümetler, iş adamları, ticaret birlikleri, bilim adamları, öğretmenler, yerli halklar, kadınlar, gençler, çocuklar ve hükümet dışı kuruluşlar“ ifadesi, artık sorunların çözümünde devleti merkez edinen tek özneli yaklaşım yerine, çok taraflı ve katılımcı bir yaklaşım benimsendiğini göstermektedir. Çok özneli yönetim yaklaşımının, Rio Konferansı sonrasında Kahire Nüfus ve Kalkınma Konferansı, Kopenhag Sosyal Gelişme Konferansı, Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, İstanbul Habitat II Konferansı ve son olarak Johannesburg Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi’ne uzanan küresel nitelikli BM konferanslarında ve diğer zirvelerde de sürdürüldüğü ve geliştirildiği görülmektedir. Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme kapsamındaki son önemli zirve olan Johannesburg Konferansında çok ortaklı ve katılımcı yeni yaklaşım, Sürdürülebilir Gelişme için bir “koşul” olarak ifade edilmiştir.

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin en önemli konularından birisi gelişme sürecinde kullanılan kaynakların denetimi ve nasıl bir gelişme biçiminin uygulanacağına ilişkin karar vermeyle ilgilidir. Her ne kadar Sürdürülebilir Gelişme’nin küresel nitelikli yönetim sürecinde devletlerin eskisi gibi “baş rolde” olduğu belirtilse de (Küresel Komşuluk, 1996: 259), karar verme ve denetleme sürecindeki temel gücün halka dayandığı özellikle ve sıklıkla vurgulanmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme’de yönetim sürecinin halka dayandırılmasındaki mantık, kişinin kendi yaşamında ve toplumda adalet ve büyüme sağlayacak gelişme politikalarında söz sahibi olmasıdır. En geniş anlamda “demokrasi” olarak tanımlanan bu süreçte, halkın, seçimden seçime sandık başına giderek yönetici seçen bir “nesne” olmaktan çıkarılıp, kendi kaderini biçimlendiren “özne”ler bütünü olması öngörülmektedir (Soussan, 1992: 28).

Rio Konferansı'nda Gündem 21 formüle edilirken, büyük ölçüde Sürdürülebilir Gelişme ile ilgili yönetsel konular üzerinde durulmuştur (Göksu, 1995: 8). Gündem 21'de Sürdürülebilir Gelişme'yi gerçekleştirilebilmek için hem gelişmiş ülkelerde, hem de gelişmekte olan ülkelerde uluslararası nitelikli işbirliği ve Sürdürülebilir Gelişme'yi destekleyici ortamın yaratılmasına ve buna bağlı iç politikalara ihtiyaç olduğuna dikkat çekilmektedir. Bunun için ülkelerde güvenli ekonomik politikalar ve yönetim konularında kararlılık, etkin ve şeffaf bir kamu yönetimi, çevresel kaygıların ülkeye özgü koşullar çerçevesinde, ilgili tüm tarafların tam katılımıyla karar alma süreçlerinde yer alması ve demokratik bir yönetimin gerçekleştirilmesi (www.yerelgundem21.org, 2003) öngörülür. Bu öngörüler, ülkelerin yönetsel yapılarında esaslı değişiklikler ve düzenlemeler yapmaları gerektiği anlamına gelmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme kapsamında önerilen yönetim politikaları sadece gelişmekte olan ülkelere yönelik değil, gelişmişlik durumuna bakılmaksızın bütün ülkeler için öngörülür. Ancak, bu öngörülerin, özellikle gelişmekte olan ülkeleri işaret ettiği açıktır. Çünkü, söz konusu ülkelerin bu öngörüler çerçevesinde etkin, verimli, dürüst, eşitlikçi ve sorumlu bir kamu yönetimi ile bireysel hak ve fırsatlara olanak tanıyan iyi bir yönetime daha fazla ihtiyaç duydukları bilinmektedir.

Gündem 21, sadece Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin yaygınlaşmasını değil, aynı zamanda katılımcı mekanizmaların ve süreçlerin önce BM, sonra da tüm hükümetler ve diğer kurumlarca benimsenmesini/dikkate alınmasını sağlamış bir belge olması (Yıkılmaz, Tarihsiz: 169) nedeniyle önemlidir. Gündem 21'de yerel kuruluşların güçlendirilmesi, hükümet dışı kuruluşların ve yerel yönetimlerin hizmet sunum süreçlerinde, kaynak yaratılmasında, bunların denetlenmesinde etkin olarak yer almaları önerilmektedir. Öte yandan, katılımcı yaklaşımın yaşama geçirilmesi bakımından hükümet dışı kuruluşlara özel önem verilmekte ve bunlar, Gündem 21'in uygulanmasında "ortaklar" olarak nitelendirilmektedirler. Ayrıca, Sürdürülebilir Gelişme çerçevesinde öngörülen küresel nitelikli ilişkilerin geliştirilmesinde, yerel yönetimlerin önemli rolü olduğuna dikkat çekilerek, uluslararası toplulukla yerel yönetimler arasındaki işbirliğinin artırılmasına yönelik sürecin en kısa zamanda başlatılması önerilmektedir (www.yerelgundem21.org, 2003).

Gündem 21’den sonra gelişen süreçte, yönetim düşüncesinde oluşan küresel ölçekli gelişmeler⁸⁰ şöyle özetlenebilir (www.la21turkey.net, 2003):

- Demokratik uygulamaların, çoğulcu ve katılımcı politikaların en somut biçimde gerçekleşme olanağını ve ortamını bulduğu yerel yönetimlerin, 2000’li yıllara yepyeni bir anlayışla hazırlanmalarının önemi giderek daha iyi anlaşılmaya başlanmıştır.
- Dünyada demokratikleşme sürecinin en güçlü araçlarından olan yerel yönetimlerde yeniden yapılanma önem kazanmış ve yerel düzeyde kurumsallaşma, uluslararası topluluğun ve ulusların dikkatini giderek daha çok çekmeye başlamıştır.
- Yeni bir yüzyıla girerken, özerk, katılımcı, saydam ve etkin yerel yönetimlere olan gereksinim giderek kendini göstermeye başlamıştır.
- Yerel yönetimlerin yeniden yapılanması ve yerel yönetimlerin demokratikleşme sürecine katkılarını arttırabilme mekanizmalarının oluşması için çalışmalar hızlanmıştır.

Yukarıdaki gelişmeler bağlamında, Sürdürülebilir Gelişme’nin temel özellikleri arasında, bireyden küresel örgütlere kadar bütün düzeylerdeki oluşumların, gerek kendi iç işleyişlerinde, gerekse kendi aralarındaki yönetim mekanizmalarında gönüllülük temeline dayalı katılım ve ikna tekniklerinin kullanıldığı çok ortaklı bir uzlaşma ve yönetişim süreci olduğu dile getirilmektedir (Bozlağan, 2002: 61). Yönetişim yaklaşımıyla, yönetsel anlamda sorumluluğun devletten sivil topluma doğru kaydırıldığı gözlenmektedir. Böyle bir eğilim, temsil krizinin yaşandığı bir dönemde, temsili demokrasinin merkezi ve hiyerarşik yönetim anlayışı yerine, karşılıklı etkileşime dayanan bir anlayışı geçirmeyi hedeflemektedir. Buna göre yönetişim, bugüne kadar kategorik olarak ve farklı yerlerde duran devlet-sivil toplum ikilisinin, birlikte sorumluluk alarak yöneteceği ve denetleyebileceği bir

⁸⁰ Gündem 21’den sonra yönetim düşüncesinde bir “değişme”den değil, ancak bir “gelişme”den söz edilebilir. Çünkü, özerk, katılımcı, şeffaf ve etkin yerel yönetimler ile sivil toplum örgütlerinin yönetim sürecinde yer almaları, geçmişten bu yana kuramsal olarak zaten varolan ve yer yer gerçekleştirilmeye çalışılan olgulardır. Sürdürülebilir Gelişme ile söz konusu kuramsal olguların, uygulamaya geçirilmesi ve işlevselleştirilmesi öngörülmektedir.

sistemi ifade etmektedir. Yerinden yönetim ortaklığına dayalı olan bu anlayışta, iktidarın üç temel unsuru olarak şirketler, STÖ'ler ve bürokrasi sayılmaktadır (Göktürk; Kavili, 2002: 239).

Öte yandan, yönetim olgusu, her ne kadar Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi içinde yeni bir yönetim yaklaşımı olarak ağırlıklı bir yere sahipse de söz konusu olgunun aynı zamanda “neo-liberalizm”⁸¹in ve dolayısıyla “küreselleşme”⁸²nin de önemli bir uygulama aracı olduğu savunulmaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren

⁸¹ Yönetişim olgusu, hem Sürdürülebilir Gelişme'nin, hem de neo-liberalizmin ortak kavramıdır. Bu nedenle, yönetim belirli bir kesim tarafından olumlu karşılanırken, belirli bir kesim tarafından da şiddetli bir şekilde eleştirilmektedir. Ancak, Sürdürülebilir Gelişme hedeflerine ulaşabilmede serbest piyasa sistemine önemle vurgu yapılması, son tahlilde Sürdürülebilir Gelişme ile neo-liberalizmin farklı iki kategori olarak sunulması konusunu muğlaklaştırmaktadır. Her şeye rağmen, Sürdürülebilir Gelişme'de yönetişimin, Sürdürülebilir Gelişme'nin amaçlarına ulaşmak için kullanıldığı, neo-liberalizmde de neo-liberal politikaların hayata geçirilmesini kolaylaştırmak için kullanıldığı ileri sürülebilir. Bu konuda halihazırda şiddetli tartışmalar yaşanmaktadır. Üstelik, hem neo-liberalizmin kurucu aktörleri (kuzey ülkeleri), hem de Sürdürülebilir Gelişme'nin kurucu aktörleri (kuzey ülkeleri) konusunda bir örtüşme olduğu söylenebilir.

⁸² Ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve teknolojik olmak üzere farklı bakış açılarıyla ele alınan küreselleşme, “yalancı bir mit/masal” olmaktan, “kurtarıcı bir alternatif” olmaya kadar değişen bir yelpazede tartışılmaktadır.

Ekonomik ve politik bir nitelik taşıyan Endüstri Devrimi'nin ardından oluşan endüstri toplumu, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra yeni gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. Ulus-devletin işleyişini teminat altına alan kapitalist iktisadi yapıya dayalı olarak ortaya çıkan değişim ve gelişmeler, “yönetim” kavramına ilişkin tartışmalara da ivme kazandırmıştır. Aynı felsefi alt yapıya sahip olan kapitalizm, ulus-devlet ve liberal demokrasi çerçevesindeki tartışmalar, 1970'li yıllardaki petrol kriziyle başlayan dünya ekonomik krizine kadar altın dönemini yaşayan refah devletin bunalımıyla iyice yoğunlaşmıştır. Refah devleti üzerine yapılan tartışmalar ve çözüm arayışları sonunda, bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle de desteklenince, ekonomiden politikaya, toplumsal konulardan kültüre, yönetimden kentleşmeye ve çevreye kadar geniş bir alanı kapsayan “küreselleşme” olgusu gündeme gelmiştir.

Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmelerin en belirgin özelliği, ekonomik nitelikli bir bakış açısının yaşamın tüm alanlarını kapsamasıdır. Özellikle serbest pazar anlayışına dayanan bu durum, küreselleşmeye “ideolojik” bir nitelik yüklemektedir. Küreselleşmenin ideolojik niteliği, yönetim konusunda ve dolayısıyla siyaset alanında “ kökeni sosyal darvinizme dayalı yarışmacı bir anlayış” olarak ifade edilmektedir. Yarışmacı söylemde “işbirliği” önemli bir kavramdır. İşbirliğinin refahı artıracığı ve sonuçta bütün tarafların kazançlı çıkacağını savunulmasına rağmen, yaşanan gerçekler, refah artsa bile bunun adaletli bir paylaşımının, sosyal amaçlı yeniden dağıtıcı düzenlemeler olmadan genellikle gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, devletin politikaları ile desteklenmedikçe ilişkileri ne kadar başarılı olursa olsun, yerel inisiyatifin ekonomik gelişme bakımından sınırlı bir başarı sağlayabildiği görülmektedir. Öte yandan, yarışmacı gelişme anlayışı kutuplaşmayı artırıcı bir niteliğe sahip olup, buna bağlı olarak siyasal sisteme ve onun kurumlarına verilen destek ve katılımın düştüğü, çatışmacı davranışların yaygınlaştığı, sosyal iletişim ağlarının zayıfladığı ve bu gelişmelerin zamanla toplumsal bütünlüğü parçalayıcı sonuçlar ortaya çıkarıldığı ileri sürülmektedir (Sökmen,2000: 601-602). Bu sonuçlar, doğal olarak bir takım toplumsal eleştirilerle karşılaşmıştır. Eleştirilerin artması ile girişimciliğin yanında “sosyal adalet” ve “sürdürülebilirlik” kavramlarını da içeren daha karmaşık gelişme politikalarına doğru bir yöneliş olmuştur.

Küreselleşmeyle birlikte ortaya çıkan “yarışarak gelişme” yaklaşımlarına karşı artan tepkiler sonucunda, uluslararası kuruluşlar, küresel ölçekte yaygınlaştırmaya çabaladıkları işbirliğine dayanan yönetim kavramını insan haklarını ve çevreyi koruma amaçlarını da içerecek yönde genişleterek kavramın meşruiyetini savunmaya çalıştıkları ileri sürülmektedir (Sökmen, 2000: 603). Nitekim, BM

kapitalist sistemin kapsayıcı üst yapıları olarak gösterilen Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası (DB) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün yanı sıra Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı (OECD), B.M'nin bazı kuruluşları –BM Kalkınma Teşkilatı (UNDP) gibi- ve Avrupa Birliği (AB) kurumlarının resmi söylemlerinde “yönetişim”in yeni siyasal-yönetimsel düzenin kurucu kavramı olarak sunulması, yukarıdaki savın temel nedenini oluşturmaktadır⁸³. Bu kurumların içinde özellikle DB'nin önde ve aktif rol oynaması (Güzelsarı, 2003: 18), yönetişimin neo-liberal politikaların bir aracı olduğu düşüncesini güçlendirmektedir.

Yönetişimle ilgili olarak, Giddens'in önerdiği “üçüncü yol” yaklaşımında ise hem Sürdürülebilir Gelişme'nin hedefleri, hem de neo-liberal hedeflerin bir sentezi var gibidir. Giddens'a göre üçüncü yol klasik sosyal demokrasi ile neo-liberalizm değerlerinin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Buna göre, değişen dünyada, değişikliklere uyumlu, esnek bir sosyal demokrasi ile eşitsizlikleri artırmayacak şekilde liberal değerlerin bir araya gelmesi hedeflenmektedir. Bu yeni anlayış, sosyal demokrasinin bir yandan demokrasi, özgürlük, sosyal adalet ve toplumsal gelişme gibi değerlerini içine alırken, diğer yandan da ekonomi üzerindeki devlet müdahalesi ve yüksek vergilendirme gibi ilkeler ile neo-liberalizmin piyasa radikalizmi, eşitsizlik ve insani gelişmeye önem vermeyen unsurlarının terk edilmesini savunmaktadır. Diğer deyişle, liberalizmin sosyal demokrasiyle yeniden uzlaşmasını amaçlamaktadır (2000b). Bu bağlamda üçüncü yol yaklaşımı, yönetişimin tipik özelliklerden birisi olan “uzlaştırıcı” niteliği ağırlıklı olarak yansıtmaktadır. Bu

ve çokuluslu şirketlerin öncülüğünde, “küresel piyasalara insani bir yüz vermek” gerekçesiyle hazırlanan “Küresel Sözleşme” (Global Compact), bu eğilimin bir yansımasıdır (Özdek, 2002: 37).

⁸³ 1992'deki Rio Zirvesi'nde Sürdürülebilir Gelişme tartışmalarının, söz konusu kavramın kapitalizm ile uzlaştırılmasını da içerdiği ileri sürülmektedir. Bu görüşe göre, zirveden bir yıl önce Uluslararası Ticaret Odası (ICC) bünyesinde bir kurul oluşturulmuş ve Brundtland Komisyon'un genel sekreteri ve raporun başyazarı Jim MacNeil, Trilateral Komisyonu (Kuzey Amerika, Batı Avrupa, Japonya)'nda görevlendirilmiştir. “Beyond Interdependences” ve “Earth's Ecology” adlı yayınlar da zirvenin hemen öncesinde basılmıştır. Ayrıca, Worldwatch Enstitüsü'nün konferans öncesi bastırdığı “Gezegeni Kurtarmak” adlı kitapta yer alan bir makalenin adı “Çevresel Olarak Sürdürülebilir Küresel Bir Ekonomi Nasıl Biçimlendirilecek” idi. Öte yandan, hem Birleşmiş Milletler, hem de ABD Başkanlık kurumu bünyesinde birer komisyon oluşturulmuştur. Buna göre amaç hep aynıdır: Trilateral Komisyonu'nun ifadesiyle “ekonomi ve ekoloji iç içe geçirilmeliydi”.

Sürdürülebilir Gelişme kavramının ortaya çıkış tarihi incelendiğinde yukarıdaki iddiaları destekleyen başka gelişmeler görmek de mümkündür. Sürdürülebilir Gelişme kavramının resmi olarak kabul edildiği tarihlerin, uluslararası bir borç krizinin yaşandığı zamanlara denk gelmesi, bunların en önemlilerinden biridir. Keza, 1970'lerde alınan borçların geri ödenememesi, 1980'de Polonya'da dayanışma krizine sebep olmuş ve bu kriz, Doğu Avrupa'daki uydu devletler sisteminin bütünüyle çökmesinin yolunu açmıştır. Borçlu adayı olan diğer kesim ise ABD'nin büyük uluslararası şirketleriydi.

uzlaştırıcılık, Sürdürülebilir Gelişme'nin hedeflerine koşut olarak, ekonomik, yönetsel ve politik yakınlaşmalarla ilgilidir.

2.1. Temel Yönetim Anlayışı Olarak Yönetişim

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesiyle gelişen ve “yönetişim” olarak ifade edilen yeni yönetim anlayışı, salt “yönetel” boyutu ya da misyonu olan bir anlayış değildir. Sürdürülebilir Gelişme hedeflerinin gerçekleştirilmesinde serbest piyasa sistemine önem verilmesi ve rekabetçi söylemlerin güçlenmesi ile yönetişim anlayışı koşutluk içindedir. Geçmişte de kullanıldığı bilinen yönetişim kavramının, Rio Zirvesi'nden sonra gündeme yerleşmesi ve özellikle de 1990'ların başından bu yana sosyal ve siyasal kuramın önemli tartışma konuları arasında yer alması, söz konusu koşutlukla ilgili görünmektedir⁸⁴.

Yönetişim düşüncesiyle, “klasik yurttaş”ın ifade ettiği siyasal ilişkiler düzleminin yerini, toplumda çok yönlü ilişkiler ve iletişim içinde olan “ağ örgütlenmesi”ne dayalı düzlem almıştır. Yönetişimin yönetsel düzeyde sağlayacağı en büyük katkının, bu örgütlenme türü çerçevesinde ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir. Kooiman'dan yaptığı alıntıda Göymen, yönetişimle birlikte verimliliği azalan klasik yönetim yapılarının tek başlarına harekete etmelerinin yerine, “birlikte düzenleme, birlikte yönetim, birlikte üretim ve kamu-özel işbirliği (ortaklığı)”nın geçirildiğini (2000: 6) söylemektedir. Yönetişimin, yönetim düşüncesine getirdiği bu yeni yönelimin gerekçesi şöyle ifade edilebilir: “20. yüzyıl toplumlarında ‘yöneten ve yönetilen’, ‘devlet’ ile ‘toplum’ arasında durmadan açılan bir uçurum söz konusudur⁸⁵. Devlet aşırı büyümüş, toplumun üzerine abanmış, onun

⁸⁴ Yönetişim kavramının 1990 sonrasında “yaratılmış” bir kavram olmadığı, tersine, söz konusu kavramın 18. yüzyılda Eski Fransızca’da bulunduğu, buradan İngilizceye geçtiği ve 1970’li yıllardan itibaren de Almanya’da popülerleştiği ileri sürülmektedir. Kavramın, 1980’li yıllardan sonra yeni anlamlar kazandırılarak yeniden keşfedildiği vurgulanmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Güzelsarı, 2003: 18-19).

⁸⁵ Yönetişimin gerekçelerinden birisini de ülkelerde ve toplumlarda, mevcut hükümetlerin, yoksulluğu artırıcı biçimdeki faaliyetleri ve politikaları oluşturmaktadır. Bu tür ülkelerde değişim engellenmekte, kapasite kullanımı düşük kalmakta, çatışma ve çürüme hüküm sürmekte ve bu süreçte devlet soyulmaktadır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Grindle, 2004: 525-548).

taleplerini duyma ve yerine getirme melekelerini yitirmiştir” (Güler, 2004). Yönetişim, yerel demokrasiyi geliştirerek, söz konusu uçurumu kapatmayı amaçlamaktadır⁸⁶.

Yönetişimin sağlayacağı katkılar bağlamında hareket edilen temel noktalardan biri de “klasik yönetim anlayışlarının, gelişen ve değişen dünya karşısında yetersiz kaldığı” varsayımıdır. Nitekim, Tekeli de “tek öznel, merkezi, hiyerarşik bir işbölümü içinde üretim yapan, kaynak ve yetkileri kendinde toplayan yönetimden, ...insan haklarına dayalı performans ölçütlerini gerçekleştirerek, çok aktörlü, yerinden yönetimci, ağsal ilişkiler içinde, kendisi yapmaktan çok toplumdaki aktörleri yapabilir kılan ve kaynakların yönlendirilmesini olanaklı” kılan bir yönetim anlayışına geçildiğini ifade etmektedir (Göymen, 2000: 7). Gerçekten de devlet merkezli yönetim (government), içerik olarak otoriteye dayalı bir politika belirleme ve uygulama sürecine dayalı iken, yönetim (governance) yönetsel kapasiteye vurgu yapmaktadır. Buna göre yönetim, kurumlar, kurallar, işlemler ve süreçler (bürokrasi) olarak anlaşılan devlet yönetimi dışında, bağımsız ya da otonom bir yönetsel kapasite oluşturmayı içermektedir (Yücetürk, 2002: 226).

Yönetişimle, devletin dışında tanımlanan piyasa ve toplum alanında faaliyet gösteren örgütler de yönetim sürecinin bir parçası haline gelmektedirler. Böylece, otorite, “tek bir egemen”de olmayıp, bunun yerine, her bir siyasa alanına özgü çoğul aktörler; toplumsal-siyasal-yönetsel aktörler arasındaki karşılıklı bağımlılık, üzerinde uzlaşmaya varılan amaçlar; kamu, özel ve gönüllü sektörler arasında bulanıklaşmış sınırlar; eylem, müdahale ve kontrolün çoğullaşmış yeni biçimleri önerilmektedir (Güzelsarı, 2003: 20). Bu bağlamda yönetim düşüncesi, çoğulculuk, hukuk devleti, insan haklarına saygı, kamusal sorumluluk ve rekabet gibi kavramlara dayanmakta ve siyasal alandaki düzen, yukarıdan değil, çeşitli aktörler arasındaki müzakereler sonucunda (tabandan) belirlenmektedir.

⁸⁶ Yönetişimin, dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme’nin demokrasiyle sıkı ilişki içinde olduğuna yönelik yaygın bir kanaat oluşmuştur. Bu genel eğilime koşut olarak, Yeşil Politika’da da demokrasinin demokratizasyonu ve sürdürülebilirliğin başarısı arasındaki ilişki de sıklıkla tartışılan bir konudur. Ancak demokrasi ve sürdürülebilirliğin nasıl birleştirileceği üzerindeki tartışmaların hala sürüyor olması, her iki kavram arasında doğrudan olumlu bir ilişki olduğunu düşünmeyi engellemektedir. Gerçekten de sürdürülebilirliği algılayış biçimleri, bu konuda kapalı ya da açık bir dış politika izlenmesi, demokrasinin gelişimi üzerinde farklı etkiler yapmaktadır. Demokrasi ve sürdürülebilirlik ilişkisi konusunda ayrıntılı irdeleme için bkz. (Arias-Maldonado, 2000: 43-58).

Verimliliği azalan klasik yönetim biçimlerindeki gibi tek başına hareket etmek yerine, birlikte düzenleme, birlikte yönetim, birlikte üretim ve kamu-özel ve sivil toplum işbirliğiyle yönetim katılmak anlamını taşıyan yönetişim (Haktankaçmaz, 2004: 47), klasik yönetimle ideolojik temelleri aynı, ancak katılımın mekansal boyutları konusunda ondan farklılaşan ve yerel, ulusal ve küresel alanda gerçekleşen bir olgudur (Karaman, 2000: 37-53). Nitekim, yönetişim kuramlarında kavramla ilgili ortak noktalar; kamu-özel, devlet-devletdışı, ulusal-uluslararası kurum ve uygulamalar tarafından gerçekleştirilen işlevler olarak dile getirilmekte ve bunlar arasındaki yeni ilişkilerin gelişimine dikkat çekilmektedir (Güzelsarı, 2003: 19). Yeni yönetim yaklaşımı ile ilgili bu kuramlar, aynı zamanda kamu ve özel sektör arasındaki sınırların hemen hemen ortadan kalktığı ya da çok belirsizleştiği ortamları vurgulamaktadırlar (Palabıyık, 2004: 66). Nitekim, yönetişimin başlıca önerileri de bu muğlaklığı açıkça ortaya koymaktadır.

Yönetişimin temel önerileriyle ilgili olarak şunlar söylenebilir (Palabıyık, 2004: 66): Bu tür bir yönetim sürecinde asıl güç, ortaklaşa harekette yer alan kuruluşlar arasındaki karşılıklı ilişkilerdedir. Aktörlerin özerkliği esas olup, idarenin salt yetki ve gücüne dayanmadan, sorumlu aktörlerin sorunları ele alma ve çözümde yeterli kapasiteye ve bu konuda gerekli yeni teknikleri kullanma yetisine sahip oldukları kabul edilir.

Yönetişim, ekonomik, siyasal ve yönetsel niteliğe sahip üç boyutlu bir olgudur. Ekonomik yönetişim, bir ülkenin ekonomik faaliyetlerini, diğer ekonomilerle ilişkilerini etkileyen eşitlik, yoksulluğun azaltılması, yaşam kalitesinin geliştirilmesi konularındaki uygulama ve karar verme süreçlerini; siyasal yönetişim, politika üretme ve belirlemede kullanılan süreci; yönetsel yönetişim ise politikaların uygulandığı sistemi ifade eder (Palabıyık, 2004: 66). Bu bağlamda, yönetişimle ekonomik gelişme arasında pozitif bir ilişki olduğu ifade edilmektedir (Thedieck, 1999: 155).

Sürdürülebilir Gelişme'nin amaçlarına ulaşmak bakımından yönetişimin nasıl bir işlevi olacağı sorusu, aynı zamanda bu olgunun Sürdürülebilir Gelişme ile olan organik bağına ortaya koyar. Yönetişim sürecinde işbirliği ile katılım dinamizminin harekete geçirilerek, toplumsal sinerjinin artacağı ve böylece “ortak iyi”yi yakalama

şansının yükseleceği, bundan da bütün tarafların yarar sağlayacağı ileri sürülmektedir (Sökmen, 2002: 598). Bunun yanı sıra yönetim, yerel birimlerin, diğer yerel birimler karşısında “yarışma kapasiteleri”ni geliştirmelerini öngören yeni gelişme yaklaşımının önemli bir argümanıdır (Köne, 2003: 48). Böylece, yerel güçler, yerel kaynaklarını hem harekete geçirecekler, hem de onları geliştireceklerdir.

Öte yandan yönetişimin, ulus-üstü ölçekte sağlayacağı yararlar da dikkat çekilmektedir. Buna göre; küresel yönetim sürecinde mal, hizmet ve sermayenin, dünya ölçeğinde serbest dolaşımıyla, az gelişmiş ülkeler, giderek daha yoğun biçimde yeni düzene “uyum sağlayarak” serbestleşme sürecine katılacaklar, bu da marjinalleşmeyi ve yoksulluğu önleyecektir (Köne, 2003: 48). Bu düşünce, “damlama etkisi (trickle-down)”⁸⁷ de denilen küresel öngörülü bir ekonomi politikasından etkilenmiştir.

Yönetişimin, temel bazı özellikleri bakımından da klasik yönetim anlayışından farklılıklar taşıdığı öne sürülmektedir. Bunlar arasında; meşruiyet, hesap verebilirlik, etkin yönetim, bilginini kullanılabilirliği, yönetim kategorileri arasında uyum, yönetimde şeffaflık, yönetim ahlakı, rekabete ve piyasa mekanizmalarına işlerlik kazandırma, dijital devrime uyum sağlama, yerinden yönetim, kurallar ve sınırlamaların varlığı, etkin sivil toplum ve katılım, toplumu

⁸⁷ “Damlama etkisi (trickle-down)”, refah artışının toplumsal dağılımı ile ilgili bir kavramdır. Buna göre, başlangıçta büyüme gelir dağılımını bozup, yoksulluk yaratsa da uzun vadede büyümeden toplumun geri kalan kısmı da yararlanacak, refah diğer kesimlere de yansıyacaktır. Bizdeki “komşuda pişer, bize de düşer” sözü, kavramın mantığına uygun düşer. “Damlama Etkisi” kuramı ve bunun özellikle gelişmekte olan ülkeler için anlamı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Trainer, 1995: 29-33).

güçlendirme, hukukun üstünlüğü, denetim ve toplam kalite önem taşımaktadır⁸⁸ (Palabıyık, 2004: 67-68; www.canaktan.org, 2005).

Yukarıda da kısmen değinildiği gibi yönetim, klasik yönetim anlayışından farklı olarak tek boyutlu değil, çok boyutlu ve çeşitli kesimler arasında gerçekleşen bir yönetim süreci öngörür. Yönetişimin gerçekleştiği boyutlar genel olarak üç kategoride ifade edilmektedir. Bunlar; “merkez-yerel ilişkileri”, “yerel-yerel ilişkileri” ve “uluslararası ilişkiler”dir.

“Merkez-yerel” ilişkileri, bir “yetki devri” değil, kurumlar-arası bir “yetki paylaşımı”nı öngörür. Buna göre sorumluluk, dengeli bir biçimde, her iki yönetim kademesince de üstlenilmelidir. Bu yeni yaklaşım kapsamında, başta yerel yönetimler olmak üzere, yerel aktörlerin merkezi yönetim tarafından “ortaklar” olarak görülmesi, demokratik katılım ve sorumluluk paylaşımı açısından yaşamsal bir önem taşımaktadır. Bu çerçevede merkezi yönetimden, özellikle, kapsamlı bir yerel yönetim reformunun altyapısını oluşturacak yasal ve kurumsal çerçevenin geliştirilmesine öncülük etmesi ve desantralize bir yönetim anlayışının gereği olan yetkilendirici, yapabilir kılıcı, yönlendirici ve destekleyici bir rol üstlenmesi beklenir (www.la21turkey.net., 2003).

⁸⁸ Bunlar içinde özellikle meşruiyet, hesap verebilirlik, etkin yönetim, bilginini kullanılabilirliği ve yönetime katılanlar arasında uyum ilkeleri üzerinde durulmaktadır. Bu ilkelerin içerikleri şöyle özetlenebilir (Palabıyık, 2003: 233-236):

Meşruiyet: Halkın idareyi kabullenmesini ve açıkça belirlenmiş kural, süreç ve prosedürlerin varlığını anlatmaktadır. Kamu hizmetlerinin görülmesinde ve stratejik karar alma süreçlerinde özel ve gönüllü sektörlerin etkin katılımı özendirilmektedir. Bu süreçte yönetişimin amacı, en yüksek düzeyde meşruiyetin nasıl sağlanacağına araştırılmasıyla ilgilidir.

Hesap Verebilirlik: Kamu politikalarının belirlendiği karar süreçlerinde, ilgili prosedürlerin çıktı ve sonuçlarının halkın bilgi ve incelemesine, kısaca geri beslemeye olanak tanıyan bir süreçte gerçekleşmesidir. Yönetişim olgusunda sorumluluk anlamında dikkatler devletten çok özel ve gönüllü sektörler, yani yurttaşlara çekilmektedir. Özellikle STÖ’ler, sorumluluk bakımından önem kazanmaktadır.

Etkin Yönetim: Teknik anlamda etkinlik, yetkin kamu bürokrasisi tarafından kamusal kaynakların hizmetlerin görülmesi ve öncelikli kamusal taleplerin karşılanması amacıyla verimli kullanılmasıdır.

Bilginin Kullanılabilirliği: Devlet ve sivil toplum arasındaki iletişim, bilgi akışının sağlanarak güvence altına alınmasıyla gerçekleşir. Halkın güç sahiplerini, otoriteleri ve bürokrasiyi denetlemesi ancak bilgiye ulaşma kabiliyetlerinin varlığına ve onu kullanmada aktörlerin etkili olmasına bağlıdır. İnternet teknolojileri ve yeni haberleşme teknolojilerin bilgi edinme ve yönetişimi anlamlı biçimde geliştirme kapasitelerine dikkat çekilmektedir.

Yönetime Katılanlar Arasında Uyum: Bu ilke, politikalar ve eylemlerin birbiriyle uyumlu ve anlaşılır olmasını ifade eder. Geniş ve karmaşık yönetim yapısında merkezi yönetim, yerel yönetimler ve diğer yönetsel kurum ve kuruluşlar arasında uyumun sağlanması güçlü siyasal liderlik ve sorumlulukla birlikte buna uygun sosyal birikimi gerektirmektedir. Yönetim ve sosyal katmanlar arasındaki uyum, her düzeydeki yönetim için önemli görülmektedir.

“Yerel-yerel” ilişkileri, yerel yönetimler ile sivil toplum kuruluşları ve diğer yerel ortaklar arasında yatay ve demokratik bir biçimde örgütlenmiş, hiyerarşik olmayan (ya da “dikey hiyerarşi” yerine “yatay hiyerarşi” niteliğini taşıyan) ilişkiler kurulmasını hedefler.

Bu ilişkiler, geniş anlamda sivil toplum örgütleri olarak ifade edilen dernekler, vakıflar, özel sektör kuruluşları, sendikalar, meslek kuruluşları, akademik kuruluşlar, basın-yayın kuruluşları ile diğer hükümet-dışı kurum ve kuruluşları ve yurttaş girişimlerini kapsayacak şekilde, geniş bir yelpazeyi kapsamaktadır. Böylece, belde halkının gücüne dayalı, yerel aktörlerle işbirliğine ve “eşit ortaklıklar”a açık, demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışının gelişmesi ve yerleşmesi yönünde kalıcı adımlar atılabilecektir (www.la21turkey.net., 2003)

“Uluslararası” ilişkilerin niteliği ise yakın geçmişin sadece ulusal hükümetler düzeyinde kurulan geleneksel ilişkilerinden farklılaşmayı içerir. Günümüzde uluslararası düzeydeki ilişkiler, “ulusal hükümetler, yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve uluslararası topluluk” arasında bir “küresel ortaklık” kurulması biçiminde gelişmeye başlamıştır.

Yerel yönetimler, giderek artan bir şekilde, uluslararası yerel yönetim kuruluşları aracılığıyla ya da doğrudan, uluslararası işbirliği ve dayanışma faaliyetlerini yürütmektedirler (www.la21turkey.net., 2003).

Ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde olması öngörülen yönetişimin bütün bu düzeylerde gerçekleşmesi için çok aktörlü/ortaklı bir yönetsel süreç öngörülmektedir. Böylece, siyasal ekonomik gücün yoğunlaşması engellenecek, demokratiklik, açıklık, çoğulluk ve sorumluluk gerçekleşecektir. Yönetişimde aktörlerin sivil toplum örgütleri, özel sektör, kamu sektörü ve uluslararası kuruluşlar olarak belirlenmesiyle, karar sürecinde sınıfsal tabana dayanan örgütlerle, böyle bir tabanı olmayan örgütler karşı karşıya getirilmektedir. Ayrıca, merkez-yerel karşıtlığı özellikle vurgulanarak, yerelleşme ve yönetim arayışının yaşama geçirilebilmesi için en uygun düzey olan yerel yönetimlere işaret edilmektedir (Çitci, 2002: 682). Yani, hantal, bürokratik, uzak ve ulaşılamaz nitelikli merkezi yönetimin yetkileri, ulaşılabilir, demokratik, duyarlı ve sorumlu olacağı varsayılan yerel yönetimlere aktarılacaktır. Çitci’ye göre (2002: 682) yönetişim, potansiyel içeriği ve işleviyle, temsili demokrasinin tıkandığı noktada “doğrudan demokrasi” düşünüyü gerçekleştirmiş olacaktır.

2.2. Devlet Kurumuna Bakış

Devlet, toplumsal kurumlardan biridir ve diğer toplumsal kurumlar gibi belli işlevleri yerine getirmektedir. Toplumun yapısı ve dinamiği bu işlevlerin kapsam ve içeriğini belirlemektedir. Diğer deyişle, toplumun dinamizmi, devletin işlevlerini de değiştirmekte ve belirlemektedir. Öte yandan, devlet kurumu da toplumsal kurumların ve toplumun dinamizmini etkilemektedir. Bu karşılıklı etkileşim, devlet kurumu ve işlevleri konusunda bilgi edinmede öncelikle gözönünde bulundurulması gereken bir husustur (Şaylan, 1995: 13).

Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim yaklaşımında devletin işlevselliğinin, söz konusu karşılıklı etkileşimin “tam olarak gerçekleşmesi”ne dayandırıldığı ileri sürülebilir. Yani, yönetişim sürecinde devletin rolü “baskın olarak etkileyen” değil, “çok aktörlü yönetim” içinde hem etkileyen, hem de onlardan etkilenen bir niteliğe sahiptir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim yaklaşımının, genel olarak küreselleşmeyle ortaya çıkan yönetsel eğilimlerden etkilendiği söylenebilir. Dolayısıyla, yönetişim sürecinde devletin konumu ve işlevi belirlenirken, küreselleşmeyle ortaya çıkan tartışma ve öngörülerin büyük etkisi olduğu açıktır.

1990'lı yıllardan itibaren devlet ve piyasa arasındaki ilişkinin değiştiği, piyasaların değişime ve bir tür düzenleyiciye ihtiyaç duyduğu ileri sürülmeye başlanmıştır. Böylece, devletle piyasa arasında kurulacak ortaklık ilişkisinin önemine vurgu yapan yönetişim söylemi altında, devletin rolü de yeniden tanımlanmaya başlamıştır. “Karşılıklı etkileşime dayalı bir sistem” savından hareketle yönetişim, kamu ve özel, devlet ve devlet-dışı, ulusal ve uluslararası kurumlar ve uygulamaların geniş bir çeşitliliği aracılığıyla gerçekleşecektir (Güzelsarı, 2003: 20-21). Denilebilir ki, kamu yönetimi alanındaki etkinliği 1990 sonrasında artan yönetişim, esas olarak devletin ekonomi ve toplumsal alanda değişen rolü bağlamında popülerlik kazanmıştır.

Liberal iktisat anlayışındaki yönetişime koşut öngörülerin, Sürdürülebilir Gelişme'nin 1990'lı yıllardan itibaren ortaya koyduğu yönetişim anlayışında da yer

aldığı görülmektedir⁸⁹. Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme politikasının temel çizgilerine bakıldığında, öncelikle farklı politik aktörler arasında diyalog öngörüldüğü görülür. Bu diyalogun yanı sıra katılıma önem verilmekte ve katılımın mutlaka sağlanarak, yeni katılım mekanizmalarının geliştirilmesinden söz edilmektedir (Mengi; Algan, 2003: 199). Bu sürecin sonucu olarak, Sürdürülebilir Gelişme sürecinin işleyişinde ve dolayısıyla yönetim tartışmalarında devletin rolü önemli yer tutmaktadır. Buna göre, özellikle 1990'lı yıllardan sonra başlayan değişim sürecinde ulus-devletin, uluslararası düzeyde alınan kararları uygulamasının zorunluluk haline geldiği ve ulus-devletin yeni varlık nedeninin “uluslararası ağlar içinde alınan kararları güvenceye almak” olduğu belirtilmektedir (Güzelsarı, 2003: 22). Yeni süreçte ulus-devlet, “toplulukların düzenlenmesini” sağlayarak kendi meşruiyetini sürdürecektir ve artık “daha az egemen varlıklar” olarak işlev görecektir. Diğer deyişle, ulus-devletin yeni ve esas işlevi, ulus-üstü ve ulus-altı yönetim mekanizmalarının sorumluluklarını tanımlamak ve meşrulaştırmaktır.

Yönetişim modelinin temel aktörleri olan sivil toplum ve sermaye kesiminin yanında üçüncü aktör olan bürokrasinin (devlet) rolü, görece diğer aktörlere göre farklıdır. Devlet, sivil toplum ve sermaye kesimi için gerekli/yeterli koşulları yaratan ve bu koşulların oluşturulmasını kolaylaştıran bir “katalizör” işlevi görecektir. Öte yandan, toplumu yönlendirmek bakımından sorumluluk ise devletten özel sektöre ve sivil topluma kaymaktadır. Bu öngörüler, “kürek çeken değil, dümen tutan” yeni devlet anlayışını doğurmuştur (Güzelsarı, 2003: 23). Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme sürecinde yer alacak devlet, geleneksel görünümündeki gibi egemen güç olarak değil, uluslararası yönetim düzeyleri ve gelişmiş dünyanın eklemelenmiş hakları arasındaki kaçınılmaz bir bağlantı mekanizması olarak ortaya çıkmaktadır (Yıkılmaz, Tarihsiz: 140).

Yönetişim sürecinin temel aktörleri arasında hiyerarşik bir ilişkiden çok, “ortaklar” vurgusuyla yatay ve eşit/denk ilişkiler açısından söz edilmesi, devletin konumunu da belirlemektedir. Buna göre devlet, dikey bir hiyerarşide en üstte olan

⁸⁹ Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi ile küreselleşme süreci, birbirinden farklı iki ekonomik-düşünsel eğilim değildir. Tersine, küreselleşme süreci ile Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi arasında olumlu/destekleyici bir ilişkinin varlığından bile söz edilebilir. Dolayısıyla, yönetim olgusunun, küreselleşme ve Sürdürülebilir Gelişme sürecinde ele alınışları, farklılıktan daha çok, süreklilik ve koşutluk bağlamından olabilir.

değil, yatay (ağ) ilişkiler örgütünde yer alan bir aktördür. Bu bağlamda, devletin yeni rolü “eşitler arasında birinci” (Güzelsarı, 2003: 30) olarak tarif edilmektedir.

Devletin yeni rolü, “eşitler arasında birinci” olarak belirlenmekle birlikte, gerek Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin doğuşu ve gelişmesi sırasındaki durumlar, gerekse yönetim sürecinin uygulamasıyla ilgili durumlar, yukarıdaki kuramsal yaklaşımı desteklememektedir. Diğer deyişle, her ne kadar devlet, diğer aktörler lehine bir güç kaybına uğramış görünse de aslında halkları ve küresel toplumu etkileyen konularda belirleyici olan temel aktör olma özelliğini sürdürmektedir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 140; Küresel Komşuluk, 1996: 259).

Yeni yönetim yaklaşımında devletin kuramsal söyleme rağmen “baskın” olduğunu ortaya koyan temel işaretlerden birisi Rio Zirvesi’nin düzenlenmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Zirve’de çeşitli konulardaki tartışmalar sırasında özellikle sivil toplum kuruluşları ve akademisyenler karşısında hükümetlerin baskın olması hem açık bir “durum”, hem de zirvenin “en zayıf noktası” olmuştur (Mengi; Algan, 2003: 34). Keza, Gündem 21’in Giriş kısmında yer alan “Gündem 21’in başarıyla uygulanmasından öncelikle ve esas olarak hükümetler sorumludur” (www.yerelgundem21.org, 2003) ifadesi de aktörler arasındaki ağ örgütlenmesini muğlaklaştırmaktadır. Benzer ifadeler, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesini esas alan başka uluslararası toplantılarda da kullanılmıştır. Habitat Gündemi’nde bu durum şöyle dile getirilmektedir (Mengi; Algan, 2003: 168): “...Hükümetler, Habitat Gündemi’nin uygulanmasından birinci derecede sorumludur...”. Keza, Malmö Bakanlar Deklarasyonunda “çevreyle ilgili kurumsal kapasite oluşturulması ve çevreyle ilgili uluslararası işbirliğinin uygulanmasında” da esas rol hükümetlere verilmekte ve hükümetler birincil ajanlar olarak gösterilmektedir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 142).

Gerek Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi kapsamındaki uluslararası belgelerde yer alan ifadelerden ve gerekse egemen küresel sistemin işleyişinden yola çıkarak, yönetim sürecinde devletin rolüyle ilgili kuramsal öngörülerin, uygulamada gerçekleşmeyeceğine yönelik düşünceler öne sürülmektedir. Diğer ifadeyle, ulus-devlet, güç dağılımı sürecinde diğer yönetim sistemlerini biçimlendirecek düzenlemelere meşruiyet sağlamak bakımından merkezi konumunu sürdürmektedir.

Bu yaklaşıma göre, ulus-devletin egemenlik tanıyarak yarattığı otoriteleri desteklemek ve meşrulaştırmak işlevleri, kendi “üzerinde (ulus-üstü)” ve “altında (ulus-altı)” yeni iktidar odakları belirleyerek, bunlara iktidar devretmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda devlet, geleneksel anlamda egemenliğini yitirmiş ve otoriteyi diğer kurumlarla paylaşır bir konuma gelmiş görünse de özellikle “hukuk yapma” ve “anayasal düzeni sağlama” özelliği bakımından önemini/önceliğini korumaktadır (Güzelsarı, 2003: 22-23).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, küresel düzeyde daha eşit ve adil bir düzeni gerçekleştirmek adına yeni bir yönetsel bakış açısı sunmakta ve bunun içinde devletin konumunu yeniden belirlemek öngörüsü taşımaktadır. Bütün ülkelerin karşılıklı bağımlılığı ekseninden hareket eden bu düşüncenin ulusal ve uluslararası ideolojileri aşması gerektiği söylenebilir. Ancak, karşılıklı bağımlılık olgusu mantıksal olarak “eşitlik” düşüncesine dayanmak durumundadır; eşit olmayan taraflar arasında karşılıklı bağımlılıktan söz edilemez (Şaylan, 1995: 219). Bu bağlamda, ulusal düzeyde yönetişimin aktörleri arasında fiili olarak böyle bir eşitliğin olmayışı, karşılıklı bağımlılığa dayalı çok ortaklı yönetimin altyapısını boşaltmaktadır. Üstelik, devletin “eşitler arasında birinci” görüldüğü bu yönetim yaklaşımında aktörler arasındaki uyum ve koordinasyonun geçerliliğini, toplumsal eşitsizlik ve sınıfsal çelişkilerden soyutlamaktadır. Ayrıca, yönetişim sürecinde ekonomik ve toplumsal hayata müdahale etmeyen devletin, gerektiğinde yasaları yenileme, kural ve düzenlemeleri değiştirebilme kapasitesini kullanırken, objektif olup-olmayacağı da tartışmalıdır (Güzelsarı, 2003: 30).

Yönetişimin uluslararası düzeyde uygulanması da söz konusu eşitlik sorununun çözümüne bağlı görünmektedir. Eşitlik sorunun çözümü ise bir anda ve belli miktarlarda kaynak transferi ile olanaklı değildir. Eşitlik, ancak süreç içinde gerçekleşebilir ve bu süreçte temel belirleyici, ülkelerin bilimsel-teknolojik alanda eşit düzeye erişmesidir. Oysa, egemen sistem içinde “karşılıklı bağımlılık”, Sürdürülebilir Gelişme’ye katkı yapmak şöyle dursun, gittikçe derinleşen eşitsizliği üretmektedir. Bu durumda, daha eşitlikçi ve adil bir toplum düzeninden yana olanlar, ulus-devletin önemini koruyacağı görüşündedirler (Şaylan, 1995: 219). Yönetişim süreci gibi bir tür “toplum mühendisliği”nin (Baş, 1997: 4-8), devletin yerine ikame

ettiği kurumların henüz yetkinliğe erişmekten uzak görünmesi, bu öngörüğü destekler niteliktedir.

Sonuç olarak; diğer aktörler içinde devletin baskınlığı, her halde yönetim sürecindeki yapısal sorunlar ve uygulamalar sonunda ortaya çıkacak gibi görünmektedir. Bu durumda, yönetişimde öngörülen toplumsal ve siyasal ideallerin, klasik ulus-devlet yapılarının izin verdiği ölçüde gerçekleşeceğini ileri sürmek yanlış olmaz.

2.3. Çok Düzeyli Yönetim Yaklaşımı

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, küresel hedefleri olan bir içeriğe sahiptir. Bu durum, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin olduğu uluslararası toplantılarda pek çok ulusun bir araya gelmesinin hem nedeni, hem de sonucudur. Doğaldır ki, küresel nitelikli hedeflerin gerçekleştirilmesi, ulusal devletler, devletlerden oluşan bölgesel yapılar ve onların içindeki alt yönetim basamakları ile olanaklı olabilir (Mengi; Algan, 2003: 15).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin oluşum sürecinde söz konusu politikaların uygulanmasındaki çeşitli düzeylere gereksinim olduğu açıkça belirtilmiştir. Nitekim, Gündem 21'in giriş kısmında yer alan, "Gündem 21'in başarıyla uygulanmasından öncelikle ve esas olarak hükümetler sorumludur... Uluslararası işbirliği bu türden ulusal çabaları desteklemeli ve katkıda bulunmalıdır... Diğer uluslararası, bölgesel ve alt-bölgesel kuruluşlar da bu çabaları desteklemeye davet edilmektedir" (www.yerelgundem21.org, 2003) ifadesiyle, konunun önemine vurgu yapılmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme'nin yaşama geçirilmesiyle ilgili çeşitli düzeylerde politika öngörülerini, yönetim düşüncesini de kapsamaktadır. Diğer deyişle yönetim, Sürdürülebilir Gelişme hedeflerinin gerçekleştirilmesiyle ilgili olarak, küresel, bölgesel ve yerel düzeyleri olan bir yönetim düşüncesidir. 1980'li yıllardan sonra küresel ve yerel yönetim, ekonomik gelişme içinde yer almaya başlamıştır. Başlangıçta merkezi hükümetler, gelişme düşüncesinin esas aktörleri iken, 1980'li yılların sonundan itibaren bu durum değişmiş, gelişme ve ilerleme literatüründe yerel ve bölgesel yönetimlerin rolü vurgulanır olmuştur (Helmsing, 2001:296).

Halihazırda Sürdürülebilir Gelişme kapsamında dünyada yüksek düzeyde bir bütünleşme ve bundan doğan “karşılıklı bağımlılık”tan söz edilmektedir. Ancak, karşılıklı bağımlı bir dünyada kamu politikalarını uygulamak için gerekli olan küresel nitelikli bir yönetim sisteminin geliştirilemediğine dikkat çekilmektedir (Küresel komşuluk, 1996: 121). Yönetişimin küresel boyutu, böyle bir eleştiriden hareketle, küresel taleplere yönelik ve diğer alanlarla olduğu kadar, politik alanla da doğrudan ilgili bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, küresel yönetim, demokrasinin derinleştirilmesi amacına ve ulus-üstü olma özelliğine sahiptir. Klasik anlamda küresel düzeyde yönetim, daha çok hükümetler arası ilişkiler olarak görülmüştür. Oysa, küresel yönetim, sadece hükümetleri değil, aynı zamanda gönüllü kuruluşları, vatandaş hareketlerini, çokuluslu şirketleri ve küresel sermaye piyasalarını da içeren bir kapsama sahiptir. Dolayısıyla, küresel yönetimde sadece devletler değil, çeşitli alanlarda çok farklı aktörler rol almaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim politikalarının bir diğer boyutu bölgesel düzeye yöneliktir. Bölgesel düzey, hem devletlerin oluşturduğu bölgesel işbirliği örgütlerini, hem de ulusal devlet içinde coğrafi, ekonomik, yönetsel, kültürel ve etnik ölçütlere göre tanımlanan alt birimleri ifade etmektedir (Mengi; Algan, 2003: 16). Bölgesel işbirliği kuruluşları, değişik kapasite ve etkinlik düzeylerinde ortaya çıkmakta ve dünya çapında yaygınlık kazanma eğilimi taşımaktadırlar (Küresel Komşuluk, 1996: 225). Daha çok “ekonomik” nitelikli olan bu kuruluşlar, doğal olarak bölgesel nitelikli bir yönetim anlayışına da sahiptirler. Bu bağlamda, bölgesel kuruluşlar çeşitli bakımlardan önemli görülmektedir. Bunlar; daha yakın siyasi entegrasyona ulaşarak, geçmiş düşmanlıkları yenmek, demokratik süreçleri teşvik etmek, ortak güvenlik kaygıları, daha etkin kaynak tahsisi; büyük çaplı ekonomiler, rekabetin ‘dinamik’ etkileri sonucu hızlanan ticari liberalizasyondan yararlanmak; ticarete ve diğer uluslararası temaslarda daha büyük pazarlık gücü ve ortak altyapı geliştirmek, ortak çevre sorunlarıyla ve sosyal sorunlarla mücadele etmek (Küresel Komşuluk, 1996: 144,225) olarak sıralanabilir. Yönetişimin bölgesel düzeyde uygulanması, yukarıdaki hedeflere yönelik olduğu gibi aynı zamanda küresel yönetimi tamamlayan ve ona katkıda bulunan bir niteliğe de sahiptir.

Öte yandan, yerel düzey de Sürdürülebilir Gelişme hedeflerinin ve yönetim öngörülerinde oldukça önemli/merkezi bir yere sahiptir. Gündem 21’de değinilen

sorunların çoğu yerel faaliyetlerden kaynaklandığından, yerel yönetimlerin ve yerel nitelikli kuruluşların Sürdürülebilir Gelişme'nin gerçekleşmesindeki rolü önemlidir (Keating, 1993: 99). Yerel düzey, başta yerel yönetimler olmak üzere, genel olarak sivil toplum kuruluşları olarak ifade edilen dernekler, vakıflar, özel sektör kuruluşları, sendikalar, meslek kuruluşları, akademik kuruluşlar, basın-yayın kuruluşları ve diğer hükümet dışı kuruluşları ve yurttaş girişimlerini kapsayan geniş bir yelpazeden oluşmaktadır. Yönetişimin yerel düzeyde gerçekleşmesiyle, belde halkının gücüne dayalı, yerel aktörler ile işbirliğine ve eşit ortaklıklara açık, katılımcı bir yönetim anlayışının gelişmesi hedeflenmektedir (www.yerelgundem21.org, 2003).

2.3.1. Küresel Düzey

Sürdürülebilir Gelişme'nin küresel düzeyli yönetim yaklaşımı (küresel yönetişim), küresel karşılıklı bağımlılığın yaygın kabulü ve ekolojik sorunların zorladığı işbirliği sonucunda ortaya çıkmıştır. Brundtland Raporu'nda bu gerekliliklere şu şekilde dikkat çekilmiştir (Ortak Geleceğimiz, 1991: 68):

“Hiçbir ülke diğerlerinden ayrı olarak gelişemez. Böyle olunca, sürdürülebilir kalkınma arayışı, uluslararası ilişkilerde yeni bir yönlenmeyi gerektirir. ... Sürdürülebilir kalkınmayı güvence altına alacak olan uluslararası işbirliği artışının mekaniği, sektörden sektöre ve ilgili kuruluşların özelliğine göre değişiklik gösterecektir. Ama sürdürülebilir kalkınmaya geçişin tüm uluslarca ortak biçimde yönetilmesi esastır. İnsani ihtiyaçların birliği, işlerlik ve çok taraflı bir sistemi, gerekli kılmaktadır ve o sistem de demokratik ‘rıza’ kavramına saygılı olmak, yalnız yerkürenin değil, dünyanın da tek olduğunu kabul etmek zorundadır”.

Bu düşünceler, Rio Konferansı'nda, Sürdürülebilir Gelişme hedeflerine “küresel ortaklıklar” kurarak ulaşmanın olanaklı olduğu söylenerek geliştirildi. “Küresel toplum” ve “küresel yönetim” kavramlarının ortaya çıkışı, gerçekte bu tür kaygılar ve düşüncelerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, egemenlik alanını aşan sorunların, egemenlik kavramıyla kendini sınırlayan ulus-devletlerin çözüm olanaklarını çoktan aştığı tespitinden hareketle, sorunların

küreselleştiği bir ortamda, politikaların da küreselleşmesi, küresel sorumluluk olması ve varolan kurumların yeniden düzenlenmesi ya da küresel yeni yapılar oluşturulması önerilmektedir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 129).

Sürdürülebilir Gelişme'nin gerçekleştirilmesini hedefleyen yeni yönetim anlayışının, Stockholm İnsan ve Çevre Konferansı'na dayanan bir tarihi olduğu bilinmekle birlikte, esas gelişmenin Rio Konferansı'ndan sonra olduğu söylenebilir. Rio Konferansı'nda ortaya atılan "küresel ortaklık" fikri, 1994'te Kahire Dünya Nüfus ve Kalkınma Konferansı, 1995'te Kopenhag Dünya Sosyal Gelişme Konferansı, yine 1995'te Pekin Dördüncü Dünya Kadın Konferansı, 1996'da İstanbul İkinci BM İnsan Yerleşimleri Konferansı (HABİTAT II), 2000'de New York Binyıl Zirvesi, 2001'de Brüksel Az Gelişmiş Ülkeler Konferansı ve yine 2001'de New York HABİTAT+5 Toplantısı ile 2002'de BM Johannesburg Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi'nde ele alınarak geliştirilmiştir⁹⁰.

Yukarıdaki zirveler içinde küresel nitelikli bir yönetim anlayışının oluşması bağlamında HABİTAT II'nin önemli ve ayrı bir yeri vardır. Bu zirve, kendinden önceki zirvelerde olduğu gibi sadece devletlerarasında gerçekleşen bir nitelik değil, "küresel ortaklık"ın oluşturulması için temel aktörler olarak sivil toplum kuruluşlarının, çeşitli platformlar ve sivil inisiyatiflerin etkin katılımıyla gerçekleşen bir nitelik taşımaktadır. Bu farklı niteliğiyle HABİTAT II, halihazırda küresel düzeyde öngörüler taşıyan yönetim kavramının BM bünyesinde kurumsal olarak kabul görmesinde oldukça etkili olmuş (Mengi; Algan, 2003: 36) ve daha sonrası düzenlenen diğer toplantıları doğrudan etkilemiştir.

Küresel düzeyli yönetim anlayışının gelişmesi bakımından, HABİTAT II kadar etkili olan diğer bir toplantı da Johannesburg Zirvesi'dir. Bu Zirve de hükümetler, uluslararası örgütler ve sivil toplum örgütlerinden oluşan katılımcılarla gerçekleşmiştir. Johannesburg Zirvesi'nde Sürdürülebilir Gelişme'nin temeli direği olarak nitelenen ekonomik gelişme, sosyal gelişme ve çevrenin korunmasına ilişkin sorumlulukların, yerel, ulusal, bölgesel ve küresel düzeylerde gerçekleştirilmesinde ortak bir sorumluluk taşınması gerektiği ifade edilerek, Sürdürülebilir Gelişme hedefine ulaşmada politikaların hazırlanması, karar verme ve uygulamanın tüm

⁹⁰ Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin küresel düzeyde gelişmesiyle ilgili ayrıntılı açıklamalar için bkz. (Mengi; Algan, 2003: 17-78).

aşamalarında katılımın önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca, Sürdürülebilir Gelişme hedefleri için daha demokratik ve etkili çok uluslu ve uluslararası kuruluşlara gereksinim olduğunun dile getirilerek, iyi yönetim (good governance) konusunda ortaklık anlayışının belli başlı grupları kapsayacak biçimde ve her düzeyde geliştirilmesinin vurgulanması (www.cevre.gov.tr, 2003) küresel yönetim düşüncesinin daha da canlanmasına katkıda bulunmuştur.

Dile getirilen sorunlar ve Sürdürülebilir Gelişme uygulamaları karşısında, küresel yönetimle ilgili tek bir model ya da biçimin olmayışı, karar alma sisteminin geniş kapsamlı, dinamik, bileşik ve karşılıklı etkileşimle meydana gelen, evrimsel bir süreklilikle değişen koşullara cevap veren insan bekası bütüncül nitelikli bir sistemi gerekli kılmaktadır (Küresel Komşuluk, 1996: 25). Bu gereklilik sonucudur ki, “küresel yönetim” ya da “küresel yönetim (global governance)” olarak ifade edilen küresel düzeyde yönetim anlayışı gündeme gelmiştir (Yıkılmaz, Tarihsiz, 129-130).

Küresel yönetim oluşturma konusundaki çabalar, genel olarak Sürdürülebilir Gelişme sürecinde ortaya çıkmış olsa da çeşitli toplantılarda da spesifik bir konu olarak ele alınmıştır. 1992 yılında, uluslararası gelişmelerin, küresel işbirliğini güçlendirerek barışı güvenceye alma, Sürdürülebilir Gelişme’ye ulaşma ve demokrasiyi evrenselleştirme konularında benzersiz bir fırsat sunduğu inancıyla, BM Küresel Yönetişim Komisyonu (The Commission on Global Governance) kurulmuştur. Komisyonun temel amacı, küresel yönetimin iyileşmesine katkıda bulunmaktır. Komisyon’un görüşleri doğrultusunda, küresel yönetişimin işlevleri; uluslararası finansal istikrarı düzenlemek, karşılıklı olarak kabul edilebilir bir anlaşmazlık çözüm mekanizması ve hukuk düzeni sağlamak, alt yapı ve kurumları sağlamak, hakkaniyet ve sosyal uyumu sağlamak ve küresel ortak varlıkların korunması ve Sürdürülebilir Gelişme’yi teşvik edecek gerekli politik çerçeveyi oluşturmak olarak belirtilmiştir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 125). Nitekim, Komisyon, 1995 yılında küresel karar almaya katılan veya etkilenen tüm aktörler (devletler, işletmeler, toplumsal inisiyatifler) arasında dayanışma, şeffaflık ve sorumluluk ilkelerine dayanan bir “işbirliği etiği” çağrısı yapmıştır (Sağır, 2004: 11).

Küresel Yönetişim Komisyonu’nun yanı sıra 1999 yılında BM Genel Sekreteri tarafından yapılan “BM Dünya Hükümeti” çağrısında da tüm hükümetlere

ve halklara yönelik küresel bir demokrasi söylemi bulunmaktadır. BM Dünya Hükümeti çağrısı, küresel bir demokratik yönetim sürecini başlatmaya davet etmekte ve dünya hükümetine kavuşmanın çeşitli yolları olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca Genel Sekreter, küresel demokratik yönetimin DB, IMF, DTÖ ve G-8 gibi kurumlara saygınlık kazandıracağını ifade etmektedir. Öte yandan, BM Binyıl Zirvesi'ne sunulmak üzere dünya çevre bakanlarınca Mayıs 2000 yılında hazırlanan "Malmö Bildirgesi"nde de "acilen ortak kaygıları ve uluslararası ortaklık ve dayanışmayı temel alan canlı bir uluslararası işbirliği kurulması" çağrısı yapılarak, küreselleşme ve buna eşlik eden risklerle başa çıkmak için ortaya çıkacak fırsatlar da göz önüne alınarak, ulusal ve uluslararası düzeyde yönetişime geçilmesi öngörülmektedir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 125-127).

Yukarıdaki spesifik sürecin işlemesi, insan haklarıyla, hakkaniyetle, demokrasiyle, temel ihtiyaç maddelerinin karşılanmasıyla, çevrenin korunması ve silahsızlanmayla ilgili kaygılarla birlikte günümüzde yönetime katkıda bulunabilecek yeni aktörler belirginleşmiştir (Küresel Komşuluk, 1996: 24). Özellikle küreselleşme sürecinin işleyişi içinde yönetişimin temel aktörleri olarak devletlerin, sivil toplum örgütlerinin, uluslararası kuruluşların ve sermaye sahiplerinin, değişik biçimlerde küresel yönetimi etkileme gücüne sahip olduğu görülmektedir⁹¹. Özellikle, küresel

⁹¹ Küreselleşme sürecinde yönetim sorunuyla ilgili tartışmalar daha çok, ulus-devletin yapısı ve işleyişinde oluşan değişimler üzerinedir. Günümüzde, bir taraftan küreselleşme süreciyle ulus-devletin önemini kaybettiği, bir taraftan da ulus-devletin otorite ve güçlerinin yeniden yapılandırıldığı ileri sürülmektedir. Bu konudaki farklı görüşler, küresel bir düzen/yönetim ile küresel bir uygarlık/toplum konuları üzerinde birleşmektedirler.

Tartışmaların içeriği nasıl olursa olsun, küreselleşme süreci ile yönetim yapıları ve anlayışları konusunda bazı şeylerin değiştiği bir gerçektir. Giddens'ın işaret ettiği üzere, ulus-devletlerin egemenlik alanları, küreselleşmenin etkisiyle küçülmektedir. Uluslar ve ulus-devlet güçlerini korumakla birlikte, bunlarla, bunların işleyişini etkileyen küresel güçler arasında büyük "demokratik boşluklar" oluşmuştur (2000: 93). Küreselleşme ile ulus-devlet arası ilişkinin sonuçları şöyle özetlenebilir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 73-74):

1. Küreselleşme, iç politikaların sınırlarını yıkan, devletin karar alma süreçlerini dönüştüren ve politikaların dayandığı yasal ve yönetsel çerçeveyi sorunsallaştıran bir niteliğe sahip olması,
2. Küresel dinamiklerin devlet egemenliğini sınırlaması, ulus-devletin siyasal mekanının uluslararası ve bölgesel örgütlere açılması,
3. Dolayısıyla, ulus-devletin çözülüşüne yol açmamakla birlikte, küreselleşmenin devlet egemenliği söyleminin temellerini yıkarak, bugün olandan daha karmaşık bir siyasal mekan yaratması ve bunun küresel siyasal mekanlarla eklemlenmesi.

Yukarıdaki boyutuyla küreselleşme, ulus-devletin egemenliğini sorunsallaştırmış ve iç politika-dış politika ayrımını bulanıklaştırmıştır. Söz konusu bulanıklık, ulusal güvenlik, ulusal çıkar ve vatandaşlık gibi kavramların anlam değiştirmesi, devletin karar alma gücünün sınırlanması, ekonomik ve siyasal düzeylerde devletin bağımsızlığının azalması, iç politikanın temel belirleyicilerinden birisinin küresel dinamikler olması nedeniyle ortaya çıkmıştır. Ulus-devlet, küreselleşmeyle birlikte kendi otoritesiyle, belirli bir toprak üzerinde kapsayıcı politik sonuçlar yaratma iktidarına sahip,

yönetişim sürecinin 1980’li yıllardan sonra uluslararası kuruluşların yönlendirmesiyle dünya gündemine yerleştiği düşünülürse⁹², küresel yönetim politikalarının uluslararası düzeyde bölgesel gelişmeleri, ulusal ve ulus-altı politikaları doğrudan etkileyebilme gücü söz konusudur. Özellikle, OECD, G-8, AB ve OPEC gibi bölgesel nitelikli politik ve ekonomik örgütler, küresel gelişmeleri yönlendirebilmektedirler. Bunun yanı sıra, çokuluslu şirketler de küresel politikalarda önemli belirleyiciliğe sahiptir⁹³. Öte yandan, günümüzdeki gibi tek kutuplu uluslararası ilişkiler sisteminde tek başına bir ülke de (ABD gibi) küresel yönetim konusunda belirleyici olabilmektedir (Mengi; Algan: 17). Uluslararası

“yöneten” bir irade olarak değil, “yönetişim” sürecinde yönetimi paylaştan bir aktör konumuna indirgenmiştir (Yıkılmaz,Tarihsiz: 74).

Küreselleşme sürecinde ulus-devletin değişen ve yeniden biçimlenen konumu için Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Dünya Bankası (DB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşların ve uluslararası şirketlerin aldığı kararlar, büyük ölçüde bağlayıcı hale gelmiştir. Öte yandan, ulusal politikaların alanını daraltarak, hükümetleri daha çok bağlayan ve güçlü yaptırım mekanizmaları ile desteklenmiş ticaret, hizmetler ve fikri mülkiyet hakları üzerinde çok taraflı anlaşmalar (GATT, GATS ve TRIPS gibi) gündeme gelmiştir (Yıkılmaz,Tarihsiz: 75).

Küreselleşme, kentler ve yerel yönetimler üzerinde de köklü değişiklikler önermektedir. Bu konuda, özellikle devletin küçülmesine bağlı olarak, egemenliğin bölgesel ve yerel yönetimlerle paylaşmak yoluna gidilmesi eğilimi vardır. Bu süreçte yerelleşme ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini, “ulus-devleti parçalamak için tasarlanmış bir dizgeli çaba” olarak niteleyen görüşler vardır (Keleş, 2001’den akt. Geray, 2001: 19).

⁹² 1992 Rio Zirvesi’nin en önemli konusu Yerel Gündem 21’leri gündeme almak ve uygulamaktır. 2002 Johannesburg Zirvesinde öne çıkan konu ise “ortaklıklar” olmuştur. Uygulama Planı’nda belirlenen küresel hedeflere ulaşmada yardımcı araçların geliştirilmesi olarak tanımlanan ortaklık girişimleri, kuzey ve/veya güney ülkeleri arasında ve/veya hükümetlerle temel gruplar arasında gerçekleştirilecektir. Ortaklıklar projeler boyutunda yürütülecektir. Öte yandan, çevre ve kalkınma konularındaki politikaların sadece devletlerin eline bırakılmayıp, ortak girişimler eliyle düzenlenecek olmasının, “özel sektör” tarafından sevinçle karşılandığı ifade edilmektedir (Carson, 2003). Özel şirketlerin, Johannesburg Zirvesindeki ilgili kararlar karşısındaki bu tutumlarının, küreselleşme sürecinin hızla ilerlediği bir zamana rastlaması oldukça anlamlıdır. Nitekim ÇUŞ’lar, 1992 Rio Zirvesi’nde çok az varlık göstermelerine rağmen, Johannesburg Zirvesi’nde hemen her platformda görünmüşlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Carson, 2003).

⁹³ Küresel yönetim aktörleri içinde ÇUŞ’ların yeri ve etkileri oldukça farklı görünmektedir. Büyük şirketlerin hesap verebilirliği ve şeffaflığı, Johannesburg Zirvesi’nde tartışılan temel konulardan ikisini oluşturmaktadır. Küreselleşmenin, Zirve üzerindeki etkisini görmek bakımından, yukarıdaki tartışma konularından ne tür sonuçlar çıktığı önemlidir. Dali’de yapılan Dördüncü Hazırlık Toplantısı’nın taslak metninde, büyük şirketlerin hesap verebilirliği ve şeffaflığı konusunda hükümetlerarası bir çerçeve oluşturulması kararı kaldırılarak, kamu-özel sektör ortaklığı ve gönüllü girişimler, tek kontrol mekanizması olarak yer almıştır. Bu durum, hükümetlerin büyük şirketlerin insan hakları, çevresel etkiler, çalışanların güvencesi gibi konularda sorumluluk almaktan kaçınmalarını kontrol etmekten vazgeçtikleri biçiminde yorumlanmaktadır (Carson, 2003). Söz konusu durum, ÇUŞ’ların, kendi üzerlerinde her hangi bir “güç” tanımadıklarını göstermesi ve gerek Sürdürülebilir Gelişme’nin, gerekse küreselleşmenin bundan sonra hangi şartlarda süreceğini de işaret etme bakımından önemlidir. ÇUŞ’ların küresel yönetim sürecindeki etkileri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Özdek, 2002: 37-38).

gönüllü kuruluşlar da küresel medyayı kullanarak siyasal, ekonomik, sosyal ve çevresel konularda aktif bir duruma gelmişlerdir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 130).

İşlevsel bir küresel yönetim için dünya ekonomisinin kontrolü ve bu bağlamda eşgüdümlü ulusal hareket ile uluslararası aktörlerin ve rejimlerin önemli olduğu belirtilmektedir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 130). Etkin bir küresel karar mekanizmasının yerel, bölgesel ya da ulusal düzeyde alınmış kararların üzerine bir şeyler inşa etmesi, farklı düzeylerdeki çeşitli insanların ve kuruluşların becerilerinden ve kaynaklarından yararlanmayı gerektirmektedir. Ortaklıklar kurulması, kuruluşların ve süreçlerin bir araya getirilmesi ve böylece küresel aktörlerin ellerindeki bilgilerin ve yeteneklerin bir araya getirilip, ortak kaygılara yol açan ortak politikalar ve uygulamalar geliştirilmesi, küresel yönetişimin işlevselliği için hayati önem taşımaktadır (Küresel Komşuluk, 1996: 25).

Küresel yönetişimin şu yaşamsal hedefleri gerçekleştirmeye yönelik olduğu belirtilmektedir (Küresel Komşuluk, 1996: 130):

- Sistematik Finansal İstikrar: İstikrarlı bir para sistemi, belli başlı sistemik düşüşlerle ve şoklarla başa çıkma kapasitesi ve uluslararası finans piyasalarının ihtiyatlı biçimde düzenlenmesi.
- Hukuk Düzeni: Bu düzen, ticarette, teknoloji, transferinde, yatırımlarda, karşılıklı olarak kabul edilebilir bir anlaşmazlık çözüm mekanizması sağlamalıdır.
- Altyapı ve Kurumlar: Ağırlık ve diğer ölçüler için, zaman için ve pek çok teknik özellikler için ortak standartlar, denizlerin ve ortak kullanılan hava yollarıyla telekomünikasyon yollarının serbestliğini yönetmek ve sürdürmek için üzerinde anlaşılmış sistemler.
- Çevre: Küresel ortak varlıkların korunması ve sürdürülebilir gelişmeyi teşvik edecek politika için gerekli çerçeve.
- Hakkaniyet ve Sosyal Uyum: En geniş anlamıyla ekonomik işbirliği ve bu anlamda uluslararası yardımlar ve acil durum

yardımları.

Yukarıdaki hedeflerin gerçekleştirilmesi ve vatandaşların temel haklarının en iyi korunabileceği ortamın ancak demokrasi ile yaratılabileceği gerçeğinden hareketle, küresel yönetişimin temel amaçlarından birisinin de çok aktörlü bir yapıda sivil topluma dayalı demokrasiyi güçlendirmek olduğu vurgulanmalıdır.

Küresel yönetişimin işleyebilmesi ve dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme politikalarının hayata geçirilebilmesi için “finansman” konusu, önemli bir sorunsal oluşturur⁹⁴. Bu nedenle, küresel finansman konusunda getirilen öneriler, bazı temel ilkelere dayanır. Bunlardan birisi, bazı küresel ortak değerlerin kullanımının ekonomik dayanaklarla, piyasa araçları kullanılarak bir ücrete bağlanmasıdır. Diğer bir ilke de yükün tamamının az sayıdaki sanayileşmiş ülkenin omuzlarına yüklenmemesi, adım adım artırma ilkesi çerçevesinde de olsa daha geniş biçimde yayılmasıdır. Bu konudaki son ilke ise yeni gelir sistemlerinin yurt içi vergi ya da harçlar niteliği değil, ek kaynak niteliği taşımasıdır⁹⁵. Öte yandan, “küresel vergilendirme”⁹⁶ konusunda bir konsensusun geliştirilmesine büyük önem verilmektedir (Küresel Komşuluk, 1996: 179).

Küresel yönetim sürecinde devletler, diğer aktörlerle işbirliği içinde çalışacak olsalar da “başroldeki oyuncular” olarak kalmaktadırlar. Bunun yanı sıra, küresel yönetişimde BM’nin işlevi yaşamsal öneme sahiptir⁹⁷. BM’nin koordinasyon görevi üstlenmesi, küresel yönetim sürecindeki farklı niteliklere sahip aktörler

⁹⁴ UNCED, her yıl dünya genelinde Gündem 21’deki eylemlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla fazladan 125 milyon dolar yardımda bulunmaktadır. Bkz. (Eliot, 1994: 180).

⁹⁵ Bu konuda, döviz işlemlerine uluslararası bir vergi konması, ÇUŞ’lar için uluslararası bir kurumlar vergisi tabanı yaratılması gibi alternatifler düşünülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Küresel Komşuluk, 1996: 183 ; Yıkılmaz, Tarihsiz: 132-139).

⁹⁶ Küresel vergilendirme, küresel ortak kaynakların, yani uçuş hatlarının, gemiler için deniz seyir hatlarının, okyanus balık avı alanlarının ve elektromanyetik spektrumun kullanılması karşılığında, küresel amaçlar için para sağlama amacıyla üst vergiler konulması anlamını taşımaktadır. Bkz.(Küresel Komşuluk, 1996: 184).

⁹⁷ BM’nin bu süreçteki öncü rolü, yönetişime dayalı yapılan “küresel devlet” kurma hedefiyle ilgili görülmektedir. Bazı yaklaşımlarda yönetişim, küresel ölçekte yeni bir “devlet”e geçiş aracı olarak ele alınmaktadır. Bu görüşe göre yönetişim, ulusal devletlerin gerilemesi ve ulusal devlet tarafından hükümet etme modelinden, ulus-üstü kurumların yönetimine geçişin modelidir. Bu bağlamda, küresel birikim rejiminin bir yüzü olan küresel düzenleme tarzının ortaya çıkışı, ya “ulus-aşırı devlet mekanizması” ya da “küreselleşmiş devlet” formunda gerçekleşiyor. Bu ulus-üstü devlet, dünya çapında birikim şartlarını ulusal düzenlemeleri ortadan kaldırarak kuralsızlaştırıyor. Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü, Ekonomik İşbirliği ve Gelişme Örgütü ve Avrupa Birliği, ortaya çıkmakta olan bu ulus-üstü devletin “asal kurumları” olarak görülmektedir (Akça, 2004: 6).

arasında çıkabilecek sorunlar ve anlaşmazlıklar konusunda faydalı görülmektedir (Küresel Komşuluk, 1996: 259).

2.3.2. Bölgesel Düzey

Bölge, fiziksel, işlevsel ya da siyasal temele dayanan bir birimi ifade eder (Keleş; Erbay, 1999: 6). Bölge, ölçek bakımından ele alındığında iki boyutlu bir yönetsel yapıyı ifade eder. Bunlardan ilki, bir devletin içindeki ekonomik, siyasal, yönetsel, coğrafi, kentsel, kültürel ve etnik ölçütler kullanılarak tanımlanan alt sistemlerdir. Diğer ise uluslararası düzeyde aralarında ekonomik, siyasal ve askeri çıkar birliği olan devletlerden oluşan topluluklardır (Mengi; Algan, 2003: 82). Her iki düzey de Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim yaklaşımı bakımından önemlidir. Bunların yanı sıra, son yıllarda Avrupa'da olduğu gibi yerel ve bölgesel birimlerin sınırötesi işbirlikleri de bölgeselleşme içinde değerlendirilmektedir (Mengi; Algan, 2003: 82) ki, yönetim bağlamında bu tür ilişkiler özellikle önemli görülmektedir.

Ulus-devletleri aşan küresel yönetim ile ulus-altı düzeyde gerçekleşen yerel yönetim arasında bölgeler düzeyinde gerçekleşen yönetim aşamaları vardır. Bölgesel işbirliği kuruluşları, dünyanın her yerinde çeşitli kapasite ve etkinlik düzeylerinde ortaya çıkarken, ulus-altı düzeyde bölgesel örgütlenmeler de işbirliği konusunda etkin uygulamalar olarak görünmektedirler. Bell'in vurguladığı üzere, ulus-devletin, özellikle sınırötesi sorunları çözmek için çok küçük olması, buna karşılık kararların yurttaşın yakın alınması ve politik süreçlerin saydamlığı için çok büyük olması, bir yönetim basamağı olarak bölgeleri önemli kılmaktadır (Mengi; Algan, 2003: 82).

Yönetişim kavramının ortaya çıkmasıyla birlikte, “bölge” ve “bölgecilik” kavramları⁹⁸ yeni içerikler kazanmıştır. Geleneksel bölgesel politika anlayışının hakim olduğu 1960'lı yıllarda, bölgesel politikaların çerçevesi, gelişmiş ekonomilerin birçoğunda Keynezyen anlayışın hüküm sürdüğü firma merkezli, standartlaşmış, teşvik sisteminin esas olduğu “devlet güdümlü” politikalar olmuştur.

⁹⁸ Bazı kaynaklarda “bölgecilik” ile “bölgeselleştirme” arasında fark olduğu önemle vurgulanmaktadır. Bkz. (Mengi; Algan, 2003: 83-84; Göymen, 2003: 74). Buna göre, bölgecilik, etnik ve kültürel kimliğin devlet tarafından tanınması ve/veya bunun anayasada yer alması taleplerini ya da bölgesel/yerel birimlerin sınır ötesi işbirliği çerçevesinde oluşturdukları birlikleri ifade etmektedir. Bölgesellik ise daha çok yönetsel bir içerik taşır ve merkezi yönetim karşısında bölgesel birimlerin yetkilerinin ve akçal kaynaklarının artırılmasını ifade eder (Mengi; Algan, 2003: 83-84).

Bu politikalar az gelişmiş bölgeleri geliştirmek amacıyla gelirin yeniden paylaşımına ve sosyal politikalara ağırlık vermiştir. 1980’li yıllardan itibaren neo-liberalizmin etkisiyle, devletin öncelikli olarak ekonomik alandaki rolü tartışılmaya açılmış, piyasa ekonomisi çerçevesinde örgütlenmiş bir devlet ve yönetim anlayışı gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, bölgesel kalkınma politikaları artık doğrudan devlet yardımlarından ziyade işgücü, yaşam kalitesi, yatırım iklimi gibi mekanın niteliğini artırıcı alternatif yatırımlara ve içsel gelişmeye daha çok önem vermiştir. Daha önceki bölgesel kalkınma politikaları sadece pazara, işgücüne ve hammaddeye olan mesafeyi göz önüne alırken, yeni bölgesel politikalar ise sosyal ilişkiler, normlar ve kurumlardan oluşan bir yapıyı dikkate almaktadır (Akpınar, 2005).

Tablo 2. Geleneksel veYeni Bölgeciliğin Nitelikleri

Geleneksel Bölgecilik	Yeni Bölgecilik
Yönetim	Yönetişim
Yapı	Süreç
Kapalı	Açık
Eşgüdüm	İşbirliği
Hesap Verme	Güven
Otorite	Yetkilendirme

Kaynak: (Lesage; Stefanick, 2004: 5)’ten akt. (Dulupçu; Özmen, 2004:149).

“Yeni Bölgecilik” olarak ifade edilen yeni bölgesel politikalar akımı, ekonomik gelişme politikalarında bölgenin temel ölçek birimi olduğundan hareketle, ekonomik politikaların uygulanabilmesi için bölgelerin merkezden aktarılan yetki ve kaynak ile donatılmış kurumsal bir kapasiteye ihtiyacı olduğunu savunmaktadır. Bu anlayışa göre, bölge, kurumsal şebekelerin ve kurumsal katmanın en iyi geliştiği ölçek olarak görülür. Bu kurumsal şebekeler, bilgi alışverişinin ve karşılıklı ilişkilerin yüksek düzeyde tutulduğu, kurumsal bir katman veya kapasite olarak tanımlanabilir (Akpınar, 2005) ki, bu noktalar yönetim öngörülleri ile koşutluk taşır.

Başta Drucker olmak üzere, bazı çevreler, küresel ekonomik süreçte ulus-devletlerden çok daha büyük ekonomik birimlere ihtiyaç olduğunu, ancak bu tür yapılarla rekabet ortamına girilebileceğini ve sanayi koruma gücüne sahip olunabileceğini ileri sürmektedirler. Diğer yandan, bu tür yapılara dayalı olarak

oluşturulan blokların, diğer bloklarla ticarete koruma ya da serbestlik gibi unsurlardan çok, karşılıklı ilişki içinde olmasına önem verilmektedir. Nitekim, bölgeciliğin tam da bu bakımdan kaçınılmaz ve geri dönülemez niteliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bölgeler, daha önce geniş serbest ticaret alanları olacağı gibi dış dünyaya karşı düşünce ve hareketlerde birlik sağlayacak ve diğer bölgelerle “karşılıklık” temeline dayalı davranış gösterme gücü sağlayacaktır (Ökmen; Parlak, 2000: 623-624). Bunların yanı sıra, özellikle Sürdürülebilir Gelişme’nin hedefleriyle ilgili olarak, bölgesel malların üretimi ve tüketiminde bölgesel kaynakların kullanılması daha akılcı ve tasarruflu olacak ve çevreye daha az zarar verecektir. Yerel ve bölgesel düzeyde Sürdürülebilir Gelişme’nin aktörleri olan yurttaşlar, politikacılar, sivil toplum örgütleri ve özel sektör, daha kolay bir araya gelebilecek ve işbirliğine gidebilecektir (Mengi; Algan, 2003: 91).

Uluslararası düzeyde bölgesel yönetim anlayışı, Sürdürülebilir Gelişme’nin hedefleri bakımından önemli yere sahiptir. Bölgesel yaklaşım, BM sistemi içinde uzun yıllardan bu yana uygulanmaktadır. BM bünyesinde küresel sorunların, ekonomik, politik ve coğrafi bölgelere değişik biçimlerde yansımaları nedeniyle, tüzel yapıları değişen farklı uluslararası örgütlenmelere gidilmiştir⁹⁹.

Sürdürülebilir Gelişme çerçevesinde bölgesel gelişme politikaları, esas olarak bölgesel düzeyde yaşam standartlarının yükseltilmesi, ekonomik ve sosyal refahın bölgeler arasında adaletli paylaşımını sağlarken, çevreyi ve doğal kaynakları korumayı da hedefler. Ekonomik ve sosyal gelişme ile çevre korumanın birlikte düşünülmesi, bölgesel gelişmenin ancak bu şekilde kalıcı ve sürdürülebilir olduğunun farkına varmak; çevre koruma maliyetlerinin bölgesel gelişme politikalarına yansıtılmasıyla rekabet koşullarının bozulmasını önlemek; küresel ve yerel düzeyli gelişme politikalarının, çevre politikalarıyla bütünleştirilmesi sürecinde

⁹⁹ Uluslararası düzeydeki bölgeler amaçlarına göre farklılıklar taşırlar. NATO, askeri güç birliği, ortak savunma ve güvenlik amacı taşıyan bir bölge iken, OECD ekonomik amaçlarla kurulmuştur. Bunların yanı sıra, Avrupa Konseyi ise siyasal ve kültürel kaygılar güden bir bölge iken, Akdeniz Eylem Planı da temelde çevresel kaygılarla oluşturulmuş bir bölgedir. Öte yandan, BM bünyesinde, ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık ve insan hakları konularında incelemeler yapmak ve öneriler sunmak amacıyla, Ekonomik ve Sosyal Konsey’e bağlı çeşitli bölgesel komisyonlar bulunmaktadır. Bu tür komisyonların yanı sıra, BM’ye bağlı uzmanlık kuruluşları ve yardımcı kuruluşlar, konularına göre çeşitli bölgesel programlar, politikalar ve stratejiler geliştirmekte ve uygulamaktadırlar (Mengi; Algan, 2003: 83,93).

bölgenin dışarıda kalmasını engellemek gibi gerekçelere dayalıdır (Mengi; Algan, 2003: 89).

Küresel Yönetişim Raporu'nda uluslararası bölgeciliğin potansiyel gücünden yararlanmak ve olası tehlikelerinden korunabilmek için küresel yönetim sisteminin kurumsal yapılanmasında, BM Ana Sözleşmesi ilkeleriyle uyumlu bölgecilik politikalarının uygulanması önerilmektedir. Bu bağlamda, küresel yönetişimin bölgesel düzeyde gerçekleştirilebilmesiyle ilgili temel zorluk, küresel ve bölgesel düzenlemeleri birbirini destekleyecek biçimde kullanabilmekle ilgili görülmektedir. Ademi merkezileşmenin, yetki ve görev devri ve bölgesel kurumlarla işbirliğine gitmenin, küresel organizasyonların yükünü hafifleteceği ve ortak bir çabaya daha derin katılım duygusu yaratacağı vurgulanmaktadır. Bölgesel nitelikli yönetim sürecinde eşgüdümünden sorumlu bir üst kurum olarak BM Ekonomik Güvenlik Konseyi önerilmektedir. Ekonomik Güvenlik Konseyi'nin amaçları içinde hükümetler arasında, uluslararası sistemin gelişmesi konusunda konsensus sağlayabilecek diyalogları teşvik etmek ve dünya ekonomisindeki bazı yeni güçlere (bölgesel organizasyonlar gibi) küresel forum sağlamak önemli yer tutmaktır (Küresel Komşuluk, 1996: 226).

Yukarıda değinilen yeni yaklaşımları yansıtan uluslararası nitelikli stratejik bölge planlamasının en belirgin örneklerinden birisi, Avrupa Birliği Yapısal Fon uygulamalarından oluşmaktadır. Avrupa Komisyonu, AB bölgesel politikası için giderek artan miktarlarda tahsis edilen kaynakların uygulama boyutu için yeni bir yaklaşım geliştirmiştir. Bu yaklaşıma göre, proje bazlı uygulamalardan “stratejik programlama” mantığına geçilmiş; “ortaklık”, “katkısalılık” ilkeleri ile, “topluluk çapında ortak belirlenen hedeflere göre yardım alacak bölgelere yoğunlaşma” ve “ortak finansman” uygulamaları benimsenmiştir. Bu yaklaşımın merkezinde ise bölgesel ve yerel aktörlerin ortaklığı ile oluşturulan ve uygulanan bölgesel kalkınma stratejileri yer almıştır. Ulusal düzeyde oluşturulan mekansal politikaların, bölgesel düzeyde geliştirilen politikalarla uyumuna önem verilmiştir (Akpınar, 2005). Öte yandan, söz konusu yaklaşımın uygulama örnekleri olarak; Akdeniz Eylem Planı, Avrupa-Akdeniz Çevre İşbirliği (EUROMED), Avrupa Ekonomik Komisyonu (AEK), Baltık Gündem 21, Karadeniz'in Rehabilitasyonu ve Korunması İçin

Stratejik Eylem Planı, Afrika'nın Gelişmesi İçin Yeni Ortaklık (NEPAD) sayılabilir (Mengi; Algan, 2003: 89).

Ulus-altı düzeydeki bölgesel yönetimler, genellikle az gelişmiş bölgelerde istihdamı ve geliri artırmaya yönelik hedefler taşımaktadır. Günümüzde yerel bölgesel politikaların özünü, bir mekanın gelişmişliğini, o mekanın kendi ekonomik ve sosyal gelişmesinin belirlediği düşüncesi oluşturmaktadır (Dulupçu; Özmen, 2004: 150). Bu yeni yaklaşım, Sürdürülebilir Gelişme'nin "yerel"e verdiği önemle koşutluk oluşturur. Ayrıca, yeni yaklaşım, geçmişte merkezi politikalarla belirlenen ve bütün bölgeleri aynı gelişmişlik düzeyine çıkarma hedefi taşıyan bölgesel planlardan farklı olarak, her bölgenin farklılığına dayalı bir gelişme politikası önermektedir.

Tablo 3. Geleneksel ve Yeni Ekonomilerde Temel Alınan Bölgesel Gelişme Araçları

Genel Kavramlar	Geleneksel Ekonomi	Yeni Ekonomi
Yerel Altyapı	Endüstriyel parklar, iş kuluçkaları, teknoparklar	Lojistik alanlar, internet kuluçkaları, en iyi uygulamaların gelişmesi için sanal ağlar
İşletme Destek Politikası	Sübvansiyon, vergi indirim, özel destekler (danışma servisleri), denetim, danışmanlık hizmetleri.	Finansal mühendislik, ortaklaşa destek, mentorluk/özel destekler
Potansiyel Bölge yatırım Çekiciliği	İş yaratma, değişken yatırım araştırmaları, rekabet avantajları	İçgirişimcilik, bölgesel teklifler, işletmeler arası işbirliği, kümelenme
Kamu Yönetiminin Rolü	İş desteği, yerel kaynakların fiyatlandırılması, kamu hizmeti, değerlendirme, öncelik tanıma, anlaşmalar sağlama	Ortaklık, yönetim, bölgesel araştırmalar, teknolojik izleme, ekonomik istihbarat, sürdürülebilir kalkınma, kamu-özel kesim ortaklığı, örnek edinme, kamu harcamalarının fayda-maliyet oranı, entegrasyon stratejileri, yenilikçilik

Kaynak: (Dulupçu; Özmen, 2004: 150)'den sadeleştirilmiştir.

Ulus-altı bölgesel gelişme politikaları, ulusal ve uluslararası politika kararlarını etkileyebilmektedir. Ulusal devlet düzeyindeki gelişme politikalarını etkileyebilmesi, o devletin yönetim yapısına ve politik karar alma süreçlerine bağlıdır. Uluslararası bölgesel ve küresel kararları etkileyebilmesi ise o bölgenin ya da bulunduğu ülkenin gelişmiş ya da azgelişmiş olması ile ilgilidir (Mengi; Algan, 2003: 80-81).

Ulus-altı bölgesel Sürdürülebilir Gelişme'nin gerçekleştirilmesinde, yeni kurumsal ihtiyaçların tanımlanması ve bu ihtiyaçların yerel aktörler tarafından paylaşılması önemli bir noktadır. Buradan hareketle, “Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA)”, bu paydaşlık bilincinin temel politika olduğu etkin bir uygulama aracı olarak değerlendirilmektedir. “Merkezi ve yerel hükümetin bölgesel ekonomik kalkınmayı sağlamak üzere temel yönlendirici çalışmaları dışında, içinde bulunduğu bölgeyi temel alan, yerel aktörler tarafından finanse edilen kurumlar” olarak tanımlanan BKA’lar, yarı-özerk kurumlardır (Dulupçu; Özmen, 2004: 151). BKA’ların temel amaçları, bölgenin potansiyelini ve sorunlarını göz önüne alarak geliştirdikleri politikalar ile bölgedeki ekonomiyi canlandırmak ve bölge halkının gelişmeye katılımını ve ondan yararlanmasını sağlamaktır. Bu amaçtan yola çıkarak yürüttükleri faaliyetler ile bölgesel politikaların en önemli araçları olarak karşımıza çıkan bu kurumlar, bölgelerin kendi potansiyellerine dayalı devamlı gelişme sürecinin oluşmasında önemli bir etkiye sahiptir (Akpınar, 2005).

Günümüzde BKA’lar, yerel ortaklık ve birlikte iş yapabilme kapasitesini artıran kurumsal yapılardır. Özellikle yerel potansiyeli harekete geçirilmesi, yeni işbirliği olanaklarının keşfi, ortak proje yapabilme yeteneğinin geliştirilmesi ve bilginin içselleştirilmesi gibi beşeri ve sosyal sermaye yatırımlarının ağırlık kazandığı yerel kurumsal ağlar olarak işlev görmektedirler. Bu bağlamda BKA’lar ademi merkeziyetçiliğin ötesinde bir politika aracı olarak değerlendirilmektedir. Bu nitelikleri gereği, BKA’ların kuruluşunda ve işleyişinde bölgesel aktörler arasındaki iletişim ve işbirliği, temel belirleyici öğelerdir. Aktörler arasında işbirliğine dayalı iletişimin olması, ortak çalışmayı ve bölgesel gelişme sorumluluğunun paylaşılmasını sağlayacak, bu işlevselliği artıracaktır (Dulupçu; Özmen, 2004: 151).

Sürdürülebilir Gelişme'nin bölgesel düzeyli yönetim politikaları, bir ilişkiler yumağı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası bölgesel gelişme politikaları, daha üst ve daha alt düzeylerdeki politikalarla etkileşim halinde iken, ulusal ve ulus-altı politikalar da hem kendi aralarında, hem de küresel politikalarla etkileşim halindedirler (Mengi; Algan, 2003: 79-81).

2.3.3. Yerel Düzey

Sürdürülebilir Gelişme'nin, tanımı ve bileşenleri itibariyle, en kolay yerel düzeyde sağlanabileceği ileri sürülmektedir (Mengi; Algan, 2003: 153). Başka bir ifadeyle, her türlü yönetsel süreçle ilgili kararların, akçal kaynakların dağıtımı ve kullanımının merkezi yönetimlerce belirlendiği yönetim yapılarında Sürdürülebilir Gelişme politikalarının uygulamaya geçirilmesi çok olanaklı görünmemektedir.

Brundtland Raporu'nda, merkezi yönetimlerin sorunlu olduğu ve yerel yönetim düzeylerinin canlandırılması gerektiğine dikkat çekilmektedir (Ortak Geleceğimiz, 1991: 303):

Gerçekten de sürekli değişme ve gelişme sürecinde, yerelleşme eğilimlerinin önemli bir parametresi olan yerel yönetimlerin niteliğinde ve işlevlerinde ortaya çıkan değişimler, yerel yönetimleri, demokratik bir yönetim birimi ve etkin, verimli birer hizmet sunma birimi olarak (Ökmen; Parlak, 2002: 626), merkezi yönetimlere göre öne çıkarmaktadır¹⁰⁰. Yerel yönetimlerin ön plan çıkışı, işlevsel katkılarının ortaya çıktığı mekanlar olan kentlerle doğrudan ilgilidir.

“Yerel yönetim (local governance)”, “yerel demokratik yönetim (local democratic governance)” ya da “kentsel yönetim (urban governance)” olarak ifade edilen (Palabıyık, 2004: 73-74) yerel düzeydeki yönetim politikaları, özellikle merkezi yönetim-yerel yönetim ilişkileri ve yerel demokrasi uygulamaları bakımından önemlidir. Bu modelde her ne kadar yerel yönetimler ön planda olsa da yönetişimin diğer aktörleri olan STÖ'ler ve özel sektör de yerel düzeyin işlevselliğinde önemli yere sahiptir. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme'nin yerel düzeydeki yönetim yaklaşımı, sadece yerel yönetimler değil, STÖ'ler ve özel sektörü de kapsar.

Yerel yönetim kapsamında belirlenen yerelleşme, ulus-devletin içinde belirlenen yerellikten farklı olarak; daha özerk bir anlayışı yansıtır. Öte yandan, yerel yönetişimde tüketim merkezli bir birim olan yerel, üretim ve büyüme merkezli bir birim olarak görünmekte ve bu yeni yapı, yerel iktidar, sermaye ve sivil toplum

¹⁰⁰ Yerelleşmenin, yukarıdaki üstünlüklerine karşılık, özellikle günümüzdeki gelişmelere koşut olarak ortaya çıkan bazı olumsuzluklarına da dikkat çekilmektedir. Bu olumsuzluklardan bazıları şöyle sıralanabilir (Thedieck, 1999: 165): 1) Bölgeler arasında artan ekonomik ve sosyal farklılıklar ve buna bağlı olarak, ulus-devletin çözülme eğilimine girmesi. 2) Yükselen bürokrasi ve karmaşık ademi merkezi yönetimlerin, daha çok eşgüdümü gerektirmesi. 3) Bozulmaya/çürümeye yol açan olumsuz olanakların artması.

kuruluşlarının etkileşimi ve işbirliği ile ortaya çıkmaktadır (Ökmen; Baştan, 2004: 223).

Yerel yönetişimin sürdürülebilir insan gelişiminin sağlanması ve kentsel fakirliğin azaltılması için bir ön koşul olduğu ileri sürülmekte ve kentsel gelişmenin gerçekleşebilmesi için demokratik kentsel yönetimin gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Arap, 2004: 162). Doğal olarak bu hedeflere ulaşmak, bir yandan yönlendirme gücüne sahip STÖ'lerin etkin ve işlevsel olması, diğer yandan da demokratiklik, açıklık, hesap verme, çoğulculuk ve kararların ilgililere en yakın yerde alınması (subsidiarity) ilkelerinin hayata geçirilmesine bağlıdır. Öte yandan, yerel yönetimler bu süreçte, ulusal düzeyde yoğunlaşan ve vatandaşları tatmin etmekten uzak "katılım" taleplerinin, görece daha etkili bir biçimde karşılanması ve yerel demokrasinin gerçekleştirilmesinde önemli yere sahiptir.

Ortak Geleceğimiz'de de vurgulandığı üzere, günümüzde Sürdürülebilir Gelişme'nin kilit kuruluşları olarak kent yönetimlerinin, siyasal, kurumsal ve mali kapasiteleri açısından güçlendirilmesi" (1991: 303) önemli görülmektedir. Bu bağlamda, sürdürülebilir kent tartışmalarında genellikle hem sosyal eşitlik, temel insani ihtiyaçlar ve çevre değerleri gibi etik ve felsefi, hem de işsizlik, yoksulluk, sağlık, kentin altyapısı ve kurumları gibi iktisadi ve politik konular işlenir (Adaman; Erbay; Özkaynak, 2004: 130). Bu tür tartışmalarda "kentsel yönetişim (urban governance)" olarak da ifade edilen¹⁰¹ yerel yönetişimin üç özelliği öne çıkmaktadır. Bunlardan ilki; yerel yönetişimin farklı ölçeklerde gerçekleşen bir faaliyet olmasıdır. Buna göre yerel yönetimler, mahalle ölçeğinden başlayan yerel yönetişim olanakları ile metropol, bölgesel, ulusal ve uluslararası işbirliğine girebilmektedir. İkincisi; yerinden yönetişim, kararların alınması ve uygulanmasında özel ve kamusal çıkarların kaynaştırılarak eşgüdüm sağlandığı siyasal ve yönetsel bir süreçtir. Üçüncüsü ise; yerel yönetişim ve uygulamalarında, kaynakların kullanımı ve etkinliğin gerçekleştirilmesinde yeni ve yaratıcı yolların araştırılmasının teşvik edilmesidir¹⁰² (Palabıyık, 2004: 74).

¹⁰¹ Bu çalışmada yerel yönetişim ile kentsel yönetişim içerik olarak aynı anlamlarda kullanılmaktaysa da bazı çalışmalarda her iki kavramın birbirine yakın, ancak, aynı anlamlarda kullanılmadığı görülmektedir. Örneğin, Palabıyık (2004: 74), kentsel yönetişimi, yerel yönetişimi de kapsayan bir kavram olarak kullanmaktadır.

¹⁰² Ancak, küreselleşme sürecinde "yerel düzey" in pazar faaliyetleri ile ilişkilendirilmesi konusunda eleştirel yaklaşımlar da vardır. Özellikle yeni dünya ekonomik düzeninin dayattığı yapısal uyum

Yerel yönetişimin işlevselliğiyle ilgili en önemli konulardan birisi de modern devletin içine girdiği meşruiyet kriziyle ilgili olarak, yaşanan demokrasi sorunlarına çözüm olarak öngörülmesidir. HABİTAT II’de ortaya konulan ve “sürdürülebilirlik”, “yaşanabilirlik” ve “eşitlik” ilkelerinin gerçekleştirilebilmesi için önerilen yönetim, bu bağlamda “katılımcılık”ın en üst seviyede sağlanmasını amaçlar. Katılım sorunu için de yerel yönetime yaklaşmak, yönetimle ve hizmetlerle ilgili karar alma süreçlerinin özneler arası diyaloga açılmasını sağlamakta ve toplumsal sorunların çözümü için kamusal alanda gerçekleşecek tartışma, eleştiri ve sorgulama süreçlerini yönetim mentalitesi içine yerleştirmektedir. Dolayısıyla, yönetimin yerel düzeyde gerçekleşmesi, katılımcı demokrasi temelinde hareket eden, çok boyutlu ve çok aktörlü karar alma süreçlerini farklı aktörlerin katılımına açan, işlevsel ve etkili bir yönetişimi gerekli kılmaktadır (Tekeli; Kahraman; Keyman; Sarıbay, 1999: 53).

2.4. Sürdürülebilir Gelişme’nin Yerel Düzeyde Yönetim Politikası

Dinamik dengelere dayalı olan Sürdürülebilir Gelişme için öncelikle yönetsel, toplumsal ve özel çıkarları dengeleyecek siyasal iradenin, yerel/ulusal ölçekte açıkça ortaya konması gereklidir. Diğer deyişle; sürdürülebilirlikle ilgili konularda değer ve çıkarları bir arada koruyacak ve geliştirecek siyasal yöntemler, karar vericiler tarafından benimsenmeli; benimsenen bu yöntemler, halka açık ve net biçimde anlatılarak, hayata geçirilmelidir. Bütün bunların ise doğrudan ve kolaylıkla uygulanabileceği alan, topluluk anlamında yerel, yönetim anlamında ise yerel yönetimlerdir (Palabıyık, 2003: 228).

Sürdürülebilir Gelişme’nin öngörülleri doğrultusunda toplumsal ihtiyaçların karşılanması sorunu ile yerel düzey arasında doğrudan bir ilişki vardır¹⁰³. Ortak

programları kapsamında yerelleşme, çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) ulus-devletin ekonomiye yönelik korumacı politikalarını çevrim dışı bırakarak, yerel toplumlarla ya da yerel işgücüyle doğrudan ilişkiye girme isteklerinin bir aracı olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, emeğin serbest dolaşımını engelleyerek ve sendikaları işlevsizleştirerek, işgücünün daha da güçsüzleştirilmesi yoluyla, emeğin yabancı sermayenin sömürsüne açılması ve ulus-devletin aşılması için yerelleşme, küreselleşmenin ayrılmaz bir parçası olarak gösterilmektedir (Geray, 2001: 8). Buna göre, “daha fazla yerellik” söylemi, özellikle güneydeki hükümetlerin kalkınmadaki rollerini ortadan kaldırmaya ve yerel birimler ile uluslararası sermaye arasında doğrudan hiyerarşik bağlar kurma amacına hizmet etmektedir (Özdek, 2002: 6).

¹⁰³ Bununla ilgili olarak gündeme getirilen en önemli konulardan birisi, doğal kaynakların korunması ile yerellik arasındaki ilişkidir. Bu ilişkiyi ortaya koymak bakımından, doğal kaynak sömürüsü ile merkezileşme arasında ilişkiler önemle vurgulanır. Bu ilişkilerin birkaç boyutu şöyle sıralanmaktadır (Tisdell, 1997: 1367-1368): 1) Merkezileşme, doğal kaynakların –herkese ait bir mülk olarak

Geleceğimizde değinildiği üzere, ortak çıkarların uygulanması konusunda en önemli ihtiyaç, “toplumun bilinci ve desteği”dir. Bu ise kararlarda daha geniş halk katılımını gerektirir. Dolayısıyla, vatandaşların inisiyatifini artırmak, vatandaşların kurdukları kurumlara güç vermek ve yerel demokrasiyi güçlendirmek gerekir (Ortak Geleceğimiz, 1991: 94).

Sürdürülebilir Gelişme’de öngörülen anlayışa dayalı olarak, yönetim yapıları merkeziyetçi, hiyerarşik kademelere ayrılmış, aşırı standartlaşmış Weberyen bürokratik yönetim modeline göre değil, küçük organizasyon ve ademi merkezileşme anlayışına dayalı yönetim modeline göre oluşturulmaktadır. Sürdürülebilir Gelişme çerçevesinde öngörülen ademi merkezileşme, merkezi yönetimin elindeki planlama, karar verme, kaynak oluşturma ve bunları yürütme gibi bazı yönetsel yetkilerin, taşra kuruluşlarına, yerel yönetimlere ve idarenin dışındaki gönüllü kuruluşlara aktarılmasını içerir. Buna göre, “yetki genişliği”, “yetki devri”, “hizmette yerellik (subsidiarite)” ve “özelleştirme” kavramları, ademi merkezileşme kapsamında değerlendirilmektedir (Gökçe, 2003: 214). Yeni yönetim yaklaşımı, bu yönüyle bir yandan yönlendirme gücüne sahip hükümet dışı aktörleri de içine alan bir yapıyı ifade ederken, diğer yandan da demokratiklik, açıklık, hesap verme, çoğulculuk ve hizmette yerellik ilkelerini içeren yönetime vurgu yapmaktadır (Tekeli, 1999: 235).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde “yerel düzey”le ilgili yönetim öngörülleri, yukarıda vurgulanan nitelikleri kapsamak üzere, ulusal düzeyde “bölgesel ya da yerel iş görülerinin yerinden yönetilmesi”ni (Geray, 2001: 8) kapsamaktadır. Diğer deyişle, yerel düzeydeki yönetim öngörülleri, ulusal sınırlar içinde “bölgesel” ve “yerel” yönetim birimlerinden oluşmaktadır. Yerel ve bölgesel düzeyde Sürdürülebilir Gelişme’nin aktörleri olan yurttaşlar, politikacılar, sivil toplum örgütleri ve özel sektör daha kolay biçimde bir araya gelebilir ve işbirliği yapabilirler (Mengi; Algan, 2003: 91).

2.4.1. Ulusal Düzeyde Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme

algılanmasından dolayı- sömürülmesi sürecinde kontrolün azalmasına neden olur. 2) Yerel çevreyi koruma hakkındaki bilgiler, merkezi yönetimde işe yaramayabilir ve buna bağlı olarak, örneğin, uygun olmayan toprak kullanım stratejileri merkezi yönetimce kullanılabilir. 3) Merkezdeki ya da yerel topluluk dışındaki özel ekonomik ilgiler, yerel doğal kaynakların sömürülmesini artırabilir.

Ulusal düzeyde, coğrafi, siyasi, yönetsel, ekonomik, kültürel ya da etnik ögelere göre tanımlandığında bölgenin, yerel yönetimler gibi ekonomik, sosyal, kültürel ve ekolojik görevlere/sorumluluklara sahip olduğu söylenebilir (Mengi; Algan, 2003: 88).

Ulusal düzeyde bölgesel gelişme politikalarının temel hedefi, bölgeler düzeyinde ekonomik ve sosyal gelişmenin sağlanması, çevre korumanın gerçekleştirilmesi ve bölgelerin özellikle kendi potansiyellerini değerlendirerek geliştirilmesidir (Mengi; Algan, 2003: 91). Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim yaklaşımı bağlamında bölgesel gelişme politikaları, ülkelerin yönetsel (federal ya da üniter) yapısına göre değişmektedir. Bölgesel gelişme çabaları, daha çok federal (Almanya gibi) devletlerde ya da federal olmayıp, güçlü bölgesel yönetimlere sahip devletlerde (İspanya ve İtalya gibi) yerel yönetim ve bölge yönetimi işbirliği içinde Yerel Gündem 21'ler (YG 21) aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Mengi; Algan, 2003: 90). Bu tür uygulamalar, tarihi bir geçmişi ve alt yapısı olan yönetsel yapıların, Sürdürülebilir Gelişme politikaları ile eklemlenmesinin bir sonucu olarak değerlendirilebilir ve bu anlamda “siyasi/yönetsel” bir nitelik taşırlar. Diğer deyişle, bölge yönetiminin bu boyutu, yerelliğin ideolojik boyutunu içermekte ve sosyo-politik olgu olarak görünmektedir. Dolayısıyla, bu tür uygulamalar, tipik ve baskın olarak Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim yaklaşımını yansıtmaktan daha çok, kendine özgü karakterine göre işleyen yönetim yapıları olarak görülebilir. Çünkü, bu uygulamalarda Sürdürülebilir Gelişme politikaları, egemen yönetim yapısı bakımından “asıl” değil, “ikincil” ya da “dolaylı” bir öge durumundadır.

Öte yandan, üniter devletlerde bölgesel gelişme politikaları, ağırlıklı olarak coğrafi bir alanı ifade eder ve bu bağlamda, ekonomik bir iyileştirme amacı ön plandadır (Mengi; Algan, 2003: 90). Sürdürülebilir nitelikli bir gelişme hedefi taşıyan bölgesel gelişme düşüncesinin, daha çok üniter devlet yapılarında ve “ekonomik” boyutla ön plana çıktığı söylenebilir. Yerelliğin ekonomik gelişme ile olan ilişkisi bağlamında, bu tür bölgesel politikalarda yerelliğin ulusal kalkınma politikaları karşısında bir alternatif olarak değerlendirildiği görülmektedir (Dulupçu; Özmen, 2004: 149). Denilebilir ki, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin “asıl” olarak bulunduğu yönetim anlayışı, üniter devletlerde uygulanan bölgesel gelişme politikalarıdır. Söz konusu gelişme politikalarındaki yönetim anlayışının “ekonomik”

merkezli olduğu düşünülürse, yeni yönetim yaklaşımının (yönetişim) etkilerinin de “ekonomik” nitelikli olduğu sonucu çıkarılabilir.

Demokratik ve yönetsel gelişme değil, ancak daha çok ekonomik gelişme politikaları içinde değerlendirilen bu tür bölgesel gelişme politikalarında, temel ölçek birimi olduğundan hareketle, “ekonomik” politikaların uygulanabilmesi için bölgelerin merkezden aktarılan yetki ve kaynak ile donatılmış kurumsal bir kapasiteye ihtiyacı olduğu savunulmaktadır. Bu çerçevede, Sürdürülebilir Gelişme’yi yaratmada ve devam ettirmede içsel yerel faktörlerin (internal local factors) önemi vurgulanmakta ve ekonomik gelişmede önemli girdiler olarak kabul edilen öğrenme, liderlik, sosyal sermaye, fiziksel altyapı, kurumlar ve insan kaynakları gibi geleneksel olmayan ekonomik değişkenler dikkate alınmaktadır. Bu tür uygulamaların yönetim bağlamındaki özellikleri ise; birçok kurum tarafından ortak bir sunum, kurumlar arası etkileşim ve sinerji dahil birçok etmenin birleşimi, ortak bir sınai amaç birlikteliği ve paylaşılan kültürel normlar ve değerler olarak ifade edilebilir. Bu tür yönetim yaklaşımının faktörleri ise; “birçok kurumun varlığı, kurumlar arası etkileşim, ortak iş yapabilme kültürünün gelişmesi, ortak bir hedefe kilitlenebilmek, yerel sosyal atmosferi oluşturabilmek için paylaşılan ortak kurallar ve değerler bütünü” (Akpınar, 2005) olarak sıralanabilir.

Böyle bir yönetim yaklaşımı “kurumsal yönetim”¹⁰⁴ anlayışının makro düzeyde uygulanması olarak değerlendirilebilir. Başka bir ifadeyle, ortaklık, işbirliği, uzlaşma niteliklerine sahip çok ortaklı yönetim anlayışı, doğrudan “yönetsel/demokratik” bir hedeften çok, “ekonomik” hedef taşımaktadır.

2.4.2. Yerel Düzey Olarak Yerel Gündem 21

Sürdürülebilir Gelişme’nin siyasi ve yönetsel nitelikli yönetim yaklaşımının, genel olarak yerel düzeyde ve özellikle YG 21’lerin uygulanmasıyla ortaya çıktığı

¹⁰⁴ “Kurumsal Yönetişim (corporate governance)”, en geniş anlamıyla, şirketlerin yönlendirildiği ve kontrol edildiği bir sistem olarak, şirketin yönetimi, yönetim kurulu, hissedarları ve diğer çıkar grupları arasındaki ilişkileri içerir (Gürbüz; Ergincan, 2004:5-6). Kurumsal yönetişimde kamunun rolü, firmaların, paydaşları korumak, özel ve sosyal kazanç arasındaki farklılığı minimize ederek, bunları birbirine yaklaştıracak kuralları ve bağları kurmalarını sağlayacak ortamı yaratmak, bu yönde onları desteklemektir (Iskander; Chamblou; Cadbury, 2000: 3). Özetle; kurumsal yönetişim, yönetişimin ekonomik merkezli oluşunu ve firmaların yönetiminde işbirliği ve ortaklığı esas alan ve devletin şirketlere ve insanlara ekonomik girişimlerinde esneklik sağlamasını ifade eden bir kavramdır.

ileri sürülebilir. Diğer deyişle, YG 21'ler, halkın yerel ihtiyaçların görülmesi ve yönetsel kararların alınmasına katılımı ile bunların denetlenmesini sağlama bakımından, Sürdürülebilir Gelişme'nin diğer yönetim öngörülleri içinde en önemli basamağı oluşturmaktadır. Çünkü, YG 21'ler, doğrudan “yerel”i hedef alan politika ve uygulamalara sahiptir. Bu bakımdan, YG ‘1’in anlaşılabilmesi için Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde yerellik ve yerinden yönetim kavramlarına yüklenen içeriğin anlaşılması gerekir.

2.4.2.1. Yerellik ve Yerinden Yönetim

Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim tasarımı temel bir kavram olan “yerel”, ister nesneler, ister insanlar, ister ilişkiler üzerinden tanımlansın, özünde bir yerel kültüre ya da onun bir parçası olan bilgiye gönderme yapar. Yerel, insan yaşamı bakımından da iki boyutlu bir çerçeve oluşturur. Birincisi, yaşam için fiziki bir çevre işlevi görmesi, ikincisi de bu fiziki çevrede oluşturulan topluluklardır (komünite) (Tekeli, 2003). Bu iki boyutuyla yerel, insanların politik iktidar ile doğrudan yüzleştikleri mekânı anlatmanın ötesinde, mekansal olanla toplumsal olanın ayrılmaz bütünlüğünü ifade eder (Beşiktepe, 2003: 39). Dolayısıyla, devlete özgü politika mantığı içinde “yerel politika”, farklı bir düzeydir.

Yerel bağlamından ortaya atılan “yerelleşme”, “yerellik”, “yerelcilik” gibi kavramlar arasında çeşitli farklar olduğu ileri sürülmekteyse¹⁰⁵ de Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim tasarımı bağlamında yerelin içeriği¹⁰⁶, yukarıdaki temel yaklaşımı esas almaktadır. Diğer deyişle, karar alma ve uygulama yetkisinin, sosyo-

¹⁰⁵ Yerel bağlamında oluşturulan kavramlar arasındaki karmaşa çok boyutludur. Bazı çalışmalarda (Alodalı; Arslan, 2004: 197) her iki kavram aynı anlamda kullanılırken, bazı çalışmalarda da (Geray, 2001: 9) bunların farklı olduğu özellikle vurgulanmaktadır. Öte yandan, bazı çalışmalarda (Mengi; Algan, 2003: 205) yerellik, demokrasi pratiği bakımından olumlu bir kavram olarak ele alınmakta iken, bazı çalışmalarda da (Geray, 2001: 8) “yerelleşme”, küreselleşme düzeninin dayattığı yapısal uyum politikalarıyla ilişkilendirilmektedir. Olumsuz bir yaklaşıma göre ise (Beşiktepe, 2003: 38) yerellik ya da yerelleşme kavramları arasında bir ayrım yapılmadan, yerel yönetimlerin ön plana çıkarılmasının, bu kurumları gerçek işlevlerinden uzaklaştırdığı ve demokratik katılım ve denetim, açıklık, özgürlük, demokrasi, planlama, çevre, tarih, kültür gibi kavramların içlerini bilinçli olarak boşaltıldığı ileri sürülmektedir. Diğer yandan, “yerelcilik” kavramıyla da iki yönlü bir değerlendirme yapılmaktadır. Dirlik, (2004:8) yerelciliği, “kapitalizmin ideolojik bir ifadesi olarak” ve “direniş ve özgürleşme alanı olarak” ele almanın önemine vurgu yapmaktadır.

¹⁰⁶ Çalışmada, “subsidiarity”nin karşılığı olarak çevrilen “yerellik” kavramı kullanılacaktır.

ekonomik etkinliklerden yararlananlara en yakın yönetim birimlerine ait olmasını ifade eden yerellik (subsidiarity) (Keleş, 1995: 4), Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin temel özelliklerinden birisini oluşturur. Şüphesiz ki, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde yerellik, “içe kapanık, izole bir yerellik değil, tersine dış dünya ile bütünleşen bir yerellik”tir (Tekeli, 2003: 8). Yerellik ilkesinin temel hedefi, yerel düzeydeki yönetim kademesinin, toplumun istek ve beklentilerini karşılayamayan, aşırı bürokratik ve merkeziyetçi niteliklerden arındırılarak, etkili, verimli ve kamu yararı doğrultusunda hizmet üreten bir demokratik kurum niteliğine kavuşturulması ve bu sürecin, vatandaşların özgür yönetme süreci olarak işlemesidir (Alodalı; Arslan, 2004: 198).

Yerellik düşüncesi, “yerel demokrasi” ile sıkı ilişki içindedir. Hatta yerel demokrasinin toplumsal yaşamdaki rolü, basit anlatımla yerel kendini yönetmeden daha önemli görülmektedir. Temsili ve katılımcı biçimiyle yerel demokrasi, genel bir demokratik politikanın en temel özelliğidir. Seçilmiş yerel yönetimlere dayalı bir sistem, vatandaşların demokratik yeteneklerini geliştirebileceği gibi onların hesap sorabilmelerine de olanak sağlar (Pratchett, 2004: 361). Yerel demokrasi, özellikle bu iki boyutu bakımından sürdürülebilirliğin yerellik anlayışında önemli yer tutar

Yerellik, yaygın kanının tersine, sadece yerel yönetimlerle değil, yönetişimin diğer aktörleriyle (STÖ ve özel sektör) de ilgilidir. Bu bağlamda yerellik, hem devlet-yurttaş ilişkilerinde, hem de kamusal düzeyler arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Yerellik, özel alanın kamusal alan karşısında davranış (eylem) önceliğini içerdiğinden, şayet bir görev, özel girişim yoluyla da yerine getirilebiliyorsa, devlet bu görevden çekilmelidir. Öte yandan bu ilke, anayasa hukuku çerçevesinde, vatandaşlara daha yakın duran her kamusal düzeyin hareket önceliğini içermektedir¹⁰⁷ (Özel, 2000: 28).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde yerellik, yerel düzeyde yönetim ile yerel halkın, STÖ’nün ve sermaye kesiminin işbirliğini/etkileşimini öngörmektedir. Bu ilişki, çeşitle nedenlerle önemli görülmektedir. Bunlardan birincisi, bir yönetim

¹⁰⁷ Yerellik ilkesinin bu temel öngörülleri, kavramın ilk ortaya çıktığı Katolik Sosyal Öğretisi’nden kaynaklanmaktadır (Mengi; Algan, 2003: 205). Bu öğretinin temel vurguları şöyledir (Özel, 2000: 29; Özcan, 2002: 645): “ 1. Alt düzeydeki birim, kendi başına görevlerini gerçekleştirebildiği sürece bu görevler onun sorumluluk ve görev alanı içinde kalmalıdır. 2. Eğer, bu alt düzeydeki birim bunu yapamayacak durumda ise, bu taktirde Söz konusu birim desteklenmelidir.”

kademesi olarak yerel yönetimlerin, demokratik yönünün yanısıra, yönetimde etkinlik ve verimlilik sağlamak yönüyle ilgilidir. İkincisi, STÖ'lerin, yerel düzeyde özellikle kendilerini ilgilendiren kararlarda söz söyleyebilmelerinin olanaklı olmasıyla ilgilidir. Üçüncüsü de kamusal hizmetlerin görülmesinde özel sektörün, yerel yönetim kademeleri ile işbirliğine girmesi ve bu hizmetlerin giderilmesinde aktif rol oynamasıyla ilgilidir. Bu ilişkilere bağlı olarak yerellik ilkesinin hayata geçirilmesi, ancak bireyden ulusal hükümetlere ve küresel örgütlere kadar her düzeydeki aktörlerin kapasitelerinin artırılması, sahip oldukları potansiyelin kullanılabilir ve yapabilir kılınmasıyla olanaklıdır. Bunun için de yönetim sürecindeki aktörlerin önlerindeki engellerin kaldırılması, bunların kendi sorunlarına çözüm üretmeleri, çevredeki sorunlara çözüm önerileri geliştirmeleri ve bu bağlamda, potansiyellerini harekete geçirmeleri öngörülür (Bozlağan, 2002: 66).

Nitekim, yukarıdaki çerçevede, pek OECD ülkesinde yerel ortaklıklar, ekonomik gelişme, işsizlik, sosyal kaynaşma ve hayat standardını iyileştirme gibi konular üzerinde çalışılmaktadır. Burada yerellik ilkesini uygulamaya yansıtarak, yönetimi iyileştirmek adına yerel ortaklıklar, “toplum olarak bir araya gelip, problemleri çözme ve ihtiyaçları karşılama yolunu bulabilmek” gibi bir arzuya sahiptirler. Bu ortaklıklar aracılığıyla, STÖ, yatırımcılar ve farklı düzeylerdeki hükümet organları, çeşitli stratejiler oluşturmak için birlikte çalışmakta, yerel şartlara uygun politikalar üretmekte ve ortak önceliklere uyumlu inisiyatif almaktadırlar ki, bu durum, kamu sorumluluğu (public accountability) ve katılımcı demokrasinin (participatory democracy) hayata geçirilmesi demektir (Zibel, 2004: 190).

Genel olarak yukarıda yerelliğin bazı temel işlevleri dile getirilmiş olsa da bu işlevlerin net olarak ortaya konulması önemlidir. Örneğin; Avrupa Birliği'nde yerellik ilkesi, yetkilerin belirlenmesi, yetkilerin sınırlarının ortaya konması ve yetkilerin garanti altına alınması sürecinde belirleyici olmaktadır. Bu çerçevede söz konusu ilkenin işlevleri şöyle sıralanmaktadır (Özel, 2000: 32): “Eyaletlerin yetkilerinin korunması; özerk yönetim garantisinin güçlendirilmesi; üst birliğin, alt birlikleri ve kendi içindeki birimleri desteklemek işlevi; rekabetin teşviki; yetki bölüşümünü düzenlemek; bütünleştirme işlevi”.

Öte yandan, yerellik ilkesi, Sürdürülebilir Gelişme'nin çevre ve bölgesel gelişme politikalarında da işlevsel bir role sahiptir. Nitekim, AB çerçevesinde yerellik ilkesinin en önemli uygulama alanları çevre politikaları ve bölgesel gelişme politikalarıdır. Genel olarak Sürdürülebilir Gelişme'nin sağlanması için önemli olan yerellik ilkesi, öngörülen politikaları yerel düzeyde uygulayacak, vatandaşların katılımına olanak verecek birimlerin oluşturulmasını ifade eder (Mengi; Algan, 2003: 206). Sürdürülebilir Gelişme kapsamında bu ilke, sadece bugünün insanlarını değil, gelecek kuşakları da kapsamakta, tüm insanların bugün ve gelecekte yaşamaya değer sürdürülebilir bir çevreye ve uygun yaşam standartlarına hakları olduğunu ve bunun için herkesin daha iyi yaşama ilişkin beklentilerini gerçekleştirme (yerel düzeyde eylemde bulunma) fırsatına kavuşturulması gerektiğini savunmaktadır (Bozlağan, 2002: 66).

Sonuç olarak Sürdürülebilir Gelişme bağlamında yerellik ilkesi, devlet ve toplum ilişkilerini düzenleyen bir Niteliğe sahiptir. Bu ilke, hukuk devleti ilkesinden ve temel haklardan türetilmektedir. Topluma bir örgütlenme gücü sağlayan temel haklar, anayasa hukukuyla ilgili bir sonuca götürmektedir. Buna göre devlet, kendi içinde kararlaştırılmış toplumsal özgürlüğün korunması ve geliştirilmesine yönelik bir tasarrufunda, yerellik ilkesinde gösterilen sınırlara dayanacaktır. Diğer ifadeyle, eğer bir görev, toplum tarafından aynı şekilde ve yeterli bir kapsamda çözilemiyorsa, ancak bu durumda devletçe üstlenilebilecektir (Özel, 2000: 30).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde yerelleşme ilkesi, yönetsel bir ilke niteliği taşır ve doğrudan “yerinden yönetim” olgusuna vurgu yapar. Yerinden yönetim ise çok boyutlu bir kavram olarak yerel yönetimlerin güçlendirilmesinden federalizme, özelleştirmeden yönetişime kadar pek çok anlam taşır (Mengi; Algan, 2003: 153). “Ademi merkeziyet (decentralization)” olarak da ifade edilen bu kavramın niteliği ve içeriği konusunda farklı yaklaşımlar olmakla birlikte¹⁰⁸, en basit ifadeyle yerinden yönetim, devlete ait olan yetkilerin dağıtılması olarak tanımlanmaktadır. “Ademi merkeziyet (decentralization)”, “yetki genişliği

¹⁰⁸ Görmez, “Yerel Demokrasi ve Türkiye” adlı eserinde bu farklılığın varlığını şöyle dile getirmektedir (1997: 39): “Merkezden yönetimin tanımı konusunda ... ortak bir görüş varken, yerinden yönetim konusunda birbirinden ayrılan ya da farklı yerinden yönetim tiplerine rastlamak mümkündür.”

(deconcentration/delegation)”¹⁰⁹ ve “yer yönünden yerinden yönetim (devolution)”¹¹⁰ kavramlarının her ikisini de kapsayan biçimde kullanılmaktadır (Görmez, 1997: 39). Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim yaklaşımı (yönetişim) bağlamında düşünüldüğünde, yerinden yönetimin, karar ve yürütme organları halk tarafından oluşturulan ve kendine ait organları, hak ve yetkileri ile akçal kaynaklara sahip yerel birimler [yer yönünden yerinden yönetim (devolution)] olarak anlaşılması daha uygun görünmektedir.

Yerinden yönetimin uygulanabilmesi için en uygun kurumlar olarak “yerel yönetimler” ön plana çıkmaktadır. Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme’nin gerçekleşmesi için yerel yönetimlerin rolü oldukça önemli görülmektedir (Keating, 1993: 99). Bundan dolayıdır ki, Gündem 21’de “... her yerel yönetimin hemşehrilerle, yerel kuruluşlar ve özel sektör kuruluşlarıyla diyalog içerisinde, kendi Yerel Gündem 21’lerini geliştirmeleri gerektiği ...” ifadesi (www.yerelgundem21.org, 2003), yerinden yönetim sürecinde yerel yönetimlerin ön planda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Öte yandan, AB’de de yerinden yönetim politikalarının uygulanması bağlamında yerel yönetimlerin ön plana çıkarıldığı görülmektedir (Mengi; Algan, 2003: 154).

Sürdürülebilir Gelişme sürecinde, gerek demokratik yönetim yapılarının oluşturulmasında, gerekse kamu hizmetlerinin yurttaşlara en yakın ve etkin bir biçimde verilmesinde esas araç olarak yerel birimlerin, özellikle de yerel yönetimlerin demokratik ve özerk yönetimler olmalarını sağlamak için çaba harcanmaktadır (Mengi, Algan, 2003: 155). Bu çabaların yoğunluğu, Gündem 21’de ve özellikle Yerel Gündem 21’de açıkça görülmektedir.

2.4.2.2. Yerel Gündem 21

Yerel düzey, Sürdürülebilir Gelişme’nin gerçekleştirilebilmesi için yaşamsal bir nitelik taşır. Gerçekten de Sürdürülebilir Gelişme politikalarının somut olarak hayata geçirilebilmesi, yerel uygulamalarla olanaklı görünmektedir. Gündem 21’de ele alınan sorunların ve çözümlerin büyük bir bölümünün yerel düzeydeki

¹⁰⁹ Yetki Genişliği: merkezi yönetimin bazı kararlarını taşradaki birimlerine kendi adına kullanılmak üzere devretmesidir (Mengi; Algan; 2003: 153).

¹¹⁰ Yer Yönünden Yerinde Yönetim: Kendine ait organları, hak ve yetkileri ile akçal kaynaklara sahip olan yerel birimlere dayalı yerinden yönetim türü (Mengi; Algan; 2003: 153).

faaliyetlere dayalı olması nedeniyle, belirlenen hedeflerin gerçekleştirilmesinde yerel yönetimlerin katılımı ve işbirliği, belirleyici bir etken olacaktır” görüşü (www.la21turkey.net, 2003) bu düşünceyi destekler. Bu bakımdan, “Yerel Gündem 21 (YG 21)”, Sürdürülebilir Gelişme’nin uygulanması ve amacına ulaşabilmesi bakımından en somut öngörüler taşıyan belge olarak nitelendirilebilir.

YG 21, Gündem 21’in içinde yer alan bir belgedir. Dolayısıyla, bu belgenin içeriği, Gündem 21’in genel ruhu çerçevesinde oluşturulmuştur. Diğer deyişle YG 21, öncelikle yerel Sürdürülebilir Gelişme sorunlarının çözümüne yönelik uzun dönemli, katılımcı ve çok sektörlü bir süreç olarak yerel düzeyde Gündem 21’in hedeflerine ulaşmasını amaçlar (www.iula-emme.org, 2004). Yukarıda da değinildiği gibi 1992 yılında düzenlenen Rio Zirvesi sonunda ortaya konulan en önemli belge olan Gündem 21’in temel nitelikleri şöyle belirtilebilir (www.iula-emme.org, 2004):

- Kalkınma ve çevre arasında denge kurulmasını hedefleyen “Sürdürülebilir Gelişme” kavramının yaşama geçirilmesine yönelik bir eylem planı niteliğindedir.
- İnsanlığın temel gereksinimlerinin karşılanmasını, yaşam standartlarının iyileştirilmesini, ekosistemlerin daha iyi korunmasını ve yönetilmesini amaçlamaktadır.
- Bir yandan günümüzün ağırlıklı sorunlarının üstesinden gelmeyi, öte yandan da dünyamızı gelecek yüzyılın tehditlerine karşı hazırlamayı, bir başka ifadeyle, “21. yüzyılın gündemi”ni oluşturmayı hedeflemektedir.

Gündem 21, “Sosyal ve Ekonomik Boyutlar”, “Gelişme İçin Kaynakların Korunması ve Yönetimi”, “Etkin Grupların Rolünün Güçlendirilmesi” adını taşıyan üç ana ve “Uygulama Yöntemler” adını taşıyan bir tamamlayıcı kısımdan oluşmaktadır. Bu kısımlar, toplam 40 bölümü içermektedir¹¹¹:

Tablo 4. Gündem 21’in Bölüm Başlıkları

<u>KISIM I: SOSYAL VE EKONOMİK BOYUTLAR</u>	
Bölüm 1:	Giriş
Bölüm 2:	Gelişmekte olan ülkelerde Sürdürülebilir Gelişme’nin hızlandırılması için uluslararası işbirliği

¹¹¹Gündem 21’in bölümlerinin ayrıntıları için bkz. (<http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4>)

- Bölüm 3: Yoksullukla mücadele
Bölüm 4: Tüketim alışkanlıklarının değiştirilmesi
Bölüm 5: Demografik dinamikler ve sürdürülebilirlik
Bölüm 6: İnsan sağlığının korunması ve kollanması
Bölüm 7: Sürdürülebilir insan yerleşimleri gelişmesinin desteklenmesi
Bölüm 8: Karar alma sürecinde çevre ve kalkınmanın bütünleştirilmesi

KISIM II: KALKINMA İÇİN KAYNAKLARIN KORUNMASI VE YÖNETİMİ

- Bölüm 9: Atmosferin korunması
Bölüm 10: Toprak kaynaklarının planlanması ve yönetimine bütünsel yaklaşım
Bölüm 11: Ormansızlaşma ile mücadele
Bölüm 12: Hassas ekosistemlerin yönetimi: çölleşme ve kuraklık ile mücadele
Bölüm 13: Hassas ekosistemlerin yönetimi: dağların Sürdürülebilir Gelişmesi
Bölüm 14: Sürdürülebilir tarımın ve kırsal kalkınmanın desteklenmesi
Bölüm 15: Biyolojik çeşitliliğin korunması
Bölüm 16: Biyoteknolojinin çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
Bölüm 17: Okyanusların, kapalı ve yarı-kapalı denizler de dahil olmak üzere her türlü denizin ve kıyı alanların korunması ve bunların canlı kaynaklarının korunması, rasyonel kullanımı ve geliştirilmesi
Bölüm 18: Tatlı su kaynaklarının temini ve kalitesinin korunması: Su kaynaklarının geliştirilmesi, yönetimi ve kullanımında bütünsel yaklaşımların uygulanması
Bölüm 19: Zehirli ve tehlikeli ürünlerin yasadışı uluslararası dolaşımı dahil olmak üzere, zehirli kimyasal maddelerin çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
Bölüm 20: Tehlikeli atıkların yasadışı uluslararası dolaşımı dahil olmak üzere, tehlikeli atıkların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
Bölüm 21: Katı atıkların ve atık suların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi
Bölüm 22: Radyoaktif atıkların güvenli ve çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetimi

KISIM III: TEMEL GRUPLARIN ROLLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

- Bölüm 23: Başlangıç
Bölüm 24: Sürdürülebilir ve hakkaniyetli gelişme yönünde kadınlar için küresel eylem
Bölüm 25: Sürdürülebilir Gelişme’de çocuklar ve gençlik
Bölüm 26: Yerli halkların ve toplulukların rollerinin tanınması ve güçlendirilmesi
Bölüm 27: Hükümet-dışı kuruluşların rolünün güçlendirilmesi
Bölüm 28: Gündem 21’in desteklenmesinde yerel yönetimlerin girişimleri
Bölüm 29: İşçilerin ve işçi sendikalarının rolünün güçlendirilmesi
Bölüm 30: İş çevrelerinin ve sanayinin rolünün güçlendirilmesi
Bölüm 31: Bilimsel ve teknolojik topluluk
Bölüm 32: Çiftçilerin rolünün güçlendirilmesi

KISIM IV: UYGULAMA ARAÇLARI

Bölüm 33:	Mali kaynaklar ve mekanizmalar
Bölüm 34:	Çevresel açıdan sağlıklı teknolojinin transferi, işbirliği ve kapasite geliştirilmesi
Bölüm 35:	Sürdürülebilir Gelişme için bilim
Bölüm 36:	Öğretimin, kamu duyarlılığının ve eğitimin özendirilmesi
Bölüm 37:	Kapasite geliştirmeye yönelik ulusal mekanizmalar ve uluslararası işbirliği
Bölüm 38:	Uluslararası kurumsal düzenlemeler
Bölüm 39:	Uluslararası hukuki araçlar ve mekanizmalar
Bölüm 40:	Karar alma sürecinde bilgi

Kaynak:(<http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4>, 10.02.2005).

Tablo 4.'te yer alan bölümlerde, Gündem 21'in, insanlığın gündemindeki toplumsal ve çevresel sorunların bütün alanlarını kapsadığı görülmektedir. Gündem 21'de yer alan eylemler, küresel, ulusal ve yerel oluşlarına göre ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Gündem 21'in "Gündem 21'in Desteklenmesinde Yerel Yönetimlerin Girişimleri" başlığıyla düzenlenen 28. Bölümü, YG 21'in kaynağını oluşturmaktadır. Bu bölümde yer alan yerel girişimlerin hedefleri şöyle özetlenebilir (www.la21turkey.net, 2003; Mengi; Algan, 2003: 156-157):

- Her ülkedeki yerel yönetimler, (1996 yılına kadar) belde halkı ile birlikte yürütecekleri katılımcı bir süreçle, kendi beldeleri için bir Yerel Gündem 21 üzerinde görüş birliğine varmalıdır.
- (1993 yılına kadar) Uluslararası toplulukla yerel yönetimler arasındaki işbirliği arttırılmalı ve uluslararası ölçekte yerel yönetimler arasındaki işbirliğini ve koordinasyonu güçlendirici adımlar atılmalıdır.
- Aynı şekilde, her ülkedeki yerel yönetimler, karar alma, planlama ve uygulama süreçlerine kadınların ve gençlerin etkin olarak katılımını sağlayacak programlar geliştirmeli ve uygulamalıdır.

- Her yerel yönetimin (1994 yılına kadar), hemşehrilerle, yerel kuruluşlar ve özel sektör kuruluşlarıyla diyalog içerisinde, kendi Yerel Gündem 21'lerini geliştirmelidirler.

Temelinde Sürdürülebilir Gelişme kavramı olduğundan, YG 21'in özellikleri, “kentin geleceğine kimler, nasıl karar verecekler? Yerel kamu kaynaklarının kullanımına ilişkin kararlar, kimler tarafından, nasıl alınacaktır? Kentin Sürdürülebilir Gelişme vizyonu üzerinde toplumsal uzlaşma nasıl ve hangi mekanizmalarla sağlanacaktır?” gibi sorular çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim, bu sorular çerçevesinde, geniş tabanlı katılıma dayalı toplumsal uzlaşma sağlayıcı mekanizmalar ile birleştiğinde, YG 21'in “toplu girişim projesi” olma gibi bir özelliği ortaya çıkar. Ayrıca YG 21, insanların temel gereksinimlerinin karşılanması, yaşam standardının iyileştirilmesi ve güvenli bir geleceğin sağlanması yönündeki öncelikleri, ekosistemlerin “taşıma kapasitesi”nin dikkate alınması ve gelecek nesillerin haklarının korunması yönündeki küresel taahhütler nedeniyle, özünde bir “çevre ve yaşam kalitesinin geliştirilmesi projesi” olarak da değerlendirilebilir. Öte yandan, YG 21 sürecinin öncelikli yerel Sürdürülebilir Gelişme sorunlarının çözümüne yönelik uzun dönemli, stratejik bir planın hazırlanması ve uygulanması üzerindeki vurgusu, çeşitli katılımcı mekanizmaları içeren ve yerel ortaklıklara dayalı “yönetişim” (governance) anlayışının yaşama geçirilmesini gerekli kılmaktadır. Sürdürülebilir Gelişme kavramının demokrasi, insan hakları, katılımcılık, şeffaflık, etkinlik, hesap verme ve yerel yönetişimin diğer vazgeçilmez kavramlarıyla birlikte anlam kazanmasından hareketle, YG 21'in “yerel demokrasiyi geliştirme projesi” özelliği taşıdığı söylenebilir (www.la21turkey.net, 2003).

Rio Zirvesi'nden başlayarak, Habitat II toplantısına uzanan küresel nitelikli BM konferanslar ve diğer zirveler, “küresel ortaklık” ilkesine dayalı olarak gelişen YG 21'lerin dünyada kabul görmesini ve yaygınlaşmasını sağlayan uluslararası dayanaklardır. Özellikle 1994 tarihli Aalborg Şartı¹¹² ve 1996 tarihli Habitat Gündemi'nde¹¹³ YG 21 ilkesi önemli bir yere sahiptir (www.iula-emme.org, 2004).

¹¹² Aalborg Şartı'nda YG 21'lerin hazırlanması süreci, Şart'ın III. Bölümü'nde tanımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Mengi; Algan, 2003: 169).

¹¹³ HABİTAT Gündemi'nin “Kurumsal İşbirliği” bölümünde yer alan 211. paragraf, YG 21'lerin hazırlanmasıyla ilgili temel kaynaklar arasında gösterilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Mengi; Algan, 2003: 166).

Ancak, söz konusu küresel nitelikli konferansların yanısıra çeşitli konseylerin, özellikle Uluslararası Yerel Çevre Girişimleri Konseyi'nin (ICLEI) çalışmaları, YG 21 ilkesinin uygulanmasında etkili olmuştur. ICLEI'nin çalışmaları, yerel yönetimlere YG 21'lerini hazırlamaları konusunda katkı ve yönlendirme sağladığı gibi bu ilkenin somutlaşmasını sağlayan stratejiler yaratılmasını da sağlamıştır. Denilebilir ki, bu stratejiler Sürdürülebilir Gelişme'nin yerel düzeyden başlayan "yönetim manifestosu" niteliğindedir. Yerel yönetimlere önerilen bu stratejilerin temel öngörülerini şöyledir (Mengi; Algan, 2003: 159-160):

- "Ortaklıklar: Sürdürülebilirliğin temel ön koşullarında uzlaşmayı ifade eden Topluluk Vizyonu'nu belirlemek amacıyla yerel halk, başlıca kurumsal ortaklar ve ilgi gruplarından oluşan ortaklıkların kurulması, uygulanabilir bir eylem planının hazırlanması ilk adım olmalıdır. Böylece planlama hizmetini sağlayanlar ile kullanıcılar arasında kurumsal işbirliği oluşturulabilir.
- Topluluğa Dayalı Konu Analizi: Ortakların kurulmasından sonra, yörenin öncelikli sorunları ve çözüm önerileri konusunda ayrıntılı değerlendirmelerin yapılması gerekir. Bu biçimde yerel halkın yöre koşulları konusundaki bilgi ve deneyimlerinden yararlanabilmek ve öncelikleri belirleyebilmek mümkün olacaktır.
- Eylem Planlama: Bu sürecin temel bileşenleri sırasıyla; Eylem Amaçları, Hedefler, Ateşleme Noktaları, Eylem Stratejileri ve Anlaşmalardır. Eylem amaçları yerel topluluğun gelecek için belirlenmiş olan temel hedeflerine ulaşabilmeleri için gereklidir. Bu şekilde topluluğun vizyonunu, belirli konularda yoğunlaştırabilmek ve öncelikli kaynak aktarımını somutlaştırmak mümkün olacaktır. Hedefler ve ateşleme noktalarından kastedilen, gelecekte uygulanacak ya da gelecekteki koşullara yanıt verecek belli eylemler için yükümlülük alınmasıdır. Eylem stratejileri ve anlaşmaları farklı ise farklı ilgi ve çıkar gruplarının ortaklaşa çalışarak ve kesin bir anlaşmaya vararak belirledikleri planlardır. Planlarda hazırlanacak zaman çizelgeleriyle insan kaynakları ve

zamanlama konusundaki yükümlölükler de yerel almalıdır. Bu da eylem planlamasının belirli bir zaman çerçevesinde başarılabak hedefler için ölçülebilir yükümlölükler içermesi açısından çok önemlidir.

- Uygulama ve İzleme: Ortaklığa dayalı eylem planlarının uygulanması genel olarak kurumsal açıdan yeni yapılanmaları gerektirebilir. Yerel yönetimler bu amaçla ortaklık yaklaşımını destekleyici iç düzenlemeleri kurumsallaştırmalı, dış proje ve hizmet ortaklarını ise, resmi duruma getirmelidirler. Bu, ilgili yerel yönetim örgütünün düzenine uygun iç yönetim sistemleri ve uygulama ortaklık yapıları oluşturması anlamına gelmektedir. İzlemenin ise uygulama aşamasından sonra değil, uygulama sırasında başlatılması gerekir. Yürütme etkinliklerinin ve sonuçlarının kayıtlarının düzenli bir biçimde tutulması ile eylem stratejilerinin değerlendirilmesi mümkün olacaktır.
- Değerlendirme ve Geri Besleme: Eylem planının yürütölmesinde tüm katılımcıların sorumluluklarının belirlenmiş olması gereklidir. Böylece belirli hedeflere ulaşabilmek için değerlendirme yapmak ve planda ne zaman değışiklik yapılması gerektiğini belirleyebilmek mümkün olacaktır. Tüm taraflara gelişmelerle ilgili düzenli bilgi akışı sağlanması yoluyla, taraflar kendi eylem ve tutumlarını da düzenleyebilirler. Değerlendirmelerin sonuçları planlama ve kaynak aktarımı süreçlerine de yol gösterici niteliktedir.”

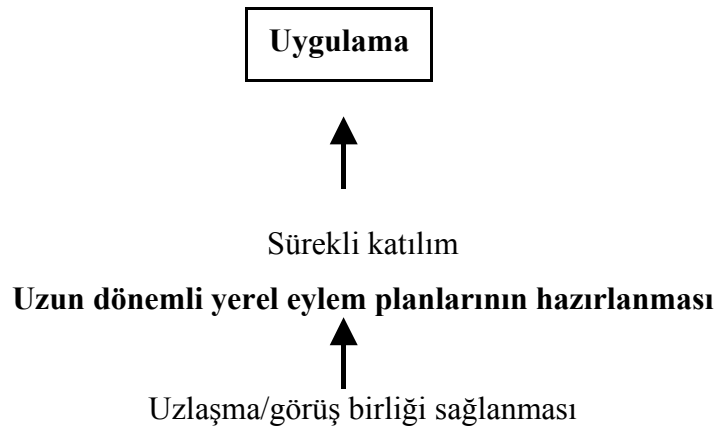
YG 21 süreci, “yerel”i esas alması nedeniyle, kentlerin sürdürülebilir geleceğine yönelik bir vizyon geliştirilmesini, ardından da bu vizyonun yaşama geçirilmesini sağlayacak –yukarıda öngöröleri sıralanan- stratejik, uzun dönemli bir yerel eylem planı hazırlanmasını ve uygulanmasını kapsamaktadır. Bu stratejilerin uygulanması süreci, çeşitli katılımcı mekanizmaları içeren ve yerel ortaklıklara dayalı bir yönetim anlayışına dayalı olarak işleyecektir. Söz konusu yerel yönetim süreci, “birileri adına başkaları tarafından” değil, bizzat yerli halkın kendisinin katılımıyla işletilecektir. Katılım, örgütlü-örgütsüz tüm kesimleri kapsayan ve bunu

teşvik eden bir nitelik taşımaktadır. Katılımcı süreçlerin geliştirilmesi bakımından şu noktalar özellikle önem taşımaktadır (www.iula-emme.org, 2004):

- “Kent Konseyleri ve benzeri yapıların oluşturulması: Bu yapı içerisinde tüm ortakların yeterli şekilde temsiline özen gösterilmesi; bu konseylere bireysel olarak katılanlar ile değişik gruplar adına katılanlar arasındaki temsil dengesizliğini giderecek yöntemler geliştirilmesi; örgütsüz kesimlerin ve çalışma gruplarını bu platformlarda temsil edilmesi.
- Çalışma Grupları (ya da “kozalar”) oluşturulması: Bu gruplara kadınların ve gençlerin etkin katılımının sağlanması; elverişsiz durumdaki hemşehri gruplarının temsili; gruplar için belirlenen çalışma alanlarının, kentin özelliklerini ve önceliklerini yansıtması; farklı çalışma gruplarının kendi aralarındaki koordinasyonun sağlanması.
- Destekleyici mekanizmalar oluşturulması: Bu amaçla, ilgili kent ölçeğinde Yerel Gündem 21 sürecini koordine edecek ve destekleyecek bir birim ya da Genel Sekreterlik kurulması.”

YG 21 uygulamaları, önceden belirlenmiş bir şablona göre değil, her kentin kendine özgü koşullarına, değerlerine ve önceliklerine göre yürütülecektir. Öte yandan, uygulamanın niteliği yerelin özelliklerine göre belirlenecek olmakla birlikte, uygulama sürecinin Şema 2.’de görüldüğü gibi işlemesi öngörülmektedir:

Şema 2. Yerel Gündem 21 Hazırlanma ve Uygulama Süreci

Müzakere/katılım Sahiplenme bilinci
Sürdürülebilir geleceğe yönelik bir vizyon geliştirilmesi

Müzakere/katılım Eğitim/Bilgilendirme
Sahiplenme bilinci yaratma
Katılımcı mekanizmalar/ “ortaklıklar”

Halkın/yerel aktörlerin katılımının organizasyonu
Eğitim/Bilgilendirme

“Sürdürülebilirlik “ kavramı

Kaynak: (www.iula-emme.org, 2004).

Yerel düzeyde halk katılımını sağlamak üzere çeşitli ülkelerde birbirinden farklı yöntemler uygulanmaktadır. Halk oylaması, halk toplantıları, meclis toplantılarına katılım, danışma kurulları, kent konseyi ve Yerel Gündem 21 uygulamaları bu konudaki temel yöntemlerdir (Coşkun; Sezer, 2004: 283). Bunlar içinde her ne kadar “kent konseyler” ile “YG 21” iki farklı yöntem olarak yer alsada da YG 21 uygulamalarının, daha çok “kent konseyleri” biçiminde gerçekleştiği görülmektedir¹¹⁴. Nitekim, kent konseyleri de YG 21 ilkelerini esas alarak örgütlenmekte ve işlemektedir¹¹⁵. Hatta bazı ülkelerde yerel yönetimlerle ilgili

¹¹⁴ Yukarıdaki sav, en azından Türkiye için geçerli sayılabilir. Nitekim, “Türkiye Yerel Gündem 21 Programı 3. Aşama Projesi”ndeki ifadelerden böyle bir sonuç çıkarılabilir: “Türkiye ... Yerel Gündem 21 Programı aracılığıyla yerel yönetim alanında diğer ulusal mukabil kuruluşlarla işbirliği yapmaktadır. Programın ana hedefi, sivil toplumun karar alma süreçlerine katılması ve yerel yatırımları etkilemesi yoluyla, yerel yönetişimin güçlenmesini sağlamaktır. ... Başlıca karar alma ve uygulama mekanizmaları, çoğunlukla kent konseyleri şeklinde oluşturulan ve çalışma grupları, kadın ve gençlik konseyleri, çocuklar, yaşlılar ve engelliler platformlarınca desteklenen yerel ilgi gruplarıdır (http://www.youthforhab.org.tr/tr/projeler/yg21/yg_21.htm, 11.02.2005)

¹¹⁵ Kent konseyleri, seçilmiş yerel yönetim organlarını çalışmalarına halk katılımını ve denetimini sağlamak için, en alt düzeydeki yerel (mahalle/köy) yönetim biriminden yukarıya doğru örgütlenerek demokratik kitle örgütleri temsilcilerinin ve uzmanların da katılımıyla oluşturulmaktadırlar. Kent konseyleri, kentin ve kent yönetiminin her türden etkinlik ve uygulamalarını izleyerek; rapor oluşturup, kamuoyuna sunarak; tartışma ortamları yaratarak ve mevcut sorunların çözümüne ve geleceğe yönelik tasarımlara katkıda bulunmayı amaçlamaktadır (8. BYKP Yerel Yönetimler ÖİK, 2001: 116-120).

yasalara YG 21 ilkesi, “kent konseyleri”ni içeren düzenlemeler biçiminde yansımaktadır¹¹⁶.

Öte yandan, “mahalleye dayalı yönetim”¹¹⁷ anlayışı ve uygulamaları da YG 21’in gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayan girişimlerdir. Bazı ülke (İsveç, Norveç, İtalya, Almanya) kentlerinde oluşturulan “mahalle meclisleri”, mahalle düzeyinde yönetişimi kurumsallaştırmaya ve bu çerçevede kent yönetimlerine, sorunların çözümünde katkıda bulunmaya aday bir kamusal alan olarak görülmektedir. Bunlar içinde İsveç gibi bazı ülke kentlerinde oluşturulan mahalle meclisleri, kaliteli ve etkin bir yönetim, demokratikleşme, yerel ihtiyaçlardan daha iyi haberdar olma, siyasal temsilin sağlanmasına ve daha fazla kişinin siyasal sürece katılmasına olanak sağlama amacı taşımaktadır (Bulut, 2003: 120).

YG 21 sürecinin, yönetim kavramına küresel düzeyde yaygınlık kazandıran bir araç olduğu ileri sürülmektedir. Johannesburg Zirvesi’nde ICLEI tarafından sunulan bilgilere göre dünyada 6400 civarında YG 21 çalışmasının sürdürülüyor olması, Söz konusu savın gerekçesini oluşturmaktadır (Mengi; Algan, 2003: 163). Bu sayının, Johannesburg Zirvesi’nin de etkisiyle, 2002’den günümüze daha artmış olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü, Zirve sonunda ortaya çıkan bildirgeden, YG 21’lerin, iyi yönetim amaçlarına hizmet etmeye devam edeceği sonucu çıkarılmaktadır. Ayrıca, YG 21 etkinliklerinin, önümüzdeki dönemlerde temel hedefinin “gündem” olmaktan çıkarılarak, “eylem” olmaya dönüştürüleceği ifade edilmektedir. Mengi ve Algan’ın da (2003: 165) belirttiği gibi bu durumda YG 21 uygulamalarının, küresel ekonomik ve politik gelişmeleri yönlendirilmeye devam edeceği sonucu çıkarılabilir.

2.4.2.3. Yerel Gündem 21’in Unsurları

Rio Zirvesi’nde Sürdürülebilir Gelişme kapsamında dile getirilen en önemli konulardan birisi, katılımcı mekanizmaların ve süreçlerin önce BM tarafından, sonra

¹¹⁶Ülkemizde düzenlenen 5215 sayılı yeni Belediye Yasası’nda YG 21 ilkesi öngörülerini doğrultusundaki katılım platformları “Kent Konseyi” (76.md) başlığı altında düzenlenmiştir.

¹¹⁷ “Mahalleye Dayalı Yönetişim”, YG 21’in görece en küçük yerel birime uygulanması anlayışıdır. Bu anlayışta, mahallenin menfaatlerini organize etmek, öncelikleri belirlemek, stratejiler yapmak önemlidir. Mahallelerde bu sürecin potansiyel olarak yerel aktörler arasında yeni ilişkiler oluşturacağı öngörülmektedir. Buna göre, etkinleştirilmiş çalışmalarla belediye ve mahalle arasında güçlü iletişim sağlanacak, mahallenin, talep edilen politikalar için üst yönetim düzeyinde güçlü bir sese sahip olması temin edilebilecektir. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Alada, 2002: 147-166; Bulut, 2003: 113-126).

da dünyadaki tüm hükümetler ve diğer kurumlar/kuruluşlar tarafından benimsenmesi (en azından dikkate alınması) olmuştur. Bu bağlamda, küresel uzlaşmanın ve politik taahhütlerin en üst düzeydeki ifadesi olan bir eylem planı olarak Gündem 21 ortaya konulmuştur. Gündem 21’de yer alan tüm program alanlarının başarıyla uygulanabilmesinin gereği olarak, “çok aktörlülük” ve “toplumsal uzlaşma”ya büyük önem atfedilmektedir. Nitekim, “toplumsal uzlaşma olmadan Sürdürülebilir Gelişme hedefine ulaşamaz” ifadesi¹¹⁸, Gündem 21’in belirleyici özelliklerinden birisi olmuştur (www.la21turkey.net, 2003) .

Gündem 21’in ve dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin -yerel düzeyde- en önemli ayağını oluşturan YG 21’lerin uygulanabilmesi için de “çok aktörlülük” ve “toplumsal uzlaşma”, yaşamsal nitelikli kavramları oluşturmaktadır. Denilebilir ki, YG 21’ler için bu kavramlarla ifade edilen şartların oluşması ya da oluşmaması, Sürdürülebilir Gelişme politikalarının başarılı ya da başarısız olduğunu belirleyecek temel dayanaklardır.

2.4.2.3.1. Çok Aktörlülük

Yönetişim anlayışı, yerel düzeydeki ilişkilerin niteliğini değiştirmekte ve “birlikte yönetim” anlayışının yerleşmesini gerektirmektedir. Bu süreç, yerel yönetimlerle sivil toplum kuruluşları ve diğer yerel ortaklar arasında yatay ve demokratik bir biçimde örgütlenmiş, yeni bir ilişkiler sistemi kurulmasını zorunlu kılmaktadır. YG 21’in özünde yer alan “yönetişim” anlayışının gelişmesi, dernekler ve vakıflar, meslek odaları, sendikalar, özel sektör kuruluşları, akademik kuruluşlar, basın-yayın kuruluşları, yurttaş girişimleri gibi geniş bir yelpazeye yayılan sivil toplum kuruluşları ile yerel yönetimler (özellikle belediyeler) arasında “ortaklık” anlayışına dayalı yeni bir ilişki biçimi kurulmasını öngörmektedir. Hemşehrilerin, kendilerine en yakın kamusal örgütlenme olan yerel yönetimlerin karar mekanizmalarında yer almaları sağlanarak, hoşgörü, karşılıklı saygı, uzlaşma ve ortak noktalarda buluşmaya dayalı bir siyasal kültürün gelişmesine ve böylelikle,

¹¹⁸ Aslında, bu ifade bir totoloji oluşturmaktadır. Çünkü, Sürdürülebilir Gelişme’nin temel amaçlarından birisi de zaten toplumsal uzlaşmayı sağlayacak politikalar üretilmesidir. Bu durumda, “toplumsal uzlaşmanın sağlanması için Sürdürülebilir Gelişme politikalarının uygulanması gerekir. Sürdürülebilir Gelişme –Gündem 21- politikalarının uygulanabilmesi için de ‘toplumsal uzlaşma’ya ihtiyaç vardır” önermesi ortaya çıkmaktadır.

aktif, bilgili ve sorumluluk sahibi bir yurttaşlar topluluğunun oluşmasına katkıda bulunmaktadır (Emrealp, 2005).

Toplunun ana sektörleri olarak hükümet, iş dünyası ve örgütlenmiş vatandaşlar arasında aktif ortaklıklar kurulması, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin gerçekleştirilmesinde yer alacak katılımcıların niteliğini belirtir. Rio Zirvesi'nden başlamak üzere, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesiyle ilgili bütün uluslararası konferanslarda ve nihayet en son Johannesburg Zirvesi'nde, yukarıda değinilen aktörlerin yoğun katılımı olmuş ve Sürdürülebilir Gelişme'nin uygulanabilmesi için bu aktörler belirleyici roller üstlenmişlerdir. Sürdürülebilir Gelişme'nin hayata geçirilmesinde, her aktörün niteliğine göre değişen rolleri bulunmaktadır.

Sorumluluğu devletten sivil topluma doğru kaydırma eğilimi taşıyan yönetim, esas olarak bir yerde yaşayanların katılımcılığını ve sahipleniciliğini içeren bir düşünceyle, mevcut aktörlerin birlikte “yerinden yönetim ortaklığı” kurmaları esasına dayanmaktadır. Yeni anlayışın aktörlerinden biri olan özel sektör, gerek yerel, gerekse küresel düzeyde aktif olabilme niteliğiyle, mevcut küreselleşme dinamikleri içinde ve Sürdürülebilir Gelişme'nin uygulanmasında önemli bir unsur olarak öngörülmektedir. Nitekim, Rio Belgelerinde, uluslararası şirketler dahil, iş ve sanayi çevrelerinin, Gündem 21'in dünya çapındaki hedeflerine ulaşmasında önemli rol sahibi olduğu dile getirilmektedir (www.la21turkey.net, 2003). Günümüzde, iş dünyası küresel komşuluk anlayışına dayalı sorumluluk içinde davranmaya ve yönetime katılmaya teşvik edilmektedir. Bu yeni yaklaşım doğrultusunda kurulan “Sürdürülebilir Kalkınma İçin Dünya İş Konseyi”, 150'yi aşkın uluslararası şirketin katılımıyla, halen 40'ın üzerindeki ülkede faaliyet göstermektedir (Emrealp, 2005). Özel sektöre gösterilen bu ilgi sonucunda, birçok şirket, hükümetlerle, uluslararası kuruluşlarla ve STÖ'lerle işbirliği yapmaktadır (Küresel Komşuluk, 1996: 206). Bugüne kadar YG 21 kentlerinde kırsal kalkınmadan tarihsel-kültürel mirasın korunmasına, çocuklara, yaşlılara, engellilere yönelik çalışmalardan sağlık, eğitim, istihdam projelerine uzanan, oldukça farklı konularda ve ölçeklerde, özel sektörün katılımı ve katkısının sağlanmış olması, özel sektör içerisinde filizlenmeye başlayan “sosyal sorumluk” anlayışının, henüz sınırlı sayıda da olsa, dikkate değer örneklerini oluşturmaktadır. Bu ilginin temelinde, küreselleşme sürecinde ve rekabetçi piyasa

sisteminde Sürdürülebilir Gelişme'nin uygulanabilmesi bakımından özel sektörün yaşamsal önemi olduğu söylenebilir (Emrealp, 2005).

STÖ, Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim yaklaşımı içinde adeta yeniden keşfedilen ve bu nedenle oldukça önem verilen bir diğer aktördür. STÖ'ler, hedefleri ve eylemleri bakımından yerel, bölgesel, ulusal ya da küresel olabilmektedirler. Amaç, ideoloji, fon büyüklüğü, özel ya da kamu ön görülü, tek başına ya da gruplar halinde faaliyet gösterme gibi çeşitli nitelikleri¹¹⁹ olan (Küresel Komşuluk, 1996: 204) bu kurumların Gündem 21'deki rolü, katılımcı demokrasinin şekillenmesi ve uygulanması bakımından oldukça önemli görünmektedir (Keating, 1993: 97). Denilebilir ki, yönetişim süreci içinde en önemli aktör STÖ'lerdir. Çünkü, bunlar hem gerçek kalkınma ihtiyaçlarını belirlemede ve bu konuda projeler başlatmada ya da projelere fon desteği vermede, hem de katılımcı demokrasinin işlevselliğinde kilit kuruluşlar olarak görülmektedir. Hükümetlerin ve hükümetler arası kurumların fonlarıyla başlatılıp da hazırlık ve değerlendirme aşamasına gönüllü kuruluşları da katmış olan projelerin başarı şansının daha fazla olması (Yıkılmaz, Tarihsiz: 164), bu görüşün bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Nitekim, halihazırda, kuzeyden güneye aktarılan finansal desteklerin en önemli aktarım araçlarından birisi STÖ'lerdir. Ayrıca, yardım fonlarının büyük bir bölümü de bunlar eliyle gerçekleştirilmektedir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 165).

Öte yandan, STÖ'lerin katılımcı demokrasi bağlamındaki işlevi de yönetim düşüncesine yeni yaklaşımlar getirmektedir. STÖ'ler, çoğu zaman bağımsız denetim görevi yapmakta, erken uyarı sağlamakta, enformasyon derleme hizmetlerinde bulunmakta, gayriresmi iletişim kanalları olarak hizmet görmekte, siyasi boşluklarda çok gerekli köprüler sağlayabilen ilişkiler kurabilmektedir (Keating, 1996: 205). Tekeliye göre, yeni yerel anlayışı çerçevesinde, demokrasinin farklılıkların oluşmasına olanak vermesiyle tanımlanmaya başlanmasında, bu farklılıkların yaratıcı unsurlarından biri olan STÖ'ler önemli paya sahiptir¹²⁰ (www.tarihvakfi.org.tr,

¹¹⁹ Yukarıdaki çeşitliliğe karşın, STÖ'lerin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Tekeli'ye göre (www.tarihvakfi.org.tr, 2004) STÖ'lerin bu özelliklerinden birincisi; "gönüllülük ve özel alandan fedakarlık yapılmasına dayandırılması"dır. İkincisi; "nihai amaçlarının topluma bir şey sunmak, toplumsal iyiye katkıda bulunmak olması"dır. Üçüncüsü; bu tür kuruluşların kendi aralarında ya da iç işleyişinde "yatay ilişkilerin ön plana çıkması ve hiyerarşik ilişkilerin yadsınması"dır. Dördüncüsü ise; bunların "açık ve belli bir konuda uzmanlaşmış olmaları"dır.

¹²⁰ STÖ'lerin, son yıllarda henüz demokrasiye tam olarak geçememiş ülkelerde demokratik yönetimlerin oluşturulması konusunda aktif rol oynadıkları görülmektedir. Eski SSCB içinde yer alan

2004). Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme bağlamında tanımlanan yeni yerel yönetimler düzeyinde STÖ'ler, önemli bir yönetim ortağıdır¹²¹.

YG 21 süreçleri içerisinde STÖ'lerin etkin kurumlar olarak yer aldığı görülmektedir. Vakıflar ve dernekler ile birlikte, meslek odaları, üniversiteler ve diğer akademik kuruluşlar, kooperatifler, birlikler, sendikalar gibi geniş bir yelpazeye yayılan kuruluşları kapsayan STÖ'lerin, etkin bir şekilde çalışan tüm YG 21 süreçlerinin ve katılımcı yapıların belkemiğini oluşturmaktadır. Özellikle vakıf ve derneklerin ön planda olduğu STÖ'ler, küresel zirvelerin çıktılarını yakından izleyerek, Sürdürülebilir Gelişme'nin farklı bileşenleri çevresinde oluşturulan uluslararası işbirliği ağlarına ve projelere katılarak, edindikleri deneyimi ve birikimi katılımcı platformlara taşıyarak, yerel eylem planlaması sürecini zenginleştirmektedirler. Ayrıca, meslek gruplarının ve farklı disiplinlerden gelen akademisyenlerin, birikimlerini topluma yansıtmak konusundaki gönüllülükleri, STÖ faaliyetleri kapsamında değerlendirilmelidir. STÖ'lerin diğer örgütlü kesimleriyle birlikte, farklı bir örgütlenme biçimini yansıtan sivil girişimlerin ve toplumun örgütlenmemiş kesimlerinin de YG 21 süreçlerinde ayrı bir önemi ve işlevi bulunmaktadır (Emrealp, 2005).

Yönetişimin üçüncü aktörü olan merkezi yönetimin (bürokrasi) rolü yukarıda ayrıntılı olarak açıklanmıştı. Bununla birlikte, YG 21 sürecinde merkezi yönetimin “yönetim”i temsil ettiği ve yönetme görevini üstlenen kesim olduğunu tekrar belirtmekte fayda vardır. Bu bağlamda merkezi yönetim, makro politikalar çerçevesinde, yerel düzeyde uygulanan özelleştirme, taşeronlaştırma vb. işlemlerde aktif bir sorumluluk üstlenmektedir. Bu süreçlerin işleminde, yönetişimin gereği olarak, özel sektörün taleplerine açık olma yaklaşımı benimsenmektedir (Göktürk; Kavili, 2002: 247). Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme kavramının ulusal ölçekte yeterince anlaşılabilmesi ve dolayısıyla da YG 21 politikalarının toplumsal düzeyde yaygınlaşması ve kabul edilmesi bakımından da merkezi yönetimin önemli bir işleve

kimi ülkelerde (Ukrayna, Litvanya gibi), son yıllarda demokrasi adına gerçekleştirilen hareketlerin Açık Toplum Enstitüsü adlı bir STÖ tarafından organize edildiğine yönelik savlar, bu durumun bir örneği olarak gösterilebilir.

¹²¹ STÖ'lerin yerel yönetim bakımından önemli gören düşünce, tarihsel bir niteliğe sahiptir. Çünkü, yerel yönetimin en etkili kurumlarından biri olan belediyeler, Batıda bir STÖ olarak gelişmiştir. Hatta, Maqnusson'un sivil toplum-devlet ayrımına dayanarak yaptığı tasniflemede belediyeler devletin değil, sivil toplumun bir parçası olarak gösterilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Görmez, 1997: 65).

sahip olduğu söylenebilir. YG 21 süreçlerinin gerçekleştirilmesinde merkezi yönetim desteğinin belirleyici olduğunu tekrar etmeye ise gerek yoktur¹²².

Yönetişim sürecinin aktörleri olarak özel sektör, STÖ'ler ve merkezi yönetimlerin Sürdürülebilir Gelişme'nin uygulanmasında başarıya ulaşabilmeleri, yerel yönetimlerin doğrudan katkı ve katılımını gerektirir. Nitekim, Gündem 21'in 28. maddesinde YG 21'lerle ilgili düzenlemenin yer alması ve bunun sorumluluğunun yerel yönetimlere bırakılması anlamlıdır. YG 21, tüm dünyada yerel yönetimlerin öncülüğünde ve kolaylaştırıcılığında yürütölen bir süreçtir. Ancak, Emrealp'in (2005) de vurguladığı gibi, yerel yönetimlerin YG 21 çerçevesindeki rolleri ve gerçek işlevleri, yasalarla düzenlenmiş görevlerinin dışında, "gönüllölük" çerçevesinde düşünölmelidir. Dolayısıyla, yerel yönetimlerin YG 21 çerçevesindeki işlevlerini, söz konusu niteliklere göre benimsemeleri, başarılı olmak için temel şartlardan birisi olarak görölmektedir. Aksi takdirde, bir yandan merkezi yönetimin yerel yönetimleri teşvik etmesine, öte yandan da sivil toplum kuruluşlarının, kendi kentlerinde bu sürecin başlaması konusundaki girişimlerine ve baskılarına karşın, belediyelerin YG 21'lere öncölük etmemesi durumunda, YG 21 süreçlerinin başlaması kolay olmamaktadır.

2.4.2.3.2. Toplumsal Uzlaşma ve İşbirliğı

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin uygulanması bağlamındaki temel varsayım, "toplumsal bir uzlaşma" ve "işbirliğı"nin sağlanmasıdır. 1990'lı yıllardan sonra düzenlenen bütün BM zirvelerinde toplumsal aktörler arasında ve her düzeyde işbirliğini doğuracak bir uzlaşmanın gerekliliğı vurgulanmıştır. Sürdürülebilirlik konusundaki ulusal düzeyli uygulamalarda, sadece uluslararası işbirliğini değil, ulus-altı aktörlerin de etkin birer ortak olarak sürece katılmasını sağlayacak işbirliğı, bu zirvelerde ön plana çıkarılan konulardan birisi olmuştur (Mengi; Algan, 2003: 156).

¹²² Nitekim ölkemizde, Sürdürülebilir Gelişme kavramının ulusal ölçekte yeterince anlaşılammış olmasının ve bu kavramın benimsenmesi konusunda önemli gelişmeler kaydedilememesinin, merkezi yönetimin YG 21 süreçlerine desteğinin yetersiz kalmasına yol açtığı ileri sürölmektedir (Emrealp, 2005). Bu da merkezi yönetimlerin, hem Sürdürülebilir Gelişme'nin, hem de YG 21'lerin uygulanabilmesi bakımından taşıdığı önemi ortaya koymaktadır. Öte yandan, birçok Avrupa ölkesinde, yerel yönetimleri YG 21 konusunda teşvik etmek, bilgi ve eğitim desteğı sağlamak, uygulamaların yaygınlaşması amacıyla ağlar oluşturmak ve uygulamaları değerlendirmek amacıyla, merkezi yönetim kuruluşlarının, yerel yönetimlerin ve diğer ilgili kuruluşların temsilcilerinden oluşan ulusal ölçekte bir YG 21 Yönlendirme Grubu kurulduğı görölmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Emrealp, 2005).

Gerçekten de ekonomik gelişmeyi savunanlarla çevreciler arasındaki çatışmayı kaldırıp, bir uzlaşmaya varma düşüncesi taşıyan Sürdürülebilir Gelişme (O’Riordan, 1998: 29), hemen her düzeydeki yönetsel öngörülerini için de “uzlaşma ve işbirliği”ni ön plana çıkarmaktadır. Yerel yönetimler, STÖ, özel sektör, uluslararası topluluk ve merkezi yönetimlerin vazgeçilmez ortaklar olarak kabul edildiği yönetişim süreci de Sürdürülebilir Gelişme’de benimsenen bu anlayışın somut göstergesi olarak değerlendirilmektedir (Mengi; Algan, 2003: 158).

YG 21 çerçevesinde de yerel yönetim kademesinin karar alma yapılarını daha etkin ve toplumsal tarafların isteklerine daha duyarlı kılmak amacıyla “işbirliği” kavramına büyük önem verilmektedir. Bu bağlamda, karşılıklı ekonomik bağımlılık faktörüne karşın, çoğulcu toplumda farklı görüşlerin ve çıkarların nasıl bağdaştırılacağı sorunu ele alan yönetişim, siyaset piyasa ilişkisine “yeni çoğulcu” bir bakışı yansıtır. Buna göre, yönetim kademeleri arasındaki işbirliğinde karşılıklı etkileşime dayanan “çok kademeli bir yönetişim”, yerel ve merkezi kademeler arasındaki işbirliğinin, yerel girişimlerinin uluslararası yarışma ortamında merkezi yönetim tarafından desteklenmesini öngörmesi nedeniyle önem taşımaktadır (Sökmen, 2002: 598-599).

İşbirliği ve uzlaşmanın önemli bir boyutu da yerel yönetimler ile yerel halk arasındaki ilişkilerle ilgilidir. Yerel yönetimlerle yerel halk arasındaki işbirliği çeşitli nedenlerle önemli görülmektedir. Bunlardan birincisi; yerel yönetimlerin demokratik yönü ile yönetimde etkinlik ve verimlilik sağlanması yönüyle ilgilidir. Halkın alınan kararlardan haberdar olması yanında, bu kararların kendi yararına olduğuna ikna olması, demokratik sürecin “olmazsa olmaz” koşullarından biridir. Diğer deyişle, demokratik sürecin işlemesi için yerel karar alıcılar ile halkın işbirliği yapması, halkın karar alma sürecine, programların hazırlanmasına katılımı, görüşlerinin alınması ve bilgilendirilmesi, yani, yönetsel sürece aktif katılımının sağlanması gereklidir. İkincisi ise; yerel yönetimlerin belirlediği politikaların halka açıklanması, halkın yerel hizmetlere karşı olumlu bir tavır almasını sağlamak bakımından önemli görülmektedir (Öner, 2001: 58).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin önemli bir ayağını oluşturan YG 21’in temelinde sürdürülebilirlik

düşüncesinin o yörede yaşayanlarca benimsenmesi ve sahiplenmesini sağlamak yatmaktadır (Mengi; Algan, 2003: 161). Bunun için de katılımcı mekanizmalar oluşturarak, ortaklıklar geliştirilmesi öngörülmüştür. Bu şekilde yörenin geleceği için karar vermede toplumsal uzlaşmaya varılması olanaklı görülmektedir. Nitekim, yönetim süreciyle varılmak istenen nihai amaç da bu olsa gerektir.

2.4.3. Yerel Düzeydeki Yönetim Politikasının Uygulanması

Sürdürülebilir Gelişme’de kademeli bir yönetim anlayışı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yerelden küresele uzanan yönetim mantığı gibi yerel düzeyde yönetimin gerçekleştirilmesi için de yerelin kendi içinde kademelenmesi söz konusudur. Bu kademelenme, mahalle ölçeğinden ulusal ölçeğe doğrudur.

2.4.3.1. Ulusal Düzeyde Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme Uygulamaları

Yukarıda kısmen değinildiği üzere, bölgesel gelişme ile ilgili yaygın ve başarılı uygulamalar, daha çok Almanya, İspanya, İtalya, Birleşik Krallık, İsveç gibi refah toplumuna sahip Avrupa ülkelerinde görülmektedir. Öte yandan, az gelişmiş ülkelerde uygulanan bölgesel gelişme politikaları “sürdürülebilirlik” niteliği taşımayan uygulamalar olarak görülmektedir.

Bölgesel gelişme politikaları en başarılı uygulayan ülkelerden birisi İtalya’dır. İtalya’da devlet, büyük sanayiden ziyade küçük/orta ölçekli sanayiye teşvik etmekte, bölgelerin sanayi ve ekonomik kalkınmasında kendini sorumlu ve yetkili görmektedir. Sanayinin yörelerde gelişmesi ve kalkınmanın gerçekleşmesi için doğrudan teşvikten daha çok, sanayinin kendiliğinden gelişmesi için gerekli danışmanlık, bakım/onarım ağı, araştırma-geliştirme ağı, kalite kontrol istasyonları, ileri teknoloji haberleşme ve veri ağı vs. gibi hizmetlerin sağlanması, şehir yaşantısının düzenlenmesi, genç müteşebbisler yaratılması gibi hususlara önem verilmektedir. Devlet, sanayi ve ticari aktivitelerinin gelişmesine yardımcı olan ve bugünün dünyasında artık açıkça ihtiyacı duyulan yeni altyapı (araştırmaya önem verilmesi, üniversite-sanayi işbirliğinin geliştirilmesi, yüksek teknoloji projelerinin yaratılması vs.) ile ileri hizmet sektörü (müşavirlik, yatırım bankacılığı, sigorta, dağıtım, pazarlama vs.) yatırımlarını aktif olarak yönlendirmektedir (Akpınar, 2005).

İtalya'daki uygulamalar, bölgesel kalkınma ajansları aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarıyla, ABD'nin Tennessee Vadisi'nde de başarılı uygulamalar yapılmaktadır (Mengi; Algan, 2003: 270). Bunun yanı sıra, İngiltere'nin Galler Bölgesi'nde başarılı bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur. Galler Kalkınma Ajansı'nın ana faaliyetleri arasında; arazi geliştirilmesi ve satışı, sanayi bölgeleri ve bilim parkları, sınai ve ticari bina geliştirilmesi, kredi verme ve sermayeye katılım, danışmanlık, eğitim, kentsel yenileme, yabancı sermaye çekimi sayılabilir. Galler Kalkınma Ajansı, bölgesine her yıl 12 milyon sterlin yabancı sermaye çekmektedir (Akpınar, 2005).

Bu konuda bir diğer başarılı örnek olan İskoçya Kalkınma Ajansı'nın faaliyetleri arasında ise arazi geliştirilmesi ve satışı, sınai ve ticari gayrimenkul geliştirilmesi ve satışı, danışmanlık, eğitim, bölgeye yabancı sermaye çekilmesi sayılabilir. İskoçya Kalkınma Ajansı'nın, yatırımı kesinleşmiş ve yatırım tutarı 850 milyon sterlin tutarında 64 proje, 12300 kişilik istihdam, 9400 firmaya danışmanlık, 125 firmanın sermayesine katılım, 118 adet gayrimenkul yapımı, 126 hektar üzerinde çevreyi geliştirme projesi, 183 kentsel yenileme projesi yapmış olması, faaliyetlerin ciddi niteliğini ortaya koymaktadır (Akpınar, 2005).

Ülkemizde de bölgesel gelişme politikalarından söz edilebilir. Türkiye'de halihazırda iki tür bölge yönetimi bulunmaktadır. Birincisi; bakanlıkların ve genel müdürlüklerin bölge örgütleri, ikincisi de Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) İdaresi'dir. Ancak, mevcut yönetim yapısı ve anayasal düzen, siyasal-yönetimsel nitelikli sürdürülebilir bölge yönetimlerine izin vermemektedir (Mengi; Algan, 2003: 270). Öte yandan, GAP gibi uygulamalar da ekonomik merkezli Sürdürülebilir Gelişme politikaları kapsamında yer almamaktadır. Sadece, tipik bölgesel gelişme projeleridir. Ancak, 1990'lı yıllardan itibaren ülkemizde bölgesel kalkınma ajanslarına yönelik çalışmaların başladığı görülmektedir. Bu çabalar, ulusal kalkınma planlarının hedeflerine ulaşmaması, bölgesel dengesizlikler gibi içsel sebeplerin yanı sıra, AB'ye katılma süreci ile dünya genelinde bölgesel kalkınma politikalarında ve bölge anlayışının değişmesi gibi dışsal sebeplerle ilişkilendirilmektedir (Dulupçu; Özmen, 2004: 152). Ancak, bu tür uygulamalar GAP gibi projeler bazında gerçekleştiği için ülkemizdeki bölgesel gelişme politikalarıyla ilgili olarak yukarıda dile getirilen nitelikler bunlar için de geçerlidir.

2.4.3.2. Yerel Gündem 21 Uygulamaları

Gündem 21'in 28. bölümünde hedeflere ulaşmaya yönelik faaliyetler ortaya konulurken, her yerel yönetimin, hemşehrilerle, yerel kuruluşlar ve özel sektör kuruluşlarıyla diyalog içerisinde, kendi YG 21'lerini geliştirmeleri gerektiği belirtilmektedir. Buna bağlı olarak, Johannesburg Zirvesi'nde benimsenen Uygulama Planı'nın 167. paragrafı, Gündem 21'in ve Zirve'nin çıktılarının etkin olarak uygulanabilmesi amacıyla, "Yerel Gündem 21 programları ile bağlantılı girişimler ve ortaklıklar için devam eden desteğin güçlendirilmesi"ni hükme bağlamaktadır (www.odemis-bld.gov.tr, 2005).

Dünyadaki ve Türkiye'deki YG 21 uygulamaları, önceden belirlenmiş bir şablona göre değil, her kentin (yerelin) kendine özgü koşullarına, değerlerine ve önceliklerine göre oluşan yapılar ve yöntemlerle yürütülmektedir (www.iula-emme.org, 2004). Doğaldır ki, yerelin "kendine özgü"lüğü dışında, YG 21'lerin temel ilkeleri mevcut uygulamaların ortak noktalarını oluşturmaktadır.

YG 21, 1992 yılından bu yana, yaklaşık 135 ülkenin binlerce kentinde uygulanmaktadır. YG 21 adıyla olmasa da aynı düşünceyi taşıyan çalışmalar da ("Sürdürülebilir Kentler Programı", "Sağlıklı Kentler Programı", vb.) dikkate alındığında, bu süreçteki kent sayısı daha da artmaktadır. Gündem 21'in dünya ölçeğindeki koordinatör kuruluşu olan Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 85 ülkede, YG 21 süreçlerini desteklemektedir (www.odemis-bld.gov.tr, 2005).

2.4.3.2.1. Genel Olarak Yerel Gündem 21 Uygulamaları

YG 21'in dünya ölçeğinde, çok farklı özelliklere ve gelişme düzeylerine sahip ülkelerde kök salmasında, "sürdürülebilir kalkınma" kavramının sosyal hakkaniyet üzerindeki vurgusunun önemli bir rol oynadığı görülmektedir. BM zirvelerinde sıklıkla dile getirilen bu unsurlar, gerçek dünyada, özellikle küreselleşme sürecinin zengin ve yoksul ülkeler arasındaki krizi derinleştirmesi gerçeği karşısında, söylemden öteye geçememiştir. Bu konuda uluslararası topluluğun ve özellikle de zengin kuzey ülkelerinin gerekli çabayı göstermemesi, dünya ölçeğinde giderek artan tepkiler, yeni arayışları doğurmuştur.

Genel olarak Brezilya'nın Porto Alegre kentinde doğan ve "Dünya Sosyal Forumu" adıyla ortaya çıkan bu tür hareketler, Rio'da YG 21'in biçimlenmesinde etkili olmakla kalmayarak, küresel bir başarı örneği niteliğindeki "katılımcı bütçe" uygulamasıyla, özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki YG 21 uygulamalarına esin kaynağı olmayı sürdürmektedir (Emrealp, 2005).

Gelişmiş ülkelerdeki YG 21 uygulamalarında ise Avrupa'nın başı çektiği görülmektedir. Rio sonrasında birbiri ardına YG 21 uygulamalarını başlatan AB ülkelerinde yapılan kapsamlı bir değerlendirmede, 2000'li yılların başında Avrupa'da 4000'in üzerinde belediyenin YG 21 sürecini etkin olarak yürüttüğü belirtilmektedir. Avrupa'da bu sürece öncülük eden İngiltere, Almanya, Hollanda ve İskandinav ülkelerindeki yerel yönetimlerin neredeyse tamamında YG 21 uygulanırken, uygulamalarını daha geç başlatan diğer ülkeler de bunlardan geri kalmamaktadır. Nitekim, Mayıs 1994'de imzaya açılan Aalborg Şartı ve benzeri girişimler, Avrupa'da YG 21'e verilen önemi ortaya koymaktadır (Emrealp, 2005). Öte yandan, AB'nin, aday ülkelerdeki YG 21 uygulamalarına da özel bir önem verdiği de belirtilmektedir.

2.4.3.2.2. Özel Olarak Yerel Gündem 21 Uygulamaları: Türkiye Örneği

Türkiye'de ilk YG 21 çalışmaları, 1997 yılı sonunda, "Türkiye'de Yerel Gündem 21'lerin Teşviki ve Geliştirilmesi" Projesi ile başlamıştır. Söz konusu proje, Gündem 21'in 28. Bölümü'nden hareketle, Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı (IULA-EMME), UNDP ve Hükümet işbirliğiyle geliştirildi. YG 21 uygulamalarının başarısı üzerine Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Proje'nin ikinci aşamasına da destek verdi. Proje'nin ikinci aşaması, Ocak 2000'de başladı. Türkiye'deki YG 21 uygulamaları, 1999 yılında UNDP tarafından bir başarı örneği olarak gösterilmiştir. Başarının ikinci aşamada da artarak devamı üzerine UNDP, Türkiye YG 21 Programı'nı, dünyadaki en başarılı uygulamalardan biri olarak ilan etmiştir. Türkiye YG 21 Programı'nın üçüncüsü de pek çok yeni proje içermektedir (www.la21tukey.net,2003).

Türkiye için öngörülen YG 21 projesi, Gündem 21'in küresel ortaklık yaklaşımı çerçevesinde ve katılımcılığa dayalı olarak planlanmıştır. Buna göre, yerel

yönetimlerin temel işlevi “kolaylaştırıcı” ve “yapabilir kılıcı” olarak öngörülmüş, belde halkı ve yerel ilgi gruplarıyla işbirliği içinde demokratik ve katılımcı yönetim anlayışının gelişmesi hedeflenmiştir. YG 21’ler genellikle kentsel yerleşimler için tasarlanmış olmakla birlikte, kırsal yerleşimlerde de uygulanabilmeleri söz konusudur (Mengi; Algan, 2003: 246).

YG 21 Programı, Mart 2004 itibariyle, aralarında büyükşehir belediyelerinin ve il özel idarelerinin de bulunduğu, farklı coğrafi bölgelere dağılmış 50’nin üzerinde yerel yönetimin ortaklığıyla, sürmektedir. YG 21 Programı, başlangıç tarihi olan 1997 yılından bu yana, IULA-EMME – Uluslararası Yerel Yönetimler Birliği, Doğu Akdeniz ve Ortadoğu Bölge Teşkilatı- tarafından koordine edilmektedir. Aynı zamanda IULA-EMME bünyesinde idari görevi de bulunan “YG 21 Programı Ulusal Koordinatörü”, UNDP ve YG 21 ortağı yerel yönetimlerle yakın işbirliği içerisinde, Program’ın genel koordinasyonundan sorumludur. YG 21 Programı Ulusal Yönlendirme Kurulu, merkezi düzeydeki koordinasyon mekanizması olarak işlev görmektedir. Kurul; Başbakanlık Müsteşarlığı, Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Çevre ve Orman Bakanlığı, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü ve Kurul tarafından davet edilebilecek diğer kamu kuruluşları ile destekleyici kuruluşlar, IULA-EMME ve UNDP temsilcilerinden oluşmaktadır. Program ortağı kentlerdeki YG 21 süreçlerinin koordinasyonu, her kentte yerel ortaklar tarafından oluşturulan Yerel Gündem 21 Genel Sekreterliği tarafından gerçekleştirilmektedir. YG 21 Genel Sekreterlikleri, ayrıca, Program’ın koordinatör kuruluşları ile kentler arasındaki bağlantı noktalarıdır. YG 21 Genel Sekreterleri, Program’ın bir bütün olarak yürütülmesinde ve elde edilen başarılarda kilit rol oynamayı sürdürmektedir (www.la21turkey.net, 2003).

Türkiye’deki YG 21 programında katılımcı unsurlar ve mekanizmalar, “kent konseyleri”, “çalışma grupları”, “kadın meclisleri”, “gençlik meclisleri”, “özel ilgi grupları” ve “mahalle ölçeğinde katılım” olarak öngörülmüştür. Yerel eylem planlamasının belkemiğini oluşturan katılımcı süreçler, her kentin kendine özgü koşullarının, değerlerinin ve önceliklerinin sergilendiği yapılar ve yöntemlerle yürütülmektedir. Bununla birlikte, farklı kentlerdeki uygulamalarda birçok ortak yön

olduğu görülmektedir. Katılımcı unsurlar ve mekanizmalar konusundaki ortak noktaların aşağıdaki adımlardan oluştuğu ifade edilmektedir (Emrealp, 2005):

- “Kent ölçeğindeki tüm ortakları kapsayacak platformlar (Kent Konseyleri¹²³ ve benzeri yapılar) oluşturulması; bu yapı içerisinde tüm örgütlü ortakların ve örgütsüz kesimlerin yeterli bir şekilde temsiline özen gösterilmesi; bireysel katılım ile kurumsal katılım dengesinin gözetilmesi.
- Çalışma Grupları¹²⁴ (kozalar) oluşturulması; bu gruplara kadınların ve gençlerin etkin katılımının sağlanması; elverişsiz durumdaki hemşehri gruplarının temsili; çalışma alanlarının kentin önceliklerini yansıtmaları; farklı çalışma gruplarının kendi aralarındaki koordinasyonun sağlanması.

¹²³Yapıları ve çalışma yöntemleri bir kentten diğerine farklılık göstermekle birlikte, Kent Konseyleri’nin genel (ve belki de en önemli) işlevi, kentteki tüm “paydaşları” bir araya getirerek, kenti kucaklayan bir “ortak akıl” oluşturulmasını sağlamasıdır. YG 21 süreci bağlamında, “kentine sahip çıkma”, “aktif katılım” ve “çözümde ortaklık” ilkelerinin bütünlüğünde, kentleri sürdürülebilir geleceğe taşıyan bir “ortaklık modeli” olarak tanımlanan kent konseyleri, yerel düzeyde demokratik katılımın yaygınlaştırılmasını, hemşehrilik bilincinin geliştirilmesini, çok-aktörlü ve çok-ortaklı yönetim tarzının benimsenmesini sağlamaktadır. Kent Konseyleri’nin işlevleri, bir yandan ilgili kentin “Sürdürülebilir Gelişme” önceliklerinin ve hedeflerinin saptanması, ortak bir kent vizyonu oluşturulması, temel stratejilerin ve eylem alanlarının belirlenmesi gibi üzerinde toplumsal uzlaşma sağlanması gereken konuları, diğer yanda da uygulamaya dönük olarak, almış olduğu tavsiye niteliğindeki kararların, başta belediyeler olmak üzere, ilgili kuruluşlarca benimsenmesi yönünde çaba gösterilmesi, yerel eylem planlaması sürecinin yürütülmesi, benimsediği eylem planlarıyla tutarlılığını sağlamak amacıyla yerel politikaların, kararların ve eylemlerin izlenmesi gibi sorumlulukların ortaklar arasında dengeli bir şekilde paylaşılmasını kapsayan uzun bir liste oluşturmaktadır. Türkiye’deki kent konseyleriyle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. (Emrealp, 2005).

¹²⁴ Kent konseyi ve benzeri kent ölçekli katılımcı platformlarının farklı konularda ayrıntılı çalışmalar yapması pratikte mümkün olmadığından, “çalışma grupları” belirlenen öncelikli konularda derinlemesine çalışmalar yapabilecek zamana ve birikime sahip, farklı sektörlerden, kuruluşlardan ve disiplinlerden gelen kişileri, katılımcı yaklaşımın özüne uygun şekilde, yerel sürdürülebilir gelişme eylem planlamasının farklı bileşenleri etrafında buluşturmaktadır. Çalışma grupları, yalnızca bir tartışma, düşünce geliştirme ve ortak noktalarda buluşma ortamı yaratmakla kalmayarak, ilgili konulardaki temel sorunların çözümüne yönelik eylemlerin ve bunların önceliklerinin belirlendiği bir platform işlevini görmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Emrealp, 2005).

- Kadınların¹²⁵ ve gençlerin¹²⁶ yerel karar alma süreçlerine katılımını arttırıcı politikalar ve mekanizmalar geliştirilmesi; bu kapsamda, kadınların ve gençlerin yalnızca Kent Konseyleri ve çalışma gruplarına katılmakla kalmayıp, kendi katılımcı platformlarını ve yönetim ağlarını geliştirmelerinin teşvik edilmesi.
- Çocuklar, yaşlılar (“kıdemli hemşehriler”) ve engelliler gibi özel ilgi gerektiren grupların¹²⁷, Yerel Gündem 21 süreçlerine ve

¹²⁵ YG 21 Kadın Meclisleri, bir yandan kadınların karar alma süreçlerine ve kentsel yaşamın her alanına etkin olarak katılımının sağlanmasına odaklanırken, diğer yandan da örgütlü ve örgütsüz kadınlar arasındaki iletişimin geliştirilmesini, bilgi ve deneyim paylaşımının güçlendirilmesini sağlayacak ortak bir dayanışma ağı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu genel çerçevede, Kadın Meclisi’nin, kadınların toplumsal yaşamın her alanında söz sahibi olması, kent ve kadın sorunları ve sorumlulukları konusunda bilinçlenmesi, kadın bakış açısıyla politikalar oluşturulması, kentsel yaşama katılma ve kente ait olma duygularının geliştirilmesi, kadınlara karşı yapılan her türlü ayrımcılığa ve aile içi şiddete karşı güç birliği yapılması, kadınların sorunlarından, gereksinimlerinden ve beklentilerinden yola çıkılarak, çözüm önerileri ve projeler üretilmesi, bu önerilerin ve projelerin gerçekleştirilmesine katılma ve katkıda bulunulması ve genelde yerel hizmetlerin yürütülmesinde daha çok sorumluluk üstlenilmesi gibi çok-yönlü ve geniş kapsamlı hedefleri ve bunların gerçekleştirilmesine yönelik işlevleri bulunmaktadır. Bkz. (Emrealp, 2005).

¹²⁶ Habitat ve Gündem 21 Gençlik Derneği’nin koordinasyonunda, Program ortağı kentlerin tümünde etkin olarak sürmekte olan gençlik çalışmaları kapsamında, ilgili kentlerde YG 21 Gençlik Meclisleri oluşturulmaktadır. Gençlik Meclisi’nin çok yönlü işlevleri arasında, gençliğin kent yönetimlerinde söz sahibi olması, planlama, karar alma ve uygulama süreçlerinde yer alması, gençlikle ilgili programların teşvik edilmesi ve yaşama geçirilmesinin kolaylaştırılması, gençlik örgütlenmelerinin güçlendirilmesi ve örgütlenme bilincinin geliştirilmesi, gençler arasında bilgi ve deneyim alışverişinin teşvik edilmesi, başka ülkelerdeki gençlerle dostluk köprülerinin ve kültürel alışverişin güçlendirilmesi, ulusal düzeyde bütüncül gençlik politikalarının ve Ulusal Gençlik Konseyi’nin oluşturulmasına katkıda bulunulması yer almaktadır Bkz. (Emrealp, 2005).

¹²⁷ YG 21 Programı’nın ortakları arasında yer alan farklı büyüklüklerdeki ve özelliklerdeki kentlerin büyük çoğunluğunda, Gündem 21’in ifadesiyle, “Özel İlgi Grupları” üzerine odaklanan çalışmalar yürütülmekte ve bu bağlamda, çocuklar, “kıdemli hemşehriler” ve engellilere yönelik özel katılımcı platformlar oluşturulmuş bulunmaktadır. YG 21 kentlerinde Çocuk Konseyleri veya benzeri adlarla oluşturulan platformlar, başta “Dünya Çocuk Hakları Sözleşmesi”nin yerel düzeyde yaşama geçirilmesi olmak üzere, farklı kesimlerden çocukların temsil edilmesini, ilgili sorunlarının gündeme getirilmesini ve çözüm aranmasını ve çocukların yerel karar alma sürecine etkin olarak katılmalarını hedeflemektedir. Gençler gibi, “yalnızca geleceğin liderleri değil, bugünün de ortakları” konumunda olan çocuklara yönelik bu platformlar, çocukların bir yandan “Sürdürülebilir Gelişme” doğrultusunda kentlilik bilinci geliştirmelerini sağlarken, diğer yandan da dayanışma ve paylaşma özelliklerinin “ortaklık” bilinci içerisinde gelişmesi ve birlikte çalışma alışkanlıkları kazanmalarında önemli bir işlev görmektedir. YG 21 kentlerinde yaşlılara yönelik olarak oluşturulan katılımcı platformlar, bu yaş grubuna özgü çeşitli konuların ve sorunların dile getirilmesini ve bunlara çözüm arayışlarına girmenin yanı sıra, bu platformların temsilcilerinin YG 21 eylem planlaması süreçlerine ve diğer katılımcı yapılara “kıdemli hemşehriler” olarak katkıda bulunmalarını kolaylaştırmaktadır. Engellilere yönelik olarak oluşturulan platformlar da ilgili YG 21 süreçlerine önemli katkılarda bulunmaktadır. Bu platformlar, engellilerin toplumsal yaşama “engelsiz” olarak katılabilme hedefi doğrultusunda, kendilerine özgü sorunları, beklentilerini ve çözüm önerilerini diğer ortaklarla paylaşabildikleri bir ortam sağlamaktadır. Özellikle engellilerin kent yaşamında karşılaştıkları günlük sorunların çözümüne yönelik çalışmalar üzerinde yoğunlaşan bu platformlar, yerleşmelerin ve binaların tasarımı bütünlleştirici, ayrımsız bir işleyişin sağlanması, toplumun tümü için engelsiz mekanların

katılımcı mekanizmalara etkin olarak katılımlarının sağlanması; bu amaçla, özel ilgi gruplarına yönelik platformlar oluşturulmasının teşvik edilmesi.

- Katılımcı süreçlerin, belde halkının gündelik yaşamında ifadesini bulduğu “birinci basamak yerel yönetim” düzeyi olan mahalle¹²⁸ ölçeğindeki YG 21 çalışmalarına özel önem verilmesi.
- İlgili kent ölçeğinde Yerel Gündem 21 sürecini koordine edecek ve destekleyecek YG 21 Genel Sekreterlikleri oluşturulması; bu birimlerin, YG 21 sürecinde üstlendikleri kilit role uygun bir yapıya ve esnekliğe sahip olmalarına yönelik düzenlemelerin yapılması.
- Yerel ortakların buluşma ve birlikte iş yapma merkezleri olarak işlev görecektir “Yerel Gündem 21 Evleri” ve benzeri merkezlerin açılmasının sağlanması.”

Türkiye’deki YG 21 Programının 1997’de başlayan “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Teşviki ve Geliştirilmesi Projesi” adını taşıyan birinci aşamasından

oluşturulması, mevcut fiziksel çevrenin dönüştürülmesi, yeni uygulamaların engelli ve yaşlıların gereksinimlerine göre tasarlanması, bu konudaki standartların belirlenmesi ve stratejilerin saptanması, engellilerin toplum içerisinde eğitim ve üretim kapasitelerinin geliştirilmesi ve toplumsal yaşam içerisinde daha fazla yer almalarının sağlanması hedeflerine yönelik işlev görmektedir. Bkz. (Emrealp, 2005).

¹²⁸ YG 21 süreçlerinin kurumsallaşması ve sürdürülebilirliği açısından, en geniş şekilde katılım sağlanması ve tüm belde halkı tarafından sahiplenilmesi büyük önem taşımaktadır. Denilebilir ki, yerel demokrasi ideali bakımından, Sürdürülebilir Gelişme’nin mahalle ölçeğindeki adımı, diğer adımlardan daha önemlidir. Yerel yönetim ile belde halkı arasında yakınlaşmanın sağlanması, halkla yüz yüze ilişkilerin geliştirilmesi ve yönetime doğrudan katılma ve denetim olanaklarının artırılması açılarından, mahalle yönetimlerinin geliştirilmesi ve yeni işlevlerle donatılması gereği, Türkiye’nin uluslararası topluluğa karşı taahhütleri arasında yer alan öncelikli bir konudur. Genelde, Kent Konseyleri’nin geniş “temsili” kapasitesine ve başta sivil toplum kuruluşları olmak üzere, örgütlü paydaşların etkin katılımına rağmen, belde halkının örgütlü olmayan geniş kesimlerine ulaşılmasında ortak bir sıkıntı çekildiği görülmektedir. Bu bağlamda, önemli ölçüde komşuluk ilişkilerine ve kişisel tanışıklığa dayalı, bireylerin kendi günlük yaşamlarını etkileyen kararların alınmasına doğrudan katılabildiği, “birinci basamak yerel yönetim” niteliğindeki mahalle ölçeğinde katılımcı yapıların oluşturulması, büyük önem taşımaktadır. Yerel yöneticilerin ve muhtarların desteği ve katılımıyla yürütülen mahalle çalışmaları, mahalle sakinlerinin yaşadıkları mekana ve kente sahip çıkma duygusunun ve “kentlilik” bilincinin gelişmesine, kentsel haklarını ve sorumluluklarını daha iyi anlayabilmelerine, uygulamasına doğrudan katılabilecekleri ve sorumluluk üstlenebilecekleri projeler geliştirilmesine, kendi yönetimlerine doğrudan katılabilecekleri yapılar ve süreçler geliştirilmesine ve bunlara bağlı olarak, demokratik ve etkin bir mahalle yönetimin oluşturulmasına katkıda bulunmaktadır. Bkz. (Emrealp, 2005).

sonra, 2000 yılı başlarında “Türkiye’de Yerel Gündem 21’lerin Uygulanması Projesi” adlı ikinci aşamaya geçilmiştir. “Türkiye Yerel Gündem 21 Yönetişim Ağı Yoluyla Binyıl Bildirgesi Hedefleri ve Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi (WSSD) Uygulama Planı’nın Yerelleştirilmesi Projesi” adını taşıyan üçüncü aşama ise 2003 yılından itibaren uygulamaya geçirilmiştir (www.la21turkey.net, 2003).

YG 21’lerin uygulanması süreci belirli bir maliyeti gerektirmektedir. Bu programların hayata geçirilmesinde maliyet sorunu belirleyici olabilmektedir. YG 21 programlarının uygulama maliyetlerinin çeşitli şekillerde sağlandığı görülmektedir. Örneğin; YG 21’lerin birinci ve ikinci safhasının maliyetinin yarıdan fazlası program ortakları ve yararlanıcıları tarafından karşılanmaktadır. 3,600,000 ABD Doları tutarındaki katkının 1,900,000 ABD Doları tutarındaki bölümü yerel ortaklar tarafından karşılanmıştır. Geri kalan bölüm UNDP Türkiye’nin kendi kaynaklarından (1,000,000 ABD Doları) ve Kapasite 21 Küresel Programından (700,000 ABD Doları) karşılanmaktadır (www.undp.org.tr, 2005).

YG 21 Türkiye Programı, UNDP tarafından dünyadaki en başarılı uygulamalardan biri olarak seçilmiş ve BM tarafından Johannesburg Zirvesi’nde “en iyi uygulama” örneği olarak tanıtılmıştır. Ülkemizde Söz konusu programı en iyi uygulayan belediyelerden birisi olarak Bursa Büyükşehir Belediyesi¹²⁹ gösterilmektedir (Arap, 2004: 166).

Ülkemizde bugüne kadar uygulanan YG 21’lerin faaliyetleri belli bazı konularda yoğunlaşmaktadır. Bunlar; kültür ve sanat etkinlikleri, kent konseyleri ve çalışma grupları etkinlikleri, kurslar, konferanslar ve bilgilendirme toplantılarından oluşan eğitim çalışmaları, spor etkinlikleri, tarihi eser restorasyonu ve koruma çalışmaları gibi etkinliklerden oluşmaktadır. Yapılan çalışmaların “küçük gruplar halinde ve yerel ölçekte ekonomik ve politik anlamda çok önem taşımayan konular” olarak değerlendirilmesinde (Arap, 2004: 169) haklılık payı olmakla birlikte, bunların halkın sosyal yaşama katılmasında olumlu sonuçlar doğurduğu söylenebilir. Ancak, son tahlilde, ülkemizdeki uygulamaların, YG 21’lerin ideal hedefleriyle tam olarak örtüştüğü söylenememektedir.

¹²⁹Bursa Yerel Gündem 21 uygulamaları hakkında detaylı bilgi için bkz. (<http://www.bursa-bld.gov.tr/yerelgundem/yerelgundem.asp?ygID=1&gundemID=1&dil=Turkce>, 2003).

2.5. Yönetişim Uygulamalarının Değerlendirilmesi Sorunu

Mevcut yönetim uygulamalarının değerlendirilmesi yada diğer ifadeyle, yönetim uygulamalarının “değerlendirilebilir olup-olmadığı” önemli bir sorundur. Ulus-devlet merkezli egemen yönetim anlayışlarının baskınlığı, bürokrasinin yönetsel süreçteki tutuculuğu, halkların katılımcılığı benimseme konusunda farklı niteliklere sahip olması ve yönetim olgusunun öngördüğü çerçevede yetkinlik kazanmamış aktörlerin varlığı ile ülkeler, toplumlar ve bireyler arası demokrasi alışkanlıklarının/geleneklerinin farklılığı düşünüldüğünde, yukarıdaki sorunun önemi kavranabilir.

Yönetişim gibi yönetsel (soyut) bir eylemin sonuçlarını değerlendirecek somut ölçütler bulmanın, bulunsa bile bunların sağlıklı/güvenilir veriler sağlamasının zorluğu kabul edilmektedir. Bununla birlikte, bazı temel ilkeler esas alınmak suretiyle, bu ilkelerin yönetim sürecinde geçerli olup-olmasına göre bir değerlendirme yapılabilmektedir. Nitekim, halihazırda bu ilkelere dayanarak yapılmış değerlendirmeler olduğu bilinmektedir¹³⁰.

Yönetişimin temel ölçütlerini oluşturan bu ilkelerin en önemlileri; şeffaflık (saydamlık), siyasal katılma, hesap sorma (hesap verebilirlik), etkin yönetim ve yerindenlik (subsidiarity) olarak belirlenmiştir (Kalaycıoğlu, 2003:10-43).

Kaufmann ve Kraay, yukarıdaki ilkeleri esas alarak, yönetim uygulamalarını değerlendirmek üzere bir ölçüt geliştirmişlerdir¹³¹ (Palabıyık, 2003: 244-245; www.canaktan.org, 2005c). Bu ölçüt, altı kümeden oluşmaktadır. İlk iki kümede, yetkililerin seçimi, yenilenmeleri ve idarenin denetimiyle ilgili olarak; ifade edebilme ve hesap verebilirlik adı altında siyasal süreç, sivil özgürlükler ve siyasal haklarla ilgili göstergelerin yanı sıra, idarenin seçimle işbaşına gelmesinde halk katılımının boyutları, idarenin izlenmesi ve denetiminde rol oynayan medyanın bağımsızlığı yer almaktadır.

¹³⁰ Bu konudaki çalışmalardan birisi Kaufman ve Kraay tarafından ilk kez 1997-1998 yılları arasında yapılmıştır. Aynı ekip, 2000-2001 yıllarında yaptıkları bir çalışmayla, aralarında çeşitli uluslararası kuruluşlar, risk değerlendirme kuruluşları, düşünce geliştirme örgütleri ve sivil toplum örgütlerinden oluşan 17 bağımsız kaynak kullanarak, toplam 175 ülkede yönetim göstergelerini değerlendirmişlerdir. Bu konuda başka bir çalışma da Huther ve Shah tarafından 80 ülke üzerinde gerçekleştirilmiştir. Knack da yönetişimin spesifik nitelikli bir değerlendirmesi için benzer bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmalar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Palabıyık, 2003: 246-248).

¹³¹ “Yönetişim Göstergeleri” adını taşıyan bu ölçüt, kendi içinde çeşitli kümelerden oluşmaktadır.

Sonraki iki kümede idarenin uygun politikaları geliştirme ve uygulama yeteneğiyle ilgili göstergeler yer almaktadır. Bu kısım, idarenin etkinliği ve düzenleyici alan kalitesi adlarını almıştır. Kamu hizmetlerinin sunumunda kalite algılaması, bürokrasinin kalitesi, kamu hizmeti çalışanlarının yetkinliği, kamu hizmetlerinin siyasi baskılardan bağımsızlığı, idarenin politikalarına güven ve inandırıcılık ile piyasa şartlarına uygun olmayan fiyat kontrolü, yetersiz bankacılık sistemi, dış ticaret ve iş hayatı üzerinde kısıtlayıcı düzenlemelerin varlığına yönelik göstergeler bu kısımda yer almaktadır.

Son iki küme ise yurttaşlar ile devlet kurumları arasındaki ilişkileri kapsamaktadır. Hukukun üstünlüğü ve de yolsuzluğun kontrolü adıyla düzenlenen bu kısımda, şiddet içeren ve içermeyen suçlar, adalet sisteminin etkinliği ve sözleşmelerin uygulanabilirliği alanındaki algılamalar ile özel ve kamu kesiminde yolsuzlukla ilgili algılamaların ölçülmesi amaçlanmaktadır.

Yukarıda da değinildiği gibi ekonomik ve sosyal kalkınma ile yönetim arasındaki ilişkiyi analiz eden çok sayıda ampirik araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalardan en kapsamlısı Dünya Bankası uzmanları Kaufmann, Kraay ve Zoido-Labaton tarafından gerçekleştirilmiştir. Yukarıda altı kümede toplanan yönetim göstergeleri ile ekonomik kalkınma ve refah göstergelerinin (kişi başına milli gelir, bebek ölüm oranları, yetişkinlerde okuma yazma oranı vs.) kullanıldığı araştırmaya göre ülkeler arasında yönetim uygulamaları bakımından göreceli farklılıklara dayalı bir sıralama yapılmıştır. Yönetişim kalitesinin ölçülmesi konusunda Jeff Huther ve Anwar Shah, “yönetişim kalitesi indeksi” (governance quality index) adını verdikleri bir indeks geliştirerek, 80 ülkede uygulamışlardır. Araştırmanın sonucuna göre 80 ülke yönetim kalitesi yönünden üç kategoride toplanmıştır: Yönetişim kalitesi indeks puanı 50 ile 100 arasında olan ülkeler “yönetişimin iyi olduğu ülkeler” ; 40 ile 50 arasında puan alan ülkeler “yönetişimin orta düzeyde olduğu ülkeler”; 40’tan az puan alan ülkeler ise “yönetişim kötü olduğu ülkeler” olarak adlandırılmışlardır (www.canaktan.org, 2005c).

Tablo 5. Yönetişim Kalitesi Yönünden Ülkeler

1.İsviçre	75	21.İsrail	57	41.Peru	48	61.Honduras	38
2.Kanada	71	22. Tirinidad Tabago	57	42.Umman	48	62.Endonezya	38

3.Hollanda	71	23. G.Kore	57	43.Ekvator	48	63.Kamerun	38
4.Almanya	71	24.Yunanistan	55	44.Kolombiya	47	64.Nikaragua	37
5.ABD	70	25.İspanya	55	45.Tunus	47	65.Nepal	36
6.Avusturya	70	26.Macaristan	54	46.Rusya	46	66. Pakistan	34
7.Finlandiya	68	27.Kosta Rika	54	47.Brezilya	46	67.Nijerya	33
8.İsveç	67	28.Uruguay	54	48.Türkiye	46	68.Gana	32
9. Avustralya	67	29. İtalya	53	49. Sri Lanka	45	69.Zambiya	29
10.Danimarka	67	30. Şili	53	50. Paraguay	45	70.Togo	29
11.Norveç	67	31.Arjantin	52	51. Filipinler	44	71.Uganda	28
12.İngiltere	66	32.Jamaika	52	52.Zimbabve	44	72.Yemen	28
13.İrlanda	66	33.Romanya	50	53. Tayland	43	73.Senegal	28
14.Singapur	65	34.Panama	50	54.Hindistan	43	74.Sierre Leone	26
15. Yeni Zelanda	64	35.Venezuela	50	55.Cote'd Ivoire	42	75.Malawi	26
16.Japonya	63	36.G.Afrika	50	56.Papua Yeni Gine	41	76.İran	26
17.Fransa	60	37.Polonya	49	57.Mısır	40	77.Zaire	25
18.Çek Cumh.	60	38.Meksika	48	58.Fas	40	78.Ruanda	22
19.Belçika	58	39.S.Arabistan	48	59.Çin	39	79.Sudan	20
20.Malezya	58	40.Ürdün	48	60.Kenya	39	80.Liberya	20

Kaynak: (<http://www.canaktan.org/politika/yonetisim/yonetisim-kalitesi.htm>, 27.02.2005).

Tablo 5.'te de görüldüğü üzere, 80 ülke arasında yönetim kalitesinin en iyi olduğu ülkeler sıralamasında genel olarak refah düzeyinin yüksek olduğu kuzey ülkeleri ilk sıralarda yer almaktadırlar. Yönetişim kalitesinin en düşük olduğu ülkeler sıralamasında ise genel olarak güney ülkeleri bulunmakla birlikte, görece daha yoksul olan Liberya, Sudan, Ruanda, Zaire gibi ülkelerin son sıralarda olması dikkat çekicidir. Bununla birlikte, refah ile yönetim kalitesi arasında doğrusal bir ilişki bulunmadığını öne süren görüşler¹³² de vardır

Yönetişim uygulamalarının değerlendirilmesinde kullanılan ölçütlerin, yukarıda sayılanlarla sınırlı olmadığı vurgulanmalıdır. Ülkelerin kendine özgü yapılarına göre ya da bu konuda değerlendirme yapanların hassasiyetine göre bu

¹³² Bu konuda bkz. (Palabıyık, 2004).

ölçütler değişebilmektedir¹³³. Ancak, geliştirilen ölçütlerin sayısı ve niteliği ne olursa olsun, hepsinin dayanağını yukarıda ifade edilen temel ölçütler oluşturmaktadır.

Yönetişim uygulamalarıyla ilgili bir değerlendirme için bazı göstergeler üzerinde genel olarak bir anlaşma sağlanmış olması, yönetişimin demokrasi bağlamında “ideal” bir hedefi olmadığını ortaya koyar. Çünkü, ideal demokrasinin ölçülmesi hiçbir zaman mümkün olmasa gerektir. Diğer ifadeyle, toplumsal süreçlerin sayısal biçimde ifade edilmesi (ölçülmesi) olanaklı değildir. Bu durumda, yukarıdaki ölçütler, yönetişimin kendine özgü bir demokrasi anlayışı olduğunu ortaya koyar. Ancak, tekrar vurgulamak gerekir ki, bu demokrasi anlayışı, ideal/doğrudan demokrasi anlayışı değildir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNETİM DÜŞÜNCESİ BAĞLAMINDA TOPLUMSAL EKOLOJİ İLE SÜRDÜRÜLEBİLİR GELİŞME’NİN KARŞILAŞTIRILMASI

1. Yönetim Anlayışları Arasındaki Koşutluklar Bakımından Karşılaştırma

Ekolojik düşünce ve çevre korumacılık gibi iki farklı ekolojik yaklaşım içinde yer almalarından dolayı Toplumsal Ekoloji ile Sürdürülebilir Gelişme arasında karşıtlıklar olması doğal bir durumdur. Nitekim, bu düşünce, çalışmanın öncelikli

¹³³ Örneğin; kimi çalışmalarda 194 farklı veri ile yönetim veri tabanı oluşturulmuştur. Keza bazı yazarlar da 300’den fazla ölçüte dayanarak yeni yönetim veri tabanları oluşturabilmektedirler. Bu konuda ve yönetim veri tabanlarında kullanılan nicel ölçütlerinin kaynakları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Palabıyık, 2003: 246-247).

varsayımlarından birisini oluşturmaktadır. Bununla birlikte, her iki yaklaşımın sadece karşıtlıklar değil, bazı koşutluklar taşıdığı da görülmektedir.

1.1. Yönetim Yaklaşımlarındaki Koşutluklar

Ekolojik düşünce ile çevre korumacılık, her ne kadar ortak bir konu üzerinde farklı yaklaşımlar ortaya koysalar da bu durum aralarında bazı koşutluklar olmadığı anlamına gelmemektedir. Genel bir bakış açısıyla, hem Toplumsal Ekoloji'nin, hem de Sürdürülebilir Gelişme'nin "çevre/ekoloji"yi konu edinmeleri, bu iki yaklaşım arasındaki en temel koşutluktur. Dünyada çevre/ekoloji gündemini oluşturan dinamiklerin aynı olması nedeniyle, her iki yaklaşımın çevre/ekoloji olgularıyla ilgili bazı temel önerileri ve öngörülleri örtüşmektedir. Kaldı ki, Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme yaklaşımları, birbirlerine karşıtlık esasına göre gelişmiş değillerdir. Bundan dolayı, her iki yaklaşım arasında bazı koşutluklar olması doğal karşılanmalıdır.

Toplumsal Ekoloji ile Sürdürülebilir Gelişme arasında iki boyutlu bir koşutluktan söz edilebilir. Bunlardan ilki; çevre/ekoloji konularıyla ilgili olan genel koşutluklardır ki bunlar, çalışmanın temel konusu değildir. İkincisi ise; yönetim bağlamında var olan özel koşutluklardır. Nitekim, bu çalışma çerçevesinde önemli olan da bu koşutluklardır.

Yönetimsel düşünce çerçevesinde, Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme arasında koşutluk bulunan öncelikli konulardan birisinin "yönetim sürecinde 'yerel'e yapılan vurgu" olduğu söylenebilir. Gerçekten de Sürdürülebilir Gelişme'nin sağlanması için önemli bir ilke olan "yerinden yönetim (ademi merkeziyet)", aynı zamanda Toplumsal Ekoloji'nin de merkez kavramlarından birisidir. Yerel kavramı, gerek bir yönetim düzeyini temsil etmesi (ademi merkeziyet), gerekse bu düzeyde katılım olanaklarını ifade etmesi bakımından, her iki yaklaşımdaki açılımların merkezini oluşturur¹³⁴. Bu bağlamda, "mahalle", "kent", "yerel yönetimler" ve "belediye" gibi kavramlar, her iki yaklaşımda da esas söylemler olarak görülür. Bu

¹³⁴ Her iki yaklaşımda da "yerel yönetim" olgusuna dayalı bir koşutluğun olması anlaşılır bir durumdur. Yerel yönetim düşüncesinin, Antik Yunan'daki doğrudan demokrasi uygulamalarından, Ortaçağ komün geleneğine uzanan ve aydınlanma filozofları (Rousseau, Locke vd.) tarafından zenginleştirilen bir tarihi/siyasi kökene sahip olduğu hatırlanmalıdır. Dolayısıyla, bu ortak paydalar üzerine kurulu bir düşünceyi benimsemek, doğal olarak kimi öngörülerin koşut olması sonucunu doğuracaktır.

bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde reformlarla yerel yönetimleri güçlendirmek, onları etkin ve demokratik yönetimlere dönüştürmek amacı taşıyan yerinden yönetim çabalarına karşılık (Mengi; Algan, 2003: 293), Toplumsal Ekoloji’de de fikirlerin özgür değişimi ve bilinçliliğin özgürlüğün hizmetine verildiği yaratıcı bir çaba olarak “özgürlükçü belediyecilik” projesi (Bookchin, 2002: 41) söz konusudur.

Yerinden yönetimin gerçekleştirilmesi sürecindeki bazı düşünceler ve araçlar da her iki yaklaşım arasında koşutluk oluşturuyor görünmektedir. Örneğin, Toplumsal Ekoloji’de ademi merkeziyetçiliğe göre oluşturulan sivil bir yönetimin “yüz yüze” gerçekleşmesini sağlayacak meclisler, komiteler ya da konseylerde gerçekleşmesi (Bookchin, 1996a: 182) öngörülmektedir. Bu yönetim sürecine ve meclislere kişiler, mesleklerine ya da sosyal statülerine bakılmaksızın, “yurttaş” kimliğiyle katılacaklardır. Proudhon ve özellikle Kropotkin’den sonra ihmal edilen komünal geleneğin yeniden canlandırılması için Toplumsal Ekoloji’de sorulan başlıca sorular şunlardır: “Semt ve toplum konusunu canlandırmak için neler yapılabilir? Yurttaşların toplumun el alt katmanlarından itibaren kontrolü ele alabilmeleri için nasıl bir güçlendirme yapılabilir? Bunlar, parlamentarizmin kötü özelliklerini kapmadan ve merkeziyetçiliğe karşı olarak, konfederalizme dayalı olarak nasıl gerçekleştirilebilir?” (Bookchin, 2005). Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme’de Yerel Gündem 21’lerin uygulanmasında, mahalle ölçeğinden kentsel ölçeğe uzanan katılım süreçleri ile bu süreçlerde oluşturulan “yurttaş evleri” ve de “kent konseyleri”ne yaşlıların, kadınların, çocukların ve özürülülerin katılımı öngörülmektedir. “Kent Konseyi” gibi araçlarla, egemen yönetim kurumlarında (belediye meclisi gibi) yer bulamayan çeşitli toplumsal kesimlerin, yönetim süreçlerine katılımını sağlamak hedeflenmektedir (www.ekolojikpolitika.org, 2004).

Yerel yönetim düşüncesi bağlamında her iki yaklaşım arasında koşut görünen bir diğer önemli konu, “demokrasi” ve “devlet” olgularıyla ilgilidir. Sürdürülebilir Gelişme’deki yönetim düşüncesinin (yönetişim) gerekçesini, günümüzde ulus-devlet modelinin baskınlığı ve bu modelle ilişkilendirilen demokrasi krizi/temsili demokrasinin krizi oluşturmaktadır. Bunun içindir ki, tek merkezli yönetim modeli olan ulus-devlet yapısından, “çok ortaklı”, “katılımcı ve çoğulcu demokrasi”yi

savunan yönetim modeline geçiş öngörülmektedir¹³⁵. Toplumsal Ekoloji’de de benzer öngörüler yer almaktadır. Özgürlükçü yerel yönetimciliğin temel gerekçeleri arasında, ulus-devletin gerçek politikayı görünürdeki bütün geleneksel özelliklerinden (doğrudan demokrasiden, yurttaşların hükümet işlerine katılımı ve komünal bir refaha karşı duyarlı sorumluluklarından) koparması ve sürekli hiyerarşi üreten yapısıyla (Bookchin, 1999: 78) “ulus-devlet” önemli yer tutar.

Öte yandan, özellikle “demokrasi”ye yapılan vurgular, onun nasıl gerçekleşeceği konusunda farklılaşmaktadır. Sürdürülebilir Gelişme sürecinde demokrasiye olan ihtiyaç, sıklıkla IMF, DB ya da DTÖ gibi önde gelen bazı uluslar arası kuruluşlar tarafından dile getirilmektedir. Bu kuruluşların telkinlerine göre, iyi bir yönetim için demokrasi vazgeçilmez bir unsurdur. Katılımcı demokrasi, kötü yönetimlerin panzehiridir. Bu söylemler, bir “iyi niyet” düşüncesi taşıdığı gibi aynı zamanda bir “kontrol altına alma” düşüncesini de taşır görünmektedir. Diğer deyişle, “Sürdürülebilir Gelişme sürecinde baskın bir nitelik olarak görülen, bazı kurum ve kuruluşların, -açıklanamaz ve karşı konulamaz biçimde- çalışmamıza, temiz suyu yudumlamamıza veya başımızı sokabileceğimiz bir çatımız olmasına karar vermeleri” (Milstein, 2005), demokrasinin gerçekleştirilmesi konusunda da geçerlidir. Toplumsal Ekoloji’de ise demokrasi, her hangi bir kurumun/kuruluşun/üst yapının telkinine bağlı olmayıp, tamamen halka dayalı, kendiliğinden gerçekleşen bir süreç özelliği gösterir.

Toplumsal Ekoloji’de ve Sürdürülebilir Gelişme’deki yönetim düşüncesinin temel niteliklerinden birisi de “toplumsal uzlaşma ve işbirliği” olarak görünür. Toplumsal uzlaşma ve işbirliğinin, her iki yaklaşımda da hem adaletin sağlanması, hem de özgürlüğün gerçekleştirilmesi için temel şartlar arasında yer aldığı söylenebilir.

Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim düşüncesi, genel olarak postmodern bir nitelik taşır. Bu bağlamda yönetişim olgusu, ortaçağdaki, siyasi otoriteler ve diğer işlevsel özel yönetim biçimlerinin (dinsel topluluklar ve loncalar gibi), karmaşık ve

¹³⁵ Bu geçiş sürecinde devletin temel görevi, özel sektörün ve kamunun birbiri içinde eritilmesi, bu konuda eşgüdüm sağlanması ve yönetişimin kurucu güçlerinin geleceğinde etkili olacak dönüşümün sağlanması olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, hükümetler, sosyal grupları ve bunların işlevlerini, pazarı ve sistemin temel parametrelerini düzenlerler. Daha fazla bilgi için bkz. (Lundqvist, 2001: 320).

birbirine geçmiş yönetim yapılarını anımsatan bir anlayışa sahiptir. Son tahlilde, her etnik ve dinsel azınlığın kendi hukukuna göre yönetilmesini öngören bu yaklaşımla (Merih, 2004) “organik toplum yapısı” arasında ilişki kurulabilir. Öte yandan, Toplumsal Ekoloji’deki özgürlükçü yerel yöneticilik projesinde de sıklıkla organik toplum düşüncesine başvurulduğu bilinmektedir.

Yukarıdaki koşutlukların yanı sıra Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekoloji’nin, yönetsel anlamda “küresel öngörüler”e sahip olmak bakımından koşutluk içinde olduğu söylenebilir. Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde çeşitli kategorilerdeki (yerel, ulusal ve küresel) yönetim uygulamalarının, son tahlilde “küresel yönetim”i ortaya çıkaracağı öngörülmektedir (Küresel Komşuluk, 1996: 259). Toplumsal Ekoloji’de de komünler arasında kurulacak konfedere yönetim ağları, yerelden küresele uzanan bir yönetim örgütlenmesinden oluşmaktadır.

1.2. Yönetim Anlayışları Arasındaki Koşutlukların Yorumu

Yukarıda değinilen söz konusu koşutluklar, her iki yaklaşım arasında olumlu ya da olumsuz bir ilişkinin varlığına işaret etmeyip, sadece “veri bir durum”u ifade etmektedir. Yukarıdaki koşutluklar, ilk bakışta her iki akımın birbirlerini desteklediği düşüncesi uyandırır da ayrıntılı irdelendiğinde, bu düşüncenin çok da doğru olmadığı görülür.

Öncelikle belirtmek gerekir ki, mevcut koşutluklar, “özel (içerik)” değil, “biçimsel (görünüş)” niteliklidir. Örneğin; her iki yaklaşımda da “yerellik/yerinden yönetim” temel kavramlardan birisi olarak görünür. Ancak, bunlara yüklenen içeriğin ve verilen önemin farklılıklar taşıdığı söylenebilir. Örneğin; Toplumsal Ekoloji’de söz konusu kavramlar, her koşulda yüceltilmez. Tersine, ademi merkezleşmenin, ekolojik bir toplum kurmak için her zaman güvenceli bir yöntem olamayabileceği ileri sürülür¹³⁶ (Bookchin, 1999b: 368). Buna karşılık, Sürdürülebilir Gelişme’de genel olarak yerelliği yücelten eğilim dikkati çeker¹³⁷. Bu eğilimin bir sonucu olarak,

¹³⁶ Bressers (1996) de Sürdürülebilir Gelişme konusunda yaptığı irdilemede, Toplumsal Ekoloji’nin ademi merkezîyet konusundaki yaklaşımına koşut görüşler öne sürer. Ona göre yerel yönetimler ve diğer yerel örgütler, hem ümidin, hem de ümitsizliğin kaynağıdır. Çünkü bunlar, örneğin, bazı yeni çevresel politika fırsatlarının yaratıcıları iken aynı zamanda bazı gelişme politikalarının da engelleyicisidirler. Bu nedenle de yerel düzey, “Janus Yüzlü”dür.

¹³⁷ Özellikle yerel halkın yerel kaynakları yönetmesi ve kullanması konusu, gelişmekte olan ülkelerde doğal kaynakların korunması bakımından önemli görülür. Bkz. (Tisdell, 1997: 1367-1369). Ancak, gerek yapısal uyum politikaları, gerekse ÇUŞ’lar ve yerel yönetimler arası ilişkiler nedeniyle,

çoğulluk ve farklılık adına, yerel kültürler, etnik yapılar ve hatta ölmüş kültürleri yeniden canlandırma çabası dikkati çeker. Bir bakıma “organik toplumlar”a vurgu yapan bu söylem, insanların kendi yaşamları üzerinde doğrudan etkide bulundukları yerleşim alanları kurmayı, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı öngörmektedir. Dolayısıyla bu söylem, Toplumsal Ekoloji tarafından da –her ne kadar paylaşılar görünse de- kan bağı ve etnik yapıya dayalı “yerel topluluklar”, hiyerarşi, otorite ve baskı potansiyelleri nedeniyle reddedilir. Bunun yerine, akıl yürütme, değişken toplumsal kurumlara katılabilme, beraberce çalışabilme ve paylaşabilme yeteneklerini ortaya çıkaracak (Bookchin, 2002: 33) ve kesinlikle kan bağı ve etnik yapıya dayanmayan bir örgütlenme yapısı öngörülür.

Yerinden yönetim çerçevesinde ele alınabilecek bir diğer örnek de “belediye” kurumudur. Her iki yaklaşımda da belediyeler, yerinden yönetimin gerçekleştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde (yönetişimde) belediyelerin, yerinden yönetim sürecinin, diğer aktörleri olan sivil toplum örgütleri (STÖ) ve özel sektörle birlikte hareket etmesi söz konusudur. Ayrıca belediyelerin, ulus-devletin egemenliğinde faaliyet göstermeleri öngörülür. Toplumsal Ekoloji’de (özgürlükçü yerel yöneticilikte) ise belediyelerin işleyişi, her hangi bir kurum ya da kuruluşla iktidar paylaşımına dayanmaz. Halk, doğrudan bu iktidarın kullanıcısıdır. Öte yandan, belediye kurumu, ulus-devletin egemenliği altında değildir. Konfedere sistem, ulus-devlete alternatif bir yapı olarak yerleştirilir.

Yukarıdaki bağlamda, “devlet”in kurumsal yapısına bakış konusunda da farklılıklar vardır. Her iki yaklaşımda ulus-devlet yapısı, yönetsel süreçte önemli ve büyük bir engel olarak görülür. Bundan dolayı, Sürdürülebilir Gelişme’de devletin indirgenmesi/küçültülmesi, Toplumsal Ekoloji’de ise devletin tamamen ortadan kaldırılması öngörülür.

Benzer örnekler daha da çoğaltılabilir. Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim yaklaşımları arasındaki koşutluklar, ekolojik düşünce akımları ve çevre korumacılığın yaklaşımları bağlamında irdelenmelidir. Buna göre, her iki

Sürdürülebilir Gelişme sürecinde yerellekle ilgili beklentiler konusunda önemli sorunlar oluşturmaktadır.

yönetim düşüncesinin çeşitli boyutlarıyla karşılaştırılmasında “özel” niteliklere başvurulmalıdır.

2. Ekolojik Sorunların Ortaya Çıkışı ve Çözümü Bakımından Karşılaştırma

Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme’de, ekolojik sorunların ortaya çıkışı ve bu sorunların çözümünde yönetsel süreçlerin rolü, yönetim düşüncesinin çeşitli boyutlarına göre belirlenebilir. Fişek’in (1975; 13-14) belirttiği gibi bilimsel anlamda yönetimin iki önemli boyutu vardır. Bunlardan ilki, özel-kamusal ayrımı gözetmeyen kurumsal ilkeler ışığında ve evrensel bir çerçevede yönetimin genel sorunlarını çözmektir. İkincisi ise; toplumsal hayatın ekonomi, eğitim, savunma ve bilim gibi değişik kesimlerini, bunların özyönetimlerinden yararlanılmasını gerekli ve zorunlu kılan disiplinler arası bir zorunlulukla ele almaktır. Bu irdeleme ışığında, Toplumsal Ekoloji ile Sürdürülebilir Gelişme’nin ekolojik sorunlarla ilgili yönetsel yaklaşımlarının birinci boyutunu, “insanların ve toplumların söz konusu sorunlara yol açan faaliyetlerin/eylemlerin sorunsal niteliğini ortaya koymak” düşüncesi oluşturmaktadır. İkinci boyutu ise; “bu soruna yol açan eylemlerin ekonomik, toplumsal, siyasal, teknolojik, ideolojik, bilimsel vs. yönlerini, diğer deyişle, disiplinler arası niteliğini ortaya koymak” oluşturmaktadır.

Yönetsel süreçlerin, ekolojik sorunların ortaya çıkmasında ve çözümündeki yerini daha iyi kavramak için bazı sorular sormak gerekir; Bookchin’in sorduğu şu soruları cevaplamak kaçınılmazdır (1994: 123):

“Toprağı çeşitli fauna ve floralarla dengelenen bir bahçe gibi ekip biçmeyi olanaklı kılacak şekilde tarımı kesin olarak merkeziyetçilikten uzaklaştırarak, doğal çevreyle ‘başetmeyi’ umut edebilir miyiz? Bu değişiklikler, şehirlerimizin, kent ile kırsal arasında yeni bir denge yaratacak orta büyüklükte topluluklara dönüştürülmesini gerektirecek mi? Bu amaçlara ulaşmak ve yeryüzünün daha fazla kirlenmesini önlemek için hangi teknolojiler gerekli olacak? Yeni bir kamusal alan yaratmak için hangi kurumlar, yeni bir ekolojik duyarlılığı beslemek için hangi toplumsal ilişkiler, insan çalışmasını neşeli ve yaratıcı kılmak için hangi çalışma biçimleri, yaşamı herkes tarafından denetlenebilir insani

boyutlara getirmek için hangi büyüklükte ve nüfusta topluluklar gerekli olacak?”.

Doğaldır ki, hem Sürdürülebilir Gelişme’nin, hem de Toplumsal Ekoloji’nin kendine özgü düşünsel yapıları gereği, bu sorulara verecekleri cevaplar farklılık taşıyacaktır.

2.1. Ekolojik Sorunların Ortaya Çıkışında Yönetim Düşüncesinin Rolü

Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji’ye göre ekolojik sorunların ortaya çıkışında yönetim düşüncesinin yeri, esasen, her iki yaklaşıma göre ekolojik sorunları ortaya çıkaran süreçlere bakış biçimiyle ilgilidir. Çünkü, sonuç itibarıyla ekolojik sorunların ortaya çıkışı, yukarıda da değinildiği gibi ekonomik, toplumsal, siyasal vs., disiplinler arası boyutlara sahiptir ki, bunlar da yönetim sürecinin etkilerini doğrudan yansıtmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde çevre sorunları, insan-çevre ilişkilerindeki ideal işleyişin, özellikle doğal kaynakları sorumsuzca kullanımı sonucu bozulmasıyla ortaya çıkmaktadır (Görmez, 2003: 18). Ekosistemin dengesini bozan ve çevre sorunlarını ortaya çıkaran bu sürecin lokomotifleri, sanayileşme, kentleşme ve hızlı nüfus artışı olarak görülmektedir. Sanayileşme, tarım topraklarının yok edilmesi, sanayi ürünlerinin atıkları ve diğer fabrika atıkları ile su kirliliği, toprak kirliliği ve hava kirliliği gibi sorunları doğurmaktadır. Kentleşme, tarım topraklarının yerleşmeye açılması, kırsal bölgelerin ve doğal kaynak bakımından zengin yerlerin konut ve benzeri amaçlarla bozulması, hava ve su kirliliği gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Nüfus artışı ise özellikle sanayileşme ve kentleşmenin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Dünyadaki hızlı nüfus artışının, sınırlı doğal kaynaklar üzerinde yaptığı baskılar, çevre sorunlarının temel sebepleri arasında gösterilmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde çevre sorunlarının önemli bir diğer boyutunu da yoksulluk ve açlık oluşturmaktadır. Genel olarak gelişmekte olan ülkelerde, özellikle de Afrika’da söz konusu olan bu sorun, Ortak Geleceğimiz’de gelişmekte olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki adaletsiz kaynak paylaşımıyla ilgili görülmektedir (1991: 28). Uzun süredir dünya kaynaklarını işleyen, yer altı ve

yer üstü kaynakları mamul madde ile enerjiye dönüştürerek, bunların dolaşımını düzenleyen gelişmiş ülkeler, bir taraftan zenginleşirken, diğer taraftan geride doğanın yok edilmesi, çevre kirliliği, yoksulluk ve kıtlık gibi sorunlar bırakmışlardır (Keleş; Hamamcı, 2002: 188). Bu bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme’de “eşitsizlik” de çevre sorunlarının önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Ancak, söz konusu eşitsizliğin, uluslar arası boyutla ilgili olduğu ve eşitsizliğin daha önemli pek çok boyutunu¹³⁸ içermediği de vurgulanmalıdır.

Sonuç olarak Sürdürülebilir Gelişme’de çevre sorunları, endüstrileşme, kentleşme, nüfus artışı, yoksulluk gibi dinamikleri harekete geçiren yerel, ulusal ve küresel politikaların uygulanmasına bağlanmaktadır. Bu dinamiklerin, ekonomik, toplumsal ve siyasal nitelikli yönetim politikalarının bir sonucu olduğu söylenebilir. Daha açık ifadeyle, endüstrileşme, nüfus ve yoksulluk, kesinlikle bir yönetim politikasına dayalı olgulardır. Dolayısıyla, söz konusu yönetim politikalarının geçmişteki biçimiyle uygulanmış olması¹³⁹, çevre sorunlarına yol açmıştır. Bir diğer deyişle, çevre sorunları, bir “yönetim” sonucu olarak değil, “yanlış yönetme (yönetim sürecinde yanlış/isabetsiz/öngörüsüz karar)”nin bir sonucu olarak görülür. Bu bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde yönetim süreçlerinin çevre sorunlarındaki yeri, “endüstrileşme-kentleşme-nüfus artışı-yoksulluk/ekolojik sorunlar” esasına dayanan bir “sebe-sonuç” ilişkisine dayanmaktadır. Bu yönüyle ekolojik sorunlar, Endüstri Devrimi’nden bugüne geçen dönemdeki yönetsel politikaların sonucu olarak görülür.

Öte yandan, Toplumsal Ekoloji’ye göre yönetim sürecinin ekolojik sorunlardaki rolü, Sürdürülebilir Gelişme’deki doğrusal sebep-sonuç ilişkisinden daha farklı niteliklere sahiptir. Toplumsal Ekoloji, Sürdürülebilir Gelişme’nin bakış açısını “indirgemeci” bulur ve ekolojik sorunların birkaç sebebe, özellikle de sadece Endüstri Devrimi’nden sonraki sürece bağlanarak açıklanamayacağını, sorunun kökeninde çok daha karmaşık ilişkiler yattığını vurgular. Bu bağlamda, ekolojik sorunları ortaya çıkaran ve sürdüren güç ilişkileri (hiyerarşi ve tahakküm) ve bu ilişkilerin karmaşık yapısı çözümlenmedikçe, bulunacak çözümler, kısmi, geçici ve

¹³⁸ Eşitsizliğin diğer boyutlarına örnek olarak; devlet-ÇUŞ arası, devlet-toplum arası, birey-toplum arası, birey-birey arası eşitlik ilişkileri ve bu süreçlerdeki hiyerarşik ilişkiler verilebilir.

¹³⁹ Bu dönemlerdeki endüstri faaliyetlerinin en önemli amaçlarından birisi, hammaddeden en fazla mamul maddeyi üretmek ve karı sağlamaktır. Bu amaç, ancak üretim sürecinde ve sonrasında doğadaki tahribatı ve olumsuz dışsalılığı giderme masraflarının göz ardı edilmesiyle gerçekleşebilirdi.

sorunları erteleyici olmaktan başka anlam taşımayacaktır. Erdoğan ve Ejder’in verdikleri bir örnek, -kısmen de olsa- Toplumsal Ekoloji’nin bu yaklaşımını görmek bakımından önemlidir (1997: 28):

“...(Çöp) Dolgu alanlarındaki patlamanın nedeni metan gazıdır. Patlama ile metan gazı arasında ... bir nedensellik ilişkisi vardır. Çare: metan gazını patlamaya meydan vermeyecek biçimde kontrol etmek. Sorun çözüldü. Acaba? Çözülmedi. Egemen endüstriyel yapıya, kendini sürdürmesi ve genişlemesi sürecinde, yeni teknolojik, ekonomik, siyasal ve ideolojik faaliyetler alanı eklendi. Bu(nun), ‘patlama-metangazı-çare’ yaklaşımının iki kere iki dört ötesinde çok önemli kuramsal ve pratik anlamları vardır: Bu yaklaşım patlama ve metan ilişkisini olduğu çevreden soyutlayarak ele alır. Çözüme yaklaşım mekanikseldir. Kendini sadece belli bir sonucun (patlamanın) çıkmasına neden olan son-nedenle (metan gazıyla) sınırlar. ... Bu yaklaşım, patlamanın olduğu çevredeki patlamaya kadar gelen her türlü yapıyı dokunulmaması gereken, soruşturulmaması gereken, meşru bir yapı olarak görür. ... Egemen yapısal faaliyetlerin zararlı sonuçlarını sadece bu sonuçların kontrolüyle düzeltmeye yönelik bir yaklaşım bu egemen faaliyetler düzeninin tutucu destekleyici bir parçasıdır. Yaklaşımın bu sınırlardan çıkıp, patlamanın nedenini metan’a bağlarken, sorunu patlamanın olduğu çevre ve bu çevreyi etkileyen diğer çevreler içinde anlamaya ve anlamlandırmaya çalışmak gerekir...”

Toplumsal Ekoloji’nin bir yönetsel sorun olarak ekolojik sorunları çok boyutlu ele alma yaklaşımı, “nüfus artışı” örneğiyle de ortaya konulabilir. Sürdürülebilir Gelişme’de hızlı nüfus artışı, sınırlı doğal kaynaklar üzerinde bir baskı oluşturması yönüyle sorun niteliği taşımaktadır ki, bu nüfus artışının doğal sonucudur. Toplumsal Ekoloji, nüfus artışının doğa üzerinde oluşturduğu baskının sorunsal niteliğini kabul eder. Ancak, bu baskı, nüfus artışı sorununun ikinci derece önem taşıyan bir boyutu olarak değerlendirilir. Egemen sistemde “kaynaklar üzerindeki baskı” sorunu, ondan daha önemli olan “kaynakların eşitsiz ve adaletsiz paylaşım” sorununu gölgeleyecek biçimde ön plana çıkarılmaktadır. Dolayısıyla, dünya nüfusunun %10’unun, kaynakların %50’sini tüketmesi karşısında, Asya,

Afrika, Latin Amerika ve Güney Pasifik halklarına “nüfus sorunlarını çözmek için ihtiyaç duydukları şeyin doğum kontrol aletleri” olduğunu söylemek, bir çözüm yolu önermek değil, ancak, hiyerarşi ve tahakkümü sürdürmektir.

Bu örneklerin ortaya koyduğu gerçek şudur: İnsan yaşamını anlamlandırmak ve insanın kendini gerçekleştirmek için yaratılan politika (gerçek politika), geçmiş bir kaç yüzyıldan bu yana, insan belirleyiciliğinden ve sınırlayıcılığından kurtularak, onu edilgen hale getirmiştir. Bugün, bireylerin ve milyonlarca insandan oluşan ilişki gruplarının toplumsal güçleri ve hatta kişilikleri, aslında bir emir-komuta düzeninde yaşayan politikacı ve bürokratlara teslim edilmiştir ki, ekolojik bunalımının nedeni tam da budur. Bookchin’in ifadesiyle (1996a: 82):

“Güçsüz insanlara kendi hayatları üzerinde yeniden güç kazanmalarını söylemek, evlerine karmaşık... ve pahalı bir güneş kolektörü takmaktan daha önemlidir. Hayatları üzerinde güç kazanmaları gereğini anlamadıkları, mevcut hiyerarşik yönetim sistemine karşı kendi özyönetim sistemlerini yaratmadıkları, mevcut hükmedici değerler yerine yeni ekolojik değerler geliştirmedikleri sürece, toplumdaki hiçbir değişim doğal dünyayla yeni denge oluşturmayı başaramaz”.

Anlaşılabileceği üzere, Toplumsal Ekoloji’de ekolojik sorunlar, hiyerarşi ve tahakküme dayalı egemen “yönetim” sürecinin sonucudur. Söz konusu yönetim sürecinde üretilen çözümler, Sürdürülebilir Gelişme’de olduğu gibi egemen mantığı sorgulayamayacağı için gerçek ve kalıcı çözümler olamaz. Bu bağlamda, ekolojik sorunların sebepleri, basit sebep-sonuç ilişkilerine değil, kaotik (karmaşık) ilişkilere dayanmaktadır.

2.2. Ekolojik Sorunların Çözümünde Yönetim Düşüncesinin Rolü

Ekolojik sorunların çözümlenmesinde yönetim sürecinin rolü, doğal olarak bu sorunların ele alınış biçimiyle koşutluk oluşturmaktadır. Buna göre, genel olarak Sürdürülebilir Gelişme’deki çözüm önerileri egemen sistemin sınırları içinde geliştirilirken, Toplumsal Ekoloji’de egemen sistemi reddeden, alternatif bir yaklaşım ortaya konur.

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde sürekli ve dengeli bir gelişmeyi gerçekleştirerek, çevre sorunlarını önlemeye yönelik yönetsel öngörüler, nüfus ve insan kaynağı, besin güvenliği, türler ve ekosistemler, enerji, endüstri ve kentleşme gibi doğal ve kurumsal yapılaşma (Ortak Geleceğimiz, 1991: 13) politikalarında değişiklikler yapılması temeline dayalıdır. Bu politikalar ışığında Gündem 21’de “sosyal ve ekonomik boyutlar”, “kaynakların korunması ve yönetimi”, “önemli grupların rollerini güçlendirme” ve “uygulama yolları” adlarını taşıyan bölümler altında, çeşitli yönetim stratejileri benimsenmiştir. Bu bölümlerde örneğin, nüfus konusunda; anne-çocuk ölümlerini azaltmaya, erkeklere ve kadınlara aile planlamasını öğretecek sağlık programları geliştirmeye, kadınlara eğitim ve iş imkanı sağlamaya ve nüfus politikalarının politik, yerel, dini ve diğer yetkililer ile özel sektör ve bilim adamlarının desteği ile hazırlanmasına yönelik yönetim öngörülleri bulunmaktadır. Teknoloji konusunda ise; daha temiz ve daha az atık bırakan teknolojilere ve bununla ilgili eğitime yönelik politikalar oluşturulması öngörülmektedir (Keating, 1993: 32,111).

Sürdürülebilir Gelişme’nin toplumsal nitelikli yönetim politikaları ise “yerellik ve katılımcılık” olgularını esas almaktadır. Buna göre gelişme sürecinde, girişimler, kaynaklar ve kararlar üzerinde farklı çıkar gruplarının denetimi ve etkisi olacağı kabul edildiğinden, doğal kaynaklarda sürdürülebilirliğin sağlanması için katılım gerekli görülmektedir (Saltık, 1998: 29). Katılımcılığın sağlayacağı etkin bir politika olarak “yerellik” benimsenmiştir. Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme politikalarının hayata geçirilmesinde “yerellik/hizmette halka yakınlık (subsidiarity)”, temel ilkelerden birisidir (Mengi; Algan, 2003: 205). Yerellik kapsamında, yerinden yönetimin (ademi merkeziyet) önemli ve dolayısıyla, yerel yönetimlerin Yerel Gündem 21’lerle ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Yukarıdaki yönetsel öngörülerin genel olarak, “ekolojik sorunların yönetim olgusunun değil, yanlış ve isabetsiz karar vermekten oluşan yönetme süreçlerinin eseridir” düşüncesine dayandığı hatırlanmalıdır. Bu tespitten hareketle, ekolojik sorunlarının önlenmesi bakımından izlenen yönetim politikalarının iki temel niteliği olduğundan söz edilebilir. Bunlardan ilki, ekolojik sorunlarla ilgi üst düzeyde yönetsel-politik örgütlenmeye gitmek; ikincisi de bu örgütlenme faaliyetlerinin kaynağını oluşturacak yasal-yönetsel düzenlemeler oluşturmak.

Hemen her ülkede çevreyle ilgili olarak, egemen yönetim yapısı içinde ve genellikle bakanlık düzeyinden başlayıp, yerel düzeye uzanan bir örgütlenme olduğu bilinmektedir. Bir ülkenin gerek ulusal, gerekse uluslar arası çevre sorunlarıyla ilgili politikalarının görüşülmesi ve yürütülmesinde söz konusu çevre örgütlenmesi, esas kurumsal yapılanma olarak görülür.

Özel olarak çevre örgütlenmesi, genel olarak da ulusal çevre yönetimi, bu konudaki yasal düzenlemelere ve politika uygulamalarına dayalı olarak gerçekleştirilir. “Çevre yönetimi” adı verilen ve sağlıklı ve dengeli bir yaşam çevresinin oluşturulması ve korunmasını amaçlayan bu politikaların benimsenmesi, pragmatik nedenler, maliyetlerden kaçma isteği, rıza gösterme ve etik yaklaşımların değişmesi gibi çeşitli nedenler tarafından desteklenir (Keleş; Ertan, 2002: 256-257). Kendine özgü bazı yöntemleri¹⁴⁰ olan çevre yönetiminin uygulanmasında, çevrenin bütüncül niteliğinden dolayı çeşitli sorunlarla karşılaşmaktadır.

Toplumsal Ekoloji’de yönetsel anlamda çözüm önerilerinin egemen sistemin düşünce, yapı ve işleyişinin reddine dayalı olduğu düşünülürse, Sürdürülebilir Gelişme’deki yaklaşımların daha başta reddedildiği söylenebilir. Diğer deyişle, Toplumsal Ekoloji’deki yönetsel öngörüler, “özgürlük” düşüncesine dayalı olduğundan, Sürdürülebilir Gelişme’nin egemen sistem içinde öngördüğü yönetim politikaları, gerçekçi ve çözüm üretici bulunmaz. Bu nedenle, bu tür çözüm önerileri sorgulanır ve alternatifler üretilir.

Toplumsal Ekoloji’deki çözüm önerileri, ekolojik sorunların tarihsel ve karmaşık sebeplerine göre biçimlenmiştir. Örneğin; bir ekolojik sorun olarak görülen hızlı nüfus artışı, nasıl ki kaynakların adaletsiz ve eşitsiz dağılımına bağlanıyorsa, çözüm de bu adaletsiz ve eşitsiz ilişkiler sistemini ortadan kaldırmaya dayanmaktadır. Yoksa, Sürdürülebilir Gelişme’de öngörülen politikalara göre değil. Bu konuda Bookchin’in görüşleri oldukça açıktır (1996a: 42): “Sömürenlerin

¹⁴⁰ Keleş ve Ertan (2002: 256) bu yöntemleri şöyle sıralamaktadırlar: 1) Ortaya çıkmış olan çevre kirliliğini ortadan kaldırmak, 2) Çevre sorunlarını ortaya çıkmadan önlemek için çözümler üretmek, 3) Her türlü etkinliğin çevreyi kirlilecek ölçülerini belirlemek, 4) Çevre araştırmaları, denetim ve çevre yönetimi süreçlerinde etkin destek sağlayacak kurum ve kuruluşlar kurmak ve desteklemek, 5) Çevre üzerinde kirliletti etkiler yaratacak tehlikeleri ve riskleri belirlemek ve bunlar konusunda ilgili birimleri ve yurttaşları uyarmak, 6) Tehlike ve riskleri önlemek için yeni yöntemler üretmek ve olanaklar yaratmak, 7) Var olan doğal kaynakları iyileştirmek ve geliştirmek, olanaklı değilse sürdürülebilir kılmak, 8) Bireylerin ve toplulukların yaşam kalitesini olanaklı olduğunca geliştirmek, 9) Çevre kirlenmesinin önlenmesi konusunda yararlı olacak yeni teknoloji ve politikalar üretmek ve bunları kullanmak, üretilenleri desteklemek.

sömürülenlere nazik uyarısı, nüfus sorunlarını çözmek için ihtiyaç duydukları şeyin doğum kontrol aletleri, silahlı ‘kurtarıcılar’ ve Prof. Paul R. Ehrlich değil; topraklarındaki Kuzey Amerikalılar ve Avrupalılar tarafından yağmalanan muazzam kaynaklardan adil bir gelir sağlamak...”tır. Söz konusu eşitsizlik ve sömürü, tam anlamıyla ortadan kaldırıldığı takdirde, gelişmekte olan ülkelerdeki nüfus artışının doğal kaynaklar üzerindeki baskısı, gelişmiş ülkelerdeki nüfusun yaptığı baskıyla dengelenmiş olacaktır.

Hiyerarşi ve tahakkümün ortadan kaldırılmasını öngören yaklaşımın etkileri, teknolojik yönetim alternatiflerinde de görülebilir. Toplumsal Ekoloji’ye göre “temiz ve daha az atık bırakan teknolojiler” daha sağlıklı bir ekolojik ortam için gerekli olsa da bu nitelikler, ekolojik bir toplum kurmak için yeterli değildir. Bu bağlamda, güneş enerjisi, rüzgar gücü, organik tarım, bütüncül sağlık ve gönüllü sadelik gibi politikalar, pederşahi aile, çokuluslu şirket, bürokratik ve merkezi politik yapı, mülkiyet sistemi ve mevcut teknolojik rasyonalite sürdükçe pek fazla bir şeyi değiştiremeyecektir. Çünkü, güneş rüzgar, metan ve jeotermal kaynaklar ve onları kullanma araçları gereksiz ölçüde karmaşık, bürokratik denetim, tekelci mülkiyet ve merkezi yönetim koşullarında olduğu sürece salt enerji kaynağından öte bir şey olmayacaklardır. Bu nedenle, Toplumsal Ekoloji’de öngörülen teknolojik yapılar, sadece birer teknik olarak değil, insanlarla doğa arasında, bizzat toplumun içinde yeni ilişkilerle bağlantılı, insanlığın ahlaki, tinsel ve toplumsal sağlığını geliştirici boyutuyla ilgilenir (Bookchin, 1996a: 78-79). Örneğin; gübre üretirken, kanalizasyon süzerken, seraları ısıtırken, gölge sağlarken, atıkları yeniden değerlendirirken, makinelerin yerine organik sistemlerin kullanılması, sadece ekolojik bir tutum değil, aynı zaman da maliyetler açısından ekonomik akılcılığın reddedilmesi ve insan aklı ve ruhunun, doğanın kendi yaratım güçlerine duyarlı hale getirilmesini ifade etmelidir. Ancak, doğa yönelimli böyle bir teknolojik yönetim öngörüsü, özgürlükçü kurumları gerektirir; özgürlükçü bir duyarlılık ve özgürlükçü bir toplumu gerektirir (Bookchin, 1994: 392).

Yukarıdaki bağlamda ekolojik bir toplum, sadece kaynaklarını bir şekilde güneş ya da rüzgar tesislerinden edinen kentlilerle ya da organik tarım tekniklerine dayalı bir yaşam süren kırsal hane halkıyla örneklendirilemez. Toplumsal Ekoloji’nin ekolojik toplum için öngördüğü yönetim tasarımı, aynı zamanda doğrudan halk

yönetimini, atıkların kırsal kesime verimli yollardan geri döndürülüşünü, ihtiyaçların daha çok yerel kaynaklarla giderildiği ademi merkezi bir toplumu da gerektirmektedir. Böyle bir toplum yapısı, kültürel çeşitlilikle, psikolojik biricikliği yansıtmakta; kendi başına özgürlükçü kurumlar, insani ölçekli yapılar ve bireyi endüstriyel, el emeğine dayalı ve bahçecilikle ilgili çalışmaya sevk eden çeşitli üretken görevlere dayanmaktadır (Bookchin, 1996a: 108-109).

Öte yandan, yönetimin toplumsal boyutta Toplumsal Ekoloji’de temel kavramlardan birisi olan yerinden yönetim (ademi merkezîyet) de Sürdürülebilir Gelişme’deki öngörülerden farklı biçimde düşünülür. Toplumsal Ekoloji’ye göre yerinden yönetim, “insani ölçek” yerine, sadece “arz ve yeniden döngüye sokma” avantajlarıyla sınırlı tutulursa -ki, Sürdürülebilir Gelişme’deki temel amaçlardan birisi budur-, kolaylıkla anlamını yitirebilmekte ve “taze yiyecek”, “atıkların işlenmesi”, “nakliye masraflarının azaltmak” ya da “toplumsal yaşam üzerinde daha fazla halk denetimi kurmak” gibi unsurlara indirgenmektedir. Bu haliyle yerinden yönetim, hiyerarşi ve tahakkümü gizlemeye yarayan bir teknik hile olarak görülür. Oysa ki, gerçek bir yerinden yönetimin, doğrudan, yüz yüze demokrasi ve ekolojik bir toplumun kuruluşu için can alıcı önem taşıyan “özyönetim” ve “özeylemliliği” gerçekleştirebilecek dengeli topluluklar arası ağ ilişkisinden oluşması öngörülür (Bookchin, 1996a: 79).

Özetle; Sürdürülebilir Gelişme’de, yönetsel sürecin öngörüsüz ve hatalı uygulamaları çevre sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Bu hataların düzeltilmesine dayalı, gelecek yönelimli bir yönetim anlayışı benimsenmesi, sorunun çözümünde temel anahtardır. Toplumsal Ekoloji ise mevcut sorunların, basit bir yönetim hatası olmadığını, tersine, yönetim süreçlerini de etkileyen egemen sistemin felsefesine dayalı uygulamalardan kaynaklandığını, dolayısıyla bu felsefenin değiştirilmesini ve yerine kurulacak yeni ve özgürlükçü bir felsefeyle çözüme ulaşılabileceğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, her iki yaklaşımın öngörülleri, egemen sistem karşısındaki duruşları ile ilgilidir.

3. Egemen Sistem Karşısındaki Duruşları Bakımında Karşılaştırma

Toplumsal Ekoloji'nin ve Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim tasarımları arasındaki farklılıklar, aynı zaman da egemen sistem¹⁴¹ karşısındaki duruşları ile ilgili görünmektedir. Doğal olarak bir sisteme karşıt olmak, o sistem karşısında “reddedici” olmayı gerektirir. Bu bağlamda, daha en baştan Toplumsal Ekoloji'nin egemen sistem karşıtı bir ekolojik akım olduğu söylenebilir. Öte yandan, egemen sistemin karşıtı olmamak/içinde olmak ise o sistemi desteklemek ya da desteklenmese bile onu “veri sistem” kabul etmek biçiminde gerçekleşebilir. Bu bakış açısıyla da Sürdürülebilir Gelişme'nin egemen sistemin dışında görülmediği, tersine, onunla dikkat çekici bir ilişki içinde olduğu ileri sürülebilir.

Toplumsal Ekoloji'nin egemen sisteme eleştirel yaklaşımı, onun sadece günümüzdeki biçimiyle sınırlı olmayıp, tarihsel oluşum süreciyle ilgilidir. Nitekim, Toplumsal Ekoloji felsefesinde ekolojik sorunların tahlil edilişi, aynı zamanda egemen sistemin tarihi olarak da okunabilir.

Toplumsal Ekoloji'de, mevcut toplum yapısının burjuvaziye ve modern endüstriye dayandığından hareketle, kapitalist bir dünyada yaşandığı gerçeği hiçbir zaman göz ardı edilmez. Üstelik, marksizmde öngörüldüğü gibi kapitalizmin çökmekte olduğuna değil, tersine, onun döngüsel bir istikrara sahip olduğuna inanılmaktadır. Kapitalizm yaşamın bütününe ekonomikləştirmesi, “toplumsal sorun”un, özgürlüğün yapısının ve devrimci öznenin ekonomikləştirilmesi sonucunu doğurmuştur. “Özgürlük, artık ekonomiyle, özgürleştirilmiş bir yaşam ‘kıt kaynaklar’ kavramıyla, ütopya teknikle ve etik devrimci özne, proleterya ile” tamamen karıştırılmıştır (Bookchin, 1994: 334). Yaşamın ekonomikləştirilmesi, ekonomik faaliyetleri insanlara sadece maddi imkanları sağlamanın değil, aynı zamanda insanlar ve toplumlar arasında duygusal bir bağ kurulmasının yolu olarak da gören “etik ekonomi” (Chodorkoff, 2002: 116) ile karşılaştırıldığında, materyalist ve faydacı bir yaklaşım özelliği taşımaktadır.

Kapitalizme karşıtlığın temelinde, onun özgürlüğü kısıtlayıp, hiyerarşi ve tahakkümü yoğunlaştıran yapısı bulunmaktadır. Diğer deyişle, Toplumsal Ekoloji'de kapitalizmin kısıtlayıcılığına karşı özgürlük savunulur. Kapitalizmin kısıtlayıcılığının dinamikleri içinde, ekonomik bir gerekçe olarak “kıt kaynak” söyleminin önemli yeri

¹⁴¹ “Egemen sistem”le anlatılmak istenen, özellikle sosyal, ekonomik ve politik olmak üzere, kapitalizmin, yaşamın bütün alanlarını etkileyen kuralları ve değerleridir.

olduğu düşünülür. Bu nedenle, Toplumsal Ekoloji'nin "kıtlık çözümlemesi", söz konusu karşıtlığın niteliğini yansıtmak bakımından önemlidir. Bookchin, "ihtiyaçların fetişleştirilmesi" kışkırtıcıyı kırmayı, benliğin seçme özgürlüğüne bağlı bir proje olan "seçim özgürlüğü"nü yeniden kazanmak olarak görür. Bu bağlamda, "özgürlük ve seçim" kavramlarına yapılan vurgu dikkat çekicidir. Her iki kavramın, birbirinden ayrılmaz olduğu ve ancak özgür bir toplumda olanaklı olan özerk birey idealine bağlı olduğu savunulur. Toplumsal Ekoloji'ye göre özgür bir toplumda ihtiyaçlar, kapitalizmin öngördüğü gibi sadece çevre ve teknolojik imkanlarla değil, aynı zaman da "bilinç ve seçim"le oluşmaktadır. Özgür bir toplumun bolluğu, şeylerin zenginliğinden, kültür ve bireysel zenginliğin yaratıcılığına dönüştürülecektir. Bu nedenle istek, sadece teknolojik gelişime değil, aynı zamanda içinde olduğu kültürel bağlama dayanacaktır. Dolayısıyla, doğada kaynakların "kıt" oluşu ve teknolojinin gelişme düzeyi önemli olacaktır, ancak bunlar, kıtlığı ve ihtiyacı belirlemede "ikincil etken" olacaklardır (Bookchin, 1994: 157).

Özellikle yoksulluk düşünüldüğünde, Toplumsal Ekoloji'nin "kıtlık çözümlemesi" radikal bakış açıları sunmaktadır. Örneğin; yoksulluk sorununun bir veri olarak alınan "temel ihtiyaçlar"ın gerçek niteliği, bu ihtiyaçların azaltılması ya da genişletilmesiyle ilgili değildir. Daha çok, ihtiyaçları nitelikli ve akılcı hale gelen öznenin özgür oluşuyla ve bu bağlamda ihtiyaçların seçilmesiyle ilgilidir. İhtiyaçlar, ihtiyaç duyanın öznelliğinden ve kişiliğinin içinde olduğu bağlamdan ayrılamaz. İhtiyaçların oluşumunda kullanım değerlerinin öne çıkarılması, kullanıcıların niteliğini, insani yeteneklerini ve entelektüel tutarlılığını saf dışı etmektedir (Bookchin, 1994: 158-159). Dolayısıyla, yanlış nitelikli kullanım değerleri yaratan etmen, endüstrinin bizzat kendisi değil, ancak kapitalizmin yanlış nitelikli kullanıcılar yaratan "toplumsal akıldışı öngörüleridir".

Bu çözümleme, ekolojik tartışmalarda toplumla doğayı karşı karşıya getiren egemen yaklaşımdan farklı olarak, Toplumsal Ekoloji'nin, bunun böyle olmadığını vurgulayarak, sorunun temeline bizzat toplumsal gelişmenin kendisini yerleştirmesiyle yakından ilgilidir. Toplumla doğa arasındaki ayrımların kökeni, toplumsal alan içindeki bölünmelere, insanların kendi aralarındaki derin çatışmalara uzanır. Egemen sistemin bir meşruluk aracı olarak kullandığı "eli sıkı doğa" miti, sömürenlerin, sömürülenler karşısındaki duruşlarının zemini olarak görülmektedir.

Toplumsal Ekoloji'ye göre bu mit, aynı zamanda çevrecilik bağlamında liberal ve muhafazakar hareketlerin fırsatçı davranışları için bir mazeret oluşturmaktadır. Dolayısıyla, “sistem içinde hareket etmek”, her zaman için toplumsal yaşamın örgütlenmesinin ya da doğanın –sözde- insan tahakkümünden kurtarılmasının bir yolu olarak, insanın insana tahakkümünün kabul edilmesini beraberinde getirmektedir (Bookchin, 1999: 44).

Egemen sistem, yukarıdaki yaklaşımlarıyla gerçek sömürünün üzerini örtmektedir. Çünkü, ekolojik sorunları, indirgemeci bir mantıkla toplumsal boyutun dışında ele alarak, “kendine özgü bir sorun” gibi işlemekte, bu sorunları toplumsal değil, kişisel sorun gibi ele almaktadır. Bu bağlamda, insanlar arasındaki gerçek çatışmalar, toplumsal uyum çağrılarıyla yumuşatmakta ve hatta gizlemektedir. Oysa önerilen toplumsal uyumun gerçekliği yoktur. Çatışmaları yumuşatmak ve ruhsuzlaştırmak için “yüzleşme grupları”, “atacı ritüeller”, “gelenekler” ve “tinsellik” gibi postmodern yaklaşımlar ön plana çıkarılmaktadır (Bookchin, 1999: 80). Egemen yaklaşıma göre herhangi bir şeye karşı savaşmak, “yıkıcı” olarak nitelenir. Üstelik, “sen gemiyi içerden deliyorsun, oysa birbirimizi kucaklamamız gerekli” söylemiyle, tepkilerini dile getiren insanlara pasifliği aşılayan bir kültür yaratılmaktadır (Danek, 2004).

Egemen sistemin söylemine göre “akılcı bir toplum”, genellikle son derece rasyonelleştirilmiş bir toplum iken “özgürlük” de genellikle ekonomik amaçlara ulaşmak için insanlığın verimli bir biçimde eşgüdümlemesinden başka bir şey değildir (Bookchin, 1994: 334). Bookchin'e göre bu boyutuyla kapitalizm, kendinden önceki dünyanın değerlerini çarpıtmakta ve içini boşaltmaktadır. Yokluk duygusunu engellemek ve düşüncesizce tüketmeyi sürdürmek için yapay bir “bolluk” söylemi yaratılmaktadır. Öte yandan, katılımcı demokrasiden söz edilmektedir. Oysa, kamusal yaşama sadece ona katılabilecek boş zamanları olan kimselerin ulaşabildikleri bir ortamda, katılımcı demokrasiye ulaşmış bir toplumdan söz edilemez (1999a: 169).

Egemen sistem karşıtlığının temel dinamiklerine bağlı olarak, Toplumsal Ekoloji'de “yüz yüze demokrasi”nin asla kendiliğinden ortaya çıkmayacağı savunulur. Bunun için mücadele edecek ciddi ve tutarlı bir harekete ihtiyaç vardır.

Nitekim, sonunda “özgürlükçü (liberter) belediyeçilik”i kuracak bu tür hareketlerin, yerel temelde ağır ağır biçimlendirilmesi, konfederal şekilde örgütlenmesi ve halk meclisleri ile beraber egemen sisteme, yani devlet ve sınıf yönetimine karşı bir muhalefet oluşturması tasarlanır (Danek, 2004).

Toplumsal Ekoloji’nin muhalif söylemi, bir taraftan yukarıdaki sistemin kendisini, diğer taraftan da sistem içinde olan –çevre korumacı- hareketleri hedef almaktadır. Diğer deyişle, çevre korumacı hareketler, “ekolojik sorunların gerçek sebeplerini göz ardı ettikleri ve böylece, dolaylı olarak, egemen sisteme katkı sağladıkları” gerekçesiyle eleştirilir. Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi de bu eleştiriden soyutlanamaz.

Doğayla uyumlu, çeşitlilik içinde birliği esas alan, iktisadi değil, etiksel, toplumsal ve insani değerlerle biçimlenecek, ekonomik büyümeye değil, yaşam – tüketim değil- kalitesine dayanan, yardımlaşmacı ve özgürlükçü bir gelişme anlayışı karşısında, gelişme ölçütünü piyasa değerlerine dayandıran Sürdürülebilir Gelişme, “yeşile boyanmış kapitalizm” olarak nitelendirilmektedir. Daha açık ifadeyle, endüstrileşmenin, savaşların ve 200 yıllık ekonomik gelişme anlayışının neden olduğu toplumsal ve ekolojik sorunları çözmeyi “teknik” bir mesele olarak algılayan ve bu sorunların kaynağını kapitalist ilişkilere bağlayıp, onun hiyerarşik ve tahakküm ilişkilerini görmezden gelen “Sürdürülebilir Gelişme”, (İdem, 2004) çözüm üretici olarak görülmez. Nitekim, Toplumsal Ekoloji taraftarlarına göre, “Sürdürülebilir Gelişme” kavramı, insanlığın sürüklendiği ekolojik felaketi gören, ancak daha fazla kar elde etmek ve sermayeyi büyütmekten vazgeçmeyen egemen sistemin aktörleri tarafından ortaya atılmıştır. Bu öngörüye göre, Sürdürülebilir Gelişme, mevcut egemen gelişme anlayışının, kapitalist üretim ve tüketim ilişkilerinin sürekliliğini sağlamak anlamına gelmektedir (İdem, 2004).

Toplumsal Ekoloji’ye göre ekolojik krizin gerçek sebepleri sorgulanmadan gerçek çözümler bulunamaz. Ekolojik krizin dinamikleri içinde insanın insana tahakkümü önemli paya sahip ve egemen sistem de bu tahakküm ilişkilerine dayalı ise onu sorgulamadan getirilen her çözüm önerisi eksik kalacaktır. Buna göre Sürdürülebilir Gelişme böyle bir sorgulama yapmadığı gibi “maksimum kar hedefi

için kaynakların sürdürülebilirliği”ni amaçlamaktadır¹⁴². Nitekim, kapitalizmin yaşamı ekonomikleştirmesine koşut olarak, “doğal kaynaklar, madenler, SİT alanları, ören beldeleri ölçülebildikleri” oranda sürdürülebilir kılınacaklardır (Minibaş, 2002).

Sürdürülebilir Gelişme’nin egemen sistem karşısındaki duruşunu belirlemek bakımından, yukarıda yöneltlen eleştirilerin alt yapısını araştırmak önemli görülmektedir.

Her şeyden evvel, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin egemen sistem karşısındaki söyleminin, topyekün değil, ancak kısmi bir eleştirel nitelik taşıdığı söylenebilir. Bu eleştiriler içinde en radikal sayılabilecek örneklerden birisi Ortak Geleceğimiz’den verilebilir (1991: 28-29):

“... Gelişmekte olan ülkeler, endüstrileşmiş ülkelerle kendileri arasındaki kaynak farkının giderek genişlediği bir dünyada, endüstrileşmiş ülkelerin bazı kilit uluslararası kuruluşlarda kural koyma süresine tahakküm ettiği bir dünyada, gezegenin ekolojik kapitalinin büyük kısmını zaten endüstrileşmiş ülkelerin tüketmiş olduğu bir dünyada yaşamak ve mücadele vermek zorundadır. İşte gezegenimizin esas ‘çevre’ sorunu bu eşitsizliktir. ... Afrika’daki son kriz(in) ... kökleri, yoksul kıtaya verdiğiinden çok, alan global ekonomik sisteme uzanmaktadır”.

Dikkat edilirse, söylem her ne kadar eleştirel görünse de indirgemeci bir yaklaşımla, sorunun temelini “kaynak paylaşımında eşitsizlik”e dayandırmaktadır ki, Toplumsal Ekoloji’ye göre bu nokta, ekolojik sorunları ortaya çıkaran hiyerarşi ve tahakkümün sadece bir boyutudur. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme anlayışına göre mevcut ekolojik sorunlar, dünyadaki eşitsiz kaynak dağılımı giderildiği takdirde çözülecektir. İşte tam da burada, kapitalizmin “ekonomikleştirme”ye dayalı yaklaşımından izler görünmektedir.

¹⁴² Kayır bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: “...(Gündem 21) Uluslar arası düzeyde çıkarılan ortak belgelerin, sistemi sorgulamaktan, toplumsal ilişkilerin etkisinden ve ekolojik bir bilinçten yoksun oldukları açıldı. Eskisinden farklı olmayan bir ekonomik kalkınma kaygısı yine ön plandaydı. ‘Ortak Geleceğimiz’; biyosferden, biyolojik çeşitlilikten söz ediyordu ancak, kalkınma(yı) bir araç olarak görmekten vazgeçmediği gibi, türlerin yok olmasını bir ekonomik kaynak sorunu olarak ele alıyordu” (2003:12).

Aslında, egemen sistem karşısında duruşu bağlamında Sürdürülebilir Gelişme'ye yönelik eleştirilerde görünen ortak nokta, söz konusu düşüncenin doğuş aşamasından itibaren egemen sistemin işleyişiyle organik bağ içinde görülmesidir. Egemen sistemin temel aktörleri arasında yer alan endüstrileşmiş ülkelerin bugünkü politikalarıyla, ideal, sürekli ve dengeli ekonomik gelişme anlayışı arasında çok az benzerlik olduğu ileri sürülmektedir (Keleş; Hamamcı, 2002: 227). Buna rağmen, Sürdürülebilir Gelişme anlayışının ortaya konulmasında, geliştirilmesinde ve uygulanmasıyla ilgili yönlendirmelerde bu tür ülkelerin başı çektiği görülür. Bu durumda, Sürdürülebilir Gelişme'nin, "kim tarafından", "niçin" ve "kime yönelik" olarak hazırlandığı sorularına, resmi söylem dışındaki cevapların verilmesi gerekir.

Çevreyle ilgili kaygıların benimsenmesi ve bunların politikalara yansıtılması, söz konusu kaygılar ne kadar yumuşatılırsa yumuşatılsın, sermaye sınıfı için kolay değildir. Çünkü, karlı yatırımlar genellikle doğaya zarar verir ya da toplum üzerinde bağımlılık yaratır. Dolayısıyla, doğa açısından sürdürülebilirliği destekleyen bir üretim biçiminin kapitalistler tarafından tercih edilmesi pek kolay görünmemektedir. Ancak, son yıllarda Sürdürülebilir Gelişme, yerine göre şirketler için önemsenmeye başlayan "sosyal sorumluluk" ya da doğal kaynakların tüketilmesine yönelik çevreci kaygıları yatıştırmak amacıyla sıklıkla kullanılan bir söylem olagelmıştır (Şahin, 2004: 25). Bu, aslında Sürdürülebilir Gelişme ve egemen sistem arası ilişki bağlamında "sonuç" niteliği taşıyan bir durumdur. Söz konusu ilişkinin kökenleri, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin ortaya çıktığı zamanlara kadar götürülmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme kavramının özellikle "gelişme" bileşeninden hareket eden kimi çevrelere göre bu kavramın resmi olarak benimsenmesi, neo-liberal politikaların uygulanması için bir fırsat yaratmış olan küresel ölçekli borç krizinin başlangıcı ile hemen hemen aynı döneme rastlar¹⁴³ (Şahin, 2004: 57). 1990'ların sonlarına doğru neo-liberal söylemin eleştirisini yapan Dünya Bankası, ekonomik verimsizlik sorununa ve sarsılan toplumsal meşruiyetin yeniden kurulmasına yönelik (devlet-piyasa-sivil toplum ortaklığına ve piyasanın belirleyiciliğine dayalı) politika arayışlarına girmiştir (Güzelsarı, 2003: 30-31). Bu arayışın sonucu olarak, girişimciliğin yanında "sosyal adalet"i ve "sürdürülebilirlik"i de amaçlayan karmaşık

¹⁴³ Brundtland Komisyonu, Meksika'nın iflasını açıklamasından yaklaşık olarak bir yıl sonra, 1983 yılında kurulmuştur (Şahin, 2004: 57).

içerikli gelişme politikaları ortaya çıkmıştır (Sökmen, 2002: 603). Bu süreci, “... neo-liberal dogma, fazlasıyla manevi ve ahlaki bir söylemde somutlaşan kendi ‘karşı-paradigma’sını yaratıyor” biçiminde yorumlayan Chossudovsky, bu paradigma içinde, yoksulluğun, çevre korumacılığın ve kadınların sosyal hakları ile ilgili politik konuların çarpıtıldığını ve sadece “Sürdürülebilir Gelişme” ve “yoksulluğun hafifletilmesi” üzerinde durulduğunu belirtmektedir. Ayrıca, bu “karşı ideoloji”, “resmi neo-liberal doğmaya karşı çıkarak değil, onun yanında ve onunla uyum içinde” gelişmektedir (1999: 48).

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin ortaya çıkış sürecinde, yukarıdaki eleştirileri haklı kılacak gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin bir boyutu, söz konusu kavramın ortaya çıkışında rol oynayan aktörlerin “niteliği”yle ilgiliyken, diğer boyutu, bu konudaki tartışmalarda öne çıkan “konuların niteliği”yle ilgilidir.

Dünya ekonomisinin yapısı, işleyişi ve yönelimiyle ilgili kararların, başta ABD olmak üzere, “G-8”ler diye bilinen ülkeler tarafından alındığı bir gerçektir. Bunların yanı sıra, dünya ekonomisinin diğer aktörleri ise bazı uluslar arası kuruluşlar ve sayıları 500 civarında olan çok uluslu şirketlerdir (ÇUŞ) (Yıkılmaz, Tarihsiz: 22). Sürdürülebilir Gelişme sürecinde, yapılan plan, program, proje ve hedeflerin tümüyle gelişmiş ülkelerin ve bunların etkin oldukları kurumların¹⁴⁴ önderliğinde hazırlandığı ileri sürülmektedir (Gönel, 2002: 73). Bu kavramın temeli ve yönteminin geliştirilmesi yönünde özellikle gelişmiş ülkelerin yoğun çalışmalar yaptıkları bilinmektedir (Keleş; Hamamcı: 2002: 165). Doğal olarak, gelişmiş ülkelerin bu sürecin oluşumunda etkin rol oynamaları, Sürdürülebilir Gelişme olgusunun içeriğine de yansımaktadır. Örneğin; Rio Konferansı’nda konuşulan gelişmekte olan ülke stratejilerinin çoğu, ağırlıklı olarak yabancı uzmanlara ve fonlara dayalıdır (Gönel, 2002: 75), Bu durum, Sürdürülebilir Gelişme konusunda gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere bağımlı kılındığını ve dolaylı olarak, gelişmiş ülkelerin Sürdürülebilir Gelişme’deki baskınlığına işaret etmektedir. Gelişmiş ülkelerin bu baskınlığının, Sürdürülebilir Gelişme’yi “kuzeyin

¹⁴⁴ Bu kurumlar; Birleşmiş Milletler (BM), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), Dünya Bankası (DB), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Gelişme Komisyonu (UNCSD), Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişme Konferansı (UNCTAD), Dünya Doğa Fonu (WWFN), Doğal Kaynaklar Enstitüsü (WRI) ve Dünya Sürdürülebilir Gelişme ve İş Dünyası Konseyi olarak sayılabilir.

menfaatlerini devreye sokma aracı” konumuna indirgediğini öne süren görüşler (Turgut, 1998: 168) de bulunmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme’nin niteliği, ÇUŞ’ların özellikle gelişmekte olan ülkelerde faaliyet gösterebilmeleri için gerekli hassas ölçütler¹⁴⁵ bakımından da özel önem taşımaktadır. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin oluşumunda ve gelişmesinde gelişmiş ülkeler kadar etkin olan bir diğer aktör, çok uluslu şirketlerdir. Rio Zirvesi’nde az varlık gösteren ÇUŞ’ların, özellikle 2002 yılındaki Johannesburg Zirvesi’nde oldukça aktif ve yönlendirici olmaları¹⁴⁶, yukarıdaki yorumun temel gerekçelerinden birini oluşturur.

Sürdürülebilir Gelişme’nin, ortaya çıkış sürecinde aktif rol oynayan aktörlerin hedeflerinden derin izler taşıyan bir düşünce olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim Rio Zirvesi’nde kuzey ve güney arasında uzlaşmaya varılan konular, genellikle konferans öncesinde kabul edilen ÇED, katılım, önleyicilik ve ihtiyat gibi konularla sınırlı kalırken, “iklim değişikliği”, “biyolojik çeşitlilik” ve “ormanlar” gibi global ekolojik sorunlarla ilgili ve aynı zamanda da kuzeyin ekonomik gelişmesi için önemli bir kaynak niteliği taşıyan konuların, bildirgede

¹⁴⁵ Sundram ve Black’e göre ÇUŞ’ların stratejisi iki ana tanımla ifade edilir: Bunlardan ilki; dış otoritenin çok kaynaklı oluşu, ikincisi de; değerlerin çok belirleyici oluşudur. ÇUŞ’lar bir ülkeye yatırım yapmadan önce o ülkenin çok kaynaklılık ve çok değerlilik düzeylerine bakarlar. Bir ülkedeki fırsat ve riskleri göz önünde bulundurularak o ülkeye girme kararı verirler. Çok kaynaklılık düzeyinin artması ÇUŞ’ların ihracat ve doğrudan yabancı yatırımları yönündeki kontrat taleplerinin artmasını getirirken, daha çok yoğunlaşmış aktivitelere akış başlar ve kontrol mekanizmalarında daha çok sosyalizasyonun yanında daha az formalizasyon ve merkezileşmeyi getiren bir stratejiyi tercih ederler. ÇUŞ’ların bu stratejilerinin, Dünya Bankası ve IMF gibi kanallarla az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirilmesine yönelik girişimler, hem bu ülkelere “dikte etmek”, hem de ulus-devleti aşındıran bir süreçler olarak değerlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Özdemir, 2001:237-238).

¹⁴⁶ ÇUŞ’ların Johannesburg Zirvesi’nde, hemen her platformda etkin oldukları görülmektedir : Güney Afrika Televizyonu’ndaki açık oturumlarda, Ubuntu Fuarındaki standlarda, temel gruplardan biri olan İş ve Endüstri Grubu’nun ana oturumlarında, Johannesburg Hilton Otelinde düzenlenen İş ve Endüstri Günü’nde ÇUŞ’lar çokca yer almışlardır. Bu süreç içinde CorpWact (Şirket İzleme Grubu) adlı bir sivil toplum örgütü birliğinin verdiği ödüller de ÇUŞ’ların etkinliğini göstermek bakımından önemlidir. “Yeşil Beyin Yıkama Ödülleri” töreninde, petrol şirketlerinin kendilerini güneş enerjisi firmaları olarak, büyük tarım şirketlerinin ve genetik değişime uğratılmış tohum pazarlayan firmaların ise ağılıkla mücadele eden firmalar olarak sundukları belirtilmektedir. Yeşil Beyin Yıkama ödülünü alan BP’nin, bütçesinin çok az bir kısmını güneş enerjisine ayırırken, bundan çok daha fazlasını tanıtım ve reklam harcamalarına ayırması ilginçtir. Genetik değişime uğratılmış ürünler üreten Nestle, insan hakları kampanyası düzenleyerek, “En İyi Mavi Beyin Yıkama Ödülü”nü almıştır. Öte yandan, Güney Afrika elektrik enerjisi şirketi Escom, kaynaklarının % 80’i kömüre dayalı iken yenilenebilir enerji kaynaklarını ön plana çıkardığı için “ En İyi İkinci Resim Ödülü”nü almıştır. Bunların yanı sıra, “Ömür Boyu Başarı Ödülü”, son on yılda yeşil beyin yıkama konusundaki çalışmaları nedeniyle Shell’e verilirken, bu alandaki ikincilik ödülü de genetik değişime uğratılmış ürünleri açığa çözüm olarak sunan Monsanto’ya verilmiştir (Carson, 2004).

belirsizlikler, farklı yorumlar ve hatta çelişkiler içeren ifadelerle bulanıklaştırıldığı ileri sürülmektedir (Turgut, 1998: 167).

Sürdürülebilir Gelişme'nin içeriği üzerinde, ÇUŞ'ların belirleyiciliğinin, gelişmiş ülkelerin etkisiyle koşut, ancak onlardan daha fazla olduğu söylenebilir. Nitekim, Rio Belgelerinde yer alan “Gündem 21, iş dünyasının önünü tıkamaz” ve “uluslar arası şirketler dahil, iş ve endüstri çevreleri ile bunların temsilciler, Gündem 21'in dünya çapındaki hedeflerine ulaşmasında önemli rol sahibidir” ifadelerinden (Keating, 1993: 12,103), Sürdürülebilir Gelişme'nin gerçekleştirilmesinde sermayenin rolüne özel bir atfedilmeyerek, bir bakıma olası etkilerinin gizlendiği ya da normalleştirildiği sonucu çıkarılabilir. Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme'nin gelişmekte olan ülkelerle ilgili baskın politika konuları da ÇUŞ'ların ve gelişmiş ülkelerin bu süreçteki etkinliğiyle ilişkilendirilebilir. Gündem 21'de bu politikalar, gelişmekte olan ülkelerin daha çok doğal kaynakları, tarım ve orman alanlarına yönelik uygulamaları konu almaktadır¹⁴⁷. Johannesburg Zirvesi'nde ise ÇUŞ'ların etkinlikleri, “II. Tip Çıktılar” olarak anılan ve özel sektörle kamu sektörünün işbirliğini konu edinen bir programda yer almaktadır. Bu program çerçevesinde, Zirve sırasında su, enerji, sağlık, tarım ve biyolojik çeşitlilik konularında 235 milyon ABD doları kaynak sağlayan 220'den fazla ortaklık kurulmuştur. Zirve'nin ilerleyen tarihlerinde bu ortaklıkların sayısı artmıştır. The Guardian gazetesinin 27 Ağustos 2002 sayısında çıkan bir yazıda II. Tip çıktılarla ilgili olarak şu değerlendirmeler yapılmıştır (Mengi; Algan, 2003):

“...II. Tip sonuçlar, tam anlamıyla yıkıcı. Birleşmiş Milletler, büyük şirketlere, yalnızca müzakere sonuçlarını değil, müzakere süreçlerini de belirleme hakkı tanıdı. Devlet başkanlarının bıraktığı boşluk şirketler tarafından dolduruluyor ve böylece tekeller, küresel yönetim iddialarını dayatıyorlar. İlkesel olarak, II. Tip sonuçlar; hükümetler, şirketler ve halk örgütleri tarafından müzakere edilen gönüllü anlaşmalar. Pratikte ise, halk örgütlerinden daha paralı ve güçlü olan şirketler, bütün süreci yönetiyor. Bu da, tahrip edici etkinliklerin

¹⁴⁷ Bu bağlamda Tisdell (1993: 217), Sürdürülebilir Gelişme politikaları içinde öne çıkan konulara şunları örnek göstermektedir: Amazon ormanlarının sürdürülmesi, Maldive adalarında tarımsal sürdürülebilirlik, Pasifik Atollerinde sürdürülebilir midye üretimi.

‘faydalı etkinlikler’ olarak etiketlenmesinden başka bir anlam taşıyor...”

Yukarıdaki eleştiriyi haklı çıkaracak bazı uygulamaların olduğu bilinmektedir. Örneğin; Yerel Gündem 21 programlarının, yukarıdaki bağlamda bir ortaklığa dayalı yönetimi öngörmesine rağmen, uygulamada, uluslararası tahkim yasaları vb. ile halkın yaşam alanını oluşturan kendi yerelliği (belediyesi) ile kararlar almasına bir müdahale aracı olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de yerel gündem 21 programlarının, aslında İller Bankası kredi kaynaklarının kapatılmasıyla belediyelerin doğrudan uluslar arası finans kuruluşlarından kredi almak zorunda bırakılmalarını ve yerel (beledi) olanın kendi hakkında karar alma olanaklarının ortadan kaldırılmasını amaçladığı vurgulanmaktadır (Ata, 2004).

Yukarıda değinilen doğrudan etkilerin yanı sıra, Sürdürülebilir Gelişme kapsamında yer alan kimi politikalar yoluyla dolaylı etkilerin bulunduğu da savunulmaktadır. Sürdürülebilir Gelişme’de ekolojik sorun olgusunun, söz konusu düşüncenin uygulanma politikaları nedeniyle, Güney’in gelişmesini kontrole dönük sistematik bir gözetimi ve baskıyı “koşulladığı” belirtilmektedir. Bu durumun temel araçları olarak da “eko(lojik)-teknokrasi ve eko(lojik)-diplomasi” gösterilmektedir (Bora, 1992: 97). Bu bağlamda, Gündem 21’de dile getirilen “çevre bakımından uygun/sağlıklı teknolojiye global ihtiyaç” olduğu vurgusu önemli görülmelidir. Gündem 21’de öngörüldüğü gibi çevre teknolojilerinin güney ülkelerinde kullanılması, ilk elde kuzeye bağımlı olmayı getirecektir. Çünkü, çevre teknolojileriyle ilgili esas gelişme, üretimde kullanılan teknolojiler değil, son üründe kullanılan teknolojilerdir. Bu durumda, güneyin kirli üretim teknolojilerine alternatif önerilmedikçe, mevcut teknoloji dayatmaları, olsa olsa bu teknoloji konusunda kuzeye bağımlılığın sürdürülmesi demektir. (Erdoğan; Ejder, 1997:137).

Öte yandan, gerek bu teknolojiler bağlamında, gerekse diğer çevre politikaları konusunda kuzeyin “ekolojik sorunlar konusunda –sözde- duyarsız güneyi global çevre bilincine davet etmesi”, “eko-emperyalizm”in ideolojik söylemi olarak değerlendirilmektedir. Buna göre, Güney ülkelerinin “ulusal egemenliklerinden biraz taviz verip, global ekolojik önlemler paketine uygun hareket ederek, tüm insanlığın

malı olan doğayı tahrip etmekten vazgeçmeleri” öğütlenir. Bu bağlamda, sınırları içindeki dünyanın dördüncü büyük yağmur ormanlarını yok ettiği için Malezya eleştirilirken (Bora, 1992: 98), ABD’nin Kyoto Protokolü karşısında gösterdiği dirence mantıklı bir gerekçe aranır. Bu sürecin daha gizli işleyiş biçimleri¹⁴⁸ olduğu da düşünülürse, “ekolojik koloniyalizm”in bir “mit” olmadığı söylenebilir.

Sürdürülebilir Gelişme sürecinde gelişmiş ülkelerin ya da ÇUŞ’ların etkinliğinin bir diğer boyutu da söz konusu politikaların “ekonomik rekabet edebilirlik” bakımından önemli görülmesidir. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme politikalarının “ekonomikleştirilmesi” ve dolayısıyla, çevrenin gelişme için bir araç olarak görülmesinden söz edilebilir. Bu bakımdan, Avrupa Birliği’nin kabul ettiği 2002-2006 dönemini kapsayan 6. Çerçeve Programı önemli bir örnektir. Söz konusu programın “Sürdürülebilir Kalkınma, Küresel Değişme ve Ekosistemler” adlı tematik araştırma konusu içinde yer alan “sürdürülebilir enerji sistemleri” başlığı altında, “sürdürülebilir enerji sistemleri, sera gazlarının, kirletici emisyonların azaltılmasını, yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanımının artırılmasını ve Avrupa endüstrinin rekabetçi yapısının kuvvetlendirilmesi amaçlanmaktadır” ifadesinde (Uysal, 2004), “ekonomiklik” kaygısı açıkça görülür. Sürdürülebilir Gelişme’yi gerçekleştirmiş olmak koşuluyla, ekonomik rekabetin kötü bir şey olmadığı savunulabilirse de bu durumun son tahlilde egemen sistemin mantığını yansıttığı ve bu mantık nedeniyle, er ya da geç ekolojik sorunların tekrar ortaya çıkacağı öngörülebilir.

Yukarıda irdelemeler sonucunda, Sürdürülebilir Gelişme ile egemen sistem arasındaki bir koşutluğun olduğu söylenebilir. Bu durumda, her iki süreç arasındaki ilişkilerin, doğal olarak Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim öngörüsüne de yansıdığı kabul edilmelidir. Bu bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim politikası olarak benimsediği “yönetişim”le küreselleşme/kapitalizm arasında kurulan ilişkilerde,

¹⁴⁸ Dünya Bankası’nın baş ekonomistlerinden Lawrence Summers’ın “gizli” kaydıyla banka uzmanlarına gönderdiği ve bir şekilde Economist dergisinin eline geçirip yayınladığı notunda “ekolojik kolonyalizm” anlayışından izler bulunmaktadır : “Şimdiye kadar hep, az nüfuslu Afrika ülkelerinin kirlilik açısından bakir olduğunu düşündüm. Aramızda kalsın, ama artık Dünya Bankası’nın kirli endüstrilerin az gelişmiş ülkelerde kurulmasını teşvik etmesi gerekmiyor mu? Bu önerim ekonomik kaygılara dayanıyor. Zehirli atıkların, çalışanlara az ücret ödenen ülkelere gönderilmesinin günahı yoktur. Bunu göze almalıyız. Estetik ve sağlık nedenleriyle daha temiz bir çevre isteme hakkı, gelirle doğru orantılıdır. Kirli endüstriler, insanların prostat kanserine yakalanıncaya kadar yaşadıkları bir ülke için tehlike arzeder. Ancak, bu, 5 yaş altındaki ölüm oranının binde 200’e ulaştığı bir ülkede fazla bir değişiklik yaratmaz. Şimdiye kadar ahlaki nedenler ve sosyal kaygılar yüzünden gündeme getirilemeyen bu gerçeklerin artık Dünya Bankası’nın her önerisinde göz önünde tutulması gerekir” (Bora, 1992: 98).

sıklıkla kavramın egemen ekonomik süreçteki rolü hedef alınmaktadır. Yönetişim kavramına, egemen sistemle ilişkisi bağlamında yöneltilen eleştirilerin önemli bir gerekçesini, söz konusu kavramı ortaya atan Dünya Bankası'nın misyonu¹⁴⁹ oluşturmaktadır. Buna göre, 1990'lı yıllardan itibaren, kapitalist örgütlenmenin rakip bir ekonomik sisteme karşı savunulma zorunluluğunun ortadan kalkmış olması, alternatif modellerin incelemeye alınmasına yol açmıştır. Böylece, egemen söylem içinde “hangi tür kapitalizm?” sorusu tartışılarak, küçültülmüş devlet yerine, verimli kapitalist devlet anlayışı getirilmiştir. Nitekim, Dünya Bankası'nın “yönetişim” ve “etkin devlet” söylemi de bu yeni belirlemenin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir (Güzelsarı, 2003: 31).

Dünya Bankası'nın özellikle gelişmekte olan kapitalist ülkelere önerdiği “iyi yönetim” modelinin, neo-liberal yapılanma sürecinde yeni bir iktidar tarzının kurulmasına aracılık ettiği konusunda yaygın bir görüş bulunmaktadır. Bu bağlamda yönetişimin, her ne kadar teknik bir mesele olarak tanımlansa da gerçekte Dünya Bankası'nın siyasi önceliklerini gizleyen bir “retorik” olduğu ve kavramın içeriğinin liberal ideolojinin temel önermeleri ile örüldüğü ileri sürülmektedir (Güzelsarı, 2003: 31-32).

Bürokrasi, STÖ ve özel sermaye ortaklığına dayalı yönetim yaklaşımının, geçmiş dönemlerdeki yönetim anlayışlarından temel farklılığının, yönetim sürecine “özel sermaye”yi dahil etmesi olduğu belirtilmektedir. Bir diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme-egemen sistem ilişkisinin yönetim düzleminde etkisi, yönetim sürecinde özel sermayenin rolüyle doğrudan ilgili görülmektedir. Sürdürülebilir Gelişme'nin özellikle gelişmekte olan ülkelerde gerçekleştirilmesiyle ilgili olarak, kalkınmanın finansmanı konusunda, gelişmiş ülkelerin yapacağı yardımların etkisiz ve yetersiz kalacağı görüşünden hareketle, temel çare olarak “ticaret”e işaret edilmesi ve “uluslararası ticaretin kalkınmanın motoru” olarak öngörülmesi, özel sermayenin yönetim sürecindeki rolüyle ilişkilidir. 18-22 Mart

¹⁴⁹ Dünya Bankası, küreselleşme akımına düşün ve eylem bakımından içerik kazandırma çabası içinde olan kurumların başında gelmektedir. Banka, küreselleşme sürecine yardımcı olmak amacıyla “plan” yerine “pazar”ın konmasını önermektedir. Buna göre, küreselleşmenin siyasal, kültürel ve ekonomik boyutlarıyla birlikte gelen yeni değerlerin yaşama geçirilebilmesi için özelleştirme ve benzeri adlar altında kendine özgü değerlerin benimsenmesi öngörülmektedir. Kendi mantığı içinde tutarlı olan bu öngörüler, çalışan kesimleri, kent ve çevre değerlerini ilk planda gözetme kaygısı bulunmayan, bölgesel dengesizliklerin giderilmesini ilgi odağı olmaktan çıkaran neo-liberal politikalar bütünü olarak nitelendirilmektedir (Keleş, 1998: 81).

2002 tarihlerinde Meksika'nın Monterrey kentinde düzenlenen Birleşmiş Milletler Uluslararası Kalkınmanın Finansmanı Konferansı'nda, gelişmekte olan ülkelerin, zengin ülkelerin maddi katkıları olmadan fakirlik zincirini kıramayacakları ve bu ülkelerin "iyi yönetim" olgusunu yerleştirmeden, zengin ülkelere yardım sağlamanın mümkün olmadığının vurgulanması (Arar; Sarıoğlu, 2004), yönetim yoluyla Sürdürülebilir Gelişme ile egemen sistemin işleyişi arasında kurulan bağın bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

Yönetim ile kapitalizm arasında kurulan bağ, aynı zamanda bu olgunun önemli bir aktörü olan sivil toplum örgütleriyle de ilgili görülmektedir. Sivil toplumun gelişmesini, kapitalist ilişkilerin gelişmesine bağlayan bir görüşe göre, ulusal ve uluslar arası sermaye, sivil toplumun geliştirilmesi söylemine sahiptir. Bu yüzdendir ki, sivil toplum örgütleri esas olarak DTÖ, DB ve AB tarafından finanse edilmektedir¹⁵⁰. Bu yardımların gerekçesi, proje merkezli çalışmalarıyla sivil toplum örgütlerinin kapitalist yeniden düzenlemenin ve toplumsal değerleri kapitalist değerlere dönüştürmenin aracı oldukları biçiminde açıklanmaktadır. Sivil toplum örgütleri vasıtasıyla egemen sermaye sınıfı, devletin etkinlik alanını daraltmak yerine, onun sosyal ve toplumsal işlevlerini değiştirmektedir (Küçükömer, 2004).

Yönetimin, Sürdürülebilir Gelişme ile egemen sistem arasında ilişkileri yansıttığı varsayımı doğru kabul edilirse, olgunun önemli uygulama araçlarının da bu bakış açısıyla irdelenmesi gerekir. Bu bağlamda, yerelcilğe dayalı politikaların uygulanması, küresel kapitalizmin ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer deyişle, yönetim kapsamında yerelleşme, bir özgürleşme aracı olarak sunulmakla birlikte, aynı zamanda küresel sermayenin bir hareket alanı olarak da algılanmalıdır.

Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme'nin egemen sistem karşısındaki duruşlarını belirleyen önemli göstergelerden birisi de günümüzdeki toplumsal hareketlere her iki yaklaşımın nasıl baktığıyla ilgilidir. Halihazırda öne çıkan bu tür hareketlerden birisi "Dünya Sosyal Forumu (DSF)" adıyla başlatılan ve küresel düzeyde sivil toplum örgütleri, toplumsal konulara duyarlı kişiler, bilim adamları ve çevreci örgütler ve aktivistlerin katılımıyla düzenli olarak gerçekleştirilen bir

¹⁵⁰ STÖ'lerin neden ÇUŞ'lar, emperyalist hükümetler, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler gibi kurumlarca desteklendiği üzerine daha fazla bilgi için bkz. (www.rupe-india.org; www.owcinfo.org, 24.08.2004).

girişimdir. DSF, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar konusunda alternatif yöntemler belirleyen ve genel ilkeleri çerçevesinde pek çok ülkede alt örgütlenmeleri olan bir girişimdir. Bu girişime Dünya Bankası, Dünya Ticaret Örgütü gibi aynı zamanda Sürdürülebilir Gelişme sürecinin kurumları yanında, IMF ve ABD de tepkisel yaklaşmaktadır. Bunun yanısıra, Sürdürülebilir Gelişme'nin özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki sorunlara yönelik politika söylemleri ile DSF'nin söylemleri arasında görece koşutluklar bulunmasına rağmen, Sürdürülebilir Gelişme sürecinde bu girişimler hakkında olumlu her hangi bir yorum yer almamaktadır. Öte yandan, DSF'nin egemen sisteme yönelttiği eleştiriler ve benimsediği ilkeler, Toplumsal Ekoloji düşüncesiyle koşutluk içindedir. Bu nedenlerdir ki, Toplumsal Ekoloji taraftarlarının DSF girişimlerini desteklediği (Anar, 2002: 76-80) ve hatta bu girişimin içinde yer aldıkları bilinmektedir.

Toplumsal hareketler konusunda bir diğer örnek de Brezilya'nın Porto Alegre kentinde gerçekleştirilen “katılımcı bütçe” uygulamasına dayalı belediyeçilik hareketidir. Bu kentte, Avrupa ve de Kuzey Amerika merkezli kent politikalarının (ve tabii ki yönetişimin de) geliştirmeye çalıştığı “sosyal bağlar”, “sosyal huzur” veya “sosyal sermaye” politikaları, kent ayaklanmalarını, yoksul mahalleleri ve gettoları etkileyen günlük suçları ortadan kaldırmayı amaçladığı gerekçesiyle reddedilerek, daha radikal bir perspektif benimsenmiştir. “Öncelikleri tersine çevirmek” adı verilen ve işçi sınıfının toplum ile devlet içindeki çıkarlarını savunmak, devleti hizmetlerine adanmak ve yeniden dağıtım politikasını güçlü şekilde desteklemekten oluşan bu girişim, doğrudan demokrasi, katılım ve yurttaşlık ilkelerine göre işlemektedir. Porto Alegre’de kurulan sistemin söylemi, Sürdürülebilir Gelişme’deki “yönetişim” retoriğinden açıkça ayrılmaktadır (Gret; Sintomer, 2004: 35-38). Porto Alegre deneyiminin¹⁵¹, Toplumsal Ekoloji’yle düşünsel ve “kısmen” ideolojik tutarlılık içinde olduğu söylenebilir¹⁵². Öte yandan, Porto Alegre deneyimi, Birleşmiş Milletler tarafından en dikkate değer 40 kent deneyiminden birisi olarak, 1996’daki Habitat II Konferansı’na davet edilmiştir. Bununla birlikte, Dünya Bankası’nın söz konusu deneyimin daha çok yönetsel (ekonomik) verimliliği üzerinde odaklandığı ve demokratik yönüne pek dikkat

¹⁵¹ Porto Alegre deneyimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Gret; Sintomer, 2004).

¹⁵² Çünkü her iki yaklaşımın tarihsel olarak ilham aldıkları kaynaklar aynıdır: Atina demokrasisi, 19. yüzyılda New England’da ve İsviçre’de uygulanmış olan halk meclisleri, 1871 Paris Komünü gibi.

etmediği vurgulanmaktadır ki, egemen sistemin olguları ve süreci “ekonomikleştirme” özelliği, burada da dikkati çekmektedir. Nitekim, Dünya Bankası’nın Porto Alegre deneyimini Güney Afrika’da tanıtırken, onun sadece “katılımcı bütçesi” üzerinde durması, bunu açıkça ortaya koymaktadır.

Özetle; hayata geçirilmiş bir uygulama olarak Sürdürülebilir Gelişme ile onun yönetim tasarımının egemen sistem karşısındaki duruşu reddiyeci ve sistemin dinamiklerini sorgulayıcı bir nitelik taşımamakta, hatta çoğu alanda onunla koşutluk içinde bulunmaktadır. Öte yandan, bütüncül ve tamamıyla kendi kuramına dayalı olmakla birlikte, henüz pratiğe aktarılmamış olan Toplumsal Ekoloji’nin düşünsel ve ideolojik olarak egemen sisteme karşıt, ve dolayısıyla, onunla çatışma içinde olduğu söylenebilir.

4. İdeolojiler Bakımından Karşılaştırma

Egemen sistem karşısında belirlenen davranış biçimi, aslında egemen ideolojilerden etkilenmek ya da etkilenmemekle ilgili bir durumdur. Diğer deyişle, egemen sistem karşısındaki duruş, benimsenen ideolojinin niteliğiyle ilgili önemli ipuçları sunar. Buna göre, gerek Sürdürülebilir Gelişme, gerekse Toplumsal Ekoloji, hangi ideolojiden/ideolojilerden etkilenmişlerse o çerçevede bakış açıları içermek durumundadırlar.

Sürdürülebilir Gelişme’nin egemen sistem karşısında reddedici olmadığı yukarıda irdelemelerden çıkarılabilecek temel sonuçlardan birisidir. Son tahlilde, Sürdürülebilir Gelişme’nin çevre korumacı bir yaklaşım olması, söz konusu çıkarımı destekleyen bir nitelik olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim düşüncesi, egemen sistemin dayandığı temel ideolojinin etkisinde ve ona koşut ideolojiler taşımak durumunda olmalıdır.

Öte yandan, Toplumsal Ekoloji düşüncesinin egemen sistem karşısında reddedici bir duruşu olduğu açıktır. Bu durum, Toplumsal Ekoloji’nin ideolojik dayanaklarının, egemen sistemin ideolojisinden farklı olduğunu ortaya koyar. Kaldı ki, Toplumsal Ekoloji’de egemen sistemin kurum, kural ve düşüncelerinin topyekün terk edilip, yerine, yeni anlayışlara dayalı alternatiflerin önerilmesi, egemen sistemin ve onun ideolojisinin karşısında olmayı açıkça ortaya koyar.

Çağdaş bilim anlayışına göre, doğa ve toplum biçimleri, içinde bulundukları yer, zaman ve koşullardan soyutlanamazlar. Bu temel yasaya zorunlu olarak bağlı olan yönetimin düşünsel biçimleri de farklı koşulların, çok yönlü ve karmaşık etkileri altındadır (Fişek, 1975: 17).

Her hangi bir yer ve zamanda doğa ve topluma biçim veren koşullar, “ideoloji” kavramı ile de karşılanabilir¹⁵³. Veri bir yer ve zamanda belirleyici olan koşullar, belirli bir ideolojinin sonucu olabileceği/bir ideolojiyi destekleyeceği gibi aynı koşullar, başka –karşıt- ideolojilerin doğuşuna zemin de hazırlayabilmektedir. Bu bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme, egemen sistemin ideolojik kaynağından beslenirken, Toplumsal Ekoloji’nin de egemen sistemin doğurduğu karşıt ideolojilere dayalı olarak geliştiği söylenebilir.

Sol-liberter akımdan gelen Toplumsal Ekoloji düşüncesi, “anarşist-cemaatçi” bir felsefeye dayalıdır (Kovel, 2003: 99). Bu akımın kurucusu Bookchin, özellikle Kropotkin’den ve dolayısıyla anarko-komünizmden etkilenmiştir (Pepper, 1999: 30). Buna göre Toplumsal Ekoloji’nin, eko-anarşizmin içinde yer alan bir ekolojik düşünce olduğu ileri sürülebilir¹⁵⁴.

Toplumsal Ekoloji’nin içinde olduğu eko-anarşizmin, doğa-toplum ilişkilerini çözümleme bakımından, geleneksel anarşist yaklaşımlardan farklı olarak gösterilse de aslında bu farklılık, bir “karşıtlığı” içermez. Eko-anarşistler, başta ekonomik, politik yada bireysel nitelikli olmak üzere, her türlü hiyerarşiye karşıdırlar. Eko-anarşistler, küçük ölçekli ve yerinden yönetimli topluluk biçimini toplumsal örgütlenmenin temel birimi olarak kabul ederler. Bu yaklaşıma göre alternatif bir toplumun temel özelliği, dinamik işbirliği veya başkalarının çıkarını gözetmektir.

¹⁵³ Genellikle “fikirler sistemi” (Bolay, 1997: 468), “sistemli hale gelmiş inançlar ve değerler bütünü” (Keser, 2003: 17) olarak ifade edilen ideoloji, sosyal bilimlerdeki en tartışmalı kavramlardan birisi olarak gösterilmektedir. İdeoloji kavramı üzerindeki tartışmalar, genellikle onun içerdiği geniş anlamla ilgilidir. Bu anlamlardan belli başlıları şöyle sırlanabilir (Türk, 2003: 106): “1) toplumsal yaşamdaki anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci, 2) Belirli toplumsal grup veya sınıfa ait fikirler kümesi, 3) Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya yarayan fikirler, 4) Bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler, 5) Toplumsal çıkarlar tarafından güdülenen düşünme biçimleri, 6) İçinde, bilinçli toplumsal aktörlerin kendi dünyalarına anlam verdikleri ortam, 7) Sistemli bir biçimde çarpıtılmış iletişim, 8) Özdeşlik düşüncesi, 9) Toplumsal olarak zorunlu yanılsama, 10) Söylem ve iktidarın çakışması.”

¹⁵⁴ Bookchin, “Özgürlüğün Ekolojisi” adlı eserinin 1991 Basımına Giriş kısmında, “Tüm yazılarımanın amacı, ekolojik krizin toplumsal kaynaklarına ilişkin tutarlı bir görüş getirmek ve ... eko-anarşist bir proje sunmaktır” demektedir (1994: 26). Bu konuda ayrıca bkz. (Turan, 2002: 213-224; Önder, 2001: 135-137).

Söz konusu toplum, özgürlüğü sağlayan ve insani değerlere dayalı olarak, karşılıklı yardım ile işbirliğine göre örgütlenmiştir. Böyle bir yapıda aynı zamanda ekolojik denge ve bütünlüğü korumak temel bir amaçtır. Bu tür toplumu oluşturmak için merkezi, bürokratik ve geleneksel örgüt biçimlerinden toplumu arındırmak gerekir. Eğer ekolojik krizin kökleri mevcut toplum yapısında bulunuyorsa –ki, öyle olduğu savunulur- toplumsal ve doğal dünya arasında yeni bir denge ve ilişkiler yaratmak için toplumun ekolojik değerlere göre yeniden biçimlendirilmesi gerekir (Turan, 2002: 214). Toplumsal Ekoloji, toplumun nasıl yeniden biçimlenebileceğine yönelik kapsamlı öngörüler sunar.

Toplumsal Ekoloji'nin, yönetim düşüncesi bağlamında genel olarak anarşist ideolojiden etkilendiği söylenebilir¹⁵⁵. Nitekim, anarşistlerin, genel olarak önemli ekolojik sorunların kökenlerinde toplumsal sorunlar olduğunu vurgulamak için öne sürdükleri görüşlere “Toplumsal Ekoloji” adını vermeleri, bu etkilenemenin en önemli işaretidir. Bookchin'in, Toplumsal Ekoloji akımını kurduktan daha sonra anarşizmden farklı, yeni ve kendine özgü bir yaklaşım benimsediğini belirtmesi¹⁵⁶, Toplumsal Ekoloji'nin temel hareket noktalarını değiştirmekten daha çok, anarşist ideolojide ortaya çıkan yeni eğilimlere bir eleştiri ve bu eğilimlerden farklı olmayı vurgulama ihtiyacı olarak yorumlanabilir.

Öte yandan Bookchin, bazı yöntem farklılıkları olmakla birlikte, felsefi görüşlerinin Hegel'e dayandığını söyler. Ayrıca, felsefe ve tarih anlayışı ile doğal dünya, evrimci ve dinamikçi görüşler bakımından da Marx'tan –marxizmden değil-

¹⁵⁵ Nitekim, toplumun kendi kendine ayakta kalmasına ve devletin ortadan kaldırılmasına dayanan anarşizmin iki savı, Toplumsal Ekoloji'nin de iki temel savıdır. Bu savların her iki yaklaşımında da ortak olan gerekçeleri şöyle sıralanabilir (Türküne, 2003:132): 1) Hakimler, polisler, askerler, politikacılar ve diğer kamu görevlileri devlet vasıtasıyla toplumu sömüren ve kendi çıkarlarının peşinde olan bir yönetici sınıfı oluştururlar. 2) Toplum karmaşıklığından ötürü aşağıdan yukarıya doğru örgütlenmelidir ve bu örgütlenme, özgürlüklerin korunması esasında gerçekleşmelidir.” Ancak, her ne kadar Toplumsal Ekoloji ile anarşizm arasında, Bookchin'in anarşizmden etkilenmesine bağlı olarak, pek çok koşutluk bulunmaktaysa da Bookchin'in sonraları “anarşizmin dışında bir yaklaşım” olarak “komünalizm”i benimsediği görülür. O, anarşizmi, uzunca bir süre “toplumsal anarşizm” adı altında korumaya çalışmasını bir hata olarak niteler. Bu konuda bkz. (Bookchin, 2002: 44). Öte yandan, bazı kaynaklarda, Bookchin'in “Toplumsal ekolojistlerin büyük bir çoğunlukla anarşist kökenden gelmelerinden duyduğu mutsuzluk” dile getirilir. Bkz. (Alpay; Değirmenci, 2002: 29).

¹⁵⁶ Bookchin, bu farklılaşmayı şöyle ifade etmektedir (2002: 40): “Birkaç yıl önce, kendimi hala anarşist olarak tanımlarken, ‘toplumsal’ ve ‘yaşam tarzı’ anarşizmi arasında bir ayrım formüle etmeye çalışıyordum ve ‘komünalizm’i ‘anarşizm’in demokratik boyutu olarak tanımlayan bir makale yazdım. ... Artık komünalizmin, demokratik veya başka bir şekilde, yalnızca anarşizmin bir ‘boyutu’ olduğuna inanmıyorum; o aksine radikal literatürde tamamen keşfedilmesi gereken ...ayrı bir gelenek ve ideolojidir.”

etkilendiğini ifade eder (Danek, 2004). Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji'nin, aynı zamanda Marksist ideolojiden de etkiler taşıdığı söylenebilir. Anarşist ideolojideki “örgütlenmenin aşağıdan yukarıya doğru olması” düşüncesine koşut olarak, marksist ideolojide dikkat çekilen “kaynaklara sahip olanlarla sahip olmayanlar arasında, zenginlerle yoksullar arasındaki zıtlıklar” düşüncesi, Toplumsal Ekoloji tarafından da kabul edilir¹⁵⁷. Nitekim, marksist ideolojide bu tür çelişkilerin, kapitalist sistemin doğasından kaynaklanan çelişkiler olduğu ve “düzeltici rötuşlarla” giderilemeyeceği öngörüsü (Keleş; Hamamcı, 2002: 248), Toplumsal Ekoloji'nin görece “indirgemeci” bulduğu, ancak gerçekliğini reddetmediği bir düşüncedir. Nitekim, ekolojik sorunların çözümü için “egemen sistemi değiştirme” düşüncesi, marksist ideoloji ile Toplumsal Ekoloji'nin buluştuğu temel noktalardan birisidir¹⁵⁸.

Sürdürülebilir Gelişme yaklaşımı, ekolojik sorunların ortaya çıkmasında kapitalist ideolojinin doğasının değil, ancak uygulanma yöntemlerinin etkili olduğu varsayımından hareketle, çoğulculuğa dayalı toplumsal yapılarla ve demokratik yollarla söz konusu sorunların giderilebileceğini öngörmektedir. “Yönetişim” olarak sunulan yönetim yaklaşımı da bu temel öngörüler üzerine kurulmuştur. Yönetişim olgusunun ortaya çıkış süreci¹⁵⁹, amacı¹⁶⁰, söz konusu olguyu ilk olarak ortaya koyan

¹⁵⁷ Bookchin, komünizm ile anarşizm arasında önce benzerlikleri ve sonrada farklılıklarını ortaya koyar. Her iki ideolojinin farklılaştığı noktaların irdelemesinden sonra ise “... bu farklılıklar konusunda benim, anarşist görüşü desteklediğim son derece açık”tır der. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Bookchin, 1996a: 242).

¹⁵⁸ Bookchin, sosyalizm karşısında da eleştirel bir bakışa sahiptir. O'na göre, “... özgürlükçü dalgaların karşısına sosyalist hareket hala tikelci bir ‘işçi sınıfı’ çıkarına uygun kurmaca formüller, arkaik bir ‘proletarya diktatörlüğü’ nosyonu ve sinsi bir merkezi hiyerarşik parti kavramı ile dikiliyor.” (Bookchin, 1996a: 242).

¹⁵⁹ Eleştirel yaklaşımlara göre yönetişimin ortaya çıkış süreci, egemen kalkınma anlayışının yeni bir yöntemi olarak nitelendirilmektedir. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında ulus-devletin işleyişini teminat altına alan kapitalist iktisadi yapıya dayalı olarak ortaya çıkan değişme ve gelişmeler, kapitalizm, ulus-devlet ve liberal demokrasi çerçevesindeki tartışmaları hızlandırmıştır. Bu tartışmalar, özellikle 1970’li yıllardaki petrol kriziyle başlayan dünya ekonomik krizine kadar altın dönemini yaşayan refah devletinin bunalımıyla iyice yoğunlaşmıştır. Refah devleti üzerine yapılan tartışmalar ve çözüm arayışları, bilgi teknolojilerindeki hızlı gelişmelerle de desteklenince, “küreselleşme” denilen olguyu gündeme getirerek, ekonomiden politikaya, toplumsal konulardan kültüre, yönetimden kentleşmeye ve çevreye kadar geniş bir alanda değişimleri doğurmuştur. Küreselleşme sürecinde yaşanan gelişmelerin en belirgin özelliği, ekonomik nitelikli bir bakış açısının yaşamın tüm alanlarını kapsamasıdır.

¹⁶⁰ Yönetişimin, Sürdürülebilir Gelişme çerçevesinde ortaya konan “ideal amacı”, klasik, geleneksel, hiyerarşik, bürokratik ve şimdiye kadar iyi sonuç vermeyen yönetim anlayışının tersine, sivil toplum örgütlerine önem veren, gelişmelerin önünü açan, katılımcılığı, saydamlığı, yetki devrini, yerinden yönetimi, sonuç verici ve uygulanabilir çözüm yollarını teşvik eden ve benimseyen bir yönetim yaklaşımını hayata geçirmek olarak ifade edilmektedir (Haktankaçmaz, 2004: 48,50). Bu ideal amacın yanı sıra, yönetişim kavramına her kurumun kendi uzmanlık alanına göre amaçlar yüklediği de görülmektedir. Örneğin; IMF’nin iyi yönetişim anlayışı, ekonomik politika kararlarının daha şeffaf

aktörler¹⁶¹ ve uygulamalar¹⁶² itibariyle düşünüldüğünde, Sürdürülebilir Gelişme'nin genel olarak kapitalist ideolojiden, özel olarak da "neo-liberalizm"den etkilendiği söylenebilir. Klasik liberalizm öngörülerinin Friedrich Hayek, Milton Friedman ve Robert Nozick gibi kişiler tarafından güncellenmesiyle ortaya çıkan neo-liberalizmin temel öğeleri birey ve pazardır (Türk, 2003: 124-125).

Neo-liberal ideolojinin öngörülere; ekonomik faaliyet özgürlüğünün temel özgürlük olarak gündeme gelmesi ve dolayısıyla, rekabete dayalı piyasa ekonomisinin bireysel ekonomik özgürlüğün gelişmesi için gerekli ön koşul olarak vurgulanması; topluma ekonomik ilişkiler yumağı olarak bakılması; devlet/kamu girişim alanının, yapısal-işlevsel özelliği nedeniyle, kaynakların verimsiz kullanılmasına ve israfa neden olması dolayısıyla küçültülmesinin önerilmesi; ekonomik yapısal dönüşümün yeni liberal değerler çerçevesinde gerçekleştirilmesi aşamasında devletin görece disiplinli ve hatta otoriter bir hukuksal, yasal-anayasal çerçeve içinde faaliyet göstermesinin dolaylı olarak öngörülmesi; dönüşümden kaynaklanan sorunların muhafazakar bir söylemle kabul edilebilir ve giderilebilir bir hale getirme amacını içermektedir (Aksoy, 1998: 8). Sürdürülebilir Gelişme

olmasını, kamu maliyesiyle ilgili bilgilerin erişilebilir olmasını, denetleme işlemlerinin standartlaştırılmasını ve yakın zamanlardan beri "terörün finanse edilmesi ile savaşımları" amaçlamakta, Dünya Bankasına göre de yönetişimin amacı, ülkelerin kamu kaynaklarını tahsis etme mekanizmalarını, kurumsal olarak devleti, onun yapısı, karar ve yürütme politikalarını ve yurttaş-devlet arasındaki ilişkileri geliştirmek üzere tasarlanan reformların bu ülkelerde uygulanabilmesidir. UNDP (BM Kalkınma Örgütü) yönetişimi sürdürülebilir insani kalkınma ile ilişkilendirmekte, Asya Kalkınma Bankası (Asian Development Bank) bu anlamda özel sektörün katılımını, Amerikan Kalkınma Bankası (Inter-American Development Bank) sivil toplumun güçlendirilmesini, OECD sorumluluk, şeffaflık, verimlilik, etkinlik, ekonomik öngörülülük ve yasallığın önceliğini, EBRD (Avrupa Yeniden Yapılandırma ve Kalkınma Bankası) insan haklarını ve demokratik ilkeleri vurgulamaktadır. Bu kuruluşlar tarafından formüle edilen amaçlar oldukça açıktır: Söz konusu olan güney ülkelerini küresel finans piyasalarına açmak üzere buralardaki kurumsal ortamı en uygun hale getirmek için devletlerin politikalarına şekil vermektir (Herra, 2005).

¹⁶¹ Yönetişim kavramı, ilk olarak 1989'da Dünya Bankası (DB) tarafından hazırlanan bir raporda kullanılmıştır. Daha sonra Söz konusu kavram, OECD, DB ve BM tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır (Güler, 2004). Adı geçen örgütlerin aynı zamanda küreselleşmenin ortaya çıkışı ve gelişmesinde belirleyici işlevleri olduğundan hareketle, yönetim ile kapitalizm arasında doğrudan bir ilişki olduğu konusunda yaygın bir görüş birliği vardır.

¹⁶² Yönetişimin uygulanmasındaki kimi çelişkiler, kapitalist ideolojiyle doğrudan ilgili görülmektedir. Bu konuda yönetişimin içerdiği "ideal amaç" ile "gerçek amaç" arasındaki çelişkileri ortaya koyan kimi yaşanmış örnekler vardır. İyi yönetim parametrelerini kabul etmiş olan DB, bu parametreler uygun olarak, 1989'da Tienanmen katliamının ardından Çin'e yönelik kredilerini durdurmuştur. Benzer gerekçelerle, Kenya, Malavi ve Zaire'ye de kredi akışı kesilmiştir. Keza, Burma ve Bosna'da söz konusu parametreler gereği kredilerden mahrum bırakılmıştır. Ancak, İsrail'in Filistinlilere yönelik yıllardır uyguladığı terör, Endonezya Hükümeti'nin uyguladığı anti-demokratik yönetim (Özdek, 1998: 494) ve ABD'nin halihazırda, çeşitli gerekçelere dayanarak gerçekleştirdiği işgaller, DB'nin söz konusu ülkelerle olan kredi anlaşmalarını etkilememektedir.

çerçevesinde yönetimle ön plan çıkarılan ve “kaynak israfını önlemek” gerekçeli kamu girişiminin/faaliyetlerinin küçültülmesi, bu alanlarda işletmecilik anlayışının, dolayısıyla özel sektörün devreye sokulması ve böylece kaynakların “rasyonel kullanılacağı”nın öngörüsüyle (Aksoy, 1998: 11) kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması yaklaşımı, neo-liberal ideolojinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Doğaldır ki bu süreçte sunulan politik, toplumsal ve kültürel politikalar da neo-liberal özellikler taşıyacaktır.

Gerek Toplumsal Ekoloji’nin, gerekse Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim düşüncesi, etkilendikleri/destekledikleri ideolojilere koşut nitelikler taşımaktadır. Bir yönetim düşüncesinin, ekonomik, siyasal, toplumsal-kültürel ve yönetsel temellerden oluştuğu varsayımından hareketle, Toplumsal Ekoloji’deki ve Sürdürülebilir Gelişme’deki yönetsel düşüncenin söz konusu temeller bakımından irdelenmesi, yukarıdaki ideolojik çözümlemelerin daha ayrıntılı yapılması olanağını verecektir.

4.1. Ekonomik İdeoloji Bakımından Karşılaştırma

4.1.1. Çevre Korumacılık ve Ekolojik Düşünce

Bir olgu olarak “ekonomi”, ideolojilerin en önemli alt yapılarından birisi olduğu gibi yönetim düşüncesinde de temel yön vericilerden birisidir. Günümüzde çevre korumacılığa yöneltlen temel eleştirilerden birisi, ekoloji düşüncesinin felsefi bir bakışla ele aldığı doğayı “çevre mühendisliği”nin konusu durumuna indirgemiş olmasıdır (Bookchin, 1996a: 88). Bunun anlamı, insan-doğa ilişkileriyle ilgili toplumsal fikirlerin oluşumunda ekolojik duyarlılık, yaşam merkezli bakış açısı ve ahlaki bir dürüstlük yerine, bilimciliğin, teknolojinin ve dolayısıyla kapitalist ideolojinin sahip çıktığı bir söylemin yerleştirilmesidir. Çünkü, Bookchin’in (1996a: 106) belirttiği gibi çevre korumacılık, “kamu sağlığına en az zararı vermek ve hammaddelelerin gelecek kuşaklar için korunmasına gereken önemi vermek suretiyle bu kaynakların verimli ve temkinli kullanılması hedefini ileri sürer”. Bu bakımdan “‘doğa’ ‘doğal kaynakların’ bir keşfi, ‘ahenk’ de ‘uyum sağlama’nın şiirsel bir metaforu olarak görülür” (Bookchin, 1996a: 106).

Çevre korumacılıkta doğanın “meta” değerine verilen önem, bu konudaki politikaların genel çerçevesini belirler. Diğer deyişle, doğaya yönelik olası en yumuşak (romantik) çevre korumacı politikanın, son tahlilde “ekonomik bir yarar”a yönelik olduğu söylenebilir. Öte yandan, Paul Ehrlich’in “Nüfus Bombası (Population Bomb)” adlı eserindeki önerilerden de yola çıkarak, çevre korumacılığın en katı politikalarının ise yine ekonomik kaygılarla ve yaşama indirgemeci bakarak ele alındığı söylenebilir.

Kapitalizmin derinlemesine eleştirisi ve dolayısıyla kutuplaşmaya dayalı bir dünyanın ortadan kaldırılması düşüncesi, ekolojik düşüncede sıklıkla ele alınan bir konudur. Ekolojik düşüncede “ekolojik sorun” olgusu, mentalitesi tarihsel olarak belirlenmiş modern bilim ve felsefe ile oluşturulmuş bütüncül düşünce ve yaşam yapısındaki bozulmalar olarak algılanmaktadır. Toplumda ortaya çıkan hiyerarşik yapılar da bu sorunlar içinde değerlendirilmektedir (Mutlu, 2001: 49-51). Dolayısıyla, kapitalizmi ve onun yol açtığı eşitsiz ilişkiler sistemi, ekolojik düşüncenin temel eleştiri konuları arasındadır.

4.1.2. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji

Sürdürülebilir Gelişme’nin çevre korumacı bir yaklaşım olarak tespit edilmesi, yukarıdaki öngörülerin söz konusu kavram için de geçerli olduğunu ortaya koyar. Gerçekten de Sürdürülebilir Gelişme’nin kapitalizmle ilişkisi, hem olgunun içeriği, hem de ortaya çıktığı süreç nedeniyle ortaya atılan ciddi iddialardan birisidir.

Doğal kaynakların bozulması ve tükenmesinin temel sebepleri arasında bu kaynakların “aşırı” kullanımı olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla, ekolojik sorunların önlenmesi konusunda uygulanacak politikalar içinde “ekonomik” nitelikli olanlar önemli yer tutmaktadır. Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme de bu ana fikir üzerinde geliştirilmiş bir düşüncedir. Sürdürülebilir Gelişme, ekonomi disiplini bakımından “oluşmuş bulunan zenginliğin nasıl genişletilebileceği” sorusuna “piyasa ekonomisi koşullarında” cevap arayan (Aruoba, 1997: 172) bir olgudur.

Sürdürülebilir Gelişme’nin piyasa ekonomisi koşullarına dayalı çözüm arayış üzerinde her hangi bir anlaşmazlık yoktur. Ne var ki, sürecin işleminde “ekonomi”nin mi, yoksa “çevre”nin mi ön planda olacağı konusunda gelişmiş

lkelerle gelişmekte olan ülkeler arasında bir anlaşmazlık söz konusudur. İlk bakışta, sadece gelişmekte olan ülkelerin ekonomi öncelikli talepleri (gelişme ekonomisi), Sürdürülebilir Gelişme'nin kapitalizmle ilişkisini destekler görünmekle birlikte, gelişmiş ülkelerin evre öncelikli taleplerinin de sonuçta ekonomik bir yaklaşımla değerlendirilmesi (evre ekonomisi) (Aruoba, 1997: 172-173), söz konusu ilişkiyi dolaylı olarak desteklemektedir. Yani, Sürdürülebilir Gelişme yaklaşımı, hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerin öncelikleri bakımından kapitalizmle ilişkilidir.

Yukarıdaki ilişki, "Sürdürülebilir Gelişme Stratejisi"nde açık olarak görülebilir. Sürdürülebilir Gelişme Stratejisinin evre ve kalkınma politikalarıyla uyumlu olabilmesi için şu maddeleri içermesi gerektiği belirtilmektedir (Fisnoğlu, 1997: 18):

- "Büyümeyi canlandırmak,
- Büyümenin kalitesini değiştirmek,
- Sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garanti altına almak,
- Kaynak tabanını koruma özelliğini yitirmek,
- Karar vermede evre ile ekonomiyi birleştirmek,
- Uluslar arası ekonomik ilişkilerin yeniden yönlendirilmesi."

Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme politikalarında da bu ilişki gözlenebilir. Bu politikalar  düzeyde incelenmektedir. Bunlar (Fisnoğlu, 1997: 18):

- "Doğal kaynaklar ve evre üzerinde olumsuz etkiler yapacak ... yatırımların belirlenmesine yönelik olarak kullanılabilen çevresel değerleme yöntemlerinin belirlenmesi (Fayda-maliyet analizleri, çevresel etki değerlendirilmesi, maliyet-etkinlik analizleri, risk-fayda analizleri, çok amaçlı analizler, girdi-çıktı analizi, ticaret ve analiz modelleri)
- Bu yöntemlerin uygulanmasında yararlanılan ekonomik araçların belirlenmesi,
- Ulusal hesaplara çevresel değerlerin dahil edilebilmesi."

Sürdürülebilir Gelişme sürecinde iş ve endüstri kesimlerine yüklenen temel işlevlerin, çevreye zararlı tekniklerin ve teknolojilerin terk edilerek, yerine temizlerinin ikame edilmesiyle sınırlı olması ve buna karşılık, bu kesimlerin ekolojik sorunların ortaya çıkmasındaki rolüyle ilgili ideolojik sorgulamalara yer verilmeyişi, bir anlamda kapitalizmi olumlamak olarak değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir Gelişme-kapitalizm ilişkisi konusunda, söz konusu olgunun stratejileri ve politikalarının dışında dikkat çekilen bazı boyutları da vardır. Bunlardan birisi, egemen sistemin işleyiş sürecinde Sürdürülebilir Gelişme düşüncesine sermaye çevrelerinden etkili ya da açık bir eleştirinin/karşı çıkışın bulunmayışıdır. Sürdürülebilir Gelişme kapsamında öne sürülen plan ve projelerin maliyet ve fayda hesapları yapılırken, sermayenin büyümesi ve yaygınlaşmasının esas alınması, ekolojik sorunların ise bu gelişmeyi olumsuz yönde etkileyecek bir faktör olarak görülmesi, yukarıdakilerle birlikte düşünüldüğünde, bu “plan ve projelerin insanlığın değil, belli bir güçlü azınlığın görüşü” olduğunu ortaya koyar (Erdoğan; Ejder, 1997: 127).

Sürdürülebilir Gelişme ile genel olarak kapitalizm, özel olarak da neo-liberalizm arasında ilişki olduğunu öne süren görüşler¹⁶³ de vardır. Bu görüşlerin temel hareket noktası, Sürdürülebilir Gelişme’nin resmi olarak benimsenmesinin, neo-liberal politikalar için uygun zemin hazırlayan dünyadaki “borç krizi” ile hemen hemen aynı döneme rastlamasıdır (Cleaver, 2002: 57).

Gerek kapitalizm ve gerekse neo-liberalizmle kurulan ilişkiler konusunda, Sürdürülebilir Gelişme sürecindeki anlaşma, görüşme ve olaylara özellikle dikkat çekilmektedir. Eleştirilerin bir bölümü, Sürdürülebilir Gelişme öncesi süreçle ilgilidir. Bu eleştirilerden birisi, 1972 yılında gerçekleştirilen Stockholm Çevre Konferansı’na kadar uzanmaktadır. Söz konusu Konferans öncesinde “çevre mi, kalkınma mı” tartışmaları sonucunda ortaya konulan “birleşme eğilimli doktrin”¹⁶⁴, bu konuda yukarıdaki ilişkilere örnek olarak gösterilmektedir. Eleştirilerin bir bölümü de Brundtland Raporu’nun “bütünüyle endüstriyalist bir yaklaşımla

¹⁶³ Sürdürülebilir Gelişme ile neo-liberalizm arasındaki ilişkiler hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. (Cleaver, 2002: 54-72).

¹⁶⁴ “Birleşme Eğilimli Doktrin” özetle şöyle ifade edilebilir: “Ekonomik kalkınmanın hareket noktası insan refahıdır ve çevresel varlığın gerçek korunma nedeni de insan refahıdır. Bundan dolayı bu iki nokta çelişik değil, birleşme eğilimli olmalıdır”. Bkz. (Wilson, 1978: 43).

yazılmış” olmasıyla ilgilidir. Buna göre, Sürdürülebilir Gelişme, “daha bu ‘orijinal’ kaynağından başlayarak ‘endüstriyalist’” niteliklidir (Şahin, 2004: 21) ve dolayısıyla kapitalist ideolojiyle koşuttur. Brundtland Raporu’yla ilgili bir diğer eleştiri de söz konusu Rapor’un uluslararası borç krizinin çıktığı bir döneme rast gelmesiyle ilgilidir. Bu bağlamda Rapor, 1960’lı yılların ikinci yarısından itibaren ağırlığını hissettiren çevreci hareketin, özellikle ABD’nin maliyet kalemlerine yük getiren önemli sebeplerden birisi olması ve buna uyum gösteremeyen firmaların da batması ve dolayısıyla, krizin derinleşmesiyle ilişkilendirilmektedir (Dursun, 2000: 58-59). Nitekim, Rapor’a serbest pazar ideologlarının itiraz etmemesi, bu konuda çıkış sunan bir fırsat olarak yorumlanmaktadır

Sürdürülebilir Gelişme’nin ortaya çıkışından itibaren süreçle ilgili eleştiriler ise genellikle bu süreçteki toplantıların ve bu toplantılar sonucu ortaya çıkan metinlerin içeriğinden hareket etmektedirler. Örneğin; Rio Bildirgesi’nin üçüncü maddesinde, gelecek kuşaklar için (Stockholm’dan farklı olarak) “çevre hakkı”ndan değil, “kalkınma hakkı”ndan söz edilmektedir. Ayrıca, dördüncü maddede de Sürdürülebilir Gelişme’nin gerçekleştirilmesi için çevrenin korunmasının “kalkınma sürecinin ayrılmaz bir parçası olduğu” vurgulanmaktadır. Gündem 21’de egemen kalkınma anlayışı ve buna bağlı olarak piyasa ekonomisindeki başarısızlıklar sorgulanmadan¹⁶⁵, çözüm önerileri sıralanmaktadır. Bu bağlamda, Gündem 21’in ikinci bölümünde gelişmekte olan ülkelerde Sürdürülebilir Gelişme’nin hızlandırılması için uluslar arası işbirliğinden söz edilerek, ticaretin liberalleştirilmesi, uluslar arası ticaretteki engellerin kaldırılması, korumacılığın durdurulması, tarife içi engellerin kaldırılması, özel sektörün teşvik edilmesi ve girişimciliğin önünün açılması önerilmektedir (Şahin, 2004: 21-22). Gerçekten de bu öneriler ile neo-liberal politikalar arasındaki koşutluklar hemen dikkati çekmektedir. Bu koşutluklara dayalı olarak, neo-liberal yaklaşımda savunulan ve niteliği itibarıyla toplumlar arası hiyerarşiyi içeren “damlama etkisi (trickle-down)” kuramının, Sürdürülebilir Gelişme için de geçerli olduğu söylenebilir.

¹⁶⁵ Nitekim, Gündem 21’de böyle bir sorgulamanın yapılmamış olması nedeniyledir ki, ÇUŞ’lar ve uluslar arası ticaret gibi önemli konulara yönelik gereken düzenlemeler yapılmamıştır. Rio Konferansı sonrasında gelişmiş ülkelerin gerek Gündem 21 çerçevesinde, gerekse genel olarak üstlenmeleri beklenen yükümlülüklerin özel taahhütler biçiminde belirtilmesi, teknoloji transferi, borç geri ödemeleri ve ticaret vadeleri gibi temel noktaların belirgin esaslara bağlanamamış olması, söz konusu sorgulamanın yapılmamış olması ile doğrudan ilgili görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Turgut, 1998: 169-170).

Yukarıdaki koşutlukların yanı sıra, Rio Zirvesi sonrasındaki gelişmelerin, Sürdürülebilir Gelişme'nin hükümlerini geçersiz kıldığı ve kapitalist ideolojinin tüm baskınlığıyla işlemeye devam ettiği söylenebilir. Çünkü, başta Kyoto Protokolü olmak üzere, “Rio Üçlüsü (İklim Değişikliği, Biyolojik Çeşitlilik ve de Çölleşme İle Mücadele)”nü oluşturan sözleşmeler ve ilgili protokoller, küreselleşmenin uluslararası kurumlarının faaliyetleri sonucu ortaya çıkan ve sermaye taraflı olan anlaşmalarla büyük oranda işlevsizleştirilmişlerdir¹⁶⁶.

2002 yılında gerçekleştirilen Johannesburg Zirvesi'nde, yukarıdaki ilişkiler bağlamındaki eleştirilerin temel hareket noktası da gerek Zirve öncesindeki lobi faaliyetleri ve gerekse, Zirve sonrasında alınan kararların kendilerini de kapsamı bakımından ÇUŞ'lardır. Buna göre ÇUŞ'lar, Johannesburg Zirvesi sonunda alınan kararları doğrudan etkilemişler ve böylece, sürdürülebilir Gelişme'nin gerçekleştirilmesinde kendilerini, vazgeçilemez unsurlar olarak gündeme getirmişler ve çevre sorunları konusunda meşrulaştırmışlardır.

Kapitalist ideolojiyle kurulan ilişki bağlamında Sürdürülebilir Gelişme'nin halihazırdaki politikaları ve uygulamalarının, yukarıdaki verilerden daha somut dayanaklar olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle “yönetişim”, hedefleri ve uygulamaları itibariyle tam da neo-liberal politikaların bir aracı olarak değerlendirilmektedir¹⁶⁷. Daha açık ifadeyle, kamu yönetiminin örgütlenmesinde etkili olan Dünya Bankası (DB), Birleşmiş Milletler (BM) ve Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin etki ve desteğiyle gerçekleşen yönetim anlayışı, neo-liberal katılımcılık modeline¹⁶⁸ uygun olarak sermayenin yerel nüfuz etme yolu ve dolayısıyla kamu kudretini, kapitalizmin egemen sınıfına teslim eden bir açılım olarak yorumlanmaktadır (Güler, 2003: 93-116).

¹⁶⁶ Gerçekten de 1994 Uruguay Turu'ndan sonra daha somut bir yapıya bürünen Dünya Ticaret Örgütü ve Bretton Woods kuruluşlarının (IMF, Dünya Bankası) katkı ve destekleriyle uygulamaya sokulan Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları, Rio Konferansı sonrasındaki iyimser yaklaşımları yok edecek biçimde işlemiştir. Bkz. (Arıkan, 2003: 30).

¹⁶⁷ DB'nin kapitalist ideolojinin sürdürülmesinde önemli bir kurum olduğu varsayımı altında, geçmişten bugüne belirlediği dört farklı söylem, bu konudaki eleştirileri destekler görünmektedir. Bunlar sırasıyla, “büyüme”, “büyümeyle birlikte yeniden bölüşüm”, “yapısal uyumla birlikte büyüme” ve “iyi yönetme”dir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 149).

¹⁶⁸ Bazı çevrelere göre, neo-liberal süreçte katılımcılık, yüzeysel olarak, kitleleri avutmak amacıyla kullanılmaktadır. Taylor, bu konuyla ilgili olarak (2002: 182): “...Katılımcı söylemlerin hem kalkınma hem de yönetsel bağlamlarda yararlı kılındığını, çünkü esas olarak tözü olmaksızın katılımın ‘anlam’ ve duygusal çekimini verme amacına hizmet ederek iktidarsız olanları teskin etme ve global kapitalizmin toplumsal ilişkilerinde içkin olan iktidar manivelalarını gizleme girişimleri olduğunu” söylemektedir.

Yönetişime yöneltlen eleştiriler, ulusal ekonomik yapıda ulus-devletin yanı sıra, ÇUŞ'ların da doğrudan etki edebilecek duruma gelmeleriyle ilgilidir. Böyle bir durum, ulusal ekonominin, küresel aktörlerle “dolaylı” etkileşiminden farklı algılanmakta ve ekonomik argümanlar yoluyla ulus-devletin aşılması ve etkisizleştirilmesi olarak görülmektedir. Bazı çevrelere göre Sürdürülebilir Gelişme etiketiyle sunulan bu yöntem, özellikle gelişmekte olan ülkeleri hedef almakta, hatta bunlara “dayatılmakta”¹⁶⁹dır (Arar; Sarioğlu, 2004). Küreselleşme sürecinde öngörülen yönetim biçiminin “küresel yönetim”¹⁷⁰ olduğu düşünülürse, yukarıdaki yaklaşımların doğruluk payı olduğu söylenebilir.

Sürdürülebilir Gelişme-neo-liberal ideoloji arasındaki ilişkileri ortaya koymak bakımından, uluslar arası kuruluşların aldığı kararlara ve uyguladığı politikalara sıklıkla atıfta bulunmaktadır. Bunlardan birisi, “yoksullukla mücadele” söylemine dayanmaktadır. “Yoksullukla mücadele”, 1990’lı yılların sonlarından itibaren, başta DB, BM, Bretton Woods kuruluşları ve G-8’ler olmak üzere, uluslararası kurumların konsensüse ulaştıkları bir konudur. Bu süreç, “yoksulluk” sorununun kapitalist ideolojiyle eklemlenmesi olarak değerlendirilmektedir (Arın, 1995: 22-23). Nitekim, DB, üçüncü dünyada yoksulluğun azaltılmasının “biricik çıkar yol”u olarak neo-liberal küreselleşmeyi göstermektedir. Bunun yanı sıra, G-8 ülkelerinin talebiyle, üçüncü dünya ülkelerindeki bölgesel kalkınma bankaları, DB ve IMF’nin hazırladığı “Küresel Yoksulluk Raporu”nda ticari liberalleşmeye dayalı kapsamlı bir ticaret reformunun, yoksulluğun azaltılması bakımından çok önemli görülmektedir (Özdek, 2002: 4).

DB’nin ve IMF’nin baş aktör olduğu bazı politikaların uygulanmasında da Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin devreye sokulduğu ileri sürülmektedir. Bu politikalardan biri olan yapısal uyum politikaları, özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik olarak uygulanmakta ve yönetim düşüncesinin hayata geçirilmesiyle

¹⁶⁹ Meksika’nın Monterrey kentinde 18-22 Mart 2002 tarihinde düzenlenen BM Uluslararası Gelişmenin Finansmanı Konferansı’nda gelişmekte olan ülkeler, resmi gelişme yardımlarını sürekli olarak vurgulamışlar, gelişmiş ülkeler de bu yardımların önemini göz ardı etmemekle birlikte, “iyi yönetim” üzerinde durarak, Sürdürülebilir Gelişme için birincil sorumluluğun ilgili ülkenin uhdesinde olduğunu vurgulamışlardır. Nitekim, bu konferans sonunda, gelişmekte olan ülkelerin, “iyi yönetim” olgusunu yerleştirmeden, gelişmiş ülkelerden yardım sağlamanın olanaklı olmadığını anlamaları (Arar; Sarioğlu, 2004) yönetişimin gelişmekte olan ülkelere dayatılması olarak algılanabilir.

¹⁷⁰ Küreselleşme ideolojisi, “serbest piyasaya endekslenmiş bir demokratikleşme” öngörmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Güler, 1998)

ilişkilendirilmektedir. Yapısal uyum politikalarına yöneltilen eleştiriler, daha çok onun kapitalist ideolojiye hizmet eder niteliğiyle ilgilidir. Buna göre, yapısal uyum ile gelişmekte olan ülkelerin kamu kesiminin ağırlığını özel kesimin yararına azaltmak, ülke ekonomisini dünya piyasalarına açmak, böylece dünya kapitalizmini tek pazarlı, tek üretim alanlı bir yapıya dönüştürmek amaçlanmaktadır (Geray, 2001: 9). Örtük amaçlar göz ardı edilse bile yapısal uyum politikalarının makro-ekonomik istikrar ve piyasa liberalizasyonuna dayandığı gerçeği (Küresel Komşuluk, 1996: 125), yukarıdaki değerlendirmelere haklılık payı kazandırmaktadır.

Denilebilir ki, Sürdürülebilir Gelişme ile kapitalist ideoloji arasında kurulan ilişki konusunda yönetişimin en çok dikkat çekilen konularından birisi “yerellik” ve “sivil toplum örgütleri (STÖ)¹⁷¹”dir. Özellikle yapısal uyum politikalarına ilişkin söylemlerde yerelleşmeye, genellikle yabancı, çok uluslu sermaye ortaklıklarına karşı korumacı politikalar güden ulus-devleti döngü dışında bırakarak, yerel toplumlarla ya da yerel işgücüyle doğrudan ilişkiye girmeyi amaçlayan bir içerik yüklenmektedir (Geray, 2001: 8). DB’nin 2000’li yıllar için geliştirdiği yeni gelişme vizyonunun odak noktasında olan yerellik, ulusal ve ulus-altı düzeylerde gelişme stratejilerinin hazırlanmasını gerektirmektedir (Özdek, 2002: 5-6) ki, bu durum yukarıdaki değerlendirmelerle koşutluk oluşturmaktadır.

Yönetişim sürecinde sivil toplum örgütlerinin konumu ve bunlara yüklenen işlevler de yukarıdaki ideolojik ilişki bağlamında dikkat çekilen konulardan birisidir. STÖ’lerle ilgili değerlendirmelerde bu tür kuruluşların, küreselleşme aktörlerinin istekleri doğrultusunda işlev görerek, neo-liberal politikaların her toplum yapısında uygulanabilirliğini kolaylaştırmak amacına sahip oldukları vurgulanmaktadır. Nitekim, STÖ’lere yapılan baskıların, bir bütün halinde bunları belli kurallara uygun davranmaya ve belli bir gündemi takip etmeye zorladığı ileri sürülmektedir. Bu kuralların ise Bretton Woods kurumları ile Avrupa ve ABD’de geçerli yönetim paradigması tarafından belirlendiği ve yardım kuruluşları ile STÖ’ler vasıtasıyla da doğrudan güneydeki kuruluşlara iletildiği belirtilmektedir (Wallace, 2005). STÖ’lerin, küreselleşmenin “güdümlü örgütleri” olduğu ya da başlı başına bir

¹⁷¹ Küresel yönetim sürecinde, yukarıda “sivil toplum örgütü” olarak ifade edilen örgütler, “Non-Governmental Organizations (NGO)” olarak da anılmaktadır.

“sektör” olduğuna yönelik görüşler¹⁷² doğru ise yukarıdaki ideolojik bağların varlığına yönelik tereddütlerin azaldığı düşünülebilir.

Sürdürülebilir Gelişme’nin kuram ve eylemcilerinin pek çoğunun Batı geleneğinden ve gelişme düşüncesinden olması, söz konusu olguyla kapitalist ideoloji arasında kurulan bağların temelini oluşturmaktadır. Böyle bir çıkarımın altında, birkaç yüzyıllık geçmişe sahip olan kapitalist ideolojinin, her hangi bir radikal eleştiri geliştirmeyen, ancak mevcut sorunlara dikkati çekerek, yeni bir gelişme politikası önerdiği varsayımı bulunmaktadır.

Yukarıdaki değerlendirmelerin gözardı edilmesi halinde bile çevre korumacı bir yaklaşım olan Sürdürülebilir Gelişme ile kapitalist ideoloji arasındaki ilişkinin “zorunlu” olarak varolmak durumunda olduğu söylenebilir. Çünkü, Sürdürülebilir Gelişme, son tahlilde, kutuplara ayrılmış bir dünyada ve bizzat bu kutuplaşma dinamiklerinin işleyiş sürecinde ortaya çıkan sorunları ortadan kaldırma amacı taşımaktadır. Oysa Giddens’in çok haklı olarak vurguladığı üzere, “... Kuzey, bugünkü düzenlemelerden büyük çıkar sağlamaktadır. Üçüncü dünya kaynakları, yurtdışında kurulan idari mekanizmaların maliyeti olmadan, sömürgeci günlerdeki

¹⁷² STÖ’lerin, kendilerine yüklenen “katılımcılığı artırma” işlevi sürecinde, egemen ekonomi politikasının temel sorunları üzerinde tartışma ve alternatif bakış açıları geliştirmeye eğilimli STÖ örneklerinin hemen hemen hiç olmaması ya da eleştirel yaklaşımların yönetim sürecinde STÖ olarak değerlendirilmemesi, bu örgütlerin “güdümlü” oldukları yönündeki şüpheleri kuvvetlendirmektedir. Öte yandan, STÖ’lerin, gün geçtikçe “özel sektör”e benzediği üzerine ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Bir gazetecinin bu konudaki yorumu ilginçtir (Göktürk, 2005): “...Artık sivil toplum örgütlerinde öyle büyük paralar dönmeye başladı ki, sonunda koskoca ve en hızlı gelişen sektör olup çıktı. Bir araştırmaya göre, Amerikan 3. sektörünün kontrol ettiği para, 1993 rakamlarıyla tam 125 milyar dolar. Bu ülkedeki nonprofit (kâr amacı gütmeyen) kuruluşların sayısı 1.5 milyona ulaşmış durumda. Bu 1.5 milyon kuruluşta 10 milyondan fazla kişi çalışıyor ve bu rakam, ABD’deki toplam istihdamın yüzde10’undan fazlasını oluşturuyor. Yasalara göre şirketler her yıl kârlarının belli bir oranını dernek ya da vakıflara bağışlamak zorunda ve bu bağışlara çok önemli vergi indirimleri ve muafiyetler tanınıyor. İşte bütün bu koşullar milyonlarca STK’nın 125 milyarlık bağış pastasından en büyük payı kapmak için kıyasıya rekabet ettikleri bir sektörü oluşturuyor..._Sivil toplum kuruluşlarının büyük kısmı hızla KİT’leşiyor. Avanta para peşinde koşan işsiz güçsüzlerin üşüşükleri alanlar haline geliyor. Daha şimdiden Türkiye’de bile “fon avcısı” birtakım kişiler türedi. Tek becerisi, bilmem ne kuruluşunun bilmem ne amacı için ayırdığı fondan pay koparmanın yolunu yordamını bilmek olan bu yeni profesyoneller, ya kendileri bir STK kurup o fonlardan para koparıyor; ya da kendilerini kurulmuş STK’lara fon koparmanın yollarını bilen profesyoneller olarak yüksek ücretle pazarlıyorlar..._Geçenlerde Fatih Altaylı köşesinde, bu genel manzaranın Afrika’daki yansımasını şöyle aktarıyordu; ‘...Etiyopya’da yerel yetkililerden edindiğim bilgilere göre NGO (STK)’lar topladıkları paranın büyük bir bölümünü yardım amacıyla gittikleri ülkeye değil, kendi organizasyonlarına harcıyorlar. Çok sayıda çalışanları var ve bunların büyük bölümü Avrupalı. Çalışan sözde gönüllüler, birkaç bin dolar seviyesinde maaş alıyorlar. İdari giderleri de çok yüksek. Bütçelerinin yaklaşık yüzde 70’i kendi içlerinde maaşlar ve idari giderlerde eriyor. Geri kalan yüzde 30’u yardım edilen ülkeye aktarılıyor. Ancak orada da sorun var. Çok yüksek maliyetli iş yapıyorlar. Yerel imkânlarla 10 liraya yapılacak işi NGO’lar 100 liraya mal ediyorlar”.

kadar ucuz bir biçimde elde edilebilmektedir” (2002a: 158). Dolayısıyla, çözüm için öncelikle kutuplaşmayı ortadan kaldırma girişimlerine ağırlık verilmelidir. Bunun için de Sürdürülebilir Gelişme’de olduğu gibi işe güneyden değil, kuzeyden başlamak gerekir ki, bu da kapitalizmin sorgulanmasını gerektirir.

Toplumsal Ekoloji’nin ekonomik öngörülerini ekolojik düşüncenin genel yaklaşımlarını yansıtmakla birlikte¹⁷³, kendine özgü nitelikler taşımaktadır. Daha önce yapılan irdellemelerde ortaya konulan egemen sistem karşısında reddiyeci duruşun tespit edilmesinden de anlaşılacağı üzere, Toplumsal Ekoloji’nin kapitalist ideolojiyi eleştirdiği açıktır. Dolayısıyla, onun ideolojik dinamikleri, kapitalist ideolojiden oldukça farklıdır.

Bookchin’in ifadesiyle, Toplumsal Ekoloji’nin ideolojisi (komünalizm), “eski sol ideolojilerin, -özellikle Marksizm’in ve anarşizmin- en iyi taraflarını bünyesinde toplar (2002a: 40). Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji’nin bakış açıları, kapitalizm ile karşıtlık içindedir. Toplumsal Ekoloji’nin ekonomik öngörülerini bağlamında, bu karşıtlıkların ortaya çıktığı önemli bir konu “doğa”ya bakışla ilgilidir. Toplumsal Ekoloji’de doğa, kapitalizmde –ve de çevre korumacılıkta- olduğu gibi bir “meta” değil, “yalnızca bizi ve biricikliğimizi ekolojik olarak meşru kılan” bir varlık olarak görülür (Bookchin, 1994: 513). Kaldı ki, metalaştırmanın bizzat kendisi eleştirilerek, sadece her şeyi birer değişim nesnesine indirgemenin ötesinde, insanların düşünce şeklini de değiştiren bir durum olarak değerlendirilir (Danek, 2004). Öte yandan, doğaya bakışa koşut olarak, ekolojinin çeşitlilik içinde birlik, kendiliğindenlik ve hiyerarşik olmayan ilişkiler ilkeleriyle tutarlılık taşıyan karşılıklılık, özörgütlenme, özgürlük ve öznellik (Bookchin, 1994: 513), Toplumsal Ekoloji’nin ekonomik öngörülerinin temelini oluşturur¹⁷⁴.

Toplumsal Ekoloji’nin ekonomik ideolojisini ortaya koymak bakımından, onun kapitalist ideolojiye yönelik eleştirilerini irdelemekte yarar vardır. Bookchin, kapitalizmi, nesnelerin daima karı artırmak için üretildiği, insan ilişkilerinin büyük

¹⁷³ Bookchin’in kuramının çıkış noktasında bu tür eleştiriler bulunmaktadır. O, “tahakküm ve büyüme hiyerarşik toplum ve kapitalist toplumun canevinde yatmaktadır. ... ‘Doğayı tahakküm altına alma’ nosyonu ortadan kaldırmak toplumu ‘düzene koyan’ bir sistem olarak hiyerarşinin ortadan kaldırılmasını gerektirir; ve kirlenmeye ve biyosferin basitleştirilmesine son vermek bugün bile insanlığın kurtarıcısı olarak reklamı yapılan aynı piyasa ekonomisinin ortadan kaldırılmasını gerektirir” demektedir (1996a: 10).

¹⁷⁴ Toplumsal Ekoloji’nin topluluk gelişmesi ile ilgili ayrıntılı içeriği için bkz. (Chodorkoff, 2004).

çoğunluğuyla iç içe geçmiş bir meta değişim sistemi olarak niteler. O'na göre kapitalizm, aynı zamanda büyük ölçüde “mutasyon”a uğrayabilen, girişimin rakiplerin aleyhine bir yolla büyümeyi başaramazsa ölmek zorunda kalacağı acımasız bir noktaya doğru sürekli ilerleyen bir sistemdir. Bu nedenle “büyüme” ve “sürekli değişim”, kapitalizmin varlığı için en önemli kurallardır (2002a: 32). Bunun anlamı, kapitalizmin sadece bir biçim içinde sürekli olarak kalmayacağı ve toplumsal kurumlarda daima dönüşümlere yol açacağıdır ki, bu dönüşümlerin en hızlı olduğu bir zaman diliminde yaşanmaktadır.

Bookchin'e göre, üretim ve değişim sorunları ile bürokratik mekanizma, akıl dışı işbölümü, küresel nitelikleri itibariyle, halihazırda göründüklerinden daha önemli görünürler. O'na göre “azıcık hayal gücüyle, bugünkü ‘küresel’ üretim ve dağıtım sisteminin basit bir yapıya kavuşturulduktan sonra bile herkese hayli yeterli bir yaşam standardı” sağlamak olanaklıdır. O, bu konuda, İkinci Dünya Savaşı'nda tamamen yıkılmış olan Almanya'nın aşağı yukarı beş yılda yeniden kurulmasını örnek göstererek, malların ve kaynakların küresel dağıtımını idare eden ulus-devlet yapısının ve bürokratik aygıtın ortadan kaldırılmasının, belki bu kadar sürmeyecek bir zamanda gerçekleştirilebileceğini vurgular (Bookchin, 1999a: 15). Bookchin'in ifadelerinden, kapitalist süreçte öne çıkarılan pek soruna (ekolojik sorunlar, yoksulluk, açlık, susuzluk gibi), gerçekte çözüm bulmak gibi bir amacın olmadığı ve Sürdürülebilir Gelişme'nin bu amacı meşrulaştıran bir işlev gördüğü sonucu çıkarılabilir.

Toplumsal Ekoloji'nin ekonomik öngörülerinin ideolojik niteliği, ekonomik alanla politik alanın iç içe geçmiş olmasına dayanır. Diğer deyişle, kapitalist ideolojinin -dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme'nin- tersine, ekonomik alanla politik alan farklı kategorilerin konusu değildir. Toplumsal Ekoloji'de temel ekonomik öngörü, “yaşamın maddi temellerini ‘herkesten yeteneğine göre herkese ihtiyacına göre’ ilkesine göre tedarik etmeyi amaç edinen, insani temeller ve dayanışma gibi değerleri esas kabul eden alternatif bir moral ekonomi”yi (Ata, 2002: 24) esas alır. Söz konusu moral ekonominin, bu boyutuyla marksist ideolojiden etkilendiği açıktır. Öte yandan, bu ekonominin “özgürlükçü bir toplum projesi” bağlamında, hiyerarşiyi ve onun sakıncalarını gidermek üzere “konfedere” bir modele bağlanması da onun anarşist ideolojiyle ilgili bir diğer yönüdür.

Marksist ve anarşist ideolojinin etkisi, Toplumsal Ekoloji'nin ekonomik politikalarında da hissedilmektedir. Bookchin'in, bugünkü modern endüstriyel yönetim tekniklerinden birini oluşturan "işyeri demokrasisi" veya "işçi sahipliği"ndeki girişimleri özel mülkiyete ve kapitalizme bir tehdit olarak görmemesi (Ata, 2002: 25) bu bağlamda değerlendirilebilir. O'nun bu yaklaşımından hareketle, bugün özellikle yönetim mantığında da bulunan "ekonomik demokrasi" ile yaşam araçlarına özgür olarak ulaşma ve maddi yokluktan kurtulmanın garantisini savunan demokrasi yöntemleri, "gerçek demokrasi"den daha çok, "yüzeysel ve göz boyayıcı" yöntemler olarak değerlendirilebilir. Nitekim O, "işçilerin kar paylaşımına ve 'toplam kalite' yöntemleriyle endüstriyel yönetime 'katılmaları'"nı, "kirli bir burjuva oyunu" olarak görmektedir (Ata, 2002: 25). Taylor'un halihazırda yönetişimin katılım söylemiyle ilgili olarak yaptığı yorum da (2002: 189) Bookchin'in yaklaşımını destekler niteliktedir:

"Katılımcı ... söylem konunun 'çerçevesi'ni öyle bir çizmektedir ki iktidarın çıkarlarına ters düşmeyecek ve özsel olarak 'muhafazakar' sayılan bir katılım anlayışını radikal ve köktenci olarak sunarak daha köktenci katılım nosyonlarının önünü kesmektedir."

Toplumsal Ekoloji'nin ekonomik söylemi, özgürlükçü bir toplum için kar arayışının sınırlandırılmasına ve giderek ortadan kaldırılmasına dayanır. Bu nedenler, her hangi bir ekonomik girişim, kar arayışını "dışarıdan sınırlandıracak" bir toplumsal yapı içerisinde var olmak zorundadır. Bu ekonomik girişim, sadece kendi işyerinin kar arayışını değil, ekonomik yaşamın tamamını genel olarak kontrol edecek bir toplumsal yaşamın içine gömülü olmak durumundadır (Ata, 2002: 25). Dikkat edilirse, Toplumsal Ekoloji'nin ekonomi politikaları, kapitalist ideolojideki "serbest ve özgür girişim" ve "bireycilik" ilkelerinin tersine, bir üst "sınırlandırıcı (Halk Meclisleri)" ile "toplumculuk" ilkelerine dayanmaktadır ki, bunlar, marksist söylemin de temel unsurlarındandır.

Öte yandan, ekonominin "yerelleştirilmesi" Toplumsal Ekoloji'nin ideolojisini ortaya koymak bakımından önemli bir konudur. Sürdürülebilir Gelişme'nin ortaya çıktığı tarihten bugüne dikkati çeken temel özelliklerinden birisi, "politikanın ekonomikleştirilmesi"dir. Toplumsal Ekoloji'de özgürlükçü yerel

yönetimcilik ise “ekonomiyi politize” etme ve onu “kamusal alan içinde eritme” amacı taşır. Diğer deyişle, ekonomiyi özel alandan, ekonomi politikalarının tüm topluluk tarafından formüle edildiği, yurttaşların yüz yüze ilişkiler yoluyla, bir biriyle çatışan ve mesleki olarak tanımlanan özel çıkarların üzerindeki genel bir çıkar oluşturmak amacıyla toplumsal alana getirir (Ata, 2002: 25). Bu durum, yönetişimin, karar alma süreçlerinde katılım adına bürokrasi, STÖ ve özel sektörden oluşturulan yapısından farklıdır. Çünkü, yönetişimin yaklaşımında görece kategorik bir toplumsal yapıya dayalı yöntem öngörülürken, özgürlükçü yerel yönetimcilikte bu kategorilerin kaldırılmasına dayalı bir yöntem öngörülmektedir. Bu bağlamda “ekonominin yerelleştirilmesi”, sadece ekonominin toplumsal olarak kontrol edilmesine engel oluşturacak mesleki farklılıkların giderilmesi değil, aynı zamanda yaşamın maddi gereçlerinin komünal bir dağıtıma olanak sağlaması anlamına gelir. Dolayısıyla ekonominin yerelleştirilmesi, “mülkiyet”in yerel yönetimlerin elinde olmasını ve ekonominin halk meclisindeki tüm yurttaşlar tarafından yönetilmesini önermektedir (Ata, 2002: 25). Görüldüğü gibi genel mantık bakımından marksist ideolojinin etkileri olmakla birlikte, Toplumsal Ekoloji’nin kendine özgü (mülkiyetin beledi olması, ekonominin halk tarafından yönetimi) ideolojik nitelikleri de bulunmaktadır.

4.2. Siyasal İdeoloji Bakımından Karşılaştırma

4.2.1. Çevre Korumacılık ve Ekolojik Düşünce

Siyasal ideoloji bakımından değerlendirmede kurum olarak “devlet” ve süreç olarak “demokrasi”yle ilgili tartışmalar önemli yer tutar. Çevre Korumacılığın egemen sistemin sınırları içinde hareket edişi, doğal olarak siyasal öngörülerine de yansır. Buna göre, ekolojik sorunların giderilmesinde “devlet” kurumunun varlığı veri alınır; demokratik süreçlerin işlemesi veri “devlet” olgusuyla olanaklı görülür. Bu bağlamda, yurttaşların demokratik hakları, talepleri ve tepkilerini geliştirmek temel amaçlar arasında yer alsa da bunların gündeme getirilmesi sürecinde, egemen sistemden kaynaklanan çok önemli kısıtlamaların ya göz ardı edilir ya da bu kısıtlamalara mantıklı gerekçeler aranır.

Ekolojik düşüncenin dayandığı mantığa göre ise egemen sistemin ekolojik sorunların temel kaynağı olduğu varsayımından hareketle, bir kurum olarak “devlet” reddedilir ve toplumların doğrudan siyasal sürece katılabileceği modeller ön plana çıkarılır. Bunun için de devletin kapsamlı bir eleştirisi yapılır ve –gerçek-demokrasinin işlemesi için genel olarak “özyönetim”e dayalı katılım modelleri öngörülür. Bu süreçte, vatandaşın temel hak ve hürriyetleri ile (doğrudan) demokrasi üzerinde -derecesi ne olursa olsun- hiçbir kısıtlamaya hoşgörüyüle bakılmaz.

4.2.2. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji

Sürdürülebilir Gelişme’nin siyasal öngörülere, devlet kurumunun ve egemen demokrasi uygulamalarının geçerliliği üzerine kuruludur. Sürdürülebilir Gelişme’nin gerek ortaya çıkış sürecinde¹⁷⁵, gerekse uygulanma sürecinde bu yaklaşım açıkça sezilir. Nitekim Sürdürülebilir Gelişme’nin, tarihsel süreçte devletin gücünü ve onun yurttaş üzerindeki taleplerini haklı çıkarmak için bir “meşrulaştırma aracı” olarak kullanıldığı görülmektedir. Gerçekten de kanun, düzen ve refahın yeniden dağılımı gibi klasik amaçların yanı sıra, son yıllarda halkın hayatı üzerinde devlet müdahalesini haklı çıkarmak amacıyla “gezegenimizin yaşamını sürdürmesi” gerekçesi sıklıkla kullanılmaktadır (Sachs, 2004: 63-64).

Sürdürülebilir Gelişme’nin devlet kurumuna bakışı, kapitalizmin “suret değişikliği”yle koşutluk içindedir¹⁷⁶. Bu bağlamda, devlet her durum ve koşulda desteklenmese bile inkar da edilmez. Nitekim, neo-liberalizmin devlet algılayışında¹⁷⁷ olduğu gibi devletin eleştirildiği her durum, sonuç olarak kapitalist süreçteki aksaklıklarda devletin rolüyle ilişkilidir: “Devlet, hükümet ve kamu kuruluşlarının toplumun iyiliğini maksimize etme çabaları yoktur. Politikacılar ve siyasi partiler oy, bürokratlar ise büro maksimizasyonu amacındadırlar. Büyüyen bürokrasi, ekonomide daha fazla kaynağı daha verimsiz kullanmaktadır” (Yıkılmaz, Tarihsiz: 58). Bu tür sebeplerden dolayı da “devlet küçültülmeli”dir. Dikkat edilirse,

¹⁷⁵ Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin ortaya çıktığı ve geliştiği bütün uluslararası toplantılarda devletler başrolü oynamışlardır. Bunun yanı sıra, Sürdürülebilir Gelişme’nin önemli planlarının, hükümetler eliyle yürütüldüğü (Mengi; Algan, 2003: 126) görülmektedir.

¹⁷⁶ Nitekim, Mengi (2004: 47) de kapitalist sistemin çeşitli dönemlere özgü olarak yeni biçimlere büründüğünü dile getirmektedir. Örneğin; Fordizm için ulus-devlet, ulusal ekonomi ve ulusal kültür gerekliken, post-fordizm için de yerel ve bölgesel birimler, yerel çeşitlilik, türdeş olmayan yapılar ve alt sistemler önemli görülmektedir. Nitekim yönetim (governance) olgusuna dayandırılan yeni yönetin anlayışı da bu aşamanın tamamlayıcısı olarak görülmektedir.

¹⁷⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Yıkılmaz, Tarihsiz: 58-60).

mevcut eleştiriler, devletin bir “olgu” olarak varlığıyla değil, bir “süreç” olarak işleyişiyle ilgilidir ki, bu da reformlarla düzeltilebilir bir durumdur.

Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim tasarımı (yönetişim), yukarıdaki anlayışın bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Başlangıçta refah devleti anlayışından vazgeçme sürecinde ortaya çıkan ve liberal toplumun bütünleşmesiyle ilgili sorunları doğuran koşullar, demokrasiyi tehdit eden bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bir yandan ulus-devletlerin ekonomiyi yönlendirme araçlarının azalması, öte yandan ulus-devlete ait kararların o topraklarda yaşayanlardan çok, ülke dışındaki aktörler tarafından belirlenmesiyle, temsili demokrasinin mantıksal dayanakları ortadan kalkmaya başlamıştır (Gökçe, 2003: 217). Yönetişimin, tam da bu nedenle, görünüşte toplumu sürekli olarak etkin kılma söylemiyle, ancak dolaylı olarak da kapitalizmin önünü tıkayan sorunları gidermek amacıyla ortaya çıktığı üzerinde yaygın bir inanç vardır¹⁷⁸.

Yukarıdaki savı destekleyen çeşitli örnekler verilebilir. Ancak, bunlar içinde özellikle Sürdürülebilir Gelişme’nin siyasal politikalarının, rejimi ne olursa olsun, her tür yapıdaki ülkeler için öngörülmesi ve bu konuda her hangi bir kısıtlamanın varlığına dikkat çekmemesi, en önemli delil olarak gösterilebilir. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme’nin demokrasi, katılım ve yönetimle ilgili politikalarının “dikdatörlük” rejimleri için bile öngörülüyor olması¹⁷⁹, bu politikaların gerçek amacının demokrasiden daha çok, egemen bir düşüncenin hayata geçirilmesi olduğunu düşündürmektedir. Benzer şekilde, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin refah durumundan kaynaklanan farklılıkların¹⁸⁰, Sürdürülebilir Gelişme

¹⁷⁸ King, liberalizmin yeni sağın ekonomik ve siyasal amaçlarının kaynağı olduğunu söylerken, muhafazakarlığın da liberal politikaların uygulanması sonucunda ortaya çıkacak sorunları gidermeyi amaçladığını vurgulamaktadır (Akdoğan, 2002: 84). Yönetişimin, liberal ve muhafazakar öngörülerden oluştuğu açık olduğuna göre yukarıdaki nitelikler, onun için de geçerlidir.

¹⁷⁹ Brundtland Raporu olarak da adlandırılan Ortak Geleceğimiz’de “... sürdürülebilir bir kalkınma yolu, kuramsal olarak, katı bir sosyal ortam içinde bile izlenebilir” ifadesi, yukarıdaki bağlamda yorumlanabilir. Öte yandan, ilgili hiçbir zirvede ülkelerin yönetim rejimleriyle ilgili önemli bir vurgunun yapılmamış olması, Sürdürülebilir Gelişme’nin bütün rejimler (demokratik yönetim, dikdatörlük ya da krallık yönetimi gibi) için öngörülen ortak bir reçete olduğunu ortaya koyar.

¹⁸⁰ Sürdürülebilir Gelişme’de demokratikleşmeyle ilgili politikalar, refah farklılığı gözetilmeksizin, her ülke için –ancak, dolaylı olarak gelişmekte olan ülkeler kastedilerek- ortak öngörüler biçiminde sunulmaktadır. Oysa, gelişmeyle demokrasi arasında karşılıklı bağımlılık olduğu bilinmektedir (Touraine, 2000: 233). Buna göre, Sürdürülebilir Gelişme politikalarında benimsenmiş olanın tersine, refah düzeyinden kaynaklanan sorunlara yönelik farklı politikaların benimsenmesi, daha mantıklı bir yöntem olarak kabul edilebilir.

politikalarında niteliksel olarak ele alınmaması da yukarıdaki amacı destekler görünmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin kapitalist ideolojideki "araçsal rolü", demokrasi anlayışındaki değişmelerde ve uygulamalarda da görülür. Kapitalizmin yukarıda değinilen dönüşümüne koşut olarak, hem demokratikleşme, hem de yönetim ve örgütlenme anlayışlarında katılımcı-çoğulcu demokrasiye ve yerinden yönetime (ademi merkeziyetçiliğe) doğru bir eğilim başlamıştır¹⁸¹.

Demokratikleşme alanında "gelişme" olarak sunulan şeylerin altında, devletin daha az baskıcı olurken, daha çok ilerleme kaygısına düşmesi, siyasal amaçları değil, ekonomik amaçları ön plana çıkarması, toplumsal baskıları polisten çok, dış yatırımlarla azaltmayı düşünmesi gibi görece yeni eğilimler yatmaktadır (Giddens, 2000a: 162). Özellikle son eğilim, günümüzde demokrasi söylemine bağlanan toplumsal ve siyasal koşulların doğru olarak irdelenmesi bakımından önemlidir. Çünkü, son yıllarda dünyada dikkati çeken gelişmelerden birisi toplumsal muhalefet hareketlerinin azalması ve buna bağlı olarak, siyasal düzlemde oluşan tekdüzeliktir. Öte yandan, böyle bir konjoktürde çeşitli ülkelerde devlet ya da hükümet değişiklikleri yapılmakta ve bu girişimler, "Turuncu Devrim", "Kadife Devrim" gibi adlar altında, demokrasi referansı ile sunulmaktadır. Toplumsal hareketlerin cılızlaştığı bir dönemde ve üstelik yakın zamana değin demokrasi kültürü ve alışkanlığı olmayan belirli coğrafyalarda bu tür değişikliklerin, "demokratik bir halk hareketi"nin sonucuymuş gibi değerlendirilmesi, ironik olduğu kadar inandırıcılıktan da uzaktır¹⁸².

¹⁸¹ Giddens, küreselleşen bir toplumsal düzende liberal demokrasinin kusurlarının, demokratikleşmenin daha radikal biçimlerini geliştirme ihtiyacını öne çıkardığını vurgulayarak, bu ihtiyacı "diyalojik demokrasi" olarak ifade etmektedir. Diyalojik demokrasi, tartışmalı konuların yerleşik iktidar biçimlerinden çok, diyalog aracılığıyla çözülebileceğini ya da en azından ele alınamadığı kamusal alan yaratmanın yolu olarak görmektedir (2002: 22). Görüldüğü gibi diyalojik demokrasi ile yönetim, yöntem ve uygulama bakımından hemen hemen aynı şeyleri ifade etmektedir.

¹⁸² Özellikle 2004'ün sonu ve 2005'in başlarında Gürcistan, Ukrayna ve Kırgızistan'daki yönetim değişikliği hareketlerinden sonra, bu tür hareketler daha çok sorgulanmaya başlamıştır. Bu sorgulamalar sonucunda bu tür hareketleri ABD ve Batı Avrupa'nın desteklediği, hiçbir yasaya dayalı olmayan ve "Turuncu Devrim", "Kadife Devrim" adlarıyla meşrulaştırılmaya çalışılan bir "darbe ve komplo" olduğu üzerinde yaygın bir görüş oluşmuştur. Öte yandan, bu tür yönetim değişiklikleri, kapitalizmin yayılmasıyla ilgili görülmekte ve bunların, eski SSCB bünyesindeki bütün ülkeler ile orta ve doğu Avrupa ülkelerinde süreceği öngörülmektedir. Bu değişikliklerin kapitalizmle ilişkisi konusunda, söz konusu hareketlerin olduğu coğrafyalarda dünyaca ünlü para spekülörü Soros'un ve O'nun desteklediği "Açık Toplum Enstitüsü"nü adının geçmesi, en önemli delil olarak gösterilmektedir.

Diğer yandan, özellikle gelişmiş ülkeler içinde geçerli olmak üzere, tüm dünyada siyasal alışkanlıklar da ve kültürdeki değişimler dikkat çekici özellikler göstermektedir. Devrimci olsun ya da olmasın, siyasal eylemler umut kaynağı olmaktan çıkmakta, umutlar ekonomik başarılarla bağlanmaktadır. Kimileri toplum dışına yerleşmeyi tercih ederken, kimileri de oradan kurtulma umudunu kaybetmektedir. Bu bağlamda, yalnızlığa, yoksulluğu, şiddete ya da suça doğru eğilimler yoğunlaşmaktadır. Politika, halk isteklerini dile getiremeyecek bir hale gelmekte ve gelişmiş ülkelerde bile gençlik hareketlerine, medya bildirilerine, tüketim karşıtlığına dayalı gösteriler yok olmaktadır. Buna karşılık, devletin ve onun sayesinde uluslar arası ekonominin, herkesin yaşamı üzerindeki etkisi gittikçe artmaktadır (Giddens, 2000a: 162). Kısaca, kapitalizmin yeni biçimiyle, depolitizasyona ve ekonomik bakışa dayalı postmodern bir toplum yapısı kurulmaktadır¹⁸³. Bu kurma sürecinde, yönetimle kavramsallaştırılan “yeni ve çok ortaklı yönetim anlayışı”nın, dolayısıyla da Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin önemli rol oynadığı söylenebilir.

Temsili demokrasinin krizde olduğu, halkın seçim süreçlerine katılımdan uzaklaştığı gibi gerekçelere dayalı olarak, yönetim kapsamında önerilen “katılım” düşüncesinde ve bunun uygulanmasında da kapitalizmin etkilerini görmek mümkündür. Bu konuda öncelikle Dünya Bankası tarafından “katılım”ın önemine yapılan vurgu önemli bir gösterge sayılmaktadır¹⁸⁴. Bu konuda dikkat çekilen bir başka nokta ise son yıllarda ekonomik kaygıların ağırlığıyla teknik elemanların hayatın hemen her aşamasında etkili olmaları ve insanların kendilerini yakından ilgilendiren konularda bile söz sahibi olamamalarıyla ilgilidir (Öztürk, 1997: 55-57). Demokrasi ve teknokrasi arasındaki bu gerilimi hafifletmek ve demokratik kurumlara işlerlik kazandırmak için katılım olgusuna önem verilmektedir. Öte yandan, katılımcılığın artırılması ve hızlandırılması için sivil toplum örgütlerine önem

¹⁸³ Kapitalizmin girdiği bu süreçte yapılan tartışmalar genel olarak; modernite üzerine “modernite-postmodernite” ve Kantian liberalizm üzerine “liberalizm-toplulukçuluk” olarak biçimlenmiştir. Bu konudaki son tartışma ise radikal demokrasiyle ilgili olarak, “sorgulayıcı demokrasi-agnostik demokrasi” olarak biçimlenmiştir. Yönetimle öngörülen demokrasi ve yönetim anlayışının, sorgulayıcı demokrasiden izler taşınmakla birlikte, daha çok agnostik demokrasinin özelliklerini yansıttığı söylenebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Keyman, 1998: 191-222).

¹⁸⁴ Dünya Bankası Başkanı, 1998’deki yıllık toplantıda, “katılım –son çalışmalarımızdan bildiğimiz gibi yalnızca kalkınmanın verimliliğini artırma aracı değil- uzun vadeli sürdürülebilirlik ve dirayetin anahtarı olması nedeniyle önemlidir” (Francis, 2002: 109) diyerek, katılımın, kurumun merkezi bir olgusu olduğunu vurgulamaktadır.

verilmektedir ki, bu örgütlerin önemli kısmının sermaye çevrelerinden ciddi destekler gördüğüne daha önce değinilmişti.

Katılımcılık olgusunun hayata geçirilmesi sırasında da kapitalizme koşut nitelikler taşıdığı söylenebilir. Katılım sürecinde sıradan yurttaştan daha çok, sivil toplum örgütlerinin ve onlarla işbirliği yapan yurttaşların etkin olması, temsili demokrasidekinden de derin bir krizin nedeni sayılmaktadır. Bu tür bir katılımcılık, temsili demokraside görece varolan müdahale olanaklarını da yok ettiğinden, “anti-demokratik” bir uygulama olarak ve sermaye çevreleriyle ilgili görülmektedir¹⁸⁵ (Güler, 2004). Bunun yanı sıra, bazı uygulama örneklerinden hareketle, katılımın bir “dayatma”cı bir niteliği olduğu da vurgulanmaktadır¹⁸⁶. Özetle; katılımcılık, kapitalizmin girdiği yeni aşamada, egemen sistemin çıkarlarına ters düşmeyecek ve özsel olarak “muhafazakar” sayılabilecek bir söyleme sahiptir. Üstelik, yukarıda da vurgulandığı gibi yönetim çerçevesinde katılım, “radikal ve köktenci bir anlayış” biçiminde sunulurken, gerçekten köktenci katılım düşüncelerinin/taleplerinin önünü kesen bir işlev görmektedir (Taylor, 2002: 189).

Katılımcılık olgusuna bakış, Sürdürülebilir Gelişme’de “insan”, “özgürlük ve eşitlik” konularına bakışla da ilgilidir. Daha önce değinildiği gibi Sürdürülebilir Gelişme, insan merkezli bir düşünceye dayanır. İnsan merkezcilikle, doğayı “meta” olarak değerlendiren egemen düşünce, dolayısıyla kapitalist düşünce arasında ise önemli koşutluklar olduğu bilinmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme’deki özgürlük anlayışı, “liberal özgürlük” düşüncesine dayalıdır. Yönetişim, “ekonomik liberalizm” bağlamında bir özgürlükle tam olarak örtüşürken, “siyasal liberalizm” konusunda farklılıklar¹⁸⁷ taşır. “İnsanları

¹⁸⁵ Kentliye, özellikle büyük ölçekli projeler hakkında bilgi vermek, onların önce ilgisini çekmek ve sonra projelerin her safhasında aktif katılımlarını sağlamayı amaçlayan yöntem olan “proje demokrasisi” (Göymen, 2000: 10), katılımcılığın önemli bir aracı olarak görülür. Proje demokrasisi uygulamalarında katılımın belli bir zaman diliminden sonra güçlü bir denetim ve patronaj ilişkilerine eğilim gösterdiği gözlenmiştir (Mosse, 2002: 55).

¹⁸⁶ Örneğin; Güney Hindistan’da uygulanan katılımcı bir proje ile 17 köylü kadına süt ineği alması için bankadan kredi verilmiştir. Proje sonunda katılımcıların % 90’ı, paraları süt ineği almak için değil de başka amaçlar için kullanmışlardır. Bu davranışlarının gerekçesi sorulduğunda, kadınlar önemli bir noktaya işaret etmişlerdir: “Sizler bize süt ineği isteyip istemediğimizi bile sormadınız ki!” (Hildyard ve diğ., 2002: 94).

¹⁸⁷ Bugün yararlanmakta olduğumuz siyasal özgürlük, liberalizm özgürlüğüdür. Ancak, bu özgürlük düşüncesi, halk iktidarı kavramından gelmemekte, eşit iktidar düşüncesine dayanmaktadır. Dolayısıyla, bugünkü özgürlük kavrayışı, Antik Yunan geleneğindeki kavrayıştan farklıdır (Sartori, 1993: 333-334).

özgür bıraktığınız zaman, farklı yeteneklere, fırsatlara ve ahlaki standartlara sahip olmalarından dolayı, eşitsiz bir toplum ortaya çıkacaktır” (Türköne, 2003: 199) kaygısına dayalı olarak, “her bireyin özgürlüğü, başkasının başladığı yerde biter” (Keser, 2003: 42) biçiminde formüle edilen siyasal liberalizm özgürlüğü, yönetişimde kısmen farklı değerlendirilmektedir. Yönetişimde, siyasal liberalizmde eşitsizliğe yol açacağı öngörülen niteliksel farklılıklar, -bireysel anlamda olmasa da- toplumsal anlamda bir değer olarak algılanmakta, bu tür çeşitliliklerin demokrasi kültürünü zenginleştireceği vurgulanarak, meşru görülmektedir. Öte yandan, liberal özgürlüğün çıkış noktasından hareketle, her türlü niteliksel ve niceliksel farklılığa rağmen, toplumda herkes “eşit” kabul edilir. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme’de liberal özgürlüğe dayalı ve herkesi eşit kabul eden bir siyasal görüş söz konusudur.

Sürdürülebilir Gelişme’nin siyasal ideolojini yansıtan bir diğer alan da yönetim süreçlerinde “yerinden yönetim”in odak haline getirilmesidir. Küreselleşme politikalarının hayata geçirilmesine yönelik yapılandırmada, işlevlerin yönetim kademeleri arasındaki dağıtımı ve kademeler arası ilişkilerin yeniden belirlenmesi önem taşımaktadır. Ulus-devletlerin ekonomik aktörler olarak etkinliklerinin göreceli olarak azalmasına karşılık, yerel potansiyellerin kazandığı önem, ulusal hükümetleri, ekonomik yarışabilirliği ulus-altı iyileştirmeler yoluyla artırmaya dönük politika araçları ve kurumsal yapılanmalar geliştirmeye yöneltmektedir. Bu amaçla “belediye” kurumu, yerinden yönetim olgusunun en önemli aracı olarak görülmektedir. Yerel yönetimin rolü, hizmet sağlama görevinin ötesinde, pazar faaliyetlerini de içerecek ve yerel birimin geliştirilmesini sağlayacak biçimde belirlenmektedir. Böylece yerel yönetimlerin, merkezi devletin bir uzantısı ve devlet girişimlerinin bir uygulayıcısı olmaktan çok, bağımsız siyasal aktörler gibi davranabilmesi hedeflenmektedir (Mutlu, 2005). Nitekim, Batı’daki yönetim sisteminin böyle ekonomik çıkışlı bir anlayışa göre yapılanmaya başladığı görülmektedir. Söz konusu öngörüler ve uygulamalara bağlı olarak, siyaset-piyasa ilişkisini vurgulayan ve kamu-özel sektör ilişkisine dayanan “girişimci yerel yönetim” konusunda yeni bir ekonomi-politik gündeme gelmektedir (Sökmen, 2002: 598).

Sürdürülebilir Gelişme’de öngörülen yerinden yönetim olgusunun, ortaçağdaki siyasi otoriteler ve diğer işlevsel özel yönetim biçimlerini (dinsel topluluklar ve loncalar gibi) anımsattığı vurgulanmaktadır. Dolayısıyla, yönetişim sürecinin, özellikle Avrupa’nın sosyal ve politik tarihi perspektifinde düşünüldüğünde, “ulus-devlet öncesi bir feodal federalizme dönüş eğilimi” gösterdiği ileri sürülmektedir (Merih, 2004). Buna göre, Sürdürülebilir Gelişme’de yerinden yönetim konusundaki temel düşüncenin “devletin müdahale olanağının olabildiğince azaltıldığı yerel yönetim yapıları oluşturmak ve bunu olabildiğince federal örgütlenmeler yoluyla gerçekleştirmek” olduğu söylenebilir. Diğer deyişle, yönetişim sürecinde ön plana çıkarılan federalizm, Sürdürülebilir Gelişme’nin temel yönetsel örgütlenme modelini oluşturmaktadır.

Toplumsal Ekoloji’de devlet, hiyerarşik ve baskıcı bir kurum olarak kabul edildiğinden dolayı reddedilir. Bu bağlamda, hangi biçimde olursa olsun, devletin varlığını ve meşruluğunu savunan her türlü görüşten ayrılır. Toplumsal Ekoloji’nin bu farklılığı, kendisi gibi radikal akımlar arasında gösterilen kimi yaklaşımların öne sürdüğü “sınıfsız ve eşitlikçi bir toplumda eşgüdümü ve idareyi sağlayacak asgari bir devlet” görüşünün yanı sıra, Sürdürülebilir Gelişme’de öne sürülen “çok ortaklı ve devletin asgariliğine dayalı” görüşler için de geçerlidir.

Toplumsal Ekoloji’de “devlet” çözümlemesi, yönetişim sürecinde iktidarın kullanım biçimiyle yakından ilgilidir. Diğer deyişle, yönetişimle öngörülen “çok ortaklı yönetim” yaklaşımı, özünde siyasal gerçekliği olmayan bir öngörüdür. Çünkü;

“Halkın elinde tutmadığı güç, devlete verilmiş demektir. Bunun terside doğrudur; ... Gücün olduğu yerde kurumsal bir boşluğun olması mümkün değildir. Güç ya halkın eline ya da devletin eline verilir. İki tarafın gücü ‘paylaştığı’ durumlar, geçici ve son derece istikrarsız dönemlerdir. Toplumun ve toplumun kaderinin denetimi, eninde sonunda ya halkın ve toplumun tabanını oluşturan insan topluluklarının eline ya da zirvede yer alan profesyonel devlet idarecilerinin eline geçecektir” (Bookchin, 1999b: 356).

Yukarıdaki ifadelerden, yönetişimin öngördüğü yönetim modelinin uzun dönemde hiyerarşik bir yapıya kavuşacağı sonucu çıkarılabilir. Bunun için önerilen

“piramitsel yapının parçalanması”, “dikey hiyerarşiden yatay bir eko-topluluğa geçiş”, “güç ve tahakküm sorunlarının ortadan kaldırılıp, yerlerine katılımın getirilmesi” gibi alternatifler, her ne kadar yönetişimin öngörülerıyla koşut gibi görünse de aslında niteliksel farklara sahiptirler.

Sürdürülebilir Gelişme’nin neo-liberal politikalara koşut olarak açık “katılımcılık” modelini önerdiği ve bu model ile gündelik yaşamdaki katılım beklentileri arasında farklılıklar olduğuna yukarıda kısmen değinilmişti. İşte, katılım olgusu üzerinde görünüşteki koşutluk, yönetimdeki katılım ile gündelik katılım beklentisi arasındaki farkla benzerlik gösterir. Şayet, gündelik katılım, yurttaşların istek ve görüşlerini, aracısız ve kısıtsız yönetim sürecine yansıtarak, onu etkilemek biçimi olarak algılanırsa, Toplumsal Ekoloji’nin tam da böyle bir katılımı öngördüğü söylenebilir. Diğer deyişle, Toplumsal Ekoloji’deki katılım olgusu, “özyönetim” düşüncesine dayalı olduğundan, egemen, dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme’deki katılım anlayışından farklılaşır. Çünkü, “bütün insanların ‘kendi’ bütün işlerini, doğrudan ve bütün düzeylerde ‘kendi’ ellerine almalarına olanak verecek bir toplumsal yapılaşma sistemi” olarak özyönetim (Cangızbay, 2003: 155), kapitalizmin öngördüğü ekonomik ve özgürlük görüşlerinden farklı bir içeriğe sahiptir. Dolayısıyla, katılım algılayışı da farklıdır.

Toplumsal Ekoloji’de insan, “değer” olgusunun kaynağı olarak görülür ve bu durum, insanın doğadaki yerini tespit etmek bakımından önemlidir. Ancak, insanı değer kaynağı olarak görmek, insan merkezlikten farklıdır. Sürdürülebilir Gelişme’nin insan merkezci anlayışına karşılık, hiyerarşik bir yapılanmayı ifade eden “merkezcilik”, Toplumsal Ekoloji’de reddedilen bir durumdur. Dolayısıyla, insana bakış konusunda da farklılıklar olduğu söylenebilir.

“Özgürlük” olgusu ise Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekoloji’nin siyasal görüşleri arasındaki farkı ortaya koyan temel noktalardan birisidir. Yönetişimle birlikte, kısmen farklı yaklaşımlar geliştirilmiş olmakla birlikte, genel olarak Sürdürülebilir Gelişme’nin liberal özgürlük anlayışı, Toplumsal Ekoloji’nin özgürlük anlayışı karşısında “sınırlı” bir niteliğe sahip görünür. Toplumsal Ekoloji’de özgürlük kavrayışı, Antik Yunan’daki özgürlük anlayışına dayanır. Anarşizmde “bireyin gelişiminin dıştan gelen bir baskı ile engellenmemesi” (Keser,

2003: 42) olarak tanımlanan özgürlük kavrayışının, Toplumsal Ekoloji'deki özgürlük anlayışıyla koşut olduğu söylenebilir. Sürdürülebilir Gelişme'de özgürlüğün, “diğer insanlar”a ve “devlet”e karşı korunması söz konusu iken, Toplumsal Ekoloji'de özgürlük, “diğer insanlar” ve “devlet”in yanı sıra, aklın ve bilimin araçsal kullanımında, teknik, din ve mit gibi öğelerden de korunmalıdır. Buna göre, Toplumsal Ekoloji'nin özgürlük kavrayışı, Sürdürülebilir Gelişme'ye göre daha geniş içerikli görünmektedir.

Özgürlük kavrayışına koşut olarak, Toplumsal Ekoloji'nin “eşitlik” kavrayışı da geniş bir kapsama sahiptir. Liberal özgürlükte olduğunun tersine, Toplumsal Ekoloji'de toplumdaki farklılıklar görmezden gelinmez. Bireyler arasındaki eşitsizlikler, Toplumsal Ekoloji'nin eşitlik anlayışında temel veridir. Ancak, Toplumsal Ekoloji'nin bu tespiti, hiyerarşik bir eşitlik anlayışına sahip olduğu anlamına gelmez. Tersine, soyut bir “eşitlik” söylemiyle bireyler arası farkları görmezden gelen bir anlayışın yerine, bireyler arası farklılığı bir “gerçek (realite)” olarak algılayan ve bu gerçeği kabul eden bir eşitlik anlayışı yerleştirilir. Diğer deyişle, toplumsal Ekoloji'nin eşitlik anlayışı, “eşitsizlerin eşitliği”ne dayanır.

Toplumsal Ekoloji'de ideolojik olarak “yerinden yönetim” olgusu da Sürdürülebilir Gelişme'den farklı algılanır. Bookchin, kapitalist bir sistem içinde, yerinden yönetimin ideal amaçlarına ulaşamayacağı konusunda şöyle der (1994: 57):

“Kocaman bir banliyöden pek farklı olmayan bir ‘adem-i merkeziyetçi’ toplum kurulabilir kolaylıkla. Ama gene aynı bürokratlarca yönetilir, yiyecekleri aynı tarımsal endüstri işletmelerinden ... gelir, aynı polislerce denetlenir, aynı şirket yöneticileri tarafından birleştirilir, aynı otoyollarla birbirine bağlanır ve mevcut merkezileşmiş toplumu yöneten aynı medya tarafından uyuşturulur”.

Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji'de yerinden yönetim anlayışı, farklı bir felsefeye dayanmak durumundadır. Bu felsefe, her kişinin, hayatın her alanında karar süreçlerine özgürce katıldığı ve maddi hayatın tüm araçlarının komünal mülkiyetle işletildiği, üretildiği ve ihtiyaca göre paylaşıldığı bir yerinden yönetimciliktir (Bookchin, 1994: 57). Bu yaklaşım, kapitalist sürecin işleyiş aşamasında karşılaşılan bir aksaklığı yönelik ve “suret değişikliği”ne dayalı bir strateji (yönetişim gibi)

olmaktan daha çok, topyekün kapitalizm eleştirisine dayalı, özgün bir model olarak değerlendirilebilir.

Yukarıdaki felsefeye dayalı olarak, yerinden yönetim sürecinde öngörülen temel örgüt birimi belediyedir. Belediyeler, Sürdürülebilir Gelişme'deki ekonomik süreçlerde önemli rol oynayan ve bu rolü meşrulaştıran katılım mekanizmalarının öznesi olmanın dışında ve ötesinde anlamlar taşımaktadır. Toplumsal Ekoloji'de belediyeçilik, bireylerin politik arenası, kişisel arkadaşlık samimiyetinin ve aile mahremiyetinin ötesine geçerek, aktif bir yurttaş olmanın, şahsi bir varlık olmaktan, halka ait bir varlığa dönüşmenin alanı (Bookchin, 2004) olarak görülür. Diğer deyişle genel olarak hem “demokrasinin okulu”, hem de “ yerel düzeyde hizmetlerin en etkin ve verimli gerçekleştirildiği kurum” olan belediye, Sürdürülebilir Gelişme'deki daha çok “hizmet” boyutuyla ön planda iken, Toplumsal Ekoloji'de “demokrasi ve özgürlük” boyutuyla ön plandadır.

Toplumsal Ekoloji'de yerinden yönetime dayalı bölgesel örgütlenme modeli de Sürdürülebilir Gelişme'dekinden farklıdır. Federatif örgütlenme, hem yönetimdeki, hem de sosyalizm ve anarşizmdeki temel örgütlenme modelidir. Buna karşılık, Toplumsal Ekoloji, “konfederalizm”i savunur. Bookchin'e göre konfederalizm, devletçi idare biçimlerine, merkezileşmeye ve bürokrasiye ve iktidarın seçkinler elinde profesyonelleşmesine karşı, federalizme göre daha etkili bir yoldur. Çünkü, federalizm, aslında politika üretmenin bütün gerekliliklerini yurttaşların hemen hiç katılımı olmadan, “federal” bir devlet üzerinden gerçekleştiren, uygulamada eşgüdümeye dayalı ulus-devletler toplamını ifade eden modeldir (1999: 17). Bookchin'in federalizme karşı oluşu, sadece kuramsal bir eleştiri değildir. Bu konuda halihazırdaki uygulamalara bakışı, yönetişimin öngördüğü bölgesel yönetim modelinin eleştirisi niteliğindedir (1999:17):

“...Federalizm, Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa Topluluğu (Avrupa Birliği), Bağımsız Devletler Topluluğu gibi örneklerden de görüleceği gibi merkezi devletin daha da merkezileştirilmeleri anlamına gelebilir. Kıtalar üzerine yayılan bu devasa süper-devletler halkın ulus-devlet mekanizması üzerindeki denetim haklarını da elinden alır.”

Konfederalizmle, merkezi devletin yanı sıra bütün hiyerarşik yönetim yapılarının parçalara ayrılması ve olabildiğince komünlere/komünler arası işbirliğine dayalı bir yönetim öngörülür. Bu model, yönetişimde çok ortaklı ve katılımcılığa dayalı yönetim modelinden özellikle “hiyerarşiyi reddetmesi ve yatay ilişki ağıları”nı içermesi nedeniyle farklılık taşır.

4.3. Toplumsal ve Kültürel İdeoloji Bakımından Karşılaştırma

4.3.1. Çevre Korumacılık ve Ekolojik Düşünce

Çevre korumacılıkta genel toplum ve kültür anlayışı, moderniteyle koşutluk içindedir. 17. yüzyıldan itibaren, organik toplum yapısından kopuşla, ortaya çıkan insan merkezcilik, bireycilik, teknokratik ve bürokratikliğe dayalı toplum yapısı, bazı eleştirilerle karşı karşıya kalsa da genel olarak çevre korumacılıkta da geçerlidir. Modernitedeki mekanik örgütlenmeye dayalı toplum yapısı konusunda, çevre korumacılığın eleştirel yaklaşımı, yapısal nitelikli değil, işlevsel niteliklidir. Buna göre, moderniteye dayalı değerler, insanların öngörüsüz ve düşüncesiz yönetimlerinden dolayı bir takım ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu nedenle çevre korumacılıkta, modern toplum anlayışı ve kültürünü reddetmek değil, bunların hayata geçirilmesindeki aksaklıkları gidermek esastır. Nitekim, postmodernite de bir anlamda modernitenin bu sorunsal boyutuyla ilgili görüşler içerir.

Ekolojik Düşünce’de ise genel olarak organik toplum yapısı savunulur. Bazı ekolojik akımlarda doğrudan organik (ilkel) toplum yapılarına dönüş savunulurken, bazılarında ise bu toplumlara dönmek değil, ancak bu toplumların bazı özelliklerinin günümüze uyarlanarak yaşatılması öngörülür. Bu bağlamda, rekabetin değil işbirliğinin, doğrudan demokrasinin, uzlaşmanın ve dayanışmanın esas alındığı kültürel öngörüler dikkati çeker.

4.3.2. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji

Sürdürülebilir Gelişme’nin, yalın bir kavram olarak her hangi bir anlam taşımadığı, ancak sosyal ve politik bakımdan tanımlandığında bir şeyler ifade ettiği açıktır. Daha önce vurgulandığı üzere, Sürdürülebilir Gelişme’nin küreselleşme konusunda açıkça eleştirel bir yaklaşım içinde olmadığı, tersine, uygulamalar için

küreselleşme politikalarının özellikle bazılarına ihtiyaç olduğunu savunduğu bilinmektedir. Bu bağlamda, küreselleşmenin toplumsal nitelikli bazı politikaları, aynı zaman da Sürdürülebilir Gelişme'nin de politikaları olarak okunabilir. Sürdürülebilir Gelişme'nin toplumsal ideolojisi üzerinde küreselleşme önemli bir belirleyicidir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin toplumsal görüşünü belirleyen temel düşüncenin “modernite” olduğu söylenebilir. Diğer deyişle, söz konusu kavramın arka planında modernist bir toplum/insan kavrayışı ile pozitivist-determinist bir tarih anlayışı vardır (Göksu, 1995: 11). Dolayısıyla, yönetişimin öngördüğü toplumsal yapının temel dinamikleri de modernitenin ideolojik yaklaşımından¹⁸⁸ soyutlanamaz. Nitekim, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yönetişimi hayata geçirme ve geliştirme çabaları ile modernite ideolojisi arasında çok önemli koşutluklar söz konusudur¹⁸⁹.

Ulusların varmış oldukları modernleşme safhalarının, Sosyal Darwinizm'e dayalı bir siyasal gelişme sınıflandırmasına tabii tutuldukları bilinmektedir¹⁹⁰. Sosyal

¹⁸⁸ Modernitenin ideolojik yaklaşımı özetle şöyledir (Köker, 1992: 152): 1) Modernite kuramı, Batı toplumsal-siyasal örgütlenme biçimini, tüm dünyanın kaçınılmaz olarak erişeceği/erişmesi gereken bir ideal toplum olarak kurgulamaktadır. Bu kurgu, Batı'daki egemen yapının ideallliğini vurgularken, aslında, kurumsallaşmış hegemonya tarzıyla bu kurumsallaşmaya tarihsel gelişim süreci içinde meşruluk zemini oluşturmuş bulunan değerler arasında bir denklik görmektedir. 2) Batılı olmayan toplumlarda, bu idealleştirilmiş standartlara uymayan kurumsallaşmalara da sözü edilen değerlerin gerçeklik kazanabileceği bir “toplumsal-ekonomik çerçeve”nin oluşmadığı gerekçesiyle olumlu yaklaşılır. Dahası, ekonomik ve kültürel gelişmenin henüz demokratik olmayan (hatta demokrasi karşıtı) pratiklerin haklılaştırılma kaygısı mevcuttur. Bu bağlamda, batılı olmayan toplumlar, demokrasinin toplumsal ön koşullarını gerçekleştirinceye kadar demokrasiden vazgeçmek durumundadırlar. Endonezya'nın küresel ekonomiyle entegrasyona geçmesi ve hızla büyümesi, diktatörlük rejimi altında olmuştur. Sharto'nun diktatörlüğünde, son 30 yıldır Endonezya ve Doğu Timur'da kanlı olayların ve ölümlerin yaşanması karşısında, IMF'nin tavrının ne olduğu sorulduğunda, zamanın IMF Başkanı Fischer'in verdiği cevap, modernitenin ideolojik yaklaşımını ortaya koyar niteliktedir: “IMF ülkelerin (sadece) ekonomilerini konuşur...” (Pilger, 2003: 55-56). Modernitenin bu yönü ile “Sürdürülebilir Gelişme'nin diktatörlük rejiminde bile geçerli olabileceği” görüşü koşuttur.

¹⁸⁹ Geçmişte demokratikleşme ve modernite arasında kurulan bağın, hem Batı'da, hem de Batılı olmayan toplumlarda egemen sistemin kurumlarını meşrulaştırmak için kullanılması gibi günümüzde de yönetişimin –gelişmenin, yolsuzlukları önlemenin, daha çok katılımı sağlamanın ve dolayısıyla, yine demokrasinin-, özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşama geçirilmesi konusunda benzer ilişkilerin kurulduğu yaygın olarak gözlenmektedir. 1980'li yıllardan itibaren dünyada 90 kadar ülkede, kuzey ülkelerinin başını çektiği kurumlar aracılığıyla “yapısal düzenleme/uyarlama politikaları”nın uygulanmasıyla, gelişmekte olan ülkelerin devlet politikalarının en ince ayrıntısına kadar kontrol edilmesi, söz konusu ilişkilere bir örnek oluşturur. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Pilger, 2003).

¹⁹⁰ Sosyal Darwinizm, kaynağını Darwin'in evrim teorisinden almaktadır. Evrim teorisine dayanarak, “insan yeteneğindeki ve organizasyonundaki büyük farklılıkların, ırklar arasındaki biyolojik farklılıkların eseri olduğu” varsayımına dayanan Sosyal Darwinizm, ırkların hiyerarşik olarak dizildikleri –sözde- skalanın başına Avrupa türünü koymaktadır (Mazrui, 1991: 68-69). Bu bağlamda Sosyal Darwinizm, Darwinizm'deki biyolojik açıklamalara dayalı, ancak onu aşan siyasal-ideolojik bir söyleme sahiptir.

Darvinizm'e göre, belirli bir gelişme çizgisi takip edildiğinde daha teferruatlı ve etkili bir teşkilatlanma gerçekleştirilebilir (Mazrui, 1991: 67) ki, bu varsayımının modernite ile neredeyse örtüştüğü açıktır. Öte yandan, Sosyal Darvinizm'in kökünün Darwin'in evrim teorisine dayandığından hareketle, modernitenin, dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme'deki toplumsal tasarımın, Darwinist evrim düşüncesinin¹⁹¹ etkisini taşıdığı söylenebilir. Bunun yanı sıra, Comte'un "pozitivizm"¹⁹² ile Bentham ve Mill'in "yararcılık"ının¹⁹³ da modernitenin nüvesinde yer alan düşünceler olduğu unutulmamalıdır.

Sürdürülebilir Gelişme'deki toplum tasarımı, aynı zamanda "mekanik anlayış"a dayalıdır. Buna göre, toplumsal yaşamın yapısını, davranış şekillerini ve değişimini mekanik kanunlarla ve verilerle açıklamak imkanı vardır. Bu bağlamda, toplumdaki sorunların analizi yapıldıktan sonra bunlara yönelik çözümler kolayca üretilebilir. Küreselleşme sürecinde ortaya atılan ve Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde de önemli bir yere sahip olan "risk toplumu"¹⁹⁴ olgusu, mekanik toplum anlayışının güzel bir örneğini oluşturur.

Mekanik anlayışın bir türevi olarak, Sürdürülebilir Gelişme'nin "araççılık"a¹⁹⁵ dayalı olduğu da söylenebilir. Demokrasi krizine çözüm üretmek üzere, yönetim sürecinde sivil toplum örgütlerinin işlevselliği, halkın katılımını

¹⁹¹ Modernleşme bağlamında Darwinist evrim düşüncesine yapılan atıf, doğal seçilimin "doğada en zeki, en güçlü ya da en becerikli olan hayatta kalır" önermesiyle ilgilidir. Buna göre yaşam, güçlü olanın hayatta kalabileceği bir mücadele (rekabet) alanıdır. Modernite ideolojisi, Avrupa kültürünün "en güçlü"yü temsil ettiği üzerine kuruludur ve dolayısıyla yaşamak için bu kültüre ulaşmak gereklidir.

¹⁹² Pozitivizmde toplumsal anlamda iki temel düşünceden söz edilebilir. Bunlardan birisi, insanların toplumda yaşamayı sağlayan edimleri, karşılıklı ve kendini koruma güdüsünden esinlenen her hangi bir edim gibi bireyin kendi çıkarı tarafından gerçekleştirilir. İkincisi ise toplumda karşılıksız sunulan edimler, bireyin kendi dayanıklılığını, gücünü, enerjisini ve istemini topluma sunma anlamı taşır (Padovan, 2002: 124-125). Görüldüğü gibi pozitivist yaklaşımlarla Darvinizm arasında da bir ilişki vardır.

¹⁹³ Yararcılık, insan davranışını yönlendiren iki temel his olduğunu; bunların acı ve zevkten oluştuğunu ileri sürer. Acı ve zevk, insan davranışlarını yönlendirdiği gibi doğru ve yanlışın ölçütü ve de neden-sonuç ilişkisinin belirleyicisidir (Sabine, 1969: 57). Yararcılığın toplumsal olanla ilgili yönü, toplumsal ilişkilerin, her bireyin kendi faydasını (zevkini) gözetmesinden oluştuğunu ileri sürmesidir ki, bu da Darvinizm'deki rekabetçi mantıkla ilgilidir.

¹⁹⁴ Risk toplumu, siyasal çatışma alanının yalnızca sınıflar/gruplararası ilişkileri değil, fakat sektörel ilişkileri de içerdiği bir toplumdur. Global nitelikli sorunlar, risk toplumunun temel konusudur. Risk toplumuyla ilgili bir kavram olan "risk yönetim sistemi", eskiden tanrıların elinde olduğu söylenen hastalık, işsizlik, fakirlik gibi riskleri bertaraf etmeye yarayan bir sistemdir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 80,82) ki, topluma mekanik yaklaşmanın tipik bir örneğini oluşturur.

¹⁹⁵ Araççılık, tüm kuramların ancak eylem için önemli olduğunu ve ancak eylemde geçerli oluşuyla değer kazanacağını savunan bir öğretiler. Bu düşüncede, "bu yaralı mıdır?" ya da "bunun yararı nedir?" sorusu sorulur. Araççılık, bir tür deneyiciliktir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Timuçin, 1994: 18).

esas alan demokrasi kuramı yerine, sivil toplum örgütleri öncülüğünde demokrasi ve katılımın “öğretilmesi” düşüncesi, araççılığın bir yansıması olarak görülebilir.

Mekanik anlayışın bir diğer yansıması ise toplumu oluşturan bireylerin “tek tipe dayalı ve indirgemeci” bir bakışla değerlendirilmesidir. Demokrasinin çeşitli nitelikleri bakımından farklı kabul ettiği ve bu farklılığı “erdem” olarak benimsediği “yurttaş/birey” kavramı yerine, yönetimle birlikte “müşteri/iktisadi özne” kavramının yerleştirilmek istenmesi¹⁹⁶, bu tek tipleştiriciliğin ve indirgemeciliğin tipik bir örneği olarak verilebilir.

Mekanik bakış açısının belki de en önemli yansıması, Sürdürülebilir Gelişme’de, özellikle yönetim sürecinde “toplum mühendisliği”¹⁹⁷ yaklaşımına uyan politikaların benimsenmiş olmasıdır¹⁹⁸. Yönetişim sürecinde katılımcı yaklaşımlar ile proje demokrasilerinin desteklenmesi, dolayısıyla STÖ’ler, toplum mühendisliği çerçevesinde değerlendirilebilir¹⁹⁹. Öte yandan, çeşitli ülkelerde yönetim uygulamalarını ölçmeye yönelik olarak “yönetişim göstergeleri”²⁰⁰’nin kullanılması da toplum mühendisliği yaklaşımının tipik bir örneğini oluşturur.

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi, genel olarak modernite düşüncesiyle ilgili olmakla birlikte, özellikle yönetim’in mantığı bağlamında postmoderniteden de

¹⁹⁶ Sürdürülebilir Gelişme’deki (yönetişimdeki) bu konu, neo-liberal politikalarla örtüşmektedir. Neo-liberalizm, yurttaş hakları ya da sosyal haklara karşı çıkmaktadır. Yurttaş kavramı, “kamu hizmetlerinin tüketicisi” olarak yeniden tanımlanmaktadır. Yurttaş kavramı ve hakları, müşteri hakları düzeyine indirgenmektedir. Böylece haklardan yararlanma ve imkanları kullanma, ancak karşılığı varsa ve bedeli ödenirse olanaklı hale gelmektedir. Bkz. (Yıkılmaz, Tarihsiz: 58).

¹⁹⁷ Planlı toplumsal değişimi ve toplumsal gelişmeyi anlatan toplum mühendisliği, toplumun durumuyla ilgili yeterli bilgilerin toplumsal göstergeler ve toplumsal eğilim raporlarından elde edilebileceğini varsayarak, hükümetlerin, ekonominin yönetilmesi gibi toplumun kilit özelliklerini de şekillendirip yönetebilecekleri düşüncesinde somutlaşır (Marshall, 1999: 734). Görüldüğü gibi yönetişimin temel uygulama politikaları ile toplum mühendisliği düşüncesinin önermeleri örtüşmektedir.

¹⁹⁸ Mutlu’da (2005), genel olarak çevre korumacılık, özel olarak da Sürdürülebilir Gelişme söyleminin toplum mühendisliğini yansıtan yönüne dikkat çekmektedir: “... Bu birey ve gruplar ‘sivil toplum’un birer neferi olmak noktasında gayret sarf ettikleri için, seçkin ‘sivil toplum’un olağan serzenişlerini dillerine doladılar. Bu serzenişlerde en çok kullanılan kavramlar -çevreci ve hayvansever olmayan diğer başka sivil toplumcularda olduğu gibi- ‘eğitim’ ve ‘bilinçlenme’ benzeri, toplumu aslında batıya endeksli bir toplum mühendisliği projesine dahil etme arzusunun işaretleyen kavramlar oldu. Toplum bilinçlendirilmeli, eğitilmeli, doğru yola yönlendirilmeli ve çevre sevgisine, çevre bilincine sahip olmalıydı...”.

¹⁹⁹ Daha önce yönetişimin, “agnostik demokrasi” özelliği taşıdığı belirtilmişti. Agnostik demokrasi, farklılıkların siyasallaşması sürecinin yeni toplumsal hareketlerden “medeniyetler çatışması”na, tanı(n)ma politikalarından, etnik kıyıma ve tarihin yeniden yazımında toplulukçu toplumsal mühendislik projelerinin “geleneği gelecekleştirmesi”ne kadar farklı boyutlarda ve bağlamlarda kendisine hareket imkanı bulduğunu vurgular (Keyman, 1998: 207).

²⁰⁰ Bkz. (Palabıyık, 2003: 225-278).

etkiler taşır. Postmodernitenin, moderniteye karşıt olduğu ya da onun devamı olduğu konusunda çeşitli görüşler²⁰¹ bulunmakla birlikte, her iki kavramın, özellikle kültürel çeşitlilik, adem-i merkezilik ve sivil toplum içerikli yönetim konusunda koşut olduğu söylenebilir. Sürdürülebilir Gelişme'nin postmodern öngörülleri, ilk bakışta organik toplum yapısından etkilenmiş görünmekle birlikte, ayrıntılı incelendiğinde, araçsal bir bakışı ve mekanik toplum tasarımını yansıttığı görülür²⁰².

Sürdürülebilir Gelişme'nin (yönetişimin) toplumsal boyutu içinde belki de en kritik nokta, “toplum”un değil, toplumu oluşturan “topluluklar”ın önemli görülmesidir. Böyle postmodern etkiler taşıyan bir yaklaşımın, toplumda ayrımcılığa, dinde mezhepçiliğe, dilde farklılığa sıcak baktığı söylenebilir (Ergun, 1997: 13). Nitekim, yönetim sürecinde görülen gelişmeler (etnik hareketlerin canlanması, kendi dilinde konuşma ve eğitim talep etme, federal örgütlenmelerin dayatılması, ...) , Sürdürülebilir Gelişme'nin toplulukçu anlayışının sonuçları olarak değerlendirilebilir.

Sürdürülebilir Gelişme'de postmodern nitelikli etkilerin birisi de “bireysel özgürlüklerin geliştirilmesi” düşüncesidir. Yönetişimin çok ortaklı ve katılımcı yönetim yapısı, özgürlüklerin artışıyla ilişkilendirilir. Ancak, genel olarak yönetim sürecinde toplumsal risklerin indirgenmesine yönelik politikalar –toplumsal sermaye politikası ve toplumsal uzlaşma sağlama hedefi gibi- ile gerektiğinde toplumsal ve siyasal mücadeleyi gerektirecek özgürlük yollarının kapatılmış olması, gerçekte, özgürleşme hareketlerinin kısıtlanması olarak düşünülebilir. Öte yandan, genel olarak Sürdürülebilir Gelişme'nin “düzenleyici” politikalarının, çevre kalitesini ıslah etme amacı taşımakla birlikte, aynı zamanda maddi servet, sağlık ve bireysel özgürlük üzerinde olumsuz etkileri olduğu da savunulmaktadır (Anderson; Leal, 1996: 238). Keza, Johannesburg Bildirgesi'nde Sürdürülebilir Gelişme'nin üç önemli

²⁰¹ Bu konuda bkz. (Bolay, 1997: 375-379).

²⁰² Yönetişim sürecinde önemli görülen “toplumsal sermaye” olgusu, yukarıdaki bağlamda örnek olarak gösterilebilir. Toplumsal sermaye yaklaşımına göre güven duygusu ve karşılıklılık normuna göre hareket eden bireyler birbirlerine bağımlı hale gelecek ve bunun sonucunda da bireyler kendi çıkarının peşinde koşan diğerlerine karşı çok az görev duygusu olan ego-merkezli kişiler olmaktan çıkarak, ortak iyi duygusu olan bireyler haline dönüşecektir. Ancak, toplumsal sermaye son tahlilde neo-liberal kalkınma modelinin öngördüğü bir politika olarak, üçüncü dünyada inisiyatif ve risk alabilen, bağımsız, başkalarına değil, kendine güvenen girişimci birey tipi yaratmaya yöneliktir (Akdoğan, 2002: 83-84). Bu durum, olgunun araçsal ve pragmatik boyutunu ortaya koymaktadır.

ögesi²⁰³ içinde doğrudan özgürlükle ilgili sorunların yer almaması da bu bağlamda değerlendirilebilir. Sürdürülebilir Gelişme'nin özgürlük anlayışı, her durumda liberal özgürlük anlayışıyla²⁰⁴ koşutluk içindedir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin kültürel önermeleri, doğal olarak toplum tasarımının ayrılmaz parçasıdır. Söz konusu kültürel nitelikler, hem moderniteden, hem de postmoderniteden etkiler taşımakla birlikte, postmodern etkilerin daha ağırlıklı olduğu görülür²⁰⁵. Küreselleşmeye koşut olarak, yönetim sürecinde Batılı toplumlardaki kültürel olguların gelişmekte olan ülkelere uyarlanması/dayatılması, modernist bir etki olarak değerlendirilebilir²⁰⁶. Yönetim sürecinde önemli bir kavram olan “yerel özgürlük” ile ortaçağın feodal toplumundaki kültürel özellikler arasındaki koşutluklar (Güler, 1998: 22) ise postmodernist bağlamda değerlendirilebilir.

Yönetimin kültürel anlayışını, ulusal kültür olgusunu anlamsızlaştırmakta, ulus-devlet kurumu gibi ulusal kültür kavramını da tartışmaya açmaktadır (Gökçe, 2003: 218). Yerelleşmenin, bir taraftan uluslar açısından kendi kültürünü ayakta tutabilme aracı, bir taraftan da ulusal devlete karşı etnik mikro milliyetçilik akımlarını canlandırma aracı (Ökmen, 2003: 27) olarak algılanmasında, yukarıdaki kültürel yaklaşımın önemi büyüktür.

Sürdürülebilir Gelişme'de postmodern nitelikli bir diğer kültürel özellik “gönüllülük” olgusudur. Özellikle STÖ'ler bağlamında önem verilen gönüllülük, organik toplum yapısının dayanışmacı niteliğiyle ilişkili görülse de aslında, toplumsal alanda bireyler arası ilişkileri geliştirmekten çok, ekonomiyle ilgili

²⁰³ Bu ögeler; Yoksullukla mücadele, üretim ve tüketim kalıplarının değiştirilmesi ve doğal kaynakların korunması (Carson, 2004) olarak sıralanabilir.

²⁰⁴ Liberal özgürlük anlayışı, gerçekte her zaman bir düşünce özgürlüğünden çok, bir kazanç ve girişim özgürlüğünü öne çıkarmıştır. Bkz. (Timuçin, 1998: 241).

²⁰⁵ Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin henüz ortaya atıldığı sıralarda postmodernist olduğuna yönelik görüşler ileri sürülmüştür. Örneğin; Escobar (1996: 49), Brundtland Raporu'yla ilgili olarak, “çokuluslulukta canlanan, postmodern kültürün somut anlamlı olmayan bir bileşimi...” ifadesini kullanmıştır.

²⁰⁶ Sürdürülebilir Gelişme'nin kültürel boyutu, küreselleşmeden derin izler taşır. Bu bağlamda, “kültürel homojenlik”, ulusa ait kültürel arka planların göz ardı edilerek, dünya insanları arasındaki kültürel sembollerin takasının hızlanması anlamını taşımakta ve bu süreç, yerel-ulusal kültürlerde değişimlere neden olmaktadır (Yetim, 2002: 131).

görülmektedir²⁰⁷. Dolayısıyla, “gönüllülük” olgusu, kültürel olarak “araçsal” bir niteliğe sahiptir.

Yukarıdaki toplumsal ve kültürel yaklaşımların, bir şekilde kapitalist ideolojiyle ilgisi olduğu açıktır. Modernite bağlamında düşünüldüğünde, özellikle Batı dışında kalan ve modernleşme sürecinde olan toplumlarda demokrasi için geçirilmesi gereken aşamalar, önce kapitalistleşmek ve endüstrileşmek, sonra da bu ekonomik oluşumları bireysellikle temellenmiş, hoşgörülü, çoğulcu, özgürlükçü bir kültürle tamamlamak biçimindedir (Köker, 1992: 151). Öte yandan, küreselleşme konusunda olumlu bir duruşa sahip olduğundan, küreselleşmenin kapitalist ideolojiye göre örülmüş toplum projesi, Sürdürülebilir Gelişme için de geçerlidir. Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme’deki toplum ve kültür tasarımının, kapitalist ideolojinin çerçevesinde oluşturulmuş bir yapıya sahip olduğu söylenebilir.

Toplumsal Ekoloji’deki toplum tasarımının odakta kavramı ise “özgürlük”tür. Diğer deyişle, özgürlükçü bir toplum yapısının oluşturulması, Toplumsal Ekoloji’nin temel amacıdır. Bu bağlamda, kapitalist ideolojinin içkin olduğu bir toplum yapısı yerine, hiyerarşi karşıtı ilişkilere, yerinden yönetilen topluluklara, güneş enerjisi, organik tarım, insani ölçekli endüstri gibi eko-teknolojilere dayalı bir toplumun kurulması amaçlanır. Kapitalist toplum karşıtlığı, dolaylı olarak Sürdürülebilir Gelişme’deki toplumsal tasarımın da karşıtlığını doğurmaktadır.

Toplumsal Ekoloji’deki toplumsal kurgu, Sürdürülebilir Gelişme’deki gibi mevcut toplum yapısında iyileştirme ya da kısmi değişiklikler yapmak gibi amaç değil, fakat “toplumu yeniden kurmak”²⁰⁸ amacı taşır. Bu radikal kurgunun gerekçesini, bugün karşılaşılan ekonomik krizleri, insanları parçalayan ve son yüzyılı en kanlı yüzyıl yapan toplumsal çatışmaları çözmek hedefi oluşturmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme’de toplumsal kurgunun temel dayanaklarından birisini oluşturan modernite, Toplumsal Ekoloji’nin toplum tasarımını da etkilemiştir. Ancak, Toplumsal Ekoloji’de modernitenin değerlendirilişi, kapitalizmden ve

²⁰⁷ Nitekim, John Clark’ın, gönüllü kuruluşların Sürdürülebilir Gelişme’deki rolünü ele alan kitabının “Kalkınmanın Demokratikleşmesi” adını taşıması, gönüllülük yoluyla demokrasiye katkı sağlama çabalarının “ekonomi” merkezli algılanmasına güzel bir örnek oluşturur. Bkz. (Clark, 1996).

²⁰⁸ Nitekim, Bookchin’in yazdığı kitaplardan birisinin ismi de “Toplumu Yeniden Kurmak (Remaking Society)”tır. Bkz. (Bookchin, 1999).

dolayısıyla Sürdürülebilir Gelişme’dekinden farklıdır. Modernite, endüstri kapitalizmi ile metalaştırılma ve mekanikleştirilmede kullanılış biçimiyle değil, ancak, düşünsel altyapısı nedeniyle Toplumsal Ekoloji’nin esin kaynaklarından²⁰⁹. Özellikle Aydınlanma ile feodal bölgeciliğin aşılması, genel bir insan çıkarı tanımına ulaşılması ve insanlığın bir bütün olarak folklorik, kabileci ve ulusçu parçalanmalardan kurtarılması, ortak bir insan doğası düşüncesinin oluşturulması hedefi, Toplumsal Ekoloji tarafından yüceltilir. Öte yandan, modernitenin bugün aldığı biçim, Aydınlanma’nın keşfettiği akıl, bilim ve teknoloji alanlarını hiçbir biçimde yansıtmadığı (Bookchin, 1999a: 165) gerekçesiyle reddedilir.

Toplumsal Ekoloji’de moderniteye yüklenen anlam/değer, evrimci düşünce konusunda da geçerlidir. Sürdürülebilir Gelişme’de hiyerarşiye ve rekabete dayalı Darwinist evrim kuramına karşılık, Toplumsal Ekoloji’de, özünü Kropotkin’in doğa felsefesinden²¹⁰ alan evrim düşüncesi esas alınır. Kropotkin’e göre Darwin kuramındaki “var olma mücadelesi”ni evrimin temel etmeni olarak vurgulanması durumunda doğa, insanlığa ancak birbirine karşı kavgayı öğretebilir. Bunun için yeni bir etiğin gerekli olduğunu savunan Kropotkin, “karşılıklı yardımlaşma”ya dayalı bir evrim düşüncesi geliştirmiştir²¹¹ ki, Toplumsal Ekoloji’deki toplum tasarımı da bu düşünceye dayalıdır²¹². Öte yandan, Toplumsal Ekoloji’nin toplumsal tasarımında pozitivist ve yararcı düşüncelerin yerine, yine Kropotkin’in moral ilkelerinin²¹³

²⁰⁹ Modernite’nin düşünsel altyapısını oluşturan Aydınlanma Felsefesi, Toplumsal Ekoloji’de oldukça önemli görülür. Bookchin, Aydınlanma’nın topluma ve gelecek yüzyıllara kahramanca değerler ve idealler bıraktığını söyler (1999a: 165).

²¹⁰ Kropotkin, Comte’un pozitivistliği, Bentham ve Mill’in yararcılığı ile Darwin, Spencer ve Guyau’nun evrim yaklaşımını “üç büyük moral sistemi” olarak tanımlamış, ancak bunların hiçbirinin, döneminin toplumsal ve politik gereksinimlerine tam olarak cevap veremediğini ileri sürmüştür (Padovan, 2002: 124).

²¹¹ Kropotkin, Darwinist anlayıştan tümüyle farklı olan yaklaşım geliştirmiştir. O, doğadaki mücadelenin çoğunlukla farklı türlerin mücadelesi ile sınırlandırıldığına ve kısıtlandığına, oysa, tek bir türde ya da daha fazla türün çiftleşmesiyle oluşan grup içinde, genel kuralın karşılıklı yardımlaşma olduğuna inanmıştı. O’na göre, karşılıklı yardımlaşma doğadaki baskın etkidir. Toplumsallık ve karşılıklı yardımlaşma, yeni bir toplumsal moral kurabilecek öğelerdir. Ancak, O da kökten toplumsal dönüşümler olmadan yeni moralin kurulamayacağını bilincindeydi (Padovan, 2002: 125,127).

²¹² Bookchin’in evrim anlayışı, her ne kadar Kropotkin’den izler taşısa da onu aşan niteliklere de sahiptir. O’nun evrim yaklaşımı iki boyutludur. İnsani evrim ve doğal evrim. Ancak, bu iki evrim, birbirine içkin görünür. Örneğin; aklın gelişimi ve yaşamda tuttuğu yer, her iki evrimle de ilgilidir Bkz. (Bookchin, 1999a: 202).

²¹³ Pozitivistizmde, bireyin toplumsal davranışlarının kaynağının kendini koruma güdüsüne indirgenmesine karşılık, Kropotkin, bireyin “öteki” ile ilişkisini belirleyen unsurların hiçbir biçimiyle beklenti, kazanç, karşılık ya da ödüle dayanmadığına, dolayısıyla bu öznenin, herhangi bir “ussal” gerekçeye kayıtsız kaldığına inanmaktadır. Bu durum, toplumsallık öncesi boyutun moral ilkeleriyle ilişkilidir. Öte yandan, O’na göre moral alan, kural ve yasaların ötesindedir. Etik, hem insanların, hem de hayvanların toplu yaşayabilmelerini sağlayan temellerin dayandığı esas ilkeleri açıklayabilir.

geçerli olduğu görülür. Bu bağlamda, Toplumsal Ekoloji’de insanların davranışlarının kaynağı, “nesnel” maddi çıkarlar değil, “insanların kendilerini nasıl gördüğü”dür (Bookchin, 1999b: 337).

Toplumsal Ekoloji’de ekolojik bir toplum kurma konusunda sıklıkla organik toplum yapılarına atıf yapılır. Ancak bu atıflar, pek çok ekolojik akımda olduğunun tersine, tamamıyla ilkel çağlara dönmek gibi amaç taşımaz. Organik toplumlara atıf, dayanışma ve yardımlaşmayla ilgili moral ilkelerin, yeni toplumsal tasarım bakımından taşıdığı önemi ortaya koymak içindir. Bu bağlamda, toplum tasarımında “mekanik ilkeler”den çok, organik ilkelerin geçerliliği söz konusudur.

Organik toplum ilkelerine koşut olarak, Toplumsal Ekoloji’de “araççılık” değil, “doğrudanlık” esastır. Gerek demokrasinin gerçekleştirilmesinde, gerekse bireylerin kendini gerçekleştirmelerinde doğrudanlık, temel ilke olarak görünür²¹⁴. Bu ilkeye bağlı olarak toplumsal yaşamda birey, indirgemeci bir düşünceyle değil, bütünlükçü bir yaklaşıma göre değerlendirilir. Bireylerin, kendilerini algıladıkları biçimde ifade etmeleri ve toplumda varolmaları, Toplumsal Ekoloji’de bir tür çeşitlilik olarak düşünülür ve bu durum, eldeki seçeneklerin artması, toplumsal alanın daha verimli hale gelmesi olarak nitelendirilir (Bookchin, 1999b: 242).

Bireye bütüncül yaklaşım, “yurttaş” kavramının içeriğinde görülür. Toplumsal Ekoloji’de yurttaş, “seçmen” ya da “vergi mükellefi”nin çok ötesinde niteliklere sahiptir. Yurttaşın yüklenen anlam, kaynağını “berrak bir yurttaş imgesi” olan Antik Yunandan²¹⁵ alır. Dolayısıyla Toplumsal Ekoloji’de toplumun geleceğinin

Böylece, bu tür ilkeler aşk, cesaret, kardeşlik, öz-saygı ve moral ilişkilerin pre-ontolojik çağı dolduran özellikleri gibi daha üst duygulara seslenebilir. Anlaşılabileceği gibi Kropotkin’in düşüncesine göre insanlığın moral olarak nitelenebilecek davranışının nedeni “yarar”ın ötesinde, doğada ya da tarihte bulunur. Daha ayrıntılı bilgi için bkz. (Padovan, 2002: 126).

²¹⁴ Toplumsal Ekoloji’de doğrudan eylem, merkezi bürokrasiler eliyle halktan gaspedilen toplumsal yaşam üzerinde kişisel gücün yeniden etkinlik kazanması olarak değerlendirilir. Bookchin’e göre doğrudan eylem, sadece toplumsal olayların seyrinin yeniden denetlenebileceği duygusunu kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda, onsuz öz-etkinlik ve özyönetime dayalı gerçek anlamda özgür bir toplumu bütünüyle imkansız kılacak bir benlik ve kişilik duygusunun gelişimini de önleyecektir (Bookchin, 1996a: 52).

²¹⁵ Atina yurttaşı, kendisini aktif bir birey konumuna getiren, geniş kapsamlı kurumlar ağına mümkün olduğunca eksiksiz bir şekilde katılmaya çalışmakla kalmamış, demokrasi, onun bu katılımını bir gösteriye dönüştürmüştür. Bu gösteri, sadece yaşamla sınırlı değildir. Bir Atinalı için ölümsüzlük, ardında “polis”e bıraktığı şeylerden başka bir anlama sahip değildi. Öbür dünya, politik yaşam biçimi haline gelmişti; ebediyetten söz edilirken, soylu politik eylemlerin polisin tarih ve kaderinde anımsanacak bir yere sahip olma derecesine bakılırdı (Bookchin, 1999b: 111). Kısaca, Antik Yunan’da yurttaş kavramı, hem bu dünyayı, hem de öteki dünyayı kapsayacak bütünlükte ele alınmaktaydı.

belirlenmesine doğrudan katılabilen işlevsel bir varlık olarak yurttaş, temsili yönetim sistemindekinden çok daha temel düzeyde olan, insanlar arası bir etkileşimin anahtar unsuru olarak görülür. Öte yandan, bireylerin atomize edilmesi şöyle dursun, gerçek anlamda bireysellik, toplumsal tabana bağlı görülür ve bu tabanın ortadan kaldırılması, her ikisini de yok eder. Çok yönlü bir toplumdaki karşılıklı bağımlılık, gerçek bireyin ortaya çıkmasının temel koşuludur. Akılcılığa, dayanışmaya, adalet duygusuna, kendisini yaratıcı ve ilgili yurttaş haline getiren özgürlüğe sahip bir birey olmak, bu tür bir toplumsal ortamda olanaklı görülür (Bookchin, 1999b: 315, 375). Bu çerçevede her normal insan, toplumun işlerini, özel olarak da üyesi olduğu topluluğun işlerini idare etme yeteneğine sahip kabul edilir (Bookchin, 1999a: 173).

Organik toplum ilkesinden hareketle, Toplumsal Ekoloji’de “toplum mühendisliği”ne tam anlamıyla bir karşı çıkış olduğu söylenebilir²¹⁶. Çünkü, toplum (ikinci doğa), tıpkı doğa gibi insan becerisi, bilim ve teknoloji tarafından denetlenemeyecek kadar karmaşıktır. Bu bağlamda, Toplumsal Ekoloji’deki temel düşüncelerden olan özgürlüğün gerçekleşmesi (insanın özgürleşmesi), tıpkı anarşizmdeki gibi “doğal bir süreç”in sonucu olarak görülür (Keser, 2003: 104) ki, bu yaklaşım bile toplum mühendisliği ile olan karşıtlığı gösterir niteliktedir. Dolayısıyla, doğal evrim gibi toplumsal evrimde de “kendiliğindenlik” ve “doğurganlık” görmezden gelinemez.

Hem Toplumsal Ekoloji, hem de Sürdürülebilir Gelişme’de görece bir modernite koşutluğu bulunmasına rağmen, postmodernite konusunda aynı şey söylenemez. Toplumsal Ekoloji’de postmodernite düşüncesine ve dolayısıyla onun toplumsal yansımalarına tam bir karşı çıkış söz konusudur²¹⁷. Toplumsal Ekoloji’nin

²¹⁶ Bu çıkarım, Bookchin’in şu ifadelerinden kolaylıkla yapılabilir (1999a: 201): “Toplumsal Ekoloji’nin mesajı, sadece hiyerarşiden ve hiyerarşik duyarlılıklardan özgürleşmiş bir toplum çağrısı değil, aynı zamanda insanlığı doğal dünyaya yerleştiren bir etik içerir. İnsan toplumsal ve doğal evrimi tümüyle özbilinçli kılacak; insani ve insandışı ihtiyaçları karşılayabilmesi için evrimi akılcı bir hale sokmakta özgür olacaktır. ‘Doğa mühendisliği’ni onaylayan görüşü savunmuyorum. ... Doğal dünya insan becerisi, bilimi ve teknoloji tarafından ‘denetlenemeyecek’ kadar karmaşıktır...”. Hatırlanacağı gibi Bookchin, “toplum”u, aynı zamanda “ikinci doğa” olarak nitelendirmektedir. Dolayısıyla, “doğa mühendisliği”ne karşı çıkış, “toplum mühendisliği”ni de kapsıyor olsa gerektir.

²¹⁷ Bookchin’in, özellikle ekolojik düşüncede ortaya çıkan postmodern yaklaşımlara yönelik eleştirisinde bu açıkça sezilir (1999a: 165): “ABD’de ve Avrupa’da Aydınlanma’nın yüksek ideallerinin neredeyse tümü inkar ediliyor: akılcı bir topluma ulaşma amacı, ilerlemeye duyulan inanç, eğitime bağlanan yüksek umutlar, teknolojinin ve bilimin insani bir biçimde kullanılması talebi, akla bağlılık, insanlığın maddi ve kültürel açılardan yaşanabilir bir dünya yaratmaya muktedir olduğuna duyulan kesin inanç...Ekolojik ve feminist hareketler içindeki kimi eğilimlerde bu amaçların yerini karanlık atacılık aldı; bu atacılıklar, adına ‘postmodernizm’ denilen bir yuppi nihilizmi, yabanyaşamanın

temelinde yer alan “akılcılık ve tutarlılık” ilkeleri bağlamında postmodernizm, tahakkümün kurumsal biçimleri, teknolojinin sömürü amacıyla kullanımı ve insan acılarının gündelik gerçeklikleri gibi yaşamın nesnel koşullarıyla ilgili ciddi kaygıları gizleyecek psikoloji ve gizli güdüler üzerinde abartılı ve içe dönük bir öznelciliği ön plana çıkarması nedeniyle eleştirilir (Bookchin, 1999: 27). Diğer deyişle postmodernizm, temelinde Toplumsal Ekoloji’nin “toplumsal evrim” anlayışına karşıt görüşler taşımakla suçlanır.

Toplumsal Ekoloji’de toplum anlayışı, biçim yönünden olmasa bile nitelik bakımından Sürdürülebilir Gelişme’deki (yönetişim) mantıktan farklıdır. Yönetişimde “toplum değil, topluluklar” öngörüsü, parçacı bir yaklaşımın sonucu olarak, ulus-devlet yapısının bağlayıcılığından kurtulmak hedefi taşıırken, Toplumsal Ekoloji’nin “komün” tipinde görece küçük topluluklardan oluşan toplum öngörüsü, daha üst (karşılıklı) bağımlılıkları (konfederalizm) oluşturma hedefi taşır ve bu yönüyle de bütünlükçüdür²¹⁸. Öte yandan, yerel toplulukların yapısı, Sürdürülebilir Gelişme’deki gibi etnik ve kan bağına dayalı olarak oluşturulmaz²¹⁹ ve hatta etnik ve kan bağı referanslı toplumsal yapılar şiddetle reddedilir²²⁰.

Toplum içinde dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma, Sürdürülebilir Gelişme’de olduğu gibi Toplumsal Ekoloji’de de toplum tasarımının temel görüşlerinden biridir. Ancak, yönetişimin dayanışma anlayışı, indirgemeci ve parçacı

‘hakiki’ ... gerçeklik kisvesi altında sunulması, ırkçılık kaynayan bir sosyobiyojoloji, insanların çektiği acılara kayıtsız kalan yeni bir Yeni-Malthusçuluk türünden biçimler altında dünyaya yayıldılar”. Sonuç olarak, postmodernizm, tutarsızlığı, akıl karşıtlığını ve mistisizmi yücelten düşünsel bir eğilim olarak görülür ve reddedilir.

²¹⁸ Sürdürülebilir Gelişme’de “yerelleşme” genel olarak tavsiye edilen ve savunulan bir olgu iken, Toplumsal Ekoloji’de yerelleşme, her durumda savunulan bir olgu değildir. Kimi durumlarda yerelleşmesini şiddetle eleştirildiği görülür. Toplumsal Ekoloji’de yerelleşmeyle ilgili eleştirel düşünceler için bkz. (Bookchin, 1999b: 366-369).

²¹⁹ Bu konuda da Antik Yunan’daki yapılardan esinlenme söz konusudur. Atinalıların başlangıçta kanbağına, dine ve ailesel sorumluluklara dayalı akrabalık bağının dar çerçevesinden kurtulup, kurgusal akrabalığa, yaşanılan bölgenin ortak oluşuna, akılcılığa ve seküler nitelikteki sağlıklı bir hümanizme dayalı hemen hemen ekolojik bir duyarlılık geliştirmeleri (Bookchin, 1999b: 98-99), Toplumsal Ekoloji’nin toplum tasarımını etkilemiştir. Buna göre ekolojik bir toplum oluşturulurken, etnik ya da kanbağına dayalı topluluklar, farklı yerleşimlere (komünlere) dağıtılarak, Antik Yunandaki gibi ortak değerlerin benimsenmesine dayalı yeni topluluklar oluşturulacaktır.

²²⁰ Toplumsal Ekoloji’ye göre sınıfa, cins kimliğine, etnik kimliğe ve ulusa dayalı çıkarlar, geniş ve yaygın bir dünya görüşünü dar bir dünya görüşüne, geniş çıkarları sınırlı çıkarlara, tamamlayıcılığı çelişkiye indirgemeleri açısından ürkütücü benzerliklere sahiptirler. Bookchin, “çatışan sınıflar, cins kimlikleri, etnik varlıklar, uluslar olarak kaldığımız sürece, insanlar arasında her hangi bir uyum sağlamanın olanaksız” olduğunu söyler. O’na göre, “eğer sınıflara, cins kimliklerine, uluslara ait olmayı sürdürürsek, bizleri açıkça karşı karşıya getiren özel ve parçalı çıkarlar yüzünden insan olmaktan anladığımız şeyi daraltmış olacağız” (1999a: 170-171).

bir mantığa dayalıdır. Çünkü, söz konusu dayanışma, etnik yapı ve yerel kültür kompartımanları arasında geçerlidir. Bu ise bütüncül bir dayanışma yaratmaktan çok, çoğul etnik yapıya dayalı toplumlarda kargaşaya/çatışmaya yol açacak ve sadece her etnik yapının kendi içinde dayanışmasını doğuracaktır. Öte yandan, Toplumsal Ekoloji’de dayanışma düşüncesi, bütüncül, kapsamlı ve politik bir boyuta sahiptir. Öncelikle, etnik ya da kanbağı gibi unsurlar olmadığı için dayanışma olgusu, daha nesnel içeriğe sahiptir ve kaynağını, bireyin herhangi bir niteliğinden değil, onun bir “birey” olmasından alır. Kaldı ki, dayanışma ya da karşılıklı yardımlaşma, sadece bireyler arası bir olgu olmayıp, aynı zamanda topluluklar (komünler) arasındır. Bunun yanı sıra, karşılıklı ilişkiye dayalı halk meclisleri, dayanışma ve yardımlaşmanın politik yüzünü oluşturur. Aslında, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşmanın her boyutu politik niteliklidir.

“Özgürlük” düşüncesi de Sürdürülebilir Gelişme’deki anlayışa göre daha geniş içeriklidir. Zaten, Toplumsal Ekoloji, başlı başına özgürlük üzerine kurulu olduğundan, toplumsal yapının özgürlükçü olması apayrı bir önem taşır. Toplumsal Ekoloji’de özgürlük kavramı, ne anarşizmdeki gibi bireyselliğe, ne de liberalizmdeki gibi atomlaşmaya dayalıdır. Özgürlük, toplumsal boyutuyla birlikte ele alınmaktadır²²¹. Bu bağlamda, özgürlük ne salt ekonomik indirgemeciliğe uğramakta, ne de salt politik olarak algılanmaktadır. Çeşitli toplumsal kurumların oluşturulmasındaki temel hareket noktası, birey özgürlüğünün her iki boyutuyla gerçekleşmesine elverişli yapıların kurulması düşüncesidir.

Toplumsal Ekoloji’de oluşturulacak kültürel yapıda da “yerellik” önemli yer tutar. İnsanların kendilerine özgü kültürel kimlikleri olabileceği hiçbir şekilde reddedilmez. Ancak, tıpkı toplulukların “etnisite ya da kanbağı” esasında algılanmadığı gibi kültürün niteliği de toplulukların “biyolojik” değil “kültürel” topluluklar olmaları ölçüsünde kabul edilir. Bu niteliğiyle kültürün özgür bir topluma katkısı, insanlığın sadece bir parçasına değil, bir bütün olarak hepsine yönelik olarak gerçekleşecektir. Çünkü, ancak bu durumda kültür, ırka, cins kimliklerine ve ulusa

²²¹ Bireyin atomlaşması, Toplumsal Ekoloji’de en çok eleştirilen konulardan birisidir. Bookchin, bu konuyla ilgili olarak şöyle demektedir (1999b: 314) “Bireyin gelişimini tamamlaması, ancak toplumun gelişimini tamamlaması ile gerçekleşebilir. Bireyin özgürleşmesi, toplumsal özgürleşme anlamına değil, toplumun atomlaşmaktan kurtulması anlamına gelir; bu atomlaşma, kolektivizmin ve kitle kültürünün hüküm sürdüğü dönemlerde doruk noktasına ulaşabilir.”

dayalı bir parçalılıktan kurtularak, ekolojinin tamamlayıcılık, karşılıklılık ve hiyerarşi dışı ilişkiler gibi motifleri taşıyabilecektir (Bookchin, 1999a: 166-167).

Toplumsal Ekoloji'nin kültürel yaklaşımı, aynı zamanda “politik” bir söyleme de sahiptir. Ademi merkezîyetçilik, karşılıklı ilişkiye dayalı katılımcı demokrasi ve birlikte yaşamaya ilişkin kültürel görüşler, yeni duyumsama ve düşünme biçimlerini, insanlar arasındaki yeni yaşam biçimlerine kucak açan yaşam tarzı niteliğindedir (Bookchin, 1999b: 365).

Toplumsal Ekoloji'de modernite algılamasının ve postmodern düşünce karşıtlığının etkileri, kültürel alanda da görülür. Modern ve postmodern yaklaşımın bir ürünü olan egemen kültür anlayışı, Bookchin'e göre bireyi edilgenliğe yöneltmekte, kendi bedeninden yalıtmakta ve onun giderek kendi içine kapanmasına neden olmaktadır (1999b: 275). Nitekim, bireylerin her geçen gün demokrasi kurumlarına güveninin azalması ya da seçimlere katılımın düşmesi, bireyin bu bozulmuş ruh halinin sonucudur. Öte yandan, yönetişim sürecinde “bireysel kendini gerçekleştirme” için kamusal alandan daha çok, etnik ve yerel kültürel alanların öngörülmesi²²² de yukarıdaki tespiti destekler niteliktedir. Buna karşılık Toplumsal Ekoloji'de, bireyin özgürleşmesine ve dolayısıyla toplumsal alanda varolabilmesine yönelik farklı kültürel önermeler söz konusudur²²³. Toplumsal Ekoloji'nin kültürel önermeleri, aydınlatma merkezli “insanlığın özgür toplumda bir bütün olacağı, aklın ve empatinin gerçek rehber olduğu” düşüncesine dayanır (Bookchin, 1999a: 167). Bu bağlamda, Toplumsal Ekoloji'nin kültür yaklaşımı ile egemen sistemin kültür yaklaşımı aydınlanmayı referans almakla birlikte, egemen sistemin bu referanstan uzaklaştığı ileri sürülebilir.

Egemen kültür yaklaşımının gerçek referanslarından uzaklaşması süreci, aynı zamanda kapitalizmin gelişmesi sürecidir. Toplumsal Ekoloji'nin eleştirdiği bu sürecin yerine, yeni bir düşünce olarak “komünalizm”i önerdiği görülür. Komünalist ideolojiyle “politika”yı en geniş, en özgürlükçü” anlamında “geri

²²² Bkz. “sosyal sermaye” ile ilgili açıklamalar.

²²³ Bunların başlıcaları şöyle sıralanabilir (Bookchin, 1996a: 247-248): “Benliğin özerkliği ve kendini gerçekleştirme hakkı; aşkın, duygunun canlanması ve bedenin kısıtsız dışı vurumu; duygunun olduğu gibi ifadesi; insanlar arası ilişkilerin yabancılaşmadan uzaklaşması; komünlerin ve cemaatlerin oluşumu; herkesin yaşam araçlarına özgürce ulaşması; plastik metalar dünyası ve kariyerlerin reddi; karşılıklı yardım pratiği; becerilerin ve karşı teknolojilerin kazanılması; yaşam ve doğanın dengesi karşısında yeni bir saygı; çalışma etiğinin yerini anlamlı çalışma ve haz alma; ... özgürlüğün pratik olarak yeniden tanımlanması.”

kazanma” ve “belediye”nin potansiyelini “aklı ve diyalogu yeniden geliştiren bir arena” olarak “yeniden oluşturma” hedeflenmektedir. Diğer deyişle, Toplumsal Ekoloji’nin kùltùrel önermeleri, yepyeni dùřünceler demeti değil, kùkenini tarihsel uygulamalardan alan bir “tecrùbeler bütünü” olarak görünmektedir.

4.4. Yönetsel İdeoloji Bakımından Karşılaştırma

4.4.1. Çevre Korumacılık ve Ekolojik Düşünce

Çevre korumacılık, egemen sistem içinde ekolojik sorunlara çözüm ararken, doğası gereği bu sistemin araçlarından büyük ölçüde yararlanır. Egemen sistemin araçları teknoloji gibi pratik nitelikli olabileceğinden başka, “yönetim” gibi soyut nitelikli de olabilmektedir. Nitekim, Bookchin’in “... ahlaki bakımdan yansız, ama somut pragmatik amaçlar açısından doğanın daha etkili teknik yönetimi” olarak tarif ettiği çevre korumacılık (1996a: 104), tam olarak “araççı” bir mantığa dayalıdır ve bu bakımdan “mühendislik”in bir biçimi olarak nitelenebilir.

Ekolojik sorunların giderilmesi sürecinde “doğa mühendisliği”ne dayalı çevre korumacılığın yönetim düşüncesi, hem moderniteden, hem de postmoderniteden etkiler taşımaktadır. Bundan dolayı, çevre korumacılığın kapitalist ekonomik düşüncenin yönetsel bağlamda uğradığı deęişmelere²²⁴ koşut yaklaşımlar benimsediği söylenebilir. Başlangıçta çevre korumacı yönetim düşüncesinin, büyük ölçekte ve standart mal üretimini sağlayan kitlesel seri üretim (fordist) anlayışının belirleyiciliğinde bir söylem taşıdığı görülür²²⁵. Daha sonra ise hem iş, hem de işgücü sürecinde merkezileştirme, tüketici davranışları, yaşam tarzı ve zevk öğelerini esas

²²⁴ Kapitalizmdeki söz konusu değişmeler, 1945’lerden 1970’lere kadar uzanan dönemde “fordist üretim” tarzı, 1970’lerden günümüze kadar olan dönemde de “postfordist üretim” tarzı olarak nitelendirilmektedir. Aslında fordizm-postfordizm kavramlarının, kùltùrel tartışmalarda “modernite-postmodernite” tartışmalarının üretim alanına yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Yetim, 2001: 132-133).

²²⁵ Çünkü bu dönemde kitlesel üretime dayalı sorunlar, ölçek ve merkezci anlayış sorunu olarak değerlendirilmemekte, arıtma ve kanalizasyon sistemlerinin yokluğu, yetersiz denetim ve yaptırımlar ve şirketlerin çevre kirlenmesine katkı yapmaktan kaçınmaları ile açıklanmaktadır. Bu tür yaklaşımları yansıtan örnekleri görmek için bkz. (Nader, 1978: 50-54) Öte yandan, bu dönemdeki yönetim anlayışının diğer özellikleri; standart ürüne bağlılık, maliyet düşürmeye yönelik rekabet stratejisi, otoriter ilişkiler, merkezi planlama, ayrıntılı iş betimlemeleri ve bunlara dayalı örgütlenme modeli olarak sayılabilir. Bkz. (Yetim, 2001: 133).

alan (parçalı) üretim (postfordizm) anlayışına koştur yönetim düşüncelerinin geliştirildiğinden söz edilebilir²²⁶.

Ekolojik düşüncede yönetim anlayışı, kapitalizm karşıtlığa dayalı olarak, her zaman egemen yönetim düşüncelerine karşıtlık esasında biçimlenmiştir. Mekanik tasarımlar yerine organik tasarımlar, büyük ölçek yerine küçük ölçek, kitlesel üretim yerine ihtiyaca göre üretim, ekolojik düşüncedeki yönetim düşüncesini biçimlendiren başlıca niteliklerdir. Buna göre, ekolojik sorunlar bağlamında egemen üretim tarzının eleştirisinin, niceliksel ve niteliksel boyutlara sahip olduğu görülür.

Niceliksel ve niteliksel eleştiriler bağlamında yönetim düşüncesi, “kendine yeterli” bir iktisadi yapı çerçevesinde, ara teknolojilerin, ara ekonomilerin ve üçüncü sektörün geliştirilmesi, gayri resmi ekonomilerin canlandırılması gibi düşüncelere dayalıdır. Söz konusu anlayış, endüstriyel ürün miktarının azaltılması, büyük ölçeklilik ve merkezi üretime ortadan kaldırma, yenilenebilir kaynakların olabildiğinde çok kullanımı, toprak ve üretim araçlarının yeniden adil dağıtımı, daha yapıcı, işbirliğine dayalı ve kişisel olarak tatminkar iş yaşamı oluşturma (Mutlu, 2000: 163-164) gibi öngörülerin yaşama geçirilmesini hedefler ve yönetim süreçleri buna göre kurgulanır.

4.4.2. Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji

Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim düşüncesi, genel olarak modernite ve postmodernite etkileriyle yoğrulmuş durumdadır. Her ne kadar özellikle 1990’lı yıllardan sonra postmodernitenin belirleyiciliği daha fazla ise de “yöntemler”den daha çok, “amaçlar” bakımından Sürdürülebilir Gelişme’nin hala modernist etkiler taşıdığı ileri sürülebilir²²⁷.

²²⁶ Nitekim, küçük ve orta ölçekli işletmelerin önem kazanması ve üretim yapılanmalarında yeni endüstri bölgeleri ile yerel birimlerin oluşturulması, işgücünün feminizasyonu, esnek uzmanlaşma ve işbirliğine önem verilmektedir. Bu sürecin diğer özellikleri arasında, bedensel işlerde çalışan nitelikli erken işgücünün azalması, buna karşılık hizmet sektörünün öneminin artması, ekonominin ulus-devlet yerine, yeni uluslar arası işbölümü ve çok ulusluluk tarafından belirlenmesi, finans piyasalarının, iletişim artışıyla bağlantılı olarak küresel nitelikli oluşu sayılabilir (Yetim, 2001: 133).

²²⁷ Modernitenin belli başlı ölçütleri içinde, bilime, ticarete, kapitalizme, polise, ucuz siyasete, bürokratik rasyonaliteye ve yabancılaşmaya yer verilmektedir. Bu bağlamda modernite, toplumsal açıdan ilerlemeci bir ekonomi anlayışını, idari rasyonaliteyi ve toplumsal dünyanın ayrımlaşmasını (olgunun değerden, ahlaksal olanın kurumsal alanlardan ayrılması) ifade etmektedir. Ekonomik açıdan ise işbölümü ve uzmanlaşmanın artışı, yönetim teknikleriyle ileri teknolojinin kullanımı ve ayrıca ticaret kolaylığıyla belirlenen temel ekonomik değişimleri ifade etmektedir (Cevizci, 1999: 604).

Moderniteyle olan koşutluk nedeniyle, yönetim düşüncesi bakımından Sürdürülebilir Gelişme ve “Klasik Yönetim Anlayışı”²²⁸ arasında bir ilişkiden söz edilebilir. Söz konusu ilişkilerin, daha çok amaçsal boyutlu olduğu vurgulanmalıdır²²⁹. Özellikle Bilimsel Yönetim’in “disiplinci” niteliği ile Sürdürülebilir Gelişme’nin “tüketim” olgusunda ifadesini bulan disiplinci yaklaşım arasında mantıksal bir koşutluk görünür²³⁰. Sürdürülebilir Gelişme politikalarıyla, tüketiciyi ve üreticiyi disipline etmek ve ekonomik büyümeyi sınırlamak için politik düzenlemelerin öngörülmesi, bu bağlamda değerlendirilebilir.

Disiplinci anlayış bağlamında ele alınabilecek bir diğer konu da Sürdürülebilir Gelişme’nin uygulanmasında sorumluluk verilen unsurların niteliği ile ilgilidir. Özellikle yönetim sürecinde her türlü kararın alınması ve uygulanmasında çoğulcu ve katılımcı bir yapı öngörülmekteyse de Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin en önemli belgesi sayılan Gündem 21’de “Gündem 21’in başarıyla

²²⁸ Klasik yönetim kuramı, “Bilimsel Yönetim, Yönetim Süreci ve Bürokratik Yaklaşım”lardan oluşmaktadır. Bilimsel yönetim yaklaşımı, F.W. Taylor tarafından geliştirilmiş olup, çalışma koşullarının bilimsel etüdlerle incelenip, işi yapmak için “en iyi tek yol”un bulunmasını amaçlamaktadır. Yönetim Süreci (Genel Yönetim Yaklaşımı), H. Fayol tarafından geliştirilmiş olup, yönetim biliminde esas olan planlama, örgütleme, yönlendirme, eşgüdüm ve denetim ilkelerini, yönetimin esası olarak ortaya koymuştur. M. Weber tarafından geliştirilmiş olan Bürokratik Yaklaşım ise yönetenlerin, yönetim gücünü yasal-ussal yetkiye dayandırmalarını, nesnel, yazılı kural ve yasalara uygun bir yöntem belirlemelerini öngörür (Yüksel, 1997: 32-33).

²²⁹ 20. yüzyılın başında F.W. Taylor’un geliştirdiği “bilimsel yönetim”de temel amaç, yönetici veya herhangi bir denetleyici bulunmadığı zamanlarda bile üretimin aksamadan sürdürülebilmesidir (Dickson, 1992: 13). Bilimsel yönetimde bir yandan sınırlı etkenin (emek) doğru olarak değerlendirilmesi ve diğer yandan da üretimin tekeli biçimde örgütlenmesinin sağladığı olanakların somut verimlilik artışlarına dönüştürülmesi zorunluluklarını uzlaştırmaktadır (Fişek, 1975: 47). Öte yandan, Ortak Geleceğimiz Komisyonu’nda, “küresel ekonominin; insanların taleplerine ve meşru isteklerine cevap vermek zorunda olduğunu, fakat büyümenin, gezegenin ekolojik sınırlarına uyması gerektiği belirtilmişti” (Keating, 1993: 10). Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme’nin temel felsefesi, “doğanın kıt ve sınırlı kaynaklarını koruyarak (sürdürülebilirlik), verimliliğe ve etkenliğe dayalı bir gelişmenin sağlanması (gelişme)” olarak ifade edilebilir (Bozdoğan, 2002: 56-57). Dikkat edilirse, hem bilimsel yönetimin, hem de Sürdürülebilir Gelişme’nin amaçları bakımından, “sınırlılık” ve “zorunluluk” kavramları ile “bunların uzlaştırılması” düşüncesi, ortak noktalar olarak görülmektedir. Öte yandan, Taylor’un “verimliliği artırırken, aynı zamanda da işgücünde disiplinsizlik olarak gördüğü şeyi azaltma” amacı (Dickson, 1992: 112), Sürdürülebilir Gelişme’nin özellikle gelişmekte olan ülkelere yönelik hedefleriyle örtüşür görünmektedir. Kaldı ki, yönetişimin hayata geçirilmesiyle yakından ilgili olan “yapısal uyarılama modeli” de Taylorist amaçla koşut görünmektedir.

²³⁰ Bilimsel yönetim disiplinci mantığı şöyle ifade edilmektedir (Fişek, 1975: 49): “Üretim ve çalışmayı yöneten doğa yasaları bir kere saptandıktan sonra, her hangi bir işin görülmesi için gereken uygun süre ve ona ödenecek uygun ücret nesnel ve bilimsel şekilde belirlenebilir”. Sürdürülebilir Gelişme’nin disiplinci mantığa sahip olduğu görülür. Bu, Brundtland tarafından şöyle dile getirilmektedir (Anderson; Leal, 1996: 235): “Esas itibarıyla ‘sürdürülebilir kalkınma’ bir disiplin kavramıdır... Bugünkü tüketimimizin disipline alınması. ...” Görülmektedir ki, Sürdürülebilir Gelişme’de, tıpkı Bilimsel Yönetim’in “doğa yasaları” gibi ekolojik sorunların sebebi belirlenmiştir: Tüketim. Bunun dışında her hangi bir etmen yok kabul edilerek, tüketim merkezli disiplinci politikalar önerilmektedir.

uygulanmasından öncelikle ve esas olarak hükümetler sorumludur” ifadesi, aslında “hiyerarşik bir üst” olgusunun varlığına işaret etmektedir. Halihazırda, Sürdürülebilir Gelişme’de hiyerarşik bir yönetim anlayışının olduğu düşüncesi eleştiriye açık olmakla birlikte, en azından ortaya çıkış süreci için geçerli olduğu söylenebilir.

Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme’deki disiplinci anlayışın gereği olarak -bilimsel yöntemdeki “en iyi tek yol” gibi-, sürekli gelişme (en uygun yol) adına ekolojik sorunların belirlenmesi ve çözümler üretilmesinde “her şeyi bilen uzmanlar” önemli rol oynar. Bunun yanı sıra, “uygun teknoloji”ye, “doğru nüfus artış seviyesi”ne veya “uygun çevreci ahlak”a ulaşabilmek için politik yöneticilerin gerekli enformasyona, bilgiye, ahlaka, kaynakların kalitesi ve miktarıyla ilgili teknik bilgilere sahip olmaları öngörülür ki, tüm bunlar bilimsel yönetim yaklaşımının tipik yansımaları olarak değerlendirilebilir (Anderson; Leal, 1996: 235-237).

Sürdürülebilir Gelişme’de bilimsel yönetim’in “mekanik” yaklaşımından izler görmek de olanaklıdır. Örneğin; küresel ısınma sorununun belli bir çözümünün olduğu varsayımıyla, enerji tüketiminin (özellikle fosil yakıtın), emisyonların, ormansızlaşmanın ve nüfusun sınırlandırılması, dinamik bir karaktere sahip ekolojik yapı karşısında aslında mekanik birer çözüm önerisidir (Anderson; Leal, 1996: 237). Sürdürülebilir Gelişme’de “çevre yönetimi” gibi bir politika da görece mekanik bir niteliğe sahiptir. Mekanik içerikli politikaların hayata geçirilmesiyle sorunların büyük ölçüde ortadan kalkacağını düşünmek ise “doğrusal bir mantık”ın ürünüdür. Oysa, doğanın/ekolojinin ne doğrusal, ne de mekanik işlediği söylenebilir²³¹. Dolayısıyla “yönetilmesi” de söz konusu olamaz.

Sürdürülebilir Gelişme’nin klasik yönetim yaklaşımıyla ilgili boyutu, özellikle son on beş yıldan bu yana meydana gelen gelişmelerle ortaya çıkan “postmodern boyut” karşısında görece örtülü ve ikinci planda görünmektedir. Yeni bir yönetim yaklaşımı olarak yönetişimin geliştirilmesinden sonra söz konusu postmodern niteliklerin açık ve baskın şekilde hissedildiği söylenebilir. Moderniteyle birlikte yönetimde gelenekselliğin yükünden kurtularak, yeni (bilimsel) biçimler yaratmak amaçlanmıştır. Postmodernite ise geleneği dışlamadan, bütününe karşısına parçayı, merkezçiliğin karşısına yerinden yönetimi, merkezde toplanmanın karşısına

²³¹ Doğanın mekanik ve doğrusal olmayan işleyişi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Mutlu, 2004: 539-560).

merkezkaçı, orantılının karşısına orantısız, birleştirme itici gücünün karşısına aşırı çoğulculuğu, evrenselliğin karşısına göreliliği çıkarmaktadır²³². Yönetim düşüncesinde postmodernitenin bu nitelikleri, “yeni-kabilecilik (neotribalism)” olarak değerlendirilmektedir. Gerçekten de bilimsel yönetim yaklaşımından tam bir kopuşu ifade eden postmodernite, kuralların yıkılmasını ya da kaldırılmasını öngördüğünden, evrenselliği savunan anayasal kurumların ya da ulus-devletlerin yokedilmesini savunmakta, büyük toplumlara değil, toplumu oluşturan topluluklara önem vermektedir (Ergun, 1997: 13).

Postmodernizmde, bürokrasi yerine görev örgütlenmeleri ya da geçici örgütlenmelerin tercih edilmesi, sivil toplum örgütlerinin temel dinamiklerinden birisi olarak değerlendirilebilir (Ergun, 1997: 14). Nitekim, postmodernizmde “toplumsal hizmetlerin ve bu türden diğer kamu hizmetlerinin bu örgütler eliyle daha ekonomik ve daha eşitlikçi biçimde dağıtılabileceği” söylemi, halihazırda yönetişimin en önemli politik söylemidir.

Postmodern yöntemlerin egemen olduğu yönetim yaklaşımları, çok çeşitli isimler alabilmektedir²³³. Ortak mantığa dayalı bu yönetimlerin, farklı isimler alması, ironik şekilde tam da postmodernizmin parçalı ve çoğulcu mantığını yansıtmaktadır.

Postmodernizmin yönetim anlayışındaki temel özelliklerden birisi olan “kamu yönetimi” anlayışı ile “işletme” yönetiminin birbirine yaklaştırılması/kaynaştırılması, yönetişim sürecinde dikkati çeken bir diğer önemli eğilimdir. Özellikle 1970’li yıllardan başlayarak, kamu yönetiminin sunduğu hizmetlerden yararlananları kamu yönetiminin müşterileri olarak gören “kamu işletmeciliği (public management)” kavramı, geleneksel kamu yönetiminin (public administration) yerini almaya başlamıştır (Ergun, 1997: 3-4). Son yıllarda, yönetişim uygulamalarıyla bu yaklaşımın daha çok benimsendiği ve hayata geçirildiği görülmektedir.

²³² Postmodern yönetim yaklaşımı, eski biçimler içinde dönüşümler yapmak, kültür endüstrilerini önemli hale getirmek, gündelik yaşamı estetize etmek ve kişisel girişim, pazar eğilimini hakim kılmak, rekabet ve kendine güven gibi erdemleri geliştirmek gibi amaçlara sahiptir. Postmodern yönetim anlayışı, baskıcı bir bütüncülük ve baskıcı bir siyaset anlayışı yerine, çoğulcu ve açık bir demokrasi üzerine kuruludur (Cevizci, 1997: 704).

²³³ Bunlar; yeni kamu yönetimi anlayışı (new public management), yalın yönetim (lean management), toplam kalite yönetimi (total quality management) ve kamu-özel kesim ortaklığı (public private partnership) gibi isimlerle anılmaktadır. Bkz. (Mengi, 2004: 50).

İşletme yönetimi ilkelerinin kamu yönetiminde uygulanmasının anahtar kavramı olan yönetişim, devletin işlerinin azaltılması, yetkilerin ve hizmetlerin yerel birimlere ve özel kesime devredilmesi, kamu kesiminin özel kesimdeki hizmet anlayışına uygun biçimde yapılandırılması (Mengi, 2004: 50) mantığına dayanmaktadır. 1980’li yıllarda ortaya çıkan yönetişim mantığı, 1990’lı yıllardan itibaren de sivil toplum, insan hakları, demokratik süreçler, yerellik ve etnik ögelere önem verilerek zenginleştirilmiştir.

Yönetişimle ortaya konulan yönetim yaklaşımı, özellikle Klasik Yönetim yaklaşımından pek çok bakımdan kopuş –tam bir kopuş değil²³⁴- gibi görünmektedir. Bu bağlamda, bütüncül-tek (monolitik) otorite altında, tek merkezden yönetilen örgüt yapılanmasından vazgeçilmektedir. Bu amaçla bir hizmetin farklı bölümlerini yerine getirmek üzere örgütlerin parçalara ayrılması, bu parçaların kendi bütçesini oluşturma ve uygulayabilme serbestisine sahip olması, örgüt yöneticilerinin sadece sonuçlardan sorumlu olmaları, örgüt içi düzenlemeler ve uygulamalarda esneklik ve çeşitlilik sağlanabilmesi yolunun açılması söz konusudur. Bunlara koşut olarak, çalışanın hiyerarşik üstler tarafından yakından denetlenmesi yerine, amaçların gerçekleştirilmesindeki başarı ve performansın standartlarına göre denetlenmesi tercih edilmektedir (Aksoy, 1998: 11). Kısaca, yönetişimin yönetsel mantığında özellikle disiplin yerine serbestliğin, merkezin yerine merkezden uzaklaşmanın, hiyerarşik karar verme mekanizması yerine ortaklaşa karar vermenin savunulması, klasik yönetim yaklaşımlarından ciddi bir kopuş olarak değerlendirilebilir.

Yönetişimle birlikte postmodern yönetim anlayışlarının savunulması, genel olarak özel sektörde görülen postfordist yapılanmanın yaygın ve esnek niteliğinin, kamu kurum ve kuruluşlarına uyarlanması olarak okunabilir (Aksoy, 1998: 11). Dolayısıyla, bu yeni yönetim mantığı ile kapitalizm arasındaki doğrudan bir ilişki

²³⁴ Örneğin, yönetişimle çoğulculuğa ve katılımcılığa yapılan vurgu, çok önceleri bürokratik yaklaşımın kurucusu M. Weber tarafından “çoğulcu-işlevselci yaklaşım” adıyla, marksist paradigmaya karşıt olarak ortaya konmuştur. Weber’e göre bir toplumda işbölümü tarafından belirlenen toplumsal sınıflar vardır; ama bunların yanında etnik, dinsel, yöresel, kültürel mesleki, siyasal vb. parametrelere bağlı toplumsal kolektiviteler de vardır. Bu nedenle de toplumun bütününe ilişkin çözümlemeler sadece sınıflar ve onların arasındaki etkileşimler göz önüne alınarak yapılamaz. Diğer kolektiviteler arasındaki ilişki ve etkileşimler de aynı düzeyde belirleyici olabilir (Şaylan, 1995: 199). Görüldüğü gibi Weber’in toplumsal çözümleme içerikli yaklaşımı ile yönetişimin yönetsel ve toplumsal söylemi neredeyse çakışmaktadır.

kurmak mümkündür. Kaldı ki, yönetişimin küreselleşme sürecinde atfı yapılan temel kavramlardan biri oluşu, kapitalizmle olan ilişkiyi destekler niteliktedir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin önerdiği yeni yönetim yaklaşımı ile kapitalizm arasında doğrudan ilişkiler kurmak da mümkündür. Bu bağlamda, yeni yönetim yaklaşımıyla, kamu sektöründe özel sektör mantığının uygulama araçları olduğu bilinmektedir. Özelleştirme, serbest piyasa ve sivil toplum örgütleri, bu araçlardan bir kaçıdır.

Özelleştirme, kamu girişimlerinin satılması yoluyla devletin küçültülmesi, bürokrasinin etkisizleştirilmesi, bireysel hakları kısıtlayan kuralların terk edilmesi, ekonomik kararların siyasallaşmadan kurtarılması, verimliliğin sağlanması, halka satılacak paylarla kapitalizmin toplumsal alanda yaygınlaştırılması, yolsuzlukların önlenmesi gibi pek çok amaç taşımaktadır. Bunun yanı sıra, sivil toplum örgütleri, bürokrasinin bir alternatifi gibi algılanmakta ve kamu eliyle görülen pek çok toplumsal hizmetlerin, bunlar tarafından, serbest piyasa kurallarına göre yerine getirilmesi öngörülmektedir (Ergun, 1997: 14). Sivil toplum örgütlerinin bu işlevlerini özel sermaye ile işbirliğine giderek yerine getirecekleri düşünüldüğünde, sürecin kapitalist mantığı görülebilecektir.

Özetle; Sürdürülebilir Gelişme'de yönetim düşüncesi, başlangıçta büyük ölçüde klasik yönetim yaklaşımından izler taşıırken, özellikle 1980'li yıllardan itibaren postmodern yönetim yaklaşımlarından etkilenmiştir. Öte yandan, postmodern yönetim yaklaşımının baskınlığı açık olmakla birlikte, klasik yönetim yaklaşımının tam anlamıyla terk edildiği de söylenemez. Özellikle, Sürdürülebilir Gelişme'nin genel özellikleri itibarıyla klasik yönetim yaklaşımının etkileri söz konusudur.

Toplumsal Ekoloji'nin yönetim yaklaşımı, diğer öngörülleri gibi radikal nitelikler taşır. Toplumsal Ekoloji'de yönetim mantığı, halkın lider bir "kişi" ya da "kurum"a olan ihtiyacın reddedilmesi ve özyönetimin kabulüne dayanır. Bookchin'in bu konudaki görüşleri açıktır (1996a: 244-245):

“ ‘Kitleler’in ‘öncüler’in ‘liderliği’ne ihtiyaç duyduğuna ilişkin her iddianın altında, ... ‘kitleler’in kendi özgürlükçü kurumlarını yaratamayacakları ve bu yüzden toplumu örgütlemek ve karşı devrimin

kökünü kazımak için bir devlet gücüne ... güvenmeleri gerektiği inancı yatar. ... (Oysa) İster 1793-1794 Paris seksiyonları, ister 1848 ve 1871'in klüpleri ve milisleri isterse fabrika komiteleri, işçi konseyleri, halk meclisleri ve sonraki ayaklanmalarda ortaya çıkan eylem komiteleri olsun, 'kitleler'in kendi özgürlükçü kurumlarını oluşturduğunu göreceksiniz.”

Yukarıdaki ifadeler, Toplumsal Ekoloji'nin hem kendi yönetim yaklaşımıyla, hem de yönetim politikalarıyla ilgili çıkarımlar yapmaya elverişlidir. Yönetişim politikalarında, her ne kadar katılımcı-çoğulcu söyleme dayanan bir yönetim politikası öngörülüyor ve bu bağlamda sivil toplum örgütlerine önemli roller yükleniyorsa da uygulamada, bunların öngörülerdeki gibi gerçekleşmediği ileri sürülmektedir. Diğer deyişle, katılım süreçlerinde geleneksel seçkinci anlayışın egemenliğini sürdürdüğü ve sivil toplum örgütlerinin de toplumda demokrasi alışkanlığı yokmuşçasına bir öncü rol üstlendiğine yönelik değerlendirmeler²³⁵, Bookchin'in "kitlelere duyulan güvensizlik" eleştirisini haklı kılar niteliktedir.

Öte yandan, Toplumsal Ekoloji'de yönetim kavramı olumlu bir anlama sahip değildir. Çünkü “ ‘yönetim’, ‘öz’ün içeriğini boşaltır; idare bireysel özerklik üzerinde hakimiyet kurmaya başlar” (Bookchin, 1996a: 112). Bu bakımdan, egemen yönetim yaklaşımları reddedilir. Özellikle klasik yönetim yaklaşımının özellikleriyle tam bir karşıtlıktan söz edilebilir. Bookchin'in görüşlerinde bu çıkarımın gerekçelerine rastlamak mümkündür (1996a: 112):

“Teknokratik değerlerin düşünce üzerindeki etkisine bağlı olarak, yaşamın bütün yönlerinde özgürlükçü yönetimin anlamı açısından vazgeçilmez önem taşıyan benlik, etkin yönetsel stratejiler tarafından ustaca yerinden edilir.”

Toplumsal Ekoloji'nin, postmodern nitelikli yönetim yaklaşımları karşısındaki duruşu, postmodernite karşısındaki eleştirel duruşuna koşuttur. İlk bakışta yönetişimin çoğulcu-katılımcı mantığı ile Toplumsal Ekoloji'nin yönetim mantığı arasında bazı koşutluklar var gibi görünse de aslında niteliksel olarak pek çok fark olduğu söylenebilir. Toplumsal Ekoloji'de “özyönetim” olarak

²³⁵ Bu konuda ayrıntılı açıklamalar için bkz. (Mutlu, 2005).

kavramlaştırılabilecek olan yönetim mantığı, “yönetmesi” beklenen bir “öz”ün varlığını temel koşul kabul eder. Bu bağlamda özyönetim düşüncesi, her durumda yüceltilen değil, tersine, dikkatle ele alınan bir kavramdır. Özyönetimin, içeriğine aykırı biçimde uygulanmasına yönelik eleştiriler ile günümüzdeki yönetim uygulamaları arasında ilginç benzerlikler görünmektedir:

“ ‘Yönetmesi’ beklenen ‘öz’ olmaksızın özyönetim, aslında, karıştılarına ayrışır: İtaat ve tahakküme dayalı hiyerarşi. ... Bu ilişkiler aile içinde cinsler ve yaş grupları arasında, farklı etnik gruplar içinde, özgürlükçü bir örgütlenmenin ya da toplumun politikalarını uyguladığı iddiasındaki bürokrasiler ve idari toplumsal gruplar içinde varlığını sürdürebilir” (Bookchin, 1996a: 116-117).

Hali hazırda yönetim uygulamalarının, özyönetimde gizil olarak bulunan “itaat ve tahakküme dayalı hiyerarşi”yi yansıttığı ileri sürülebilir. Özellikle yönetim ve kapitalizm/küreselleşme arasındaki ilişkilerden dolayı böyle bir çıkarım yapmak mümkündür. Bu bağlamda, Bookchin, genel olarak “işyeri demokrasisi” ya da “işçi katılımı” gibi postmodern yönetim yaklaşımlarını “burjuva ideologları”nın bir eseri sayar ve bunların fabrikanın ötesinde, toplumsal alanla ilgili bir yönetim yaklaşımı olduğuna dikkati çeker (1996a:112-113). Ayrıca bu tür yaklaşımların, kapitalizmin rekabetçi dinamikleri karşısında hiçbir şekilde alternatif olamayacağı savunur (Ata, 2002: 24-25).

Toplumsal Ekoloji’de özyönetimin gerçekleşmesi, yönetimdeki gibi devletin de içinde bulunduğu çok ortaklı/katılımcı yönetim yaklaşımından farklıdır. Yönetim sürecinde halkın kendisi dışında hiçbir kişi, kurum ya da mekanizma yer almaz. Diğer deyişle, halk meclislerinde yurttaşların, doğrudan demokrasi içinde politik kararlar alarak, insani ve rasyonel bir toplum idealini yaşama geçirme düşüncesi esastır. Böylece, devlet ya da devletin de içinde olduğu bir yönetim yerine, halk gücüne dayalı ve rasyonaliteye yönelik toplumsal bir yönetim ikame edilir.

Öte yandan, yönetişimin “iyi işlemeyen demokrasiyi işler kılmak” hedefine karşılık, Toplumsal Ekoloji’de “doğrudan demokrasinin gerçekleştirilmesi” hedeflenir. Yönetişimi ortaya çıkaran temel dinamikler arasında “demokrasiye duyulan güvenin azalması” ve buna koşut olarak, “seçimlere katılım oranının

düşmesi” gibi faktörlerin önemli yeri olduğu bilinmektedir. Bu durumda yönetişimin, “demokrasiye duyulan güveni artırma” ve “seçimlere katılım oranını yükseltme” amacı olduğu açıktır. Böyle bir sonuç, yönetişimin diğer nitelikleri de göz önüne alındığında, egemen sistemin sürekliliği adına demokrasinin “araçsal”laştırıldığını ve katılımın da “meşrulaştırıcı” olarak kullanıldığını akla getirmektedir. Toplumsal Ekoloji’de ise demokrasi ve demokrasinin gerçekleştirilmesi için halk katılımı temel “amaç”tır. Nitekim, gerçek ve aktif katılımın da halihazırdaki uygulamalarla değil, özyönetimle sağlanabileceği²³⁶ ifade edilmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekoloji’nin yönetim yaklaşımlarının farklılaştığı önemli noktalardan birisi de halkın yönetim süreçlerindeki etkililiğiyle ilgilidir. Yönetişimin gerekçeleri konusunda temsili demokrasinin krizine dikkat çekilirken, halkın yönetim süreçlerinde yeterince yer almaması ya da uzun dönemli – beş yıl gibi- seçim aralıklarıyla karar alma mekanizmalarını etkileyemediği ileri sürülmektedir. Dolayısıyla yönetişimde, kuramsal olarak çoğulcu ve katılımcı mekanizmaların işletilmesi ve bu tür sorunları ortadan kaldırılması öngörülmektedir. Ancak, yönetişim diğer bazı öngörülerini, bunu gerçekleştirmeyi fiili olarak olanaksız kılmaktadır. Bunlardan birisi ve belki de en önemlisi “özelleştirme”dir. Özelleştirmeye, kamusal sorumluluklar piyasaya devredilmekte ve yurttaşın seçim, katılım, temsil veya herhangi bir başka yöntemle denetleyeceği alanlar sınırlandırılmaktadır (Çitçi, 2002: 683). Diğer ifadeyle, yurttaşın denetleyiciliği, piyasaya girebildiği ölçüde ya da tüketici/müşteri olabildiği ölçüde gerçekleşecektir.

Toplumsal Ekoloji’de yurttaş, karar alım sürecinde doğrudan yer aldığından başka, denetleme sürecinde de aktif olabileceği mekanizmalara sahiptir. Mülkiyetin beledi (yerel) olması, halkın karar alma süreçlerinde etkili olmasını sağladığı gibi halk meclisleri tarafından denetimini de olanaklı kılmaktadır.

Yönetişimin öngördüğü yönetim modeli ile Toplumsal Ekoloji’de öngörülen yönetim modeli, “katılımcılar”ı bakımından da karşılaştırılabilir. Yönetişim modelinde siyasal-yönetimsel iktidar, “bürokrasi, şirketler ve sivil toplum örgütleri”nden oluşmaktadır. Toplumsal Ekoloji’de ise halkın doğrudan demokrasi

²³⁶ Örneğin; Lefebvre, katılımın, Batı toplumlarının en önemli ideolojik temalarından olduğunu, belirli bir sorunla ilgili ve ilgilenen insanların, en az maliyetle rızasının alındığını; insanların enformasyon ve sosyal etkinlik ikameleriyle tatmin olup köşelerine çekildiklerini öne sürerek, gerçek ve aktif katılımın ancak özyönetimle olabileceğini belirtmektedir. Bkz. (Bilgin; Göregenli, 1996: 59).

ve yüz yüze ilişkiye dayalı katılımıyla oluşan halk meclisleri ve bunlar tarafından seçilen temsilcilerden oluşan konfedere meclisler vardır. Bir diğer ifadeyle, yönetim sürecinde Toplumsal Ekoloji'nin karşı çıktığı “devlet (bürokrasi)” ve “kapitalizm (şirketler)” temel iki aktör olarak yer almaktadır. Buna karşılık, Toplumsal Ekoloji'de yönetim sürecinde sadece yurttaşların olduğu görülmektedir.

Yönetişim düşüncesinde “yatay ilişkilere dayalı bir yönetim” öngörülmesine karşın, yukarıda yer alan bürokrasi ve şirketlere rağmen söz konusu yatay ilişkinin nasıl gerçekleşeceği önemli bir sorundur. Toplumsal Ekoloji'de ise gerek halk meclislerinin işleyiş süreci, gerekse komünler arası ilişkilerde (konfederal sistemin işleminde) tam anlamıyla yatay ilişkiler söz konusudur.

Özetle; Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekoloji'nin yönetim düşünceleri arasında söylem olarak bazı koşutlukların varlığı kabul edilmekle birlikte, bunların, her iki yaklaşımın bütüncül yapısı içinde değerlendirilmesi durumunda karşıtlık içinde olduğu görülmektedir.

5. Uygulanabilirlikleri Bakımından Karşılaştırma

Sürdürülebilir Gelişme ve Toplumsal Ekoloji, uygulanabilirlikleri bakımından farklı niteliklere sahiptirler. Sürdürülebilir Gelişme, hali hazırda uygulanmakta olan bir düşünce iken, Toplumsal Ekoloji'nin henüz hayata geçirilmesi söz konusu değildir. Dolayısıyla, her iki yaklaşımın, mevcut uygulamalar yanında, uygulamayla ilgili diğer konular bakımından da karşılaştırılması önemli görülmektedir.

5.1. Uygulama Kuramları Bakımından

Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme'nin kuramsal nitelikleri, uygulanabilirliklerinin önemli bir boyutunu oluşturur. Kuramsal olarak uygulanabilirlik, hem egemen sistem karşısındaki duruşlarıyla, hem de kendi iç kurguları bakımından, bugüne ve geleceğe bakışlarıyla ilgilidir.

Hali hazırda uygulanmakla birlikte, Sürdürülebilir Gelişme'nin uygulanabilirliği konusunda da bazı kuramsal sorunlar olduğu görülür. Bunlardan birisi, Sürdürülebilir Gelişme kavramının ilk ortaya çıkışındaki içeriğiyle ilgilidir.

Söz konusu zaman dilimi, küreselleşmenin de doğuş zamanı olduğundan, Sürdürülebilir Gelişme'nin, küreselleşme ideolojisiyle organik bağ içinde olduğu ileri sürülmektedir. Bu bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme'nin, küreselleşme ideolojisine koşut ve gelişmiş ülkelerin çıkarlarını koruma yönelimli olduğu iddiaları²³⁷, kuramsal olarak uygulanabilirliğini olanaksızlaştırıcı bir durumdur. Diğer deyişle, evrensel ölçekte sunulan çevre koruma politikaları, egemen sistemin öncelikleri ve güç dinamikleri karşısında yaşama geçirilebilirlikten uzak görünmektedir. Nitekim, Sürdürülebilir Gelişme'nin önündeki en büyük engelin, halihazırdaki yönetim ve yaşam biçimi olduğu vurgulanmaktadır (Dündar, 1998: 185). Sürdürülebilir Gelişme'nin nasıl uygulanacağı konusunda bir görüş birliğinin bulunmayışı (Kışlalıoğlu; Berkes, 1994: 325) da egemen sistemde söz konusu politikaların bütüncül olarak uygulanabilmesiyle ilgili bir sorun gibi görünmektedir. Bu bağlamda, ideal bir düşünce olarak Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekoloji'nin uygulanamazlığı konusunda niteliksel bir koşutluk olduğu söylenebilir.

Toplumsal Ekoloji'nin hem kapitalizm, hem de ulus-devlet karşıtı bir söyleme dayandığı açıktır. Bu bağlamda, Toplumsal Ekoloji'nin kuramsal olarak uygulanabilirliğiyle ilgili irdelemelerin bir boyutu, kapitalizm ve ulus-devlet pratiklerin veri alınmasına dayanır. Tarihsel süreçte, bazı radikal ideolojilerin, kapitalizm ve de ulus-devlet karşısındaki duruşları ve pratiğe aktarılışı, Toplumsal Ekoloji'nin uygulanabilirliği ile ilgili bir çıkarım yapma olanağı verir. Bu noktada, yaklaşık 70 yıllık bir zaman diliminde, geniş sayılabilecek bir coğrafyada etkili olmuş olan “sosyalizm”, söz konusu radikal ideolojilerden birisi olarak ele alınabilir. Kapitalizmin, kendini sürekli yenileyerek, her kriz döneminden değişik biçimlerde ortaya çıkmasına karşılık ve bu niteliğinden dolayı, sosyalizm, uzun süreli bir ideoloji olamamıştır²³⁸. Sosyalizmin kapitalizm karşısındaki durumundan, Toplumsal

²³⁷ Hem 2001 yılında yapılan Doha Toplantısı'nda, hem de 2002'de yapılan Monterrey Konferansı'nda çevresel değerlerin korunması ve Sürdürülebilir Gelişme'nin küresel düzeyde etkili bir politika olarak uygulanabilmesi için gelişmiş ülkelerin yeni ve ek akçal, teknolojik destek sağlamak konusunda herhangi bir yükümlülük almamışlardır (Mengi; Algan, 2003: 55). Bunun yanı sıra, özellikle 1994 yılından sonra Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları'nın uygulanmasıyla Rio Konferansında alınan pek çok kararın etkisizleştirildiği, bu süreçte Kyoto Protokolü'nün amacına ulaşmadığı bilinmektedir. Rio Konferansı'ndan sonraki tüm bu gelişmeler, Sürdürülebilir Gelişme için iyimser olan kesimler tarafından tam bir hayal kırıklığı olarak değerlendirilmektedir.

²³⁸ S.S.C.B.'nin çökmesiyle birlikte, sosyalizmin bir ideoloji olarak bitip-bitmediği üzerinde oldukça yoğun tartışmalar yapılmaktadır. Kuramsal olarak sosyalizmin ortadan kalkmasının mantıklı olmadığı açıktır. Dolayısıyla, yukarıdaki bağlamda sosyalizmin ortadan kalmış olması, sosyalizmin pratiğe aktarılmış biçiminin ortadan kalmasını ifade etmektedir.

Ekoloji adına iki türlü çıkarım yapılabilir. Bunlardan ilki, sosyalizm gibi radikal bir ideoloji olan ve ancak, pratiğe bile aktarılmamış olan Toplumsal Ekoloji'nin, kapitalizm ve ulus-devlet yapılarının egemen olduğu bir dünyada hemen hemen uygulanma olanağının olmamasıdır. İkincisi ise sosyalizm gibi radikal olmakla birlikte, ondan farklı olduğu iddiası taşıyan Toplumsal Ekoloji'nin uygulama konusunda henüz başarısızlığı kanıtlanmamış bir ideoloji olmasıdır. Bu durumda, Kropotkin'in ifadesiyle, “devrimini nasıl yapılamayacağını” (Özkaya, 2002: 104) içeren bir bilgiye sahiplik söz konusudur. Bu nedenle, tam da sosyalizmdeki farklılığından dolayı, henüz uygulanabilme umudu ortadan kalmış değildir. Kısaca, halihazırdaki düşünsel ve maddi medeniyet unsurlarının pek çoğu, Toplumsal Ekoloji'nin yaşama geçirilmesi konusunda olumlu bir zemin teşkil etmemekle birlikte, Toplumsal Ekoloji'nin henüz denenmemiş –dolayısıyla başarısızlığa uğramamış-, değişim öngörülerini, olumsuz bir çıkarım yapmayı engellemektedir.

Sürdürülebilir Gelişme, kapitalizme koşut bir söyleme sahiptir. Üstelik, her ne kadar ulus-devletin küçültülmesi öngörülse de tamamıyla ortadan kaldırılmasını savunulmamaktadır. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme, egemen sisteme koşut ve hatta onu olumlayan –özellikle yönetimle birlikte- bir söyleme sahiptir. Bu bakımdan, kuramsal olarak uygulanabilmesinin olanaklı olduğu, en azından, uygulanabilmesi önündeki engellerin ideolojik nitelikli olmadığı söylenebilir.

Hem Toplumsal Ekoloji'nin, hem de Sürdürülebilir Gelişme'nin yukarıda irdelenen nitelikleri, kuramsal olarak uygulanabilirliklerinin çerçevesini oluşturmaktadır. Diğer deyişle, ayrıntılı irdelemelerin bu genel çerçeveler içinde yapılabileceği söylenebilir.

Toplumsal Ekoloji'nin uygulanabilirliğiyle sorunsal noktalardan birisi, kuramsal olarak hiyerarşi ve tahakküm olgusunu gündelik yaşamın içinde aramasıyla ilgilidir. Bookchin (1996a: 46), “neredeyse doğuştan itibaren, aile, dinsel kurumlar ve okula, bizzat çalışma süreci tarafından hiyerarşiyi kabullenmeye, feragata ve tüm düşüncelerin dayanması gereken öncüller olarak devlet sistemlerine alıştırılmaktayız” derken, sosyalizmdeki “proleterya-burjuvaji” karşıtlığından da radikal bir görüş ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, sosyalizmdeki görece indirgemeye dayalı sınıfsal yaklaşıma göre Toplumsal Ekoloji'nin mücadele sahası,

hem daha geniş, hem daha ayrıntılıdır. Neredeyse yüzyıllardır kanıksanmış böyle bir toplum biçimi ve kapitalizmin yaşamın her alanına nüfuz etmiş yapısı karşısında, Toplumsal Ekoloji'nin uygulanma olanağı oldukça az görünmektedir.

Toplumsal Ekoloji'nin “akılcı ve tutarlı” yaklaşımının, her türlü “mistik eğilimler”i dışlaması da kuramsal olarak uygulanabilirliğiyle ilgili bir sorun teşkil etmektedir. Günümüzde mistik eğilimlerin sadece ekolojik hareketlerde değil, gündelik yaşamın hemen her alanında etkili olduğu bilinmektedir. Üstelik, kapitalizmin kendini yeniden üretme araçlarından birisinin de mistik eğilimlerin canlandırılması olduğu söylenebilir. Bunu postmodernitenin değişik yansımalarında gözlemlemek mümkündür. Diğer yandan, insanlığın varoluşundan bu yana hiçbir zaman yok olmamış olan “din” gerçeği de Toplumsal Ekoloji'nin uygulanma olanağını sınırlamaktadır. Ekolojik sorunlara duyarlı, ancak bu duyarlılığını dinsel inançlarını koruyarak sürdürmek isteyen kitleler ve dünya nüfusunun ezici çoğunluğunun dini inançları karşısında Toplumsal Ekoloji'nin önerdiği bir (ara) yol yoktur. Din ile Toplumsal Ekoloji'nin, benzer konularda farklı açıklamalar getiren felsefeleri²³⁹ göz önünde tutulduğunda, söz konusu ara yol olanağının hiç bir zaman da olamayacağı söylenebilir.

Toplumsal Ekoloji'nin uygulanabilirliğiyle ilgili bir diğer kuramsal sorun, “doğrudan demokrasi”nin halihazırdaki devasa kentlerde uygulanmasıyla ilgilidir. Egemen sistemin demokrasiyle ilgili uygulamalarının (temsili demokrasinin) dayandığı temel söylemlerden birisi, günümüzde, kalabalık nüfustan oluşan ve geniş alana yayılmış yerleşimler nedeniyle, doğrudan demokrasinin pratik olarak gerçekleştirilemez oluşudur. Bookchin (1999b: 169), Paris Komünü'nün, doğrudan demokrasinin büyük ülkelerde uygulanmasının olanaksız görüldüğü bir dönemden sonra oluşturulduğunu söyleyerek, bugünkü eleştirilere gönderme yapar. Öte yandan, Lefebvre de demokrasinin bir ifadesi olarak özyönetimin, egemen sistemdeki güce dayalı yönetiminin çelişkilerden doğduğunu ifade ederek, bugünlerde özyönetim kuramının toplumsal bir gerçekliğe dönüştüğünü belirtir (2004: 181,183). Bu konuda

²³⁹ Din, insan yaşamının çok temelli üç yönüyle ilgili soruları esas alır. Bunlar; 1) İnsan varoluşunun kaynağı. 2) İnsan doğasının ve yazgısının kaynağı. 3) İnsanın değerler cetvelinin belirleyicisi ve gündelik yaşamdaki yol göstericisi olarak Tanrı kavramı (Cevizci, 1999: 240). Dikkat edilirse, Toplumsal Ekoloji de benzer sorulara cevap aramaktadır. Ancak, her iki felsefe arasında derin ayrılıklar olduğu belirtilmelidir. Dinde ilahi, aşkın bir gerçekliğe dayalı ve insanların buna göre davranışlarını düzenleyecekleri bir ideal durum söz konusu iken Toplumsal Ekoloji'de öngörülen ideal durumun merkezinde insan, dünyevilik, akıl ve özgürlük vardır.

daha başka tartışmalar²⁴⁰ da olmasına karşılık, halihazırda doğrudan demokrasinin uygulanabilirliğine olan inancın çok zayıf olduğu vurgulanmalıdır.

Öte yandan, bir ideoloji olarak Toplumsal Ekoloji'nin, geçmişteki ideolojilere göre günümüzdeki bazı koşullar nedeniyle daha çok uygulanma potansiyeli taşıdığı söylenebilir. Toplumsal Ekoloji'nin dayandığı sorunlar, geçmişteki ideolojilerin dayandığı görece sınırlı –işçi, köylü sorunları gibi- sorunlardan daha kapsamlıdır²⁴¹. Toplumsal Ekoloji'nin dayandığı sorunların büyüklüğü, karmaşıklığı ve ciddiliği, çok farklı kesimlere ait insanları birleştiren bir nitelik taşır ki, bu da onun uygulanabilme olasılığını artırmaktadır.

Toplumsal Ekoloji'nin uygulanabilirliğiyle ilgili tartışma, ekolojik toplum kurgusunun bir “ütopya” olup-olmadığı sorusunu da akla getirmektedir²⁴². Ekolojik toplumun bir “ütopya” olduğu, bizzat Bookchin tarafından dile getirilmektedir. O, böyle bir toplum yapısını önceleri “anarko-komünizm” olarak nitelerken daha sonra “ekotopya” olarak nitelemektedir (1996a: 70). Ekolojik toplumun bir ütopya olması, onun uygulanamazlığını göstermediği gibi tersine, Toplumsal Ekoloji'nin geleceği kurtarma ideali taşıyan devrimci niteliğini ortaya koyar. Nitekim, ütopyaların toplumsal ilerlemeye katkı sağlayıcı boyuta sahip olduğu, evrim ve ilerleme yoluyla devrime dönüşebileceği ifade edilmektedir (Ertan, 1999: 14). Bu bağlamda, Toplumsal Ekoloji, klasik ütopyaların planlı tekdüzeliği, dinseliliği, uyum ve boyun eğmeyi güçlendiren yapısı içinde değil, günümüzde özgür bireylerden oluşan, eşitlikçi toplum ideallerine dayalı ütopyalar içinde değerlendirilmelidir.

Toplumsal Ekoloji'nin “ütopya” niteliği, onun uygulanma amacını vurgulamakla birlikte, onun uygulanabilirliğine doğrudan işaret eden noktalara da

²⁴⁰ Örneğin, Adam Michnik ile Jürgen Habermas arasındaki konuşma, bu tartışmalar bağlamında değerlendirilebilir. “Soğuk Savaşın bitmesi ve Sovyet Blokunun çökmesinden sonra demokratik yönetim” konulu tartışmada, “sosyalizmden sonra geriye ne kaldı?” sorusuna Habermas, kısaca “radikal demokrasi” yanıtını vermiş, Michnik de “tamamıyla katılıyorum” diyerek, onu onaylamıştır (Keyman, 1998: 192).

²⁴¹ Bookchin, Toplumsal Ekoloji'nin sadece işçi sınıfının sorunlarıyla sınırlı kalmadığını, bunun yanı sıra, demokrasi, ekoloji ve her türlü hiyerarşi sorunlarıyla da ilgilendiğini vurgular. Toplumsal Ekoloji'nin bu yaklaşımı, geçmişteki –sosyalizm gibi- ideolojilerden farklıdır. Bu konuda bkz. (Bookchin, 2005). Bookchin, Toplumsal Ekoloji'nin bu yaklaşımını desteklemek için geçmişteki ideolojilerin görece kısıtlı sorunları ele almaları nedeniyle bugüne hitap edemediğini vurgular. Bu görüşünü desteklemek için de geçmişte ABD'de 30 milyon kadar işçi olduğunu, bugün ise bu sayının dört milyona düştüğünü, dolayısıyla, geçmişte işçi ve köylü haklarına dayalı ideolojilerin günümüzde bu pratik dayanaklarını kaybetmekte olduğunu ifade eder. Bkz. (Bookchin, 2005).

²⁴² Aslında, bir kuramın uygulanamazlığı ile ütopya kavramı arasında çok fazla bir ilişki yoksa da genel yaklaşımlar, bu ilişkinin kurulması yönündedir.

işaret eder. Özellikle maddi uygarlık alanında öngörülen dönüşümün gerçekleşmesi konusunda bir “geçiş süreci”nden söz edilebilir²⁴³. Bookchin’in ifadelerinden de bu çıkarımı yapmak olanaklıdır (1999a: 194):

“Tümüyle akıldışı, savurgan olan, devasa endüstri ve kent kuşaklarına, kimyasal yöntemlerle çalışan tarım işletmeciliğine, merkezi ve bürokratik iktidara, kendi kendisi için tehlikeli hale gelen bir silahlanma ekonomisine, yoğun çevre kirliliğine ve düşüncesiz bir çalışmaya dayanan ‘burası’ ile, ... ekolojik toplum arasında, son derece karmaşık dönüşümlerle dolu, yeni bir politikanın olduğu kadar yeni bir duyarlılığın geliştirilmesini de içeren bir ara bölge bulunuyor. ... ‘Buradan oraya’ yapılacak olan sıçramayı hiçbir tepeden inmeci yöntem gerçekleştiremez; keza böyle bir yöntem de istemiyoruz.”

Ekolojik topluma geçiş için öngörülen yöntemin (devrimin) niteliği de Toplumsal Ekoloji’nin uygulanabilirliğiyle ilgili olumlu bir durum teşkil eder. Çünkü, Toplumsal Ekoloji’de devrim anlayışı, “birden”, “topyekün” ve “kanlı” biçimde gerçekleştirilen klasik devrim anlayışından farklı olarak, “yavaş yavaş” ve “aşamalı” olarak, evrimsel bir gelişmeye dayalıdır²⁴⁴. Nitekim, Toplumsal Ekoloji’de devrim projesinin, aynı zamanda gerçek dünyayla, o dünyanın gelenekleri ve gündelik gerçekleri ile ilişki kuran bir “eğitim projesi” olarak görülmesi (Bookchin, 1999a: 194-195) de bunu açıkça ortaya koyar. Kısaca, sosyalizm gibi ideolojilerde olduğu üzere, kitlesel ve ani bir dönüşüm öngörülmeyp, aşamalı bir geçişin öngörülmesi, Toplumsal Ekoloji’nin uygulanabilirliğiyle ilgili olumlu bir durum olarak değerlendirilebilir.

²⁴³ Bu geçiş sürecinin, Toplumsal Ekoloji’nin temel ilkeleri kadar açık ve ayrıntılı olmadığı belirtilmelidir. Bu durum, belki de Toplumsal Ekoloji’nin en zayıf tarafını oluşturmaktadır. Söz konusu geçiş süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Bookchin, 1999a: 159-202; Caplan, 2003: 51-54).

²⁴⁴ Nitekim, New York gibi büyük bir kentte ekoloji bir toplum oluşturmak için özgürlükçü yerel yönetimciliğe aşamalı bir geçişin öngörülmesi, “akılcılık ve tutarlılık” ilkeleri bağlamında, emekten tasarruf etmeye yarayan gereçlere büyük önem verilecek olması, bu aşamalı geçişin tipik örneklerini oluşturur. Bookchin, halihazırdaki kent yapılarında gördüğü temel sorunu “merkezi yönetimden ayrı, konfedere bir yapının olmaması” olarak tespit eder. O, öncelikle yerel kurumların güçlendirilmesini, bu bağlamda da ekonomik ve politik merkezi gücün durdurulmasını öngörür. Öte yandan, kent yönetimlerinin “orta direk” tarafından oluşturulmasını ister. Günümüzdeki kentlerin değerlendirilmesi ve bunlara yönelik değişim öngörülleri için bkz. (Bookchin, 2005a; Bookchin, 2005b).

Sürdürülebilir Gelişme'nin uygulanabilirliğiyle ilgili en önemli sorunlardan birisi teknik nitelikli olanıdır. “Gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılayabilme imkanlarını ellerinden almadan” bir gelişmeyi sağlamak ve bu gelişmeyi, mevcut üretim ve bölüşüm ilişkileri içinde gerçekleştirme olanağının olup-olmadığı sorusu, söz konusu teknik sorunun iki önemli boyutunu oluşturmaktadır (Yıkılmaz, Tarihsiz: 122). Bunun yanı sıra, ülkelerin ve toplumların kendilerine özgüllüklerine göre oluşturulması ve uygulanması gerekirken, tüm bu farklılık ve çeşitlilikleri belirli bir Sürdürülebilir Gelişme anlayışı potasında eriten genel politikaların, kuramsal olarak uygulanma olanağının kısıtlı olduğu söylenebilir. Sürdürülebilir Gelişme kavramında, son yıllardaki gelişmelere koşut olarak yoksulluk, iyi yönetememe, insan hakları ve demokrasi sorunları ile toplumsal adalet gibi unsurlara yer verilmesi, söz konu sorunu ortadan kaldırmaya yetmemiştir. Nitekim, gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, Sürdürülebilir Gelişme karşıtı söylemin temelinde de bu yetersizliğin olduğu söylenebilir.

Öte yandan, bütüncül bir politika olarak değil de kısmi politikaları itibarıyla ele alındığında, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin bazı kuramlarının uygulanabildiği görülmektedir. Yeni bir dünya görüşü çerçevesinde ekonomiyi ve dolayısıyla da toplumu yeniden düzenleme amacı taşıyan Sürdürülebilir Gelişme'nin, özellikle neo-liberal politikalarla koşut olan politikalarında uygulanabilirliğin daha fazla olduğu söylenebilir. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme'nin egemen sisteme eleştirel yaklaşmayan ve de egemen sistem araçlarının kullanımına ihtiyaç gösteren kuramlarının uygulanabilir olduğu görülmektedir. Nitekim, “yönetişim” kuramı, yukarıdaki gibi bir çıkarım yapmayı olanaklı kılan en iyi örnektir²⁴⁵.

Sonuç olarak; halihazırda Sürdürülebilir Gelişme'nin bütüncül bir kuram olarak uygulanabilirlikten yoksun olduğu söylenebilir. Buna karşılık, uygulanan

²⁴⁵ Bu nitelikler, özellikle “kentsel yönetim” modellerinde açık olarak görülebilir. Kentsel yönetim süreçleri, “işletmecisi (managerial), kurumsal (corporatist), gelişmeci (progrowth) ve refah (welfare) kentsel yönetim modelleri” biçiminde dört grupta sınıflandırılmaktadır. İşletmecisi kentsel yönetimde yerel yönetimlerin işletmecisi özellikleri, demokratik ve katılımcı niteliklerinin bir anlamda önüne geçmektedir. Kurumsal kentsel yönetimde amacın kentsel politikalarda hizmet sunucusu kuruluşların çıkarlarını gerçekleştirmede kaynakların etkin dağılımını sağlamaktır. Gelişmeci kentsel yönetim modelinde sürdürülebilir ve uzun dönemli ekonomik gelişme temel amaçtır. Model, katılımcıları (seçkin yerel iş adamları ve bürokratlar) itibarıyla seçkincidir. Refah kentsel yönetim modeli ise kentsel kapasiteden çok, ulusal kapasitenin refah kaynağı olarak kullanılmasını öngörür. Katılımcıları, yerel yönetim yetkilileri ile merkezi hükümet bürokratlarıdır (Palabıyık, 2004: 74-76). Görüldüğü gibi her bir yönetim modeli, egemen sisteme karşıt bir amaç taşımadığı gibi onun kurumları aracılığıyla işlemektir.

politikalar egemen sisteme koşut –parçalı- kuramlar olarak değerdendirilebilir. Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme’nin bütüncül bir kuram olarak değil de parçalı kuramları itibariyle uygulanabilir olduğu söylenebilir. Toplumsal Ekoloji ise uygulanabilirlik konusunda kuramsal olarak ciddi sorunlarla karşı karşıya gibi görünmektedir.

5.2. Uygulama Olarak Karşılaştırma

5.2.1. Tarihsel Denemeler Bakımından

Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi uzun bir tarihsel geçmişe sahip değildir. Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme ile ilgili tarihsel bir uygulamadan söz edilemez. Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme’de öngörülen özellikle bazı yönetim yaklaşımlarının tarihsel bir deneyime dayalı olduğu söylenebilir. Hatta, yönetim sürecinde yerele yapılan vurgu, ortaçağdaki komüenal yapılarla ilgili görülmektedir. Bu bağlamda, özellikle demokrasi uygulamaları bakımından Sürdürülebilir Gelişme ile Toplumsal Ekoloji’nin ortak tarihsel uygulamalara göndermede bulundukları söylenebilir.

Toplumsal Ekoloji’nin en önemli niteliklerinden birisi, politika önerilerinde “tarihe başvurması”dır. Diğer deyişle, ekolojik toplum projesi, zengin ve ayrıntılı bir tarihsel sürece dayanır. Bu bakımdan, ekolojik toplum kurgusunda geçmişte örnek gösterilen uygulamalara yer verilmesi, Toplumsal Ekoloji’nin –bütünüyle olmasa da- tarihsel uygulamaları olarak değerdendirilebilir. Bu tür uygulamalarda atıf yapılan nitelikler, genellikle, doğrudan demokrasi, özgürlük ve kendini gerçeğeştirme ile ilgilidir.

Toplumsal Ekoloji’nin en çok atıfta bulunduğu tarihsel pratik, Antik Yunan’dır. Yunanlıların ihtiyaçlara ilişkin sınır ve denge kavramları ve Atina’nın doğrudan demokrasi kurumları, Bookchin’in “vazgeçilmez standartlar” dediği örneklerdir. Antik Yunan’ı takiben, Hristiyanlığın evrensel “humanitas” görüşü yol gösterici bir ilke olarak görüldür. Keza, ulus-devlete karşı geç ortaçağ şehirlerinde çok yaygın olan konfederasyon ilkesi de geçmişteki özgürlük uygulamaları olarak değerdendirilir (Bookchin, 1994: 69). Ortaçağdaki Benetiktenler’in, eski çağın düzeni ile yeni çağın düzenini sentezleyerek oluşturdıkları kültür ve buna dayalı yaşam

biçimi de komün düşüncesine uygun olduğundan (Bahro, 1991: 201), yukarıdaki görüş bağlamında değerlendirilebilir

Tarihsel süreçte Toplumsal Ekoloji'nin doğrudan demokrasi ideali çerçevesindeki diğer örnekler ise Amerika'nın New England bölgesindeki kasabalarda ve 1793-1794 yıllarında Paris'in devrimci seksiyonlarında düzenlenen halk meclislerinden oluşur. Gelişimi yarıda kesilmiş ya da tam olarak gelişmemiş bir uygulama olarak İsviçre Konfederasyonu da örnek gösterilir (Bookchin, 1999b: 74). Bunların yanı sıra, komün tipi örgütlenmenin uygulanabilirliği için başvurulmuş tipik örneğin, 1871'de oluşturulan Paris Komünü olduğu da vurgulanmalıdır.

Tarihteki bazı önemli devrimler de komün düşüncesinin gerçekleştirilmesi bakımından önemli görülmektedir. 1700'lü yılların sonlarında gerçekleşen Amerikan Devrimi ve Fransız Devrimi, 1900'lü yılların başında gerçekleşen Rus Devrimi ile 1930'lu yılların ortasında gerçekleşen İspanya Devrimi (Bookchin, 2005b) özgürlükçü ve komünal idealler bakımından yüceltilen devrimlerdir.

Öte yandan, Toplumsal Ekoloji'nin tarihsel örnekleri içinde yer almamakla birlikte, onun bazı temel ilkelerine (özyönetim gibi) koşut tarihsel pratiklerden de söz edilebilir. 1909 yılında, şimdiki İsrail'de oluşturulan ve özyönetim ilkesine göre yönetilen "Kibbutz Hareketi"²⁴⁶, Toplumsal Ekoloji ilkelerine koşut bir nitelik taşır²⁴⁷. Öte yandan, 1936-1939 yılları arasında gerçekleşmiş olan İspanyol İç Savaşı ve Devrimi sırasındaki "özgürlükçü kolektifler"²⁴⁸ de önemli örnekler arasında yer alır.

Sonuç olarak; tarihsel pratikler bakımından, Toplumsal Ekoloji'nin Sürdürülebilir Gelişme'ye göre daha zengin bir alt yapıya sahip olduğu söylenebilir.

²⁴⁶ Niteliği zaman içinde değişikliğe uğramış ve bugün itibarıyla başlangıçtaki ilkelerinden uzaklaşmış olan Kibbutz'lar, her türlü sosyal hiyerarşiye boyun eğmeme esasına dayalı bir iç örgütlenmeye dayanmaktadır. Tipik özyönetim ilkesinin uygulandığı bu topluluklar, her hafta tüm Kibbutz üyelerinin katılımıyla gerçekleşen ve hem karar ve hem de denetim yetkisine sahip bir genel kuruldan oluşmaktadır. Kibbutz'lar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Arvon, 1991:72-77; Ertan, 1999: 303-307; Simons; Ingram, 2003: 592-605).

²⁴⁷ Kibbutz'lar, kuramsal olarak Toplumsal Ekoloji ilkeleriyle koşutluk gösterse de uygulanma sürecinde Toplumsal Ekoloji'nin görüşleriyle çelişkiler oluşturduğu görülür. Nitekim, Kibbutz'lar, 1940'lardan itibaren topraklarından sürülen Filistinlilerin yerine yerleştirilen Yahudilerin temel işletme biçimi olmuştur. Bu bakımdan, Kibbutz'ların, iç işleyişi bakımından değil, ancak İsrail Devletinin kuruluş sürecindeki işlevi bakımından Toplumsal Ekoloji'nin temel ilkeleriyle çelişki içinde olduğu söylenebilir.

²⁴⁸ İspanyadaki bu uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Guillen, 2004).

Dolayısıyla, bugünkü şartlar saklı kalmak koşuluyla, tarihsel arka planı bakımından Toplumsal Ekoloji'nin, Sürdürülebilir Gelişme karşısında görece daha uygulanabilir nitelikler taşıdığı söylenebilir.

5.2.2. Mevcut Uygulamalar Bakımından

Toplumsal Ekoloji'nin ilkeleri bakımından dikkat çekici ölçekte mevcut bir uygulamanın olmadığı bilinmektedir. Bunlar birlikte, söz konusu ilkeler bağlamında bazı toplumsal hareketlerin ve yönetim biçimlerinin olduğu söylenebilir. Ancak, bunların referansının doğrudan Toplumsal Ekoloji olmadığı, ancak, Toplumsal Ekoloji'de yer alan bazı ilkeler olduğu vurgulanmalıdır.

Bu tür hareketler, özellikle küreselleşme politikalarının uygulanması karşısında ortaya çıkan muhalefet hareketlerinden oluşmaktadır²⁴⁹. Küreselleşme karşıtı anti-kapitalist hareketler, söz konusu muhalefetin küresel ölçekte en organize ve ses getiren niteliğe sahip olanıdır. 30 Kasım 1999'da sendika üyesi ve küreselleşme karşıtı göstericilerden oluşan 60.000 kişi, Dünya Ticaret Örgütü'nün Seattle'daki toplantısının açılışını engellemiştir. Seattle'ın etkisiyle, onu izleyen bir yıl içinde benzer kitlesel gösteriler düzenlenmiştir. 16 Nisan 2000'de, 20.000 kişinin katıldığı ve Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası toplantılarının protesto edildiği Washington (ABD) gösterisi, 4 Haziran 2000'de 5.000 kişinin katıldığı Amerikan Devletleri Örgütü'nün protestosu (Windsor-Kanada), 11 Eylül 2000'de 15.000 kişinin katıldığı Dünya Ekonomik Forumu'nun protestosu (Melbourne-Avustralya), başlangıçtaki kitlesel hareketlerden bir kaçıdır (Kartal, 2002: 641). Küreselleşme karşıtı bu hareketlerin niteliği, bunların gelecekte daha da gelişeceğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, özellikle Seattle'dan itibaren başlayan anti-kapitalist hareketler, küreselleşmenin ideolojik hegemonyası üzerinde sarsıcı etkiler yapmış ve gelecekteki başka toplumsal muhalefet hareketleri²⁵⁰ için umut verici

²⁴⁹ Ancak, bazı yazarlar, özellikle “yeni toplumsal hareketler” olarak anılan hareketlerin küreselleşme karşıtı olarak değil de başka biçimlerde yorumlanması gerektiğine dikkat çekmektedirler. Bunlardan birisi olan Ashman (2004: 150-151), bu hareketleri şöyle yorumlamaktadır: 1) Bu hareketler, küreselleşmeye karşı olarak değil, uluslar arası yeni bir düşüncüyü referans alan hareketlilikler olarak okunmalıdır. 2) Çağdaş küreselleşmenin neo-liberal doğası, ortak dile dayalı militan katılımcılık ve universal dinamiklerden oluşan hareket içindeki hareketleri sağlamaktadır. Sonuç olarak; bu tür hareketlerin sorgulanmasında bu iki nokta, temel referanslar olarak gösterilmektedir.

²⁵⁰ 30 Haziran-1 Temmuz 2000'de Fransa'da yerel McDonald's'ları iflas ettirmekle suçlanan on yerli çiftçiyi desteklemek için 100.000 kişi sokağa dökülmüştür. Çiftçi liderlerinden Jose Bove, protestocu kalabalığa, “pazarın dikte ettiği ve paranın yönettiği dünyanın mantığını protesto etmek için

olmuştur. Dolayısıyla, bu hareketler, ekolojik bir toplumun oluşum sürecindeki toplumsal hareketlerin bir ateşleyicisi olabilir. Nitekim, bazı çevrelerce, Seattle olayları ile 1960'lardaki demokratik toplum talepleri ve de 1970'lerdeki nükleer karşıtı hareketler arasında koşutluklar olduğunun öne sürülmesi (Milstein, 2005), yukarıdaki olasılık bağlamında değerlendirilebilir.

Küreselleşme karşıtı toplumsal hareketler çerçevesinde değinilmesi gereken bir diğer önemli örnek de "Dünya Sosyal Forumu (DSF)" adıyla, 2001'de Brezilya'nın Porto Alegre kentinde temelleri atılan ve küresel düzeyde sivil toplum örgütleri, toplumsal konulara duyarlı kişiler, bilim adamları, çevreci örgütler ve aktivistlerin katılımıyla düzenli olarak gerçekleştirilen girişimdir. DSF, küreselleşmenin ortaya çıkardığı sorunlar konusunda alternatif yöntemler belirleyen ve genel ilkeleri²⁵¹ çerçevesinde pek çok ülkede alt örgütlenmeleri olan bir girişimdir.

buradayız" diye sesleniyordu. Nisan 2001'de Quebec'de yapılan FTAA (Free Trade Area of Americas) toplantısını protesto etmek için Kanada genelinde öğrenciler, çevreciler ve sosyal adalet kurumlarının örgütlenmesiyle, binlerce kişiden oluşan protesto gösterileri ve alternatif toplantılar düzenlenmiştir. Ayrıca, kapitalizm ve küreselleşme karşıtı söylemle ABD başkanlık seçimine katılan Ralph Nader, 2.7 milyon oy almıştır (Kartal, 2000: 641).

²⁵¹ Dünya Sosyal Forumu'nda (DSF) belirlenen bu ilkeler şöyle sıralanmaktadır: "DSF, neo liberalizme, dünyanın sermaye tarafından hükmedilmesine, emperyalizmin her çeşidine karşı olan ve hem insanlar arası, hem insanlar ile yer küre arasında yapıcı ilişkilerin olduğu küresel bir toplum inşa etmeyi amaçlayan grupların ve sivil toplum hareketlerinin, eleştirel düşünce, demokratik fikir tartışması, öneriler oluşturulması, serbest deneyim alışverişi ve ortak etkili faaliyetler kurgulanması amacıyla bağlantılar kurulması için açık bir buluşma yeridir. ... DSF'de önerilen alternatifler, büyük uluslararası şirketler ve onlara hizmet eden uluslararası kurumlar tarafından, ulus-devletlerin de onayıyla, yönetilen küreselleşme sürecine bir karşı duruş içindedir. Bu alternatifler dayanışma içinde farklı bir küreselleşme biçiminin dünya tarihinde yeni bir safha olarak yaygınlaşmasını sağlayacak şekilde oluşturuldu. Dayanışmanın küreselleşmesi, insan haklarına, çevreye saygı gösteren, toplumsal adalet, eşitlik, halkların bağımsızlığı için hizmet eden uluslararası demokratik sistem ve kurumlar üzerine inşa edilecek. DSF sadece bütün dünya ülkelerinden örgütleri ve sivil toplum hareketlerini bir araya getirip, ilişki kurmalarını sağlıyor ama kesinlikle dünya sivil toplumunu temsil eden bir varlık ya da kurum olma amacını gütmüyor. ... DSF, hiçbir yönlendirme, hiyerarşileştirme, sansür ya da sınırlama getirmeksizin, elindeki bütün imkanları kullanarak, bu kararların, kararları veren örgüt veya örgüt gruplarının inisiyatifi olarak, geniş dağıtımını sağlıyor. DSF çoğulculuk ve çeşitliliğe önem veren, devletçilik, merkezîyetçilik, ve particilikten uzak bir ortamdır; başka bir dünya inşa etmek amacıyla, yerel ve küresel düzeyde somut eylemlilikler içinde bulunan örgütlerin ve hareketlerin merkezîyetçi olmayan bir biçimde birbiriyle ilişkiye geçmesini sağlar. ... DSF, çoğulculuğa, katılımcıların girişim biçimleri ve eylemliliklerinde çeşitliliğe, cinsiyet, etnik kimlik, kültür, kuşak, ve fiziksel kapasite çeşitliliğine açık bir forum olacak. ... DSF, ekonomi, tarih ve gelişmeye dair totaliter ve indirgeyici yaklaşımlara ve devlet tarafından toplumsal kontrol adına şiddet kullanılmasına karşıdır. DSF, insan hakları, doğrudan demokrasi, barış ilişkileri, insanlar, etnik kimlikler, halklar ve cinsiyetler arası eşitlik ve dayanışmaya saygıyı ön planda tutar; her çeşit üstünlük veya hakimiyet ilişkisini ya da bir insanın başka bir insanı tahakkümü altına almasını kınar. Bir tartışma platformu olarak DSF, sermayenin hakimiyet araçları ve mekanizmaları, bu hakimiyete direniş yolları, kapitalist küreselleşme sürecinin ırkçı, cinsiyetçi ve çevre düşmanı boyutlarıyla küresel düzeyde yarattığı sosyal eşitsizlik sorunlarına getirilebilecek alternatif önerileri üzerine derin düşünceyi teşvik eden bir fikirler hareketidir. ... DSF toplumun ekonomik ve siyasi faaliyetinin, şimdi ve sonraki kuşaklar için, insanların ihtiyaçları ve doğaya saygı üstüne merkezleştirilmesine büyük önem veriyor. Bir karşılıklı

“Bir başka dünya mümkün!” sloganıyla DSF, Toplumsal Ekoloji’ye koşut pek çok ilkeye sahip görünmektedir²⁵².

Küreselleşme karşıtı olarak gelişen küresel toplumsal hareketlerinin yanı sıra, Toplumsal Ekoloji’nin ilkelerine koşut bazı yerel nitelikli bazı toplumsal hareketlerden ya da yönetim yapılarından söz etmek de olanaklıdır. 2000 yılında Brezilya’nın Porto Alegre kentinde oluşturulan ve “demokratik bir yenilik” olarak sunulan “katılımcı bütçe” uygulamaları bu bağlamda ele alınabilir. Porto Alegre’deki katılımcı bütçenin en önemli özelliği, “doğrudan demokrasi”yi öngörmesidir²⁵³. Buradaki doğrudan demokrasi uygulamasında delegeler seçmenler adına karar almayıp, onlardan sıradan insanlar düzeyinde alınan kararları uygulamaları beklenir. Temsilci görevini yerine getirmese her an görevden alınabilir (Gret; Sintomer, 2004: 38-39).

Porto Alegre uygulamasının yanısıra dünyanın farklı yerlerinde ortaya çıkan bazı yeni eğilimlerin de Toplumsal Ekoloji ilkeleriyle koşutluk oluşturduğu söylenebilir. Bookchin bu konuda şöyle demektedir (2004):

“...Özgürlükçü belediye kavramı, ... bugün İngiltere’de yaşayan insanların geri döndüğü reel sosyalizm, ABD’deki belediye koalisyonları ve genellikle Batı Avrupa ve Güney Amerika’daki popüler kentsel

ilişki kurma ortamı olarak DSF, dünyanın geçirmekte olduğu insanlık dışı sürece ve devlet şiddetine karşı şiddet içermeyen toplumsal direnişi artırma kapasitesi olan örgütler ve hareketler arasında yeni ulusal ve uluslararası bağlar kurmayı ve böylece bu örgütler ve hareketler tarafından gerçekleştirilen insanca çabalara destek vermeyi amaçlıyor. DSF, katılımcı örgüt ve hareketlerin eylemliliklerini yerelden ulusal düzeye taşımalarını, küresel bağlamda aktif katılımı amaçlamalarını ve dayanışma içinde yeni bir dünya yaratmak adına denemekte oldukları değişim getirici pratiklerini küresel gündeme oturtmalarını teşvik eden bir süreçtir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (<http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=404>, 13.3.2003)

²⁵² Bookchin, 3.Dünyadaki ayaklanmalar dışındaki ayaklanmaları, 1848’de Fransa’daki sosyalist ve anarşist ayaklanmayı, 1871 Paris Komünü’nü, 1917 Rus Devrimi’ni ya da 1936 İspanyol Devrimi’ni model olarak almamakla suçlar. Daha açık ifadeyle, günümüzdeki toplumsal hareketler, söz konusu devrimlerdeki ruhu taşımaktan uzak görünmektedirler. Bu konuda bkz. (Bookchin, 2004). Bookchin’in bu yaklaşımına karşılık, neo-liberalizm karşıtı hareketlerin, görece söz konusu eleştirilerin dışında olduğu ve hatta bu eleştirilere koşut içerikler taşıdığı ileri sürülebilir.

²⁵³ Bazı radikal sol ideolojiler tarafından Porto Alegre uygulaması, “sözde” doğrudan demokrasi uygulaması olarak nitelendirilmektedir. Nitekim, söz konusu uygulamanın bir belediye başkanının kişisel tutumuna dayanması, dolayısıyla belediye başkanının isterse böyle bir uygulamadan vazgeçebileceği durumda olması, bu eleştirileri haklı kılar niteliktedir. Çünkü, Touraine’nin (2002: 98) de dediği gibi “demokrasi hiçbir zaman toplumsal ya da siyasal bir cephenin başarısına, daha da önemlisi bir sınıfın utkusuna indirgenemez”. Bununla birlikte, Porto Alegre’deki katılımcı bütçe uygulamasında Antik Atina demokrasisine, İsviçre referandumlarına, New England halk meclislerine ve Paris Komünü’ne göndermede bulunmaktadır. Bkz. (Gret; Sintomer, 2004).

hareketler biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu hareketlerin temelleri ... dünyadaki bütün belediyeleri sıkıştıran çevre, büyüme, iskan ve lojistik sorunlarına meydan okumaya dayanmaktadır.”

Latin Amerika’da Porto Alegre uygulamasından başka küreselleşme karşıtı yerel hareketlerden de söz edilebilir²⁵⁴. Bunlar genellikle Toplumsal Ekoloji’nin egemen sistem karşısındaki reddiyeci duruşu ve kısmen özyönetim ilkesi bağlamında değerlendirilebilir.

Toplumsal hareketlerin yanı sıra, doğrudan demokrasinin gerçekleştirilmesi özleminin giderek artması ve çeşitli ülkelerde, tam olarak doğrudan demokrasi olmasa bile ona yakın yöntemlerin aranması²⁵⁵ da Toplumsal Ekoloji’nin mevcut uygulamalar bağlamındaki örneğini oluşturur. Bu özelemler ve yeni yöntem arayışları, gerçek egemen olan halka dönüşü sağlayıcı etmenler olarak (Çukurçayır, 2002: 213), Toplumsal Ekoloji’nin öngörüsüyle koşutluk içindedir.

Yukarıdakilerin yanı sıra, politik alandaki bazı “radikal yaklaşım”larla, radikal bir akım olarak Toplumsal Ekoloji’nin radikalliği arasında koşutluk olup-olmadığı sorusu sorulabilir. Örneğin, Toplumsal Ekoloji’nin temel düşüncelerinden birisi olan “özgürlükçü (liberteryen) belediyeçilik”, bugün çeşitli radikal partilerin politika konuları arasındadır. Örneğin, Fransa’da yasal statülü bir parti olan “Sosyal Ekoloji Partisi”nin “Sosyal Ekoloji Şartı”²⁵⁶, ekolojik toplumun ilkelerinden izler taşımaktadır (Kayır, 2003: 83-85). Bookchin’e göre “yeni üçüncü partiler” tarafından

²⁵⁴ Bu konuda Meksika’daki Zapatista hareketi, Brezilya’daki Topraksız Kır İşçileri Hareketi (MST), Ekvator Yerli Halklar Konfederasyonu öncülüğündeki protesto hareketleri, Bolivya’nın Chapare Bölgesi Çiftçi protestoları gibi örnekler verilebilir. Bu hareketler hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Seoane; Taddei, 2004: 43-56).

²⁵⁵ Bugün birçok Avrupa ülkesinde ve ABD’de seçim dışında halkın oyuna ve görüşüne başvurabilmek için çeşitli yolların araştırıldığı ve bu konuda önemli çalışmalar yapıldığı bilinmektedir. Almanya’da sivil inisiyatifler bu konu üzerinde yoğun bir çaba içindedirler. Bu ülkede doğrudan demokrasinin uygulanması düşüncesi 1955’lerde başlamıştır. Örneğin; Baden-Württemberg Anayasası, deneme düzeyinde de olsa 1955 yılında koyduğu bir hükümle doğrudan demokrasinin uygulanmasını amaçlar arasına koymuştur. Bunun yanı sıra, yine Almanya’da “Daha Fazla Demokrasi” girişiminin yürüttüğü bir kampanya sonucu, halk kararıyla Bavyera Eyalet Senatosu’nun kaldırılması, doğrudan demokrasi taraftarlarının bir zaferi olarak nitelendirilmektedir (Çukurçayır, 2002: 213).

²⁵⁶ “Sosyal Ekoloji Şartı”nın maddeleri özetle şöyledir: 1) Sosyal ekoloji, sosyal ve ekolojik çatışmaların birbirine bağlı olduğunu kabul eder. 2) Kolektif ve bireysel özgürleşme projesi esastır. 3) Özyönetimci ve özgürlükçü bir hedefi vardır. 4) Jakoben karşıtı ve federalist bir hedefi vardır. 5) Şiddet içermeyen doğrudan eylem planına dayanır. 6) Gerçek (doğrudan) demokrasiyi hedefler (Kayır, 2003: 83-85).

savunulan bu tür politikalar, aslında karşılıklı bağımlılık hareketlerini kazanmayı amaçlayan taktik yaklaşımlardır. Özgürlükçü belediyeçilik, bu şekilde stratejik amaçlar uğruna bulandırılmakta ve devrimci içeriğinden yoksun bırakılmaktadır (2005b). Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji'nin bazı görüşlerini taşır görünmekle birlikte, ulus-devlet yapısı içinde işlev gören radikal partiler, Toplumsal Ekoloji kuramının kısmen de olsa uygulamaya geçirilmesi olarak değerlendirilemez.

Toplumsal Ekoloji gibi Sürdürülebilir Gelişme'nin de mevcut uygulamalar bakımından değerlendirildiğinde, bütüncül bir nitelikte değil de parçalı nitelikleri itibariyle hayata geçirildiği görülür. Bu bağlamda, küresel ölçekte uygulanan örneklerden söz etmek olanaklıdır. Diğer deyişle, Sürdürülebilir Gelişme, bütüncül bir politika olarak değil, ancak, özellikle bazı politikaları (yoksullukla mücadele, nüfus artışı kontrolü, doğal kaynakların kullanımı, iyi yönetim gibi) itibariyle yaygın biçimde uygulanmaktadır. Yukarıda da değinildiği gibi özellikle, neo-liberal politikalara koşut politikaların daha çok uygulandığı görülmektedir.

Sonuç olarak; Sürdürülebilir Gelişme, çeşitli politikaları itibariyle yaygın bir uygulamaya sahiptir. Neo-liberal politikalarla koşutluk olduğu sürece, Sürdürülebilir Gelişme'nin özellikle bazı politikaları itibariyle daha da yaygın uygulanma olanağına kavuşacağı öngörülebilir. Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerin çıkarlarına ya da neo-liberal politikalara koşut olmayan politikalar da içermesi nedeniyle, “bütüncül” biçimiyle Sürdürülebilir Gelişme'nin gelecekte de uygulanma olanağının olmadığı söylenebilir.

Öte yandan, halihazırda Toplumsal Ekoloji'nin ilkelerini referans alan bir uygulama söz konusu değildir. Bununla birlikte, Toplumsal Ekoloji'nin bazı ilkelerine dayalı ve sonuç olarak egemen sisteme muhalefet üzerine odaklanmış uygulamaların/hareketlerin varlığından söz edilebilir. Bunlardan yola çıkarak, Toplumsal Ekoloji'nin uygulanabilirliği için bu tür uygulamaları/hareketleri olumlu gelişmeler olarak değerlendirmek olanaklıdır. Ancak, bu hareketlerin kendine özgü nitelikleri (yerel, ulusal, feminist, işçi, köylü hareketler olmaları), ekolojik toplumun bütüncül olarak gerçekleşmesinde ne kadar yeterli ya da isabetli olduğu tartışmaya açıktır.

5.2.3. Kuram-Uygulama Tutarlılığı Bakımından

Kuram ve uygulama tutarlılığı bakımından irdeleme yapabilmek, Toplumsal Ekoloji ve de Sürdürülebilir Gelişme'nin kendi kuramlarına dayanan uygulamaların olmasını gerektirmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme ile ilgili kuramsal sorunlar²⁵⁷, doğal olarak kuram-uygulama tutarlılığı için de geçerlidir. Kuram ve uygulama tutarsızlığına yol açan temel sebeplerden birisi, Sürdürülebilir Gelişme'nin bir bütün olarak uygulanmamasından kaynaklanmaktadır. Öte yandan, kuram ve uygulama tutarsızlığına yol açan etmenler, Sürdürülebilir Gelişme sürecinin kendisiyle ilgili olduğu gibi onun dışındaki etmenlerle de (küreselleşme, ÇUŞ, ülkeler gibi) ilgilidir. Ancak, hemen belirtmek gerekir ki, bu konudaki sorunlar Sürdürülebilir Gelişme kaynaklı görünse de dolaylı olarak dışsal etmenlere dayalıdır. Bunun nedeni, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin tutarlı ve istikrarlı şekilde uygulanmasını sağlayacak etkili bir kurumun bulunmayışı, dolayısıyla her türlü etkiye açık halde oluşudur.

Sürdürülebilir Gelişme kuramı ile tutarsızlık içinde olan en önemli uygulamalardan birisi belki de “yönetişim”dir. Hatırlanacağı üzere, yönetişimin temel gerekçelerini, demokrasi süreçlerine olan güvenin azalmasını engellemek, özellikle gelişmekte olan ülkelerde demokrasiden uzaklaşma, yolsuzluk, rüşvet, ağır ekonomik koşullar gibi nedenlerle yozlaşan yönetimleri geliştirmek oluşturmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde bu yöndeki girişimlerin, başka uluslararası politikalarla – yapısal uyum programları gibi- etkisizleştirildiği ya da saptırıldığı sıklıkla gözlenmektedir. Üstelik, Sürdürülebilir Gelişme politikaları, kimi zaman söz konusu uluslar arası politikalarla birleşerek, zihinlerde karışıklık yaratmaktadır. Chossudovsky'nin bu konudaki tespiti dikkate değer niteliklidir (1999: 40-41):

“ ‘Demokrasi’ ve ‘iyi idare (yönetişim/governance)’ denen şey adına benimsenmesine karşın, yapısal uyum programı, iç güvenlik aygıtının güçlendirilmesini gerektiriyor: Siyasal baskı, -Üçüncü Dünya seçkinlerinin çevirdiği dolaplarla birlikte- paralel bir ‘ekonomik baskı’ sürecini destekliyor. ... Yapısal uyum, ekonomik yeniden yapılanma sürecini destekleyen sahte kurumları ve sahte parlamenter demokrasiyi teşvik ediyor.”

²⁵⁷ Bkz. “Kuramsal Olarak Karşılaştırma” kısmı.

Gerek yapısal uyum politikaları ve gerekse küreselleşme politikaları, borç yükü altında bulunan gelişmekte olan ülkelerde Sürdürülebilir Gelişme politikalarının uygulanabilirliği konusunda sorunlar yaratmaktadır. Borç veren ülkeler ya da kuruluşların uyguladıkları politikalar, söz konusu ülkelerin borçluluk halinin sürmesini sağlamaktadır. Borç verme koşulları, kapsamlı bir makro ekonomik istikrar programı ve yapısal uyum reformuna dayandırılmaktadır (Chossudovsky, 1999: 60). Borç verme koşulları içinde Sürdürülebilir Gelişme'nin değil de yapısal uyum reformlarının gösterilmesi, bu iki yaklaşımın farklı olduğunu ortaya koyduğu gibi gelişmiş ülkelerin Sürdürülebilir Gelişme'ye olan güvensizliklerini de ortaya koymaktadır.

Yönetişimle ilgili kuram-uygulama tutarsızlığını ortaya koyan bir diğer konu “katılım”dır. Sürdürülebilir Gelişme politikalarının uygulanmasında etkili olan kuruluşlardan birisi olan Dünya Bankası'nın benimsediği “katılım” ile gündelik yaşamdaki katılım uygulamaları arasında derin uçurumlar olduğu çeşitli kesimler tarafından sıklıkla dile getirilmektedir. Bu bağlamda, katılım süreçlerine açılan yönetimin, tabandaki kurumların daha fazla pay almak istedikleri bir şey olmaktan çok, arza göre biçimlenen bir şey olduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca katılımın, özellikle ezilen halkların, politika planlama ve uygulama süreçlerine katkılarını artıracabileceklerine ve kendi kalkınmaları konusunda sorumluluk alabileceklerine inandırma aracı olarak kullanıldığı ileri sürülmektedir (Wallace, 2005). Böylece yönetsel yaklaşım, yenilikçilik, sabır, düşünsel gelişime açıklık ve başkalarının görüşlerine saygı gibi erdemlerle kendini ortaya koyan ortaklıklara dayalı hareketlerin tersine, araçsal ve yukarıdan aşağıya nitelikler taşımaktadır²⁵⁸ (Hildyard vd., 2002 : 89-90).

Sürdürülebilir Gelişme kuramı ile uygulamalar arasındaki tutarsızlıkların bir diğer boyutu küreselleşme süreci ile ilişkilidir. Küreselleşme sürecinde sermaye taraflı anlaşmaların -Çok Taraflı Yatırım Anlaşması (MAI), Çok Taraflı Yatırımları Garantileme Ajansı (MIGA) gibi- etkinliği, Sürdürülebilir Gelişme politikalarının uygulanması konusunda engelleyici sonuçlar doğurabilmektedir. Bir diğer ifadeyle, her hangi bir yerde Sürdürülebilir Gelişme politikalarının uygulanması

²⁵⁸ Katılımcılığın, Sürdürülebilir Gelişme sürecindeki işlevi dışındaki biçimi ve uygulamaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Cooke; Kothari, 2002).

kararlaştırılmasına rağmen, bu politikalardan özellikle çok uluslu şirketlerin etkilenmesi söz konusu ise uygulama kararları hayata geirilememektedir²⁵⁹.

Küreselleşme sürecinde rol oynayan başlıca kurumların etkinliği de kuram ve uygulama konusunda Sürdürülebilir Gelişme'nin bir handikapı olarak görünmektedir. Dünya Ticaret rgt (DTÖ) bu kurumların başta gelenidir. DT'nn kuruluş anlaşmasında Sürdürülebilir Gelişme bir amaç olarak yer almasına ve DT kapsamındaki anlaşmalarda da çevreye ilişkin çeşitli hükümler bulunmasına rağmen, çevrenin korunmasının, ayırım gözetmeden dünyadaki yaşam standartlarının yükseltilmesi ve adil gelir dağılımının sağlanması gibi hedeflere ulaşılmasının mümkün olmadığı, bunun tersini gösterecek uygulamaların bulunmadığı ileri sürülmektedir (Yıkılmaz, Tarihsiz: 350). Gerçekten de küreselleşme sürecinde ekonomik öncelikli bir bakış olması ve üstelik bu bakışın “yarişmacı” bir ideolojiye dayanması, Sürdürülebilir Gelişme uygulamalarını etkisizleştirmektedir. Bu bağlamda, Sürdürülebilir Gelişme kuramına göre başlatılan uygulamalar, zamanla dengeli ver sürekli gelişme anlayışına göre değil de yarişarak gelişme anlayışına göre biimlenmektedir²⁶⁰.

Öte yandan, yönetişim olgusu konusunda, Sürdürülebilir Gelişme uygulamalarının küreselleşmeden etkilenmesi, toplumsal yaşamda da kuram-uygulama tutarsızlığına yol açmaktadır. Küreselleşmenin zelleştirme, kuralsızlaştırım (deregulation) ve iş bitiricilik gibi ilkelere, yönetişim uygulamaları sırasında sıklıkla başvurulmaktadır. Böylece, zamanla söz konusu ilkelerin Sürdürülebilir Gelişme çerçevesinde yönetişim uygulamalarının bir parçası olup olmadığı üzerinde zihinler karışmış durumdadır. Dolayısıyla, bu ilkelerin uygulanması kolaylıkla yönetişimin gereği imiş gibi gösterilebilmektedir. Oysa, Keleş'in (1996: 57) de dikkat çektiği üzere, bu ilkeler, örneğin, kentli haklarıyla temelden çelişen kavramlardır. Yönetişim süreciyle katılımcı demokrasinin geliştirilmesi ve özgürlüklerin artırılması amaçlanırken, bu ilkelerle, kentin ve

²⁵⁹ Bu konuda Kanada Hkmeti ile ABD'li “Ethyl Corporation” adlı şirket arasında geçen mücadele iyi bir örnek oluşturur. Kanada Hkmeti'nin hava kirliliğini önlemek için MMT isimli kimyasalı yasaklaması sonucu, Ethyl Corporation şirketi –ki, söz konusu şirkette bu kimyasaldan üretmektedir-, Kanada Hkmetini, MAI hükümlerine dayanarak mahkemeye gitmek ve tazminat almakla tehdit etmiş ve böylece, Kanada Parlamentosu'ndan istediği kararın çıkmasını sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Demirer; Abay, 2000: 51-52).

²⁶⁰ Uluslararası rekabet süreci ve Sürdürülebilir Gelişme konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Dunoff, 2005).

toplumun değerlerini, başkalarının haklarını görmezden gelerek, bireylerin dilediğini yapması anlamında bir özgürlük anlayışı yerleştirilmektedir ki, bu da toplumsal yaşamı geliştirmez, tersine bozucu etki yapar.

Küreselleşmenin bulandırdığı bir diğer Sürdürülebilir Gelişme kuramı da yerelliktir. Sürdürülebilir Gelişme’de “yerellik (subsidiarity)” kuramına dayalı uygulamaların, küreselleşmenin dayattığı politikalar nedeniyle farklı uygulamalara dönüştüğü ileri sürülmektedir. Bir diğer ifadeyle, Sürdürülebilir Gelişme’de yerellekle kamusal işlerin halka en yakın yönetim birimleri eliyle görülmesi öngörülürken, küreselleşmenin etkisiyle bu süreç, genellikle yabancı, çok uluslu sermaye ortaklıklarına karşı ulusal ekonomiye ilişkin korumacı politikalar güden ulus-devletin devre dışı bırakılarak, sermaye çevrelerinin yerel topluluklarla ya da işgücüyle doğrudan ilişkiye geçme aracı olarak işleyebilmektedir. Hatta bu anlamda yerellik, küreselleşmenin bir gereğiymiş gibi gösterilmektedir (Geray, 2001: 8).

Yukarıdaki tespitlerden yola çıkarak, halihazırdaki uygulamaları ile yönetişimin, Sürdürülebilir Gelişme’deki kuramsal yapısına göre uygulanmadığı söylenebilir. Öte yandan, eğer kuram çerçevesinde uygulanıyorsa bile bu, küreselleşme sürecinden bağımsız değildir. Yönetişim uygulamaları adına gerçekleştirilenler, egemen sistemin etkisiyle mecrasından çıkarılmış uygulamalar olarak görünmektedir. Dolayısıyla, zaten egemen sistemle organik ilişki içinde olan yönetişim düşüncesinin, uygulamada daha da araçsal bir nitelik kazanması, “yönetişimin kuramsal yapısına uygun biçimde uygulanabilirliği”yle ilgili ciddi şüpheler doğurmaktadır.

Sürdürülebilir Gelişme’nin genel ilkelerine uygun olmakla birlikte, ülkelerin refah durumlarına göre değişiklik gösteren uygulamalar da kuram-uygulama tutarsızlığı doğuran bir diğer durumdur. Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinde, dünyaya ekolojik bir bütün gözüyle bakılmaktadır. Nitekim, Gündem 21’in en önemli bölümlerinden birisini oluşturan “kaynakların korunması ve yönetimi” başlığı da bu anlayışı yansıtmaktadır. Oysa, uygulamalara bakıldığında, Sürdürülebilir Gelişme’nin, daha çok gelişmiş ülkelerin –doğrudan ve dolaylı olarak- refahını sürdürmeye yönelik politikalar üzerinde yoğunlaştığı görülür. Örneğin; gelişmekte olan ülkelerde başta gelen ekolojik sorun yoksulluk olarak gösterilmesine rağmen, bu

lkelerdeki mevcut uygulamalar, genellikle doğal kaynaklar, tarım ve ormanlarla ilgilidir. Bu durum, gelişmiş ülkelerin refahının, kültürel ve tüketim tercihlerinin sürdürülebilirliğini sağlamak olarak değerlendirilmektedir. Gelişmiş ülkelerin, gelişmekte olan ülkelerdeki doğal kaynakların kirletilmesi ve tüketilmesinin kendi yaşantılarını etkileyeceğini düşünmesi, bu durumun temel gerekçesi olarak gösterilmektedir (Aslanoğlu, 1994: 42). Kısaca, Sürdürülebilir Gelişme uygulamalarında, gelişmiş ülkelerin ayrıcalıklarını sürdürme hedefi güden politikaların etkili olması, temel sorunlardan birisi olarak görülmektedir.

Kuram-uygulama tutarlılığı konusunda Sürdürülebilir Gelişme'nin içsel yapısından kaynaklanan başka sorunlar da mevcuttur. Bunlardan bir kısmı, Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin temel bazı "öncül"lere dayalı olmasıyla ilgilidir. Bu öncüllerden belki de en önemlisi "Sürdürülebilir Gelişme'nin her türlü siyasal ve sosyal ortamda uygulanabilir" olmasıdır²⁶¹. Sürdürülebilir Gelişme düşüncesinin demokrasiyi geliştirme çerçevesinde öngördüğü politikalar (katılımcı ve çoğulcu demokrasi, yerellik, şeffaflaşma, yolsuzluğun önlenmesi, hesap verebilirlik gibi) düşünüldüğünde, yukarıdaki öncüle dayalı uygulamalarla kuram arasında ciddi bir tutarsızlık görünmektedir. Çünkü, örneğin, demokrasi olmadan yerel demokrasinin olamayacağı, dolayısıyla demokrasi ile yerel yönetimler arasında doğrusal bir ilişki olduğu savı (Öner, 2001: 56) kabul edilirse, Sürdürülebilir Gelişme'nin kuramsal olarak hem diktatörlükle, hem de demokrasiyle yönetilen ülkelerde uygulanabileceği öngörülmektedir²⁶² ki, bunun tutarlı bir durum olduğunu söylemek güçtür.

Sürdürülebilir Gelişme'nin içsel yapısına dayalı bir diğer kuram-uygulama tutarsızlığı da temel referanslarıyla ilgilidir. Bilindiği üzere, Sürdürülebilir Gelişme kavramı, bir yandan toplumun bugünkü haline (mekansal adalet), bir yandan da geleceğin ekolojisine (zamansal adalet) referanslıdır. Sürdürülebilir Gelişme kavramının meşruiyeti, bu ikili hedefin dengeli olarak hayata geçirilmesine dayanmaktadır. Oysa, uygulanan politikalarda daha çok ekolojik içeriğin (zamansal

²⁶¹ Brundtland Raporunda, "... fiziksel anlamda sürdürülebilir olan bir kalkınma yolu, kuramsal olarak, katı bir sosyal ve siyasal ortam içinde bile izlenebilir" denmektedir (Ortak Geleceğimiz, 1991: 71).

²⁶² Bu konuda Şili'deki yönetim ve belediyeçilik uygulamaları örnek gösterilebilir. Şili'deki yönetim uygulamalarının, ülkenin genel yapısına koşut olarak, katılımcı yönetime dönüşebileceği gibi hegemonik bir yönetimi doğurabileceği de ileri sürülmektedir. Buradaki popüler kentsel hareketler ve köylü örgütlerin, yerel yönetimlerin sömürülmesinde bir katalizör olarak kullanılabileceği vurgulanmaktadır. Yönetişimin demokratik ya da hegemonik sonuçlar doğurmasıyla ilgili daha ayrıntılı irdelemeler için bkz. (Greaves, 2004: 203-230).

adalet) ön plan çıkarıldığı, ilk hedeften ise neredeyse hiç söz edilmediği örülmektedir (Göksu, 1995: 8-9). Daha açık ifadeyle, Sürdürülebilir Gelişme politikalarında daha çok geleceğe vurgu yapılarak, bu politikalar teknik alana indirgenmekte, toplumsal yaşamla ilgili eşitsizlikler ve hiyerarşiler göz ardı edilmektedir. Bu durum ise kuram-uygulama arasında açık bir tutarsızlık olduğunu ortaya koyar.

Tarihsel süreçte ya da halihazırda Toplumsal Ekoloji akımını esas almış bir uygulama olmadığı için söz konusu akımı kuram ve uygulama tutarlığı bakımından irdelenmek olanaklı görünmemektedir. Toplumsal Ekoloji akımını esas almamakla birlikte, onun bazı temel ilkelerine koşut ilkelere sahip hareketlerin ya da yönetimlerin ise Toplumsal Ekoloji kuramı bağlamında irdelenmesinin doğru olmadığı düşünülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Ekoloji ve Yönetim Düşüncesi isimli doktora tez çalışması, Giriş kısmı dışında; Ekolojik Sorunlar ve Yönetim; Ekolojik Sorunlara Çözüm Arayışları; Ekolojik Düşünce ve Çevre Korumacılıkta Yönetim Düşüncesi: Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme Örnekleri; Yönetim Düşüncesi Bakımından Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme'nin Karşılaştırılması; Değerlendirme ve Sonuç başlıkları altında, dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci Bölümde, hem ekolojik sorunlar, hem de yönetim kavramlarının, gündelik yaşamdaki yalın kullanımlarından farklı ve ayrıntılı irdelenmesi sonucunda, bu iki kavramın birbirleriyle doğrudan ilişkili olduğu görülmüştür. Bu bağlamda,

ekolojik sorunların, sadece doğada meydana gelen bozulmalar olarak anlaşılamayacağı, söz konusu kavramın bireysel ve toplumsal boyutları olduğu tespit edilmiştir. Yönetim olgusunun ise sadece yönetim bilimi çerçevesinde incelenemeyeceği, genel olarak insanın toplumsal yaşamda diğer insanlarla ilişkilerini ve bu süreçteki çeşitli etmenleri de konu edindiği, dolayısıyla sosyolojik ve siyasal boyutları olduğu ortaya konulmuştur. Ekolojik sorunların gerek ortaya çıkışı, gerekse çözümlenmesi sürecinde yönetim düşüncesinin önemli rolü olduğu görülmüştür. Geçmişteki yönetsel anlayışların, ekolojik sorunların ortaya çıkmasında büyük payı olduğundan hareketle, gelecekte bu sorunların ortadan kaldırılması için de yine yönetsel yaklaşımlara önem verilmesi gerektiği ortaya çıkmıştır.

Ekolojik düşünce ile çevre korumacılığın farklı olduğu üzerine son yıllarda gittikçe artan bir yazın oluşmaktadır. Nitekim, bu bölümde yapılan irdelemeler de her iki yaklaşımın ekolojik sorunlara yaklaşım konusunda ciddi farklılıklara sahip olduklarını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmada her iki yaklaşımın farklı olduğunu savunan varsayım doğrulanmıştır.

Ekolojik düşünce ve çevre korumacılık kapsamında yer alan düşünceler de doğal olarak niteliksel farklılıklar taşımaktadır. Çalışmadaki bulgular, Toplumsal Ekoloji'nin kesinlikle ekolojik düşünce, Sürdürülebilir Gelişme'nin ise büyük ölçüde çevre korumacılık özellikleri taşıdığını ortaya koymaktadır. Buradan hareketle, yukarıdaki genel varsayıma göre oluşturulan ve Toplumsal Ekoloji ile Sürdürülebilir Gelişme'nin bir birinden farklı niteliklere sahip olduğunu savunan varsayımın da doğrulandığı söylenebilir.

Çalışmada Toplumsal Ekoloji'nin ve Sürdürülebilir Gelişme'nin, kendilerine koşut diğer yaklaşımlardan görece farklı niteliklere sahip olduklarını savunana varsayımın doğru olduğu görülmektedir.

Gerçekten de genel olarak ekolojik düşünce ve özel olarak da ekolojik düşünce içinde bazı akımlar, halihazırda ulaştığımız maddi medeniyet unsurlarını reddederken, ilkel toplumlara dönmeyi istemekte ya da ütöpik toplum yapılarını savunmaktadırlar. Buna karşılık, Toplumsal Ekoloji, hem uygarlık düşüncesini onaylaması ve bu bağlamda, geçmiş toplumlara dönmeyi reddetmesi, hem de ütopya kavramını özgürlük düşüncesinin bir ön şartı olarak algılaması nedeniyle farklılık

göstermektedir. Toplumsal Ekoloji'nin diğer ekolojik akımlardan farkı, aynı zamanda “insan özgürlüğü”nü temel dünya görüşü olarak benimsemiş olmasıyla ilgilidir.

Sürdürülebilir Gelişme ise ekolojik sorunların temelinde ekonomik faaliyetler olduğundan hareketle, bu tür faaliyetlerin düzenlenmesine yönelik öngörüler getiren diğer yaklaşımlardan görece farklı nitelikler taşımaktadır. Özellikle 1970'li yıllardan sonra ekoloji-ekonomi dengesi konusunda bazı yaklaşımlar (Roma Kulübü –Sıfır Büyüme-) ekoloji taraflı bir görüş ortaya koyarken, bunlar, ekonomik görüşü savunan çevrelerin ciddi tepkisiyle karşılaşmıştır. Dolayısıyla, egemen şartlarda bu tür yaklaşımlara pek sıcak bakılmamıştır. Oysa, Sürdürülebilir Gelişme, hem ekoloji taraflı olması, hem de geçmişteki ekonomi taraflı tepkileri de haklı gören bir düşünceye dayalı olması bakımından, geniş kitlelerce sıcak bakılan bir kavram olmuştur. Nitekim, bu yaklaşımın 1980'li yılların sonlarından günümüze kadarki popülerliğinin, ekolojik sorunlar konusundaki çözüm önerilerinden daha çok, bu “uzlaştırıcı niteliği”nden kaynaklandığı düşünülmektedir.

Çalışmada Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme arasındaki farklılıklar ortaya konulurken, ekolojik sorunları giderme ve çözme sürecinde, egemen sistemin kurumlarını kabul etme/kullanma ya da bunları reddetme/kullanmama durumu belirleyici olmuştur. Çalışmadaki bulgulara göre Toplumsal Ekoloji, hiyerarşik ve tahakkümcü olduğu gerekçesiyle egemen sistemin kurumlarını ve araçlarını reddederken, Sürdürülebilir Gelişme egemen sistemin kurum ve araçlarına dayalı bir yaklaşım benimsemektedir. Özellikle, son yıllarda Sürdürülebilir Gelişme sürecinin küreselleşmeye koşut bir çizgide ilerlediğini ortaya koyan tespitler, Sürdürülebilir Gelişmenin, egemen sistemle organik ilişki içinde olmasından dolayı başarısız olduğunu savunan varsayımı doğrulamaktadır.

1991'den günümüze, Sürdürülebilir Gelişme'nin içeriğinin değiştirildiği ve zenginleştirildiği bilinmektedir. Başlangıçta ekonomik büyüme ile eş anlamlı olarak kullanılan Sürdürülebilir Gelişme kavramı, son yıllarda beslenme, barınma olanakları, sağlık, eğitim hizmetleri ve de temel insan haklarıyla ilgili bir içerik kazanmıştır. Bununla birlikte, söz konusu kavramın pratikte hala ekonomik terimlerle açıklandığı dikkati çekmektedir. Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme

yaklaşımında mevcut sorunların gerçek nedenlerine yönelik kısmen de olsa gerçekçi teşhisler konulmasına rağmen, çözüm önerileri ya da uygulama politikaları, çok az oranda bu teşhislere dayanmaktadır. Ortak Geleceğimiz’de “yoksulluğun ve eşitsizliğin varolduğu bir dünya her zaman için ekolojik ve diğer krizlere eğilimli olacaktır” vurgusu yapılmasına rağmen, geçmişten bugüne Sürdürülebilir Gelişme’nin her hangi bir ciddi söyleminde kuzeyli ülkelerle güneyli ülkeler arasındaki eşitsizlik, bu eşitsizliğin kaynağı ve yol açtığı/açacağı hegemonik ilişkiler yer almamıştır. Çalışmadaki irdelemeler, bunda, egemen sistemin sorunsal boyutlarının ele alınmaması ve bu çerçevede politikalar benimsenmemiş olmasının etkili olduğunu göstermektedir.

Toplumsal Ekoloji, ekolojik sorunların gündeme geldiği zamanlarda ortaya çıkarak gelişmiştir. Dolayısıyla, Sürdürülebilir Gelişme gibi ekolojik sorunların sonuçlarından hareketle oluşturulmadığı için yapılan çözümlemeler, derin ve kapsamlı bir niteliğe sahip olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, hiyerarşi ve tahakkümün dayandığı dinamiklere dayalı olarak, içinde ekolojik sorunların da olduğu mevcut sorunların, radikal değişimler olmadığı sürece devam edeceği, bu akımın savunduğu temel varsayım olarak görünmektedir. Toplumsal Ekoloji’de vurgulanan hiyerarşi ve tahakküm olguları, bugünkü koşullar bakımından oldukça önemlidir. Çünkü, bugün hiyerarşi ve tahakküm, geçmişe göre açık ve yalın halde görünmemektedir. Geçmişte, aile, okul, fabrika, toplumsal sınıflar ve ülkeler arasında kolayca gözlemlenebilen hiyerarşi ve tahakküm, bugün toplum, birey, etik, demokrasi ve hatta özgürlük gibi kavramların arkasına gizlenebilmektedir. Toplumsal Ekoloji’de vurgulandığı gibi ekolojik sorunların kökeninde aslında yukarıdaki sorunlar yattığından, günümüzde çözüm üretmek adına bu sorunları içermeyen alternatifleri yeni baştan ele almak gerekir. Çünkü, bu tür alternatifler, kalıcı çözümler üretmek yeteneğinden yoksun olduğu gibi toplumsal ve siyasal sorunlarla ekolojik sorunların farklı kategoriler olduğu izlenimi de vermektedir. Bu da bir anlamda sorunun esas kaynağının üzerini örtmektir.

İkinci Bölüm, Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme’nin “yönetim düşüncesi” bağlamında irdelenmesinden oluşmaktadır. Yönetim düşüncesinin, yönetim bilimsel, sosyolojik ve siyasal boyutlu olmasından hareketle, her iki yaklaşımın politikalarındaki temel yönetim düşüncesi, özgürlük ve demokrasi,

egemen yönetim yaklaşımlarına bakış, kurumsal yapı, ekonomik yapı ve uygulamalar bağlamında ele alınmıştır. Yönetim düşüncesi, Toplumsal Ekoloji’de “özgürlükçü yerel yönetimciliğe dayalı konfederalizm”le, Sürdürülebilir Gelişme’de ise “yönetişim” kurumlarıyla ifade edilmektedir.

Toplumsal Ekoloji’de “özgürlükçü yerel yönetimcilik” adı altında, temelini belediye örgütlenmesinin oluşturduğu bir yönetim yapısı savunulmaktadır. Özgürlükçü düşüncüyü yaşama geçirmek üzere tasarlanan bu tür beledi yapılar (komünler), yerel düzeyden başlamaktadır. Karşılıklı ilişkiye ve hiyerarşinin reddine dayalı yatay örgütlenme esasına göre komünlerin birleşmesiyle “konfederalist” bir küresel yönetim sistemine ulaşmak amaçlanmakta ve “ulus-devlet” tamamıyla reddedilmektedir. Komünal yaşamda ekonomi ve mülkiyet, belediye kurumunun inisiyatifindedir. Yapılan tespiti göre “yerel düzey”, hem Toplumsal Ekoloji’nin ve hem de Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim düşüncesinde en önemli yönetim kademesi durumundadır.

Toplumsal Ekoloji’de yerel düzey, hem doğrudan demokrasiyi gerçekleştirmek, hem de karşılıklı ilişki ve etkileşime dayalı komünal yaşamı oluşturabilmek bakımından önemlidir. Yönetimsel süreçte, vatandaş dışında hiçbir unsura yer verilmez. Öte yandan, Sürdürülebilir Gelişme’de yerel düzeyin, demokrasi ve halk katılımı söylemleriyle birlikte, küreselleşmenin etkilerine açık hale getirildiği, “bürokrasi, sivil toplum kuruluşları ve özel sermaye” gibi aktörlerin bunu kolaylaştırıcı işlevlerle donatıldığı görülmektedir. Bu bakımdan yerel düzeyin, Sürdürülebilir Gelişme’nin egemen sistemle olan ilişkisini doğrulayan en önemli noktalardan birini oluşturduğu söylenebilir.

Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim düşüncesi ise “yönetişim” kavramıyla ifade edilmektedir. Yönetişim yaklaşımında, ulus-devlet yapısının ortadan kaldırılması düşünülmemekle birlikte, bu yapının olabildiğince küçültülmesi önerilmektedir. Yönetim sürecinde yerel yönetimler, sivil toplum örgütleri ve özel sektörden oluşan “çok ortaklı/katılımcı” bir anlayışın savunulduğu yönetişim, yerelden küresele uzanan kademeli bir yönetimsel düşüncüyü içermektedir. Diğer boyutları da görece önemli olmakla birlikte, yerel düzey, bu süreçte en önemli kademedir. Yerel düzeyde mahalle ölçeğine kadar uzanan örgütlenme ve halkın

katılımı, yönetişimin temel düşüncesi olan katılımcı demokrasi anlayışı ile temsili demokrasi arasındaki en önemli nitelik farklarından birisini oluşturmaktadır.

Üçüncü Bölümde Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme, yönetim düşünceleri bakımından karşılaştırılmıştır. Karşılaştırmayla ilgili irdelemeler sonucunda, genel olarak her iki yaklaşım arasında sadece karşıtlıkların değil, aynı zamanda koşutlukların olduğu da görülmüştür. Bu bakımdan, iki yaklaşım arasındaki ilişkiyi “karşıtlık” esasına dayandıran varsayımın doğrulanmadığı söylenebilir. Ancak, her iki yaklaşımın ayrıntılı olarak ele alınması sonucunda, söz konusu koşutlukların daha çok “biçimsel” olduğu, “öz” bakımından karşıt niteliklere sahip oldukları ortaya çıkmıştır.

Her iki yaklaşım da bir sorunu çözmeyi hedefleyen yapılar ve kurumlar öngördüğünden, doğal olarak yönetsel düşünceye büyük önem vermektedir. Çalışmadaki bulgulara göre her iki yaklaşımda da demokrasi ve özgürlük sorunları ile ekolojik sorunlar arasında bir ilişki kurulduğu söylenebilir. Bu ilişkinin görece farklı dereceler sahip olması, Toplumsal Ekoloji ile Sürdürülebilir Gelişme’nin yönetim düşünceleri arasındaki farklılıkların da temel belirleyicisi durumundadır.

Öte yandan, her iki yaklaşımda “özgürlük ve demokrasi” düşüncesinde merkezi bir önem taşımaktadır. Özgürlük ve demokrasi kavramlarına dayalı bu koşutluğun, günümüzde özgürlük ve demokrasi sorunlarıyla ilgili olduğu düşünülmektedir. Bir taraftan demokratik yöntemlere vatandaşların güveninin azaldığı ve bu nedenle, her geçen gün seçimlere katılma oranının düştüğü, diğer taraftan da özgürlüğün birey için değil, ancak pazar için çoğaltıldığı ve bunun da toplumsal yaşam üzerinde baskı oluşturduğu dile getirilmektedir. Dolayısıyla, tarihte demokrasi ve özgürlük uğruna verilmiş kuramsal ve pratik mücadelelere koşut – nitelikleri görece farklı da olsa- mücadelelerin günümüzde de var olduğu söylenebilir. Üstelik bu kez yapılan mücadele, salt demokrasi ve özgürlüğün gerçek anlamda kurulması değil, bu kavramların ekonomik kutuplaşmaya dayalı bir dünyada yeni bir tahakküm aracı olarak kullanılmasına karşı durmakla ilgilidir. Ancak, bu tür bir mücadele potansiyelinin, Sürdürülebilir Gelişme’den daha çok, Toplumsal Ekoloji’de bulunduğu ortaya çıkmıştır. Toplumsal Ekoloji’nin potansiyeli, özgürlük ve demokrasi konusunda, Sürdürülebilir Gelişme’ye göre daha hassas olmaktan

kaynaklanmaktadır. Sürdürülebilir Gelişme’de “demokrasi” konusunun, “özgürlük” konusuna göre daha fazla vurgulandığı görülmektedir. Belki bu yüzdendir ki, Sürdürülebilir Gelişme sürecinde dünyadaki özgürlükçü küresel gösterilere pek sıcak yaklaşılmamaktadır. Oysa, Toplumsal Ekoloji’de özgürlük, en az demokrasi kadar önem verilen bir kavramdır.

Özgürlük ve demokrasi konusunda Toplumsal Ekoloji’nin radikal bir politikaya sahip olduğu görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu kavramlar en saf biçimiyle değerlendirilmekte ve Antik Yunan’daki anlayış –uygulama değil-referans alınmaktadır. Bu bağlamda, günümüzdeki demokrasi ve özgürlük anlayışı, indirgemeci ve tahakküm üretici olduğu gerekçesiyle reddedilmektedir. Toplumsal Ekoloji’de “bireyin özgürlüğü” sorunu önemle ele alınmakta, ancak, klasik anarşist yaklaşımlardaki gibi bireysel değil, toplumsal özgürlükle anlamlı hale getirilmektedir.

Sürdürülebilir Gelişme’de ise özgürlük ve demokrasi kavramları üzerinde radikal bir söylem yoktur. Tıpkı mevcut ekolojik sorunların, insanoğlunun bazı yanlış uygulamalarından kaynaklandığı görüşü gibi halihazırdaki demokrasi ve özgürlük sorunları da bazı yanlış politikaların sonucu olarak tespit edilmekte, söz konusu yanlışlıkların giderilmesiyle mevcut demokrasi ve özgürlük uygulamalarının sürdürülebileceği öngörülmektedir. Nitekim, yönetimle getirilen demokrasi anlayışı, bireyleri yeniden demokratik yaşama – seçimler diye de okunabilir- katmayı ve bununla ilişkili olarak, onlara daha fazla özgürlük alanı sağlamayı hedeflemektedir. Öte yandan, bu özgürlüklerin en dikkat çekici niteliği, pazar ve pazar ilişkileri ile doğrudan ve kuvvetli biçimde ilişkilendirilmiş olmasıdır. Sürdürülebilir Gelişme kavramının ekonomiyle olan yakın ilişkisi de düşünüldüğünde, özgürlük alanının bu şekilde örülmüş olması şaşırtıcı değildir. Toplumsal Ekoloji’nin yaklaşımlarıyla birlikte düşünüldüğünde, yönetişimin, bir taraftan demokrasi ve özgürlük üzerine vurgu yaparken, diğer taraftan da küreselleşmenin bir aracı olarak görünmesi, ekolojik sorunların giderilmesi konusunda kötümserlik yaratmaktadır. Dolayısıyla, yönetim düşüncesi de küreselleşme karşısında etkisiz kalacak gibi görünmektedir.

20. yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren demokrasi ve özgürlük düşüncelerinin, insanların toplumsal yaşamda kendilerini gerçekleştirmeye olanak sağlamadığı için tahakkümün gizil araçları olduğu ve onu meşrulaştırdığı üzerine ciddi tartışmalar yapılmaktadır. Bu tartışmalar bağlamında Toplumsal Ekoloji'nin demokrasi ve özgürlük yaklaşımı önemli görülmektedir. Toplumsal Ekoloji'nin yaklaşımları, tarihsel süreci referans alan bir “ideal demokrasi ve özgürlük” projesinden oluşmaktadır. Referans alınan tarihsel sürecin temel özelliği, doğrudan halk hareketlerine ve yönetimlere dayalı olmasıdır. Tarihsel referanslar ve bu referanslara dayalı gelecek öngörüsü, hiçbir biçimde halk dışındaki unsurlara yer vermemektedir.

Sürdürülebilir Gelişme'nin projesi ise tarihsel sürece dayalı olmaktan çok, günümüzdeki baskın eğilimlere dayalı görünmektedir. Üstelik, Sürdürülebilir Gelişme'nin demokrasi ve özgürlük projesi, tarihsellikten yoksun olduğu gibi adeta tarihsel bir kırılma anlayışını da yansıtır niteliktedir. 1980'li yılları kırılma noktası olarak gören bu anlayış, yönetim sürecinin halk, özel sektör ve sivil toplum örgütleri tarafından paylaşılmasını savunmaktadır. Halen uygulanmakta olan bu anlayış, bir halk talebi sonucu değil, daha çok bürokrasi ve özel sektör inisiyatifi sonucu ortaya çıkmıştır

1960'lı yıllardan bu yana ekolojik sorunların öncelikli kaynağı olarak ekonomik faaliyetler gösterildiğinden, bu faaliyetler Sürdürülebilir Gelişme'nin hareket noktasını oluşturmuştur. Sürdürülebilir Gelişme'yle birlikte, ekonomi-ekoloji dengesini öngören yönetim sistemleri oluşturmak ihtiyacı doğmuştur. Bu tür bir yönetim sisteminin uygulanabilmesi için ekonomik karar süreçlerini etkileyecek bir yönetim niteliği taşıması gerekir. Bu durumda ise şu kaçınılmaz soru ortaya çıkmaktadır: Söz konusu yönetim anlayışını, neo-liberal küreselleşmenin etkilerinden koruyabilmek olanaklı mıdır? Nitekim çalışma, Sürdürülebilir Gelişme'nin böyle bir etki altında olduğunu ortaya koymuştur. Hatta, Sürdürülebilir Gelişme'nin gün geçtikçe neo-liberal politikalarla birlikte dile getirildiği ya da bu tür politikalar içinde “eridiği” görülmektedir. Çalışmanın bu konuyla ilgili irdemeleri, yönetişimin hem Sürdürülebilir Gelişme'nin, hem de neo-liberal politikalara dayalı küreselleşmenin en önemli ve ortak kavramlarından birisi olduğunu göstermektedir. Üstelik, yönetişimin, iki tarafın ortak kavramı olması, tesadüf ya da kategorik bir farklılığı değil, tersine,

bu politikaların uygulanabilirliği için organik bir ilişkinin varlığını ifade etmektedir. Daha açık ifadeyle, yönetim, Sürdürülebilir Gelişme ile neo-liberalizm arasında organik ilişkiyi kuran bir yönetsel düşünce biçimi olarak görünmektedir.

Ekolojik sorunların hızla arttığı ve derinleştiği günümüzde, bir an önce çözüm bulmak isteği, hemen uygulanabilir projelerin, gelecekte gerçekleşebilecek projelere tercih edilmesi eğilimine yol açmaktadır. Bu acelecilik, mevcut projelerde egemen sistemin dayatmalarını ve çıkarını içeren pek çok eksikliğin görülmesini engellemekte ve gelecekte daha büyük sorunlara davetiye çıkarmaktadır. Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim düşüncesinde de bu tür bir aceleciliğin olduğu görülmektedir. Öte yandan, Toplumsal Ekoloji, hemen uygulanma tasarısı olmayan, tersine, evrimsel bir değişim/gelişim anlayışıyla ve uygulamayı halk hareketine bağlayan bir yaklaşım olarak, Sürdürülebilir Gelişme'deki yönetsel düşüncenin eksikliklerini gösteren bir "ayna" niteliği taşımaktadır. Nitekim, bu çalışma sonunda Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim düşüncesinde, bugün ve gelecek nesiller için dengeli ve sağlıklı bir çevrede yaşama ilkesinin tersine, mevcut sorunları engelleyemeyeceği ve hatta bunların gelecekte de "sürdürülebilirliği"ni sağlayacağı söylenebilir. Çünkü, söz konusu yönetsel düşünce, sorunların yapısal nedenlerinden daha çok, yüzeysel nedenlerine göre oluşturulmuştur. Bu durumda, ekolojik sorunların temel dinamikleri, belki biçim değiştirecek ve hatta ekolojik görünümlü olacak, ancak yapısal olarak işlemeye devam edeceklerdir.

Öte yandan, her ne kadar egemen sistemin yarattığı ekonomik, siyasal, kültürel ve teknolojik alışkanlıklar nedeniyle Toplumsal Ekoloji, bugün ve yakın gelecekte uygulanamaz görünse de en azından ekolojik sorunların sebeplerini yeniden düşünmek ve çözüm alternatiflerini çeşitlendirmek bakımın üzerinde durulmaya değer bir akımdır. Günümüzdeki ekonomik-toplumsal-siyasal ilişkilere Toplumsal Ekoloji'nin bakış açısından bakıldığında, pek çok olumsuz durumun varlığı dikkati çekecektir. Gündelik yaşamın akışı içinde kanıksadığımız/normal kabul ettiğimiz pek çok durumun, aslında nasıl hiyerarşik ve tahakkümcü bir nitelik taşıdığını görebilmek bakımından, Toplumsal Ekoloji'nin yaklaşımı önemli görülmektedir. Bu bağlamda söz konusu bakış açısı, ekolojik sorunların gerçek sebepleri konusunda sorgulayıcı bir kişilik geliştirebilmek ve günümüzde bu tür sorunlara önerilen alternatifleri gerçekçi bir gözle değerlendirebilmek bakımından

yaşamsal niteliklidir. Dolayısıyla, Toplumsal Ekoloji'nin yönetim düşüncesi, ütöpik ya da uygulanabilirlikten yoksun bir düşünce olarak değil, bireylerin, toplumsal ve siyasal olarak kendilerini gerçekleştirebilecekleri bir ideal olarak değerlendirilmektedir.

ÖZET

Bu çalışmanın konusu, ekolojik yaklaşımların yönetim düşüncesidir. Çalışmada, ekolojik yaklaşımların iki farklı biçimi olarak ele alınan ekolojik düşünce ve çevre korumacılığın yönetim düşüncelerinin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Bu bağlamda, ekolojik düşünce için Toplumsal Ekoloji akımı ve çevre korumacılık için de Sürdürülebilir Gelişme düşüncesi örnek olarak seçilmiştir. Çalışmanın genel çerçevesine uygun olarak, Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim düşünceleri karşılaştırılmıştır.

Çalışma, Giriş ve Sonuç bölümleri dışında üç ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, çalışmada ele alınan konularla ilgili temel kavramlar irdelenmiş ve bu kavramlardan hareketle, ekolojik düşünce ile çevre korumacılığın farklılığı sorunu tartışılmıştır.

Birinci Bölüm, çalışmanın kuramsal temelini oluşturan konuların irdelenmesinden oluşmaktadır. Ekolojik sorunlarla yönetim düşüncesi arasında nasıl bir ilişki olduğu tartışıldıktan sonra Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme irdelenmiştir. Her iki yaklaşım, düşünsel yapıları, ilkeleri, ekolojik sorunlara bakışları, amaçları ve hedefleri bakımından incelenmiştir.

İkinci Bölümde Toplumsal Ekoloji'nin ve Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim düşünceleri değerlendirilmiştir. Bu yapılırken, yönetim düşüncesindeki temel sorun, egemen sisteme bakış ve yönetim düşüncesinin ilkelerini içeren ortak bir sistematikten hareket edilmiştir. Buna göre radikal bir dünya görüşü olan Toplumsal Ekoloji'nin yönetim politikasının temel unsurları olan özgürlük sorunu, egemen yönetim yapılarına bakış, özgürlükçü yerel yönetimcilik ve konfederalizm üzerinde ayrıntılı bir analiz yapılmıştır. Benzer şekilde, Sürdürülebilir Gelişme'de de temel yönetim yaklaşımı olarak yönetişim, yönetsel süreçte devletin konumu ve işleyişine bakış ile yönetim politikalarının çeşitli düzeyleri ele alınmış ve yerel düzeydeki yönetim politikası ayrıntılı olarak incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm, Toplumsal Ekoloji ve Sürdürülebilir Gelişme'nin yönetim düşüncelerinin karşılaştırılmasına ayrılmıştır. Karşılaştırma yapılırken, önce her iki yaklaşımın koşut olduğu noktalar, sonra da karşıt noktalar değerlendirilmiştir. Söz konusu karşılaştırmalar, genel olarak yönetim öngörülerindeki koşutluklar, ekolojik sorunların ortaya çıkışına bakış, egemen sistem karşısındaki duruşları, ideolojik nitelikleri ve uygulanabilirlikleri bakımından yapılmıştır. Farklı ekolojik yaklaşımlar kapsamında yer almalarından dolayı, her iki düşüncenin karşıtlıkları, koşutluklarından daha fazladır.

ABSTRACT

The subject of this study is the management ideas of ecological approaches. In the study, comparison of the management ideas of ecological thought and environmental protectionism, which are taken into consideration as the two different types of ecological approaches, is aimed. In this context, Social Ecology trend is chosen as a sample for ecological thought and Sustainable Development thought is chosen as a sample for environmental protectionism. The management ideas of

Social Ecology and Sustainable Development are compared according to the general frame of the study.

This study contains three main chapters except introduction and conclusion. In introduction, basic concepts related with the subjects of this study are examined and with respect to these concepts, the problem of the difference of ecological thought and environmental protectionism is discussed.

First chapter consists of the observation of the subject which forms the theoretical principal of the study. The relation between the ecological problems and management ideas are discussed in this chapter. Thereafter, Social Ecology and Sustainable Development are examined. Both of the approaches are examined with regard to their spiritual structures, principals, viewpoints to the ecological problems, aims and targets.

In the second chapter, the management ideas of the Social Ecology and Sustainable Development are examined. In this examination, a common systematic, which contains basic problems in the management ideas, view to the sovereign system and the principals of the management ideas, is used. With reference to this basic, a detailed analysis is realised on the liberty problem, view to the sovereign system, liberalistic regional management and confederalism, which are the basic elements of the management politics of the Social Ecology, which is a radical world view. Similarly, governance, the position and the view to its treatment of the government in managing process and the different levels of management politics are examined as a basic management approach also in Sustainable Development. Also, the local level management politics are examined.

Third chapter is reserved for the comparison of the management ideas of Social Ecology and Sustainable Development. In the comparison, firstly parallel points and then the contrary points of the two approaches are interpreted. Topic comparisons are realized with regard to the parallelisms in management foresights, views to the arising of ecological problems, positions against sovereign system,

ideological attributions and their applicabilities. As they appear in the content of different ecological approaches, the contrary points of the two thoughts are more than the parallel points.

KAYNAKÇA

ACAR, Mustafa, (2003), “Küreselleşme, Beşeri Gelişme, Yoksulluk ve Yolsuzluk”, **Liberal Düşünce**, S:32, Güz, s. 167-193.

ADAMAN, Fikret; Yusuf ERBAY; Begüm ÖZKAYNAK, (2004), “Sürdürülebilir Kentleşme: Yalova Örneğinde Bir Yöntem Önerisi”, **Yerel Yönetimler Kongresi**

Bildiriler Kitabı, Biga-Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını, s. 129-140.

AKÇA, İsmet, (2004), “Küreselleşme ve Emek Stratejisi: Toplumsal Hareket Sendikacılığına Doğru”, **Eğitim Bilim Toplum**, C. 2, S. 5, Kış, s.4-21.

AKDOĞAN, Argun A., (2002), “Toplumsal Sermaye: Yeni Sağın Küresel Yüzü”, **Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları**, (Ed. Yasemin Özdek), Ankara, TODAİE Yayını, s. 71-85.

AKPINAR, Rasim, (2005), “Bölgesel Gelişme Politikalarında Yaşanan Değişim: Yeni Bölgeselleşme Paradigması ve Uygulamaları”, <http://www.kentli.org/makale/akpinar.htm>, (17.02.2005)

AKSOY, A. Şinasi, (1998), “Yeni Sağ, Kamu Yönetimi ve Yerel Yönetimler: Eleştirel Bir Bakış”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C:7, S:1, Ocak, s. 3-13.

AKTAN, Coşkun C., (1995), “Klasik Liberalizm, Neo-liberalizm ve Libertarianizm”, **Amme İdaresi Dergisi**, C:28, S:1, s.3-32.

ALADA, Adalet Bayramoğlu, (2002) “Dönüşüme Açılan Kapı: ‘Mahalle’”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 147-160.

ALODALI, Fatih; Erdal ARSLAN, (2004), “Küreselleşme Sürecinde Yerel Yönetimler”, **Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Biga-Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını, s. 193-200.

ALPAGUT, Berna, (1997), “Doğal Çevre ve İnsanın Evrimi”, **İnsan Çevre Toplum**, (Yay. Haz. Ruşen Keleş), 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, s.113-119.

ALPAR, İstiklal, (1998), Nüfus, “Türkiye’nin Nüfus ve Çevre Politikaları”, **Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı**, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, s. 35 - 46.

ALPAY, Reha; Emet DEĞİRMENCİ, (2004), “Bookchin İle Buluşma”, **Toplumsal Ekoloji**, S: 1, Bahar, s. 28-30.

ANAR, Abdullah, (2002), “Dünya Sosyal Forumu”, **Toplumsal Ekoloji**, S: 2, Güz, s. 76-81.

- ANDERSON, Terry L.; Donald R. LEAL, (1996), **Serbest Piyasa ve Çevrecilik**, Ankara, Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
- ARAP, Sultan Kavili, (2004), “Yerel Gündem 21 ve Yerel Yönetişim”, **Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Biga-Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını, s. 159-172.
- ARAR, Asım A.; Esra SARIOĞLU, (2004), “ 21.Yüzyıl Uluslar arası İlişkilerinde Zirveler ”,
http://www.mfa.gov.tr/turkce/grupe/ues_5/21nciUluslararasıİlişkiler.htm,
(05.04.2004).
- ARUOBA, Çelik, (1997), “ Çevre Ekonomisi, Gelişme Ekonomisi ”, **İnsan Çevre Toplum**, (Yay. Haz. Ruşen Keleş), 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi, s. 172 - 192.
- ARVON, Henri, (1991), **Özyönetim**, Çev. Fikret Başkaya, İstanbul, İletişim Yayınları.
- ASLANOĞLU, Rana A., (1994), “Sürdürülebilir Gelişme’ye Eleştirel Bakış”, **Birikim**, S.57-58, Ocak-Şubat, s.38-43.
- ASLANOĞLU, Mehmet, (2004), “Anarşist Düşüncede Endüstri ve Teknolojinin Yeri: Kropotkin’in Yaklaşımı”, <http://iktisat.uludag.edu.tr/dergi/arsiv.html>,
(22.04.2004).
- ATA, Sezgin, (2002), “Toplumsal Ekoloji’nin Politikası”, **Toplumsal Ekoloji**, S:1, Bahar, s. 21-27.
-, (2003), “Küreselleşme ve Ekoloji”,
<http://www.ekolojiorg/makale/cevreduyarliligina.htm>, (31.05.2003).
- ATAUZ, Akin, (1994), “Çevreci Hareketlerin Türkiye’yi Sarsmayan On Yılı”, **Birikim**, Ocak-Şubat, 57-58, s. 17-22.
-, (1996), “Forum”, **Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu**, Ankara, TMMOB Yayını, s. 91-92.
- BAHRO, Rudolf, (1989), **Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Endüstri?**, (Der. Tanıl Bora), İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

-, (1997), “Ekolojik Bunalım: ‘Bilince Geri Çekilmek ya da Ölüm!’”, **Birikim**, 97, Mayıs, s. 21-29.
-, (1997), “Çevreciliğin Manevi Bir Temeli Var mı?”, **Birikim**, 97, s. 21-29.
- BARRY, John, (1999), **Rethinking Green Politics**, London, Thousand Oaks, New Delhi, Sage Publications.
- BAŞ, İ. Melih, (1997), “Sürdürülebilir Kalkınmanın Ekonomi Politikası”, **2. Ulusal Çevre Mühendisliği Kongresi**, İstanbul, 4-5 Aralık, s.4-8.
- BAŞKAYA, Fikret, (2004), **Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü**, 4. Baskı, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı.
- BEST, Steven, (1998), “Murray Bookchin’s Theory of Social Ecology”, **Organization&Environment**, Vol. 11, No. 3, pp. 334-353.
- BEŞİKTEPE, Celal, (2003), “Doğrudan Demokrasi Alanı: Yerel Yönetimler”, **İktisat Dergisi**, S:439, Temmuz, s. 34-40.
- BEŞİNCİ ULUSAL EKOLOJİ VE ÇEVRE KONGRESİ** (2004), 5-8 Ekim, Bolu.
- BİEHL, Janet, (1998), **The Politics of Social Ecology-Liberitarian Municipalism**, Black Rose Books.
-, (2005), “Kadınlar ve Demokrasi Geleneği (Bölüm 1)”, <http://www.ekoloji.org/makale/kadinlar1.pdf>, (25.03.2005).
- BİLGİN, Nuri; Melek GÖREGENLİ, (1996), “Kentsel Katılım ve Çoğulculuk”, **Kentte Birlikte Yaşamak Üstüne**, (Ed. Ferzan B. Yıldırım), İstanbul, Dünya Yerel Yönetim ve Demokrasi Akademisi, s. 49-62.
- BİRİKİM** (1994), “Ekoloji-Bilim İlişkisi Üzerine Tartışmalar”, Ocak-Şubat, 57-58, s. 35-37.
- BOLAY, Süleyman H., (1997), **Felsefi Doktrinler ve Terimler Sözlüğü**, 7. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.
- BOOKCHIN, Murray, (1971), **Post-Scarty Anarchism**, Berkeley: Ramparts Press.
-, (1990), “Recovering Evolution: A Reply to Eckersley and Fox”, **Environmental Ethics**, 12, Fall, pp. 253-274.

- BOOKCHIN, Murray, (1994), **Özgürlüğün Ekolojisi**, Çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
-, (1995), **Re-enchanting Humanity**, London, Guilford and King's Lynn.
-, (1996a): **Ekolojik Bir Topluma Doğru**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
-, (1996b), **Toplumsal Ekolojinin Felsefesi**, Çev. Rahmi G. Ögdül, İstanbul, Kabalcı Yayınevi.
-, (1996c), **The Third Revolution**, (Volume I-II), Wiltshire, Redwood Books.
-, (1998), **Toplumsal Anarşiz mi Yaşamtarzı Anarşiz mi**, Çev. Deniz Aytaş, İstanbul, Kaos Yayınları.
-, (1999a), **Toplumu Yeniden Kurmak**, İstanbul, Metis Yayınları.
-, (1999b), **Kentsiz Kentleşme**, Çev. Burak Özyalçın, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
-, (2002), "Komünalist Karar Anı", **Toplumsal Ekoloji**, S:1, Bahar, s. 31-46.
-, (2003), "The Communalist Project", <http://www.communalism.org/Archive/2/tcp.print.html>, (21.04.2003)
-, (2004), "Municipalization: Community Ownership of the Economy", <http://www.social-ecology.org/article.php?story=20031118091103777>, (24.12.2004).
-, (2005a), "Radicalizing Democracy: Murray Bookchin Interviewed by Kick It Over", <http://www.social-ecology.org/article.php?story=20031118101059248>, (14.01.2005).
-, (2005b) "İleri Kapitalizm Döneminde Radikal Politika", http://www.ekoloji.org/makale/makaleler_ileri_kapitalizm_doneminde_radikal_politika.htm, (06.01.2005),

-, (2005c), “Libertarian Municipalism: An Overview”,
<http://www.social-ecology.org/article.php?story=20031117110637888>, (29.02.2005).
- BORA, Tanıl, (1992), “Ekolojik Sorun ve ‘Bunalım İdaresi’nin Son Haddi”, **Birikim**, Haziran/Temmuz, 38/39, s. 94-101.
- BOZKURT, Veysel, (2000), “Küreselleşme; Kavram, Gelişme ve Yaklaşımlar”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, İstanbul, Alfa Yayınları,.
- BOZLAĞAN, Recep, (2002), “Sürdürülebilir Gelişme Düşüncesi”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, S:1, C:11, Ocak, s.56-72.
- BRAMWELL, Anna, (1989), **Ecology in the 20th Century: A History**, New Haven and London, Yale University Press.
- BRESSERS, Hans TH.A. ve Diğerleri, (2004), “The Local Level in Environmental Governance: A Promising ‘Janus Face’”,
<http://www.utwente.nl/cstm/research/participation/Local-Level-Governance.pdf>, (5.12.2004).
- BULUT, Yakup, (2003), “Şehir Yönetiminde Katılımlı Yönetimin (Yönetişim) Hayata Geçirilmesinde Etkili Olan Araçlar”, **Kamu Yönetiminde Kalite 3. Ulusal Kongresi**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 113-126.
- BUMİN, Kürşat, (1990), **Demokrasi Arayışında Kent**, 1. Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
<http://www.bursabld.gov.tr/yerelgundem/yerelgundem.asp?ygID=1&gundemID=1&dil=Turkce>, (28.12.2003).
- CAN, Halil, (1997), **Organizasyon ve Yönetim**, 4. Baskı, Ankara, Siyasal Kitabevi.
http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/cevre_ve_kalkinma.htm (19.01.2005a).
http://www.canaktan.org/hukuk/insan_haklari/yirminci-yuzyilda/insan_yerlesimleri_konferansi.htm, (23.01.2005b).
<http://www.canaktan.org/politika/yonetisim/yonetisim-kalitesi.htm>, (27.02.2005c).
- CANGIZBAY, Kadir, (2003), **Sosyalizm ve Özyönetim**, Ankara, Ütopya Yayınları.

- CAPRA, Fritjof, (1994), “Sistem Açısından Dünyamız”, **Derin Ekoloji**, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir, Ege Yayıncılık, s. 35-42.
-, (1995), “Deep Ecology: A New Paradigm”, **Deep Ecology for the Twenty-First Century** içinde, (Ed. George Sessions), Boston, Shambhala Publication, Inc.
- CAPLAN, Michael, (2003), “Radical Alternatives: An Interview with Ingrid Young”, **Harbinger**, Spring, s.51-54.
- CARSON, Rachel, (2004), “Vahşi Kalkınmanın Sonu ya da Sürdürülebilir Yoksulluğun Başlangıcı”,
<http://www.ekolojikpolitika.org/modules.php?name=News&file=article&sid=19>,
(08.03.2004).
- CASTELLS, Manuel, (1993), **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. Asuman Erendil, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- CEVİZCİ, Ahmet, (1999), **Felsefe Sözlüğü**, 13. Basım, İstanbul, Paradigma Yayınları.
<http://www.cevre.gov.tr/johannesburg/rio.htm>, (17.11.2003).
- CHODORKOFF, Daniel, (2002), “Kalkınmayı Yeniden Tanımlamak”, **Özgür Üniversite Forumu**, S.19, Temmuz-Eylül, s. 113-117.
- CHOSSUDOVSKY, Michael, (1999), **Yoksulluğun Küreselleşmesi**, Çev. Neşenur Domaniç, İstanbul, Çivi Yazıları.
- CLARK, John, (1996), **Kalkınmanın Demokratikleşmesi**, Çev. Serpil Ural, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
-, (2004), “Municipal Dreams: A Social Ecological Critique Bookchin’s Politics”,
<http://dwardmac.pitzer.edu/AnarchistArchives/bookchin/municipaldreams.html>, (29.08.2004).
- CLEAVER, Harry, (2002), “Doğa, Neoliberalizm ve Sürdürülebilir Kalkınma: Charybdis ve Scylla Arasında”, **Özgür Üniversite Forumu**, S.19, Temmuz-Eylül, s. 54-72.

- COOKE, Bill; Uma KOTHARI, (2002), “Zorbalık Olarak Katılım Olgusu”, **Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?**, (Der. B. Cooke; U. Kothari), Çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, s. 15-30.
- COŞKUN, Bayram; Sergender SEZER, (2004), “Yerel Yönetimler ve Katılım: Muğla Kent Meclisinin Örnek Olay Olarak İncelenmesi”, **Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Biga-Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını, s. 281-298.
- ÇABUKLU, Yaşar, (2003), **Özgürlükçü Düşüncenin Peşinde**, İstanbul, Metis Yayınları.
- ÇELEBİ, Nilgün, (1996), “Çevre Üzerine Kavramsallaştırma”, **A.Ü. DTCF sosyoloji Dergisi**, S:1, s.11-17.
- ÇEVRE VE MÜHENDİS, (2003), “Dosya: Sürdürülebilir Kalkınma”, S. 23-24, s. 12-49.
- ÇİĞDEM, Ahmet, (1997), “Toplum, Doğa ve Eko-politik Hareketler”, **Birikim**, 98, Haziran, s. 31-38.
- ÇÖLOĞLU, Halit, (1987), **İktisadi Sistemler**, Ankara, G.Ü. Basın Yayın Yüksekokulu Matbaası.
- ÇUKURÇAYIR, M. Akif, (2002), “Yeni Yönetim Modeli Arayışları Çerçevesinde Halkın Yönetim Süreçlerine Katılım Olanakları”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 211-224.
- DANEK, David, (2002), “Söyleşi”, <http://uk.geocities.com/anarsistbakis/makaleler/bookchin-roportaj.html/170402>, (17.04.2002)
- DALTON, Russel J.; Manfred KUECHLER; Wilhelm BÜRKLIN, (1990), “The Challenge of New Movements”, **Challenging The Political Order New Social and Political Movements in Western Democracies** içinde, (Ed. R.J. Dalton; M. Kuechler), Oxford, Polity Pres, pp.3-20.
- DALTON, Russel J., (1994), **The Green Rainbow Environmental Groups in Western Europe**, New Haven, London, Yale University Pres.

- DEGEN, Hans-Jürgen, (1999), (Der.) **Anarşizmin Bugünü**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- DIAMOND, Larry; Marc F. PLATTNER, (1994), “Giriş”, **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi: Yeni Değerlendirmeler**, (Der. L. Diamond; M.F. Plattner), Çev. Ergun Özbudun; Levent Köker, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, s. VII-XII.
- DICKSON, David, (1992), **Alternatif Teknoloji**, Çev. N. Erdoğan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- DİRLİK, Arif, (2004), “Yereldeki Küresel”, **Conatus**, S:1, Şubat-Mayıs, s.7-22.
- DRYZEK, John S., (1997), **The Politics of the Earth**, Oxford, Oxford University Press.
- DULUPÇU, Özmen, (2004), “Küreselleşme Sürecinde Yerelin Dönüşümü: Bölgesel Kalkınma Ajansları-Yönetişim Temelli Bir Model Önerisi”, **Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Biga-Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını, s. 147-158.
- DUNOFF, Jeffrey L., (2005), “Sustainable Development and Internatinoal Competitiveness: The NAFTA Experience”, <http://www.ictsd.org/dlogue/1998-sept/Dunoff.pdf>, (23.01.2005).
- DURSUN, Cemal, (2000), “Çevre ve İnsan: Teorik Bir Yaklaşım”, **Ekoloji Politik**, (Ed. Göksel N. Demirer; Tezcan E. Abay), Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, s.39-75.
- DÜNDAR, Yılmaz, (1998), “ ‘Sürdürülebilir Yaşam’ Koşullu ‘Sürdürülebilir Kalkınma’”, **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması** içinde, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- ECKERSLEY, Robyn, (1992), **Environmentalism and Political Theory: Toward an Ecocentric Approach**, Albany, State University of New York Press.
- www.ekolojikpolitika.org, (27.03.2004).
- ELKINS, Stephan, (1994), “Mistik Ekolojik Politika”, **Birikim**, 57-58, Ocak-Şubat, s. 75-86.

- EMREALP, Sadun, (2005), Yerel Gündem 21 El Kitabı, http://www.la21turkey.net/dl/yg_21_el_kitabi.pdf, (17.02.2005).
- ERDOĞAN, İrfan; Nazmiye EJDER, (1997), **Çevre Sorunları**, Ankara, Doruk Yayıncılık.
- ERGUN, Turgay, (1997), “Postmodernizm ve Kamu Yönetimi”, **Amme İdaresi Dergisi**, 30/4 Aralık, s.3-16.
- ERTAN, Birol, (1999), “Yerel Yönetim Kavramı”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, S:1, C:11, Ocak, s. 22-30.
- ERTAN, Kılılcım, (1999), **Kentin Tükenişi ve Ütopyalar**, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi SBE.
- <http://www.ekolojikpolitika.org/modules.php?name=News&file=article&sid=94>, (05.03.2004).
- FERRY, Luc, (1994), “Nazi Ekolojisi: Kasım 1933, Temmuz 1934 ve Haziran 1935 Yasaları”, **Cogito**, S. 2, Güz, s. 75-86.
-, (2000), **Ekolojik Yeni Düzen**, Çev. Turhan Ilgaz, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- FİSUNOĞLU, Mahir, (1997), “Tarımsal Üretim, Nüfus ve Çevre”, **Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı**, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, s. 55-70.
- FİŞEK, Kurthan, (1975), **Yönetim**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- FOTOPOULOS, Takis, (1995), “Development or Democracy?”, **Society and Nature**, Vol.3, No. 1, Issue 7. pp.57-92.
- FOSTER, John, B., (2001), **Marx’ın Ekolojisi**, Çev. Ercüment Özkaya, Ankara, Epos Yayınları.
- FRANCIS, Paul, (2002), “Dünya Bankasında Katılımcı Kalkınma: Sürecin Önceliği”, **Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?**, (Der. B. Cooke; U. Kothari), Çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, s. 109-130.
- FRANKEL, Boris, (1992), **Endüstri Sonrası Ütopyalar**, Çev. Kamil Durand, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

- FRANTZIUS, Ian Von, (2004), "Profiles", **Environmental Politics**, Vol.13, Summer, pp.467-473.
- GARNER, Robert, (1996), **Environmental Politics**, Padstow, Cornwall, T.J. International Ltd.
- GERAY, Cevat, (2001), "Kentleşme Sorunlarının Çözümü Açısından Küreselleşme, Özelleştirme, Yerelleşme ve Yerel Yönetimler", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C:10, S:4, s. 7-22.
- GIDDENS, Anthony, (2000a), **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, Çev.Osman Akınhay, Alfa Yayınları, Birinci Basım, İstanbul.
-, (2000b), **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Çev. M. Özay, İstanbul, Birey Yayıncılık.
- GORZ, Andre, (1993), **Kapitalizm Sosyalizm Ekoloji**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- GOWDY, John, M., (1994), "The Social Context of Natural Capital: The Social Limits to Sustainable Development", **International Journal of Social Economics**, Vol.21, No.8, pp.43-55.
- GÖKÇE, Gülise, (2003), "Küreselleşme ve Yerelleşme İlişkileri Üzerine Bir Tartışma", **Yerel ve Kentsel Politikalar**, (Der. M. Akif Çukurçayır; Ayşe Tekel), Konya, Çizgi Kitabevi, s. 205-224.
- GÖKTÜRK, Atilla; Sultan KAVİLİ; (2002), "Yerel Gündem 21 ve Katılım", **Yerel Yönetim Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 237-252.
- GÖKTÜRK, Gülay, "Sivil Toplum Sektörü ve yozlaşma", <http://www.tercumangazete.com/yaz1380-60002-155.html>, (18.07.2005).
- GÖKSU, Sezai, (1996), "Sürdürülebilir Kalkınma Nasıl Tartışılmalı?", **Sürdürülebilir Kalkınma Sempozyumu**, Ankara, TMMOB Yayını, s. 7-12.
- GÖNEL, Feride D., (2002), "Globalleşen Dünyada (Nasıl Bir) Sürdürülebilir Kalkınma", **Birikim**, S.158, Haziran, s. 72-80.
- GÖRMEZ, Kemal, (1997), **Çevre Sorunları ve Türkiye**, Ankara, Gazi Kitabevi.

-, (2003), **Çevre Sorunları ve Türkiye**, Üçüncü Baskı, Ankara, Gazi Kitabevi
- GÖYMEN, Korel, (2000), “Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yönetişim: Gereksinimler, Önergeler, Yönelimler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C:9, S:2, Nisan, s.3-13.
-, (2005), “Röportaj: Korel Göymen”, http://www.siviltoplum.com.tr/roportaj_6.htm, (19.02.2005).
- GREAVES, Edward F.,(2004),“Municipality and Community in Chile: Building Imagined Civic Communities and Its Impact on the Political”,**Politics&Society**, Vol.32, No.2, June, pp.203-230.
- GRET, Marion; Yves SINTOMER, (2004), **Porto Alegre**, Çev. Azer Kılıç, İstanbul, İthaki Yayınları.
- GRINDLE, Merilee S., (2004), “Good Enough Governance: Poverty Reduction and Reform in Developing Countries”, **Governance: An International Journal of Policy, Administration, and Institutions**, Vol.17, No. 4, October, pp.525-548.
- GUILLEN, Abraham, (2004), “Anarşist Ekonomi: Kriz İçindeki Dünya İçin Bir Alternatif İspanya 1936-1939: Liberter Kolektiflerin Ekonomisi”, <http://uk.geocities.com/anarsistbakis/makaleler/guillen-anarsistekonomi.html> (24.08.2004).
- GUNDERSEN, Adolf G., (1998), “Bookchin’s Ecocommunity as Ecotopia: A Constructive Critique”, **Social Ecology after Bookchin**, (Ed. Andrew Light), New York, The Guilford Press, pp. 146-182.
- GÜLER, Birgül, (1998), **Yeni Sağ ve Devletin Değişimi-Yapısal Uyarılama Politikaları**, Ankara, TODAİE Yayını.
-, (2000), “Yerel Yönetimleri Güçlendirmek mi? Adem-i Merkeziyetçilik mi?”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C: 9, S. 2, Nisan, s.14-29.
-,(2003),“Yönetişim: Tüm İktidar Sermayeye”, **Praksis**, S:9,Kış-Bahar,93-116.

-, (2004a), “Devlette Reform”, www.zmo.org.tr/odamiz/devlette_reform.php-101k, (12.11.2004).
-, (2004b), “Tekellerin Yeni İktidar Formülü: Yönetişim”, <http://www.abyerelnet.org/ab/iyiyonetisim>, (22.05.2004).
-, (2004),Yeni Sağın İktidarModeli:Yönetişim”, <http://www.ekolojikpolitika.org/modules.php?name=News&file=article&sid=94>, (05.04.2004).
- GÜLER, Çağatay , **Çevre Sözlüğü**, Saypa, Ankara, 1994.
- GÜRBÜZ, A. Osman; Yakup ERGİNCAN, (2004), **Kurumsal Yönetim**, İstanbul, Literatür Yayıncılık.
- GÜZELSARI, Selime, (2003), “Neo-liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli”, **Amme İdaresi Dergisi**, C:36, S:2, s.17-34.
- HAKTANKAÇMAZ, M. İlker, (2004), “Türk Kamu Yönetiminde Yönetişimin Uygulanabilirliği”, **Amme İdaresi Dergisi**, C:37, S:1, Mart , s.45-62.
- HAMS, Tony, (1994), “Local Environmental Policies and Strategies after Rio”, **Local Environmental Policies and Strategies**, (Ed. J. Agyeman; B. Evans), Longman Group Ltd., pp. 22-46.
- HELLER, Chaia, (2002), “McDonalds, MTV ve Monsanto: Bilgisel Sermaye Çağında Biyoteknoloji Direnişi”, **Toplumsal Ekoloji**, S: 2, Güz, s.108-119.
- HELMSING, A. H.J., (2001), “Externalities, Learning and Governance: New Perspectives on Local Economic Development”, **Development and Change**, Vol.32, pp.277-308.
- HERRERA, Remy, “İyi Hükümete Karşı İyi Yönetişim”, <http://www.ozguruniversite.org/guncela%20SUP%201.htm>, (30.03.2005).
- HILYARD, Nicholas ve Diğ., (2002), “Çoğulculuk, Katılım ve İktidar: Hindistan’da Ortak Orman Yönetimi”, **Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?**, (Der. B. Cooke; U. Kothari), Çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, s. 88-108.
- HIRST, Paul; Grahame THOMPSON, (2004), “Küreselleşme ve Milli Devletin Geleceği”, <http://www.turkiyevesiyaset.com/sayi5/0513.htm>, (01.04.2004).

HORKHEIMER, Max, (1989), **Akıl Tutulması**, Çev.Orhan Koçak, Dördüncü Basım, İstanbul, Metis Yayınları.

HUMPHREY, Mathew, (2000), “ ‘Nature’ in deep ecolgy and social ecology: contesting the core”, **Journal of Political Ideologies**, 5(2), pp. 247-268.

....., (2004), “Dichotomy and Distortion: The Mutual Misunderstanding of Social Ecology and Ecocentrism”, <http://www.oxfordscholarship.com/oso/private/content/politicalscience/0199242674/p038.html>, (11.05.2004).

ILLICH, Ivan, (1989), **Şenlikli Toplum**, Çev. A. Kot, 2. Basım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.

ISKANDER, Magdi R.; Nadereh CHAMBLOU; Adrian CADBURY, (2000), **Corporate Governance: A Framework for Implemation**, Washington, D.C, World Bank Group.

İDEM, Şadi, (2002), “Toplumsal Ekoloji Nedir? Ne Değildir?”, **Toplumsal Ekoloji**, S:1, Bahar, s.7-20.

....., (2004), “Sürdürülebilir Kalkınma mı? Yaşam mı?”, <http://www.ekolojikpolitika.org/modules.php?name=News&file=article&sid=460>, (15.04.2004).

www.iula-emme.org, (08.03.2004).

KAPANİ, Münci, (1989), **Politika Bilimine Giriş**, 5. Basım, İstanbul, Bilgi Yayınevi.

KAPLAN, Ayşegül, (1997), **Küresel Çevre Sorunları ve Politikaları**, Ankara, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları.

KARAMAN, Zerrin T., (2000), “Yönetim Stratejilerindeki Gelişmeler”, **Türk İdare Dergisi**, S: 426, Mart . s. 37-53.

KARTAL, Filiz, (2002), “Küreselleşen Sermayeye Karşı Küreselleşen Muhalefet”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 637-642.

KAYIR, Gülser Ö., (2003), **Doğaya Dönüş**, İstanbul, Bağlam Yayınları.

- KEATING, Michael, (1993), **Değişimin Gündemi**, Ankara, UNEP Türkiye Komitesi Yayını.
- KELEŞ, Ruşen, (1994), **Yerinden Yönetim ve Siyaset**, Gen. 2. Basım, İstanbul, Cem Yayınevi.
-, (1995), “Hizmette Halka Yakınlık (Subsidiarity) İlkesi ve Yerel Yönetimler”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C: 4, S: 1, Ocak 1995, s. 3-14.
-, (1996), “Kent Havası İnsanı Özgür Kılıyor mu?”, **Ada**, S:7, Eylül-Kasım, s. 55-57.
-, (1997), “İnsan, Çevre, Toplum”, **İnsan Çevre Toplum**, (Yay. Haz.. R. Keleş), 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, s. 9-17.
-, (1998), **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, Gözden Geçirilmiş 2. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
-, (2001), “Heidelberg Çağrısı, Çevre ve Sorumluluk”, **Türklük Bilgisi Araştırmaları** içinde, (Ed. Şinasi Tekin; Gönül A. Tekin), Cambridge MA, Harvard University, s. 215-223.
- KELEŞ, Ruşen; Yusuf ERBAY, (1999), “Avrupa Konseyi’nin Bölge Olgusuna Bakışı”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C:7, S:2, s. 3-11.
- KELEŞ, Ruşen; Birol ERTAN; (2002), **Çevre Hukukuna Giriş**, 1. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.
- KELEŞ, Ruşen; Can HAMAMCI, (2002), **Çevrebilim**, 4. Baskı, Ankara, İmge Kitabevi.
- KESER, İnan, (2003), **Liberter Teori**, Ankara, Ütopya Yayınevi.
- KEYMAN, Fuat, (1998), “Radikal Demokrasi Kuramları: Türkiye ve Geç-Modern Zamanlarda Demokratik Yönetim”, **Defter**, S:33, Bahar, s.191-222.
- KIŞLALIOĞLU, Mine; Niyazi BERKES, (1994), **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**, 2. Basım, İstanbul, Remzi Kitabevi.
- KROPOTKIN, Pyotr, (2001), **Anarşi**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Kaos Yayınları.
- KOVEL, Joel, (2004), “Radikal Ekolojilerin Diyalektiği”, **Üç Ekoloji**, S:2, Kış-İlkyaz, s.99-107.

KÖKER, Levent, (1992), **Demokrasi Üzerine Yazılar**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 1992.

KÖNE, A. Çiğdem, (2003), “Kalkınma Yazını Açısından Yerel Yönetim Analizi”, **İktisat Dergisi**, S:439, Temmuz, s. 46-50.

KÜÇÜKÖMER, İdris (2004), “Sivil Toplum”, <http://www.ekolojikpolitika.org/modules.php?name=News&file=article&sid=839>, (19.04.2004).

KÜRESEL KOMŞULUK, (1996), Çev. Belkıs Ç. Dişbudak, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.

http://www.la21turkey.net/dl/yg_21_el_kitabi.pdf, (17.02.2005).

<http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4>, (10.02.2005).

LAÇİNER, Ömer, (1994), “Ekoloji, İnsan ve Toplum”, **Birikim**, Ocak-Şubat, 57-58, s. 12-16.

LAMBERT J., (1997), **No Change? No Chance!: The Politics of Choosing Press**, Bristol, Jon Carpenter Publishing, 1997.

LAMBORG, Bjorn, (2001), “The Truth about the Environment”, **The Economist**, 2001, 4 August, pp. 63-65.

LANDES, David, (1995), “Önsöz”, **Kapitalizmin Doğuşu** içinde, (Ed. D. Landes), Çev. S.E. Gündüz, İstanbul, İnsan Yayıncılık, s. 7-37.

<http://www.la21turkey.net/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=4>, (01.01.2003).

LEFEBVRE, Henry, (2004), “Bir Öz-yönetim Sosyolojisinin Öğeleri”, **Conatus**, S:1, Şubat-Mayıs, s.181-186.

LIGHT, Andrew, (1998), “Bookchin as/and Social Ecology”, **Social Ecology after Bookchin** içinde, (Ed. Andrew Light), New York, The Guilford Press.

- LUNDQVIST, Lennart J., (2001), "Implementation from Above: The Ecology of Power in Sweden's Environmental Governance", **Governance: An International Journal of Policy and Administration**, Vol.14, No. 3, July, pp.319-337.
- MALDONADO, Manuel A., (2000), "The Democratisation of Sustainability: The Search for a Green Democratic Model", **Environmental Politics**, Vol.9, No.4, Winter, pp.43-58.
- MARSHALL, Gordon, (1999), **Sosyoloji Sözlüğü**, Çev. O. Akınhay; D. Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları.
- MAZRUI, Ali A., (1991), "Sosyal Darwinizmden Günümüz Modernleşme Teorilerine: Bir Tahlil Geleneği", **Sosyoloji Yazıları**, (Der. İhsan Sezal), İstanbul, Ağaç Yayıncılık, s. 67-81.
- McCORMICK, John, (1989), **The Global Environmental Movement**, London, Belhaven Pres.
- MELLOR, Mary, (1993), **Sınırları Yıkarak**, Çev. O. Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- MENGİ, Ayşegül; Nesrin ALGAN, (2003), **Küreselleşme ve Yerelleşme Çağında Bölgesel Sürdürülebilir Gelişme**, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- MERCHANT, Carolyn, (1992), **Radical Ecology**, New York, London: Routledge.
- MERİH, Kutlu, (2004), "Türkiye'nin AB İle İlişkilerinde Ulus-Devleti Aşma Sorunları", <http://www.turkab.net/ab/wkmerih02.htm>, (24.11.2004).
- METZNER, Ralph, (1994), "Ekoloji Çağı", **Derin Ekoloji**, (Der. Günseli Tamkoç), İzmir, Ege Yayınları, s. 25-34.
- MILSTEIN, Cindy, (2005), "Democracy is Direct", <http://www.social-ecology.org/article.php?story=20031028154028324>, (19.01.2005).
- MİNİBAŞ, Türkel, (2002), "Johannesburg'daki Sürdürülebilir Globalizm", **Cumhuriyet**, (26 Ağustos 2002).
- MOORE, John, (2004), "Prophets of the New World: Noam Chomsky, Murray Bookchin, and Fredy Perlman", <http://www.socialanarchism.org/sa20/20moore.html>, (20.12.2004).

- MOSSE, David, (2002), “‘Halkın Bilgisi’, Katılım ve Patronaj: Kırsal Kalkınmada Eylemler ve Temsiller”, **Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?**, (Der. B. Cooke; U. Kothari), Çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, s. 34-60.
- MUTLU, Ahmet, (2000), **Ekoloji Düşüncesinde İktisat Anlayışı**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi SBE.
-, (2001), “Ekoloji Düşüncesi ve Ekoloji Düşüncesinin Temel Kavramları”, **Kooperatifçilik**, S: 134, Ekim-Kasım-Aralık, s. 45-60.
-, (2004), “Ekolojik Sorunlar ve Karmaşık Bir Çözüm Olarak Kaos”, **Doğa ve Çevre**, (Ed.Cumhur Gündüz ve Diğ.), İzmir, Biyologlar Derneği Yayını, s. 539-560.
- MUTLU, A. Çağrı, (2005), “‘Yeşil’ Mide Bulandırır Bazen”, <http://www.sosyalekoloji.org>, (02.01.2005).
- NADER, Ralph, (1978), “İşletmeler ve Çevre Kirlenmesi”, **Yönetim**, S:8, s.50-56.
- O’Riordan, Timothy, (1998), “The Politics of Sustainability”, **Environmental Management Principles and Practice**, (Ed. R. K. Turner), London, Belhaven Press, pp. 29-50.
- <http://www.odemis-bld.gov.tr/topics.asp?PID=10&TPC=178>, (17.02.2005).
- ORTAK GELECEĞİMİZ** (1991), Üçüncü Baskı, Çev. B. Çorakçı, Ankara, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını.
- www.owcinfo.org, (24.08.2004).
- ÖKMEN, Mustafa; Bekir PARLAK, (2002), “Küreselleşme Sürecinde Yerelleşme Eğilimleri ve Yerel Haklar”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 611-636.
- ÖKMEN, Mustafa; Serhat BAŞTAN, (2004), “Küreselleşme-Yerelleşme Dinamikleri ve Bir Yönetişim Faktörü Olarak Yerel Yönetimler”, **Yerel Yönetimler Kongresi Bildiriler Kitabı**, Biga-Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Biga İİBF Yayını, s. 209-240.

- ÖNDER, Tuncay, (2001), **Bir “Yeni Toplumsal Hareket” Olarak Ekoloji Hareketinin Gelişimi ve İdeolojik Yönelimleri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Gazi Üniversitesi, SBE.
- ÖNER, Şerif, (2001), “Sivil Toplum Kuruluşlarının Yerel Demokrasi ve Katılım Algılamaları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C:10, S. 2, s.51-67.
- ÖZ, Esat, (1989), “Dünyada ve Türkiye’de ‘Ekoloji Hareketi’nin Gelişimi: Çevre Koruma Derneklerinden Siyasal Partilere”, **Türkiye Günlüğü**, S: 3, Haziran, s.27-34.
- ÖZCAN, Mehmet, (2002), “Subsidiarite İlkesinin Avrupa Birliği’nde Uygulanması ve Yerel Yönetimler Bağlamında Türkiye’de Uygulanabilirliği Üzerine Bir Değerlendirme”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 643-660.
- ÖZDEK, Yasemin, (2001), Küresel Yoksulluk ve Küresel Şiddet Kısacasında İnsan Hakları”, **Yoksulluk, Şiddet ve insan Hakları Konferansı**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 1-44.
- ÖZDEMİR, Durmuş, “Ekonomik Büyüme ve Çokuluslu Şirketler”, **Doğu Batı**, S. 16, 2001/2003, s. 237-246.
- ÖZEL, Mehmet, (2000), “Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme İlkesi: Yerellik (Subsidiarite)”, **Çağdaş Yerel Yönetimler**, C. 9, S. 3, Temmuz, s. 25-43.
- ÖZKAYA, Emine, (2002), “Klasik Anarşizmden Modern Anarşizme”, **Düşünen Siyaset**, S:11, s.101-104..
- PADOVAN, Dario, (2002), “Toplumsal Moral İlkeleri ve Doğa’nın Etiği”, **Özgür Üniversite Forumu**, S.19, Temmuz-Eylül, S.122-141.
- PALABIYIK, Hamit, (2003), “Yönetimden Yönetişime: Kentsel Yönetişim ve Uygulamaları İle Yönetişimde Ölçülebilirlik Üzerine Açıklamalar”, **Yerel ve Kentsel Politikalar**, (Der. M. Akif Çukurçayır; Ayşe Tekel), Konya, Çizgi Kitabevi, s. 225-278.
-, (2004), “Yönetimden Yönetişime Geçiş ve Ötesi Üzerine Kavramsal Açıklamalar”, **Amme İdaresi Dergisi**, C:37, S:1, Mart, s.63-85.
- PARKIN, Sara, (1990), **Green Parties**, Viborg, Norhaven A/S.

- PARTANT, François, (1985), **Kalkınmanın Sonu**, Çev. F. Başkaya, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları.
- PILGER, John, (2003), **Dünyanın Yeni Efendileri**, Çev. Ali Çimen, 2. Baskı, İstanbul, Timaş Yayınları.
- PEET, Richard; Michael WATTS, (1996), “Liberation Ecology”, **Liberation Ecologies** içinde, (Der. R. Peet; M. Watts), London, Routledge.
- PEPPER, David, (1999), **Modern Environmentalism: An Introduction**, London, Routledge.
- PRATCHETT, Lawrence, (2004), “Local Autonomy, Local Democracy and ‘New Localism’”, **Political Studies**, Vol.52, pp.358-375.
- PORRIT, Jonathan: **Yeşil Politika**, 2. Baskı, Çev. A. Türker, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1989.
- REID, David, **Sustainable Development**, London, Earthscan Publications Ltd.
- ROUSSEAU, J.J., (1997), **Toplum Anlaşması**, Çev. Vedat Günyol, Ankara, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ROY, K.C.; Clem A. TISDELL, (1998), “Good Governance in Sustainable Development the Impact of Institutions”, **International Journal of Social Economics**, Bradford, pp.1310-1325.
- RUFF, Larry E., (1978), “Çevre Kirlenmesinin Ekonomik Anlamı”, **Yönetim**, S:8, s. 67-96.
www.rupe-india.org, (24.08.2004)
- SABİNE, George, (1969a), **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Harun Rızatepe, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını.
-, (1969b), **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Çev. Alp Öktem, Ankara, Türk Siyasi İlimler Derneği Yayını.
- SACHS, Wolfgang, (2004), “Çevre”, **Üç Ekoloji**, Kış-İlkyaz, s. 55-68.
- SAĞIR, Meral, (2004), “ ‘Demos’un Genişlemesi ve Temsili Demokrasiden ‘Küresel Demokrasi’ye”, **Amme İdaresi Dergisi**, 37/3, Eylül, s.1-15.

SALTIK, Ahmet, (1998), “Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi: Kavramsal Bir Yaklaşım”, **Sürdürülebilir Kalkınmanın Uygulanması**, Ankara, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, s. 27-33.

SARTORI, Giovanni, (1993), **Demokrasi Teorisine Geri Dönüş**, Çev. T. Karamustafaoğlu-M. Turhan, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı.

SCHACTER, Oscar, “The Decline of The Nation-State and Its Implications for International Law”, **Colombia Journal of Transnational Law**, Vol.:36, 1997, pp.7-23.

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI YEREL YÖNETİMLER ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU (8. BYKP ÖİKR), 2001, s. 116-120.

SEOANE, Jose; Emilio TADDEI, (2004), “Seattle’den Porto Alegre’ye: Neoliberal Küreselleşme Karşıtı Hareketler”, **Conatus**, S:1, Şubat-Mayıs, s.43-56.

SIMONNET, Dominique, (1990), **Çevrecilik**, Çev. M. Selami, İstanbul, İletişim Yayınları.

SIMONS, Tal; Paul INGRAM, (2003), “Enemies of the State: The Interdependence of Institutional Forms and the Ecology of the Kibbutz, 1910-1997”, **Administrative Science Quarterly**, Vol.48, No.4, December, pp.592-605.

<http://www.social-ecology.org>, (01.01.2003).

SOUSSAN, J.G., (1992), “Sustainable Development”, **Environmental Issues in the 1990**, (Ed. A.M. Mannion; S.R. Bowlby; John Wiley&Sons), West Sussex, England, pp. 21-35.

SÖKMEN, Polat, (2002), “Dünya Sistemine Eklemlenme Çağında Yeni Gelişme Anlayışları, Yeni Yönetim Biçimleri”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, TODAİE Yayını, s. 597-610.

SUNAR, İlkay, (1986), **Düşün ve Toplum**, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları.

STAUDENMAIER, Peter, (2004), “Economics in a Social-Ecological Society”, <http://www.social-ecology.org/forums>, (28.07.2004).

ŞAHİN, Ümit, (2004), “Bir Truva Atı Olarak Sürdürülebilir Kalkınma”, **Üç Ekoloji**, S.1, Kış-İlkyaz, s. 9-30.

ŞAYLAN, Gencay, (1995), **Değişim Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.

TAMKOÇ, Günseli, (1994), “Doğa İle Bütünleşme”, **Derin Ekoloji** içinde, (Der. G. Tamkoç), İzmir, Ege Yayıncılık, s. 106-112.

www.tarihvakfi.org.tr, (11.03.2004).

TAYLOR, Harry, (2002), “Eleştirel Yönetim ve Emek Süreci Açısından Katılıma Bakış”, **Katılım: Yeni Bir Zorbalık mı?** içinde, Çev. Ahmet Çiğdem, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı, s. 177-200.

TEKELİ, İlhan (1999), **Modernite Aşılırken Siyaset**, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara.

....., (2003) “Sivil Toplum Kuruluşları, Yerel Yönetimler ve Yerelleşmenin İççeliği”, www.tarihvakfi.org.tr/haberler/ilhantekeli.asp, (01.04.2003).

TEKELİ, İlhan ve diğerleri, (1999), **Katılımcı Demokrasi, Kamusal Alan ve Yerel Yönetim**, İstanbul, Demokrasi Kitaplığı.

TEZCAN, Levent, (1998), “Modern Devlet ve Yönetim Teknolojisi”, **Birikim**, Mart, s.48-56.

THEDIECK, Franz, (1999), “Governance and Decentralisation”, **Governance: Concepts and Applications** içinde, (Ed. Joan Corkey), Brussels, International Institute of Administrative Sciences.

TISDELL, Clem, (1993), “Project Appraisal, The Environment and Sustainability for Small Island”, **World Development**, Vol. 21, No. 2, pp. 213-219.

....., (1997), “Local Communities, Conversation and Sustainability”, **International Journal of Social Economics**, Vol.24, No.12, pp.1361-1375.

TİMUÇİN, Afşar, (1994), **Felsefe Sözlüğü**, Gen. 2. Basım, İstanbul, İnsancıl Yayınları.

<http://www.tmmob.org.tr/modules.php?op=modload&name=News&file=article&sid=404>
(01.02.2004).

TRAINER, Ted, (1995), “What is Development?”, **Society and Nature** içinde, Vol.3, No.1, Issue 7, pp.26-56.

- TOURAİNE, Alain, (2002), **Demokrasi Nedir?**, Üçüncü Baskı, Çev. Olcay Kunal, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- TURAN, Feryal, (2002), “Eko-anarşizm: Yeşil Alternatif”, **Düşünen Siyaset**, S:11, S.213-224.
- TURGUT, Nükhet, (1998), **Çevre Hukuku**, Ankara, Savaş Yayınevi.
- TÜRK, H. Bahadır, (2003), “İdeolojiler ve Sistemler”, **Siyaset** içinde, (Ed. Mümtaz’er. Türköne), Ankara, Lotus Yayınları.
- TÜRKEŞ, Murat, “Johannesburg Zirvesi ve İklim Değişikliği/Enerji İlişkili Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme”, **Çevre ve Mühendis**, S:23-24, s.44-49.
- TÜRKÖNE, Mümtaz’er, **Siyaset**, (Ed. Mümtaz’er. Türköne), Ankara, Lotus Yayınları.
- USLU, İbrahim: **Çevre Sorunları**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1995.
- UYSAL, Ayhan, (2004), “Sürdürülebilir Kalkınma: Genel Bakış”, <http://vizyon2023.tubitak.gov.tr/teknolojiongorusu/paneller/cevrevesurdurulebiliralkalkinma/raporlar/raporcevre.pdf>, (22.04.2004).
- ÜÇ EKOLOJİ**, (2004), S:2, Kış-İlkyaz, s. 7-8.
- ÜLSEVER, Cüneyt, (2005), “Bildereberg Toplantılarının Anlamı (2)”, **Hürriyet**, 12 Mayıs.
- ÜNDER, Hasan, (1996), **Çevre Felsefesi**, Ankara, Doruk Yayıncılık.
- WALLACE, Tina, (2005), “NGO’ların Açmazları: Küresel Neoliberalizmin Truva Atları mı?”, <http://www.ozguruniversite.org/guncel%20Emre%20nog.htm>, (18.02.2005).
- WALLERSTEIN, Immanuel, (2003a), **Bildiğimiz Dünyanın Sonu**, Çev. T. Birkan, Metis Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2003a.
-, (2003b), **Liberalizmden Sonra**, Çev. E. Öz, İkinci Basım, Metis Yayınları, İstanbul, 2003b.
- WEBBER, Philip, (1994), “Environmental Strategies”, **Local Environmental Policies and Strategies**, (Ed. Julian Agyeman and Bob Evans), Longman Group Ltd., pp. 47-61.

WILSON-Jr., Thomas W., (1978), “Çevre ile Kalkınma Arasında Bir İlişki Var mı?”
Yönetim, S:8, s. 39-43.

WOLFENSOHN, J. , Addressing the Other Crisis, World Bank Release No.99/1964, Dec. 6,
1998, <http://www.worldbank.org/poverty/scapital>, (02.01.2003)

YETİM, Nalan, (2002), “Küresel Üretim Yapılanmasına Kültürel Yanıtlar: Ulusal-Yerel?”,
Doğu Batı, S: 18, Şubat-Mart-Nisan, s.129-140.

YIKILMAZ, Necla (Tarihsiz), **Yeni Dünya Düzeni ve Çevre**, İstanbul, Sosyal
Araştırmalar Vakfı.

YOUNG, Ken; Nirmala RAO, (1995), “Faith in Local Democracy”, **British Social
Attitudes: the 12th Report**, (Eds. R. Jovel et al), Darmouth Publishing, Hants.
http://www.youthforhab.org.tr/tr/projeler/yg21/yg_21.htm, (11.02.2005).

YÜCETÜRK, Elif E., (2002), “Yönetişim Kavramı ve Katılımı Örgütlemeye Bir Örnek:
Bolu İl Kurultayı”, **Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, TODAİE
Yayını, s. 225-236.

YÜKSEL, Öznur, (1997), “Örgüt Kuramlarındaki Gelişmelerin İnsan Kaynakları
Yönetimine Etkileri”, **Amme İdaresi Dergisi**, 30/2 Haziran, s. 31-44.

ZİBEL, Ertan, (2004), “Küreselleşme ve Yerel Yönetimler”, **Yerel Yönetimler Kongresi
Bildiriler Kitabı** içinde, Biga-Çanakkale, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Biga İİBF Yayını, s. 187-190.